

**C. SALLUSTI CRISPI
OPERA**

QUAE SUPERSUNT.

AD FIDEM CODICUM MANU SCRIPTORUM
RECENSUIT, CUM SELECTIS CORTII NOTIS SUISQUE
COMMENTARIIS EDIDIT ET INDICEM ACCURATUM

ADIECIT

FRIDERICUS KRITZIUS,
PROFESSOR ERFURTENSIS.

VOL. III.
HISTORiarUM FRAGMENTA CONTINENS.

LIPSIÆ.
SUMPTIBUS ET TYPIS B. G. TEUBNERI.
MDCCCLIII.

**C. SALLUSTI CRISPI
HISTORiarUM FRAGMENTA.**

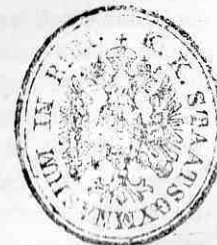
PLENIORA, EMENDATIORA ET NOVO ORDINE
DISPOSITA SUISQUE COMMENTARIIS ILLUSTRATA
EDIDIT ET INDICES ACCURATOS

ADIECIT

FRIDERICUS KRITZIUS,
PROFESSOR ERFURTENSIS.

ACCEDIT CODICIS VATICANI ET PALIMPSESTI TOLETANI
EXEMPLUM LAPIDI INSCRIPTUM.

LIPSIÆ.
SUMPTIBUS ET TYPIS B. G. TEUBNERI.
MDCCCLIII.

FRIDERICUS KRITZIUS

S. P. D.

ERNESTO WUESTEMANNO.

Non Te fugit, Wuestemanne carissime, viginti paene abhinc annis me agitasse consilium Sallustiana Fragmenta edere. Ut autem rem vix inchoatam primo differrem, mox omitterem, quibus caussis factum sit, noli quaerere; nonnullae enim fortuitae fuere ac leves, plures paullo graviore, omnes vero tales, quarum meminisse haud iuvat. Ita quum tota res mihi paullatim in oblivionem venisset, neque amplius de Fragmentorum negotio cogitarem, ante tres annos amicis nonnullis graviter me adhortantibus, ut rem olim inceptam exsequerer, ad Sallustiana studia hoc impulsu regressus enixe operam dedi, ut illorum voluntati satisfacerem. Expectationi num satisfecerim, ipse nescio; quamquam hoc affirmare non dubito, moram illam, quae inter inceptam et absolutam editionem intercessit, libro non solum non detrimento fuisse, sed, compluribus interea adiumentis accedentibus, quibus olim mihi carendum fuisset, magnam attulisse utilitatem. Neque hoc vereor, ne edendis Sallustii Fragmentis inutilem laborem ac supervacaneum susceperim, quippe quae, quamvis praestantissimis antiquitatis reliquiis annumeranda accurataque cognitione dignissima, adhuc eodem fere statu sint, quo Cortius ea reliquit, id est, in summa confusione tantaque obscuritate, ut exiguam aut nullam praestent utilitatem legentibus, ac litterarum latinarum Sallustiique studiosos absterreant magis quam alliciant. Quum igitur dubitari non possit, quin iis religiosius colligendis ac maiore cum cura emendandis, explicandis disponendisque tum egregii auctoris honori consulatur, tum plures quam huc usque ad ea studiosius tractanda invitentur, eo satis ex-

cusatum puto huius editionis consilium. Sed quomodo in eo exsequendo versatus sim, paucis Tibi, mi Wuestemanne, exponam, cui hunc librum sinceræ amicitiae gratique animi publicum exstare documentum cupio.

Ac de fontibus, unde hausta sunt Fragmenta, ea tantum dicam, quæ ad quasdam annotationum partes recte intelligendas necessaria sunt; nam de grammaticis et scholiasticis, quibus longe maximus Fragmentorum numerus debetur, in universum nihil attinet disputare. Quod igitur nonnullis locis Nonii varias scripturas Parisinorum codicum invenies a me commemoratas, eas Mauricius Hauptius ante hos duodeviginti annos permissu Lindemanni ex huius apparatu critico ad Nonium descriptas mihi perquam humaniter transmisit. Codices illi, a Duebnero Lindemanni in usum collati, sunt hi: cod. A., reg. 7667. (olim Colb. 3977. tum reg. 5306, 3.) membranaceus, forma quarta, seculi IX., Nonium plene continens præter cap. III. de indiscr. gen. — cod. α., reg. 7666. (olim Colb. 4919.) membran., forma quarta, sec. X. exeunte scriptus, capitibus III. de indiscr. gen. et IV. de varia signif. carens; ac ceterorum usque ad c. VII. (de impropriis) epitomen modo præbens. — cod. δ., reg. 7665. (olim Philiberti de la Mare 263.), membran., forma quarta, seculi X. exeuntis; epitome totius libri, capitibus III. et IV. carens. — cod. γ., 7577. (olim Maz.), membran., fol. minoris moduli, seculi XV. — cod. φ., 7574 A. (olim Maz.) chartaceus, fol., sec. XV. — cod. σ., Sangerman. 1186. (olim Bibl. Seguerianæ, tum Coislinianæ) membran., sec. XV. ineuntis. Habet is cap. III. de indiscr. generibus.

Orationes quatuor et duæ epistolæ, quæ ex Historiis integræ ad nos pervenerunt, cum ceteris in Catilina et Iugurtha lectis orationibus et epistolis ac præterea duabus Pseudosallustii epistolis ad Caesarem de republica ordinandam mature in unum quasi quoddam corpus collectæ sunt, seorsumque a duobus maioribus operibus descriptæ aetatem tulerunt. De codicibus, quibus continentur, accurate egit Orellius in Historia critica Eclogarum ex Sallustii Historiarum libris, Turici 1833. edita. Qui quidem innotuerunt, sunt hi: *Vaticanus* 1. sec. X. n. 3864. totam *συλλογήν* exhibens. Primum collatus est a Gerlachio; accuratius deinde et summa

fide a Theod. Heysio descriptum exemplum Orellius simul cum Velleio evulgavit a. 1835. Maxima eius est in plerisque auctoritas, qua effectum est, ut plarima vitia in illis orationibus et epistolis, vel interpolatione vel incuria editorum orta, tolli potuerint. — *Vaticanus* 2. sec. XV. n. 649. sive Urbinas n. 411., tantummodo orationes et epistolas ex Historiis continens. Collatus est hic quoque a Gerlachio, sed minorem præstat quam Vat. 1. in emendandis Sallustii verbis utilitatem. — *Vaticanus* 3., hodie non amplius cognitus, cuius lectiones Ludov. Carrio a Puteano accepit. Conspirat plerumque cum Vaticano 1. Quartus præterea num fuerit Vaticanus, valde dubium est; nam qui aliquoties commemoratur Vaticanus Bongarsii, non videtur diversus fuisse a Carrionis Vaticano, propter summum cum illo consensum; cuius lectiones quum Bongarsius, quemadmodum satis probabiliter coniecit Orellius, exemplo editionis Carrionianæ, in bibliotheca Bernensi asservato, ascripsisset, singulis lectionibus hæc nota addita *Vat.*, ex novo codice eas desumpsisse creditus est. — Ad hoc duobus codicibus, qui orationes et epistolas continerent, usus est Ciaconius, ac postea Ursinus. Non fuerunt illi magnæ auctoritatis, ac videntur perditæ esse. Denique commemorandus codex Wassii Balliolensis, neque accurate collatus, neque bonitate insignis.

De eximio Fragmento libri tertii (III, 77.), quod duobus foliis laceris, ex antiquissimo primi vel secundi seculi codice servatis, continetur, ac mirificas virorum doctorum sententias excitavit, pessimeque habitum olim vulgabatur, hæc sunt tenenda ad varios priorum editorum errores cognoscendos. Duo illa folia primus possedit Petrus Daniel (1530 — 1603), iurisconsultus doctissimus et antiquarum litterarum studiosissimus Parisiensis, qui ea haud dubie ex alicuius monasterii bibliotheca, quam concilio fuisse abbatiæ Benoitinæ ad Ligerim, ubi iuri dicundo erat præpositus, sibi paravit. Is compluribus schedarum memorabilium inspiciendarum ac describendarum fecit copiam. In iis fuit Andreas Schottus, qui tres particulas maiores (§. 1 — 2; §. 16 — 18; §. 9 — 11.) sua manu descriptas Iusto Lipsio misit, a quo acceptas Ianus Dousa primus evulgavit in libro, qui sic inscribitur: Iani

Douzae, Nordovicis, ad C. Sallustii Crispi Historiarum libros Notae: cum luculenta Fragmentorum aliquot accessione hactenus non editorum. Antwerpiae, 1580. Douza autem quum Daniele sciret ad Servium edendum magnum apparatus criticum sibi comparasse, ex eo illas Historiarum particulas desumptas putans, *vetustas P. Danielis schedas Servianas* appellavit, quo factum est, ut per omnes fere Sallustii editiones, quae quidem Fragmenta exhibent, falsa notitia propagaretur in vetusto Servii codice illa Fragmenta inventa fuisse. Aliud paullo plenius ex archetypo descriptum exemplum habuit Iacobus Augustinus de Chevanes, iurisconsultus Divionensis, ex cuius bibliotheca id in notitiam venit Iosephi de Bimard la Bastie. Qui quum ignoraret tres eius particulas iam dudum a Douza evulgatas esse et pro Sallustianis agnitas, in mirificam opinionem incidit has esse reliquias monumenti antiqui, sive annalium maximorum sive librorum linteorum, commentarioque illustratas misit Muratorio, qui eas Thesaurio Inscriptionum, Mediol. 1739. Tom. I. p. 1 sqq., inseruit. Idem postea ibid. Tom. II. p. 1 sqq. rem ita retractavit, ut Douzae iudicium Sallustio Fragmenta tribuentis, de quo interim compererat, vanissimis de causis improbaret, sententiaeque suae olim propositae novum argumentum hoc haberet, quod codex quidam Puteanus, qui postea in bibliotheca fuit procuratoris regii Ioly de Fleury Parisiensis, aliud Fragmentorum apographum simul cum plurimis inscriptionibus Romae collectis contineret, quo scilicet hoc patere putavit, etiam illis foliis antiquissimis non verba alicuius scriptoris, sed vel titulum aliquem vel annalium maximorum particulam fuisse perscriptam. Ex Muratorio autem haec Fragmenta petiit et Debrossius et Gerlachius in ed. mai., uterque sine iudicio et magna negligentia in iis tractandis versatus. Tantum de apographis in Gallia factis. Folia antiqua ipsa post Petri Danielis mortem cum aliis eius libris manu scriptis pervenerunt in possessionem Dionysii Petavii, qui postea hos codices Christinae, Suecorum reginae, vendidit. Ita ex Gallia Holmiam delata folia Sallustiana vidit ibi in reginae bibliotheca Isaacus Vossius anno 1651, ut constat ex quadam eius epistola a. d. IV. Id. Iul. eiusdem anni ad Nic. Heinsium data; v. Burmanni Syllog.

Epp. a viris illustribus scriptarum Vol. III. p. 619. Eadem non vidit solum, sed etiam in usum suum convertit, qui eodem tempore Holmiae versabatur Christinae gratia vel maxime florens, Ioannes Freinshemius, Supplementis Livianis libri XCV. c. 5—10. inserens, quae columna 1. 2. 3. 4. 6. et 7. continentur, ex ipso archetypo hausta. Nam quod in margine c. 5. antestatur *Sall. Fragm. ex Biblioth. Reg.*, iam Saxius in Onomast. Liter. Vol. I. p. 168. recte vidit eo significari Christinae reginae bibliothecam. Postea, quum singularis ingenii femina mira sive mentis humanae inconstantia sive fatorum vicissitudine Romam esset delata, ibique a. 1689. mortua, cum relicuis eius bibliothecae codicibus etiam Fragmenta Sallustiana in bibliothecam Vaticanam pervenere. Ibi latuerunt, ut multa alia fortasse non minus egregia et latent et latebunt aeternis tenebris oppressa, donec Niebuhrius a. 1817. ea reperit et accuratissime descripta Kreyssigio transmisit, a quo tempore tam laeta iis lux affulsit, ut, quae antea incredibiliter deformata essent, et tanquam res desperata agmen Fragmentorum clauderent, iam splendidissimis reliquiarum Sallustianarum partibus annumeranda sint. Kreyssigijs enim, qui iam anno 1811. eam Fragmentorum partem, quae columna secunda continetur (§. 3—5.), satis acute ac feliciter emendatam edidisset, Niebuhrii apographum nactus duabus commentationibus doctissimis, a. 1828. et 1829. Misena editis, tanto acumine ac criticae artis peritia in his Fragmentis emendandis, ordinandis atque explicandis versatus est, ut pauca tantum superessent, quae propter nimias lacunas incertaque litterarum vestigia restituere non valeret, in ceteris fere rem absolveret. Haud postremum vero eius meritum est, quod singulorum Fragmentorum inter se nexum foliorumque ordinem non solum acutissime divinatus est, sed etiam tam certa via demonstravit, ut ne minima quidem dubitatio de veritate inventi huius ad totam Fragmentorum explicationem gravissimi relicta sit, ac non nisi ii, qui, si quid mentis acie videndum est, nihil vident, sed eorum, qui et ipsi nihil viderunt, auctoritati credunt, pronuntiare non erubescant ex lacris Fragmentis de ordine nihil certi statuere licere; cf. Gerlach. Vol. III. p. 384. De forma Fragmentorum externa, quam repraesentat eorum

exemplum lapidi inscriptum, quod in fine huius libri exhibui, haec Tibi, mi Wuestemanne, habeo narranda. Continentur illa duobus foliis formae, quae dicitur, quartae, non modo cohaerentibus, sed etiam verba auctoris continua serie praebentibus, quo intelligitur non alia folia iis fuisse interposita, sed medium ea in quaternione habuisse locum, ut ostendit haec descriptio:

AaBa Ca Da. Db Cb Bb Ab

Utrumque folium (Da Db) in singulis paginis duas habet columnas, vicenos versus continentes litteris maiusculis optimis exaratos, quorum summus ubique evanuit; neutrum tamen integrum est, sed vario modo mutilatum. Prioris enim (Da) dexter pars ita abscissa, ut, quum latitudo laciniae descendendo cresceret, in summa pagina paucae modo litterae desint, in ima paucae supersint. Ita in paginae primae columna secunda versus fines, in paginae secundae columna prima versus initia manca sunt et in ima parte ita mutilata, ut restitui non possint. Posterius folium (Db) bis scissuram expertum est, lacinia, quae duodecim fere litterarum spatium aequabat, ex media columna quinta excisssa. In duas igitur partes abiit hoc folium, quarum prima, priori folio adhaerens, constat initiis versus columnae quintae in pagina adversa, et finibus versus columnae octavae in pagina aversa; altera habet extremas litteras columnae quintae cum integra columna sexta in pagina adversa, et integram columnam septimam cum primis litteris columnae octavae in pagina aversa. In tali Fragmentorum condicione quum per se minime constaret, abscissa pars folii secundi ad hoc ipsum, an ad aliud pertinuisset, Kreyssigius feliciter observato tum quintae tum octavae columnae finales versus syllabas cum initiis sequentium versus in iusta vocabula coire, id quod postea accuratiore foliorum collatione clarius etiam patuit, totam hanc quaestionem ad liquidum perduxit. Non minus scite idem, quum et priores editores de ordine Fragmentorum prorsus caecutiissent, et vel in Niebuhrii apographo incertum esset, utrum id folium, quod quattuor pleniore columnas continet, praecederet

alterum, an contra, verum esse docuit cum ordinem, quem ipso auctore secutus sum. Quum enim prioris folii columnae quattuor aperte inter se cohaereant, neque minus certum sit etiam sextae ac septimae columnae Fragmenta inter se cohaerere, quoniam in illis Varinii milites partim autumnii gravitate aegri fuisse, partim ex fuga ad signa non rediisse, et relicui militiam detrectasse dicuntur, in septima autem columna Spartacus, priusquam refecto exercitu adesset Varinius ad Nares Lucanas atque inde ad Anni Forum pervenisse tradatur, luce clarius est illa in narratione priorem locum obtinuisse, haec subsecuta esse. Ita quum Kreyssigius ope apographi Niebuhriani egregiam Fragmentis Sallustianis operari praestitisset, felici quodam casu factum est, ut Angelus Maius eadem in Classicorum auctorum e Vaticanis codicibus editorum Tom. I., Romae 1828., p. 414 — 425. ex ipsis schedis Vaticanis evulgaret, earumque accuratissimum et affabre factum exemplum tribus tabulis aeneis incidendum curaret. Quamquam autem Maius complura, in quibus extricandis Niebuhrius frustra laborasset, oculorum acie et antiquorum codicum legendorum summa peritia feliciter eruit, quo imprimis hoc effectum est, ut de nexu columnae quintae divulsae, quem Kreyssigius coniectura assecutus fuerat, iam nulla dubitatio relinqueretur, in ordine tamen Fragmentorum constituendo tam sinistram se et ingenio hebetem ostendit, ut omnia confunderet, summa imis misceret, et a vero mirum quantum aberraret. Nam ex columna prima fecit quintam, ex secunda sextam, ex tertia septimam, ex quarta octavam, ex quintae lacinia sinistra nonam, ex quintae lacinia dextra secundam, ex sexta tertiam, ex septima quartam, ex octavae lacinia sinistra primam, ex octavae lacinia dextra decimam. Quos eius errores ut refelleret ac simul cognitis certioribus lectionibus ad emendanda Sallustii verba uteretur, Kreyssigius Maii de Vaticanis Fragmentis disputationem typis repetendam curavit, succinctoque commentario instructam simul cum codicis Vaticani exemplo lapidi inscripto edidit, Misena 1830. Paulo post a. 1831. prodiit Gerlachianae editionis maioris Vol. III., quo commentarius quum ad cetera Fragmenta, tum ad haec Vaticana continetur. Eius libri peculiaris indoles

Kreyssigium denuo ad ea tractanda vocavit, ut ex ipsis eius verbis cognosces; in Praef. enim p. VI., Gerlachium, inquit, non solum in his Sallustianarum Historiarum reliquiis sive emendandis sive explicandis negligentissime versatum, sed etiam commentatione nostra atque editione Romana nostris anotationibus locupletata ineptissime abusum esse intellexi. Ne igitur eorum, quae Gerlachius per imprudentiam peccavit, reus agerer, et lectoribus utroque opusculo meo carentibus delirasse viderer, mihi temperare non potui, quominus omni illa errorum Gerlachianorum vanitate convincenda famae consulere. Omnia igitur, quae olim variis temporibus ad haec Fragmenta illustranda scripserat, in unum collecta, aucta, novisque argumentis firmata comprehendit libro, quem sic inscripsit: *Commentatio de C. Sallustii Crispi Historiarum lib. III. Fragmentis, ex bibliotheca Christinae, Suecorum reginae, in Vaticanam translatis, atque Carminis Latini de Bello Actiaco sive Alexandrino Fragmenta, ex volumine Herculanensi evulgata. Iterum edidit I. Theoph. Kreyssigius. Misenaë 1835.* Quae commentatio doctissima quantam mihi utilitatem in Fragmentis Vaticanis explicandis praeberit, suo loco apparebit.

Alla quaedam vetustate non minus insignia Fragmenta (II, 47. 49. 50, 1.); quae in hac editione primum suo loco comparant, lacero debentur folio palimpsesto, quod Heinii Berolinensis litterarum causa Hispaniam peragrans Toleti reptum emptumque bibliothecae regiae Berolinensi dono obtulit. Eius exemplum Pertzius a. 1848. aeri affabre incisum et, quantum potuit fieri in re nova et obscura, illustratum edidit sub hoc titulo: *Ueber ein Bruchstück des 98. Buchs des Livius*; non dubitans, quin verba hunc auctorem haberent et ad illum eius operis librum deperditum pertinerent. Id quum aliis persuasisset, tum persuasit Kreyssigio, qui duobus libellis doctissimis a. 1849. et 1852. editis, quorum prior sic inscribitur: *Commentatio de T. Livii Historiarum reliquiis ex palimpsesto Toletano erutis*; — posterior hunc habet titulum: *Curae secundae ad T. Livii Historiarum reliquias etc.*, plurimos Pertzii errores haud sane leves correxit, et imprimis hoc recte vidit, paginarum ordinem ab eo esse inversum, ut, quae re vera prima est, falso apud illum secunda sit, et contra. Qui deinde de novis

Fragmentis egerunt, ut Mommsenius in *Berichte über d. Verhandlungen d. Kgl. sächs. Gesellsch. der Wissensch. zu Leipzig*, *Philolog. histor. Classe*, Vol. II. P. 3. p. 196 sqq., Huschkius in *Zeitschr. f. geschichtl. Rechtswissenschaft*, Vol. XV. P. 3. p. 273 sqq., Weissenbornius in *Praefat. ad Livii Vol. VI. p. XV sqq.*, et Bergkius in *Zeitschr. für d. Alterthumswiss.* a. 1848. P. X. No. 110. p. 880., tum Pertzium secuti Livium auctorem verborum habent, tum in incerto relinquunt, utrum is an Sallustius auctor putandus sit. Sed huius Historiarum esse Fragmenta primum Rothius Basileensis in *Museo Philologiae Rhenano* a. 1852. Vol. VIII. P. 3. p. 433—40. solenter suspicatus est, deinde Heerwagenius Baruthinus in *Kreyssigii ad me data Epistola de C. Sallustii Crispi Historiarum lib. II. reliquiis ex Palimpsesto Toletano erutis*. Misenaë 1852. tam luculenter demonstravit sagaciter invento mutilatis quartae columnae verbis contineri Cottae orationis initium, ut dubitationi de auctore non amplius sit relictus locus. Codex Sallustii antiquissimus, Pertzio iudice primo p. Chr. n. seculo scriptus, forma quarta, quae dicitur, erat maxima, tres columnas in singulis paginis habens, quarum unaquaeque vicenos continebat versus, vicenis plerumque litteris compositis. Folium inde servatum, in quo post abrasam antiquam scripturam particula ex Hieronymi Commentario in Iesaiam lib. XIII. c. 49. (Tom. IV. p. 566. ed. Vallarsii, Veronae 1735.) binis columnis exarata est, abacissâ utrinque laciniâ mancum evasit, ita quidem, ut in adversa pagina ex tribus prioris scripturae columnis prima columna cum maxima parte secundae perierit, in aversa vero primae columnae initia, longe maxima pars secundae, ac tota tertia desiderentur. Litterarum forma quamquam antiquissimam prodit aetatem, uncialibus enim scriptus est Sallustii textus optimis lectuque facillimis, librarius tamen intentam curam non adhibuit, saepiusque in singulis litteris peccavit, cuius negligentiae vel in hoc exiguo Fragmentorum ambitu aliquot exempla deprehenduntur. Pertinet autem folium Toletanum ad eam secundi Historiarum libri partem, ubi auctor de rebus urbanis et de senatus rationibus imperii administrandi exposuit; quare dubitari non potest, quin Fragmenta locum suum ante Cottae orationem obtineant, quum huius

ipsum orationis initium extrema folii columna contineatur. Folii palimpsesti tum scripturae vetustate, tum ipso argumento satis memorabilis, exemplum lapidi inscriptum in fine libri exhibui.

Universum Fragmentorum recte tractandorum negotium quum non magis pertineat ad criticam verborum emendationem, quam ad eorum interpretationem et iustam dispositionem, haec omnia non solum ita inter se confusa sunt, ut plerumque nihil eorum sine altero fieri possit, sed etiam vel maxime pendent ex totius operis forma et argumento; quod ipsum quamquam tantummodo ex singulis Fragmentis constitui potest, tamen rursus tantam vim habet ad illas partes emendandi, explicandi, disponendi cum successu exsequendas, ut, qui ad eam rem vel animum non attenderit, vel perversam opinionem mente conceperit, non possit, quin in multis a vero aberret in gravissimosque errores incurrat. Nihil magis igitur cupio, quam ut ea, quae de operis Sallustiani indole et forma explorasse mihi visus sum, Tibi, Wuestemanne carissime, acutissimo veritatis reconditae investigatori, probentur assensuque Tuo gaudeant.

Quo anno scriptae editaeve sint Historiae, quamquam nullo veteri documento proditum est, tamen coniectura ita potest constitui, ut proxime ad verum accedatur. Catilina enim, quod primum fuit Sallustii opus (cf. c. IV.), quum Caesare demum mortuo esset compositus, ut patet ex c. LIII, 6. et LIV., non prius quam anno a. Chr. n. 43. aut adeo 42. evulgari potuit. Eum secutus Iugurtha num proximo statim anno fuerit editus, an paulo serius, non constat; sed ex eo, quod Sallustius c. XCV, 2. declarat de Sullae natura cultuque paucis se dicturum, quia alio loco de eius rebus non dicturus sit, quum tamen in Historiarum libro primo multis de eius bello civili, dictatura morumque foeditate egerit, hoc certe liquet, tum, quum Iugurtham scriberet, nondum eum Historiarum scribendi consilium cepisse. Igitur si Iugurtha anno 41. a. Chr. n. absolutus fuit, neque auctor statim ad Historias componendas se contulit, non abhorret a verisimilitudine, quadragesimo demum vel undequadragesimo a. Chr. n. anno inceptas fuisse Historias, et paucis ante Sallustii mortem annis, quae incidit in annum 35.

a. Chr. n., editas. Rei per se non admodum incertae Linkerus de Historr. Prooemio p. 82. satis sagaciter argumentum etiam hoc esse suspicatur, quod Sallustius M. Antonium triumviri patrem valde ignominiose notavit (Fr. III, 65.). Quod quum Antonio triumviro in urbe summam vim obtinente vix impune fieri potuisset, valde probabile est Sallustium haec et talia scripsisse, quum ille iam se ita in Oriente gereret, ut Romam non rediturus videretur. Non abiit autem ex Italia ante annum 39. a. Chr. n.; quare vel hoc vel proximo anno Sallustius opus composuerit. De quo scribendi tempore quum vix dubitari possit, ex eo patet etiam, falsum esse, quod nescio quo auctore vulgatum etiam a Baehrio in *Histor. Litter. Rom.* Vol. II. p. 70. (ed. III.) repetitum est, Lucullo, eius, qui Mithridatem vicit, filio, dedicatas fuisse a Sallustio Historias. Perit enim ille testibus Velleio II, 71, 2. et Valer. Max. IV, 7, 4. Philippensi proelio, anno 42. a. Chr. n. commisso, quo Sallustius de Historiis scribendis nondum cogitavit.

Quibus causis auctor ad Historias componendas animum appulerit, si quaeratur, respondendum est, non alias habuisse, quam quibus commotus fuit, ut Catilinam et Iugurtham ederet. Nam quum summo flagraret libertatis amore ac per totam vitam, ex quo ad rempublicam accessit, nobilium factioni paucisque potentibus adversaretur, ac plebis causam, quam ab illis oppressam aegre ferebat, meliorem haberet, postquam Caesare interfecto omnia misceri imperiique cupidine in insontes cives saeviri coeptum est, tantum eum turbarum civilium taedium cepit, ut reliquam aetatem procul a republica habendam decerneret et ad otium litteratum se conferret; cf. *Catil. c. IV. Iug. c. III. et IV.* Ad res scribendas igitur quum se dedisset, postquam in minore argumento, quod singulari tantum sive facinore, sive bello constaret, elaboravit, ad maiora progressus est, universas populi Romani res per duodecim annos (78—67) belli domique gestas accurata narratione persecutus. Cur autem hos potissimum annos illustrandos sibi sumpserit, non est difficile ad videndum. Nullo enim unquam tempore post magnitudinem nominis Romani respublica maioribus domesticis atque externis laboravit periculis, tot tantisque undique simul hostibus ingruentibus, ut imperium Roma-

num vix servari posse videretur, ac non nisi felicitate quadam Romanorum propria, patriciorum summa constantia ac pertinacia, denique ipsa adversariorum culpa postremo vires reciperet. In Italia enim Sullae nobilitatisque victoria, innumeris civium caedibus, proscriptionum asperitate, direptionibus divitum, eorum, penes quos vis erat, insolentia oppressae partis tantopere exacerbati erant animi, tantum excitatum nobilitatis odium, ut, ubi primum data esset occasio, summa vi ad ulciscendam iniuriam existere viderentur, Lepidoque duce tumultum moverent acerrimum, quo si vicissent, summa omnium rerum conversio maximaque calamitas esset consecuta. Tum Sertorius, vir ingentis animi acerrimusque Sullanarum partium adversarius, certamen contra optimates, in Italia haud prospere susceptum, ita in Hispaniam transtulit, ut gentibus bellicosissimis in societatem consilii tractis formidolosissimus antiquo imperio Romano hostis fieret, summos belli duces per complures annos eluderet maximisque afficeret cladibus, ac, nisi fraude suorum cecidisset, parum abesset, quin ipsam imperii sedem invaderet, ubi perpetuo ei cum iis, qui eadem moliebantur, intercedebat arta coniunctio. Ei par ingenii magnitudine, fortitudine ac consiliorum audacia, opibus vero multo superior Mithridates Ponti rex eodem fere tempore tantis viribus tantoque ardore novum bellum sumpsit, ac per multos annos ita gessit, ut non nisi cum excidio imperii Romani finiturus esse videretur. Quae omnia quamquam gravia erant, multumque negotii Romanis facessebant, alia tamen accedebant, quae angustias illorum temporum adhuc auferent. Nam quo tempore acerrimum flagrabat in Hispania Sertorii bellum, eodem in Macedonia et Thracia cum gentibus ferocissimis per complures annos bellabatur, magnique exercitus in illis terris habebantur; non minores vires exigebant aliquoties facti conatus piratas reprimendi, qui per illa tempora maria omnia infestabant, eoque insolentiae processerant, ut contempto imperio Romano ipsam Italiam invaderent commeatibusque interceptis urbem summa fame premerent; denique crudelissimum ac praeter expectationem ortum bellum servile tantis Romanos cladibus perculit, tantoque terrore urbem implevit, ut, quomodo extrema mala effugerent, diu non haberent. His igitur

bellis fere simul flagrantibus quum non modo vires imperii in diversissimas partes distraherentur, sed etiam aerarium tantis sumptibus vix aliqua ex parte sufficeret, praesertim quum vegetalia parcius redirent, in urbe vero ipsa gliscerent contentiones de recuperandis iuribus a Sulla plebi ereptis, nemini, qui haec reputaverit, dubium esse potest, quin illo tempore status reipublicae Romanae valde afflictus fuerit ac prope desperatus. Nulla igitur rerum Romanarum pars quum uberiores praebet materiem historiarum auctori, non mihi videor a vero aberrare, si statuam, hanc ipsam habuisse Sallustium causam, cur illud potissimum tempus operi suo deligeret, neque minorem eum hoc iudicio historici egregii laudem meruisse, quam insigni arte, qua in tractando argumento usus est. Haec si Tibi, mi Wuestemanne, ut spero, probabuntur, non opus erit, ut multis refellam Gerlachii opinionem Vol. III. p. 48. propositam, Sallustium id maxime consilium in componendis Historiis secutum esse, ut Sisennae opus belli civilis Sullanique, quemadmodum Velleius II, 9, 5. loquitur, i. e. de bello sociali atque Sullae civili, continuaret, eamque ob causam ab anno 78., in quo illum desivisse vult, opus suum inchoaret. Quae opinio quam vana sit, quantisque nitatur erroribus, prorsus incredibile dictu est. Nam quod vir acutissimus l. l. dicit nulli historico Sallustium plus quam Sisennae tribuisse, quippe quem in Jug. c. XCV, 2. referat *optume et diligentissime omnium Sullae res persecutum esse*, vel non vidit auctorem addidisse *illum parum sibi libero ore locutum videri*, vel non intellexit maximum gravissimumque his verbis contineri vituperium. An probabile est Sallustium, veritatis studiosissimum, qui se profiteretur *quam verissime posset* de Catilinae coniuratione absoluturum (c. IV, 3.), quique in ipso Historiarum prooemio (Fr. I, 6.) testaretur *non se divorsam partem in civilibus armis movisse a vero*, Sisennae, nobilitati atque Sullae ita obnoxio, ut eorum pestifera civitati consilia non castigaret, flagitiosa facta leni oratione obtegeret, bonorum adversae partis egregia sileret (v. ad Fr. I, 57.), tantum tribuisse, ut eius Historiam belli socialis ac Sullani civilis, illam quidem parum libero ore scriptam, continuare in animum induceret? Quin valde ei displicuisse, quae Sisenna, Sullae

laudator, de eius rebus scripserat, aperte ostendunt verba eius lug. c. XCV, 4.: „Atque illi felicissimo omnium *ante civilem victoriam* nunquam super industriam fortuna fuit, multique dubitare fortior an felicior esset. *Nam postea quae fecerit, incertum habeo, pudeat magis an pigeat disserere.*“ Ita igitur quum de Sulla sentiret, faciendum sibi putavit, ut in Historiarum prooemio, antequam ad res anni 78. accederet, universum illud tempus, quod Sisenna opere suo complexus erat, breviter quidem, sed ita perstringeret, ut quam detestabilis ille fuisset bello civili libertate populi Romani plane oppressa, libero ore explicaret (v. Fr. I, 34—40.), quantumque vera, aperta et ingenua rerum narratio, quae testis esset temporum ac lux veritatis, distaret a fucata partiumque studio obscurata historia, graviter ostenderet. In tanta autem operis Sisenniani diversitate sui prorsus dissimilis ac paene ineptus fuisset, si Historias voluisset ita illud excipere, ut continuasse videretur. Quod Gerlachius vero ad opinionem suam confirmandam addit, haud minimam eius consilii causam in eo fuisse positam, *quod ipse illorum temporum fuerit aequalis, et recte iudicaverit summam historiae laudem iis in rebus illustrandis esse positam, quae ipsius scriptoris memoria gestae sint,* incertum habeo maiorem in eo ignorantiam, an iudicii perversitatem esse dicam. Nam si nescivit Sallustium M. Lepido Q. Catulo coss. octo annorum fuisse puerum, ignorantia est; sin putavit ad historiam recte scribendam sufficere, si quis ea tempora describat, quae in ipsius pueritiam inciderunt, qua aetate adolescentuli aliis omnibus potius, quam rebus publicis ac civilibus intenti esse solent, nedum eas intelligant, profecto haec sententia puerilis dicenda est.

Quod supra dixi Sallustium Historiis duodecim annorum spatium (78—67. a. Chr. n.) complexum esse, id tum externis argumentis tum internis probatur. Ex illo genere est testimonium Ausonii Idyll. IV, 61 sqq., ad opus Sallustianum ita alludentis:

Iam facinus, Catilina, tuum Lepidique tumultum,
Ab Lepido et Catulo iam res et tempora Romae
Orsus bis senos seriem connecto per annos;

Iam lego civili mistum Mavorte duellum,
Movit quod socio Sertorius exsul Ibero.

Quibus verbis quum planissime pateat temporis ambitus, quod Sallustius Historiis persecutus est, haud spernenda Ausonii auctoritati confirmatio eo accedit, quod nullum omnino Fragmentum exstat, quod ultra seditionem in Luculli exercitu ortam ac legem Gabiniam descendat; quae quum anno 67. a. Chr. n. facta sint, satis certum videtur, auctorem in rebus huius anni enarrandis finem operi quaesivisse. Neque sine iusta et gravi causa eum hoc instituisse consentaneum est. Nam si verum est, quod supra posui, auctorem id sibi illustrandum sumpsisse tempus, quo imperium Romanum mole ingruentium undique malorum parum ab interitu abesse videretur, non potuit ultra annum 67. progredi, quippe quo afflictus ille rerum status iam ita esset mutatus, ut respublica periculis omnibus dispulsis rursus confirmata antiquam vim reciperet, neque amplius de salute publica esset timendum. In Italia enim motus civiles erant compositi planeque sepulti; bellum servile, unde summum instabat periculum, radicitus extinctum; in urbe vero restituta potestas tribunicia animos popularium partium ita deliniverat, ut contentiones illae, quibus civitas per complures annos agitata fuerat, prorsus obmutescerent. Hispania, Romanis paene erepta, post Sertorii mortem rursus in ditionem erat redacta; feroces Macedoniae et Thraeciae gentes ita devictae, ut rebellare non auderent; piratarum vetus malum prorsus sublatum, denique Mithridates ita fractus viribusque imminutus, ut diutius resistere non posset facilemque victoriam praebere videretur. Quae qui reputaverit, facile sentiet proximorum annorum res non ita comparatas esse, ut Sallustii consilio responderent, dignamque Historiis, quibus res gravissimas illustrare decrevisset, materiem praebarent. Nam quum post annum 67., ceteris fere omnibus imperii partibus pacatis, Pompeius in Asia magnas quidem res gereret, sed iam tanto insurgeret fastu, ut paene solum imperium Romanum moderaretur, nutu suo ac voluntate omnia ageret, multisque iam propter nimiam potentiam formidolosus videretur (cf. Catil. c. XIX, 2.), Sallustius, qui cum magno in

odlo haberet, et quam vanus, arrogans, dissimulationis plenus dominandique cupidissimus esset, saepius in Historiis ostenderet (cf. Fr. III, 1. III, 6. V, 16. Inc. 41.), profecto incitari non potuit, ut eas res persequeretur, in quibus explicandis de solo Pompeio ipsi agendum fuisset. Quare dubitari non potest, quin Historiae non ultra annum 67. progressae sint. Nam qui volunt auctorem opus suum usque ad annum 63. deduxisse, aut certe voluisse deducere, ut libellus de Catilinae coniuratione tamquam clausula ei adhaeresceret, somniant potius et alucinantur, quam dicunt aliquid, quod vel levissimam sani iudicii speciem habeat.

Argumento atque ambitu Historiarum in universum constituto, ad Fragmenta rectius intelligenda ac disponenda plurimum refert exploratum habere, quid singulis libris contentum fuerit, quamque rationem auctor in adornanda tam multarum variarumque rerum materie secutus sit. Quo negotio quamquam editor nullo pacto supersedere potest, maxima tamen cautione opus est, ne in re lubrica et obscuritatis plena in errores inducatur. Non agitur enim de eo, quid Sallustius vel potuerit scribere, vel debuerit, de quo alii aliter statuent, sed quid re vera scripserit. Quod ut aliqua certe ex parte cognoscatur (nam universam rerum copiam atque ordinem assequi velle absurdum est), tanquam firmo fundamento iis Fragmentis insistendum est, quorum non liber tantum, unde desumpta sunt, satis certus est, sed etiam sensus ita perspicuus, ut, ad quas res referenda sint, nulla dubitatio relinquatur. Ita enim, ubi paucis quidem, sed prorsus certis indicis exploratum fuerit, quas res auctor in singulis libris tractaverit, via quasi munitur, qua caute procedentes non solum ea Fragmenta, quae ex certis libris laudata paullo difficiliorem habent explicatum, sed etiam ea, quorum librum ignoramus, sententiam vero satis probabiliter assequi valemus, cum aliqua verisimilitudine ad suum locum referre possimus. Grammaticorum igitur testimonio, qui libros Fragmentorum laudarunt, summam auctoritatem esse debere in Sallustiani operis reliquiis ordinandis recteque intelligendis quamvis nemo possit dubitare, fuere tamen, qui in tam plana re atque perspicua ita caecuti-
rent, ut prorsus incredibili perversitate grassarentur, turpiter

neglecta sana ratione summam confusionem Fragmentis inferrent, et a probabili eorum dispositione, quam se effecturos somniabant, plane aberrarent. Debrossius enim, quem nonnulli immortaliter de Historiarum Fragmentis esse meritum praedicant, quum sibi non ratione sed imbecillitate quadam ingenii persuasisset, nullam grammaticos in laudandis Fragmentorum libris mereri fidem, quippe qui fere nunquam verum numerum exhiberent, locos saepissime confunderent, ac plerumque verba auctoris memoriter afferrent (v. Hist. de la Républ. rom. Vol. I. p. 223.), eo levitatis progressus est, ut nulla prorsus auctoritatis grammaticorum ratione habita quae illi ex primo libro laudant, summa libidine vel in secundum, vel in tertium, vel in quemlibet alium transferret, et contra, quo hoc effectum est, ut eius opera Fragmenta multo magis dissoluta ac disiecta sint, quam in ulla alia editione. Gerlachius vero tantum abfuit, ut hoc exemplo monitus tam dissolutam caveret rationem, ut Vol. III. p. 101. et 153. eadem vana confidentia, quae Debrossium transversum egit, contenderet grammaticos in numero librorum afferendo ubique fere tam negligenter egisse, ut nihil eorum testimonio tribuendum esset, *ordinemque narrationis non ad corruptos numeros, sed ad internam rerum iuncturam et temporis decursum constituendum esse.* Quasi vero interna rerum iunctura, quam ille certissimam normam Fragmentorum disponendorum atque explicandorum esse autumat, iam per se planissime pateret, neque totum hoc Fragmenta illustrandi negotium ita comparatum esset, ut, antequam de iunctura rerum agatur, ipsae res cognitae esse debeant, quae certe non aliunde quam ex grammaticorum testimoniis cognosci possunt. Quibus qui omnem fidem derogat, ne ille videtur vix ullum veterem grammaticum novisse; nam qui vel obiter eos inspexerit, profecto intelliget tam paucis locis numerum librorum, unde exempla laudarunt, ipsorum culpa falsum aut librarium errore corruptum esse, ut nullo pacto de ceterorum veritate dubitari possit. Omissis igitur Debrossii et Gerlachii perversis rationibus, quibus minime in ordinem redire ac lucem accipere possunt, quae confusa sunt et obscura, id mihi agendum putavi, ut singulorum librorum argumentum ante omnia ex iis Fragmentis constituerem, quo-

rum et numerus a grammaticis est proditus, et sensus planus et perspicuus, ac deinde hoc tanquam fundamento nixus ea adiungerem, quorum explicatio probabili cōiectura iniri potest. Ita, quamvis plurima ex Historiis ignorantur, hoc tamen ex iis, quae supersunt, particulis satis certa via me assecutum puto, ut simili fere ratione, qua de Livii libris deperditis ex eorum epitome nobis constat, de universo Historiarum argumento iudicari possit. Quod quale sit, paucis Tibi, mi Wuestemanne, exponam.

Non secutus teste Quintiliano III, 8, 9. morem, quem in Catilina et Iugurtha tenuit, ut a generalibus quibusdam sententiis opus ordiretur, Sallustius rerum Romanarum historiae, quam inde a Lepido et Catulo coss. se incepturum profiteretur, satis amplum prooemium praemisit, quo tum priora tempora breviter perstrinxit, tum de bello sociali et Sullae civili accuratius egit. Quod quo consilio fecerit, non est obscurum. Nam quum inde a Lepido primum pateret antiquam imperii vim prorsus labefactam esse, neque rediri posse ad eum statum, quo omnes reipublicae partes firmiter cohaerent, eius rei causas sibi exponendas putavit, ut intelligeretur ea, quae per illa tempora acciderunt, prioribus illis factis effecta esse. In quo quum Thucydidem imitatus sit, qui pariter narrationi de bello Peloponnesiaco superiorum temporum, unde illud provenit, explicationem praemisisset, haud improbabilis est Gustavi Linkeri sententia, in docto opusculo de Sallustii Historiarum Prooemio p. 10. proposita, ob hanc maxime similitudinem Thucydidis aemulum eum fuisse dictum; cf. Vellei. II, 36, 2. Quintil. X, 1, 101. X, 2, 17. Certe ea laus, quam non ad prooemium solum pertinere consentaneum est, ei Historiis magis, quam Catilina et Iugurtha parva est.

Absolute prooemio, ubi ad propositum accedit, totum argumentum ab eo tractatum duabus partibus continetur, rebus militiae et domi gestis, quas ita persequitur, ut singulis libris deinceps enarret, quid et in urbe et in variis terris actum sit. Igitur primo libro, postquam de Lepidi conatu Sullae instituta evertendi prolixè dixit, de bello agit in Hispania iam per quatuor annos Sertorio duce gesto, Sertoriique ipsius ingenium et mores adumbrat ac simul prioris vitae eius facta refert,

quae scriptorum invidia incelebrata siverat. Exposito deinde infelici Metelli successu, a Sertorio ita pressi, ut Pompeius ei auxilio mittendus esset, a rebus Hispanis transit ad bellum Macedonicum, eodem tempore ab App. Claudio gestum, ac deinde P. Servilii expeditionem contra piratas susceptam narrat.

Secundo libro, quoniam omnia bella, de quibus superiore dictum, adhuc flagrabant, ita auctor pergit in eorum expositione, ut de Lepidi tumultu, ex Italia in Sardiniam et Corsicam translato, absolveret. Longe maximam autem huius libri partem videtur belli Sertoriani narrationi tribuisse, quippe quod, ex quo Pompeius in Hispaniam venit, novo furore exarserat, ut, quamvis varia fortuna maximis proeliis pugnaretur, Sertorius tamen invictus ageret, ac non solum ducibus adversariis, sed etiam ipsi urbi summum timorem praerberet. Reliquam rerum foris gestarum materiam praebent bellum Macedonicum et Thracicum duce Scribonio Curione gestum, et piraticum, quod P. Servilius per tres annos continuos administravit, quibus novum accessit Mithridaticum tertium, cuius initia auctor simul cum regis genere, ingenio ac moribus retulit. In rebus urbanis maxime egit de factis conatibus potestatis tribuniciae restituendae, qui inde ab anno 76. non prius cessarunt, quam Pompeius plebis desiderio satisfecit, et tum coniuncti erant cum summa omnium rerum gravitate et annonae inopia, unde tumultus ortus in Cottam consulem, cuius orationem ad sedandum animorum motum habitam Sallustius perscripsit.

Tertius liber extrema habet Sertorii tempora, miserandam eius caedem et totius belli exitum. Quod ubi ad finem vergere coepit, eodem tempore in Asia summa vi flagravat Mithridaticum, Cyzici oppugnatione ac fortissima defensione multisque Mithridatis cladibus insigne, quas Sallustius persequitur usque ad illud tempus, quo rex Ponticus ad Cabira se recepit. In Macedonia et Thracia bellum continuatum a Scrib. Curione, eo memorabile, quod dux Romanus tum primus ad Danubium pervenit. Eodem tempore M. Antonius contra piratas et Cretenses summa socordia bellum gessit, cuius ignaviam et foedum exitum a Sallustio castigatum fuisse planum est ex Fragmento satis conspicuo. Fusius quam de utroque bello haud dubie exposuit de acerrimo certamine cum fugiti-

vis exorto, id quod tum ex ipsa rei gravitate conicitur, tum Fragmentorum ad illud bellum pertinentium multitudine probatur. Denique in rebus urbanis multum eum de contentionibus tribuniciis egisse dubitare non sinit Macri Licinii oratio ex hoc libro integra servata.

Quarti libri argumentum longe maximam partem versatur in continuanda narratione belli Mithridatici, quae usque ad id tempus deducitur, quo Mithridates, etiam post Tigranis societatem gravissimas clades expertus, Arsacis opem implorare coactus est. Praeterea Spartacium bellum quoniam tertio anno finitum est, eius extrema pars hoc libro continetur, quo auctor simul belli Thracii finem tradidit. In urbe autem longe plurima ei materies fuit de restituta tribunicia potestate ac de Pompeii et Crassi consulatu disserendi.

Quinti libri ambitus ceteris multo fuisse videtur angustior, si quidem relicuis bellis omnibus compositis unum supererat Mithridaticum, Romanis tum mutata fortuna valde improperum. Extremas igitur Luculli res, eius invidiam apud exercitum, legionum seditionem, et foedum egregii ducis ex Asia discessum hoc libro Sallustius exposuit, neque ultra in Historiis progressus est, quam usque ad id tempus, quo Pompeio primum lege Gabinia, deinde, piratis confectis, lege Manilia summum in tota Asia imperium commissum est.

Praeter haec, quae universum Historiarum argumentum constituunt, rerum externarum expositionem auctor plurimis distinxit digressionibus, pariter ad cognoscendum iucundis, atque ad docendos lectores utilissimis. Nam quo melius perspiceretur, quibus quidque locis esset gestum, ubique non solum terrarum atque regionum situm et naturam descripsit, sed etiam de gentium ingenio, moribus, institutis atque antiquitatibus prodidit, quae memoratu digna viderentur. Ex quo genere sunt, quae libro I. de Mauris et Fortunatis insulis ac de piratarum origine et sedibus, libro II. de Sardiniae et Corsicae natura antiquissimisque incolis et de Hispanorum moribus et bellicosa indole, libro III. de mari Pontico et circumiacentibus gentibus, de Danubio et Germanis, de Creta insula eiusque religionibus, libro IV. de Euphrate, Tigri, Me-

sopotamia et Armenia, de Thraciae gente Mysorum, denique de Italiae inferioris ingenio et freto Siculo tradita leguntur.

Iam si quaeras, mi Wuestemanne, quo ordine res in singulis Historiarum libris se exceperint, confitendum est, hoc tale esse, ut nullo modo constitui et ad liquidum perducatur. Quamobrem in hac quidem re necessario aliquid vel casui vel editoris arbitrio concedendum est. Nam, ut hoc utar, utrum Sallustius tertium librum a bello Sertoriano exorsus sit, eique Mithridaticum, tum Macedonicum, deinde Creticum, denique servile subiecerit atque extremo loco de rebus urbanis egerit, an alio ordine haec deinceps tractaverit, id prorsus incertum est, neque dispar relicuorum librorum ratio. Quare nihil relinquitur, quam ut ad capita quaedam referantur Fragmenta ad eandem rem spectantia, quo hoc certe consequimur, ut, quae eiusdem sunt argumenti, coniunctim legantur, licet ipsorum capitum ordo ignoretur. Ceterum in rebus enarrandis eam rationem tenuit Sallustius, ut varia, de quibus egit, bella atque res domi gestas non, uti mos fuit in annalibus, carptim per singulos annos digereret, quippe quod non aliter potuisset fieri, quam si ex una re in alteram transiliens in cuiusvis anni fine subsisteret, indeque regressus eundem cursum in proximo quoque denuo exordiretur, ut, quot annos opere suo complexus esset, in totidem fere particulas totum argumentum dissecaret. Qua ieiuna priorum scriptorum consuetudine relicta, res non secundum singulos annos disposuit, sed pro cuiusque belli ratione complurium annorum res gestas, arte inter se cohaerentes, continua narratione usque ad eum locum deduxit, ubi commode posset subsistat, quo hoc consecutus est, ut singulis bellis in commodas partes, quas res ipsa offerret, divisis plana atque dilucida rerum gestarum imago lectoribus exhiberetur. Quae argumenti dispositio cum non posset ubique cum annorum fine congruere, eo factum est, ut non omnes bellorum expositiones eodem libro contentae totum annorum spatium, quos liber complectitur, expleant, sed modo illius fines non attingant, modo eos transgrediantur. Quod quale sit, exemplis nonnullis illustrabo. Liber primus quamquam in universum annos 78. et 77. complectitur, nihilominus Lepidi tumultus, ex-

tremo anno 77. plane finitus, non hoc libro absolvitur. Nimirum Sallustius potiore tantum eius partem, quae pertinet usque ad Lepidum Italia expulsum, primo libro attribuit; reliqua Lepidi conamina in Sardinia et Corsica agitata in secundo libro persequitur, cuius plurimae res annis 76. et 75. gestae sunt. Sertorianum bellum primo libro a primis eius initiis deducitur usque ad annum 77. a. Chr. n.; neque tamen in ipso fine anni auctor subsistit, sed iustiore narrationi moram repetit a Pompeii in Hispaniam profectio, quem senatus mittebat, quia Metellus nihil contra Sertorium efficere poterat. Secundus igitur liber, destinatus ille quidem rebus a. 76. et 75. gestis, tamen in Sertorii bello exponendo incipit ab eo anni 77. tempore, quo Pompeius in Hispaniam venit et cum Metello coniunctus illud bellum administravit. Contrario modo bellum Mithridaticum; cuius initium in annum 74. incidit, non tertio narrari libro coeptum, quo res annis 74. 73. et 72. gestae traduntur. Nam quum Sallustius constituisset hoc libro Luculli egregia facinora inde a Cyzici oppugnatione usque ad Mithridatis receptum ad Cabira illustrare, quae ante imperatoris romani adventum in Asiam acciderunt superiore libro tradenda putavit. Igitur quaecumque quasi ad exordium eius belli pertinuerunt, velut disputatio de Mithridate ipso eiusque ingenio et ingentibus consiliis, tum quo apparatu belli et quibus sociis adiutoribusque usus sit, denique quomodo Bithynia invadenda et M. Cotta superato belli initium fecerit, haec omnia iam secundo libro exposita fuere. Hispaniense autem bellum, Sertorio a. 72. caeso adhuc in proximum annum protractum, tertio libro ita absolutum est, ut Sallustius terminum huius libri, annos 74. 73. et 72. comprehendentis, uno anno supergrederetur. In ceteris bellis num eodem modo egerit Sallustius, propter paucitatem Fragmentorum affirmari nequit; sed iam ex iis, quae attulimus, abunde patet in Historiis eum rerum quidem ordinem accurate secutum esse, sed minime secundum singulos annos per varia argumenta aequabili modo processisse. Qua re non perspecta Gerlachius, quum non ratione, sed caeco quodam rerum obsoletarum studio sibi persuasisset Sallustium veterum annalium scriptorum morem secutum esse, tanquam primum Frag-

mentorum editori observandum hoc inculcat (v. Vol. III. p. 105 et 151 sqq.), unicam auctorem rerum disponendarum normam habuisse singulorum annorum seriem, neque dubitari posse, quin Sallustius eodem fere modo res populi Romani scripserit, quo ipse eas in ed. sua p. 3 — 46. per annos digesserit. Quae perversa opinio quam nullo argumento nitatur ex ipsis Fragmentis ducto, quamque indigna sit Sallustio, quem, quia primus ieiunam rerum enumerationem in annalibus usitatum reliquerat maiora atque perfectiora in Historiis ausus, Martialis primum dicit in romana historia, vel me non monente, facile, mi Wuestemanne, intelliges. Eadem quot errores et debuerit gignere, et re vera genuerit, suis locis ostendi; quamobrem hoc quidem loco de ea re praeterire possum.

Postquam de Historiarum argumento, ambitu et forma disputavi, ad quae editori vel maxime animum advertendum esse per se patet, iam dicendum est, quomodo viri docti in Fragmentis Sallustii edendis tractandisque versati sint. Quorum quo tenuior opera fuit, eo breviori mihi esse licebit. Nam qui primus post imperfectum Aldi Manutii (1563.) conatum Historiarum Fragmenta satis diligenter pro illorum temporum ratione collecta scholiisque illustrata a. 1574. ac deinde a. 1579. edidit Ludov. Carrio, hoc tantummodo egit, ut, quae ex singulis libris laudata invenisset, nullo ordine deinceps poneret, quorum vero liber a grammaticis non indicatus esset, ea in sextum aliquem librum, qui non exstitit, conferret; nonnulla autem emendasse, alia explicasse contentus neque de Historiarum argumento quaesivit, neque ipsa Fragmenta utcumque ordinavit ac disposuit. Qui proximo tempore studium ad ea contulit Ianus Douza, Notis ad Historiarum libros a. 1580. editis, et Fulv. Ursinus, cuius Notae in Fragm. exstant in Historicorum vet. Fragmentis collectis ab Ant. Augustino et ab Ursino emendatis (1595.), reliquique operum Sallustianorum editores, velut Hel. Putschius (1602.), Auson. Popma (1619.), Fr. Gronovius (1665.), omnes ita Carrionis vestigia secuti sunt, ut, si qua nova Fragmenta invenissent, quorum plurima congregavit Putschius, ea in calce collectionis Carrionianae adderent, hic illic aliquid, quod non magni pre-

ti esset, annotarent, in universum autem intactum relinquerent Fragmentorum statum atque ordinem, quo in Carrionis editione prodierunt. Neque unguem transversum ab horum consuetudine discesserunt, qui amplioribus editionibus emendationi operum Sallustianorum consulere studuerunt, Ios. Was-sius Britannus (1710.), Theoph. Cortius Germanus (1724.), Sigeb. Havercampius Batavus (1742.). Ex quibus quum Cortius magis specioso infructuosae doctrinae apparatu, quam sana criticae artis exercendae ratione tantam apud viros doctos auctoritatem nactus esset, ut, quae post eum in Germania prodierunt editiones, superstitione eius recensionem sequerentur; eo factum est, ut Fragmenta, quae per se minus ad novam curam invitarent, per duo secula praeter auctiorem aliquanto numerum intacta iacerent, neque aliam induerentur formam, quam qua a Carrione evulgata fuerant. Ab ea discedere primus conatus est Car. Debrossius Gallus, recte assecutus unicam rationem confusas obscuratasque Historiarum reliquias ordinandi atque illustrandi esse hanc, ut secundum rerum gestarum ordinem disponerentur, et quantum fieri posset ex accurata illorum temporum notitia lucem acciperent. Sed tantum abfuit, ut id, quod faciendum esse vidisset, via et ratione perficeret, ut per totum opus summa levitate ac libidine grassaretur, ac vanissimis alucinationibus indulgens, novam induceret Fragmentorum confusionem, et a vero plerumque longissime aberraret. Neque mirum est hoc illi accidisse, cui praeter laudabilem de litteris merendi voluntatem ac satis magnam librorum omnis generis lectionem fere omnia deessent, sine quibus Fragmentorum emendandi ordinandique negotium recte procedere nequit; tam parum enim quale esset tum veterum ingenium, tum Sallustii peculiaris indoles et virtus perspexit, ut sibi persuaderet florentissimum rerum Romanarum auctorem Gallica levitate Historias composuisse; ad hoc critica facultate prorsus destitutus ac latine ne mediocriter quidem doctus vanaque imaginandi licentia pro acumine usus in tot tantosque errores incidit, quantos vix credibile est ab homine docto committi potuisse. Vano enim studio agitatus omnia omnino Fragmenta intelligendi ac suo loco collocandi plurima, quae nullam plane explicationem admittunt, tanquam

planissima in ordinem recepit, alia, per se minus obscura, pessime intelligendo in alienum locum detorsit, alia, quae propter verborum ambiguitatem aut late patentem sensum ad multas res trahi possunt, bis, ter, quater, adeoque saepius posuit, quovis loco Sallustii manum se restituisse incredibili stultitia opinatus. Ad quas perversitates quum haud postrema haec accederet, quod neglecta grammaticorum in laudandis libris auctoritate singula Fragmenta non eo libro retulit, quo apud Sallustium legebantur, sed summa libidine ea modo in hunc, modo in illum transposuit, hac una re omnis veritas vel ordinis instituti vel explicationis initae tollitur. Denique ipsa Historiarum verba tam vitiose exhibuit, veteribus corruptelis non modo non amotis, sed plurimis et pessimis novis depravationibus illatis, ut hoc quoque nomine eius opera Fragmentis Sallustianis impertita infelix et prorsus infructuosa putanda sit. Opus eius gallice scriptum ita inscribitur: Histoire de la république romaine, dans le cours du septième siècle, par Salluste: en partie traduite du latin sur l'original; en partie rétablie et composée sur les fragmens, qui sont restés de ses livres perdus, remis en ordre dans leur place véritable ou le plus vraisemblable. III. Tom. 4. à Dijon, 1777. Tribus annis post, Debrossio iam mortuo, ex eius schedis Divione prodierunt ipsa Fragmenta latina, ordine cum maiore opere accurate congruentia, brevibus scholiis illustrata, et locorum, ubi apud grammaticos leguntur, indice instructa. Quem librum, ex quo universa Debrossii ratio i. e. summa perversitas planissime ac multo facilius quam ex gallico opere cognoscitur, quum in Germania rarissimus esset, ignotus quidam germanicus editor, isque homo doctus quidem, sed tamen admodum fatuus, scilicet *magnum inde in historiae cultores fructum redundaturum esse confusus*, a. 1828. repetendum curavit.

Venio nunc ad postremum omnium, qui Fragmenta ediderunt, Gerlachium Basileensem. Qui quum in maiore operum Sallustianorum editione, cuius Vol. I. anno 1823. prodiit, Praef. p. IX. hoc professus esset, imprimis sibi curae fuisse, ut Fragmenta emendatius ederentur, ad eam rem sufficere ratus est, si Carrionis ordine retento locos grammaticorum, ubi

singula leguntur, ex Debrossii ed. describeret (nam ubi hic silet, Gerlachius quoque locos ignorat), pauca corrigeret, aliquot nova adderet. Vol. III. demum, quod a. 1831. editum commentarios in *Fragm.* continet, de iis ordinandis meliusque disponendis cogitans, postquam in ipsa explicatione vulgatum ordinem tenuit, p. 151—155. *de ordinis rerumque disponendarum ratione, quam Sallustium in V. Historiarum libris secutum esse verisimile est* disserere suscepit, in qua re ita se obnoxium Debrossio gessit, ut in paucis modo ac levibus ab illo discreparet, in summa rerum prorsus ex eo penderet. Neque dubitans, quin is, quem pro ingeniosissimo habet, ubique rem acu tetigerit, totam Fragmentorum dispositionem, Vol. III. propositam, in minorem Sallustii editionem a. 1832. paratam transtulit, in singulis sane paullo emendatiorem novisque Fragmentis ex Arusiani cod. Gudiano petitis auctam, universa autem indole tam confusam ac dissolutam tantisque erroribus scatentem, ut cum spes sua, Praef. p. XXXIV. declarata, fore ut *nova hac Fragmentorum compositione historiae lucis aliquid affundatur*, oppido fefellisse censenda sit. Viginti annis post, scilicet ut crisin Sallustianam ad umbilicum quasi adduceret et in perpetuum absolveret, tertiam Sallustii operum, quae supersunt, adornavit editionem, cuius altera pars, quae Fragmenta continet, hoc ipso anno brevi ante quam commentarii mei typographo traderentur prodiit. Sperabam, eo tempore, quod inter secundam et hanc tertiam editionem intercessit, Gerlachium erroribus suis cognitis aliquid bonae frugis ad Fragmenta contulisse; sed mox intellexi eam spem frustra esse, illumque immemorem fuisse dicti Ciceroniani (Phil. XII, 2, 5.): „cuiusvis hominis est errare, nullius, nisi insipientis, in errore perseverare.“ Nam non solum librorum argumenta eadem sunt, quae in II. ed., sed idem etiam Fragmentorum ordo, hoc uno discrimine, quod, quum in II. ed. paginarum versus numerati essent, in III. Fragmenta ipsa deinceps numerantur. Quae quum ita sint, huius libri, qui peculiariter bona non habet, rationem habendam non duxi, sed in commentariis tantummodo primam et secundam editionem respexi, quippe quibus omnia, quae Gerlachio propria sunt, contineantur. De quibus quum accuratius iam dicen-

dum sit, sentio quam iniqua condicione utar, cui acciderit, ut in eo, qui ante me Fragmenta edidit, paene nullam probandi ac laudandi copiam, plurimam vero vituperandi et dissentiendi haberem necessitatem. Sed in eadem causa versatum esse quum scirem virum acumine, doctrina ac latinae linguae scientia longe praestantissimum ac de Cicerone egregie meritum, quae ille in simili negotio dicenda habuit, eo lubentius mea faciam, quum mirifico quodam casu non magis de Ciceronis quam de Sallustii editore dicta videantur. Haec igitur ille:

„Multo plus loci, quam uellem, in commentariis meis occupat aliorum refutatio atque etiam reprehensio. Sed scribimus neque peritis solis neque iis, qui lubenter et simpliciter ueritatem admittant, potiusque multi ecfugia quaerunt ueteresque errores quasi noua inuenta referunt. Adcessit singularis quaedam causa ac necessitas. Dedit enim mihi fortuna, cui, si summa res spectatur, succederem, G—m, quem ego, ex quo primum Ciceronis de philosophia libros studiis meis adtigi, nescio utrum miratus sim magis an indignatus, aliquo inter philologos loco habitum esse et nunc quoque a nonnullis haberi; *adeo mihi totus ex negligentia et confusione, ex Latini sermonis summa ignorantia, ex ingeni torpore iudicique peruersitate cum incredibili quadam obliuione* (quam Graeci *μετεωρίαν καὶ ἀβλεψίαν* appellant), *denique ex arrogantia mixtus uidebatur.* Huius etiamsi opiniones erroresque relicuos omnis silentio praetermittere decreuissem, tamen crebram mentionem et reprehensionem postulabant codicum ab eo prolatae scripturae infinitique in iis errores commisi. Itaque constitui ab initio opprobrium hoc ex litteris nostris tollere et efcicere, ut, quibus haec nugae et quisquillae inanissimae aut placuissent aut mediocriter displicuissent, illos iudici sui poeniteret et aliquid de sua scientia cogitarent, postremo posthac eas commemorare puderet. *Et quamquam paene incredibilia sunt, quae in commentario plurimum locis notavi ab eo peccata*, tamen, ut in quauis minima et facillima re et ab omni parte similis sui uideretur, decreueram hic copiam quandam exemplorum generatim exponere. Uidebatur enim res admonitionem non inutilem habitura. Sed quoniam plus iam ille in meo libro obtinet loci, quam debebat,

contentus ero iis, quae supra de uno genere posui, dicamque breuiter et uniuerse, qualis omnis illa opera sit; testimonia fortasse dabo, si quis extiterit defensor, quoniam uideo non defuisse, qui summum uirum et immortaliter de Cicerone meritum uindicaret. *Sed hic summus uir saepissime in notissimo uerborum usu et iunctura pueriliter errat; si qua st mota dubitatio, fere nunquam scit, quid agatur, neque rem ad quaerendum propositam mente concipit; quom de oratione quaeritur, si in interrogatiuae sententiae modo haeretur, ille de relativa dicit, si in praepositionis ui, ille de et aliaue particula; aliorum de notis rebus obseruata mire peruertendo corrumpit; quom exempla desiderantur, ipse magis inaudita fingit, siue Graeca placuit siue Latina; sententiam Ciceronis ita persequitur, ut saepe eum, quae probet, improbare, quae neget, affirmare, narret omniumque disciplinarum decreta misceat, non raro autem enarrando ita omnia confundit, notionem nullam tenens et intra eundem uerborum ambitum in fine initi obtiuiscens, ut uix ei mentem constitisse credas. Atque haec omnia exornat ubique turpissima uerborum barbaria et soloeicismorum foeditate.* Dudum intellexisti, mi Wuestemanne, qui haec scriberet, Nicolaum esse Madvigium, qui ab eo notaretur, Goerenzium; substitue iam in huius locum Gerlachium, ac pro Cicerone pone Sallustium, et habebis omnia, quae planum faciant, qualis editoris Basileensis fuerit opera in Fragmentis Sallustianis emendandis posita. Quamquam Goerenzium prae Gerlachio eximius est philologus; nam licet magna inter eos intercedat similitudo, tamen tanta est in nostro inscitia et notissimarum rerum ignorantia, tanta in iudicando leuitas et imperitia, tanta in afferendis testimoniis mentitio, tanta denique vanitas et arrogantia, ut, quae vitia huius generis in illo vel aliqua essent, vel adeo magna, in hoc sint longe maxima et prorsus importuna. Neque hoc mirum est in homine, qui, quum artem profiteatur, quae iustum et acrem rationis usum postulat, ubique eius summum se ostendat contemptorem, neque alia re in tractandis litteris quam superstitiosa fide, aliorum opinionibus habita, nitatur. Quod ne eum insimulasse uidear, praeter multa exempla in commentariis notata, testimonio sint, quae Vol. III. p. 330. scripsit: *Hoc differunt antiqui grammatici a iuniorum, qui illos contemptui habent,*

arrogantia, quod non philosophicis, quae nostri iactant, argumentis, sed usu loquendi difficiliora illustrabant. Antiquorum scriptorum auctoritas quam ipsorum inventa plus apud eos ualebant. Philosophica igitur argumenta, i. e. omnino argumenta recta ratione confecta quum tantopere aspernaretur et exhorresceret, non solum ueri cognoscendi uiam sibi obstruxit, sed etiam ueritatis sensum, si quem habuit, ita perdidit, ut vel planissimas res et liquido demonstratas non modo non intelligeret, sed etiam pro falsis haberi uellet. Ita quum ego in *Commentatione de Sallustii Fragm. a Car. Debrossio in ordinem digestis rerumque gestarum contexta narratione illustratis*, quae a. 1829. prodiit, accurate, ut opinor, ostendissem ac plurimis certissimisque exemplis probassem, quum propter alios errores tum propter insanam Fragmentorum in alienos libros tractionem prorsus damnandam esse Debrossii rationem neque ullo pacto a nouo editore imitandam, Gerlachius ad hanc rem intelligendam tam inhabilis fuit, ut ei pudor non esset Vol. III. p. 101. non minore fastu quam insipientia haec proferre: *Qui nuper hac de re disputauit, V. D. Kritzius, uirumque de Sallustianis Fragmentis optime meritum acerbissima laceravit uituperatione, eum monitum uelim, ne, dum Debrossium inconsiderantiae et temeritatis insimulet, ipse inconsideranter agat, grammaticorumque auctoritati nimium tribuat, quippe qui non modo in ipsis uerbis laudandis parum diligentes se praebant, sed etiam librorum numeros saepissime confundant.* Igitur, qui ingenio tam parum ualeret, ut non intelligeret aliud esse certissimis rationibus aliquem gravissimorum errorum conuincere, aliud acerbissima uituperatione lacerare, superstitiosa credulitate potius quam ratione commotus ita se Debrossio addixit, ut, quo ille absurdiora praeciuisset, eo se paratiorem ad sequendum ostenderet, turpique exemplo confirmaret, quod Cicero (p. Cluent. 31, 84.) scite dixit, *minus stultum eum esse, cui nihil in mentem ueniat, quam illum, qui, quod stulte alteri uenerit in mentem, comprobet.* Vix enim credas, quo progressus sit hac stultitiae obsequela in iis maxime Fragmentis, quae vel inanitate vel obscuritate sua intelligi et probabili loco collocari nequeunt. Non assecutus enim esse etiam quandam ne sciendi artem, et in iis, quorum intellectum fortuna nobis

praeclusit, interpretis munus eo contineri, ut non tam quid verum sit, quam quid verum esse non possit, exploret et constituat, omnia ea Fragmenta, quae in hac editione propter inexplicabilem eorum naturam in appendicem cuiusque libri reieci; ceteris ita immiscuit, quasi omnia, quo pertinerent, perspexisset, et vel maxime obscura et recondita ipsi expedita et in clarissima luce posita essent. Quae vana levitas cui non in memoriam revocet lepidissimum locum Plautinum (Trin. I, 2, 162 sqq.)? quem ad animum exhilarandum Tuum, mi Wuestemanne, hic apponam:

Nihil est profecto stultius neque stolidius,
Mendaciloquius nil neque adeo argutius,
Neque confidentiloquius neque peritius,
Quam urbani adsidui cives, quos scurras vocant.
Atque egomet me adeo cum illis una ibidem traho:
Qui illorum verbis falsis acceptor fui,
Qui omnia se simulant scire neque quicquam sciunt.
Quod quisque in animo habet aut habiturust, sciunt;
Sciunt, quid in aurem rex reginae dixerit;
Sciunt, quod Iuno fabulatast cum Iove.
Quae neque sunt neque futura sunt, illi sciunt.
Falsos an vero laudent, culpent, quem velint,
Non flocci faciunt, dum illud, quod lubeat, sciant.

Sed quo planius etiam cognoscas, quemadmodum in tenuibus et prorsus obscuris Fragmentis tractandis scurram Plautinum potius, quam sobrium et circumspectum interpretem agat, nonnulla exempla afferam, ex quibus universa eius levitas luculenter patebit. Quod in hac ed. legitur Fragm. III, 88. „Et forte in navigando cohors una, grandi phaselo vecta, a ceteris deerravit, marique placido a duobus praedonum myoparonibus circumventa;“ vix aliud cognoscere sinit, quam in praedonum insolentia narranda haec verba lecta fuisse; tempus, locus, persona, occasio, eventus, haec omnia ignorantur. Sed hoc non obstitit, quominus Gerlachius Vol. III. p. 91. consuetam fiducia scriberet: „de re ipsa cf. Plut. Lucull. 13. ubi Mithridates in fuga a piratis exceptus, salvus evasisse narratur.“ Plutarchus autem haec habet: *Μιθριδάτην δὲ ἀνα-*

χθέντα μετὰ τοῦ στόλου σπεύδοντα πρὶν ἐπιστρέφειν Λούκουλλον εἰς τὸν Πόντον εἰσπλευῖσαι καταλαμβάνει χειμῶν πολλὸς, ὅφ' οὗ τὰ μὲν ἀφηρηπάγη, τὰ δ' ἐβυθίσθη τῶν σκαφῶν. Αὐτὸς δὲ, τῆς ὀλκάδος, ἐφ' ἧς ἔπλει, μήτε πρὸς τὴν γῆν εὐπαρακομίστου διὰ μέγεθος ἐν σάλῳ μεγάλῳ καὶ κύματι τυφλῷ παρισταμένης τοῖς κυβερνήταις πρὸς τε τὴν θάλασσαν ἤδη βαρείας καὶ ὑπεράντλου γενομένης, μετεμβὰς εἰς ληστρικὸν μυοπάρωνα καὶ τὸ σῶμα πειραταῖς ἐγχειρίσας ἀνεπίστως καὶ παραβόλως εἰς τὴν Ποντικὴν Ἡράκλειαν ἐξεσώθη. Iam vide, mi Wuestemanne, quanta inter Sallustium et Plutarchum intercedat similitudo, quantamque lucem ille ab hoc accipiat; ille de *cohorte* romana loquitur, hic de *Mithridate*; ille cohortem *forte deerrasse* tradit a ceteris, hic Mithridatem *in fuga fuisse*; ille *mare placidum* fuisse ait, hic *ingenti tempestate commotum*; ille cohortem narrat *a praedonibus esse circumventam*, hic Mithridatem *piratis se tuendum permisisse*. Quae-ras fortasse, quid Gerlachium impulerit, ut Sallustii locum ex Plutarcho illustrandum putaret. Nimirum vidit apud utrumque esse vocabula *praedonum* et *myoparonum*, idque suffecit ei, ut utroque loco de eadem re agi statueret. Postulare vero ab lectoribus, ut talia pro veris habeant, non solum stupidi sed etiam impudentis est, neque ullo modo ferendum. Aliud eiusdem generis exemplum praebet Fragm. Inc. 5. „Ut res magis quam verba gererentur, liberos parentesque in muris locaverant.“ Quae verba quum nihil aliud prodant, quam cives alicuius obsessae urbis, quo suos ad virtutem accenderent, illis liberos parentesque in muris conspiciendos praebuisse, Gerlachius, quasi nihil hic obscuri esset, Vol. III. p. 137. haec pronuntiavit: „Recte Debrossius Cyzicenos intelligit, qui, cum Mithridates captivos illorum cives in machinis et turribus alligandos curasset, ut animi oppidanorum suorum misericordia frangerentur, patriae amori suorum caritatem posthabuerint; cf. Appian. de B. Mithrid. c. 73.“ At quid Appianus? Scilicet haec: *Ὡς δ' ἔτοιμα αὐτῷ πάντα γεγένητο, πρῶτα μὲν τρισεχιλίους αἰχμαλώτους Κυζικηνούς ἐπὶ νεῶν τῆ πόλει προσήγεν, οἱ χεῖρας ἐς τὸ τεῖχος ὀρέγοντες ἰδόντο σφῶν κινδυνεύόντων φείσασθαι τοὺς πολίτας, μέχρι Πισίστρατος αὐτοῖς, ὁ στρατηγὸς ὁ τῶν Κυζικηνῶν, ἀπὸ τοῦ τεύχους ἐκήρυξε*

φιρην τὸ συμβαῖνον ἐγκρατῶς, αἰχμαλώτους γερονότας. Quae quomodo cum Sallustianis congruant aut ea explicent, nemo sanus intelliget, quum personae, locus, consilium sint diversissima; nam apud Sallustum oppidani *liberos parentesque in muris locant*, apud Appianum *Mithridates captivos in navibus ad urbem admovet*; ille causam facti affert hanc, ut res magis quam verba gererentur, i. e. ut *cives ante moenia pugnantes gravissimum ad virtutem incitamentum haberent*, hic, ut *cives urbem defendentes ad miserationem captorum commoverentur* et urbem Mithridati traderent. Possem plura huius generis afferre, nisi haec iam satis documento essent, nihil posse de eo exspectari, qui tam insane peccaret, et tamen in epistola ad Heerenium Volumine III. data magno promissor hiatu proclamaret: „ipsa Fragmenta examinavi, et *reliquorum scriptores, tam Graecos quam Latinos in auxilium vocando*, quantum fieri potuit, illustravi.“ Sed quantopere iudicio vacillet et in rebus planissimis sibi repugnet, uno adhuc exemplo demonstrandum est ex Praefat. ed. II. desumpto, ubi p. xxxiv. haec leguntur: „Multa admodum incerta esse ipse fateor. In aliis *tam nunc mutavi sententiam*. Pompeii enim Epistola ad senatum nescio an rectius ad librum secundum referatur. Charisius enim p. 262. ed. Putsch. verba: *utrum vicem me aerari praestare creditis*, ex libro secundo laudat. Quod si verum esse invenitur, ea confirmantur, quae in Comment. Vol. III. p. 153. de huius libri ambitu conieceram. Sed ex innumeris locis nemini dubium esse potest, quin grammatici parum diligentes in verbis scriptorum laudandis se praebeant. Quare, nisi alia accedunt argumenta, *unius grammatici testimonio non tantum tribuendum*.“ Non confusa haec, sed prorsus absurda esse planius patebit, si ad simpliciore formulam ea redegeris; re enim hoc dicit: iam nunc mutavi sententiam, sed tamen non muto; Pompeii epistolam rectius ad secundum librum referendum putaverim, sed tamen referendum non puto; grammatici auctoritas facit, ut ita statuam, sed tamen eius testimonio nihil tribuendum. Ferenda talia fortasse sint aut certe silentio praetermittenda, ubi modestus est, qui tam misere titubet, neque se cum fastu et arrogantia effert. Sed quod haud raro fieri solet, ut quo quis est maiore stupiditate et

ignorantia, eo insolentius se iactet aliosque, ab ipso discrepantes, insultet, id vel maxime cadit in Gerlachium, hominem immodestissimum. Qui quum in emendandis explicandisque Fragmentis Vaticanis perquam leviter et inscienter versatus esset, Vol. III. p. 140. ingenii acumen ita testatus est, ut scriberet: „Reliqua restituere eo difficilius, quod et incertum est, num ad eundem Spartaci dolum sint referenda, et multi literarum ductus vetustate paene extincti, a librariis male exarati esse videntur. Itaque haec integra restitui non possunt, nisi folia ista accuratius examinata fuerint. Itaque in talibus facilius est hariolari, quam probabiles proponere coniecturas. Quare haec Kritziis eiusdemque farinae hominibus restituenda relinquo.“ Id num cum Sallustii detrimento factum sit, eorum esto iudicium, qui nostra cum Gerlachianis comparare voluerint; ipse vero viderit, quos hac impudentia fructus sit consecutus. Ceterum Kritzii eiusdemque farinae homines non ii sunt, qui cum nihil plane recte egisse dicant, sed libenter concedunt inter summos et continuos paene errores tamen hic illic nonnulla inveniri, quae a vero non abhorreant, et utique probanda sint. Nam sicut ii, qui mente parum valent, interdum tamen per lucida intervalla, quemadmodum medici loquuntur, aliquid vel dicunt vel agunt, quod turbatam mentem non arguat, ita Gerlachius, quum decrevisset novo atque inaudito modo in edendis Sallustii Fragmentis versari, interdum a se ipso deficiens sobrietatem quandam iudicii sequitur, a cetera eius levitate et inconsiderantia distantem. Scilicet tantam esse rationis vim et praestantiam, ut etiam ii, qui nihil ratione, omnia auctoritate agenda esse clamant, tamen eius imperium non ubique exuant, sed sui immemores et quasi inviti eo deferantur, ut in nonnullis certe rationi obsecundent.

Veniamus nunc ad laetiora. Quantum enim taedii mihi attulit, quod necessitas mihi fuit imposita, ut perpetuo cum imperiti hominis perversitate pugnarem eamque nunc in unum quasi conspectum darem, tantum cepi laetitiae ex eo, quod in nonnullis certe Fragmentorum partibus mihi contigit, ut duorum virorum, doctrina, acumine et recto iudicio praestantium, accurata opera non solum recrearer, sed etiam multis modis in emendandis explicandisque Sallustii verbis adiuvarem.

Forum unus est Kreyssigius, de cuius summis in Fragmenta Vaticana et Toletana meritis quum supra satis dixerim, hic in honorifica eius nominis commemoratione acquiescere possum. Alter est Gustavus Linkerus, nunc in universitate Vindobonensi antiquas litteras docens, qui in libello de *Sallustii Historiarum prooemio*, Marburgi a. 1850. edito, non solum veterum grammaticorum locos, ubi Fragm. laudantur, summa diligentia collegit et excussit, sed etiam prooemii Fragmenta tanta rei criticae et linguae latinae peritia emendavit, explicandis vero atque ordinandis tantam rerum scientiam, tantum acumen subactumque iudicium adhibuit, ut iure mihi dicere posse videar, primum eum fuisse, qui rectam viam ad universa Historiarum Fragmenta melius componenda iniret. Quod propter has virtutes a Gerlachio in ed. III. convicio „male seduli hominis“ afficitur, facile feret vir optimus; quis enim credat aliud Gerlachio, caeco Debrossii admiratori omnisque perversitatis patrono, placere posse, quam ineptias? Praeterea Linkeri commemoranda est *Commentatio de Praefecto urbis feriarum latinarum*, inserta Actis academiae scient. Vindobonensis a. 1853. Vol. X. p. 7 sqq., qua multa continentur ad Fragmentorum explicationem utilissima.

Postquam Tibi, mi Wuestemanne, omnem rationem, quam in disponendis illustrandisque Fragmentis secutus sum, exposui, restat, ut paucis dicam de iis, quae, quamquam in prioribus editionibus leguntur, in hac nostra non comparent. Haud pauca enim, editorum ἀβλεψία pro Sallustianis habita, quae Sallustii non sunt, Fragmentorum numero rursus eximenda fuerunt. Quorum ea, quae Debrossius invexit numero quattuor et viginti, quoniam in alias editiones non transierunt, hic praetereunda censeo; cetera, quae vel apud Cortium, vel apud Gerlachium adhuc leguntur, breviter indicabo. Inexcusabili errore apud Cortium p. 1003. ex Senecae Ep. CXIV. tanquam Sallustii Fragmenta afferuntur haec: *Fugam nostris fecere, et: Quae audita Panormitanos dedere Romanis fecere.* Nam verba esse Arruntii, in historiis belli Punici Sallustium imitantis, tam plane a Seneca dicitur, ut adeo Gerlachius perspexerit. Idem tamen Debrossio auctore (I, 7.) in ed. mai. Inc. 192. non dubitavit ex Seneca de Benef. IV, 1. haec pro Sallustii verbis

exhibere: *Nihil tam necessarium aut magis*, ut ait Sallustius, *cum cura dicendum*, ad quem locum Vol. III. p. 144. sic disputat: „Hoc in ipso libri initio Sallustium dixisse credibile est, cum se rerum aequalium (?!) historiam scripturum esse professus esset. cf. Fr. I, 34. (nostr. I, 4.) imitatus est Sallustium Vellei. II, 18. Seneca de Prov. 5. Sulpic. Sever. II, 3.“ Nihil his ineptius. Seneca enim usus formula *cum cura* in parenthesis addit Sallustio eam placuisse. Exstat autem Iug. c. LIV, 1.; relicua omnia Senecae sunt, neque ad Sallustium pertinent. — Quae apud Gerlachium in ed. II. Inc. 74. p. 239, 18. leguntur: *Nam ex aëris et aquae corruptione frugibus infectis gravior etiam animantibus pestilentia coorta est*, nusquam exstant, sed a Debrossio (II, 70.) ex Servio ad Virg. Georg. III, 481. conficta sunt; v. Fr. III, 27. ed. nostr. Ea quum Gerlachius caeca fide ex Debrossio arripisset, neque tamen sciret, unde ille haberet, in notis, quibus locos Fragmentorum indicavit, posuit Abra cadabra. — Apud Cortium p. 1008. [Gerl. ed. mai. Inc. 133. ed. min. Inc. 40. p. 238, 8. Debr. III, 32.] reperiuntur tanquam genuina haec: *Quae magalia sunt circumiecta civitati suburbana aedificia*, quae Servii potius, quam Sallustii sunt, et male scripto pariter ac male intellecto interpretis Virgiliani loco nituntur. Ita enim ille ad Aen. I, 421. *Miratur molem Aeneas, magalia quondam:* „Alii *magalia casas* Poenorum *pastorales* dicunt. De his Sallustius: *Quae magalia sunt circumiecta civitati suburbana aedificia magalia.* Et alibi Cassius Hemina docet ita: *Sinuessae magalia addenda murumque circum eam.*“ Seducti testimonio Sallustii editores Servii subiecta verba huic tribuenda putarunt, quae ipsa orationis forma clarissime prodit explicatoris esse, neque viderunt grammaticum respicere ad Iug. c. XVIII, 8. ubi Sallustius haec tradit: *Ceterum adhuc aedificia Numidarum agrestium, quae mapalia illi vocant, oblonga, incurvis lateribus tecta, quasi navium carinae sunt.* Ad hunc igitur locum ut aperte spectat, quod *magalia casae pastorales* dicuntur, ita planum est ea verba, quae pro Sallustiano Fragmento habentur, a Servio ad illustrandum Virgilii versum adiecta esse. Cuius rei ne ulla dubitatio relinquatur, totum locum, qui perversa interpunctione turbatus est, emendatum exhibebo: „Alii *magalia casas*

Poenorum *pastorales* dicunt; de his Sallustius. Quae magalia sunt circumiecta civitati suburbana aedificia. *Magalia* et alibi; Cassius Hemina docet ita: *Sinuessae* etc. — Agmen claudat exemplum lepidissimi erroris vel potius incredibilis stuporis. Quo enim augetur Fragmentorum numerum, Gerlachius in ed. mai. Inc. 223. etiam hoc posuit ex Servio ad Virg. Aen. II, 469. *Pyrrhus a colore comae dictus, qui latine Byrrhus* (scr. burrus) *dicitur, ita et Salustius Crispus.* Admonitus deinde a Frotschero ridiculi lapsus, Vol. III. p. 146. concessit quidem hoc Fragmentum nullum esse, sed tamen, ut quodammodo tueretur Pyrrhum suum, ita pedem retulit, ut intrepide adderet: „Sed *Pyrrhi* mentionem esse factam in lib. Hist. infra videbimus.“ Quasi vero id pertineret ad Sallustium *Crispum!*

Grammatici quum saepe Sallustii verba ita afferrent, ut solo eius nomine laudato opus, unde exempla sua sumpsissent, non indicarent, eo factum est, ut seriiores editores, Carionem incuria praetermissis rati, quae ille prudenter omiserat, complures locos ex Catilina et Iugurtha haustos pro Historiarum Fragmentis haberent, ac ficta haec veris inferrent. Ita anonymus editionis Debrossianae curator Lunaeburgensis in „Spicilegio Fragmentorum a reliquis editoribus omissorum“ p. 112. n. 41. ex Io. Antiocheno in Excerpt. Peiresc. p. 393. novum Fragmentum attulisse sibi visus est hoc: *Καὶ Σαλλούστιος ὁ Ῥωμαῖος συγγραφεὺς ἔφη καλοῖς αὐτὸν (sc. τὸν Σύλλαν) ἐργεῖ ρήμασι κάκιστον ἐπενηνοχέειν τὸ τέλος,* quae verba expressa esse ex Catil. c. XI, 4. „Sed postquam Sulla, armis recepta republica, *bonis initiis malos eventus habuit,*“ iam Gerlachius Vol. II. p. 57. perspexit. Idem ibid. p. 110. n. 23. auctore scholiasta ad Lucani Phars. VI, 56. Historiis tribuit haec: „A privatis compluribus subversos montes, maria constructa esse,“ quae leguntur Catil. c. XIII, 1. Magis temere, ut solet, Debrossius quae Servius ad Virg. Aen. II, 157. ex Sallustio affert „Ab his omnes evocatos et centuriones,“ in librum IV, 16. retulit, immemor in Catil. c. LIX, 3. locum; memoriter a Servio laudatum, plenius sic exstare: „Ab his centuriones omnis lectos et evocatos — in primam aciem subducit.“ Quin Linkero quoque, cauto et circumspecto viro, accidit, ut in libello de Sall. Historr. pro-

oem. p. 78 sq. locum Lydi de magistr. p. 119. ed. Bekk. *Τὰ γὰρ ἐπίσημα τῶν ἀρχόντων ἀπὸ Θούσκων λαβὼν ὁ βασιλεὺς Νουμᾶς τῇ πολιτείᾳ εἰσήγαγεν, ὥς περ καὶ τῶν ὄπλων τὸ δύσμαχον ἀπὸ Γαλατῶν. Καὶ μάρτυρες μὲν τούτων ὄτε Καπίτων καὶ Φωντήιος, ἐξ ὧν καὶ ὁ διδασκαλικώτατος Οὐάροζων, Ῥωμαῖοι πάντες. μεθ' οὗς Σαλούστιος οὗτος ὁ ἱστορικὸς ἐπὶ τῆς πρώτης ἱστορίας σαφῶς ἀναδιδάσκει,* ex Historiis desumptum iudicaret. Sed dubium non est, quin Lydus Catilinam respexerit, ubi c. LI, 38. in Caesaris oratione haec leguntur: „Maiores nostri arma atque tela militaria a Samnitibus, insignia magistratuum ab Tuscis pleraque sumpserunt.“ Quae huic sententiae obstare videntur, facili negotio tolluntur. Nam quod Lydus Numam tradit Tuscorum insignia magistratuum in civitatem intulisse, in eo unum vel plures ceterorum auctorum sequitur, non Sallustium; neque alia ex causa repetendum est, quod pro Samnitibus, quos Sallustius nominat, Gallos dicit. Facile autem in tam levibus poterat dissensus esse inter scriptores, qui in summa re plane cum Sallustio conspirarent. Aliquanto maiorem offensionem habere videatur, quod Lydus Sallustii testimonium ex *prima* eius *historia* affert. Sed prima illa historia nihil aliud est, quam Catilina, quomodo ostendi ad Fragm. II, 67. p. 181. — Ridicule plane Gerlachius in ed. min. Inc. 86. p. 240, 4. tanquam novum Fragm. refert *novissime* vocabulum, neque locum indicans, unde petiit, neque recordatus bis id legi in Iug. c. X, 2. et XIX, 7. Quae ibidem c. XXXI, 20. habentur verba *iudicia, bella atque paces,* in ed. mai. non solum ex grammatico incerto de orthogr. p. 2794. Putsch. tanquam Fragm. posuit in Inc. 189.; sed quum apud Cleoniam p. 1898. Putsch. ex Sallustio laudatum invenisset *bella atque paces exercebant,* haec rursus Vol. III. p. 148. in Supplem. Fragm. n. 249. pro novo exhibuit; quin Vol. I. Inc. 50. solam *paces* vocem ex Serg. ad Donat. ed. sec. p. 1843. P. inter Fragm. retulit. Idem in ed. mai. Inc. 225. ed. min. Inc. 48. p. 238, 15. ex Diomede p. 224. ut Fragmentum novum profert haec: „Vitabundus per loca saltuosa recedebat,“ Vol. III. p. 146. annotans: „Spartaci vel Sertorii personae haec conveniunt.“ Iugurthae convenire intellexisset, si c. XXXVIII, 1. inspexisset, ubi locus

sic exstat: *ipse quasi vitabundus per saltuosa loca et tramites exercitum ducere*. Similiter Lunaeburgensis editor in Spicil. p. 110. n. 24. ex schol. ad Lucani Pharsal. VI, 796. attulit: „Et sane Gracchis cupidine victoriae haud satis moderatus fuit animus,“ quae iisdem verbis leguntur Iug. c. XLII, 2. Eundem fugit ibid. p. 109. n. 18., quae Servius ad Virg. Aen. I, 194. ex Sallustio laudat: „provincias inter se partiverant,“ in Iug. legi c. XLIII, 1. Debrossius III, 49. in Fragmenta intulit haec: „Ut frequentes circa signa sint milites.“ Scilicet legerat apud Serv. ad Aen. XI, 870: „Namque hoc ubique dux praecipit, ut frequentes circa signa sint milites, sicut in Sallustio legimus.“ At Sallustius, cuius verbis Servius, in rem modo intentus, liberius utitur, in Iug. c. XLV, 2. scripserat ita: „Metellus saepe in medio adesse, *uti cum signis frequentes incederent*.“ Non minus a vero aberravit Debrossius IV, 48. ubi verba a Diomede p. 372. allata: „Interdum somno expectatus tumultum facere,“ Historiis attribuit, quae Iugurthae sunt, c. LXXII, 2. sic scripta: *interdum somno excitus arreptis armis tumultum facere*.

Denique Fragmentorum numerus praeter ordinem auctus est eo, quod vel minores particulae ex maioribus Fragmentis laudatae rursus pro novis exhiberentur, vel unum idemque Fragm. a duobus grammaticis paullo variatis verbis relatum propterea pro duobus inter se diversis haberetur. Utroque modo saepius peccavit is, qui sua opinione accuratissimam ac prorsus incomparabilem operam Historiarum Fragmentis impendit. Ex oratione Lepidi (Fr. I, 45, 4.) quum desumpta sint verba a Donato ad Ter. Phorm. II, 1, 13. allata *nam quid a Pyrrho, Hannibale*, nisi quod ibi corrupte *quidem* est pro *quid*, tamen haec, neque corruptelae natura, neque Donati mente perspecta, in ed. mai. Inc. 112. ut novum Fragm. posuit. — Quae Donatus ad Ter. Ad. III, 2, 12. memoriter affert *neque animo neque lingua satis compotem*, aperte petita sunt ex eo Historiarum loco, cuius plenius Fragm. in nostra ed. est I, 88.; Gerlachius tamen pro diversis habens alterum I, 24. alterum Inc. 59. exhibuit. — Verba *ad Corycum*, a Prisc. XV, 2, 9, p. 618. laudata, quae I, 57. habet, cur novum Fragm. esse vellet, non intelligitur, quum in eo, quod illi est I, 55., nobis

I, 80., contenta sint. — Libro III, 26. ex Non. VI, 44. affert, quae pars sunt Fragmenti Vaticani, quod in Inc. 171. habet; v. ed. nostr. III, 77, 15. Similiter quattuor Fragm. ad fretum Siculum spectantia, IV, 35. Inc. 118. 126. 127., rursus comparent in Inc. 220.; quod quamquam ibi consilio se fecisse ostendit, tamen eius consilii ratio non intelligitur. De Sertorio; fugam ad insulas Fortunatas agitante, et Servii exstat testimonium ad Aen. II, 640. et Aeronis ad Hor. Epod. 16, 42., utrumque ex eodem Historiarum loco petatum, verbisque modo variatum; neque tamen Gerlachio id obstitit, quominus duo Fragmenta inde faceret, Inc. 135. et 213. Prorsus inepte vero unum Servii locum (ad Aen. II, 325.), ubi de Dardania agit, ipse in duas partes dispescuit et tanquam duo diversa Fragmenta in Inc. 172. et 201. collocavit. Exempla haec vel supinae negligentiae ac levitatis, vel summae artis criticae ignorantiae iudiciiue infirmitatis, quae in maiore eius editione inveniuntur, quamquam aliqua ex parte sublata sunt in minore, tamen haec quoque aliis eiusdem generis inquinata est. Nam quum I, 116. p. 198, 15. verba haec posuisset, pessime ex Servio ad Aen. II, 564. et ex Arus. p. 247. conflata (v. nostr. ed. I, 115. Inc. 1.): „Quom Sertorius neque (*urbe?*) erumperet, tam levi copia fugam navibus maturabat,“ in Inc. 84. p. 240, 3. rursus habet Arusiani verba *fugam maturabat*, eo maiore incuria, quod haec ex primo libro laudantur. — *Curubis*, Africae urbs, libro I, 30. p. 184, 22. memorata, mutata nominis forma iterum prodit in Inc. 85. p. 240, 4., ne loco quidem, ubi ita scribitur, indicato; v. nostr. ed. I, 43. p. 36. — Quod habet lib. II, 72. p. 204, 25. (nostr. II, 22.) Fragmentum: „Quibus a Sertorio triplices insidiae per idoneos saltus positae erant; prima, qui forte venientis exciperent,“ eius particulam, eamque pessime scriptam ex male intellecto loco Charisii I. p. 75. P. rursus protulit in Inc. 18. p. 237, 13. — Libro II, 82. p. 205, 16. haec leguntur: „Octavium mitem et captum pedibus;“ eadem in III, 3. p. 215, 24. sic recurrunt: „Conlegam eius Octavium mitem et kaptum pedibus;“ quae repetitio simul cum mutato libri numero et variata scriptura facta eo ineptior videri debet, quod utroque loco testatur se verba ex Lindemanniana Arusiani ed. p. 243. sumpsisse. —

De *naphtha* quoque, quo usos esse Tigranocertorum incolas Sallustius narravit (v. Fr. IV, 13. p. 307.), bis posuit Fragmentum idem IV, 83. p. 230, 19. et Inc. 77. p. 239, 21. Probi grammatici p. 1473. P. et Hieronymi ad Daniel. c. 3. discrepantes *naphthae* explicationes tam parum inter se conciliare valens, ut, quum priore loco oleo comparetur, altero fomes dicatur. — Fragmenti Vaticani extremi (Fr. III, 77, 20.) laenosum locum quum Kreyssigius optime explesset sic: „et tum *matura in agris erant autumnii frumenta*,“ eamque coniecturam testimonio Porphyronis, ad Hor. Epp. II, 1, 140. ex Sallustio *autumni frumenta* afferentis, confirmasset, Gerlachius eam emendationem, ut par erat, p. 223, 10. in textu expressit. Sed eius rei oblitus Porphyronis locum rursus in Inc. 87. p. 240, 4. ita retulit, ut appareat non ipsum apud Horatii scholiastam legisse, sed ex edit. Lunaeburgensis Fragmentorum Spicilegio p. 109. n. 17. eum arripuisse falsis quidem numeris notatum. Unde illi accidit, ut, quum iam Vol. III. p. 146. n. 229. eadem verba inter nova Fragmenta recenseret, lepidissimam insaniam haec annotaret: „*Vide ap. Porphyr. ad Horat. Ep. 1, 10, 40. Sed ibi haec verba non exstant.*“

Haec habui, Wuestemanne optime, quae Tibi de consilio ac ratione huius editionis narranda censerem. Qua si iudicaveris hoc effectum esse, ut multi errores, a prioribus editoribus commissi, sublatis sint, auctoris verba emendatius scripta ac probabilius explicata, denique totius operis, qualis olim fuit, paullo accuratior imago exhibita, operae meae in eo negotio exsequendo positae non me poenitebit. Non possum autem, antequam scribendi finem faciam, quin Tibi significem valde me, dum hic liber typis exscribitur, doctissimi humanissimique viri auxilio esse adiutum. Is est Beatus Casselius, auctor ingeniosi libri de Magyarorum antiquitatibus, nec minus plurimarum ac reconditarum litterarum scientia, quam ingenii acuminis conspicuus, qui non solum molestum plagularum a mendis typographicis purgandarum laborem egregia voluntate ac diligentia suscepit, sed etiam de locis aliquot obscurioribus tam sollerter me admonuit, ut et me ipsum sibi obstrinxerit, et lectorum quoque gratiam sibi comparasse putandus sit.

Iam vale, mi Wuestemanne, meque amare perge.

Scribebam Erfurti pridie Nonas Novembres MDCCCLIII.

C. SALLUSTI CRISPI HISTORIARUM FRAGMENTA.

LIBER I.

ARGUMENTUM.

CAP. I.

Exponitur de Historiarum scribendi consilio, ac simul de prioribus historicis agitur. Fr. 1—6.

CAP. II.

Breviter supra repetitur, quibus contentionibus de libertate et de dominatione respublica romana agitata fuerit. Fr. 7—14.

CAP. III.

Explicantur ea, quae Lepidi turbas tanquam causae praecesserunt. — Bellum sociale. — Bellum civile inter Marium et Sullam. — Sullae dictatura. — Civitas vi et proscriptionibus lacerata. — Reliquiae Marianarum partium in Sicilia et Africa per Pompeium confectae. — Fr. 15—44. (Anni 91—78 a. Chr. n.)

CAP. IV.

Lepidi turbae et bellum civile in Italia. Fr. 45—55. (Anni 78. 77. a. Chr. n.)

CAP. V.

Bellum Sertorianum. — Sertorii priora tempora. — Sertorius in Mauretania. — Cum Lusitanis coniunctus bellum movet. — Eius pugnae cum variis ducibus Romanis et cum Metello usque ad Pompeii in Hispaniam adventum. Fr. 56—76. (Anni 83—77. a. Chr. n.)

CAP. VI.

Bellum contra piratas a P. Servilio gestum. Fr. 77—80. (Anni 78. 77. a. Chr. n.)

CAP. VII.

Bellum in Macedonia et Thracia App. Claudio Pulchro duce gestum. Fr. 81—82. (Anni 78. 77. a. Chr. n.)

C. SALLUSTI CRISPI

CAP. VIII.

Fragmenta incertioris sententiae. Fr. 83—86.

CAP. IX.

Fragmenta, quorum interpretatio ne coniecturis quidem iniri potest.
Fr. 87—106.

CAP. X.

Fragmenta paucissimis tantum aut singulis vocabulis composita. Fr.
107—121.

HISTORIARUM FRAGMENTA.

LIB. I.

CAP. I.

Exponitur de Historiarum scribendi consilio, ac simul de prioribus
historicis agitur.

1. Res populi Romani M. Lepido Q. Catulo coss.
ac deinde militiae et domi gestas composui.

Fr. 1. [Cort. p. 933. Gerl. ed. mai. I, 1. ed. min. I, 1. p. 182, I. Debr. I, 1.] Sallustium his verbis Historias exorsum esse patet ex Tib. Donato ad Virg. Aen. I, 1, qui illum refert sic opus coepisse, *ut primo rem, deinde populi Romani personam poneret*. Verba ipsa servavit Rufin. de compos. et metris orat. p. 192. Orell. Eadem duobus locis, sed non satis accurate, memoravit Priscianus; nam XV, 2, 6. p. 616. ed. Kr. tantummodo habet *ac deinde militiae et domi gestas composui*, paulo post autem XV, 3, 17. p. 623. haec leguntur: *Res populi Rom. M. Lepido Catuloque coss. ac deinde domi et militiae gestas*. Quae ut opportune mutua ope suppleri possunt, ita patet posteriore loco male scriptum esse *Catuloque*, tum quia, duobus nominibus sociatis, praenomen non alteri additur, ad alterum omittitur, sed aut utrique aut neutri adicitur, tum quia consulum nomina legitime sine copula ponuntur; v. ad Catil. XLIII, 2. p. 199. coll. Beier. ad Cie. de Off.

2. Cato Romani generis disertissimus paucis absolvit.

III, 30, 109. p. 391. Praeterea *domi et militiae* non verum esse verborum ordinem non solum intelligitur priore Prisciani loco cum Rufini testimonio comparato, sed inde quoque elucet, quod longe maior Historiarum pars in rebus bellicis narrandis versatur. Eodem modo locutus est etiam Livius VII, 32, 16., quamquam usitatus est *domi* vocabulum praeponi. Quantum temporis spatium complectantur verba *ac deinde* exposuimus in praefatione. Tanta est autem Gerlachii iudicii perversitas, ut Vol. III. p. 47. non dubitaret haec scribere: „Ex his verbis intelligitur, Sallustium initio libri nondum certum quandam finem, ad quem sibi progrediendum esse putavit (sic!), constituisse.“ Scilicet hoc idem est, ac si dixisset illum ebrium ad Historias componendas accessisse. cf. quae diximus in Jahni Nov. Ann. Philol. et Paed. a. 1832. Vol. V. p. 271 sqq. et Linker. de Sall. Hist. Prooem. p. 10 sqq.

Fr. 2. [Cort. p. 933. Gerl. ed. mai. I, 2. ed. min. I, 3. p. 182, 4. Debr. I, 4.] Verba servavit Victorinus in Rhetor. Cic. p. 57, 30. Orell. qui „Historia, inquit, et brevis esse debet in expositione et aperta et probabilis, ut Sallustius sibi omnia in Catilina tribuit: *quam verissime potero paucis absolvam*; quum aliis historiographis singula tradidisset in libro I. Historiarum, Catoni breviter: *Romani generis disertissimus paucis absolvit*; Fannio vero veritatem.“ Praeterea Servius ad Virg. Aen. I, 96. tria priora verba laudat, ad eundemque locum respicit Aeno ad Horat. Sat. I, 10, 9. his verbis usus: „Sic et Cato laudatur a Sallustio, quod *multa paucis absolberit*.“ Ex hoc Acronis loco *multa*, quod in omnibus Sall. edd. legitur, in Victorini verba esse illatum recte iudicat Linkerus de Hist. Prooem. p. 30.; aliud enim quam *multa*, quod scholiastam sapit, fuisse apud Sall. luce clarius est. Fragmenti sensus enim haud dubie hic est, Catonem rerum gravissimarum copiam levioribus omissis breviter ac simplici oratione, remota inani verborum ostentatione, enarrasse. Ab hoc Sallustii iudicio non multum diversum est, quod Cicero proposuit de Orat. II, 12, 53. *Qualis apud Graecos Pherecydes, Hellenicus, Acusilaus fuit, alique permulti, talis noster Cato et Pictor et Piso, qui neque tenent, quibus rebus ornatur oratio (modo enim haec ista sunt importata), et dum intelligatur, quid dicant, unam dicendi laudem putant esse breviter*. Disertum fuisse Catonem pariter testatur Cicero in Bruto c. 17, 66. *Iam vero origines eius quem florem, aut quod lumen eloquentiae non habent?* Cetera veterum de Catone iudicia accurate collegit Frider. Ellendtius in Succincta eloquentiae Romanae historia, Bruti editioni praefixa, §. 13. p. 24. ed. II. Sallustium Catonis concinnam breviter et praeicum dicendi

3. Fannio veritatem [*tradidit Sallustius*].
4. Recens scripsit.

genus totamque fere orationis conformationem et colorem imitatum esse (quae sunt verba Linkeri l. I. p. 30.), res notissima est saepeque et ab auctoribus veteribus testata, et ab iniquis eius vituperatoribus exagitata; cf. Sueton. de illustr. grammat. c. 15. Id. in Octaviano c. 36., extr. Sed ut laudavit Catonis dicendi genus, ita minus eum probasse videtur a veritate incorruptoque de rebus et personis iudicio, id quod patet ex Fr. seq., et suspicari sumus ad Fr. Inc. 42., ubi v.

Fr. 3. [Cort. p. 933. Gerl. ed. mai. omissum; ed. min. I, 4. p. 182, 5. Debr. I, 5.] Ex brevi hoc fragmento, quod est apud Victorinum in Cic. Rhetor. p. 57, 34 Orell., magis cognoscitur *quid* Sallustius dixerit, quam *quomodo*; constructio verborum enim pendet ex *tradidisset* verbo, quod Victorini est. Male igitur Cortius cum prioribus editoribus scripsit *Fannius vere*; male etiam Debrossius *Fannius vero veritatem*. De Fannio, qui aequalis fuit Scipionis Africani Minoris, Laelii gener, et praetor a. 137. a. Chr. n., cf. Cic. Brut. c. 26, 101. *Eius omnis in dicendo facultas ex historia ipsius non ineleganter scripta perspicui potest, quae neque nimis est infans, neque perfecte diserta*. In magno honore fuisse eius historiam intelligitur etiam ex eo, quod M. Brutus eam in epitomen redegit teste Cicerone in Epp. ad Attic. XII, 5.

Fr. 4. [Cort. p. 954. Gerl. ed. mai. I, 34. ed. min. I, 6. p. 182, 7. Debr. I, 8.] Apud Charis. II, 14, 198. p. 120. Lindem. (192. Putsch.) tantummodo exstat *recens scrip.* Quod quum Putschius explesset *scripsi*, Sallustii editores bona fide eum secuti perverissimas explicationes prodiderunt. Debrossius enim auctorem censet in praefatione Historiarum his verbis respicere ad priora sua opera de Catilinae coniuratione et de Iugurthino bello; Gerlachius autem Vol. III. p. 73. Sallustium ait, in praefatione veritatis studium professum, addidisse, „veritatem minus a se inflecti potuisse, *quod rerum, quas descriperit, aequalis fuerit*,” quae sententiae quot verba, tot fere habent ineptias. Quicumque enim nexus sententiarum fuit, simplex observatio temporum ostendit *recens scripsi* non esse Sallustii, quippe qui, quum 86. a. Chr. n. anno natus esset et ante annum 40 a. Chr. n. probabiliter non ad Historias componendas accederet, se res ab anno 78 usque ad 67 gestas *recentem* scripsisse nullo pacto dicere poterat. Nihilominus haec verba in praefatione fuisse videntur, sed de alio homine alioque opere dicta; quam ob rem non *scripsi*, sed *scripsit* legendum est. Quo loco enim auctor de prioribus egit rerum scriptoribus, et quid cuique peculiare esset exposuit, de aliquo etiam hoc pronuntiavit, *recentem* eum

5. Nos in tanta doctissimorum hominum copia.
6. Neque me diversa pars in civilibus armis movit a vero.

scripsisse, id vel ad laudem vel ad vituperium referens; utrumque enim fieri potest. Eum conicio fuisse Sisennam, qui, quum anno 67. a. Chr. n. mortuus (v. Dion. Cass. XXXVI, 2. p. 87. Reim.) aliquot annis ante historiam belli Marsici et civilis Sullani edidisset (v. Cic. de Legg. I, 2, 7. Brut. c. 64, 228. Ellendt. in Eloq. rom. hist. §. 44. p. 110. ed. II. ed. Linker. de Sall. Hist. Prooem. p. 12. et 19.), sane dici poterat illas res *recens scripsisse*. Quodsi reputaveris Sallustium in Iug. c. XCV, 2. sic de eo iudicasse: „L. Sisenna optime et diligentissime omnium, qui eas (i. e. Sullae) res dixere, persecutus, *parum mihi libero ore locutus videtur*,” eius rei caussam fortasse hanc reperisse sibi visus est, quod ille res *recens scripserit*.

Fr. 5. [Cort. p. 933. Gerl. ed. mai. I, 3. ed. min. I, 5. p. 182, 6. Debr. I, 6.] Verba sine libri nota bis exstant apud Servium, ad Virg. Aen. II, 89. ubi omissum est *hominum*, et ad IV, 213.; satis probabiliter tamen Carrio libri primi esse iudicavit, quem ceteri editores secuti sunt omnes. Nam quum Sallustius priores rerum scriptores recensisset; et quod cuiusque esset ingenium, exposuisset (v. Fr. I, 2—4), quas ipse rationes operis sui ineundas putaverit explicasse videtur.

Fr. 6. [Cort. p. 933. Gerl. ed. mai. I, 4. ed. min. I, 7. p. 182, 7. Debr. I, 3.] Arusian. p. 248. ed. Lindem. *Divorsam partem* significare *advorsam* vel *contrariam* iam a Wassio et Cortio observatum est; contulerunt illi Sueton. de illustr. gramm. c. „*Interrogatus a Varrone diversae partis advocato*” id. vit. Caes. c. 20, extr. „*In universos diversae factionis induxit Vellium praemius*.” cf. ad Catil. c. V, 8. et Böttcheri Lex. Tacit. p. 161. Ceterum *divorsa pars in civilibus armis* non significat Pompeianos, quibus Sallustius, quum ad reipublicam accessisset, adversabatur, Caesaris partes secutus (illa enim tempora in Historiis non attingit), sed intelligendae sunt priorum temporum contentiones civiles, non iis consiliis atque studiis gestae, quae Sallustio probabantur. Qui quum nobilitatis potentiae infestissimus ab eorum partibus staret, qui plebis libertati studerent, *divorsa parte in civilibus armis* significat eos, quicumque et ipsius aetate et priore tempore, plebis libertate armis oppressa, immodicam optimatum potentiam malis artibus augere conati sunt. Verborum sensus igitur hic est: Etiam ubi de iis mihi agendum est, qui in bellis civilibus *factionis nobilitum* fuerunt mihi

Breviter supra repetitur, quibus contentione de libertate et de dominatione respublica romana agitata fuerit.

7. Nam a primordio urbis ad bellum Persi Macedonicum.

8. Nobis primae dissensiones vitio humani ingeni

invisissimae, tamen ea res neque a vero perspicendo me avocavit, neque obstat, quominus, quid ubique verum sit, aperiam.

Fr. 7. [Cort. p. 934. Gerl. ed. mai. I, 6. ed. min. I, 10. p. 182, 12. Debr. I, 11.] Verba attulit Priscian. XVII, 21, 161. p. 85. ed. Kr. Cum eo congruit Servius ad Virg. Aen. I, 30., nisi quod *principio* habet pro *primordio*. Praeterea Priscianus quattuor postrema verba laudavit XIV, 2, 11. p. 589., quae pariter afferuntur a Probo Instit. gramm. II, 1, 46. in Corp. gramm. Lat. Vol. I. p. 126. (p. 1468. Putsch.), Servio ad Virg. Aen. VIII, 383., M. Claud. Sacerd. in arte gramm. II, 46. pag. 56. ed. Endlicher. et Charis. I, 17, 28. p. 37. Lindem. (p. 52. Putsch.) Hi omnes loco toties usi sunt, ut genitivum nominis proprii in — *es* exeuntis (*Persi* enim ad *Perses* nominativum pertinet) non in *is*, sed in *i* terminatum Sallustii auctoritate tuerentur; cf. Conr. Leop. Schneideri Gramm. Lat. II, 1. p. 163 — 7. Zumpt. Gramm. Lat. §. 15, 1. pag. 50. ed. IV. Ellendt. ad Cic. Brut. c. 8, 29. Otto ad Cic. de Finn. II, 35, 116. Ceterum non assentior Linkero, qui de Sall. Hist. Prooem. p. 87. hoc Fr. ad eum praefationis locum refert, ubi Sall. de prioribus Romanorum *historicis* disputavit, ratus eum hoc dixisse „a primordio urbis ad bellum Persi Macedonicum historicam artem incultam prorsus iacuisse, nec nisi inde ab hoc tempore prima fere incrementa cepisse.“ A primordio urbis enim quis exspectaret historicos? Mihi Sallustius videtur, quum ipsam rerum romanarum expositionem ordiretur, his verbis iudicium aliquod de universo civitatis statu, qualis per illud tempus fuit, protulisse; sed quid dixerit, definiri nequit.

Fr. 8. [Cort. pag. 934. Gerl. ed. mai. I, 5. ed. min. I, 9. p. 182, 9. Debr. I, 9.] Priscian. V, 4, 25. p. 183. et Kr. sine ulla librorum varietate, nisi quod Carrio refert in eod. S. Martini Lovanicensis legi *nobis nuper primae* etc., quod ineptum esse ipsa sententiae ratio evincit. Praeterea in eodem eod. et in Thosano ex librarii correctione pro *agit* est *agitur*, unde Donza immerito coniecit *agilat*, ignorans Servium ad Virg. Aen. IV, 245., ut illustraret *agit* verbum, Sallustiano exemplo uti: *inter certamina dominationis aut libertatis agit*: quod quamquam, utpote memoriter allatum, in non-

evenere, quod iniquis atque indomitum semper in certamine libertatis aut gloriae aut dominationis agit.

9. Res Romana plurimum imperio valuit Ser. Sull-

nullis a vulgata scriptura discrepat, tamen *agere* certum praestat. De eo verbo, quod significat *versari, esse, vivere*, cf. Iug. LXXXV, 9. *In optimis artibus egi*. Fragm. Histor. I, 9. *Optimis moribus — egit populus Rom.* I, 63. *Mauri contendebant Antipodas iustos agere*. III, 1, 4. *Hostes in cervicibus iam Italiae agentes*. v. annotata ad Cat. XXIII, 3. p. 114. ad Iug. XVIII, 9. et Boetticheri Lex. Tacit. p. 51. — *Iniquis*, antiquior forma pro *inquietus*, saepius a Sallustio usurpatur; cf. Fr. I, 45, 11. et §. 16. II, 45., IV, 60. *L. Hostius Dasianus, iniquis animi*. Praeterea v. Ruhnken. ad Vell. II, 68, 3. et Boetticheri Lex. Tacit. p. 277. — *Indomitum* non habet vim participii, sed adiectivi in — *bilis*, idemque valet atque *indomabile*; cf. quae de hoc usu uberius exposuimus ad Iug. c. LXXVI, 1. p. 401. Fragmentum hoc Linkerus de Sall. Histor. Prooem. p. 36. bene iudicat eo loco fuisse, ubi Sallustius, quum indicasset suam rerum Romanarum descriptionem in iis temporibus versaturam, quibus respublica armis civilibus laceraretur, discordiarum originem supra repeteret. Idem V. D. seite observavit auctorem verbis *in certamine libertatis aut gloriae aut dominationis* iusta serie causas complecti, quibus Romae deinceps turbae civiles moverentur. Primae enim dissensiones domesticae inde ortae, quod de *libertate* toti populo erat contra reges, deinde plebi contra patres nitendum (v. Catil. VI, 7. VII, 1—4.). Post Carthaginis excidium gravius motum certamen *gloriae atque imperii* (v. Catil. X, Iug. XLI.), quum avaritia et mala ambitio animos exerceret (v. Catil. XI.), ut pro sua quisque potentia certarent (v. Catil. XXXVIII, 3.). Denique motibus magis magisque corruptis res eo processit, ut pauci potentes *domini* fieri quererent totius respublicae, h. e. legibus eversis omnia ex suo arbitrio eum vi agerent, velut Marius, Cinna, Carbo, Sulla.

Fr. 9. [Cort. p. 935. Gerl. ed. mai. I, 7. ed. min. I, 11. p. 182, 13. Debr. I, 15 et 13.] Verba universa exstant apud Victorin. in Cic. Rhetor. p. 5. Orell.; sed singulas partes etiam alii servarunt. Nonius enim II, 180. p. 92, 8. Mercor. haec habet: *Cis Rhenum atque inter mare nostrum et Oceanum, nisi qua paludibus invia fuit, perdomita*, ad quae verba haec scripturae varietas e. codd. Pariss. a Dübnero enotata est: *nisi quia* codd. α , δ ; *invia fuit* cod. A ; *invia fuerit* codd. α , δ . Tum apud Servium ad Virg. Aen. VI, 539. legitur: *Inter secundum atque ultimum bellum Carthaginense*. Denique huc spectat locus Augustini de Civ. Dei II, 18. quem, quia multum facit ad Sallustium illustrandum, totum apponemus. „Sallu-

picio et M. Marcello consulibus, omni Gallia cis Rhenum atque inter mare nostrum atque Oceanum, nisi qua a paludibus invia fuit, perdomita. Optimis autem moribus

stius, inquit, in primo Historiae suae libro atque in ipso eius exordio fatetur, etiam tunc, quum ad consules a regibus esset translata respublica, post parvum intervallum iniurias validiorum et ob eas discessionem plebis a patribus aliasque in urbe dissensiones fuisse. Nam quum *optimis moribus et maxima concordia populum Romanum inter secundum et postremum bellum Carthaginiense* commemorasset *egisse*, causamque huius boni non amorem iustitiae, sed stante Carthagine metum pacis infidae fuisse dixisset, — continuo subiecit idem Sallustius *At discordia* etc. cf. eund. ib. III, 21, in. His testimoniis inter se collatis non est dubium, quin Gerlachius perperam scripserit *nisi quae a paludibus fuit invia*; primum enim sensus efficitur valde incommodus, quum relativum *totam* Galliam complectatur, cuius tantummodo *pars* intelligi debet; tum ipsa scripturae diversitas ostendit, *qua* a Sallustio profectum esse. Nam quod plures Nonii codd. tenent *qua pal. fuit* aut *qua fuit palud.*, quibus videt *qua* non ex *quae a*, sed ex *qua a* ortum esse, a praepositione vel casu absorpta, vel de industria ab iis omissa, qui eius vim non caperent. Alio modo peccatum est a scribis in Victorini codd., qui in *qua* particula offensi eius loco *quae* posuerunt, a facilius ferentes. Significatur autem hac praepositione *origo*, unde *fluxerit id*, quod effectum dicitur, sententia paullum diversa, si solus ablativus ponitur, quo declaratur id, *per quod* aliquid efficitur; cf. annotata ad Iug. c. XXXI, 3. et Hand. de Particc. Lat. Vol. I. p. 29. — De *qua* particula v. ad Iug. c. XVIII, 2. p. 108. Fr. III, 55. III, 78, 15. — *Fuit*, quod apud Victorinum ante *invia*, in vulgatis autem Nonii exemplaribus ante *paludibus* legitur, auctoritate codicis antiquissimi A. post *invia* collocavimus, quem ordinem etiam codd. α. δ. confirmant, licet *fuerit* exhibeant. Receptus autem a Gerlachio verborum ordo non solum idonea codicum fide destitutus est, sed etiam numerum aequae ac sonum ingratum habet. — *Respublica*, quod Victorinus tenet, praeunte Linkero de Sall. Hist. Prooem. p. 40., edidimus pro *populus Romanus*, quemadmodum omnes editores ex Augustino II, 18. (nam III, 21. habet *Romanos*) scripserunt. Corruptela orta ex confusis scribendi compendiis R. P. et P. R., quod saepius factum esse ostendimus ad Iug. XXX, 3. p. 171. — *Res Romana* i. q. *civitas*; v. ad Catil. VI, 3. p. 32. — *Servius Sulpicius* et *M. Marcellus* consules fuerunt anno a. Chr. n. 51., quum Caesar bello iam in octavum annum tracto totam fere Galliam Romanorum imperio subiecit. — *Mare nostrum* i. e. mediterraneum; v. ad Iug.

et maxuma concordia egit respublica inter secundum et postremum bellum Carthaginiense.

10. At discordia et avaritia atque ambitio et cetera

c. XVIII, 4. — *Gallia a paludibus invia* intelligenda est ea Belgicae pars, ubi habitabant Bellovaci, Ambiani, Auleri, Caleti, Veliocasses et Atrebates, quos Hirtius de B. G. VIII, 7. tradit octavo belli anno rursus rebellantes in silvas ac paludes se contulisse. — *Egit* i. q. vixit; v. ad Fragm. I, 8. — Quod Servius habet *ultimum bellum*, memoriae lapsu factum videtur; certe Victorini et Augustini consensus duplex *postremum* satis tuetur. Sed in copula ante hanc vocem valde variant; apud Augustinum enim utroque loco habetur *et*, apud Victorinum *ac*, apud Servium *atque*; quae postrema particula quum iungendis vocibus externo nexu comprehensis minime conveniat, v. Hand. de Particc. Lat. Vol. I. p. 458., non dubitavimus *et* recipere, quod etiam ab externa auctoritate magis commendatur. Ita huius fragmenti verbis ac sensu constitutis non praetereundum est, quanta temeritate Debrossius id corruerit. Nam quum Ammianus quoque Marcellinus Sallustii verbis, sed paullo liberius, usus sit, quippe apud quem libro XV, 12 extr. p. 107. ed. Vales. haec legantur: „*Omnes Gallias, nisi qua paludibus inviae fuere*, ut Sallustio docetur auctore, post decennalis belli mutuas clades subegit Caesar, societatique nostrae foederibus iunxit aeternis;“ Debrossius verba a Victorino et Nonio servata exegit ad Ammiani exemplum. Maiore igitur interpunctione post *valuit* posita, sequentia novam enunciationem fecit, scribens: „*Servio Sulpicio* — omnes Galliae — quae a paludibus inviae fuere, perdomitae;“ sc. sunt. Quod quamquam ineptissimum est, tamen ineptius etiam verba *optimis autem moribus etc.* a praecedentibus avulsit et tanquam novum fragmentum duobus sequentibus ed. nostrae interposuit. Scilicet neque curavit ille externam testimoniorum auctoritatem, neque vidit oppositione *maximi imperii et optimorum morum* internum nexum effici artificiosum.

Fr. 10. [Cort. p. 934. Gerl. ed. mal. I, 8. ed. min. I, 12. p. 183, 1. Debr. I, 12.] Integrum hoc fragmentum servatum est ab Augustino de Civ. Dei II, 18. Longe maximam partem idem etiam libro V, c. 12. retulit, sed in obliquam orationem mutatam, verbis multis transpositis, aliis omissis, aliis denique salva sententia variatis, ita ut hic locus, non ex codice Sallustii descriptus, sed memoriter adhibitus, nullum usum habeat ad verba auctoris accuratius constituenda. Aliquanto plus ad hanc rem proficias ex tertio Augustini loco, de Civ. Dei III, 16., ubi altera fragmenti pars inde a verbis *dein servili imperio* usque ad finem exhibetur, cum hac scri-

secundis rebus oriri sueta mala post Carthaginis excidium maxime aucta sunt. Nam iniuriae validiorum et ob eas discessio plebis a patribus aliaeque dissensiones domi

pturae discrepantia: II, 18. *dein*; III, 16. *deinde*, quod, quamquam Sallustio usitatus est (v. Indic. h. v.), tamen non recepimus, quia Donatus quoque ad Ter. Andr. I, 1, 9. *dein* tuctur; v. infra. — II, 18. *quibus saevitiis*; III, 16. *quibus agitata saevitiis*. Illud in Sallustii editionibus legitur omnibus; sed haud dubie vera est, quam expressimus in textu, lectio, verbo *agitata* aucta. Nam ut iusta caussa cogitari nequit, cur scribae id altero loco adiecerint, ita facile potuit ab iis negligi propter congruam sequentis verbi structuram. Ad hoc egregii prorsus sensus est vocabulum, valdeque accommodatum ad anxietates vexatae plebis declarandas; cf. Drakenborch. ad Liv. XXXIV, 12, 1. Forcellini Lex. h. v. T. I. p. 116. ed. Germ. et quae de *exagitare* diximus ad Cat. XXIX, 1. p. 133. Tum apud Augustinum II, 18. est *et maxime fenoris onere oppressa*; III, 16. *et maxime fenore oppressa*. Illud verum; hoc scribis, non Sallustio debetur. Nam quamvis fere par sit utriusque scripturae sententia, tamen *fenoris onere* non solum vividius est atque elegantius dictum, sed clarum est etiam, *fenore* negligentia scribae esse ortum, qui similitudine syllabarum deceptus non absoluto *fenoris* vocabulo in sequentem vocem transilliret, neque errorem animadverteret sensu non impedito. — Porro Augustinus II, 18. habet *quum tributum simul et militiam toleraret*; III, 16. vero *quum tributum et militiam simul toleraret*, quae particularum collocatio usui scriptoris repugnat; v. annotata ad Iug. c. XLVII, 2. p. 268. — Paulo infra II, 18. est *tumque tribunos*; III, 16. *tuncque trib.* Utrum verum sit vix assequaris; nam si tribuni ipso secessu tempore creati dicuntur, quod sane dici potest, *tunc* scribendum erit; sin ea Sallustii mens est, secessu *effectum esse*, ut tribuni crearentur, *tum* requiritur (v. ad Iug. c. V, 1., p. 28.), quod nobis magis placet, quum Sallustius, quae cursu temporum in republ. Rom. mutata sint, exponat. — Postremo verba libri II, 18. *certaminis utrimque finis fuit*, in libro III, 16. sic, leguntur: *certaminis utriusque finis fuit*, perversa sententia; non de duobus enim certaminibus sermo fuit, sed de certamine ab utraque parte exercito. — Praeter haec Augustini testimonia alia exstant Grammaticorum, singula verba afferentium; nam Serv. ad Virg. Georg. IV, 238. habet *iniuriae validiorum*; Donat. ad Terent. Andr. I, 1, 9. *Dein servili imperio patres plebem*; Arus. p. 236., Diomed. p. 439. ed. Putsch., Serv. ad Virg. Aen. VIII, 479. *armata montem sacrum atque Aventinum insedit*. — Iam singula illustrabimus. *Secundis rebus* non sunt ablativi, qui vocantur instrumenti, ad *oriri*

fuere iam inde a principio, neque amplius, quam regibus exactis, dum metus a Tarquinio et bellum grave cum Etruria positum est, aequo et modesto iure agitatum. Dein

verbum pertinentes, sed absoluti, de quibus v. annotata ad Catil. c. XI, 4. cf. Kühner. ad Cic. Tusc. III, 16, 34. Sententia ipsa desumpta est ex Catonis Originum libro V., quem locum Gellius N.N. A.A. VII, 3. servavit (Vett. historice. Fragm. p. 378. ed. Frotscher.): *Scio solere plerisque hominibus rebus secundis atque prolixis atque prosperis — superbiam atque ferociam auferere atque crescere; — adversae res se domant, et docent quid opus sit facto; secundae res laetitia transversum trudere solent a recte consulendo atque intelligendo.* Ceterum Sallustius eandem sententiam iam in Iug. c. XLI. tractavit. — *Amplius* de continuatione et longitudine dictum (v. Hand. Tursellin. Vol. I. p. 288.) valet *diutius*, *ultra*; cf. Iug. c. XXV, 10. *Ne amplius morando Scaurum incenderet, in provinciam venit.* — *Quam* non ad ablativos orationi interpositos pertinet, sed simul cum *dum* particula ad *positum est* referendum. *Dum* autem, quo terminus significatur, ad quem aliquid producit, valet *usque ad illud tempus, quo*; cf. Handii Tursell. Vol. II. p. 319. Caes. B. C. I, 87, 1. *Caesar ex eo tempore, dum ad flumen Varum veniatur, se frumentum daturum pollicetur.* — *Metus a Tarquinio* quomodo dictum sit optime declarant Handii verba in Tursell. Vol. I. p. 52. qui: *Verba, inquit, exspectare, sperare, metuere, timere* secum habent praepositionem *ab* propterea, quia id, quod exspectatur, vel timetur, *ab alicuius parte existiturum* putatur, quo quidem simul comprehenditur et originis et exitus notio. cf. Liv. XXXIII, 20, 10. *Rhodiis, dempto metu a Philippo omni, erat consilium obviam cuncti classe Antiocho.* — *Positum est* i. e. *factum*; v. ad Iug. CXII, 1. — *Servile imperium* passivo sensu est tale, quod *in servos* exercetur, sive quo servi habentur. — *Exercere* i. e. *vexare, fatigare*; v. ad Catil. c. XI, 1. — *Regio more* quid sit explicavimus ad Iug. c. LXIV, 5. p. 350. — *Consulere* quum valeat etiam *constituere* ac *decernere* (verfügen), h. l. praegnantia sensu de constituenda poena mortis aut verberum dictum est, eadem ratione, qua *consulere in aliquem* significat aliquem vel *punire*, vel *male tractare*; cf. Liv. XXX, 43, 13. *De perfugis gravius quam de fugitivis consultum.* Ius civis Romanos verberibus afficiendi patriciis creptum lege Porcia, de qua vide ad Catil. c. LI, 22. et Heineccii Antiquit. Rom. Append. Lib. I, 27. p. 246. ed. Haubold. Ad eandem rem spectant etiam ironica verba Licinii tribuni pl. in Hist. Fragm. III, 82, 26. *Abunde libertatem rati, quia tergis abstinetur.* De misera plebis a patribus oppressae conditione cf. etiam Catil. XXXIII, 1 sqq. et imprimis Liv. II, 23. qui

servili imperio patres plebem exercere, de vita atque tergo regio more consulere, agro pellere, et, ceteris expertibus, soli in imperio agere. Quibus agitata saevitiis et maxime fenoris onere oppressa plebes quum assiduis bellis tributum simul et militiam toleraret, armata montem sacrum atque Aventinum insedit, tumque tribunos plebis et alia

totus locus pro uberrimo verborum Sallustianorum commentario haberi potest. — *Fenoris* vocabuli, quod in Augustini edd. et apud Cortium scribitur *foenoris*, in utraque Gerlachii autem editione *foenoris*, cur primam syllabam per *e* scripserimus, patet ex annotatione ad Cat. XXXIII, 1. p. 153. De media syllaba per *o* scribenda v. Conf. Leop. Schneideri Gramm. Lat. II, 1. p. 177. — De *tolerare* verbo v. ad Cat. c. XXIV, 3. Verba *montem sacrum atque Aventinum insedit* non de duabus aut adeo pluribus secessionibus capienda esse, ut Cortio placuit, sed de prima tantum secessionem anno 494. a. Chr. n. facta, Linkerus de Sall. Historr. Prooem. p. 48. recte vidit. Plebs enim tum montem trans Anienem, qui postea sacer dictus est (v. Cic. p. Corn. Fr. 23. p. 451. Orell. Fest. p. 318, 20. ed. Muell.) et paucis diebus post Aventinum occupavit, unde alii scriptores brevitatis causa modo sacrum montem, velut Liv. II, 32, 3., alii modo Aventinum, velut Piso apud Liv. l. l. et Sall. Jug. c. XXXI, 17., obsessum dicunt, quae confundens Diomedes p. 439. Putsch. Aventinum ipsum montem sacrum appellatum esse contendit. Cum Sallustio congruit Cic. de rep. II, 33, 58. *Nam quum esset ex aere alieno commota civitas, plebs montem sacrum prius, deinde Aventinum occupavit. Altera secessio in Aventinum facta est anno a. Chr. n. 449. ad decemvirorum intolerabilem dominationem frangendam; v. Liv. III, 51, 10. sqq.* — In verbis *tribunos plebis et alia sibi iura paravit* vox *alia* non continuo refertur ad *tribunos*, nam tribuni ipsi ius non sunt, sed *creandorum tribunorum iuri* alia iura opponuntur. Interdum enim *aliius* vocabulis diversae notiois distinguendis ita adhibetur, ut utrumque vocabulum latius patenti notioni, dicentis animo obscure obversanti, tanquam partes eiusdem generis subiiciantur. cf. Liv. IV, 41, 8. *Eo missa plaustra iumenta que alia ab urbe exercitum affectum proelio ac via nocturna exceperunt.* Hic quamquam *iumenta* non sunt *plaustrorum* genus, tamen utrumque pertinet ad *fessorum adminicula*; quare quum voces *alia* pronomine distinguantur, plenior sensus hic est *plaustra atque fessorum adminicula, sc. iumenta.* Id. VII, 19, 2. *Ex ingenti captivorum numero trecenti quinquaginta octo delecti, nobilissimus quisque, qui Romam mitterentur; vulgus aliud trucidatum; i. e. alii captivorum, qui vulgus fuerunt.* Hunc usum, Grae-

sibi iura paravit. Discordiarum et certaminis utrimque finis fuit secundum bellum Punicum.

11. Postquam remoto metu Punico simultates exercere vacuum fuit, plurimae turbae, seditiones et ad postremum bella civilia orta sunt, dum pauci potentes, quorum in gratiam plerique concesserant, sub honesto patrum

eis pariter in voce *ἄλλος* tritum, luculenter illustravit Walehius in Emendd. Livv. p. 58 sqq. cf. Pape in Lex. Gr. v. *ἄλλος* n. 3. — De loco *sibi* pronominis, verbis *alia iura* interpositi, v. ad Cat. I, 1. p. 4.

Fr. 11. [Cort. p. 935. Gerl. ed. mai. I, 9. ed. min. I, 13. p. 183, 18. Debr. I, 14.] Hoc fragmentum cum sequente Douza ex tribus partibus in unum conflavit. Ac de duabus prioribus vix dubitari potest, quin apud Sallustium eodem tenore lectae fuerint, artissimo sententiarum nexu intercedente; quare nos quoque coniunximus. Sed lertia pars, quam omnes Sallustii editores, Douzam secuti, adiunxerunt, aperte non cohaeret cum praecedentibus. Seiunctam igitur ut novum fragmentum exhibuimus. — Prima verba usque ad *vacuum fuit* exstant apud Gellium NN. AA. IX, 12.; quae sequuntur usque ad *pro bono ducebatur* servavit Augustinus de Civ. Dei III, 17. — *Vacuum fuit* i. e. per negotia licuit; nam *vacuum* significat tempus gravioribus occupationibus liberum, eoque paratam agendi potestatem liberam. Sallustium imitatus est Diets II, 7. *Interim in eo otio Agamemnoni cum Menelao fratre exercere discordias vacuum fuit.* Universus locus obversatus est Tacito in Historr. II, 38, 1. *Ubi subacto orbe et aemulis urbibus regibusve excisis securas opes concupiscere vacuum fuit, prima inter patres plebemque certamina exarsere.* cf. Boettcheri Lex. Tacit. p. 480. — *Ad postremum* vi adverbii est i. q. *postremo, denique*; cf. Fragm. I, 51, 5. Hand. de Partice. Lat. Vol. I. p. 131 sq. — *Pauci potentes* quo sensu dicantur explicavimus ad Cat. c. XX, 7. — *Pro in gratiam plerique concesserant* in omnibus editionibus est *in gratia pl. conc.*, quae barbara structura a Carrione inducta non solum Cortio vehementer placuit, sed etiam a Gerlachio Vol. III. p. 51. miserandae apparatus doctrinae defensa est. Quod autem ad Jug. V, 4. p. 32. dicebamus ex coniectura scribendum esse *in gratiam*, secunda fortuna factum est, ut ea re nunc non sit opus. Nam ex quo Arusianus ex egregio cod. Gud. a Lindemanno emendatus prodit, huius testimonio v. *concedo* p. 220. satis comprobatur est Sallustium scripsisse *in gratiam*, cui auctoritati etiam Gerlachius in ed. minore obsecutus est. De verbi *concedere* cum *in* coniuncti structura v. ad Jug. XVIII, 12. Cat. XX,

aut plebis nomine dominationes affectabant; bonique et mali cives appellati non ob merita in rempublicam, omnibus pariter corruptis; sed uti quisque locupletissimus et iniuria validior, quia praesentia defendebat, pro bono ducebatur.

7. Fragm. Histor. III, 82, 6. — *Sub honesto patrum aut plebis nomine*, i. e. honestam patrum aut plebis causam atque commodum praetextentes. *Nomen enim, rei ipsi oppositum, eam quoque vim habet, ut praetextum sive falsam causam designet;* cf. Cat. XXXVIII, 3. *Honestis nominibus pro sua quisque potentia certabant.* Virg. Aen. IV, 172. *Nec iam furtivum Dido meditatur amorem; Coniugium vocat, hoc praetexit nomine culpam.* Cui sensui quamquam ablativus sufficit, tamen *sub* additum rem significantius declarat. Quoniam enim praetextu vera alicuius rei causa legitur atque occultatur, haec legendi notio *sub* praepositione maxime perspicua redditur; cf. Liv. XLIV, 24, 4. *Proximam Asiam esse, quam Romani iam ex parte sub specie liberandarum civitatum suam fecerint.* Id. II, 56, 3. *Haud parva res sub titulo minime atroci serabatur.* — *Dum* cum *affectabant* coniunctum cave insolenter dictum putetur, quia vulgo praecipiant etiam in re praeterita cum praesente constructi, v. Zumpt. Gramm. Lat. §. 78, 10. not. p. 419. ed. IV. Heindorf. ad Hor. Sat. I, 5, 72. Sed imperfectum recte se habet, si eius rei, quae eodem tempore cum altera agi dicitur, *perpetuitas* designatur; vere enim Handius de Partic. Lat. Vol. II. p. 306. „In re praeterita, inquit, narranda, ubi non totus eius cursus, sed aliqua eius pars intelligitur, ponitur praesens.“ Imperfecto igitur h. l. significatur per totum et continuum affectatae dominationis tempus turbas ac seditiones fuisse; cf. Walch. Emendd. Livv. p. 185. et ad Tacit. Agric. c. 41. p. 401 sq. — De vi pluralis *dominationes* v. ad Cat. c. XIV, 5. p. 73. Fragm. I, 12. *Qui neque ipsi habere possent res familiares.* II, 44, 1. — *Iniuria validior* Cortius perperam explicat *validior quam iniuria, sive validior illis, qui iniuste praesentia invadebant;* non vidit enim ita significari vere bonos, contra Sallustii mentem, qui bonos cives *non ob merita in rem publicam* vocatos dicit. Boni cives igitur quum non intelligendi sint ex honestatis ratione, sed ex partium contentionibus, verba *iniuria validior* significant eum, qui *iniuria aliis inferenda plus valet.* — *Praesentia* autem *defendere* neque est *praesentia mala arcere et propulsare,* ut Cortio videtur, neque *civilitatis formam et rerum statum, qui nunc est, defendere,* ut Gerlachius explicat, sed pugnare pro iis, quae in praesentia valent, sive *potentiam, quae in manibus est, quavis ratione*

12. Ex quo tempore maiorum mores non paulatim, ut antea, sed torrentis modo praecipitati; adeo iuventus luxu atque avaritia corrupta est, uti merito dicatur, genitos esse, qui neque ipsi habere possent res familiares, neque alios pati.

retinere ac tueri studere. Isto modo, ut hoc utar, bonus civis ducebatur Opimius, qui C. Gracchum oppressit, bonus civis Marius, dum nobilium factionem vexavit, bonus civis etiam Sulla, Marianarum partium victor crudelissimus. — De *pro* praepositione v. ad Iug. XCVIII, 6. p. 525. — Praeterea totius fragmenti interpunctionem in omnibus fere edd. valde incommodam mutavimus, primum colo post *orta sunt* in comma mutato, tum commate post *affectabant* in semicolon converso, deinde semicolo post *corruptis* posito, denique semicolo, quod post *validior* fuit, in comma mutato. Patet enim clarissime verba *dum — affectabant* ad praegressa illustranda pertinere; quae sequuntur *bonique et mali cives* etc. quoniam non pendent ex *dum* particula, sed novam sententiam inferunt, necessario maiore interpunctione distinguenda sunt; *que* autem non simpliciter copulat sententias, sed indicat, id, quod additur, ex praecedentibus consequarium esse (germanice *und dem zu Folge*), quem usum tetigimus ad Cat. III, 5. p. 22. Iug. XCV, 4. Postremo oppositio spectans ad verba *non ob merita in rempubl.* non conficitur solis verbis *sed uti quisque — validior*; sed variatam structuram amplificatamque sententiam omnia, quae sequuntur, pro oppositione superioris sententiae sunt; unde intelligitur, neque haec disiungi posse, et praecedentia (*omnibus pariter corruptis*) separari debere.

Fr. 12. [Cort. p. 935. Gerl. ed. mai. I, 9. ed. min. I, 13. p. 183. 28. Debr. I, 14.] Haec verba ab Augustino de Civ. Dei II, 18 et aliqua ex parte etiam II, 19. et II, 22. servata omnes editores Douza auctore praecedenti fragmento adiunxere. Sed quamquam certum videtur in confinio illius loci apud Sallustium lecta fuisse, tamen non cohaesisse cum eo ex sententiae ratione perspicitur. Nam verba *ex quo tempore* nullo pacto possunt ad antecedentia referri, quibus et *paucorum dominantium cupiditas et quam perverso more boni cives appellati fuerint* explicatur, tempus vero certum non designatur. Contra huius fragmenti sensus ita comparatus est, ut necesse sit in antecedentibus *de causis luxuriae et perditorum morum* dictum fuisse, occasione ac tempore huius corruptelae simul memorato; neque multum a vero aberraverit, qui coniciat, talia fere proxime antecessisse, qualia Sallustius de eadem re in Catil. c. XI. XII. et XIII. disseruit. Quare quum ne minima quidem externa

13. Omnium partium decus in mercedem corruptum erat.

14. A Ti. Graccho seditiones graves coepere.

auctoritate probetur hoc fragmentum cum priore coniunctum fuisse, internae autem caussae ostendant cohaerere non potuisse, merito nobis videmur ab inveterata editorum opinione discessisse. — De morum depravatione simillimus exstat locus Velleii II, 1, 1. *Remoto Carthaginis metu sublataque imperii aemula non gradu, sed praecipiti cursu a virtute descitum, ad vitia transcursum.* — Animi caussa memoramus in Gerlachii ed. Vol. III. p. 51. hoc legi: „*torrentis modo i. e. χειμάζδδος.*“ Cuius doctae annotationis quod consilium sit, vix quisquam dixerit, nisi summa vanitas ostenditur, quae ne accentus quidem graecos recte ponere didicerit. — Verba *uti merito dicatur genitos esse* etc. haud dubie imitatione expressa sunt ex Thuecydide I, 70. „*Ὡστε, εἴ τις αὐτοὺς ξυνελών φάλη πεφυκέναι ἐπὶ τῷ μήτε αὐτοὺς ἔχειν ἡσυχίαν, μήτε τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους εἶν, ὀρθῶς ἂν εἶπεν.*“

Fr. 13. [Deest apud Cort. et Debr. — Gerl. ed. mai. Vol. III. p. 146. n. 226. ed. min. I, 33, p. 185, 2.] Fragmentum emendatius exstat in eod. Gud. Arusiani, v. *in illam rem*, p. 240. Lindem. Ex eod. Leid. illud iam protulerat Burmannus in Anthol. lat. Vol. I. p. 173., ubi nullo sensu *nimumque* legitur pro *omnium*. Verbis hoc significatur: *omnes partes ita corruptae ac depravatae erant, ut decoris atque honesti cura plane abiecta tantummodo mercede vilisque utilitatis ratione ducerentur.* Idem saepius queritur Sallustius, velut Catil. c. X, 3. *Avaritia fidem, probitatem ceterasque artis bonas subvertit; pro his superbiam, crudelitatem, deos negligere, omnia venalia habere edocuit.* Iug. c. XXXI, 12. *Homines sceleratissimi, immani avaritia, quibus fides, decus, pietas, postremo honesta atque inhonesta omnia quaestui sunt.* ib. c. LXXX, 5. *Caeci avaritia, quis omnia, honesta atque inhonesta, vendere mos erat.* Fr. Hist. III, 82, 5. *Melius habent mercede delinquere, quam gratis recte facere.* In loco huic fragmento assignando secuti sumus Linkerum de Sall. Historr. Prooem. p. 54., qui bene vidit verba ibi lecta fuisse, ubi Sall., quum in universum de summa morum corruptione avaritia et luxu effecta dixisset, quae inde mala in rempublicam redundavissent, exposuit. Gerlachius contra: „Haec, inquit, de Sulla dictum puto, qui initio nobilium caussam defendisse videbatur, postea autem avaritiae et crudelitati sociorum servire coactus est.“

Fr. 14. [Cort. p. 1003. Gerl. ed. mai. Inc. 43. ed. min. I, 14. p. 184, 4. Debr. I, 16.] Fragmentum exstat apud Augustinum de

CAP. III.

Explicantur ea, quae Lepidi turbas tanquam caussae praecesserunt. — Bellum sociale. — Bellum civile inter Marium et Sullam. — Sullae dictatura. — Civitas vi et proscriptionibus lacerata. — Reliquiae Marianorum partium in Sicilia et Africa per Pompeium confectae.

15. Tantum antiquitatis curaeque maioribus pro Italica gente fuit.

Civ. Dei II, 21. cuius verba, quoniam oratione obliqua utitur, apponemus. „Eo quippe tempore, inquit, disputabatur, quo iam unus Gracchorum occisus fuit, a quo scribit *seditiones graves coepisse* Sallustius. Nam mortis eius fil in eisdem libris commemoratio.“ Ex his ut luce clarius est de Tib. Graccho sermonem esse, ita simul satis probabiliter conici potest, Sallustium de utriusque Gracchi miserando casu eo Historiarum loco exposuisse, ubi seditionum initium tetigit. Ceterum pro *coepere* apud Cortium, Debrossium et Gerlachium ed. mai. non satis accurate scriptum est *ortae*, quod neque cum Augustini verbis congruit, neque ad sententiam aptum est, siquidem Sallustius non tam caussam et originem, quam *primum tempus* seditionum significavit. Levius est, quod apud Debrossium et in Gerlachii ed. min. inverso ordine legitur *graves seditiones*; sed cur ab Augustini auctoritate discedatur; caussa nulla est.

Fr. 15. [Cort. p. 1003. Gerl. ed. mai. Inc. 32. ed. min. I, 17. p. 184, 7. Debr. I, 23.] Verba sine libri indicio exstant apud Serv. ad Virg. Georg. II, 209., qui etiam ad Aen. II, 635. affert *antiquitatis curaeque pro Italica gente*. Leguntur eadem, sed valde depravata, apud Cor. Frontonem de Oratt. II, 6. p. 271. ed. Mai. Mediol. a. 1815. Qui quum M. Antonium vituperet, quod nonnullas voces inusitata ac minime probanda significatione adhibuerit: „Verbum aliquod adquires, inquit, non fictum a te, nam id quidem absurdum est, sed usurpatum concinnius, aut congruentius, aut accommodatius. Tantum antiquitatis cura e(sto). Pro ITALICA GENTE, MAIORIBUS Sallustius ait. Antiquitatis verbum usitatum, sed nusquam (eo) sensu usurpatum (neque) probe adscitum. Nam volgo dicitur, quod potius sit, antiquius esse. Inde ipsa Sallustio derivata.“ Haec ita scripta sensu prorsus carere quivis facile videbit; nam Angelus Maius quum tantummodo litteris maiusculis expressa pro Sallustianis habet, verbis autem *tantum antiquitatis cura e(sto)* praeceptum Frontonis grammaticum vel rhetoricum contineri vult, omnia pervertit et conturbat incredibiliter. Sed Servio collato in aprico est *cura e(sto)* depravatum esse ex *curaeque*, puncto autem

16. Atque omnis Italia animis discedit.
17. Post defectionem sociorum et Lati.

sublato eadem verba haberi, quae Servius attulit, haec sola discrepantia, quod *maioribus* post *gente* legitur, *fuit* autem deest, haud rara res, ubi grammatici scriptorum verba memoriter laudant. Ceterum Fronto de insolenter usurpata *antiquitatis* voce recte iudicat; nam contra loquendi consuetudinem Sallustius substantivo eam vim tribuit, quae tantummodo in adiectivi formis *antiquus* et *antiquissimus* inest, quaeque eo constat, quod non *temporis* remoti ac dudum praeterlapsi, sed *loci atque ordinis prioris* et propter id ipsum gravioris ac melioris notio, ex *ante* voce repetenda, usu obtinuit; cf. Doederlin. Synonym. Lat. Vol. IV. p. 82 et Gronov. ac Drakenborch. ad Liv. I, 32, 2. qui multa exempla collegerunt. Sensus fragmenti est: Tantopere maiores *respexerunt* atque curarunt gentem Italicam. Quod non assecutus Douza pro *antiquitatis* coniecit *anxietatis*, Debrossius vero *aequitatis*, utrumque pingui Minerva. Neque commendatur Gronovii l. l. explicatio, qui figuram *ἐν δὲ δυνάμει* in verbis agnoscens interpretatur *tantum antiquae et primae curae*. Sententia aperte declarat Sallustium haec dixisse, quum de causis atque ortu belli Italici sive socialis ageret. Quae quum summa Romanorum iniquitate constarent, Italicis superbe negantium, quod illi suo iure postularent (v. Vellei. II, 15 2, Flor. III, 18, 3.), auctor, quo magis haec iniquitas pateret, cum maiorum aequitate eam comparavit. Putandus est igitur in iis, quae hoc fragmentum praecesserunt, cuncta Romanorum instituta atque leges de sociis Italici nominis tetigisse, quibus sanctum fuit, ut alii revera plena civitate cum suffragio donarentur, aliis certe aditus ad civitatem facilius pateret; quae maximam partem verba sunt Linkeri acutissimi de Sall. Historr. Prooem. p. 57: Gerlachius, cui etiam obscurissima fragmenta plerumque luce sunt clariora, Vol. III. p. 126. „Quem, inquit, huic fragmento locum assignem nescio. potuit commemorari in causis belli civilis enarrandis, ubi eius temporis perversitatem cum *priscae aetatis innocentia* comparabat.“

Fr. 16. [Deest apud Cort. et Debr. — Gerl. ed. mai. Vol. III. p. 146. n. 232. ed. min. I, 25. p. 184, 18.] Verba sine libri nota exstant apud Schol. ad Lucan. Phars. III, 632. Idem ea ad VI, 348. sic affert: *atque omnis Italia discessit animis*, quae levis discrepantia memoriae lapsu debere videtur. *Discedere* quomodo Schol. ll. ll. explicet *dividi, separari*, sensus verborum est: omnes Italiae populi summa animorum commotione in diversas partes abierunt, seu diversas in armis civilibus partes secuti sunt. Quod quum bello sociali factum sit, omnibus fere Italicis a Romanorum imperio descendentibus, vix dubitari potest, quin haec verba ibi lecta fuerint,

18. Tum vero Etrusci cum ceteris eiusdem causae ducem se nactos rati, maximo gaudio bellum irritare.

ubi Sallustius initia eius belli exposuit; cf. Linker de Sall. Historr. Prooem. p. 58. *Animis discedit* Gerlachius „vix latinum“ iudicans soloecismo *armis discessit* auctorem commaculavit; *latine* enim dicitur *ab armis discedere*, ut recte monuit Linker l. l. coll. Dietschio ad Jug. XX, 1. p. 172. Leviter Gerl. etiam *discessit* ex altero Scholiastae loco edidit, ex altero verborum ordinem retinuit. Quam infeliciter autem fragmentum ad finem tumultus Lepidani referat, non opus est pluribus ostendere.

Fr. 17. [Cort. p. 1007. Gerl. ed. mai. Inc. 107. ed. min. I, 74. p. 196, 6. Debr. III, 72.] Verba sine libri indicio a Donato ad Terent. Adelph. III, 4, 11. servata hic collocanda putavimus, quoniam certum est, de bello sociali Sallustium primo libro dixisse. Latinos simul cum ceteris civitatibus defecisse, nemo scriptorum tradidit praeter Florum III, 18, 5 et 6., cuius auctoritati, si solus aliquam rem narret, non multum tribuendum censet Dukerus ad h. l. Sed quum Florus non solum Latium inter eas gentes memoret, quae contra Romanos surrexerunt, sed etiam Latinorum *ducem* Afranium diserte nominet, Sallustii testimonio accedente non videtur de rei veritate dubitari posse. Quodsi reputaveris scriptores non accurate civitatum, quae illud bellum concitarunt, nomina referre, facile poterit de Latino difficultas tolli, si statuas neque omnes Latinos populos defectionem molitos esse, neque per totum bellum in armis fuisse, eoque a ceteris scriptoribus Latinorum nullam esse mentionem factam. — Debrossius verba ad tertium librum retulit, ubi de servorum bello agitur, hunc nexum fingens: *post defectionem sociorum et Lati* non maius imperio Romano imminuisse periculum, quam a Spartaco. Quod si cui certius videatur, facile patiar eum suo iudicio frui.

Fr. 18. [Cort. p. 944. Gerl. ed. mai. I, 16. ed. min. I, 52. p. 190, 8. Debr. I, 73.] Verba habet Nonius I, 132. p. 31, 26. Mercer., ubi admodum corrupte sic leguntur: „Tunc vero *et posci*, cum *ceteri* eiusdem *causa et ducem senatus* rati maximo gaudio bellum irritare.“ Haec Lindemannus ad Arusian. v. *inrito*, p. 241., verba *maximo gaudio bellum irritare* laudantem, maximam partem ex suis codd. recte emendavit; *causae ducem* enim facile eruitur ex scriptura eod. A. *γ. φ. causa educem*, unde in aliis factum *causa et ducem*. Aequae in promptu est *se nactos*, quod iam coniecit Mercerus, depravatum fuisse in *se nactus*, ut est in eod. σ. z., pro quo in eod. A. *senactus*, in *γ. et φ.* autem *senatus* exstat. *Et posci*, aperte ex populi alicuius nomine corruptum, Lindemannus, secutus Vossii coniecturam Leidensi exemplo ed. Mercer. ascriptam, infe-

19. Quippe vasta Italia rapinis, fuga, caedibus.

liciter mutavit in *Volsci*; neque enim in eo ratio habita est et voculae, et, quod gravissimum, Volsci illo tempore iam dudum desierant populus esse. Verum haud dubie assecutus est Mercerus, cuius praestantissimam emendationem *Etrusci cum ceteris* recipere non dubitavimus. Quam facile enim sensu destitutae voces et posci litteris *po* in *ru* mutatis in iustam nominis proprii formam coeant, in oculos incurrit; cum externa autem probabilitate etiam sententiae ratio interna congruit. Etrusci enim, qui primo belli socialis anno a Romanis non defecissent, anno proximo, dubia fide fortunam armorum speculati, et ipsi ad defectionem spectabant; cf. Appian. B. C. I, 49, in. *Καὶ τὰδε μὲν ἀμφὶ τὴν Ἰταλίαν ἦν τὴν περὶ τὸν Ἰόνιον. Αἰσθόμενοι δ' αὐτῶν οἱ ἐπὶ θάτερα τῆς Πρώτης Τυρρήνων καὶ Ὀμβρικοὶ καὶ ἄλλα τινὰ αὐτοῖς ἔθνη γειτονεύοντα πάντες ἐς ἀπόστασιν ἠρεθίζοντο. Δείσασα οὖν ἡ βουλὴ μὴ ἐν κύκλῳ γενόμενος αὐτοῖς ὁ πόλεμος ἀφύλακτος ἦ, — Ἰταλιωτῶν τοὺς ἔτι ἐν τῇ συμμαχίᾳ παραμένοντας ἐψηφίσαντο εἶναι πολίτας. — καὶ τὰδε ἐς Τυρρήνους περιέπεπον. οἱ δὲ ἄσμενοι τῆς πολιτείας μετελάμβανον.* Id. ib. c. 50, in. *Οἱ δὲ περὶ τὸν Ἰόνιον οὐπω τὴν Τυρρήνων μετάνοιαν ἐγνωκότες μυθολογίας καὶ πεντακισχιλίους — ἐς τὴν Τυρρήνιαν ἐπὶ συμμαχίᾳ περιέπεπον.* Quo Appiani loco ut in universum clarum sit Fragmentum ex narratione esse de bello marsico, ita singula eius verba plenam lucem accipiunt. Tum enim, quod respondet graecis *αἰσθόμενοι δ' αὐτῶν*, refertur ad praecedentia, quibus auctor docuit, cur Etrusci, usque ad hoc tempus quieti, iam deficere cogitarint; *ceteri sunt τὰ ἔθνη γειτονεύοντα; eiusdem caussae ducem se nictos rati* capiendum de viro aliquo audaci, qui apud Etruscos prodiret, eosque, ut rebus secundis uterentur, impelleret; denique *bellum irritare*, quod Appianus dicit *ἀπόστασιν ἠρεθίζοντο*, est *ad bellum sumendum se stimulabant*, sive *belli ardorem incitabant*. — Debrossius et Gerlachius Fr. ad Lepidi turbas referunt; atque ille quidem corruptam Nonii scripturam secutus in verbis sensu cassis iudicia diversarum partium de Lepido sibi deprehendisse visus est; hic in ed. min. Lindemanni coniecturam amplexus ad Lepidi tumultum respici putat, quem *Volsci* rebellando adiuverint.

Fr. 19. [Cort. p. 1009. Gerl. ed. mai. Inc. 139. ed. min. I, 80. p. 196, II. Debr. II, 2.] Serv. ad Virg. Aen. VIII, 8. sine libri indicio. Ex Incertis Fr. huc transtulimus, quia vix dubium est, quin Sallustius his verbis miserandum belli socialis eventum descriperit; quam rem haud parum confirmant verba Augustini, multum in historia ex Sallustio pendentis, de Civ. Dei III, 26. *Deinde socialia bella*

20. Quis rebus Sulla suspectis maximeque ferocia regis Mithridatis in tempore bellaturi.

exarserunt, quibus Italia vehementer afflicta et ad vastitatem miserabilem desertionemque perducta est. cf. Flor. III, 18, 11. *Nec Hannibalis, nec Pyrrhi fuit tanta vastitas;* et Vell. II, 17, 1. — Gerlachius Vol. III. p. 135. de Sullanis proscriptionibus haec dicta putat; sed *quippe* particula pariter atque totius sententiae ratio huic explicationi obest. Debrossius somniavit de cura patrum reparandi Italiam bellis civilibus vastatam.

Fr. 20. [Cort. p. 936. Gerl. ed. mai. I, 12. ed. min. I, 20. p. 184, 10. Debr. II, 4.] Huius Fragmenti olim tantummodo verba *maximeque — bellaturi* cognita erant ex Donato ad Ter. Phorm. II, 4, 24. Plenius exstat in cod. Gud. Arusiani, v. *in tempore*, p. 241. Lindem., unde patet Sallustium finita belli marsici narratione ad insecutum civile se contulisse exponendum, cuius initia cum Mithridatico primo coniuncta sunt. Perbene igitur Linkerus de Sall. Histor. Prooem. p. 60. „Fragmentum, inquit, videtur ad a. 88. referendum, quo Sulla, quum Marium et Sulpicium Romae rerum potitos videret, unde ipsius condicio contra Mithridatem bellaturi non poterat non iniqua effici, antequam ad bellum proficisceretur, illos pellere atque ipse omnia denovo constituere decrevit.“ — Verborum structuram non intellecta Gerlachius in ed. min. pro *Sulla* coniecit scribendum esse *Sullae*, qua mutatione non opus est, quum *suspiciere* verbum a Sallustio cum accusativo construatur; cf. Iug. c. LXX, 1. *Bomilcar suspectus regi, et ipse eum suspiciens.* Verbis igitur ita comparatis, ut *Sulla* subiectum sit, cuius praedicatum interciderit, fragmenti sensus est: *quas res quomodo Sulla suspiceret sive suspectas haberet maximeque ferocia regis Mithridatis.* Obiecta regi *ferocia* quum de contemptu imperii Romani et immoderata fines proferendi cupiditate intelligi potest, tum imprimis spectare videtur ad immanem crudelitatem, qua M. Aquillium necavit; cf. Vell. II, 18, 2. Cic. p. I. Manil. c. 5, 11. *Vos eum regem inultum esse patiemini, qui legatum populi Romani consularem vinculis ac verberibus atque omni supplicio excruciatum necavit?* Appian. B. Mithr. c. 21. p. 671. ed. Schweigh. *Μετ' οὐ πολὺ καὶ Μάνιον Ἀκύλιον, τὸν τῆςδε τῆς πρεσβείας καὶ τοῦδε τοῦ πολέμου μάλιστα αἰτίων, ἐλὼν δεδεμένον ἐπὶ ὄνου περιήγετο, κηρύσσοντα τοῖς ὄρωσιν ὅτι Μάνιος εἶν, μέχρι ἐν Περγάμῳ τοῦ στόματος αὐτοῦ κατεχώνευσσε χρυσίον, δωροδοκίαν ἅμα Ῥωμαίοις ὀνειδίξων.* Sed multo maxime ad ferociam pertinet caedes civium Romanorum per totam Asiam uno die facta, de quo nefando Mithridatis facinore cf. Flor. III, 5, 7. *Saevitia quasi virtute utebatur. Nam quid atrocius uno eius edicto, quum omnes, qui in Asia forent, Romanae civitatis homines interfici*

21. Postremo ipsos colonos per miserias et incerta humani generis orare.

22. Nihil esse de re publica neque libertate populi Romani pactum.

iussit? Vell. II, 18, 2. Cic. p. I. Manil. c. 3, 7. Appian. B. Mithr. c. 22, p. 672. Ὁ Μιθριδάτης σατραπείας ἅσασιν καὶ πόλεων ἀρχουσι δι' ἀποδόξῃτων ἔγραψε, τριακοστὴν ἡμέραν φυλάξαντας ὁμοῦ πάντας ἐπιθέσθαι τοῖς παρὰ σφισὶ Ῥωμαίοις καὶ Ἰταλοῖς, αὐτοῖς τε καὶ γυναῖξιν αὐτῶν καὶ παισὶ καὶ ἀπελευθέρους. Plat. in Sulla c. 24, extr. Τὸν δεκαπέντε μυριάδας ἡμέρα μιγὰ τῶν ἐν Ἀσίᾳ Ῥωμαίων κατασφραγῆναι παρασκευάσαντα δεινὸν ἡγοῦντο (sc. οἱ τοῦ Σύλλα στρατιῶται) μετὰ πλοῦτου καὶ λαφύρων ὁρᾶν ἐκπλέοντα τῆς Ἀσίας. — In tempore, quod Donatus explicat *εὐκαιρως*, est *mature*, sive *tempore ipsi opportuno*; cf. ad Iug. c. LVI, 2. — Debrossius, cui astipulari videtur Gerlachius Vol. III. p. 52., hoc fragmentum ad finem tumultus a Lepido commoti spectare censet, ubi variis curis patrum mentes exercerentur.

Fr. 21. [Cort. p. 956. Gerl. ed. mai. I, 72. ed. min. I, 58. p. 190, 15. Debr. II, 48.] Serv. ad Virg. Aen. X, 45. De quo haec dicta sint, aptiorem non reperio, quam C. Marium, qui anno a. Chr. n. 88. a Sulla urbe eiectus ac fuga periculosissima in Minturnarum vicinitatem delatus, ibi in paludibus aliquamdiu latitavit. In summo igitur discrimine versatus, equitibus Sullanis per totam illam oram eum investigantibus, colonos, ut se servarent, orasse videtur per miserias, quibus ipsum conflictantem viderent, et exemplo suo eos commonefaciens, quam incerta esset condicio mortalium. cf. Plutarch. in Mar. c. 36 et 37, ubi illa Marii fuga et mirabilis conservatio fusius narratur. Oros. V, 19. — Debrossii explicatio huius fragmenti haec est: „*Lepidi servi Tharranos colonos pro Lepido aegrotante deprecantur, ut eum dignentur excipere in urbe, ubi paullo post mortuus Lepidus.*“ Quae quamquam ineptissima sunt, tamen Gerlachii assensum tulere. Quin is his non contentus pro *humani generis* ex coniectura scripsit *Romani generis!*

Fr. 22. [Deest apud Cort., Gerl. ed. mai. et Debr. — Gerl. ed. min. I, 31. p. 184, 24.] Fragmentum, quod recens accessit ex cod. Gud. Arusiani v. *paciscor*, p. 251. Lindem., non sine magna quadam verisimilitudinis specie mihi referre videor ad L. Corn. Cinnam, qui in annum 87. a. Chr. n. consul creatus, quum Sullae iureiurando se obstrinxisset, illius instituta se servaturum, statim post eius profectio- nem in Graeciam res novas moliri coepit, dictitans *nihil esse de republica neque libertate populi Romani pactum*, i. e. nihil se promissum, quod contra rempublicam aut libertatem populi Rom. esset.

23. Nexuit catenae modo.

24. Et Metello procul agente longa spes auxiliorum.

cf. Plutarch. in Sull. c. 10, med. Νῶμιον μὲν γε τὸν ἀδελφιδοῦν αὐτοῦ καὶ Σερονήϊον ἀρχὰς μειόντας ἀποψηφισάμενοι καὶ καθυβρίσαντες ἐτέροις κατέστησαν ἄρχοντας, οὓς μάλιστα τιμῶντες ᾤοντο λυπεῖν ἐκείνους. Ὁ δὲ τούτοις τε προσεποιεῖτο χαίρειν, ὡς τοῦ δήμου τῷ ποιεῖν ἂ βούλοιο δι' αὐτὸν ἀπολαύοντος τῆς ἐλευθερίας, καὶ θεραπεύων τὸ τῶν πολλῶν μῖσος ὑπατον κατέστησεν ἀπὸ τῆς ἐναντίας στάσεως Λεύκιον Κίνναν, ἀραῖς καὶ ὄρεοις καταλαβὼν εὐνοήσειν τοῖς ἑαυτοῦ πράγμασιν. Ὁ δὲ ἀναβὰς εἰς τὸ Καπιτώλιον ἔχων ἐν τῇ χειρὶ λίθον ἄμυνεν, εἴτα ἐπαρασάμενος ἑαυτῷ τῆς πόλεως μὴ φυλάττοντι τὴν πρὸς ἐκείνους εὐνοίαν ἐκπεσεῖν τῆς πόλεως, ὥσπερ ὁ λίθος διὰ τῆς χειρὸς, κατέβαλε χαμᾶζε τὸν λίθον οὐκ ὀλίγων παρόντων. Παραλαβὼν δὲ τὴν ἀρχὴν εὐθύς ἐπεχειρεῖ τὰ καθ' ἑστῶτα κινεῖν, καὶ δίκην ἐπὶ τὸν Σύλλαν παρεσκεύασε καὶ κατηγορεῖν ἐπέστησεν Οὐεργίνιον. — Pro libertate cod. Gud. habet *libertati*; ablativum ex Lindemanni coniectura reposuimus sententia sextum casum flagitante. — Gerlachius verba vel de Pompeio, vel de Sulla intellexisse videtur; sed in neutro idonea caussa reperiri potest.

Fr. 23. [Cort. p. 954. Gerl. ed. mai. I, 39. ed. min. I, 105. p. 198, 2. Debr. III, 24. III, 73. III, 140. IV, 50.] Verba, quae sunt apud Priscian. X, 8, 47. p. 505. Kr., Gerlachius in ed. min., quantum ex collocatione Fragmenti conici potest, ad *Metellum* videtur retulisse nescio quid, dum cum Sertorio pugnat, nexentem; Debrossius autem supra modum fatuus, qui quater ea in alieno libro posuerit. Nobis probabilis est haec de Mario dicta esse, qui, quum anno 87. a. Chr. n. ex Africa reversus cum Cinna, Carbone et Sertorio Romam obsideret, navigiis catenae modo nexis Tiberim clauderet ad urbem commeatu intercludendam; cf. Appian. B. C. I, 67, extr. p. 95. ed. Schweigh. Σερωτόριος δὲ ὑπὲρ τὴν πόλιν ἔνω, καὶ Μάριος πρὸς τῆς θαλάσσης, ξευγνῦντες οἷδε τὸν ποταμὸν καὶ γεφυροῦντες, ἵνα τὴν πόλιν ἀπέλοιτο τὴν σιταγωγίαν. Id. ibid. c. 69, in. Μάριος δ' ἐπεὶ τῆς ἀγορᾶς τῆς ἐκ τῆς θαλάσσης καὶ ἄνωθεν ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ φερομένης κατέσχευ, κ. τ. λ.

Fr. 24. [Cort. p. 1006. Gerl. ed. mai. Inc. 84. ed. min. I, 50. p. 190, 6. Debr. I, 27.] Serv. ad Virg. Aen. XI, 544. sine libri indicio. Sed ex *primo* desumptum esse Fragn., ubi de urbe a Cinna et Mario obsessa egit auctor (v. Fr. praecedens), probatur loco Appiani de B. C. I, 68. p. 95. ed. Schweigh. Οἱ δὲ ὑπατοὶ, δεδιότες, καὶ στρατιᾶς ἄλλης δεόμενοι, Σύλλαν μὲν οὐκ εἶχον καλεῖν ἐς τὴν Ἀσίαν ἢ δὴ πεπερακότες Καικίλιον δὲ Μίετλλον, τὰ λειψάνα τοῦ συμμαχικοῦ πολέμου πρὸς Σαννίτας διατι-

25. Bellum, quibus posset condicionibus, desineret.

θέμενον, ἐκέλευον ὅπη δύναιτο εὐπρεπῶς διαλυσάμενον ἐπικουρεῖν τῇ πατριδι πολιορκουμένη. — *Procul* igitur de Campania intelligendum, ubi Metellus cum exercitu erat; v. ad Fr. seq. — *Longa spes est sera, longinqua, quae in longum extenditur*, ut recte explicat Bentley ad Horat. A. P. 172. ubere de hoc usu disputans; cf. Senec. Ep. 22. *Quid ergo? tam longas spes relinquam? ab ipsa messe recedam?*

Fr. 25. [Cort. p. 1009. Gerl. ed. mai. Inc. 147. ed. min. I, 19. p. 184, 9. Debr. I, 28. III, 5.] Verba haec, a Servio ad Virg. Ecl. V, 19. sine libri indicio allata, in confinio fuisse praecedentis Fragmenti clare perspicitur ex eodem Appiani loco, quem ad illud illustrandum adhibuimus. Nam quae ibi leguntur *Κατάλιον Μέτελλον — ἐκέλευον ὅπη δύναιτο εὐπρεπῶς διαλυσάμενον ἐπικουρεῖν τῇ πατριδι πολιορκουμένη* ostendunt Sallustium dixisse de mandatis a. 87. a. Chr. n. ab Octavio consule senatuque Romano ad Metellum missis, ut Samnitico bello quam posset celerrime finito Romam cum exercitu contenderet, quae verba sunt Linkeri de Sall. Histoir. Prooem. p. 61. cf. Dio. Cass. Fragm. Ursin. 166. p. 70. Reimar. *Οἱ Ῥωμαῖοι στασιάζοντες πρὸς ἀλλήλους τὸν Μέτελλον μετεπέμψαντο κλιεύσαντες αὐτὸν πρὸς τοὺς Σαννίτας ὅπως ποτ' ἂν δύνηται συμβῆναι οὗτοι γὰρ ἔτι τότε μόνοι τὴν Καμπανίαν καὶ τὴν ἐπίκεινα αὐτῆς ἐκακούργουν.* Id. ib. Fr. 172. p. 72. *Οἱ Ῥωμαῖοι τοῦ ἔμφυλον πολέμου ἐπιστηκότος τὸν Μέτελλον μετεπέμψαντο κλιεύσαντες βοηθεῖν.* Quod ad verborum structuram attinet, *bellum* obiectum est *desineret* verbi, cuius subiectum *Metellus* cogitandus est. *Desinere* enim transitivo sensu valet *efficere. ut aliquid desinat*, sive *alicui rei finem imponere*; cf. Gell. NN. AA. II, 12, med. *Solon non ad augendam, sed ad desinendam seditionem legem hanc esse dicebat.* Haec verbi potestas cognata est cum altera, qua significat aliquam *rem omittere*, sive *cessare ab aliqua re*; cf. Cic. Epp. ad Famm. VII, 1, 14. *Libenter mehercule artem desinarem.* Sueton. Tiber. c. XXXVI. *Mathematicis artem desineros promittentibus veniam dedit.* Gell. NN. AA. XV, 16. *Quum Milo artem athleticam desisset.* — Debrossius verbis Appiani de B. Mithr. c. 54. p. 718. ed. Schweigh. *Ἀπέστειλεν Ἀρχελάω διαλύσεις ὡς δύναιτο εὐπρεπῶς ἐργάσασθαι* seductus fragmentum iterum libro III, 5. posuit, ubi fingit bellum Mithridaticum primum narratum fuisse. Sed eius belli neque alio loco, quam in libro primo potuit mentio fieri (cf. Fr. I, 20.), neque omnino probabile est Sallustium accuratius de eo egisse. Quare censemus, eum obiter tantum de eo bello dixisse, non quantum *Mithridatis* magnam vim rerumque gestarum copia et magnitudo posceret, sed quan-

26. Quum arae et alia dis sacrata supplicum sanguine foedarentur.

27. Inde ortus sermo, percontantibus utrinque: sa-

tum sufficeret ad *Sullae* consilia *dissensionibus civilibus impliciti* illustranda. Non est igitur probabile in tanta brevitate de belli componendi condicionibus per Archelaum oblatis a Sallustio fuisse dictum.

Fr. 26. [Cort. p. 956. Gerl. ed. mai. I, 71. ed. min. I, 16. p. 184, 6. Debr. I, 29. III, 150.] Serv. ad Virg. Aen. II, 502. *Sacrata*, quod Gerlachius vulgatas Servii edd. secutus mutavit in *sacra*, iam Putschius edidit, et confirmatur Servii codice Cassel.; cf. Fr. Hist. II, 66. Inc. 55. Pertinet Fragmentum ad eum Historiarum locum, ubi narratum est, quanta crudelitate a Cinna et Mario a. 87. in urbem, dum Sulla contra Mithridatem bellum gerit, reversis, contra omnes, qui non suarum partium essent, saevitum sit. cf. Vell. II, 22, 1. *Mox C. Marius pestifero civibus suis reditu intravit moenia. Nihil illa victoria fuisset crudelius, nisi mox Sullana esset secuta. Neque licentia gladiatorum in mediocris saevitum, sed excellentissimi quique et eminentissimi civitatis viri variis suppliciorum generibus affecti. Merula incisus venis superfusoque altaribus sanguine spiritum reddidit.* Flor. III, 21, 16. *Merula stamen Dialis in Capitolio Iovis ipsius oculos venarum cruore respersit.* Augustin. de Civ. Dei III, 27. *Bello Mariano atque Sullano — in ipsa quoque urbe cadaveribus vici, plateae, fora, theatra, templa completa sunt.* cf. Plutarch. in Mario c. 43 sq. Appian. B. Civ. I, 71. 74. p. 99. sqq. ed. Schweigh., qui quanta illius temporis foeditas fuerit fusius narrat. — Debrossius, fragmenti sensum primo recte assecutus, postea incredibili perversitate Orestis ac Pyladis fata significari putat, quae Sallustium fingit in Chersonesi Tauricae descriptione commemorasse.

Fr. 27. [Cort. p. 1002. Gerl. ed. mai. Inc. 24. ed. min. V, 9. p. 235, 14. Debr. II, 128.] Locus, non nominato libro, exstat apud Donatum ad Ter. Eun. V, 5, 8. — *Percontantibus*, quod Donatus habet, Curtius cum prioribus editoribus male mutavit in *percunctantibus*, de quo v. ad Catil. c. XL, 2. — Pro *salve* ante Cortium edebatur *salvae*, secundum multorum opinionem, qui in hac salutandi formula adverbium falsum putant, velut Gronov. ad Plaut. Stich. I, 1, 10. Duker. ad Liv. I, 58, 7. Ruhnken. ad Ter. Andr. IV, 5, 9. Quamquam autem concedi debet, veteres dixisse *satim salvae? sc. sunt res* (Liv. I, 58, 7. VI, 34, 8. X, 18, 11.), et *satim salvae? sc. sunt omnia?* (Liv. III, 26, 9.), tamen etiam *satim salvae?* optime se habet. Vocem ipsam tuetur Donatus l. l. *salve* explicans *integre, recte, com-*

tin' salve? quam grati ducibus suis? quantis familiaribus copiis agerent?

28. Cuius advorsa voluntate colloquio militibus per-

mode, ac diserte addens adverbium esse, collato Plaut. Trinum. V, 2, 53 (1177. ed. Herm.) *Benevolens tuus atque amicus. LESB. Satine salve? dic mihi.* Structurae rationem ita comparatam esse censet Curtius, ut *agere* verbum, ad personam eius, qui salutatur, accommodatum, suppleatur. Quod quamquam fortasse ferri potest, tamen, quum formula ex consuetudine vulgaris vitae repetita sit, simplicius videtur tantummodo *est* suppleri, quod subiecti indefiniti vim habens idem valet atque *res est*. Praedicatum autem haud illegitime verbo *esse* et *adverbio* ita conficitur, ut *esse*, abiecta copulae vi, significet *aliquo statu esse*, qui status qualis sit adverbio declaratur; v. annotata ad Iug. c. XIV, 11. p. 82. et Gramm. lat. nostr. §. III, 1. not. 1. p. 227. cf. Dolabell. in Cic. Epp. ad Famm. IX, 9, 1. *Praeterea rectissime sunt apud te omnia.* Ita intelligenda est interrogandi formula *rectene omnia?* apud Quintil. VI, 3, 84. et apud Plin. Epp. III, 17. ad quae verba *sunt* suppleendum, non *so habent*, ut censet Ruhmkentius ad Ter. Andr. IV, 5, 9. quo ipso loco ad *satine recte?*, quod paene idem est ac *satine salve?* non *agitis*, sed *est* subintelligi debet. Extra interrogationem *est* cum subiecti indefiniti significatione habes apud Cic. Epp. ad Attic. I, 7. *Apud matrem recte est*, et in formula sexcenties in epistolis lecta *si vales, bene est*. — Pro *agerent*, quae coniectura Douzae est, apud Donatum legitur *agerentur*, impeditissimo vel potius nullo sensu. Quod alii coniecerunt *augerentur*, ab omnibus quidem editoribus receptum est, sed et ipsum insolenter dictum videtur. Contra *agerent*, frequenti corruptela mutatum in passivum (v. ad Iug. c. LXXIV, I. p. 390.), valde commodum est; nam generali *vivendi* potestate positum (v. ad Cat. c. XXIII, 3. p. 114. et supra ad Fr. I, 8.) hunc sensum habet: *quantis familiaribus copiis instructi vitam agerent*, i. e. *quantis familiaribus copiis uterentur*. — *Copiae familiares* autem non tantum commeatum et annonam significant, ut Douza interpretatur, sed omnino quicquid milites possident, sive donis et largitionibus ducis acceptum, sive praeda paratum. — Fragmentum ex Incertis huic transtulimus, quia summam habet veritatis speciem, his verbis contineri ea, quibus L. Scipionis eos. exercitus anno 83. a. Chr. n. apud Teanum Sullae exadverso collocatus, ad ducem suum deserendum illectus est et ad Sullam defeit; cf. Plut. in Sulla c. 28. in: *ὁ Σύλλας διέφθειρε τοὺς περὶ Σκιπίωνα τοῖς ἐαυτοῦ στρατιώταις, ἠσχημένους πρὸς ἀπάτην καὶ γοητείαν ἄσασαν, ὥσπερ αὐτὸς ἢ ἡγεμόνων. εἰσιόντες γὰρ εἰς τὸν χάρακα τῶν πολεμίων καὶ ἀνα-*

misso, corruptio facta paucorum, et exercitus Sullae datus est.

μηνύμενοι τοὺς μὲν εὐθύς ἀργυρίῳ, τοὺς δὲ ὑποσχέσεσι, τοὺς δὲ κολακεύοντες καὶ ἀναπειθόντες πρὸς ἡγοντο. τέλος δὲ τοῦ Σύλλα μετὰ σπειρῶν εἴκοσι προσελθόντος ἐγγύς, οἱ μὲν ἠσπᾶσαντο τοὺς τοῦ Σκιπίωνος, οἱ δ' ἀντασπᾶμένοι προσεχώρησαν, ὁ δὲ Σκιπίων, ἕρημος ἐν τῇ σκηνῇ ληφθεὶς ἠφείθη. Eandem rem tradit etiam Appianus B. Civ. I, 85. p. 117. sq. ed. Schweigh. Vell. II, 25, 2. et Epit. Livii LXXXV. De Sullae et Scipionis colloquio cf. etiam Cic. Philipp. XII, II, 27. — Gerlachius Vol. III. p. 124. incredibili perversitate de Luculli et Pompeii conventu hic agi putat, provocans ad Plutarch. in Pomp. c. 31. et in Lucull. c. 36., ubi ne verbum quidem legitur, quod huic alucinationi fidem faciat. Non minus insipide Debrossius ex Plutarcho in Pomp. c. 19. conicit Metelli et Pompeii congressum post pugnam Suconensem a Sall. commemorari. — Nostram fragmenti explicationem praevit Freinshem. in Supplem. Livii LXXXV, 10.

Fr. 28. [Cort. p. 1003. Gerl. ed. mai. Inc. 42. ed. min. I, 21, p. 184, 12. Debr. I, 30.] Fragmentum sine libri indicio exstat apud Donatum ad Ter. Eun. III, 2, 13. ubi mendose legitur *ad verba* pro *adversa*, et *promisso* pro *permisso*. Quae quamquam iam dudum correctae sunt ab editoribus, qui etiam viderunt verba ad defectionem spectare exercitus Scipionis, de qua antecedente Fragmento diximus, tamen in explicandis primis verbis Douza et Debrossius multum a vero aberrarunt. *Cuius* enim ad Scipionem referentes *advorsa voluntate* significare putant *animadvorsa vol.*, *permisso* autem de Sulla intelligunt, quo omnia pervertuntur; nam Sulla non *permisit* suis colloquium, sed eos ad id impulit, neque Scipio *voluit* suos colloqui, sed ipsa cupientibus permisit. Verus Fragmenti sensus planissime cognoscitur ex Plutarchi loco in Sertor. c. 6. *Σύλλας Σκιπίωνι παραστρατοπεδεύσας καὶ φιλοφρονούμενος, ὡς εἰρήνης ἐσομένης, διέφθειρε τὸ στρατεύμα, καὶ τὰ αὐτὰ προλέγων Σκιπίωνι καὶ διδάσκων Σερτώριος οὐκ ἔπειθε.* Iam vides *cuius* pertinere ad Sertorium, *permisso* ad Scipionem, hoc sensu: quum *contra Sertorii voluntatem* colloquium militibus *a Scipione permissum* esset. — Quod autem dicitur corruptionem *paucorum* factam esse, id, ne Sallustius a Plutarcho dissentire videatur, sic accipe, corruptionem a paucis incepisse, mox ab his ad omnes esse progressam.

Fr. 29. [Deest apud Cort. Gerl. ed. mai. et min., et Debr.] Fragm., quod recens accedit ex Schol. ad Lucan. II, 134., non tam verba auctoris accurate refert, quam rem, ab illo narratam, osten-

29. Marius invita matre Iulia adeptus est consulatum, [*de quo Sallustius meminit*].

30. Apud Praeneste locatus.

31. Et Marius victus duplicaverat bellum.

dit. Marius intelligitur C. Marii septies cos. filius, a. 82. ad Sacriportum a Sulla victus et Praeneste compulsus. Eam rem quum Sall. exposuit, plura simul de C. Mario iunioris attulit, et inter alia etiam hoc, matrem eius vehementer obstidisse ne consul fieret. Eius rei solus adhuc meminit Aur. Victor de vir. ill. c. 68, 1. *C. Marius filius XXVII annorum consulatum invasit, quem honorem tam immaturum mater flevit.* cf. Linker. de Sall. Historr. Prooem. p. 63.

Fr. 30. [Cort. p. 956. Gerl. ed. mai. I, 61. ed. min. I, 23. p. 184, 17. Debr. I, 34.] Verba, quae exstant apud Priscian. XV, 2, 9. p. 618. ed. Kr., sunt ex eo Historiarum loco, quo auctor narravit Marium, clade ad Sacriportum accepta, Praeneste compulsum esse, cf. Vell. II, 26, 1. Plutarch. in Sulla c. 28. Neque tamen locatus ad ipsum Marium referendum puto, sed ad *Sullae exercitum*, qui Lucretio Offella duce ad obsidendum oppugnandumque Marium ante Praeneste relictus erat; cf. Vell. II, 27, 6. Appian. de B. Civ. I, 88. p. 122. ed. Schweigh. ὁ δὲ Σύλλας τὸν Μάριον ἐς Πραινεστὸν κατακλίνας τὴν πόλιν ἀπετάφρευε καὶ ἀπέτελιξε ἐν μακροῦ διαστήματος, καὶ Λουκρήτιον Ὀφέλλαν ἐπέστῃσε τῷ λόγῳ, ὡς οὐδέτι μάχη παραστησόμενος Μάριον, ἀλλὰ λιμῶ. Quicumque est autem Fragmenti sensus, non nisi cognito verborum nexu accurate constituendus, de loco certe, quo Fragmentum exhibuimus, dubitari non potest.

Fr. 31. [Cort. p. 1002. Gerl. ed. mai. Inc. 21. ed. min. I, 24. p. 184, 17. Debr. I, 35.] Verba sine libri nota laudat Servius ad Virg. Ecl. II, 67, ut probet in versu Virgiliano „Et sol crescentis decedens duplicat umbras“ verbum *duplicare* idem esse atque *augere* sive *intendere*. Sallustium aperte imitatur Tacitus Hist. IV, 54, 1. *Audita interim per Gallias Germaniasque mors Vitellii duplicaverat bellum.* Verborum autem sensus hic est: *clades* Mario illata *causa fuit*, ut bellum augeretur et compluribus locis exardesceret, ac multis exercitibus ducibusque gereretur. Id bene explicuit Linker de Sall. Historr. Prooem. p. 65. Sulla enim quum post victoriam ad Sacriportum captos Samnites omnes occidi iussisset (v. Appian. B. C. I, 87. extr.), hac atrocitate iram fortissimae gentis ita concitavit, ut ab hoc tempore ei non iam esset eum Marianeae tantum factionis reliquii a Carbone collectis (v. Appian. l. l. c. 89—93.), sed cum Pontio quoque Telesino, Lamponio

32. Carbo turpi formidine Italiam atque exercitum deseruit.

33. Ut Sullani fugam in noctem componerent.

Guttaque Samnitum ducibus pugnandum; cf. Vellei. II, 26. Flor. III, 21, 22.

Fr. 32. [Cort. p. 1004. Gerl. ed. mai. Inc. 52. ed. min. I, 27. p. 184, 20. Debr. I, 40.] Servius ad Virg. Aen. II, 400. libro non indicato. Sed ad primi libri initium pertinere hoc Fr. res ipsa probat, quum Carbonis haud exiguae essent partes in Sullae bello civili, ad quod antecedentia Fragmenta spectant omnia. Quum igitur anno 82. a. Chr. n. vario eventu et in dies magis improspere diu in Etruria et Italia superiore contra Sullam eiusque duces Metellum et Lucullum pugnatum esset, neque Carbo Marium Praeneste inclusum obsidioni eripere posset, Norbanus autem Rhodum aufugisset, pluresque exercitus ad Sullam transiissent, de rebus suis desperans, quamquam ad quinquaginta adhuc millia militum habuit, unde turpis formidinis a Sall. incusatur, Italia relicta in Africam se contulit. cf. Appian. de B. Civ. I, 92. p. 128. ed. Schweigh. Ὁ Κάροβων τριζυμρίους ὅμως ἔτι ἔχων περὶ τὸ Κλοῦσιον καὶ δύο τέλη τὰ Δαμασίππου καὶ ἕτερα περὶ Κάρδιαν καὶ Μάριον, Σαννιτῶν τε αὐτῷ χειρὶ πολλῇ προθυμῶς περὶ τὰ στενὰ κακοπαθούτων ἀπογνοῦς ἀπάντων ἀσθενῶς ἔφευγε σὺν τοῖς φίλοις ἐς Λιβύην ἐξ Ἰταλίας ὑπατος ἔτι ὄν, ὡς Λιβύην παραστησόμενος ἀντὶ τῆς Ἰταλίας. τῶν δὲ ὑπόλειφθέντων οἱ μὲν ἀμφὶ τὸ Κλοῦσιον Πομπητῶν συννεχθέντες ἐς μάχην ἀπέβαλον ἐς διζυμρίους. Plutarch. Sulla c. 28, extr. Οὔτοι (sc. Πομπηῖος, Κράσσος, Μίτελλος, Σερούτιλος) μεγάλας συνέτριψαν δυνάμεις τῶν πολεμίων, ὥστε τὸν μάλιστα τὴν ἐναντίαν στάσιν συνέχοντα Κάροβωνα νύκτωρ ἀποδράντα τὴν ἑαυτοῦ στρατιάν, εἰς Λιβύην ἐκπλεῦσαι. Eutrop. V, 8. Liv. Epit. 88.

Fr. 33. [Deest apud Cort., Gerl. ed. mai. et Debr. — Gerl. ed. min. I, 125. p. 199, 5.] Fragm. recens accessit e cod. Gud. Arusiani v. in noctem, p. 239. Lindem., ubi corrupte sic legitur: *ut si illam fugam innocentem in noctem componerent.* Haec primus recte constituit Linker de Sall. Historr. Prooem. p. 66 sq., secutus van der Hoeven in Specim. liter. de nonnull. loc. vet. scriptt. c. append. de Arus. Messii exempl. elocutionum, p. 45., qui feliciter ex eodd. Leidd. *Sullani* protulit, divulsis syllabis in *si illam* corruptum, de quo depravatae scripturae genere cf. Fr. III, 23. III, 82, 19. IV, 58. et quae plurima collegimus in Prolegg. ad Vell. p. C. sq. Ineptam vocem *innocentem* Linker recte vidit ex dittographia verborum *in noctem* ortam esse, quo modo etiam peccatum est Fr. I, 45, 2. Idem V. D. fragmentum verissime retulit ad atrocem

34. Mox tanta flagitia in tali viro pudet dicere.

pugnam, qua Sulla Kalendis Novembribus anni 82. a. Chr. n. sub ipsis urbis muris cum Pontio Telesino Samnitium duce ita conflictit, ut, quum per totum diem pugnatum esset, sub vesperam sinistrum eius cornu plane funderetur, (v. Plutarch. in Sull. c. 29, extr. τέλος δὲ τοῦ εὐώνυμον συντριβέντος ἀναμιχθέντα (sc. φασὶ τὸν Σύλλαν) τοῖς φεύγουσιν εἰς τὸ στρατόπεδον καταφυγεῖν πολλοὺς ἀποβαλόντα τῶν ἐταίρων καὶ γνωρίμων.), donec rebus ex inopinato mutatis victoria plena politus est. cf. Appian. B. C. I, 93. p. 130. Schweigh. Μάχης δ' εὐθὺς αὐτοῖς περὶ δελίην ἐσπέραν γενομένης τῷ μὲν δεξιῷ Σύλλας ἐκράτει, τὸ δὲ λαὸν ἐπὶ τὰς πύλας κατέφυγεν; et paucis interiectis: καὶ νυκτὸς ὅλης ἀγωνισάμενοι πολὺ πλῆθος ἔπειραν. Plut. l. I, c. 30, in. Ἦδη δὲ νυκτὸς οὕσης βαθείας ἦσαν εἰς τὸ τοῦ Σύλλα στρατόπεδον παρὰ τοῦ Κράσσου δεῖπνον αὐτῶ καὶ τοῖς στρατιώταις μετόντες. Vell. II, 27, 1. Pontius Telesinus — ita ad portam Collinam cum Sulla dimicavit, ut ad summum periculum et eum et rempublicam perduceret — Post primam demum horam noctis et Romana acies respiravit, et hostium cessit.

Fr. 34. [Deest apud Cort. et Debr. — Gerl. ed. mai. Inc. 178. ed. min. I, 44. p. 190, 1.] Schol. Gronov. ad Cic. p. Rose. Am. 32, 90. p. 434. Orrell. haec nude ut Sallustii verba laudat, unde Wassius ad Jug. XCV, 4. putavit hunc locum a scholiasta respici; sed nimia est utriusque loci diversitas, quam ut haec opinio ullam probabilitatis speciem habeat. Quare quum scholiasta doceat de Sulla haec dicta esse, certum videtur in primo Historiarum libro id factum esse, ubi auctor de immani eius crudelitate post devictos adversarios exposuit; cf. Augustin. de Civ. D. II, 18. „Dicit deinde (sc. post ea, quae supra Fr. I, 10. 11. 12. leguntur) plura Sallustius de Sullae vitis ceteraque foeditate reipublicae.“ Quantum ex voce mox conici potest, hunc locum praecessit fortasse laus lenitatis et clementiae, antea inimicis praebitae, quam deinde dira inhumanitas secuta est, de qua morum conversione Sullae alii quoque scriptores memorarunt. cf. Vell. II, 25, 3. Adco Sulla dissimilis fuit bellator ac victor, ut, dum dimicat, iustissimo lenior, post victoriam audito fuerit crudelior. Id. II, 28, 2. Videbantur finita belli civilis mala, quam Sullae crudelitate aucta sunt. Quippe dictator creatus — imperio in immodicae crudelitatis licentiam usus est. Plutarch. in Sull. c. 30, extr. Σύλλας μετρίως τὰ πρώτα καὶ πολιτικῶς ὀμλήσας τῇ τῆς καὶ δόξαν ἀριστοκρατικοῦ καὶ δημοφελούς ἡγεμόνος παρασχών — ἐκτότως προσετόλματο ταῖς μεγάλας ἐξουσίας διαβολῆν, ὡς τὰ ἦθη μὲνεν οὐκ εἰσάσας ἐπὶ τῶν ἐξ ἀρχῆς τρόπων, ἀλλ' ἑμπλήματα καὶ χυθνα καὶ ἀπάνθρωπα ποιούσας.

35. Ut in M. Mario, cui fracta prius crura, brachia, et oculi effossi, scilicet ut per singulos artus expiraret.

Quae sequuntur fragmenta 35 — 39 haud dubie spectant omnia ad eum locum, quo Sullae flagitia continuo post victoriam commissa a Sallustio narrata sunt.

Fr. 35. [Cort. p. 1012. Gerl. ed. mai. Inc. 174. ed. min. I, 26. p. 184, 19. Debr. I, 39.] Rufinian. de schem. dianoeas, c. II. p. 273 sq. ed. Ruhnck. haec ut exemplum sarcasmi sic laudat: „ut in M. Mario cui fracta prius crura artus expiraret.“ Eadem plenius affert Schol. ad Lucan. II, 173. (Vol. III. p. 129. ed. Weber.): „Marius, cui fracta prius crura, brachia, et oculi effossi, scilicet ut per singula membra expiraret.“ Quibus locis inter se collatis patet apud Rufinianum, qui integram verborum Sallustianorum formam servavit, casu totum versum (*brachia et oculi effossi, scilicet ut per singulos*) excidisse, Lucani autem scholiastam, unde ommissa feliciter restitui poterunt, et initium Fragmenti immutasse, et in fine membra pro artus dedisse, utrumque ex eo, quod memoriter locum attulit, cuius rei certissimum documentum hoc est, quod verba ex *Iugurthino* laudat. Gerlachius, in turpi ignoratione editionis Ruhnkenianae versatus, Vol. III. p. 142. cui, quod in codd. est, pro „nonnullorum emendatione“ habet, cum, quae est R. Stephani coniectura, genuinam scripturam dicit, ac praeterea fracta in fractus mutavit, quae quam vana sint, in oculos incurrit. Verborum structura facile expeditur, si statueris fere tale quid praecessisse: Tum in plurimis Sulla nefandae crudelitatis exempla edidit, ut in M. Mario etc. Cum Sallustii verbis maxime congruunt, quae de eadem re habet Flor. III, 21, 26. *Piget referre Marium, ducis ipsius [i. e. Marii iunioris] fratrem, oculis, manibus, cruribusque defossis servatum aliquamdiu, ut per singula membra moreretur.* cf. Senec. de Ira III, 18. *M. Mario L. Sulla perfringi crura, erui oculos, amputari manus iussit; et quasi totiens occideret, quotiens vulnerabat, per singulos artus laceravit. Quis erat huius imperii minister? Quis, nisi Catilina.* Q. Cic. de petit. cons. c. 3, 10. *Quid ego nunc dicam petere cum consulatum, qui M. Marium inspectante populo Rom. vitibus per totam urbem ceciderit, ad bustum egerit, ibi omni cruciату vivum laceraverit, stanti colhum gladio sua dextera secuerit?* Praeterea cf. Livii Epit. LXXXVIII. Valer. Max. IX, 2, 1. Oros. V, 21. Augustin. de Civ. D. III, 28. Plut. in Sull. c. 32, extr. Ceterum sarcasmus, quem Rufinianus hoc exemplo illustrare voluit, inest in verbis *ut per singulos artus expiraret*: quae exacerbatio quo magis pateret, scilicet particula orationi adiecta est.

36. Igitur venditis proscriptorum bonis aut dilargitis.

37. Nihil ob tantam mercedem sibi abnuituros.

Fr. 36. [Cort. p. 935. Gerl. ed. mai. I, 10. ed. min. I, 35. p. 185, 5. Debr. I, 48.] Priscian. VIII, 5, 25. p. 377. ed. Kr. Ex eodem Sallustii loco Gellius NN. AA. XV, 13. memoriter laudat *dilargitis proscriptorum bonis*, uterque Sallustii auctoritate probaturus, complura verba deponentia etiam passivo sensu usurpári, de quo v. Kruegeri Gramm. lat. §. 137. p. 155. Ad proscriptiones Sullanas anno 82. continuo victoriam ante portam Collinam insecutas hunc locum spectare in aprico est; de quibus quum notissima res sit, vix opus fuerit scriptorum testimonia afferre; cf. tamen Vell. II, 27, sq. Flor. III, 21, 24 sqq. Augustin. de Civ. Dei III, 28. Plutarch. in Sulla c. 31. Appian. de B. Civ. I, 95 sqq. Sall. Cat. c. LI, 34. Histor. Fr. I, 45, 18. Cic. de lege agr. II, 21, 56; in Verr. III, 35, 81; pro domo c. 17, 43; p. Quint. c. 24, 76.

Fr. 37. [Cort. p. 954. Gerl. ed. mai. I, 36. ed. min. I, 78. p. 196, 9. Debr. II, 43.] Arus. v. *abnuo*, p. 210. Lind. Verba refero ad Sullam divisis proscriptorum bonis multorumque oppidorum agris decem millia servorum ac veteranas legiones ad obsequium promptissimum sibi parantem; cf. Appian. B. Civ. I, 96. p. 135. Schweigh. *Ταῖς δὲ πόλεσι (sc. πόλεσι) τοὺς ἐαυτοῦ στρατευσαμένους ἐπόμειν, ὡς ἔξω φρούρα κατὰ τῆς Ἰταλίας· τὴν τε γῆν αὐτῶν καὶ τὰ οἰκήματα ἐς τοὺςδε μεταφέρων διεμέριζεν, ἢ καὶ μάλιστα αὐτοὺς εὐνοὺς αὐτῷ καὶ τελευτήσαντι ἐποίησεν.* Id. ibid. I, 100. p. 142 sq. *Τῷ δὲ δήμῳ τοὺς δούλους τῶν ἀνηρημένων τοὺς νεωτάτους τε καὶ εὐρώστους, μυρίων πλείους, ἐλευθερώσας ἐγκατέλεξε, καὶ πολλὰς ἀπέσφησε Ρωμαίων· καὶ Κορινθίους ἀφ' ἐαυτοῦ προσεῖπεν, ὅπως ἐτοίμοις ἐκ τῶν δημοτῶν πρὸς τὰ παραγγαλλόμενα μυρίοις χρῶντο. Τὸ δ' αὐτὸ καὶ περὶ τὴν Ἰταλίαν ἐπινοῶν τέλεσι τοῖς ὑπὲρ ἐαυτοῦ στρατευσαμένοις τρισὶ καὶ εἴκοσιν ἐπένειμεν πολλὴν ἐν ταῖς πόλεσι γῆν, τὴν μὲν ἔτι οὐδὲν ἀνώμητον, τὴν δὲ τὰς πόλεις ἀφαιρούμενος ἐπὶ ζημίᾳ.* Id. ib. I, 104, extr. p. 149. cf. ad Catil. c. XXXVII, 6. Fragm. I, 51, 21. Gerlachius quo referat verba neque indicavit in Commentario, neque id ex mutato loco in ed. min. colligi potest. Debrossius vero, pro *sibi abnuituros* corrupte scribens *abnuiturum*, prorsus inepte haec comminiscitur lecta fuisse in epistola quadam Apuleiae, Lepidi uxoris, ad moechum suum data, quam Lepidus interceptisse traditur à Plutarcho Pompei c. 16 extr.

Fr. 38. [Deest apud Cort. et Debr. — Gerl. ed. mai. Vol. III. p. 146. n. 231. ed. min. I, 34. p. 185, 3.] Vacca ad Lucan. I, 175. Ad eundem Lucani locum alius scholiasta ex Sallustio haec laudat:

38. Et relatus inconditae olim vitae mos, ut omne ius in viribus esset.

39. Quo patefactum est rempublicam praedae, non libertati repetitam.

quae poterat, plus iuris habere videbatur; quae verba memoriter ac liberius ex posteriore huius Fragmenti parte expressa Cortius parum acute ad Catil. XXXIX, 4. pertinere censuit. Praeterea Corn. Fronto de oratt. II, 5. (Vol. II. p. 266. ed. Mediol. a. 1815.) et ipse memoriter memorat Sallustium dixisse *omne ius in validioribus esse*, unde Gerlachius in ed. min. in ceteris Vaccam secutus perverso iudicio *viribus* commutavit cum *validioribus*. Sallustius quum hoc dicat, ius per se fuisse nullum, ac *vires pro iure valuisse*, dubium non est, quin hoc Fragmentum, cuius librum nullus auctorum indicavit, de eo tempore capiendum sit, quo Sulla adversariis fractis ac protritris nisus veteranorum et Corneliorum suorum ferocia atque armis omnia ex lubricine egit et ut dominum reipublicae se gessit. *Relatus mos* significat *repetitus, rursus illatus mos*; cf. Cic. Divinat. in Q. Caec. c. 21, 67. *Haec maiorum consuetudo longo intervallo repetita ac relata.* ibid. §. 68. *Hoc institui atque adeo institutum referri ac renovari moleste ferunt.* Sueton. Caes. c. 20, in. *Antiquum retulit morem, ut — lictores pone sequerentur.* Similem fere sententiam Velleius, ubi de Gracchorum turbis loquitur, protulit II, 3, 3. *Hoc initium in urbe civilis sanguinis gladiatorumque impunitatis fuit. Inde ius vi obrutum, potentiorque habitus prior, discordiaeque civium, antea condicionibus sanari solitae, ferro diudicatae, bellaque non caussis inita, sed prout eorum merces fuit.*

Fr. 39. [Deest apud Cort., Debr. et Gerl. ed. mai. — Ed. min. I, 32. p. 186, 1.] Fragmentum recens additum servavit Arus. v. *repetere*, p. 259. Lindem. Continetur eo Sallustii iudicium de Sullae imperio armis civilibus cum perniciose reipublicae parato; quippe proscriptionibus cognitum esse, illum non reipublicae constituendae causa, ut mentiebatur, sed ut infinitam potentiam consequeretur, tantopere in adversarios saevivisse. cf. Appian. de B. Civ. I, 89. p. 123. Schweigh. *Τὸν δῆμον ἐς ἐπιληθλίαν συναγαγὼν τὴν τε ἀνάγκην τῶν παρόντων ὠλοφύρετο, καὶ θαρσύνειν προσέταξεν, ὡς ἀντίκα τῶνδε πενσομένων, καὶ τῆς πολιτείας ἐς τὸ δέον ἐλευσομένης.* — Quae Sullae verba, quietam civitatem et securam promittentia, quam vana fuerint, tum immanes ostendunt strages insecutas, tum declaratur Plutarchi verbis, fortasse ex Sallustio expressis, in Sulla c. 30. *Ἀλλαγὴ τὸ χρῆμα τυραννίδος, οὐκ ἀπαλλαγὴ γέγονε.* cf. Valer. Max. VII, 6, 4. *C. Mario et Cn. Car-*

40. Insanum aliter sua sententia atque aliarum mulierum.

bone *coss. bello civili cum L. Sulla dissidentibus, quo tempore non reipublicae victoria quaerebatur, sed praemium victoriae res erat publica* etc., quae pariter ex Sallustio ducta videri possunt. — *Respublica repetita* dici videtur, quae, quum caedibus, fuga, proscriptionibus plane dissoluta esset, neque leges ac comitia et libera suffragia haberet, a Sulla dictatore ex suo arbitrio rursus *constituta est*; cf. Appian. B. C. I, 98, 99. p. 183 sqq. Schweigh.

Fr. 40. [Cort. p. 954. Gerl. ed. mai. I, 37. ed. min. I, 57. p. 190, 14. Debr. II, 44.] Charis. II, 14, 25. p. 114. Lindem. (p. 175. Putsch.). His verbis, quae non satis expeditam habent explicationem, conicio Sallustium afferre gravis alicuius viri iudicium de Sullae institutis quibusdam per se bonis, sed quibus ipse moribus et exemplo repugnaret; cf. Plutarch. comparat. Lysand. et Sullae c. 3, extr. *Σύλλας ἀκόλαστος ὢν καὶ πολυτελεῖς ἐσωφρόνιζε τοὺς πολίτας* — ὥστε ἀμαρτάνειν αὐτὸν ὄντα χείρονα τῶν ἰδίων νόμων. Sulla quantopere libidinibus deditus fuerit, satis notum est; cf. Sall. lug. XCV, 3. *Cupidus voluptatum — otio luxurioso esse.* Cic. de Fin. III, 22, 75. *Sulla trium pestiferorum vitiorum, luxuriae, avaritiae, crudelitatis, magister fuit.* Valer. Max. VI, 9, 5. Plutarch. in Sull. c. 36, in. *Συλῆν (Σύλλας) μίμοις, γυναιξί, καὶ κτηνοτροφίαις, καὶ θυμεινοῖς ἀνθρώποις, ἐπὶ σιβάδων ἀφ' ἡμέρας ἀμυλῖναν.* Id. comparat. Lysand. et Sullae c. 3, in. *Σύλλας οὕτε νόος ὢν περὶ τὰς ἐπιθυμίας ἐμετρίαζε διὰ τὴν πενίαν, οὕτε γηράσας διὰ τὴν ἡλικίαν, ἀλλὰ τοὺς περὶ γάμων καὶ σωφροσύνης εἰσηγεῖτο νόμους τοῖς πολίταις αὐτὸς ἐρῶν καὶ μοιχεύων, ὥς φησι Σαλούστιος.* Quae postrema verba quum ipso Plutarcho teste ex Sallustio ducta sint, mihi valde probabile est non alio ea quam ad hoc ipsum Fragmentum spectare. *Insanum* enim, quoniam adiunctum est *atque aliarum mulierum*, interpretor *insana libidine flagrantem*, quemadmodum *insanire* verbum legitur apud Horat. Sat. I, 2, 49. *Vir aliarum mulierum* moechus est, qui suam spretam alias corrumpit. De usu genitivi attributivi v. Gramm. lat. nostr. §. 128. II, 5. p. 305. Cic. Epp. ad Fam. IX, 26, 4. *Non multi cibi hospitem accipies, multi ioci.* id. Brut. 83, 286. *Charisius (fuit) multarum orationum, quas scribebat aliis.* id. Epp. ad Attic. XIII, 29, in. *Se scire aiebat ab eo nuper petitam Cornificiam; vetulam sane et multarum nuptiarum.* cf. Walch. ad Tacit. Agric. c. 9, in. p. 168. *Aliter*, quod vulgo significat *alio modo*, Charisius l. l. explicat *alias*, i. e. alio tempore, sive aliis in rebus, alioqui, ceterum. Integra igitur

41. Perperna tam paucis prospectis vera est aestimanda.

sententia, cuius pars fuit hoc Fragmentum, talis fere fuerit: Sullam, lege de connubio bonis moribus consulentem, ipsum in cetera vita insanam libidinis fuisse atque aliarum mulierum. Quodsi vera est interpretatio nostra, ille Plutarchi locus, a Debr. I, 54. Gerl. ed. min. Inq. 93. p. 240, 12. et Linkero de Sall. Historr. Prooem. p. 83. pro singulari Fragmento habitus, merito a nobis interpretando tantum huic Fragmento adhibitus, ipse Fragmentorum numero exemptus est. Ceterum lex Cornelia de connubio, ad quam Plutarcho duce hic respici coniecimus, plane incognita est. — Mirificam acumine Debrössius et Gerlachius Vol. III. p. 73., quum apud Plutarch. in Pomp. c. 16, extr. haec legantur *Λέπιδος — ἀπέδρασεν εἰς Σαρδόνια, καὶ κίε νοσήσας ἐτελεύτησε δι' ἀθυμίαν — γραμματίῳ περικεσῶν, ἐξ οὗ μοιχείαν τινὰ τῆς γυναικὸς κατεφώρασε*, huius Fragmenti statuunt verba esse ex illa ipsa Apuleiae epistola ad adulterum suum scripta et a Lepido intercepta. Sed Sallustius, primus in romana historia, qui Pompeii quidem et Mithridatis de rebus gravissimis epistolas retulit, non putandus est tam futilibus rebus, quales sunt mulierularum furtivae litterae amatoriae, locum in opere suo concessisse.

Fr. 41. [Cort. p. 956. Gerl. ed. mai. I, 74. ed. min. II, 17. p. 201, 18. Debr. II, 49.] Verba a Servio ad Virg. Aen. XII, 694. laudata, et a scriptura valde dubia sunt, et a sensu obscurissima. Nam quum nexu sublato structurae ratio nullo modo iniri aut expediti possit, tum vehementer ambigitur, num *prospectis* aut *prospectus*, ut in codd. est, an *profectus*, quemadmodum ex Putschii coniectura omnes editores scripserunt; pro vera lectione habendum sit. Sed *profectus* rem, quae qualis sit nescitur, non planiorem reddit; quare codicum scripturam *prospectis* retinimus, quae, sive *prospicere* valet *providere*, sive *comparare*, grammaticae non repugnat. Sed utut de sensu incerta sunt omnia, nihilominus in tanta rerum obscuritate verba hic collocanda sunt, quia eo tempore, de quo apud Sallustium agitur, Perpernae caussa cum Carbonis artissime fuit coniuncta. cf. Plutarch. in Pompeio c. 10 in. *Ἐκ τούτου (sc. ἐπεὶ ἐκράτησε τῆς Ἰταλίας ὁ Σύλλας καὶ δικτάτωρ ἀνηγορεύθη) Σικελίαν ἠγγέλλετο Περσέννας αὐτῷ κρατῶνεσθαι, καὶ τοῖς περιοῦσιν ἐπὶ τῆς ἐναντίας στάσεως ὀρηγήριον παρέχειν τὴν νῆσον, αἰφρονόμενον καὶ Κάβρωνος αὐτόθι ναυτικῶ καὶ Λοματίου Λιβύη προσπεπτακότος, ἄλλων τε πολλῶν ἐπ' ἐκείνῃ μεγάλων ἀθουμένων φυγάδων, ὅσοι τὰς προγραφὰς ἐφθῆσαν ἀποδράντες. Ἐπὶ τούτους Πομπήιος ἀπιστάλη μετὰ πολλῆς δυνάμεως. Καὶ Περσέννας μὲν εὐθὺς αὐτῷ Σικελίας*

42. Simulans sibi alvum purgari.

43. Curubis.

ἐξέβη. Gerlachius in ed. min. Fragmentum ad librum II. retulit, permotus haud dubie loco Appiani de B. Civ. I, 107, extr. p. 154. Schweigh. Ἡπτόμενος ὁ Λέπιδος ἐς Σαρδῶν διέπλευσεν, ἔνθα νόσῳ τηρεδόνι χρώμενος ἀπέθανε. Καὶ ὁ στρατὸς αὐτοῦ — διελύθη· τὸ δὲ κράτιστον Περγέννας ἐς Ἰβηρίαν ἤγαγε Σεργιωρῶ. Sed quoniam Servius verba ita affert, ut ex primo libro desumpta esse videri debeant, Plutarchi auctoritatem sequi praestat. Ceterum Schlosserus in Histor. antiq. Vol. II. P. II. p. 395. acute coniicit, Perpernam iam tum, quum Pompeio ex Sicilia cederet, ad Sertorium in Hispaniam se contulisse, indeque post aliquot annos reversum cum Lepido in Sardinia se coniunxisse, eoque mortuo ad Sertorium rediisse.

Fr. 42. [Cort. p. 998. Gerl. ed. mai. Inc. 7. ed. min. I, 28. p. 184, 22. Debr. I, 22. I, 41.] Verba laudantur a Serv. ad Virg. Aen. II, 19., Isidoro XI, 1, 33. p. 362. Lindem., Incert. gloss. Virg. Vol. II. p. 374. ed. Lion. et in Lex. vet. Lat. ap. Mai. class. auct. Vol. VIII. p. 34. Pertinet breve Fragmentum ad Cn. Carbonem, qui, quum a. 82. ex Italia in Africam fugisset (v. supra Fr. 32.), indeque regressus in Siciliam a Pompeio occideretur, in ipso mortis momento brevem vitae moram quaesivit *simulans sibi alvum purgari*. cf. Appian. B. C. I, 96, extr. p. 136. Schweigh. Κάβωνα δ' ἐκ Αἰθύνης ἐς Σικελίαν — καὶ ἀπ' αὐτῆς ἐς Κοσσύραν νῆσον ὑποφεύγοντα πέμπας τινας ὁ Πομπηῖος συνέλαβε — καὶ κατέκτανε. Plutarch. in Pomp. c. 10, med. (Πομπηῖος) δέσμιον προαγαγόντων ἀνδρῶν Ῥωμαίων τρις ὑπατεύσαντα (sc. Κάβωνα) — αὐτὸς ἀνέκρινεν. εἶτα ἐπέλευσεν ἀπαγαγόντας ἀνελεῖν. Ἀπαχθέντα μέντοι φασὶν αὐτὸν, ὡς εἶδεν ἐλκόμενον ἤδη τὸ ξίφος, δεῖσθαι τόπον αὐτῶ καὶ χρόνον βραχύν, ὡς ὑπὸ κοιλίας ἐνοχλοῦμένῳ, παρασχεῖν. Valer. Max. IX, 13, 2. Cn. quoque Carbo iussu Pompeii ad mortem ductus petiit a militibus demisse et flebiliter, ut sibi alvum exonerare, priusquam expiraret, liceret, eo usque moram trahens, donec caput eius sordido in loco sedentis absunderetur. Liv. Epit. LXXXIX.

Fr. 43. [Cort. p. 1004. Gerl. ed. mai. Inc. 47. ed. min. I, 29. p. 184, 22. Debr. I, 42.] Probus. II, 1, 40. p. 120. Lindem. (p. 1462. Putsch.). Nomen urbis non satis certum est, quum in ed. Ascens. quidem et Putschii ita legatur, ut edidimus, novissima Lindemanni autem ex cod. Vindob. *Ucurbis* praebuit, quam is eandem putat cum *Ucubi* Hispaniae urbe, apud Caes. B. Hisp. c. 7, 1. commemorata. Quod si verum esset, ad Sertorianum bellum urbs pertineret. Sed quoniam valde incertum est, *Ucurbis* vel aliam

44. Id bellum excitabat metus Pompei victoris Hiemsalem in regnum restituentis.

modo formam esse *Ucubis* urbis, vel incuriae librarii illatam r litteram deberi, satius duximus vulgatam tueri. *Curubis* enim, Zeugitanae urbs (v. Plin. Hist. Nat. V, 3.), facile potuit in Pompeii expeditione Africana contra Domitium (de qua v. ad Fr. 41. et 42.) commemorari, quamquam falsa est Debrossii sententia Pompeium ad hanc urbem classem appulisse, ut patet ex Plut. in Pomp. c. 11, med. Κατασθόντι δὲ αὐτῶ ταῖς μὲν εἰς Ἰτύκην ναυσί, ταῖς δὲ εἰς Καρχηδόνα, κ. τ. λ. Gerlachius in primo libro *Curubis* exhibens incredibili negligentia rursus in Incertis p. 240, 4. *Ucurbis* posuit, quod apud Eutyech. II, 14. p. 192. se reperisse simulat.

Fr. 44. [Cort. p. 936. Gerl. ed. mai. I, 11. ed. min. I, 30. p. 184, 23. Debr. I, 43.] Verba exstant apud Gell. NN. AA. IX, 12; eadem habet Nonius II, 554. p. 140, 28. Mercer., sed quattuor postremis vocibus destituta; uterque autem laudavit ea, ut probaret *metum Pompei* passivo sensu dictum significare *metum a Pompeio aliis iniectum*, de quo dicendi modo v. ad Iug. XXXV, 2. p. 205. Ad rem ipsam pertinent haec Appiani de B. C. I, 80. p. 112. ed. Schweigh. Ἀγρότος δὲ τοῦ πολέμου καὶ ἐς Αἰθύνην ἐπέμφεν (sc. ὁ Σύλλας τὸν Πομπηῖον) ἐξελάσαι τε τοὺς Κάβωνος φίλους, καὶ Ἰερψάλαν, ἐκπεσόντα ὑπὸ Νομάδων, ἐς τὴν βασιλείαν καταγαγεῖν. Plutarch. in Pomp. c. 12. ubi Domitii clade ac morte narrata ita pergitur: Εἶλε δὲ καὶ τῶν βασιλείων Ἰάμβαν, τὸν συμμαχῆσαντα Δομίτῳ, τὴν δὲ βασιλείαν Ἰάμβω παρέδωκε. Χρώμενος δὲ τῇ τύχῃ καὶ τῇ ἑύμῃ τοῦ στρατεύματος εἰς τὴν Νομαδικὴν ἐνέβαλλε· καὶ πολλῶν ὁδὸν ἡμερῶν ἐλάσας, καὶ πάντων κρατήσας, οἷς ἐνέτυχε, καὶ τὸ πρὸς Ῥωμαίους ὄλος, ἤδη τῶν βαρβάρων ἐξεθουηκός, αὐθις ἰσχυροὺς καὶ φοβεροὺς καταστήσας οὐδὲ τὰ Θηρία δεῖν ἔφη τῆς τῶν Ῥωμαίων ἀπειρῆς φόβῳ ἀπολυτεῖν. Id bellum igitur, quod quale fuerit incertum esse dicit Linkerius de Sall. Historr. Prooem. p. 70., intelligendum de rebellionem Numidarum, post victum Domitium orta; arma enim sumpserant, quia metuebant, ne Pompeius Domitio superato Hiempsalem, quem regno expulerant, reduceret. *Restituentis* enim significat *restituere parantis*, de quo usu conatum actionis simplici verbo exprimendi v. Grammat. lat. nostr. §. 116, 7. not. 12. p. 250 sq. Praeter Appianum et Plutarchum I. I. belli Africani, a Pompeio a. 81. a. Chr. n. gesti, obiter mentionem faciunt Hirt. de B. Afr. 22, 2. *Pompeius Siciliam, Africam, Numidiam, Mauretiam mirabili celeritate armis recepit*. Cic. p. 1. Man. 10, 28. II, 30. 21, 61. Dio Cass. XXXVI, 8. p. 91. Reim. Zonaras X, 2, in. Vol. II. p. 301. ed. Pinder.

CAP. IV.

Lepidi turbae et bellum civile in Italia.

45. *M. Aemili Lepidi consulis ad populum Romanum oratio contra Sullam.*

Clementia et probitas vostra, Quirites, quibus per ceteras gentis maximi et clari estis, plurimum timoris mihi

Ante Fr. 45. collocandum esse, quod infra n. 90. legitur, sero intellexi, omnibus Fragmentis iam dispositis atque numero insignitis.

Fr. 45. [Cort. p. 936. — 944. Gerl. ed. mai. I, 15. ed. min. I, 43. p. 185, 14. Debr. I, 47.] Haec oratio servata est in tribus codd. Vatt., duobus Ursini et Ciaconii, et Balliolensi Wassii, de quibus v. Praefat. Quod ad tempus attinet, quo habita est, facile potest demonstrari falsam esse Debrössii sententiam, qui Sulla adhuc dictatore Lepidum hanc concionem ad populum habuisse censet. Nam ut omittam prorsus incredibile videri praesente Sulla ac summam potestatem tenente quemquam ausum esse populum convocare ac tantopere in illum invehere, tantisque insectationibus eius crudelitatem persequi, ac multitudinem ad renitendum et ad recipiendam libertatem cohortari, ex eo, quod Lepidus §. 27. *se ipsum consulem dicit*, clarissime patet, Sullam tum non amplius dictatorem fuisse. cf. Appian. de B. Civ. I, 103. p. 146. Τοῦ δ' ἐπιόντος ἔτους (qui fuit 80. a. Chr. n.) Σύλλας, καίτερον ἂν δικτάτορα, ὑπέστη καὶ ὑπάτος αὐτῆς γενέσθαι σὺν Μετέλλῳ τῷ Εὐσεβεῖ. — Τῷ δ' ἐξῆς ἔτει (i. e. anno 79. a. Chr. n.) ὁ μὲν δῆμος καὶ τότε τὸν Σύλλαν θεοραπέυον ἠρεῖτο ὑπατεύειν· ὁ δὲ, οὐκ ἀνασχομένος, ὑπάτους μὲν αὐτοῖς ἀπέφηνε Σερουτίλιον Ἰσαυρικόν καὶ Κλαύδιον Ποῦλληρον, αὐτὸς δὲ τὴν μεγάλην ἀρχὴν οὐδενὸς ἐνωχλοῦντος ἐκὼν ἀπέθετο. Plutarch. Sulla c. XXXIV. Οὗτοι δ' ἄρα οὐ καὶς πράξεσιν, ὡς τοῖς εὐνοχήμεσιν ἐπίστανται, ὥστε ἀποθέσθαι τὴν ἀρχὴν, καὶ τὸν δῆμον ἀρχαιρεσιῶν ὑπατικῶν ποιεῖσαι κύριον. — Καί τις παρὰ γνώμην αὐτοῦ θρασὺς ἀνηρ καὶ πολέμιος ἐπίδοξος ἦν ὑπάτος αἰρεθῆσθεσθαι, Μάρκος Λέπιδος. — Πομπηῖον σπουδάζοντι καὶ δεομένῳ τοῦ δήμου χειροζομένου. Ceterum licet Sulla, quum Lepidus consul factus est, dictatura iam se abdicasset, nihilominus imminuta eius vis fuit in moderanda civitate, summa rerum potestate hominibus suae factionis, quos honoribus praemiisque maximis sibi devinxerat, tradita.

faciunt advorsum tyrannidem L. Sullae, ne, quae ipsi nefanda aestumatis, ea parum credendo de aliis, circumveni-

Qui quum viderent, sua plurimum interesse, ne Sullae leges et instituta tollerentur, ita ex eius voluntate pependunt, ut ille, in Cumanis piscando et venando deditus, nihilominus gubernacula reipublicae tenere videretur; ac re vera tenuit, licet nomine esset privatus; cf. Plutarch. in Sulla c. 37. Οὐ μὴν ἐπαύσατό γε τοῦ πράττειν τὰ δημόσια· δέκα μὲν γὰρ ἡμέρας ἔμπροσθεν τῆς τελευτῆς τοὺς ἐν Δικαιορχίᾳ στασιάζοντας διαλλάξας νόμον ἔγραψεν αὐτοῖς καθ' ὃν πολιτεύσονται. Hinc intelligitur cur Lepidus ita de Sulla loquatur, quasi is adhuc ipse crudelissimum et iniquissimum in rempublicam imperium exerceret. Primis autem consulatus mensibus [anno 78. a. Chr. n.] orationem, quam Sallustius servavit, a Lepido habitam esse, valde verisimile est, quum ex Appiano pateat, eum statim munere invito Sullae acta rescindere conatum esse; cf. de B. Civ. I, 105. p. 149 sq. Ἄρτι δ' ἀποστάνας αὐτοῦ (τοῦ Σύλλας), Ῥωμαῖοι φρόνον καὶ τυραννίδος ἀπαλλαγέντες, ἡσυχῇ πάλιν ἐπὶ στάσεις ὑπέβηθιπέριζοντο ἐτ' ἔρας. Καὶ ὑπάτοι αὐτοῖς καθίστανται Κοῖνός τε Κέλτος, ἀπὸ τῶν Συλλείων, καὶ Λέπιδος Αἰμίλιος, ἀπὸ τῶν ἐναντίων, ἐχθίστω τε ἀλλήλων, καὶ εὐθὺς ἀρχαμὲν ὁ διαφ' ἐρεσθαί. Consulatus inibat Kal. Ianuáriis; cf. ad Catil. XVIII, 4. p. 88. et Creuzeri Antiqq. Rom. §. 137. p. 187. ed. II.

§. 1. *Clementia et probitas vostra*) Haec spectare ad benevolentiam captandam recte iudicat Gerlachius coll. Fr. I, 51, 6. *Illi, qui gentis Aemiliae bene facta extollebant, et ignoscendo populi Rom. magnitudinem auvisse.* Cic. p. Rose. Am. c. 52, 150. *Una spes relicua est, vestra pristina bonitas et misericordia.* — *Maximi et clari estis*, ita dictum habetur etiam Catil. LIII, 1. et Iug. XIV, 19. — *Advorsum* tenent Vat. 1. 2. 3.; in edd. est *adversus*. Ceterum non coniungi debet *timor advorsum tyrannidem*, quemadmodum dicitur *timor ab alieno*; sed verba *advorsum tyrannidem* pendent ex nominativis *clēm. et prob.* hoc sensu: *quum tyrannidem ex adverso habeant; gegenüber der Gewalt-herrschaft*; cf. Iug. CV, 4. p. 571. — Verba *ne, quae ipsi nefanda aestumatis* hoc ordine leguntur in Vatic. 1. 2. 3. et cod. Urs., quem Gerlachius et Orellius recte restituerunt. Depravate Cortius scripsit *ne ipsi nefanda quae aestumatis*; vitiosius etiam est, quod Putschio auctore dedit Weissius *ne aut, ipsi nefanda quae aestumatis*, particulam *aut* ex libidine illatam, qua non opus est ad opposita sententiae membra distinguenda. — Pro *aestumatis*, quod omnes codd. tenent, in interpolatis edd. est *existumatis*, sine causa idonea; cf. ad Cat. VIII, 2. LVIII, 18. — *Circumveniamini* i. e. *opprimamini*; cf. ad Cat. XXXIX, 9. — Quae sequuntur verba *praesertim*

amini (praesertim quum illi spes omnis in scelere atque perfidia sit, neque se aliter tutum putet, quam si peior atque instabilior metu vostro fuerit, quo captis libertatis curam miseria eximat), aut si provideritis, in vitandis periculis

quum — *miseria eximat* in parenthesi dicta ad antecedentia illustranda pertinent; quibus quae subiiciuntur per *aut* particulam illata, ita referuntur ad superiora illa, ante parenthesin posita, ut verbis *parum credendo* respondeat *si provideritis*, ad *circumveniamini* autem ex altero membro *teneamini* pertineat. Ad simpliciorum igitur formam redacta sententia, ornatu orationis detracto, haec est: timeo, ne, si incauti sitis, *capiamini*, aut, si vobis caveatis, in vitandis modo periculis *teneamini*. Quare a vero aberravit Zumptius, qui in Annal. critt. Berol. a. 1834. Vol. II. No. 39. p. 315. totum locum ita censet interpungendum, ut parenthesi signo sublato comma post *eximat* ponatur (Gerl. enim semicolon habet), quia *teneamini* pariter atque *eximat* ex quo particula pendeat; quippe opposita esse ac sibi respondere verba *libertatis curam eximat* et *provideritis*. Hac structurae ratione inita locum sic interpretatur: Das Elend soll euch den Gedanken der Freiheit (i. e. frei werden zu wollen) benehmen, oder, wenn ihr doch daran denkt, sollt ihr genug zu thun bekommen die Angriffe abzuwehren. — De vi particularum *praesertim quum* v. ad Cat. c. LI, 19. p. 248. — *Instabilior* quid significet abunde diximus ad Iug. c. LXVII, 3. p. 367. — *Metu vostro* ablativi neque vi instrumenti significant *per metum* v., neque vi causae *ob metum* v., sed ex comparativo pendentes hunc sensum habent: si peior fuerit *quam vos timetis*; nimirum ut dicitur *opinionem maiorem, spe celerior*, et similia, ita Sallustius dixit *metu peior*; cf. Gramm. lat. nostr. §. 124, 4. b. not. 9. b. p. 327. Hoc autem vult Lepidus, Sullam non tutum se putare, nisi crudelitas eius omnium cogitationem exsuperet et ad summum nequitiae perveniat: eadem sententiam infra dicit §. 6. *per scelus immanitatem adhuc tutus fuit*. cf. Fr. III, 82, 13. *Omnis iniuria gravitate tutior est*. Iug. XXXI, 14. *Quam quisque pessime fecit, tam maxime tutus est*. — *Captis* cum Orellio et Fabro ex Vat. 1. et 3. scripsimus pro *captivis*, quod ceteri quidem codd. omnesque editiones tenent, sed sensu perquam incommodo. *Captivus* enim non nisi proprio sensu is dicitur, qui *belli casu* in victoris potestatem venit et *vinculis inditis* servitute patitur; translato vero sensu eum, qui *captivi instar* est et *quasi condicione captivi utitur*, nunquam significat, unde fit ut *captivitalis* quoque vocabulum translate non usurpetur. Contra *captus* pariter ut univrsum *capere* verbum etiam de eo dicitur, qui dolo aut scelere irretitus et oppressus est; cf. infra §. 20. *Vereor, ne ante capi amini*. Iug. c. LXXXV, 6. *Quo mihi acrius*

2 magis quam ulciscendo teneamini. Satellites quidem eius, homines maximi nominis, optimis maiorum exemplis, nequeo satis mirari, qui dominationis in vos servitium suum mercedem dant, et utrumque per iniuriam malunt, quam

annitendum est, ut neque vos capi amini. Quare quum nostro loco sensus sit: *quo vobis circumventis et iniuria oppressis libertatis curam miseria eximat*, non dubitandum est, quin Vat. 1. et 3. lectio unice vera sit. — *In vitandis periculis* ex Vatic. 1. cum Orellio scripsimus; ceteri codd. et edd. omnes habent *in tulandis per.*, quod sive oculorum errore sive interpolatione ortum multo est deterius et a Sallustii dicendi more abhorret. — Ante *ulciscendo* in edd. Cortii, Weissii nonnullisque aliis additum est *in*, quod quum in nullo cod. exstet, cum Gerlachio et Orellio omisimus. Quamquam autem secundum ea, quae ad Catil. c. XLIX, 1. et in Grammat. lat. nostr. §. 130, 8. p. 416. de reiteranda praepositione diximus, h. l. *in* repetendum fuisse putaveris, tamen in posteriore membro non incuria, neque ob variandam structuram omissum, sed potius in priore propter singularem ac subtiliorem quandam sensus rationem additum videtur. Nam quum *teneri aliqua re* significet *totum aliquare occupatum in eaque prorsus defixum esse* (cf. Cic. de N. D. I, 17, 45. Acadd. I, 2, 4.), Sallustius dixit *in vitandis per.*, ut significaret timere se, ne plebis vis *in singulis periculis vitandis dispergatur* potius, quam coniunctis omnium studiis tota in ultionem intenta sit.

§. 2. *satellites*) Non intelligi stipatores corporis per se patet; sed invidiosissimo nomine significantur nobiles, qui a Sulla opibus honoribusque aucti eius causae favebant et pro eius institutis ac legibus acriter nitentur. Post *nominis* in omnibus fere editis, sed in nullo cod. legitur *non minus*; quod quum per se absurdum sit, codicum fide careat, et aperte ditlographia ex praegresso vocabulo ortum sit, cum Gerl. et Orellio delevisimus. cf. supra ad Fr. I, 33. — Ablativi qualitatis, *optimis maiorum exemplis*, paullo liberius positi, valent: *quibus optima maiorum exempla sunt*, vel *quibus maiores optima honestatis exempla reliquerunt*. — *Qui dominationis in vos* codicum auctoritate cum Gerl. et Orellio scripsimus; nam Cortius, Gruterum secutus, omiserat *qui*, quo oratio valde huiusmodi facta est. Alio modo peccatum fuit in Gerlachii ed. maiore, ubi pariter contra codd. *suae* insertum legitur post *dominationis*, inepto sensu; nam quum oppositio sententiae non modo cernatur in vocabulis *dominationis* et *servitium*, sed multo magis in vocibus *in vos* et *suum*, haec personarum oppositio prorsus pervertitur, eodem pronomine possessivo, quod in posteriore membro necessarium locum

optimo iure liberi agere, praeclara Brutorum atque Aemi-
liorum et Lutatorum proles, geniti ad ea, quae maiores
virtute peperere, subvortunda! Nam quid a Pyrrho, Han-
nibale, Philippoque et Antiocho defensum est aliud quam

obinet, etiam in prius translato. — *Utrumque se. dominari in vos ac simul ipsi servire.* Non opus est igitur coniectura Bothii Praef. p. IX. *ut* scribendum esse censentis, quod nollem mihi aliquando magis quam codicum lectionem placuisse. — Pro *liberi* Cortius pessime scripsit *libere*, quod neque in codd. est, et alienam sententiam infert; nam *libere agere* significat aut *aperte et vere loqui*, aut *ita ut libitum est se gerere*; contra *liberi agere* valet *libertate frui*, quod propter praecedentem *servitii* mentionem unice verum est.

§. 3. 4. *Brutorum atque Aemiliorum et Lutatorum proles*) Non ita hos nominavit, ut universam gentem significaret, sed *Brutos* dixit, ut pungeret D. Iunium Brutum, sequentis anni consulem, de quo v. Cic. Brut. 47, 175; *Aemilios*, ut notaret Mamercum Aemilium Lepidum, Bruti collegam; *Lutatio*s, ut morderet Q. Lutatium Catulum, collegam suum, qui omnes a Sullae partibus stabant. Ceterum colon, quo haec verba a praecedentibus seiungebantur, in comina mutavimus, quum non dubia sit appositionis ratio. — Quod ad constructionis ambiguitatem attinet, qua *a* praepositio, non *actionem* Pyrrhi et ceterorum designat, sed *unde exstiterit periculum*, quod Romani propulsarunt, indicat, Handius de Partice. Lat. Vol. I. p. 31. recte observat, bonos scriptores omnino cavere, ne in tali constructione *personam*, a qua aliquid factum sit, notent, sed rem aut personam, *unde aliquid petatur*. De duplici structura verbi *defensum est*, cui primum subiungitur *nomen*; tum *enunciatio finalis*, v. ad Cat. V, 9. et ad Iug. I, 2. — Neu Faber falso censet referri ad negantem sententiam praegressis contentam; sensus potius hic est: quid certaminibus cum Pyrrho — aliud quaesivimus, quam *ut libertatem tueremur?* cf. Iug. CVIII, 2. Tacit. Ann. II, 72, 1.

§. 5. *scaevus*) Hanc lectionem non solum tuentur codd. Vatt. I, 3., sed etiam Servius ad Virg. Ecl. III, 13., qui Virgilianum illud *perverse Menalca* respectu nobilis eiusdem Menalcae ita dictum ait, ut apud Sallustium *scaevus iste Romulus*. *Scaevum* enim *dextro* oppositum translate idem est atque *contrarium*, sive *in alteram partem detortum*. Ut igitur Romulus urbis conditor fuit, ita Sulla, qui legibus latis rempublicam labefactam restituisse se et quasi denuo condidisse gloriabatur (v. Cic. p. Rose. Am. 47, 137.), perquam acerbe a Lepido *scaevus Romulus* i. e. Romulo dissimilimus sive *reipublicae eversor* vocatur. Hanc verissimam loci rationem non assecuti editores ex Vatic. 2. scripserunt *saevus*, quasi

libertas et suae cuique sedes, neu cui nisi legibus pareremus?
5 quae cuncta scaevus iste Romulus, quasi ab externis rapta, tenet, non tot exercituum clade neque consulum et aliorum principum, quos fortuna belli consumpserat, satiatus,

Romulus ob saevitiam famosus fuerit, quam opinionem Gerlachius Vol. III. p. 55. satis perverse tuetur. Neque Faber in priorē ed. rem acu tetigit, qui *scaevus* recepit quidem in contextum, sed *sinistrum* i. e. *infaustum atque calamitosum* interpretatur, in qua sententia quid *Romuli* mentio sibi velit non facile intelligitur. — Verba *quasi ab externis rapta*, quibus valde similia sunt quae infra leguntur §. 17. *Bona civium quasi Cimbricam praedam*, respicere videntur dictum aliquod Sullae, quod conservavit Plutarch. compar. Lysandri c. Sulla, c. III. p. 165. Reisk. *Ἐν φανερόν ποτε τοῦ δήμου περισεύτος οὐσίαν μεγάλην διακτεράσκων τιμῆς τῆς τυχούσης εἰς ἓνα τῶν φίλων ἐκέλευε κατακηρύσσειν. Ἐτέρου δὲ τὴν τιμὴν ὑπερβαλλομένου, καὶ τοῦ κήρυκος τὸ προστῆθεν ἀγορεύσαντος, διηγευάμενος, δεινὰ γε, ὧ φίλοι πολῖται, καὶ τυραννικὰ πάσχα, φάμενός; εἰ τὰ ἐμὰ μοι λάφυρα διαθείσθαι μὴ ἔξεστιν, ὧς βούλομαι.* cf. Cic. in Verr. III, 35, 81. *Sulla tantum animi habuit ad audaciam, ut dicere in concione non dubitaret, bona civium Romanorum quum venderet, se praedam suam vendere.* — Pro *consulum* in ed. Gruteri et Cortii pessime legitur *consulis*, pariter contra omnium codd. atque historiae fidem; non unus enim consul, sed complures perierunt, ut Cinna, v. Appian. de B. Civ. I, 78.; Marius, C. Marci F., v. Appian. I, 94.; Norbanus, v. Appian. I, 91.; Cn. Papir. Carbo, v. Appian. I, 96. *Principum virorum*, quos fortuna belli consumpsit, numerum inire frustra suscipias. De ingenti multitudine bello civili interemptorum cf. Plutarch. in Sull. c. 31. Appian. B. C. I, 96 sq. ibid. I, 103. Flor. III, 21, 25. Valer. Max. IX, 2, 1. Eutrop. V, 9. Oros. V, 22. Augustin. de C. D. III, 28.

§. 6. *humani generis*) Quantum conciliere licet, in codd. est *hominum*, excepto Vat. I. qui habet *humani*. Inde recte suspicatus est Orellius veram scripturam esse *humani generis*, substantivo per incuriam aut alio casu omissio. Nam si *hominum* a Sallustio scriptum fuisset, nullo pacto intelligitur, quomodo *humani* inde fieri poterit. Contra ea lectio, quam Orellio auctore exhibuimus, ita comparata est, ut facile pateat, quomodo et Vatic. primi, et ceterorum codd. scriptura orta sit. Orellio assentitur etiam Zumptius in Annal. crit. Berol. a. 1834. Vol. II. No. 39. p. 315., quorum criticorum iudicio aliquanto plus tribuimus, quam Gerlachio, qui in Praef. ed. min. p. XXXVI. istam coniecturam dicit sibi longe a vero abesse videri. — *Supplicia in post futuros* constabant edicto, ne

sed tum crudelior, quum plerosque secundae res in miserationem ex ira vortunt. Quin solus omnium post memoriam humani generis supplicia in post futuros composuit, quis prius iniuria quam vita certa esset; pravissimeque per sceleris immanitatem adhuc tutus fuit, dum vos metu gravioris servili a repetunda libertate terremini.

proscriptorum liberi iure honorum petendorum fruerentur, de qua re diximus ad Cat. c. XXXVII, 9. p. 175. cf. Quintil. XI, 1, 85. — *Post futuros* per hyphen dictum esse Cortius multis exemplis probare conatus est, cuius doctrinam Gerlachius Vol. III. p. 55. cupidissime suam fecit. Nos eam explosimus ad Iug. c. LXXVI, 5. p. 406. ubi v. — *Tutus fuit* cum Gerlachio et Orellio scripsimus ex Vat. I. 2. et Ball. pro eo, quod in plerisque edd. est, *tutus furit*, non liquet utrum fide Vat. 3., an ex Aldi coniectura. Doederlinus Synonym. Lat. Vol. I. p. 63. acute monuit, in incredibili Sullae crudelitate describenda, quae res maximam orationis vim postulat, valde languere verba *pravissime furit*. Addere potuisset, non languere tantum, sed paene absurda esse; nam neque tum furebat amplius Sulla, et quoniam *pravitus* in detorquendo vero cernitur, *praviter furere*, si modo sensum habet, nihil potest significare, quam ita furere, ut furor non verus, sed corruptus et a sua natura alienatus sit. Quare *furere* verbo nullus hic locus esse potest. Honorum codicum scriptura autem ita comparata est, ut *pravissime* non Sullae actionem definiat, sed Lepidi de ea iudicium enunciet, quo *populi perversitatem* notat Sullae immanitatem patienter ferentis. Id recte assecutus Doederlinus l. l. sensum esse dicit: „*pravitatem nostram factum est, ut per sceleris immanitatem Sulla adhuc tutus fuerit.*“ Plinius etiam Faber *pravissimeque* interpretatur et, quod *pravissimum est*. Germanice adverbium reddas: auf die unverantwortlichste Weise. Similem sententiam Macer in oratione ad plebem protulit, Fragm. III, 82, 13.

§. 7. *Agendum atque obviam eundum est*) Haec verba servavit etiam Donat. ad Ter. Andr. I, 5, 20. *Agere* praegnantem sensu positum, quo valet *rebus strenue gerendis intentum esse*, illustravit Cortius coll. Catil. LII, 29. *Vigilando, agendo, bene consulendo prospere omnia cedunt*. Liv. XXII, 14, 14. *Audendo atque agendo res Romana crevit*. XXII, 53, 7. *Audendum atque agendum esse*. — *Spoliorum* vocabulo significatur quicquid alicui detractum eripitur; bene Cortius comparavit Hist. Fr. III, 82, 6. *Arce[m] habent ex spoliis vestris*. Cic. de Off. III, 5, 22. *Illud natura non patitur, ut aliorum spoliis nostras facultates, copias, opes augeamus*. Miri-

7 Agendum atque obviam eundum est, Quirites, ne spolia vestra penes illos sint; non prolatandum, neque votis paranda auxilia; nisi forte speratis taedium iam aut pudorem tyrannidis Sullae esse, et eum per scelus occupata periculosius dimissurum. At ille eo processit, ut nihil gloriosius nisi tutum, et omnia retinendae dominationis honesta

fico igitur acumine Gerlachius Sallustium maectat, ad illustrandam *spolia* vocem Vol. III. p. 56. haec annotans: „Plurima insunt huic orationi *militaria dicta*, quasi Lepidus insitam animi ignaviam verborum iactantia dissimulare voluerit.“ *Penes illos*, quod in omnibus codd. est, Cortius praecunte Grutero et Carrione mutavit in *penes illum*, quia de Sulla tantum sermo sit. Sed quum Lepidus non magis in Sullam ipsum, quam in Sullanos invehat, quippe quorum causa cum Sullae coniunctissima esset, nihil plane est, cur pluralis non ferendus sit. Tenendum tamen est, quum in antecedentibus de Sulla solo dictum sit, non eodem tenore haec adiecta esse, sed oratorem, brevi pausa interiecta, verbis *agendum* etc. novam incipere orationis partem. Nam quae antecesserunt, tamquam exordii loco habenda sunt, quo id agit, ut Sullae scelera exagitet et audientes iram in eum impleat; tum progreditur ad id, quod tamquam summus finis huic orationi propositus erat, ut ad Sullae potentiam et instituta evertenda populum excitaret. Recte igitur Orellius haec, quae in ceteris edd. uno tenore leguntur, seiunxit, ut ipso verborum aspectu intellectus adiuvetur. — *Neque votis paranda auxilia* iisdem verbis dicit Cato in Catil. c. LII, 29. — *De nisi forte* particulis cf. annotata ad Cat. XX, 17. et ad Iug. III, 4. — Verba *speratis taedium iam aut pudorem tyrannidis Sullae esse, et eum* etc. ita exstant in Vat. I. 2. 3. In vulgatis edd. vero legitur *speratis, per taed. iam aut pud. tyr., esse eum* etc., quam scripturam ab interpolatore profectam Gerlachius et Orellius merito repudiarunt. Ceterum Lepidus verbis *taedium aut pudorem tyr. Sullae esse* alludit ad abdicatam dictaturam. — *Periculosius* spectat ad eiusdem vocis positivum, in praecedente membro suppressum; sententia enim haec est: nisi speratis eum, quae per scelus non sine magno periculo occupavit, ea maiore periculo dimissurum.

§. 8. *tutum*) Sententiam languere censens Cortius *tutum* satis perverse dicit activo sensu significare id, quod *tueatur* sive *tutum praestet dominationem*; neque Gerlachius, illum somniasse ineusans, rem eo expedivit, quod observavit „gloriam qui appetant, iis nullam *securitatis* rationem habendam esse.“ Quasi hoc tale sit, quod, quum in optimum quemque cadat, Sullae vitio dari possit! Sed *securitatis* vocabulo usus V. D. prodidit se nescire quid esset *tutum*.

aestumet. Itaque illa quies et otium cum libertate, quae 9 multi probi potius quam laborem cum honoribus capessent, nulla sunt. Hac tempestate serviendum, aut impe- 10 ritandum; habendus metus est, aut faciendus, Quirites.

Cuius vocis sensu, quem ad Iug. LXXXVIII, 2. explicavimus, considerato in promptu est sententiam esse hanc: eam summam gloriam putat, si quavis iniuria validior ab omnibus timetur, dum ipsi a nullo periculum est timendum; *tutum* enim dicitur quod periculo caret. Sententia igitur non diversa est ab ea, quae continetur verbis §. 1. *Neque se aliter tutum putet, quam si peior metu vostro fuerit.* — De structura verborum *omnia retinendae dominationis honesta aestumet* v. ad Cat. c. VI, 7. et Gramm. lat. nostr. §. 128. III, 2. c. p. 375. — *Aestumet* praebent Vat. 1. 3; in Vat. 2. legitur *extimet*; Cortius et Faber in ed. 1. dederunt *extumet*, sine idonea caussa; v. ad §. 1.

§. 9 — 10. *quis et otium cum libertate*) De vi et usu *cum* praepositionis v. ad Iug. c. CV, 2. p. 570. cf. infra §. 25. *Otium cum servitio.* — *Capessere* Gerlachius non satis commode explicat *appetere, affectare*; nam ut *capessere rempublicam* non est *appetere rempl.*, sed strenuam operam in ea administranda collocare (v. ad Cat. c. LII, 5.). Ita *capessere quietem* valet *quieti se dedere eamque omnibus rebus praeferre*. Totius loci sententia haec est: otiosa illa et tranquilla priorum temporum libertas, quam multis probis sequi licebat, hodie non amplius, exstat, neque cuiquam bono eam consecrari concessam; nam inter serviendum et imperitandum nihil in medio relictum est. — *Nullum esse* valet deletum, sublatum, perditum esse; cf. Donatum ad Ter. Hecyr. IV, 4, 41. et ad Andr. III, 4, 21. ubi v. etiam Ruhnken. Sall. Catil. c. LII, 21. Iug. LXXXVI, 3. Alieni generis sunt loci a Gerlachio laudati, Terent. Eun. II, 1, 10. *Memini, tametsi nullus moneas*; et Cic. Epp. ad Attic. XV, 22. *Sextus ab armis nullus discedit*; alio enim quam *esse* verbo posito etiam *nullus* vocis ratio mutatur.

§. 11. *quid ultra?*) Haec verba Cortius perperam sic interpretatur: „*ultra* intellige *id*, nempe *ut habeamus metum aut faciamus*.” Nam ex sequentibus, *ve* particula annexis, patet sensum potius esse hunc: *quid ultra est, quo intoleranda Sullae dominatio ac superbia adhuc procedere possit?* Profecto finem maiorum attingimus. Eodem modo verba intellexit Faber et Gerlachius, qui apposite contulit Cic. in Verr. V, 45, 119. *Estne aliquid ultra, quo progredi crudelitas possit?* — *Humana* intelligenda sunt *ura* hominum sive *ea*, quae homo ut sua sibi vindicare potest. — Vim verbi *superant* explicavimus ad Iug. LXX, 2. p. 374. — *Populus*

11 Nam quid ultra? quaeve humana superant, aut divina im-
polluta sunt? Populus Romanus, paullo ante gentium mo-
derator, exutus imperio, gloria, iure, agitandi inops de-
12 spectusque ne servilia quidem alimenta relicua habet. So-

Romanus speciose dicitur a Lepido, non compositus ille ex tribus ordinibus nobilium, equitum et plebeiorum, sed numero praepollens *plebs*, antea plurimum valens, tum a Sulla coercita et compressa, de quo dicendi usu cf. ad Iug. c. LXXXV, 10. — Verbis *exutus imperio, gloria, iure* in universum respicitur ad illa Sullae instituta, quibus plebis potentia imminuta summam rerum vim ad nobilitatem et senatum transtulit, tribunorum potestatem paene sustulit, senatorum et magistratum numerum auxit, iudicia, equilibus erepta, senatui restituit, eaque omnia summa severitate exsecutus est; cf. Appian. de B. Civ. I, 100. — *Agitandi inops*, quod tuentur Vat. 1. 3. et Arus. v. *inops* p. 236. ed. Lindem., iam Douza recte interpretatus est *vivendi*, i. e. *vitam sustentandi inops*; cf. Fragm. III, 1, 9. *Gallia nunc malis fructibus ipsa vix agitatur*. v. ad Cat. c. XXIII, 3. In Vat. 2. et Balliol. est *cogitandi inops*, quod multas edd. vet. invasit. — *Servilia alimenta* proprie significant *quinos* aut *quaternos modios frumenti*, qui servis in singulis mensibus dimetiri solebant; cf. Donat. ad Phorm. I, 1, 9. Seneca Epp. LXXX. *Servus est; quinque modios accipit*. v. infra ad Fr. III, 82, 19. Querela autem spectat ad sublatum a Sulla morem inopi plebi frumentum, publico sumptu emptum, minoris vendendi, quam iustum pretium erat; eum morem induxerat C. Gracchus, teste Plutareho in C. Graccho c. 5. *Τῶν δὲ νόμων, οὓς εἰσέφερε τῷ δήμῳ χαρισόμενος, ἣν ὁ σιτικὸς ἐπευωλόξων τοῖς πέννησι τὴν ἀγοράν.* Appian. de B. Civ. I, 21. p. 31. Schweigh. *Ἐπιβούλευε τῇ βουλῇ σιτηράσιον ἡμίμον ὑλίαν ἐκάστο τῶν δημοτῶν ἀπὸ τῶν κοινῶν χρημάτων, οὐ πρότερον εἰσθὲς διαδίδοσθαι.* cf. Nitschii Antiqq. Rom. Vol. I, p. 237. ed. III. et Schlosseri Histor. Antiq. Vol. I. P. II. p. 477 sq. Sensus est igitur: miseriore quam servi conditione plebs utitur, quippa cui ne tantum quidem ad vitam sustentandam conceditur, quantum vel servi a dominis accipiunt.

§. 12. *Sociorum* — *prohibentur*) Haec verba lucem accipiunt ex Ciceronis oratione p. domo c. 30, 79. *Populus Romanus L. Sulla dictatore comitibus centuriatis municipiis civitatem ademit; ademit iis de m. agris.* De agris ratum est (fuit enim populi potestas), de civitate ne tamdiu quidem valuit, quamdiu illa Sullani temporis arma valuerunt. Ad eandem rem spectare videtur locus Appiani de B. Civ. I, 96. p. 134 sq. Schweigh. *Πολλὴ δὲ καὶ τῶν Ἰταλιωτῶν ἀναίρεσις τε καὶ ἐξέλασις καὶ δήμευσις ἦν, ὅσοι τι Κάρθωνος,*

ciorum et Lati magna vis civitate, pro multis et egregiis factis a vobis data, per unum prohibentur, et plebis innoxiae patrias sedes occupavere pauci satellites, mercedem scelerum. Leges, iudicia, aerarium, provinciae, reges 13 penes unum, denique necis civium et vitae licentia. Si-14 mul humanas hostias vidistis, et sepulchra infecta sanguine

ἢ Νωρβανού, ἢ Μαρίου, ἢ τῶν ὑπ' ἐκείνοις στρατηγούντων ὑπήκουσαν. — Ὡς δ' ἐξέλιπε τὰ καθ' ἓνα ἄνδρα ἐγκλήματα, ἐπὶ τὰς πόλεις ὁ Σύλλας μετῆει, καὶ ἐκόλαξε καὶ τάσδε, τῶν μὲν ἀκροπόλεις κατασκάπτων, ἢ τείχη καθαιρῶν, ἢ κοινὰς ζημίας ἐπιτιθεῖς, ἢ εἰσφοραῖς ἐκτρούχων βαρυντάταις· ταῖς δὲ πλείοσι τοὺς ἐαυτῶ στρατευσαμένους ἐπώριζεν, ὡς ἕξων φροῦδια κατὰ τῆς Ἰταλίας· τῆν τε γῆν αὐτῶν καὶ τὰ οἰκήματα ἐς τοῦσδε μεταφέρων διεμέριζεν. cf. Plutarch. in Sulla c. 33. Flor. III, 21, 27. *Positis singulorum hominum fere poenis municipia Italiae splendidissima sub hasta venierunt, Spoletium, Interamnium, Praeneste, Florentia. Nam Sulmonem — iussit Sulla deleri.* — De appositionis ratione, qua verba *mercedem scelerum* referuntur ad praecedentem enunciationem v. Gramm. lat. nostr. §. 120, 4. not. 11. additam. d. p. 296.

§. 13. *halicia*) sc. senatui tradita, qui ex Sullae arbitrio pendebat. — Cetera lucem accipiunt ex Appiano de B. Civ. I, 102. p. 145. Ἐθνη πάντα καὶ βασιλεῖς, ὅσοι σύμμαχοι, καὶ πόλεις οὐχ ὅσαι μόνον ὑποτελεῖς, ἀλλὰ καὶ ὅσαι ἐαυτὰς ἐγκηκεῖραισαν ἐπὶ συνθήκαις ἐνορκοί, καὶ ὅσαι διὰ συμμαχίαν ἢ τινα ἀρετὴν ἄλλην αὐτόνομοι τε καὶ φόρων ἦσαν ἀτελεῖς, τότε πᾶσαι συντελεῖν ἐκελεύοντο καὶ ὑπακούειν· χάρας τε ἔνιαι καὶ λιμένων κατὰ συνθήκας σφίσι δεδομένων ἀφηροῦντο. Σύλλας δὲ καὶ Ἀλέξανδρον, τὸν Ἀλεξάνδρου τοῦ ἐν Αἰγύπτῳ βασιλεύσαντος υἱὸν — ἐψηφίσατο βασιλεύειν Ἀλεξάνδρῳ.

§. 14—15. *sepulchra infecta sanguine*) Haec ad Marii Gratidiani caedem ad Catuli bustum perpetratae pertinere interpretes non fugit; cf. locos supra ad Fr. 35. allatos. — *Solvere iniuriam* i. e. finem imponere iniuriae; nam quia soluta non amplius continentur, sed disiecta intereunt atque esse desinunt, *finis* notio per se in *solvendo* inest, variisque modis declaratur. Bene Curtius quum monuit vulgo dici *pontem, bellum, obsidionem, matrimonium solvere*, tum contulit Sallustii imitatores, Dictym. V, 16. *Servitium morte solvere*. Hegesipp. IV, 2. *Facile est iniuriam solvere*. Phaedr. IV, 4, 33. *Solvit errorem omnium*. Liv. I, 49, 7. *Tarquinius Superbus regum primus traditum a prioribus morem solvit*. Apposite etiam Havercampius comparavit Aelian. Var.

15 civili. Estne viris relicui aliud quam solvere iniuriam, aut mori per virtutem? quoniam quidem unum omnibus finem natura vel ferro septis statuit, neque quisquam extremam necessitatem nihil ausus nisi muliebri ingenio exspectat. 16 Verum ego seditiosus, uti Sulla ait, qui praemia turbarum 17 queror, et bellum cupiens, qui iura pacis repeto. Scilicet,

Hist. III, 17. *Διὰ τούτων τυραννίδα τὴν Διονυσίου κατέλυσε.* — *Mori per virtutem* in eadem sententia dixit auctor Catil. c. XX, 9. — *Quoniam* explicavimus ad Jug. III, I, p. 14. cf. Doederlin. Synonym. Vol. I. praef. p. XXIV. — Ad verba *vel ferro septis* Douza comparavit Propert. III, 16, 25. (IV, 17, 25. ed. Lachm.) *Ille licet ferro cautus se condat et aere, Mors tamen inclusam protrahit inde caput.* — *Extrema necessitas non est moriendi necessitas, quam natura ipsa affert*, sed quae ante finem a natura constitutum *per vim imponitur*; cf. Tacit. Annal. XV, 61, 4. *Intromisit ad Senecam unum ex centurionibus, qui necessitatem ultimam denunciaret.* id. Hist. I, 3, 1. *Supremae clarorum virorum necessitates.* ib. I, 72, 3. *Tigellinus, accepto supremae necessitatis nuncio, secuit fauces.*

§. 16. *qui praemia — queror*). Ita exstat in Vatic. omnibus. In Ball. est *quaero*, quod Gronovius etiam ex coniectura proposuit; sed ista scriptura, quam Curtius *non malum* dicit, multum a vero abhorret. Nimirum verba ex relativo apta non sunt Sullae, caussam, cur Lepidum seditiosum habeat, afferentis, sed Lepidi ipsius, illud crimen facto redarguentis; sensus est enim: seditiosum me vocat Sulla, *qui potius* de turbis ab eo excitatis *queror*; bellum me cupere insinulat, *qui potius id postulo, ut iura pacis*, nobis per illum erepta, *restituantur*. Hanc explicationem veram esse, tum ipsa sententia declarat, tum ex eo perspicitur, quod, si Sullae verba essent, coniunctivus necessarius foret; cf. Kruogeri Gramm. lat. §. 609. p. 825. Bremi. ad Nep. Mitt. c. 7, 5. Ex eadem caussa patet non ferri posse *quia iura*, ut Curtius edd. antiqq. secutus scripsit, cui lectioni etiam codd. auctoribus obstat et necessaria membrorum aequalitas. Ceterum *queri aliquid* eodem modo dictum est, ut *lactari aliquid*, de qua structura v. ad Catil. c. LI, 29. p. 254. — *Bellum cupiens* cur dicendum fuerit, non *belli cupiens*, explicatum ad Cat. c. V, 3. cf. Gramm. lat. nostr. §. 128, III. 2. b. dd. not. 4. p. 375.

§. 17. *Scilicet, quia* etc.) His verbis Lepidus ironice veram caussam declarat, cur a Sulla seditiosus et bellum cupiens dicatur; eam enim esse Sullae mentem, ut omnes velit miserimum rerum

quia non aliter salvi satisque tuti in imperio eritis, nisi Vettius Picens et scriba Cornelius aliena bene parta prodegerint, nisi approbaritis omnes proscriptionem innoxiorum ob divitias, cruciatus virorum illustrium, vastam urbem fuga et caedibus, bona civium miserorum quasi Cim-

bricam praedam venum aut dono datam. At obiectat mihi possessiones ex bonis proscriptorum; quod quidem scelerum illius vel maximum est, non me neque quemquam omnium satis tutum fuisse, si recte faceremus. Atque illa, quae tum formidine mercatus sum, pretio, soluto iure, do-

statum pro optimo habere, ac reipublicae salutem in perditorum hominum luxuria positam putare; si quis vero aliter sentiat et talia liberis hominibus indigna dicat, continuo eum seditiosum ac turbatorem reipublicae vocari. — *Vettius* homo parum notus est, neque multum id nostra refert; nam hoc certe constat eum fuisse inter nebulones, quos sexcentos Sulla bonis proscriptorum satiavit. Num idem sit cum illo, quem Cicero memorat in Epp. ad Attic. IV, 5, 2. et VI, 1, 15. non liquet; tamen ex eo probabile est, quod posteriore loco *manceps* vocatur. — De *Cornelio* paullo planior res est loco Ciceronis de Off. II, 8, 29. *Hastam P. Sulla quum vibrasset dictatore propinquo suo, idem sexto tricesimo anno post a scelestiore hasta non recessit: alter autem, qui in illa dictatura scriba fuerat, in hac fuit quaestor urbanus.* Scribae autem auctore Festo p. 333. Muell. (p. 258. Lindem.) scribebant rationes publicas in tabulis; cf. Cicero in Verr. III, 79, 183. *Scribarum fidei tabulae publicae periculaque magistratum committuntur.* Plura vide in Crenzeri Antiq. Rom. §. 173. p. 252 sq. ed. II. Apparet igitur, Cornelium, quum in Sullana hasta tabulas publicas conficeret, magnum ex ea re quaestum fecisse. — *Et ante scriba, quod in ed. Gruteri et Cortii deest, codicum auctoritate reposuimus.* — *Parta* pari fere codd. fide stabilitum videtur atque *parata*, quod Gerlachius in utraque ed. habet; quare, quum codicum lectio non prorsus accurate enotata sit, cum Orellio eam recepimus, quae Sallustii usu magis probata videtur; cf. ad Iug. X, 4. et ad XXXI, 17. — *Approbaritis* est in Vat. 1. 3.; vulgo editur *approbaveritis*. — *Proscriptionem*, pro quo apud Cortium, Weissium et antiquiores plurimos legitur *proscriptiones*, veram esse scripturam non solum testantur Vat. 1. 2. 3., verum ipsa probat sententiae ratio. Nam ut *proscriptiones innoxiorum* per se recte habet, ita *omnes proscr. innox.* absurdum est, quasi *nonnullae* proscriptiones innoxiorum probari potuerint. Coniungendum autem *omnes approbaritis*, quum Lepido iudice Sulla *nullum* esse vellet, *qui non* approbaret proscriptionem, ac si quis improbaret, seditiosum diceret. — De ratione verborum *ob divitias*, attributi vim habentium, vide ad Iug. c. LIV, 4. et Grammat. lat. nostr. §. 120, 2. not. 6. p. 287. — *Quasi Cimbricam praedam* quo respectu dictum sit, iam indicavimus ad §. 5. *Cim-*

bricam praedam venum aut dono datam. At obiectat mihi possessiones ex bonis proscriptorum; quod quidem scelerum illius vel maximum est, non me neque quemquam omnium satis tutum fuisse, si recte faceremus. Atque illa, quae tum formidine mercatus sum, pretio, soluto iure, do-

bricam praedam autem ne puta pro qualibet vili praeda dictam esse, sed quia Sullae in illo bello haud exiguae partes fuerunt; cf. Plutarch. in Mario c. 25. 26. — Pro *datam*, quod omnes codd. tenent, Douza scribendum putavit *data*, ignorans praedicatum non ubique cum subiecto congruere, sed saepe eius substantivi, quod in appositione aut in secundaria enunciatione est, grammaticam formam sequi; cf. Nep. Themist. c. VII, 5. *Illorum urbem ut propugnaculum oppositum esse barbaris.* Sall. Fragm. I, 51, 12. *Videmini intenta mala quasi fulmen optare se quisque ne attingat.* cf. ad Iug. XVIII, 11. et ad LXXV, 6. ac vide Kruegerum de Attract. Ling. Lat. §. 23. p. 47 sqq.

§. 18. *At obiectat mihi* De usu *at* particulae, qua infertur adversarii obiectio, v. Hand. de Partice. Lat. Vol. I. p. 432. — De particulis *non* — *neque* v. ad Cat. c. LII, 6. — *Faceremus* Douza censet aut pro *fecissemus* dictum esse, aut omnino ex coniectura ita scribi debere, in utroque falsus; imperfectum enim cogitationem refert ad illud tempus, *quo adhuc agendum erat*; cf. ad Iug. c. LIX, 3. et LXXXII, 3. Ceterum verba *si recte faceremus* hoc significant: si ab emendis proscriptorum bonis omnino abstineremus. — Quae sequuntur pro varia interpungendi ratione varie ab editoribus explicantur. Nam Wassius, Cortius, et Faber ed. I. scripserunt: „mercatus sum, *pretio soluto*, iure dominis tamen restituo.“ Gerlachius in ed. mai. habet quemadmodum edidimus: „mercatus sum, *pretio soluto iure*, dominis tamen restituo.“ In Commentt. vero p. 60. improbata hac ratione sic censet interpungendum: „mercatus sum, *pretio soluto, iure*, dominis tamen restituo“; eamque verborum distinctionem et ipse in ed. min. et Orellius expressit. Ex quibus lectionibus cur prima et tertia falsa sit paucis dicemus. Nam primum verba *pretio soluto* ad *mercatus sum* relata prorsus otiosa sunt et paene inepta, quum neque perspicitur quo consilio adiciantur, et ipsa *mercatus sum* dictio soluti pretii notionem involvat; quod Gerlachius autem dicit, fortasse iis verbis caveri, ne speciosa emptio intelligeretur, non reputavit V. D. Sullam vendendis civium bonis *numeratam pecuniam* quaesivisse. Tum non patet utrum *iure dominis* coniungendum sit, ut Wassio, Cortio et Zumptio in Annal. critt. Berol. a. 1834. T. II. p. 312. placuit, an *iure* ad *restituo* referri debeat, ut Faber censet. Atque illud quidem latine dici

minis tamen restituo, neque pati consilium est ullam ex civibus praedam esse. Satis illa fuerint, quae rabie con-
tracta toleravimus, manus conserentis inter se Romanos
exercitus, et arma ab externis in nosmet versa. Scelerum

non potest, nisi *iure* ex aliquo *verbo* pendet, neque ullum exemplum a Wassio et Gerlachio allatum demonstrat per se *iure dominus* et sic porro per ceteros casus dici pro *legitimo domino*. Sed etiamsi constructio sana foret, tamen rursus otiosa esset et inepta *iure* vox, quia *domini* per se sunt *legitimi bonorum possessores*. Fabri vero explicatio, quamquam structurae legibus non repugnans, sententiam habet a re alienam; nam si Lepidus empta bona dominis restituit, profecto id non fecit *iure* i. e. secundum leges, sed potius *aequitate* secutus. Praeterea ex neutra explicatione patet *quomodo* ille empta restituerit, gratisne, an emptionis pretio a dominis recepto. Denique quo referatur *tamen* particula prorsus obscurum est; cui difficultati mēderi volens Gerlachius *iure*, commatibus inclusum, ad *mercatus sum* spectare dicit, hoc sensu: „quae formidine mercatus sum, *ita*, ut pretio soluto *legitimus ac verus possessor fierem*, dominis *tamen* (sc. iure meo cedens) restituo.“ Sed huic explicationi non solum obstat verborum ordo et perplexa ratio, sed etiam ablativus *formidine*, alium ablativum, quo idem verbum alio modo definiatur, excludens. Ad hoc, quod gravissimum est, sententia Lepido tribuitur eius consilio prorsus repugnans, quippe qui id agat, ut universam proscriptionem *contra ius* factam esse ostendat. Hae tantae difficultates tolluntur omnes, si locum, eo modo, ut fecimus, distinctum, ita fueris interpretatus: illa, quae tum formidine mercatus sum, pretio *quidem* (quo ea emi) *restituo*, *nam aliter fieri nequit, quoniam ius omne turbatum ac solutum fuit*, sed restituo *tamen* dominis. Coniungendum enim *pretio restituo* i. e. *pro pretio*, sive *pretio recepto restituo*; hoc ipsum excusaturus, quia aliena bona, iniuste empta, videri poterant gratis reddenda esse, addit *solutio iure*, quo significet possessorum iura illis hastis non integra mansisse, emptoribus quoque pecuniā datā aliquam illorum partem obtinentibus; *quamquam* igitur, ne ipse damnum faciat, *pretium repetere cogatur*, *tamen* se empta *restituere* dominis, eoque declarare, nullum se lucrum ex proscriptionibus, nullam praedam ex civibus petere. *Tamen* igitur ita ad *pretio* refertur, ut appareat hoc nomen ex suppressa concedendi particula pendere, quam sententiam *tamen* restringit; de hoc dicendi usu v. Aug. Matthiam ad Cic. in Catil. III, 5, 10. *Cethegus, qui paullo ante aliquid tamen de gladiis et sicis respondisset, conticuit*; ubi *tamen* spectat ad omissam sententiam *quamquam sceleris manifestus*. Id.

et contumeliarum omnium finis sit. Quorum adeo Sullam non poenitet, ut et facta in gloria numeret, et, si liceat, avidius fecerit.

20 Neque iam quid existumetis de illo, sed quantum au-

or. p. Rose. Am. c. 3, 8. *Quodsi aut causa criminis, aut facti suspicio, aut quaelibet denique vel minima res reperietur, quamobrem videantur illi nonnihil tamen in deferendo nomine secuti; suppleendum est etsi non multum.* cf. Kuehner. ad Cic. Tuscc. II, 12, 30. p. 202. — De infinitivo *pati* ex verbis *consilium est* apto v. ad Cat. XXX, 5. Iug. CII, 5. infra §. 26. Fr. I, 51, 2. cf. Grammat. lat. nostr. §. 131, 10. b. additam 3. p. 426. —

§. 19. *fuerint*) Vat. 2. male habet *fuerunt*; nam quoniam malorum finis nondum adest, Lepidus *optat*, ut assit. — *Contracta*, quod tuentur codd. Vat. omnes, iam Wassius et Cortius recte viderunt non ablativum singularis numeri, sed accusativum pluralis esse; *contrahi* enim dicuntur ea, quae cui molesta et noxia vel sua vel aliena culpa accidunt; cf. Hist. Fragm. II, 50, 8. *Haec si dolo aut socordia nostra contracta sunt.* Cic. Epp. ad Fam. II, 16, 11. *Dolabellam fore ab iis molestiis, quas liberalitate sua contraxerat, liberum.* id. Epp. ad Q. Fr. I, 1, init. *Ea molestissime ferre homines debent, quae ipsorum culpa contracta sunt.* In Balliol. et Urs. legitur *contacta*, unde nonnulli editores coniecerunt scriptum fuisse *contacti*, quod per se quidem dici potest, sed sensu multo est deterius quam vulgata scriptura. — *Rabie* intelligendum de civilium bellorum furore; cf. Flot. IV, 2, 2. *Ac Mariana quidem Cinnanaque rabies intra urbem proluserat.* — *Conserentis pro conserentes* est in Vat. 1. 2. — *Adeo Sullam non poenitet, ut, i. e. tantum abest ut Sullam poeniteat, ut etc.*; cf. Hand. de Partice. Lat. Vol. I. p. 141 sq. — *Facta* omnes interpretes videntur pro substantivo habuisse, *sua* suppletes; sed quum oppositio constet *fecerit* verbo, consentaneum est *facta* verbum esse, non substantivum, quia sic demum diversae sententiae recte sibi respondent. *Esse* infinitivus eodem modo omissus, ut infra §. 23. Fragm. III, 78, 10. et 26. Liv. XXI, 42, 2. *Se quisque eum optabat, sc. esse.*

§. 20. *Neque iam etc.*) His verbis ad aliam transitur orationis partem, qua Lepidus plebis demissum animum erigere studet et ad agendum incendere. — *Quantum audeatis* Faber recte observavit diminuendi sensu significare *quam parum audeatis*; cf. Walch. in Emendd. Liv. p. 267. et ad Tac. Agric. c. XV. p. 222. *Quantum enim transisse militum, si sese Britanni numerent?* Adde Kuehner. ad Cic. Tuscc. I, 13, 29. Matthias ad or. p. 1. Manil. c. VI, 14. Herzog. ad Caes. B. C. I, 45. et III, 2. Zumpt. Gramm. Lat. c. 84.

deatis vereor, ne alius alium principem expectantes ante capiamini (non opibus eius, quae futiles et corruptae sunt,

§. 726. p. 596. ed. VIII. — Ante *audeatis* in ed. Cortii, Gerlachii mai. et Weissii additum legitur *vos*, quod auctoritate codicum Vatt. cum Orellio omisimus, loquendi usu etiam ut id fieret postulante; cf. Grammat. lat. nostr. §. 112; 1. p. 229. Grysar. Art. lat. scribendi p. 26 sq. Heinichen Art. lat. scrib. §. 39. p. 99. ed. II. — *Principem* i. e. incipientem, initium facientem, de qua vocis potestate v. ad Cat. c. XXIV, 2. p. 119. Ad sententiam Cortius non male comparavit Liv. II, 10, 9. *Cunctati aliquamdiu sunt, dum alius alium, ut proelium incipiant, circumspectant.* Neque dissimilia sunt quae leguntur Catil. c. LII, 28. — Quae sequuntur verba et scripturae discrepantia, et singulorum vocabulorum incerta ratione tam impedita sunt, ut in toto Sallustio difficiliorem locum noverim nullum; quem licet omnes editores iure pro corrupto habuerint, tamen in eo emendando non ita versati sunt, ut obscura res ad liquidum perducta salisque confirmata videri possit. Gerlachius in utraque ed. scripsit ut in codd. legitur: *quam raptum iri licet, et quam audeat tam videri felicem*, in qua scriptura omnes consentiunt, nisi quod pro *audeat* in Vat. 3. est *audeas*, in Vat. 2. *audias*. Iam si quaeris, quo sensu *rapere* dictum sit, cur *in finibus futuri passivi* positus sit, ad quodnam *obiectum* hoc verbum referatur, quale subiectum *licet* habeat, cur *licet* indicativo, *audeat*, per *et* illi iunctum, coniunctivo enunclatum sit, cur *felicem*, ex *videri* et nom. aptum, contra usum accusativo positum sit, ad quamnam rem *felicitas* spectet, quo sensu *audere* verbum intelligendum sit, denique qua ratione haec posteriora verba cum prioribus cohaereant, haec igitur si quaeris, profecto ita haerebis, ut te expedire nequeas. Quod animadvertens Cortius *raptum iri* ex coniectura mutavit in *captum ire*, ac totum locum sic explicat: „vereor, ne ante capiamini — quam Sullam capere licet, et quam ipse Sulla sibi persuadeat vos capi posse“; sed eius emendationis ut prior pars veritati est maxime consentanea, ita posterior paene ineptam habet sententiam. Quare Orellius, relicta Cortii ratione, locum sanare studuit scribendo: *quam raptum ire licet ei, quem haud pudeat tam videri felicem.* Cuius emendationis sententia ut constet, verba *ante capiamini* contraxit in *antecapiamini*; et ita oblitterata temporis notione, quae particulis *ante* — *quam* continebatur, *quam* ante *raptum* vult relativum esse ad *socordiam* spectans, *rapere* autem explicat *opprimere*, collato Livio VI, 23, 5. *Qui adveniens castra urbesque primo impetu rapere sibi solitus.* Sed hoc exemplo nihil probatur; nam si vera est lectio, *rapere* cum verbis *primo impetu* coniunctum *celeritatem* designat, ut iam Drakenborchius recte indicavit; quae cele-

sed vostra socordia), quam captum ire licet, quem haud
21 pudeat tam videri felicem. Nam praeter satellites comma-

ritatis notio neque Sallustiano loco convenit, neque cum *ire* verbo conciliari potest. Sed Livium quoque *capere* scripsisse maxime probabile est, quum aliquot codd. ita habeant, innumerisque exemplis a Drakenborchio probatum sit, *capere* ac *rapere* saepissime a librariis confundi. Cetera ut taceam, *antecapere* (quo vocabulo fingendo Orellius id consequi studuit, ut *quam* non comparandi particula, sed pronomen esset), quia non habet *opprimendi et circumveniendi* vim, quae in *capere* inest, non potest de hominibus dici, sed tantummodo de rebus usurpatum valet *mature occupare*, vel *prius praecipere*, cf. Catil. XIII, 3. XXXII, 1. LV, 1. Iug. XXV, 3. L, 1., unde patet hoc verbo falso etiam ea falsa esse, quae ex eo pendunt. Aliam viam iniiit Zumptius, qui in Annall. critt. Berol. a. 1834. Vol. II. No. 39. p. 315 sq. priore parte Orellianae emendationis retenta ita scribendum coniecit: *quam raptum iri licet, et qua gaudet se tam videri felicem*; sed quoniam huius quoque sententia et iisdem erroribus, quibus Orellii, et aliis laborat, singula persequi nihil profuerit. In promptu est autem criticis fraudi fuisse, quod magis ad singula verba, quam ad sententiarum nexum attenderunt. Nam si reputaveris Sallustium, verbis *quantum audeatis* in universum vituperata plebis ignavia, accuratius, in quo ea cernatur, declarare, facile videbis eum, ut doceat quid *a Sulla futurum sit* et quid *a plebe fieri debeat*, oppositione uti, quae verbis *capi* et *capere* conficitur. Hoc igitur dicit: quam parum audeatis vereor, scilicet ne ante (a Sulla) capiamini i. e. opprimamini socordia vestra, *quam* (vobis eum) *capere* i. e. imperio exuere *licet*. In tam plana et certa oppositionis ratione non dubitari potest, quin Cortius recte emendaverit *captum ire*, quod ad *passivum* relatum idem est atque *capere*, per se autem valet *ad capiendum se parare*; cf. ad Cat. c. XXXVI, 4. p. 168. Ita concidit Orellii sententia, qui p. 38. *captum* dicit pudum esse post superioris *capiamini*, scilicet quia sibi persuaserat verborum *captum ire* subiectum esse Sullam. Sed Sulla *obiectum* est, quod sequente enunciatione relativa accuratius describitur; quare *et*, ab Orellio in *ei* mutatum, delevimus, quippe ortum ex ultima *licet* verbi syllaba (cf. Hand. de Partice. Lat. Vol. II, p. 539. Drakenborch. ad Liv. XXXIX, 18, 8.), in ceteris ingeniosam Orellii coniecturam, licet alio sensu, adoptavimus. Quam facile enim *HAUD PUDEAT* oculorum lapsu in *AUDEAT* corrumpi potuerit, quis videt; quo errore semel commisso necesse erat *quem* in *quam* mutari. Iam non solum nihil deest ad grammaticam verborum structuram, sed *obiectum* etiam ita declaratum est, ut gravem Sullae habeat insecta-

culatos quis eadem volt? aut quis non omnia mutata praeter victorem? Scilicet milites, quorum sanguine Tarulae Scyrtoque, pessumis servorum, divitiae partae sunt! An, quibus praelatus in magistratibus capiundis Fufidius, an-

tionem. Nam clare patet postremis verbis alludi ad assumptum ab eo cognomen *Felicitis*, suppressa fere hac sententia: *ut adeo cognomine sibi arrogato declaret omnium se votorum compotem esse factum*. Ceterum totius periodi partes eodem modo parenthesi distinctentur, quo §. 1. disiunctivae orationis membra interpositis verbis paullo longius inter se recedunt.

§. 21. *Nam praeter* etc.) Enunciatio per *nam* illata non refertur ad verba proxime praecedentia, sed ad supplendam sententiam, quae in iis latet. Mente enim Lepidus hanc sententiam praecipit: *nihilominus ista eius felicitas non tanta est, quantum ipse putat*. De hoc *nam* particulae usu cf. ad Iug. c. XIX, 2. Gramm. lat. nostr. §. 142, 2. not. 1. b. p. 472. et 159, 6. p. 604. — *Victorem* e conjectura scripsimus pro *victoriam*, quod in omnibus quidem codd. est, sed sensum ab hoc loco alienissimum habet. Nam quum victoria penes Sullam esset, ii, qui omnia mutata velle dicuntur *praeter victoriam*, optant victoriam *non mutari*, sed remanere apud Sullam, quod in ore Lepidi absurdum est. Praeterea praecedentis enunciationis, huic aequalis, ratio docet non *res mutandas* opponi *rebus non mutandis*, sed *homines*, qui res mutari cupiant, opponi *hominibus* illas non mutari cupientibus. Quare ut paullo ante dictum fuit *quis praeter satellites*, ita in altera enunciatione dici debet *quis praeter victorem*. — *Scilicet* cum ironia affirmat, quod re ipsa negatur; nam sensus est *milites certe*, qui sanguine suo paucos ditarunt, ipsi nihil ceperunt, *nohnt praesentia non mutari* cf. §. 17. — *Tarulae Scyrtoque*, ignotorum nebulonum, nomina exhibuimus, ut in codd. Valicanis leguntur; vulgo editur *Tarrulae Scyrroque*. — *Fufidius* memoratur a Floro III, 21, 25. *Admonente Fufidio vivere aliquos debere, ut essent quibus imperarent, proposita est ingens illa tabula* etc. Idem tradit Orosius V, 21. *Tunc Sulla auctore L. Fufidio primipilari primus infamem illam tabulam proscriptionis inducit*; sed utroque loco nomen corrupte scribitur *Furfidius*; cf. etiam Plutarch. in Sulla c. 31. ubi in eiusdem rei narratione pro *Αψιδίου* legendum est *Φουφιδίου*; neque dubium est, quin de eodem Fufidio intelligendum sit Fragm. I, 68. ubi v. — *Ancilla turpis* vocatur propter servilium ministeriorum obsequium, non modo libero homine, sed etiam servo indignum; cum irrisione enim feminarum vocabula ad viros transferuntur, ut significetur eos ingenio ac moribus ad femineam infirmitatem et impotentiam degene-

22 cilla turpis, honorum omnium dehonestamentum? Itaque maxumam mihi fiduciam parit victor exercitus, cui per tot volnera et labores nihil praeter tyrannum quaesitum est.
23 Nisi forte tribuniciam potestatem evorsum profecti sunt, per

rasse. Ita Cicero de Curione, Caesaris studioso, Epp. ad Attic. I, 14. *Concursabant barbatuli iuvenes, duce filiola Curionis*. Idem de Clodio Epp. ad Attic. IV, 11. *Perscribe ad me, quid Appius, quid illa populi Apuleia*; quos locos Cortius attulit. Plura v. apud Heindorfium ad Hor. Sat. I, 8, 39. p. 230. ed. Wuestem.

§. 22 — 23. *cui — quaesitum est*.) De ratione *dativi* v. annotationem ad Iug. c. XLVI, 3. cf. infra §. 25. — *Quaerere* sensu *parare* verbi positum illustravimus ad Iug. III, 3. p. 18. v. infra §. 26. III, 1, 1. — *Per arma*, quae verba in omnibus edd. praecedentibus adiunguntur, Faber recte cum participio *conditam* coniunxit; nam quum milites omnia armis agant, incredibiliter languet additum *per arma*: optime autem id valet de tribunica potestate, quam armis paratam fuisse Sallustius saepius commemorat; cf. Iug. XXXI, 17. Historr. Fr. I, 10. III, 82, 1. Catil. XXXIII, 3. — Ad duplicem verbi *profecti sunt* structuram iam Cortius animum advertere iussit, coll. Hist. Fragm. III, 82, 17. *Neque ego vos ultum iniurias hortor; magis uti requiem cupiatis*. cf. ad Cat. V, 9. Iug. I, 2. XXV, 1. — *Relegati in paludes* ex primo Historiarum libro laudat Arus. p. 258. ed. Lindem., sed vitiose in codd. legitur *relegat*. — *Silvas*, quod omnes codd. tenent, Carrio et Gruterus male mutarunt in *silvam*. — Ex hoc Sallustii loco Tacitus expressit querelas, quas Percennio tribuit in Annal. I, 17, 2. *Si quis tot casus vita superaverit, trahi adhuc diversas in terras, ubi per nomen agrorum uligines paludum vel inculta montium accipiant*. — *Suam* non attributum, sed praedicatum est, cui ex altera parte respondet *penes paucos*; ea re non intellecta antiquiores editores in praepositione ante *contuneliam* illata contextum foedavere. — *Intellexerint* Orellius optime scripsit ex Vat. I. Nam quod ceteri codd. et edd. omnes habent *intellegerent*, absurdam praebet sententiam, quippe quae ita ad illud tempus referatur, quo milites pro Sulla arma caperent; Lepidus autem spem de militibus ex eo se capere dicit, quod *iam iam intellexerint* quantopere ludibrio *sint habiti* a Sulla, qui praemiorum loco, quae illis promiserat, paludes et silvas attribuerit, divitias et opes in paucos contulerit; quod quum ex *eventu* demum militibus patere posset, necessario sequitur imperfectum falsum esse. De antiquiore perfecti forma v. ad Iug. c. XI, 1. p. 229 sq.

§. 24. *Quare igitur* etc.) *Igitur* refertur ad hanc sententiam, quae in antecedentibus inest: *quum militibus, ab eo deceptis, tam*

arma conditam a maioribus suis, utique iura et iudicia sibimet extorquerent; egregia scilicet mercede, quum relegati in paludes et silvas contumeliam atque invidiam suam, praemia penes paucos intellexerint. Quare igitur tanto agmine atque animis incedit? Quia secundae res mire sunt vitiis obtentui; quibus labefactis, quam formidatus est, tam

parum fidere possit. — *Agmine* non est *impetu*, ut Wassius interpretatur, sed *comitatu satellitum et asseclorum*, quae res invidiose *agminis* vocabulo augetur. — *Animi* de uno homine dictum valet *fastum, arrogantiam et ferociam*: cf. *Fragm.* III, 82, 10. *Lucullus superiore anno quantis animis ierit in L. Quinctum, vidistis.* Liv. XXXIII, 46, 4. *Quaestor iam pro futuris mox opibus animos gerebat.* v. Drakenborch. ad II, 27, 12. et ad VI, 23, 8. Eodem sensu etiam *spiritus* vocabulum usurpatur; v. Matthiam ad Cic. orat. p. leg. Man. c. XXII, 66. et Herzog. ad Caes. B. G. I, 33; de utroque egit Zumpt. *Gramm. Lat.* c. 22, III, 1. not. p. 89. ed. VIII. — *Incedit*, quod et ipsum *fastus* notionem habet, iam illustravimus ad *Iug.* c. XXXI, 10. — Verba *secundae res mire sunt vitiis obtentui* Cortius bene sic interpretatur: „Secundae res impediunt, quominus vitia hominum statim perspiciantur; quae si in Sulla a militibus cognoscerentur, statim fortasse illum desererent.“ *Obtentui esse* eodem modo dicitur, ut *ostentui esse*, de quo v. ad *Iug.* c. XXIV, 10; nam ut hoc valet *alicuius rei aspectum praerberé*, ita hoc significat *aliquam rem tegere et quasi aspectui subtrahere*: cf. Bötticheri *Lex. Tacit.* p. 327. Hunc locum Sallustii laudavit Porphyr. ad Hor. *Epp.* I, 18, 29; eundem Seneca tractavit *Controvers.* IV, 24. verba ex Thueydeide expressa dicens, et Graecis brevitate praestare. Sed memoriae lapsu Thueydidem nominavit pro Demosthene, apud quem illa, quae cum Sallustianis comparavit, leguntur in *Olynth.* II, p. 23. *Ἄλ γὰρ ἐντοξαῖται δεῖναι συγροῦναι καὶ συσπλάσαι τὰ τοιαῦτα ὀνείδι.* — *Labefactis* cum Gerlachio et Orellio ex omnibus codd. reposui; apud Cortium et in prioribus edd. legitur *labefactatis*. — De vi particularum *quam* — *tam* v. ad *Iug.* c. XXXI, 14. — Post *formidatus* in multis edd. antiq. legitur *antea*, quod ex mera interpolatione illatum est. — Quae sequuntur verba *nisi forte specie conc. et pac.* alteram, sed cum ironia prolatam responsionem continent ad interrogationem *quare tanto agmine atque animis incedit?* Supplendum est igitur *tanto agmine incedit.* — Pro *specie* in nonnullis edd. antiq. et apud Weissium inepto sensu et contra codd. legitur *spe*; Sulla enim non *sperare* iubebat pacem et concordiam, sed se restituisse ac confirmasse gloriabatur. — *Parricidio* i. e.

contemnetur; nisi forte specie concordiae et pacis, quae sceleri et parricidio suo nomina indidit; neque aliter rempublicam et belli finem ait, nisi maneat expulsa agris plebes, praeda civilis acerbissima, ius iudiciumque omnium rerum penes se, quod populi Romani fuit. Quae si vobis pax et concordia intelleguntur, maxuma turbamenta rei-

nefario facinori, quo in libertatem civium saevit; cf. quae de potestate *parricida* vocis diximus ad *Cat.* XXXI, 8. et ad *c. LI*, 25. — *Neque aliter rempublicam et belli finem ait* consentiens omnium codd. lectio est, quam praecunte Gerlachio et Orellio reduximus; nam quod in edd. Carrionis, Gruterii et Cortii legitur *n. a. populo Romano esse belli f. ait* ex scribendi compendio *r. p.* ortum est. Neque tamen codicum scripturam vitio prorsus carere putaverim, quum *esse* vix abesse possit. Nam quum sensus sit: ait Sulla non aliter *stare* rempublicam bellique finem *haberi*, nisi maneat etc., sequitur, *esse*, quod praegnantis sensu praedicatum est, paene necessario ad sententiae integritatem requiri. Excusatio tamen durioris dictionis in eo posita videtur, quod praedicatum non plane omissum, sed adverbio *aliter* ex parte significatum est. Quare satius duximus hanc rem indicare tantum, quam *esse* in textum inferre. — Quod ad nexum attinet, quo haec verba cum praecedentibus continentur, Faber commate post *indidit* posito significavit sibi sequentia ex *nisi forte* apta videri; quod secus est. Eo enim consilio haec adiciuntur, ut intelligatur Sullam revera dicitasse, proscriptionibus ac novis institutis nihil aliud se quaesivisse, quam ut respublica confirmaretur; cf. annotat. ad I, 51, 13. Quare *neque* explicativam sententiam adiungens valet *nam non*, de quo usu diximus ad *Iug.* c. CXII, 3. p. 601; inde simul intelligitur incommode in edd. Cortii, Gerlachii et Orellii puncto haec a praecedentibus prorsus sciungi. Rectius semicolon, quo apud Cortium post *acerbissima* interpungitur, a Gerlachio et Orellio in comma mutatum est; nam verba *praeda civilis acerb.* non efficiunt appositionem ad praecedentia, sed primam partem alterius membri, pariter ex *maneat* pendens. — Verba *ius iudiciumque* coniunctim summam rerum potestatem atque imperium designant; ex formula ita dici observavit Gronov. ad *Liv.* XXXVI, 39, 9. coll. XXXIX, 24, 8. et XI, 22, 4.

§. 25. *pax et concordia*) Orellius in utraque edd. scripsit *pax et composita*, ut est in *Vat.* 2., neque negaverim id ferri posse quia sequitur *turbamenta*; *turbatis* enim bene opponuntur *composita*. Sed quum in *Vat.* 1. et 3. *concordia* legatur, horum auctoritate

publicae atque exitia probate, annuite legibus impositis, accipite otium cum servitio, et tradite exemplum posteris ad populum Romanum suimet sanguinis mercede circumveniendum. Mihi, quamquam per hoc summum imperium 26 satis quaesitum erat nomini maiorum, dignitati, atque etiam

vocem retinendam putavimus, eo haud parum commendatam, quod ita cum acerba ironia ad superiorem sententiam, Sullae attributam, respicitur; v. ad Fr. I, 51, 13. Totius loci sensus hic est: quas iniurias et miserias si pacem et concordiam *esse putatis*; quod germanice est: wenn ihr dies *unter* Frieden und Eintracht *verstehet*. Non assequor igitur, quid sibi voluerit Gerlachius Vol. III. p. 63. haec annotans: „*intelligi* non tantum est *haberi*, sed hoc quaerit orator, num re accuratius examinata ac perpensa, haec eadem esse iudicaturi sint?“ — *Exitia* non significant *ea, quae exitium afferunt*, ut Gerlachius interpretatur, sed omnis generis *calamitates et miserias, sive iam assunt, sive instant*: cf. Ang. Matthias ad Cic. p. Mil. c. II, 5. — *Annuere* verbi cum dativo *rei* constructi Faber haec exempla laudavit: Tacit. Ann. XII, 48, 3. *Ne annuisse facinori viderentur*. XV, 16, 1. *Neminem Romanorum Armeniam ingressurum, donec referrentur litterae Neronis, an pari annueret*. — Pro *populum Romanum*, quemadmodum cum Cortio et Gerlachio edidimus, Orellius scripsit *rem publicam*. Et ita sane est in Vat. I. 2. 3. et Urs.; sed quominus istam scripturam veram putemus, sententiae perversitas obstat. Recte enim Gerlachius in Praef. ed. min. p. XXXVII. „*Quamvis*, inquit, ipse Cicero dicat Epp. ad Attic. IV, 16, med. *amisimus omnem succum ac sanguinem civitatis*, tamen *republicam sui sanguinis mercede circumvenire* vix dici posse videtur.“ Nimirum *sanguis*, quo *translate* robor ac vigor significatur, *propria vi dictus* reipublicae nullus est; at proprie dixit Sallustius; quare reipublicae hic locus esse nequit. Iam si reputaveris quam saepe in eodd. *P. R. i. e.* populus Romanus cum *R. P. i. e.* reipublica confundatur (v. Drakenborch. ad Liv. III, 56, 10. XXV, 31, 4. XXXI, 4, 2.); profecto non dubitabis, quin verissime correctum sit *populum Rom.*, praesertim quum in Vat. I. et 2. adhuc exstet *circumvenitum*. — *Mercede* in Carrionis et Gruteri edd. corruptum in *caede*, quam depravationem Wassius valde inepte defendit, miseranda doctrina ostendere conatus *sanguinem* per se idem esse atque *consanguineos*. Loci sensus est: tradite exemplum posteris ad populum Romanum ita opprimendum, *ut adeo summet sanguinem pro servitute profundat et quasi mercedis loco tyrannis praebet*. Aliter Gerlachius Vol. III, p. 63. *sanguinem* in-

praesidio, tamen non fuit consilium privatas opes facere, 27 potiorque visa est periculosa libertas quieto servitio. Quae si probatis, adeste, Quirites, et bene iuvantibus dis M. Aemilium consulem ducem et auctorem sequimini ad recipiendam libertatem!

telligit *mercedem*, quam populus *accipiat*, non *det*; sed ipsa rei natura et sententia multo acerbior nostram explicationem suadere videntur. — De *suimet* voce v. ad Catil. c. XXIII, 2. p. 113.

§. 26—27. *Mihi, quamquam* etc.) Gerlachius et Orellius *mih*, commate sublato, referunt ad *quaesitum erat*, quo sententiarum ratio valde obscuratur aut certe debilitatur. Lepidus enim *populi* ignavae sententiae *suam* opponit, quod ita fit, ut verbis *quae si vobis pax intelleguntur, probate — annuite — accipite — tradite* ex altera parte respondeat *mih* — *non fuit consilium* etc. Ceterum ne putes pro *quaesitum erat* et *non fuit consilium*, dicendum fuisse, quod sane dici poterat, *quae est — non est consilium*, spectat Lepidus non ad id tempus, quo gerit consulatum, sed ad illud; *quo eum adeptus est*, eoque dicendi modo uti maluit, ut probaret iam tum sibi consilium fuisse libertatis defendendae; cf. ad Iug. XCV, 2. p. 506. — *Opes facere* i. e. comparare, quemadmodum Seneca Epp. CXIV. refert Sallustium dixisse (Fragm. Inc. 33.) *exercitum argento fecit*. — *Que* non explicandi potestate valet *nam*, ut Faber censet, sed adversandi vi positum pro *sed*, ut saepe fit post negativam sententiam; cf. annotata ad Iug. CVII, 3. p. 578. Goerenz. ad Cic. de Finn. II, 9, 27. p. 161. Herzog. ad Caes. B. C. I, 32. p. 100. — Pro *dis* in Vat. I. est *divis*, contra usum Sallustii; cf. Iug. c. LXXXV, 48. *Dis iuvantibus omnia matura sunt*. — Verba *consulem ducem et auctorem sequimini ad recipiendam libertatem* ad evocationis formulam composita esse, iam Wassius observavit. cf. Servium, qui ad Virg. Aen. VIII, 1. „Si esset tumultus, inquit, quia singulos interrogare non vacabat, qui fuerat ducturus exercitum, ibat ad Capitolium, et exinde proferens duo vexilla dicebat: *Qui rempublicam salvam vult, me sequatur*.“ Donat. ad Terent. Eun. IV, 7, 2. „Huiusmodi militia per tumultum repente suscipitur et dicitur *evocatio*, ubi dux alloquitur cives: *qui rempublicam salvam vultis, me sequimini*.“

Huic Fragmento subiungendum esse, quod legitur Incert. 52, sero intellexi ex Linkeri Comment. de Praefecto urbis Feriarum lat. p. 7.

Fr. 46. [Cort. p. 936. Gerl. ed. mai. I, 13. ed. min. I, 62. p. 190, 19. Debr. I, 72. III, 92.] Verba exstant apud Non. IV, 62;

46. Quin lenones et vinarii lanique, quorum praeterea volgus in dies usum habet, pretio compositi.

47. Vti Lepidus et Catulus decretis exercitibus maturume proficiscerentur.

praeterea Charis. I. p. 42. Lindem. (p. 58. Putsch.) laudat *quin vinarii lanique*, quo testimonio hoc certe probatur, *quin*, quod Gerl. in ed. min. ignoratione potestatis huius particulae in *quia* mutavit, non esse sollicitandum. De Lepido iam priores editores hoc Fragmentum intellexerunt, sed in eo explicando Debrossius multum a vero aberravit. De *belli* enim *apparatu* his verbis agi putans Lepidum dicit lenones, vinarios ac lanios mercede permovisse, *ut ipsius exercitum sequerentur, ne quid earum rerum, quibus vilis multitudo indiget, suis deesset.* Sed Lepidas neque Romae bellum paravit, ubi isti omnis nequitiae ministri sedem habebant, neque hoc, quod Debrossius vult, est bellum parare, sed se ipsum adversariis vincendum praebere. Ad hoc *volgus* non exercitum, sed urbanam plebem designat, neque *pretio componere* significat *permovere pretio*; sed ut *componere dolum, insidias, fraudem* est *machinari* sive *struere dolum* etc., ita *lenones et vinarii lanique pretio compositi* dicuntur, qui fraudulentis artibus et praemiis promissis ad seditionem et turbas excitandas pellicerentur. Quare verba de Lepido dicta putamus in consulatu plebem concitante, neque conclusionibus contento *adeo* (hoc enim significatur *quin* particula; v. Fr. I, 51, 8.) lenonum, vinariorum ac laniorum, quos largitionibus corruptos sibi devinxerat, opera utente, ad quem sediciosum conatum haud dubie spectant verba Philippi Fragm. I, 51, 6. *Quum largitionibus rempublicam lacerari videbam.* Quod Gerlachius autem Vol. III. p. 52. iudicat „*lenones* h. l. propria potestate non esse intelligendos, sed pro *licis* et *cauponariis* dietos esse, ad belli usum paratis,“ merum somnium est; nam ut *lenones* nunquam pro *licis* dicuntur, quod Gerlachius ipse concedit, ita perquam apti fuerunt ad vulgi mentem corrumpendam, eamque ob causam Lepidus eos suis consiliis inservire voluit. Ceterum verba *quorum praeterea volgus in dies usum habet* tantummodo ad *lanios* spectare puto; nam *lenones ac vinarios* volgus non nisi ad libidines explendas frequentabat, *lanios* cotidie adibat, victus comparandi causa, quod discrimen *praeterea* voce designatur.

Fr. 47. [Cort. p. 953. Gerl. ed. mai. I, 20. ed. min. I, 55. p. 190, 12. Debr. I, 66.] Verba exstant apud Charis. II. p. 121. ed. Lindem. (p. 184. Putsch.) sensu non obscuro. Nam quum Lepidus post Sullae mortem perpetuo turbarum causis in urbe quaereret, senatus, ut eo liberaretur, ante finitum consulatum in provinciam

48. Etruria omnis cum Lepido suspecta in tumultum erat.

49. Magna vis hominum convenerat agris pulsa aut civitate eiecta.

eum abire iussit; cf. Fragm. I, 51, 4. *Ob seditionem provinciam cum exercitu adeptus est.* Appian. de B. C. I, 107. p. 153. Schweigh. *Ἀμφω μὲν οὖν (τὸν Λέπιδον καὶ τὸν Κάτλον) ἡ βουλὴ δειδασα ὄρκωσε μὴ πολέμῳ διακριθῆναι. Κληρωσάμενος δ' ὁ Λέπιδος τὴν ὑπὲρ Ἄλπεις Γαλατίαν ἐπὶ τὰ ἀρχαιρέσια οὐ κατήγει.* Quod Gerlachius autem Vol. III. p. 3. dicit cum Appiano pugnare videri Plutarchum, ipse finxit istam discrepantiam; nam quum in Pompeio c. 16. legatur: *Ὁ Πομπήιος ἀπεδείχθη στρατεύματος ἡγεμὼν ἐπὶ τὸν Λέπιδον ἤδη πολλὰ τῆς Ἰταλίας νε-νικηκότα καὶ τὴν ἐντὸς Ἄλπειν Γαλατίαν κατέχοντα διὰ Βρούτου στρατεύματι*, quis videt Plutarchum non loqui de provincia Lepido decreta, sed de seriore tempore, quum *per legatum* et armorum vi alienam terram occupasset. — Catulo, quantum conici potest, Italia obvenit, neque is urbem videtur egressus esse.

Fr. 48. [Deest apud Cortium, Gerlach. ed. mai. et Debr. — Gerl. ed. min. I, 51. p. 190, 7.] Fragmentum recens additum debetur Arusiano v. *in illam rem* p. 240. Lindem. *Suspecta in tumultum* Arusianus perperam explicat *susp. tumultus causa*; nam quum *in* praepositio vim habeat consilii ad aliquam rem efficiendam spectantis, sensus est: Etruria suspecta erat *proclivis esse ad tumultum* excitandum. Patet igitur *in* non ex propria pendere vocis *suspectus* potestate, sed ex *propensionis* notione, quae in hac dictione inest. Etruria autem cum Lepido faciebat, quia promiserat se proscriptis bona restitutum; cf. Appian. de B. C. I, 107. *Λέπιδος δὲ καὶ τοὺς Ἰταλικούς προσποιούμενος ἔλεγεν ὅτι τὴν γῆν αὐτοῖς, ἣν ὁ Σύλλας ἀφῆρητο, ἀποδώσει.* Sall. Catil. c. XXVIII, 4. *Manlius Etruriae plebem sollicitare, egestate simul ac dolore iniuriae novarum rerum cupidam, quod Sullae dominatione agros bonaque omnia amiserat.* Praeterea hoc Fragmentum lucem accipit ex oratione Philippi, Fragm. I, 51, 6. *Equidem a principio, quum Etruriam coniurare, proscriptos accersi, largitionibus rempublicam lacerari videbam, maturandum putabam.* Ibid. §. 8. *Etruria atque omnes reliquiae belli arrectae.*

Fr. 49. [Cort. p. 1008. Gerl. ed. mai. Inc. 137. ed. min. I, 60. p. 190, 17. Debr. I, 67.] Serv. ad Virg. Aen. I, 270. neque Historiis, neque libro indicatis. Recte tamen Debrossius verba intellexit

50. Philippus, qui aetate et consilio ceteros anteibat.

51. *Oratio L. Philippi contra Lepidum.*

Maxime vellem, patres conscripti, rempublicam qui-

de iis, quibus adiutoribus Lepidus tumultum excitabat in Etruria. v. ad Fr. 48.

Fr. 50. [Cort. p. 945. Gerl. ed. mai. I, 18. ed. min. I, 63. Debr. I, 58.] Serv. ad. Virg. Aen. IX, 246. De Philippo satis accurate disputavit Ellendtius in Succincta eloquentiae rom. historia *Bruti* editioni praefixa §. 28. p. 75—78. ed. II., unde non solum intelligitur, qua tum aetate fuerit (natus quippe LXII annos), sed etiam quanta in senatu auctoritate polluerit. Recte autem iam priores editores hoc Fragmentum ante Philippi orationem collocarunt, quum probabile sit, Sallustium his ipsis verbis caussam reddidisse, cur illam orationem Historiis inserendam putaverit, pari fere consilio, quo Iug. XXX, 4. Memmii orationem perscribere ei visum est. Multum igitur a vero aberravit Debrossius, qui haec verba ad narrationem de Sullae funere refert, Philippum coniciens propterea, quod ceteros aetate et consilio anteierit, ad Sullam pro rostris laudandum electum esse. Scilicet quum apud Appianum de B. C. I, 106. p. 153. Schweigh. legatur: 'Ὡς δ' ἐπὶ τοῦ βήματος ἐν ἀγορῇ ἀγορεύθη, τοὺς μὲν ἐπιταφίους λόγους εἶπεν ὁ κρατίστος εἰπεῖν τῶν τότε, apud Ciceronem autem Philippi eloquentia saepius laudetur (cf. de Orat. III, I, 4. Brut. c. XLVII, 173. de Off. I, 30, 108.), Debrossius nihil certius putavit, quam nostro loco de Sullae laudatione per Philippum facta agi. Sed etiamsi certioribus testimoniis constaret Philippum revera Sullam laudasse, tamen hoc Fragmentum, quia *aetatis* et *consilii* mentio fit, non potest de ea re intelligi.

Fr. 51. [Cort. p. 945—953. Gerl. ed. mai. I, 19. ed. min. I, 64. Debr. I, 90.] Haec oratio exstat in codd. Vatt., Ursin., Ciacccon. et Balliol., de quibus v. Praefat. — Quum Lepidus aliquanto ante consulatus finem in Galliam transalpinam provinciam abire iussus esset (v. Fr. I, 47.), sed in Cisalpina et in Etruria proscriptus et turbidam plebem sibi adiungeret (v. Fr. I, 48. 49.), revocatus a patribus, ut inceptorum caussam redderet, non paruit, sed cum armata manu ad urbem accessit; cf. Appian. de B. C. I, 107. p. 154. Schweigh. *Ὁὐ λανθάνων δ' ἐφ' οἷς ἐβούλευεν ἐκαλεῖτο ὑπο τῆς βουλῆς· καὶ οὐδὲ αὐτὸς ἀγνοῶν ἐφ' οἷς ἐκαλεῖτο, ἦει μετὰ τοῦ στρατοῦ παντὸς, ὡς ἐς τὴν πόλιν εἰσελευσόμενος σὺν αὐτῷ.* Sed quum Ianiculum et pons Mulvius iam a Catulo ac Pompeio occupatus esset, prohibitus urbem intrare et pugna haud procul a

etiam esse, aut in periculis a promptissimo quoque defendi, denique prava incepta consultoribus noxae esse. Sed contra seditionibus omnia turbata sunt, et ab iis, quos prohibere magis decebat, postremo, quae pessimi

campo Martio commissa victus (cf. Flor. III, 23, 6.) in Etruriam recessit. Pompeius autem fugatos reipublicae hostes persecutus in Galliam Cisalpinam contendit, quam Brutus, Lepidi legatus, tenebat, eumque Mutinam compulsus per aliquod tempus obsidione pressit. Dum haec aguntur Lepidus novis copiis collectis iterum exercitum ad urbem admovit et condicionibus cum senatu egit; cf. §. 10. *An exspectatis, dum exercitu rursus admoto ferro atque flamma urbem invadat?* ibid. §. 14. *An Lepidi mandata animos movere?* §. 17. *Ex lubricine leges imperantur, quum interim vos legatos et decreta paratis.* Plutarch. in Pomp. c. 16. p. 737. Reisk. *Ὁ Πομπήσιος ἀπεδείχθη στρατεύματος ἡγεμὼν ἐπὶ τὸν Ἀεπιδόν, ἤδη πολλὰ τῆς Ἰταλίας νευνηκότα, καὶ τὴν ἐντὸς Ἀλπεων Γαλατῖαν κατέχοντα διὰ Βρούτου στρατεύματι. τῶν μὲν οὖν ἄλλων ἐκράτησε θραδῶς ἐπελθὼν ὁ Πομπήσιος, ἐν δὲ Μουτίνῃ τῆς Γαλατίας ἀντεκάθητο τῷ Βρούτῳ συχρὸν χρόνον. Ἐν ᾧ Ἀεπιδὸς ἐπὶ τὴν Ρώμην ἦυεῖς καὶ προσκαθήμενος ἔξωθεν ὑπατείαν ἤτει δευτέραν, ὄχλῳ πολλῷ δεδιττόμενος τοὺς ἔνδον.* cf. §. 15. *Alterum consulatum petis, quasi primum reddideris.* Igitur hoc altero Lepidi adventu quum civitas, quae iam diu acerbis disensionibus agitabatur (cf. infra §. 1. 16.), in magnam perturbationem esset coniecta, aliis Lepido faventibus, aliis per ignaviam eunctantibus et quid agendum esset dubitantibus, exortus est in senatu Philippus, et gravi oratione torpedinem animis excutere, periculum ostendere et ad fortiter et strenue resistendum hortari studuit. Quum Lepidi seditio anno a. Chr. n., 78. extremo incepisset, haec oratio sequentis anni i. e. 77. initio habita est, novis consulibus nondum creatis, ut patet ex §. 22.

§. 1. *denique*) Hanc particulam Cortius dicit „elegantem adhibitam comprehendendi vi significare *ut paucis dicam*.“ Sed quamquam saepe ita ponitur, ut ostendimus ad Iug. c. LXXIX, 7., tamen h. l. vulgarem potestatem retinet, qua tripartitae sententiae tertium membrum adiungitur. Nam optatum Philippi tres res diversas continet, quibus totidem ex altera parte contrariae respondent, quamquam singula particulis *primum*, *tum* non discreta sunt. Quod si teneris, simul intelliges in altera enunciatione post *decebat* non punctum poni debere, ut a Gerlachio et Orellio factum est, sed comatè pariter ut post *defendi* esse interpungendum. Verbis *prava incepta consultoribus noxae esse* Philippus alludit ad pervulgatum

et stultissimi decrevere, ea bonis et sapientibus faciunda sunt. Nam bellum atque arma, quamquam vobis invisa, 2 tamen, quia Lepido placent, sumenda sunt, nisi forte cui pacem praestare et bellum pati consilium est. Pro 3

versum, de quo Gellius NN. AA. II, 5. „Tunc igitur, inquit, quod in Etruscos haruspices male consulentes animadversum vindictatum-que fuerat, versus hic scite factus cantatusque esse a pueris urbe tota fertur: *Malum consilium consulti pessimum est.* Videtur autem hic versus de Graeco illò Hesiodi versu (Opp. et D. v. 266. ed. Göttl.) expressus *Ἡ δὲ κακὴ βουλὴ τῷ βουλευσάντι κακίστη.* Eundem et Varro refert de R. R. III, 2, 1., et imitatus videtur Tacitus Ann. VI, 10, 2. *Quo laetius acceptum sua exempla in consultores recidisse.* v. ad Fr. Inc. 57. — *Et ab iis valet et quidem ab iis;* v. ad Iug. c. LXXXV, 3. — Indicativi *decebat* rationem illustravimus ad Iug. c. XCV, 3. p. 509. et ad CX, 1. p. 588. — *Quae pessimi decrevere* quid sit, intelligitur ex §. 4. 5. 7.

§. 2. *pacem praestare*) Haec verba Faber iudicat significare *pacis amantem se praebere, nihil hostile agere*, cui explanationi obstat loquendi usus. Sensus potius est *efficere, ut pax habeatur*; cf. Iustin. XXXIX, 2, 9. *Grypus octo annis quietem et ipse habuit, et regno praestitit*, i. e. effecit ut regno esset. Id. VII, 4, 1. *Cuius filio et successori Alexandro cognatio Bubaris non Darii tantum temporibus pacem praestitit.* XLIII, 5, 3. *Quae res illis et virum fiduciam auexit, et pacem ab hostibus praestitit.* Liv. XI, 34, 14. *Pacem iis populus Romanus non ab se tantum, sed ab rege eliam Masinissa praestitit*, ubi videndi Gronovius et Drakenborchius, quibus haec exempla debentur. Ceterum sententiarum per et iunctarum haec ratio est: nisi forte quis *ut pacem praestet* bellum pati decrevit. Nam *bellum pati* quia necessario sequitur ex inepto pacis studio, cum hoc ipso coniunctum atque idem esse dicitur.

§. 3. *omissa cura*) Perperam haec Cortius ad deos refert interpretans *qui adhuc negligentes estis in regenda hac urbe*; vere enim Gerlachius Vol. III. p. 65. „Nullum, inquit, regimen deorum esse potest *cura omissa*: nam in ipsa cura gubernatio deorum est posita.“ Verba, in vehementiore et incitatore Philippi oratione paulo obscurius enunciat, quomodo intelligenda sint, ex universo eius consilio facile patet; nam quum hoc maxime queratur, ignavia et socordia senatus rempublicam deserit (cf. verba continuo sequentia usque ad §. 6. et §. 12. 19. 20.), *omissâ curâ* significat *cuius cura omissa est, sc. ab iis, quos illam tueri decebat*: quare commata a Cortio sublata cum Orellio restituimus. — *Tegitis* cum Orellio et Fabro scripsimus ex Vatic. 3. pro *regitis*, quod ceteri codd. omnesque edd. tenent.

di boni, qui hanc urbem, omissa cura, adhuc tegitis! M. Aemilius, omnium flagitiosorum postremus, qui peior an ignavior sit deliberari non potest, exercitum opprimundae libertatis habet, et se e contempto metuendum

Hoc enim dicit Philippus, nisi *tutela* deorum urbem adhuc *conservaret*, actum esse de ea, quippe cuius curam patres plane omiserint. Deorum in urbe *regiminis* non solum aliena, sed paene absurda mentio. — *Postremus* de gradu et qualitate dictum significat *vilissimum* et *prorsus despiciendum*; cf. Hist. Fr. IV, 19, 12. *Postremus servorum Archelaus.* Cic. p. Rose. Am. c. 47, 137. *Sin autem id actum est, ut homines postremi pecuniis alienis locupletarentur.* — *Deliberari* i. e. *decerni, constitui*, quae verbi vis eo efficitur, quod consequens, ut grammatici loquuntur, sumitur pro antecedente; nam quum *deliberare* proprie sit librando et pendendo alicuius rei pondus explorare, quia nonnisi perpensa re iudicari potest, ipsum *perpendere* pro iudicando et constituendo dicitur. cf. Cic. in Verr. I, 1, 1. *Iste statuerat ac deliberaverat non adesse.* — De genitivo *opprimundae libertatis* v. ad Cal. VI, 7. p. 36. Fr. I, 45, 8. — *Contemptus* opponitur *metuendo*, quia *contemnere* proprie est *non metuere*; v. annotata ad Iug. LXXXV, 19. Tacit. Ann. I, 74, 1. — *Mussantes*, quod proprie est vix hiscere conantes, translate significat prae timore *libere loqui, quod res postulat, non audentes*, utroque sensu plane congruens cum dictione germanica *den Mund nicht aufstun*. De eo verbo cf. Varro de L. L. VII, 101. p. 159. ed. Muell. *Mussare dictum, quod multi non amplius quam pò dicant.* Non. V, 23. p. 427, 16. Merc. *Mussare hominum est occulte quid et pressa voce loquentium, quod celatum velint.* Drakenborch. ad Liv. VII, 25, 1. *Mussantes inter se rogabant, num quem plebei consulis poeniteret.* Id. XXXIII, 31, 1. *Soli Aetoli id decretum clam mussantes carpebant.* Ruhnken. ad Terent. Andr. III, 2, 25. Adolph. II, 1, 53. — *Retractantes, cunctantes*, cf. Cic. Tuisc. I, 31, 76. *Sive retractabis, sive properabis.* Ibid. V, 29, 82. *Peripateticos hortari videbare, ut sine retractatione libere dicere audent.* Id. Philipp. XIV, 14, 38. *Quum sine ulla retractatione pro patria vitam effuderint.* Drakenborch. ad Liv. III, 49, 2. *Appius Iellum retractantem arripit iubet.* VI, 28, 4. XXXVII, 18, 9. Virg. Aen. XII, 889. Quod ad verborum structuram attinet, Gerlachius, Faber et Orellius ablativos *verbis et vatum carminibus* ad *optatis* et *defenditis* referunt, quod fieri nequit. Non vidit enim Gerlachius, quum Vol. III, p. 65. dicit *verbis pacem defenditis* homines significari *lingua* quam manu *promptiores*, qui loqui, non agere didicerint, huic sententiae

effecit; vos, mussantes et retractantes verbis et vatium carminibus, pacem optatis magis quam defenditis, neque intellegitis mollitia decretorum vobis dignitatem, illi metum detrabi. Atque id iure, quoniam ex rapinis consulatum, ob seditionem provinciam cum exercitu adeptus est.

prorsus ob stare quod idem *mussantes* dicuntur. Praeterea ipsa enunciationis conformatio ostendit nude sibi opponi *optare* et *defendere*, idemque etiam rectus loquendi usus confirmat; neque enim potest *verbis ad defenditis* referri, quin simul ad *optatis* referatur; sed *verbis optare aliquam rem* quis dixerit? Quare *verbis et vatium carminibus* coniungendum est cum *retractantes* participio, ut iam Cortius fecit, quamquam is non satis recte ablativi vim *propter* particulam explicat. Nam trita instrumenti potestate intelligendi sunt ablativi, hoc sensu: *moram agendi facientes* inanibus inertibusque verbis *utendo* et vatium carmina *consulendo*. Recte autem Cortius *vatium carmina* de libris Sibyllinis capienda censet, quibus superstitiosi et ignavi etiamtum fidem habebant; eadem *vaticinationes Sibyllinae* vocantur a Cicerone de N. D. II, 3, 10. ubi v. Creuzerum p. 221., *vatium libri* a Valerio Max. I, 1., *fatalis libri* a Livio XXII, 10, 10., *carmina Sibyllae* ab eodem XXXVIII, 45, 3. — *Verba*, quae h. l. praegnantia sensu significant *inania verba*, idem Cortius mirifice intelligit de *haruspicum responsis*, cuius sententiae ne minimum quidem indicium adest. — Alio modo Gerlachius hunc locum illustravit, qui Vol. III. p. 65. sq. „*Vatium carminibus*, inquit, additum, quod haec hominum est ratio, ut, quo minor ipsorum est industria, eo saepius *ab aliis auxilium expectent*; qua quidem spe ipsorum ignaviam excusantam putant, cf. Thueyd. V, 103. Interpretes varie turbant, v. c. Cortius; *verbis* est *propter verba*, h. e. augurum responsa, et vatium carmina h. e. libros Sibyllinos. Quod erat demonstrandum; alii, *tanquam omnia manifesta essent*, haec intacta reliquerunt. “Videntur quid in hac V. D. interpretatione manifestum sit? — *Detrahi* quum simul ad *dignitatem* et ad *metum* pertineat, zeugma quoddam efficitur; nam illa tantum proprie dicitur *detrahi* i. e. *cum detrimento minui*; alterius membri ratio posebat ita dici, *illum metu liberari*; sed conuenientiae causa ad utrumque nomen idem verbum relatum est.

§. 4. *Atque id iure*) Haec verba tantummodo ad postrema referri, non ad detractam dignitatem, ex sequentibus patet. — Verba *ex rapinis* spectant ad vexatam et direptam a. 81. a. Chr. n. a Lepido praetore Siciliam; cf. Cic. in Verr. II, 3, 8. *Siculi illum annum pertulerant, qui sic eos afflixit, ut salvi esse non possent*: ad quem locum Pseudo-Aseonius p. 206. Grell. haec annotavit: *M. Le-*

Quid ille ob bene facta cepisset, cuius sceleribus tanta praemia tribuistis? At scilicet eos, qui ad postremum usque legatos, pacem, concordiam et alia huiusmodi decreverunt, gratiam ab eo peperisse. Imo despecti et indigni republica habitis praedae loco aestumantur, quippe

pidi praetoris, qui accusari coeperat a duobus Metellis, Celere et Ne-pole: qui quam legibus interrogassent, victi eius apud populum gratia destiterunt. ibid. III, 91, 212. *Hoc crimen non modo Marcelli facti, sed ne Lepidi quidem potes defendere.* Ampel. lib. memor. c. 40. *Bellum Lepidus contra Catulum excitavit, ob metum Siciliae ex-spoliatas.* cf. infra §. 15. — *Ex* incertum est, utrum temporis notione valeat *post* (v. ad Catil. c. IV, 1.), an causae vi (v. ad Cat. c. XII, 2.) significet *rapinis partum esse consulatum*. Hoc quamquam propter sequentia praefendum videatur, tamen res ipsa potius priorem explicationem suadet; nam quum Lepidus rapinarum causa accusatus esset, Philippus dicit nihilominus eum *post* rapinas consulatum accepisse; nisi forte hoc voluit, *opibus, ex rapinis collectis*, quibus plebi largiretur, eum consulatum sibi parasse. — *Ob seditionem* sc. in ipsa urbe excitatam; v. ad Fragm. I, 46. — *Pro bene facta* in Corlii et Gerlachii ed. mai. perperam scriptum est *benefacta*; v. ad Cat. VIII, 5. p. 46.

§. 5. *At scilicet eos — ab eo peperisse*). Ita Gerlachius recte ex Vat. 1. et 2. edidit, quibuscum consentit etiam Vat. 3., nisi quod mendose *habeo* pro *ab eo* exhibet. Plura in edd. antiqq. turbata sunt, in quibus pro *eos* est *iis* vel *ii*; *peperisse* mutatum in *peperere*, denique *ad*, quod est ante *postremum*, translatum vel ante *legatos* vel ante *pacem*; hoc haud dubie errore factum, ceterae depravationes ab interpolatoribus profectae, qui *scilicet* particulae usum non cognitum haberent; v. ad Jug. CII, 9. p. 551. — *At* objectionem adversariorum a Philippo solum infert, qua, si concedatur Lepido nimium fuisse concessum, tamen eam rem amicis eius gratiam peperisse contenditur; v. Hand. de Partice. Lat. Vol. I. p. 432. — *Decreverunt*, de quo verbo v. ad Jug. c. CIV, 2. p. 566., per zeugma ad praegressa substantiva refertur; nam plenior sententia haec est: *qui consueverunt legatos esse mittendos; pacem servandam, concordiam inveniendam.* — *Despecti* explicavimus ad Jug. LXXXV, 19. p. 454. — *Verba et indigni republica* Arusianus p. 236. ed. Lind. ex primo Historiarum libro laudat. — *Praedae loco aestumantur* Faber bene sic explicat: tales ab eo putantur, quibus, victis ceteris, certissime imperet. — *Quo, sc. metu.*

§. 6. *Etruriam coniurare*). De Etruriae coniuratione v. ad Fragm. I, 48. 49. — *Accersi* est in Vat. 1. 2. 3.; editiones habent

metu pacem repetentes, quo habitam amiserant. Equidem a principio, quum Etruriam coniurare, proscriptos accersi, largitionibus rempublicam lacerari videbam, maturandum putabam, et Catuli consilia cum paucis secutus sum; ceterum illi, qui gentis Aemiliae bene facta extol-

vel *accersiri*, vel *arcessiri*: v. ad Iug. c. LXII, 4. p. 332. et CXIII, 5. Quibus locis quamquam *accersiri* probavimus, tamen inde non sequitur, ubi eodd. vulgarem formam praebeant, inusitatorem esse recipiendam. — Verba *largitionibus rempublicam lacerari* fortasse eandem rem tangunt, de qua intelligendum videtur Fragm. I; 46. De *Catulo*, nobilitatis propugnatore, Lepidique perpetuo adversario, v. ad Fragm. I, 45, 3. I, 47. Plutarch. in Sulla c. 34, extr. et imprimis in Pomp. c. 16. Ὁ Κάτλος, ὃ τὸ καθαρόν καὶ ὑγιαῖνον μάλιστα τῆς βουλῆς καὶ τοῦ δήμου προσείχεν, ἦν ἐν ἀξιώματι σωφροσύνης καὶ δικαιοσύνης μέγιστος τῶν τότε Ῥωμαίων. Appian. de B. C. I, 105. — *Ceterum* i. q. *sed*: v. ad Iug. II, 4. Quoniam autem illi a Philippo sibi ipsi opponuntur, sequentem enunciationem alteram periodi partem fecimus, puncto, quod in omnibus edd. post *sum* habetur, in semicolon mutato. — *Auxisse* non passiva, ut interpretes volunt, sed intransitiva potestate positum significat *incrementa cepisse*, quamquam sensus satis commode etiam passivo reddi potest. Eodem modo locutus est Cato apud Gell. NN. AA. XVIII, 12. *Eo res eorum auxit.* cf. ad Cat. VI, 7. Duker. et Drakenborch. ad Liv. III, 6, 2. Rumpel. de Casibus p. 120. — *Etiam tunc* cur scripserimus patet ex iis, quae ad Catil. II, 1. p. 10. diximus; sensus est enim: *adeo illo tempore, quo arma cepit.* Non satis recte igitur Faber scripsit *etiamtum*, quamquam vere monuit has particulas cum *aiebant* verbo esse coniungendas. Sed perperam idem *nusquam* ita censet cum *progressum* cohaerere, ut *vi* motus particulae significet *in nullam partem*, sive *in nullum locum*. Sed *progressum* absolute positum significat *modum egressum*, i. e., ut Cortius recte interpretatur, *aliquid contra remp. et salutem bonorum ausum*. Quare *nusquam* non *finem* designat, *ad quem* progressus sit Lepidus, sed valet *nulla in re*, de quo dicendi usu v. ad Cat. V, 2. et ad Iug. XIII, 5. — *Privata arma* Cortius bene explicat, quae Lepidus privato consilio, nullo senatus consulto nec populi iussu cepisset; sed idem pessime haec verba, colo post *aiebant* posito, ad sequentia retulit; nam in promptu est *etiam tunc*, quod per se parum perspicuum est, his verbis explicari, ut supra iam indicavimus. Neque tamen Faber et Gerlachius in ed. mai. loci sensum plane assecuti sunt, colo post *cepisset* interpungentes, quo fit, ut verba *sibi quisque* — *corruerunt* claudicent, neque

lebant, et ignoscendo populi Romani magnitudinem auxisse, nusquam etiam tunc Lepidum progressum aiebant, quum privata arma opprimundae libertatis cepisset, sibi quisque opes aut patrocina quaerendo consilium publicum corruerunt. At tunc erat Lepidus latro cum calo-

recte cum ceteris coeant. Nam universa loci conformatio haec est, ut verbis *equidem Catuli consilia secutus sum* ex adverso respondeant *ceterum illi consilium publicum corruerunt*. Quibus quae interiecta sunt, subiectum *illi* duabus enunciationibus relativis illustrant, quarum posterior rursus duobus membris (*auxisse* — *progressum*) ἀσυνδέτως positis constat, ita ut correlativae particulae *etiam tunc* — *quum* arte cohaereant. Quae quum ita sint, quisvis videt maiori interpunctioni in tota periodo locum non esse. — *Consilium publicum corruerunt* i. e. auctores fuerunt pravi consilii, quo reipublicae saluti non consultum, sed gravissimum detrimentum allatum est.

§. 7. *At tunc*. Pro *tunc* in Vat. 1. 2. 3. est *tum*, quod, quia *nunc* oppositum est, mutare non dubitavi; v. ad Iug. c. V, 1. p. 28. Cortius cum edd. antiqq. *attamen* scripsit, quod errori potius quam interpolationi debere videtur. — Lepidum Cortius propterea *latronem* dictum censet, quia nullo publico consilio, et contra patriam arma ceperit; sed idem de altero eius ad urbem accessu valet, neque temporis diversi oppositio ita potest confici, ut Lepidus prius privata, deinde publica arma sumpsisse, prius patriae hostis, tum legitimus magistratus fuisse dicatur. Sed ut *latrocinium* iusto bello opponitur (v. ad Iug. c. XCVII, 5.), ita *latronis* vocabulo hoc significatur, Lepido non iustas et idoneas copias ad verum bellum faciendum fuisse, eumque sensum addita verba *cum calonibus et paucis sicariis* plane declarant. Rem igitur si spectas, Philippus h. l. iterum dicit, quod supra §. 3. dixerat, *a contempto* (qualis tunc fuit, nunc) *se effecit metuendum*. — *Diurna mercede vitam mutare* significat *vitam dare, vel vendere, vel nihili facere pro diurna mercede obtinenda*; cf. ad Iug. XXXVIII, 10. p. 224. XLIV, 5. *Prædas mutare vino advectitio*. Iam quum in Vat. 2. et 3. legatur *nemo non*, in Vat. 1. autem tantummodo *nemo*, sine *non*, Cortius, Gerlachius, Faber, Orellius *non* omiserunt, mirifice a vero aberrantes. Gerlachius enim Vol. III, p. 67. illum unquam scriptorem Latinum ita locutum esse negans, homines *ignavos et inertes* a Philippo significari putat, qui, quum non magna seditionis praemia, sed non nisi *diurnam mercedem* a Lepido acciperent, *de vita sua pro tam parvis praemiis periclitari nollent*. Sed ut argumentum a latinitate sumptum futile est, ita nemo Gerlachio credet *sicarios*

nibus et paucis sicariis, quorum nemo non diurna mercede vitam mutaverit; nunc est proconsul cum imperio, non empto, sed dato a vobis, cum legatis adhuc iure parentibus; et ad eum concurrere homines omnium ordinum corruptissimi, flagrantēs inopia et cupidinibus,

(germanice *Banditen*) homines esse *ignavos*, qui vel exigua mercede proposita vitam in periculum dare non audeant; quod contra esse praeter Gerlachium sciunt omnes. Quare Cortius, in obscuro veritatis sensu ductus, verba sic explicat: *quibus diurna merces ipsa vitā carior est*, quod postremis hominum et perditissimis proprium est; neque aliter Faber „es war niedriges und verworfenes Gesindel, dem sein Tageslohn höher galt, als das Leben, indem es, um einen Tageslohn zu erhalten, sein Leben auf's Spiel setzte.“ Sed haec sententia verissima tantummodo efficitur, si nemo non scripseris; quod quum vel sine codd. reponendum fuisset, profecto certa eorum auctoritas non erat negligenda. Noluī autem Philippus his verbis *ignaviam* Lepidanorum significare, sed potius hoc dixit, eos homines fuisse *perditissimos, sine aris et focis, pro pessima causa vilissima mercede pugnantes*, eodem modo, ut Petreius in Catil. c. LIX, 5. milites suos contra Catilinae exercitum adhortans dicit: *meminerint se contra latrones inermis pro patria, pro liberis, pro aris atque focis suis certare.* — Proconsul Orellius contra codd. mutavit in *pro consule*, quasi hoc solum verum esset; cf. ad Iug. XLIV, 1. p. 250. *Fragm. I, 57. Domitium proconsulem — accersit.* lb. V, 12. *Audito Q. Marcium Regem proconsulem — in Ciliciam tendere.* — *Cum imperio* quid sit diximus ad Iug. III, 1. — Verbis *non empto* Gerlachius et Faber hoc significari censent, Lepidum ante quam proconsul esset, tantummodo propriis sumptibus paratos milites atque imperium habuisse. Sed huic sententiae obstat, quod *Fragm. I, 47.* narratur Lepido *exercitum decretum fuisse*, quem et rursus ademptum esse nusquam traditur. Quare haec verba rhetoricam tantum vim habere videntur, eo scilicet consilio addita, ut oppositionis ratione *dati* imperii indignitas magis efflatur. — *Adhuc* Faber bene vidit ad socordiam senatus notandam pertinere, qui *patitur adhuc* Lepidum cum imperio esse, quod ei vel non dandum, vel dudum adimendum fuit. — *Flagrant inopia et cupidinibus*, qui tanta omnium rerum inopia laborant tantisque cupidinibus agitantur, ut ad quaevis audenda parati sint. Simili modo dictum est Catil. c. XXV, 3. *Lubidine sic accensa.* V, 4. *Ardens in cupiditatibus.* — *Scelerum conscientia exagitati* apte contuleris cum his verbis Catil. XV, 4. *Conscientia mentem ex-*

scelerum conscientia exagitati, quibus quies in seditionibus, in pace turbae sunt; hi tumultum ex tumultu, bellum ex bello serunt, Saturnini olim, post Sulpici, dein 8 Mari Damasippique, nunc Lepidi satellites. Praeterea Etruria atque omnes reliquiae belli arrectae; Hispaniae

citata vastabat. ibid. c. XIV, 3. *Omnes, quos — conscius animus exagitabat.* — *Quies in seditionibus* est scelestis, quia nulla ipsis poena metuenda est, ubi omnia turbarum plena sunt. Iisdem in *pace turbae esse* dicuntur, quia tunc iudicis vexati ac legibus coerciti pariter in angustiis versantur, ut boni cives, quando turbis ac seditionibus respublica agitur. — Ad verba *bellum ex bello serunt* iam Cortius contulit *Fragm. IV, 19, 20. Romani bella ex bellis serendo magni facti.* Liv. XXI, 10, 4. *Si ex bellis bella serendo succinctus armis legionibusque vivat.* XI, 48, 2. *In dies maiora certamina crebat.* — *Saturninum* cum ceteris a Philippo nominatis acerrimis nobilium adversarios fuisse ac pro immoderata plebis potentia pugnasse, satis notum est; de Saturnino ipso v. Appian. de B. C. I, 28—32. Plutarch. in Mario c. 28 sq. Cic. in Catil. IV, 2, 4. Valer. Max. III, 2, 18. VI, 3, 1. de eius dicendi facultate v. Cic. Brut. c. 62, 224. — De *Sulpicio* cf. Valer. Max. VI, 5, 7. *L. Sulla Sulpicium Rufum perditum voluit, tribunicio furore eius sine ullo fine vexatus.* Eius mors etiam memoratur ab Auct. ad Herenn. I, 15, 25.; valde eloquentem fuisse testatur Cicero in Bruto c. 55, 203. de Off. II, 14, 49. et compluribus in libro de Oratore locis. cf. Ellendt. Hist. eloq. rom. §. 29. p. 78 sq. ed. II. De *Damasippo* iam dictum est ad Catil. c. LI, 32. Praeterea cf. Appian. de B. C. I, 88. cum annotatione Schweighauseri Vol. III. p. 716. Oros. V, 20. Cic. Epp. ad Famil. IX, 21, 7.

§. 8. *reliquiae belli*) intelligendae videntur reliquiae belli civilis-Sullani. *Arrectae* i. e. *motu agitatae et occasione ad aliquid gerendum intentae*; cf. ad Catil. c. XXXIX, 3. p. 183 sq. — *Pro sollicitate*, quod est in Vat. I. 2. et Clacc., Vat. 3. et edd. antiqq. habent *sollicitatae*; sed quum adiectivum quoque, licet rarius, idem significet, atque *exagitatus*, (v. Porcellini Lex. h. v.) non est cur vulgarem formam praeferamus. Ceterum Sertorianum bellum significari planum est. — *In latere* propinquitatem designat; cf. Iug. XIV, 10. *Hostes ab latere, vos amici procul, spes omnis in armis erat.* — *Diem* praegnantis sensu est *commodum diem*; eodem modo usurpatur etiam *tempus*, v. ad Iug. c. LXXIX, 7. — *Pro nihil abest* cave credas etiam dici potuisse *nihil deest*, quippe quo Philippus significaret sibi videri subverso imperio *opus esse*.

armis sollicitae; Mithridates in latere vectigalium nostrorum, quibus adhuc sustentamur, diem bello circumspicit; quin praeter idoneum ducem nihil abest ad subvertendum imperium. Quod ego vos oro atque obsecro, 9 Patres conscripti, ut animadvertatis, neu patiamini licentiam scelerum, quasi tabem, ad integros contactu pro-

Nam *desse* dicuntur ea, quae quum *necessario* et *interni nexu* ratione requiruntur ad aliquam rem, non assunt; *abesse* vero, quod proprie distantiam alicuius rei denotat, de iis usurpatur, quae *externa* et fortuita ratione ad aliquam rem relata *non magnopere desiderantur*, si non assunt; cf. Cic. Brut. c. 80, 276. *Hoc unum illi, si nihil utilitatis habebat, abfuit; si opus erat, defuit.* Nostri igitur loci sensus est: *quam variae causae* subvertendi imperii *esse possunt*, eae omnes assunt, praeter ducem idoneum. De verborum *abesse* et *desse* discrimine cf. Gysar. Art. lat. scribendi p. 194. et Herzog. ad Caes. B. G. I, 36.

§. 9. *neu patiamini*) *Neu* Carrio recte scripsit ex Vat. 3; ceteri libri, etiam Vat. 1. et 2. habent *ne*, quod non ferri potest; v. ad Catil. c. XXXIV, 2, p. 168. Eodem modo *neu* in *ne* deparatum fuit Iug. c. XIV, 24. — *Quasi tabem* verissima Carrionis coniectura est, quam miror nōminem editorum recepisse, quum codicum scriptura *quasi rabiem* nullo pacto ferri possit. Nam quis unquam fando audivit, *rabiem contactu ad integros procedere*? Ut igitur prorsus inepte *latius diffusa* scelerum licentia *rabiei* imagine significatur, ita nihil accommodatius est, quam malae rei vim ingravescentem cum *tabe* sive *pestilentia* comparari, quae quam facile latius serpat et integros invadat in vulgus notum est. Neque potest dubitari, quin Sallustius *tabem* scripserit, quum saepius hoc vocabulo in simili sententia usus sit; cf. Fragm. IV, 59. *Qui quidem mos uti tabes in urbem coniectus.* Cat. XXXVI, 5. *Tanta vis morbi uti tabes plerosque civium animos invaserat.* Iug. XXXII, 4. *Tanta vis avaritiae animos eorum veluti tabes invaserat.* Neque diversus est locus Catil. X, 6. *Haec primo paullatim crescere, post, ubi contagio quasi pestilentia invasit, civitas immutata.* Etiam Livius onus usurarum *in dies auctum* non cum *rabie*, sed cum *tabe* comparavit II, 23, 6. et VII, 38, 7. Nihilominus Cortius et Gerlachius vulgatam scripturam prorsus stabilitam censent his exemplis: Fragm. I, 45, 19. *Satis illa fuerint, quae rabie contracta toleravimus;* et Liv. XXI, 48, 3. *Scipio ratus contactos eo scelere velut iniecta rabie ad arma ituros.* Sed illi in vocabulo haerent, in re caecutiunt; nam priore loco de *rabiei contactu* ne cogitari quidem

cedere. Nam ubi malos praemia sequuntur, haud facile 10 quisquam gratuito bonus est. An expectatis, dum exercitu rursus admoto ferro atque flamma urbem invadat? quod multo propius est ab eo, quo agitatur, statu, quam ex pace et concordia ad arma civilia, quae ille adversum divina et humana omnia cepit, non pro sua, aut

potest; apud Livium autem verba *velut iniecta rabie* non pertinent ad praecedentia, sed ad ea quae sequuntur, hoc sensu: *velut furore percitos ad arma ituros.* — Pro *sequuntur* Gerlachius et Orellius ex Vat. 1. et 2. scripserunt *secuntur*, quam formam Frotscherus quoque ad Quintil. X, 1, 1. probavit; sed quum nusquam in Sallustii codicibus huius scripturae vestigia exstent, consensum cum ceteris locis servandum putavimus. De dictione ipsa v. ad Catil. c. LIV, 6. p. 289. Caes. B. G. I, 4, 1. *Dannatum poenam sequi oportebat, ut igni cremaretur.* — *Gratis* i. e. sine praemio; v. ad Catil. XVI, 3.

§. 10. *An expectatis.*) Ea vis est *an* particulae, ut interrogationem, ad omissam alteram interrogandi partem spectantem, cum ironia inferat, qua propositae sententiae veritas confirmetur, altera tanquam inani et falsā occupatā. Plenior igitur orationis forma haec est: *hocne vobis verum videtur, an expectatis* etc. Pariter infra §. 14. *An Lepidi mandata animos movent?* prior interrogationis pars supplenda est. De hoc *an* particulae usu luculenter dissertuit Handius de Particc. Lat. Vol. I. p. 341 sq. et p. 347, 7. cf. Gramm. lat. nostr. §. 133, 3. d. p. 437 sq. — Verba *exercitu rursus admoto* de altero Lepidi ad urbem accessu, quem ex longinquo minabatur, intelligenda esse ostendimus in introductione ad hanc orationem. Perperam igitur Douza ac Cortius Lepidum tunc primum cum exercitu advenisse statuunt, *rursus* ad Cinnae ac Marci impetum in urbem Romam factum referentes, quem errorem refellere non opus est. — *Invadat* est in Vat. 1. 2. et, quantum conici potest, etiam in 3. *Invadit* igitur, quod Cortius et Gerlachius in ed. mai. habet, non solum codicum auctoritate destituitur, sed etiam grammaticae repugnat, quia urbis invasio non vere facta dicitur, sed ex cogitatione senatus suspensa est; cf. Zumpt, Gramm. Lat. c. 78, 10. §. 575. p. 489. ed. VIII. Hand. de Particc. Lat. Vol. II, p. 319. Quae sequuntur verba *quod multo — ad arma civilia*, a Douza et Wassio pro corruptissimis habita et prorsus insulae tentata, expeditissimum sensum habent hunc: ad quod facinus nunc (quia cum exercitu instat) multo facilius etiam potest progredi, quam antea ex pace ad seditionem progressus est. Recte enim Cortius vidit auctorem

quorum simulat iniuria, sed legum ac libertatis subvertundae. Angitur enim ac laceratur animi cupidine et
11 noxarum metu, expers consili, inquires, haec atque illa tentans; metuit otium, odit bellum; luxu atque licentia carendum videt, atque interim abutitur vostra socordia. Neque mihi satis consili est, metum an ignaviam an de-
12 mentiam eam appellem, qui videmini intentia mala quasi

conclusionem usum a maiore ad minus hoc dicere: qui rem gravio-
rem ausus esset, ut in pace bellum civile excitaret, eum consentaneum esse etiam minus difficilem audere, ut bello iam exorto ferro atque flamma urbem invaderet. Hoc ut non intelligerent priores interpretes, tum in causa fuisse videtur ipsa dictio *propius esse ab aliqua re*, qua Cicero aliique saepe utuntur, tum zeugma, quo altera sententiae comparativae pars, *ex pace ad arma*, ad eandem dictionem referatur, sensu magis, quam verborum structura eam rem adiuvante. Nam proprie *progressus* vocabulum, quo in explicatione loci usi sumus, ponendum erat. — De verbis *divina et humana omnia* v. ad lug. c. V. 2. p. 29. — *Pro sua, aut quorum simulat, iniuria* non per attractionem dictum est, ut statuit Perizonius ad Sancti, Min. IV, 12. p. 387. ed. Bauer.; non mutatus est enim relativi casus; sed eius structura per ellipsin alius verbi tantum obscurata, ut recte vidit Bauerus ad Sancti l. l. et Krügerus in libro de Attractione ling. lat. §. 107. p. 265. Simplicissimus igitur sensus sic habetur: arma cepit non pro sua aut *eorum, quorum eam simulat esse*, iniuria, i. e. non pro sua aut *simulata aliorum* iniuria; cf. Cic. de Off. I, 32, 118. *Nos imitamur, quos cuique visum est*: i. e. eos, quos imitari. Ibid. II, 5, 18. *Ulciscamur eos tantaque poena afficiamus, quanta aequitas humanitasque patitur*, i. e. quanta eos affici etc. Liv. III, 21, 4. *Cornelius complexus Appium, non cui simulabat consulendo, diremit certamen*, i. e. non ei consulendo, cui simulabat se consulere. Id. XXVIII, 46, 13. *Servilio negotium datum, ut urbanas legiones, imperio cui videretur dato, ex urbe duci iuberet*, i. e. imperio ei, cui id dandum videretur, dato. Plura v. apud Ramshorn. Gramm. Lat. §. 159. 2. l. p. 357. Ed. I. et apud Kruegerum l. l. — Genitivi *legum ac libertatis subvertundae* quomodo pendeant ex *cepit*, diximus ad Catil. VI, 7.

§. 11 — 12. *animi cupidine*) Animi cur additum sit, patebit ex annotatione ad Catil. c. LVIII, 2. — Verba *expers* — *tentans* Gerlachius et Orellius recte trahunt ad praecedentia commate post *metu* posito; nam sequentium verborum *metuit otium, odit bellum*

fulmen optare se quisque ne attingat, sed prohibere ne
13 conari quidem. Et quaeso considerate, quam convorsa rerum natura sit. Antea malum publicum occulte, auxilia palam instruebantur, et eo boni malos facile autebant; nunc pax et concordia disturbantur palam, defenduntur occulte. Quibus illa placent, in armis sunt, vos
14 in metu. Quid exspectatis? nisi forte pudet aut piget

sententiosa brevitatis nudam oppositionem requirit. Quod non assecutus Curtius alio modo integritatem sententiae corrumpit colo post *inquires* posito. — *Otium* i. q. *pacem*: v. ad Cat. XXXVI, 4. lug. XIV, 13. In Debrossii ed. legitur *metuit etiam, o. b.*, utrum casu, an consilio, non liquet. Certe absurdum est. — *Est* post *consili* Curtius contra codd. omisit. — *Metus* quum *ignaviae* opponatur, nimis anxiam consultationem designat, quae vero videndo officit, v. ad lug. c. LXX, 5. p. 376.; patet igitur tria substantiva gradatione ita se excipere, ut a leviori vituperatione ad longe vehementissimam procedatur. — De structura sequentium verborum v. ad Fragm. I, 45, 17. p. 51. Interpunctionem a Curtio et Gerlachio in ed. mai. post *mala, fulmen, et optare*, positam attractionis ratio non patitur; v. Krueger. de Attract. ling. lat. §. 23. p. 48.; non melius loco consuluit Gerlachius in ed. min. commate post *optare* posito, quo quaesita singulorum membrorum confusio prorsus evertitur. Ceterum Sallustius sententiam expressisse videtur ex Demosthenis or. Philipp. III. p. 119. *Ἄλλ' ὅμως ταῦθ' ὁρῶντες οἱ Ἕλληνας ἀνέχονται, καὶ τὸν αὐτὸν τρόπον, ὥσπερ οἱ τὴν χάλαζαν, ἐμολγε δοκοῦσι θεωρεῖν, εὐχόμενοι μὲν μὴ καθ' ἑαυτοὺς ἕκαστοι γενέσθαι, κολύειν δὲ οὐδεὶς ἐπιχειροῦν.*

§. 13. *malum publicum*) i. e. reipublicae perniciosa; v. ad lug. c. XXXV, 3. p. 150. Catil. XXXVII, 7. — *Pax et concordia* cum Orellio scripsimus auctoritate Val. I, 2. et quantum coniciere licet etiam 3. Curtius, Gerlachius ed. mai. et Faber ed. I. copulam omiserunt, quod, quum duo substantiva non gradatione differant, sed simili notione contineantur, nullo modo ferri potest; v. ad lug. c. XX, 8. et ad LXXXVI, 3. p. 405. Praeterea non est negligendum *pacem et concordiam* quasi politicam formulam fuisse, qua Sulla sua in rempublicam merita appellari vellet. cf. Fr. I, 45, 24. 25. supra §. 10. — De pronomine demonstrativo ante *quibus* primo casu suppleudo v. ad lug. c. LIX, 8. Catil. XVII, 6. *Quibus molliter vivere copia erat, bellum quam pacem malebant.* XXXVII, 3. *Quis opes militiae sunt, bonis invident.*

§. 14. *An Lepidi mandata*) De vi an particulae v. supra ad §. 10.

recte facere. An Lepidi mandata animos movere? qui placere ait sua cuique reddi, et aliena tenet, belli iura rescindi, quum ipse armis cogat; civitatem confirmari, quibus ademptam negat, concordiae gratia plebei tribuniciam potestatem restitui, ex qua omnes discordiae accensae. Pessume omnium atque impudentissime, tibine egestas civium et luctus curae sunt, cui nihil est domi nisi

Mandata sunt condiciones a Lepido senatui propositae; v. supra Introd. p. 65. — *Movere* est in Vat. 1. 2. 3. et Urs. Cortius et Weissius scripserunt *movent*, quod vel eo deterius est, quod Lepidi mandata non tunc, sed iam ante aliquod tempus perlata erant. — Pro *cogat* Orellius suspicatur scribendum esse *agat*; non male, sed citra necessitatem et sententia paullo minus gravi. Nam quum *belli iura* vi constant, legum auctoritate sublata, graviter Philippus, ut demonstret Lepidi facta cum verbis pugnare, dicit *armis eum cogere*, i. e. armorum vi ad obtinenda ea uti, quae legibus contraria sint. Nihil autem offensionis est in *cogere* verbo absolute posito, quum facillime e nexu sententiarum intelligatur et quos cogat Lepidus, et ad quae. — Quae sequuntur verba *civitatem* — *negat*, eodem spectant, ut, quantopere Lepidus sibi ipse repugnet, ostendatur. — Qui quum postularet civitatem restitui iis, quibus a Sulla adempta erat, tamen, quum simul negaret illius instituta legum vim habere, ex ipsius mente non opus erat civitatem denuo confirmari. Postulatis igitur agnoscit leges Cornelias, easdemque ratas se habere negat. — *Plebei*, quod Weissius tanquam spurium uncinis inclusit, non solum in omnibus codd. exstat, sed etiam confirmatur Prisciani testimonio, qui, ut probet *plebei* genitivum esse quintae declinationis, libro VI, 11, 59. p. 256. ed. Kr. ex I. Historiarum laudat *plebei tribuniciam potestatem*. Tamen Orellio assentimur h. l. potius dativum esse, ex *restitui* pendentem; neque, ut recte dicitur *tribunus plebis*, ita dici potest *tribunicia potestas plebis*.

§. 15. *aut per iniuriam*) Haec verba notare videntur Lepidi avaritiam, qua Siciliam exspoliavit; v. ad §. 4. — *Alterum consulatum petis*; v. Introd. p. 65. — Quoniam *consulatum reddere* est consulatu rite abire (v. Rein. in Paulyi Encyclop. Real. Vol. II. p. 628.) et ad privati condicionem redire, verbis *quasi primum reddideris* significatur Lepidum, quamvis consulatus tempus exspirasset, tamen etiam ut consulem se gerere et vi summa omnia tractare. Paulo aliter, quamquam simili sensu, *reddere rempublicam* legitur apud Sueton. Aug. c. 28. *De reddenda re-*

armis partum aut per iniuriam? Alterum consulatum petis, quasi primum reddideris, bello concordiam quaeris, quo parta disturbatur, nostri proditor, istis infidus, hostis omnium bonorum. Ut te neque hominum neque deorum
16 pudet, quos per fidem aut periurio violasti! Qui quando talis es, maneat in sententia et retineas arma te hortor, neu prolatandis seditionibus, inquires ipse, nos in solici-

publica bis cogitavit; primo post oppressum statim Antonium, memor obiectum ab eo sibi saepius, quasi per ipsum staret, ne redderetur. — *Nostri proditor* non est *nostrum* sive *personarum nostrarum* pr., sed *partium ac rationum nostrarum* i. e. *senatus* proditor; v. ad Cat. c. XXXIII, 2. p. 155. Iug. c. XIV, 17. *Aut quisquam nostri misereri potest?* Fragn. II, 50, 3. *Si parricida vestri sum.* — *Istis* intelligendum de iis, qui plebis partibus faventes Philippo atque nobilitati in senatu ex adverso starent; adversarios autem *iste* pronomine significari satis notum est; cf. Grammat. lat. nostr. §. 121, 5. addit. 3. p. 300. Herzog ad Caes. B. G. III, 11. Zumpt. ad Cic. in Verr. II, 71, 175. Grysar. Art. latine scrib. p. 77. Liv. XXI, 10, 8. *Nec puer hic dux erat, sed pater ipse Hamilcar, Mars alter, ut isti volunt.* — *Infidus*, quod omnes codd. tenent, pessime in edd. antiquis mutatum in *invidus*; iam Carrio vidit a Philippo Lepidum *neutri parti amicum ac fidum* dici, quo, quam abiectus ille sit, plane intelligatur. — De vi *hostis* vocabuli v. ad Iug. c. X, 5. p. 53. — *Per fidem*, pro quo edd. antiqq. contra codd. habent *perfidia*, significat *sub specie fidei*; cf. intpr. ad Liv. I, 9, 13. *Deum invocantes, cuius ad solenne ludosque per fas ac fidem decepti venissent.* Herzog. ad Caes. B. G. I, 46. *Committendum non putabat, ut dici posset eos ab se per fidem circumventos.* Cic. de Invent. I, 39, 71. *Qui saepe nos per fidem sefellunt.* Plaut. Mostell. II, 2, 70. Liv. VI, 29, 2. XXXVIII, 25, 16. Senec. de Provid. c. III. — *Aut* particula, qua praecedenti notioni alia distinctior substituitur et oratio quasi corrigitur, valet *aut potius*; cf. Hand. de Partice. Lat. Vol. I, p. 539. Grammat. lat. nostr. §. 141, 2. a. p. 469. Ceterum periurii crimen quo spectet, intelligitur ex Appiano de B. C. I, 107. *Ἀμφοῦ μὲν οὖν (sc. τὸν Ἀλεπίδον καὶ τὸν Κάτλον) ἢ βουλὴ δειλάσα ὠρεῖσθε μὴ πολέμῳ διακρίθηται.*

§. 16. *Qui quando* etc.) Comma in omnibus edd. post *qui* positum sustulimus, quo relativum inepte ad *maneat* relatum, ut par est cum proximo verbo coniungatur. — De *quando* particula v. ad

tudine atlineas. Neque te provinciae, neque leges, neque di penates civem patiuntur. Perge, qua coeptas, ut quam maturrume merita invenias! Vos autem, 17 Patres conscripti, quousque cunctando rempublicam intutam patiimini, et verbis arma tentabitis? Delectus adversum vos habiti, pecuniae publice et privatim extortae, praesidia deducta atque imposita, ex lubricitate leges imperantur, quum interim vos legatos et decreta paratis.

Iug. c. CII, 9. — *Atlineas*, quod Vatie. 1. 2. pro vulgato *retineas* praebent, explicavimus ad Iug. c. CVIII, 3. p. 586. — *Coeptas* omnes omnino codd. tenent, pro quo in edd. antiqq. et apud Curtium et Weissium legitur *coepisti*. Frequentativo saepissime usus est Tacitus; v. Böttcheri Lex. Tacit. p. 94. — Pro *maturrume* Orellius suspicatur a Sallustio scriptum fuisse *maturissime*, quod sane dici potest, v. Charis. II. p. 122. Lind. (p. 184. Putsch.) Auct. ad Herenn. IV, 17, 25.; sed vulgatam tuetur codicum consensus et Sallustii usus; cf. Fragm. I, 47. Praeterea v. Charis. I. p. 65. Lind. (p. 89. Putsch.) et Priscian. III, 3, 19. p. 116. Kr.

§. 17. *verbis arma tentabitis*) *Arma verbis tentare* significat *verbia pro armis uti ad vim repellendam*. — *Praesidia deducta* Curtius perperam interpretatur *praes. distributa*, cui explicationi maxime obstat, quod *imposita* eundem plane sensum habet. Quare *deducere* vulgari potestate valet *abducere*, quomodo saepissime legitur apud Livium; v. Drakenborch. ad XXV, 25, 10. *Deducerat* autem Lepidus praesidia ex iis oppidis, quae ipsi favere viderentur; *imponerat* iis, quorum fidem suspectam haberet. De *imponere* verbo absolute posito v. ad Cat. c. LI, 28. Iug. XLVII, 2. — Pro *imperantur* Ursinus et Douza scribendum coniecerunt *imperatae*, scilicet quia praecedunt participia, *habiti*, *extortae*, *deducta*, *imposita*. Sed praesens optime se habet, quippe quo significetur *etiamtum* Lepidum a legibus vi imperandis *non absistere*, quod sane gravius est, quam si haec eius importunitas praeterito tempore enunciatur. — De particulis *quum interim* praesenti tempori in apodosi iunctis v. ad Iug. c. XII, 5. p. 64. et Grammat. lat. nostr. §. 147, 4. not. 2. a. p. 508. Ad sententiam ipsam cf. §. 5. — Verba sequentia in plerisque edd. per *et* particulam prioribus adiunguntur, quod valde inconcinnum est, quum orator novam sententiam et a praecedentibus plane diversam cum fervore inferat; quare Orellium et Gerlachium in ed. min. secuti sumus, qui molestam copulam fide Vat. 1. et 2. omiserunt. — Pro *mehercule* Vat. 2. habet *mehercules*,

Quanto mehercule avidius pacem petieritis, tanto bellum acrius erit, quum intellet se metu magis quam aequo 18 et bono sustentatum. Nam qui turbas et caedem civium odisse ait, et ob id armato Lepido vos inermos retinet, quae victis toleranda sunt, ea, quum facere possitis, patiamini potius censeat. Ita illi a vobis pacem, vobis ab 19 illo bellum suadet. Haec si placent, si tanta torpedo animos oppressit, ut obliti scelerum Cinnae, cuius in ur-

contra Sallustii usum; v. ad Cat. XXXV, 2. LII, 35. Iug. LXXXV, 45. CX, 2. — *Metu* sc. *vestro*, i. e. eo, quod a vobis metuitur. — *Aequo et bono*, v. ad Iug. c. XV, 3. et ad Fr. Inc. 42. — De *sustentare* verbo eadem valent, quae de *sustinere* diximus ad Cat. c. LIII, 2.

§. 18. *qui — ait*) Haec ita dicuntur, ut Philippus non in universum significet, *si quis ita aiat*, eum perverse censere, sed ut certos senatores, qui nimis molliter sententiam dixerant, aperte notet. — *Inermos*, pro quo Curtius, edd. antiqq. secutus, *inermes* scripsit, in omnibus codd. exstat; v. ad Cat. c. LIX, 5. Iug. c. CVII, 1. — *Quum* h. l. significat *quamquam*; v. ad Catil. c. XXXVI, 4. Hist. Fr. III, 77, 18. et cf. Zumpt. Gramm. Lat. §. 78, II. — *Verba ita illi — bellum suadet* Gerlachius pervertit, Vol. III. p. 70. haec annotans: „vis sententiae non tam in oppositis *pacem — bellum* vertitur, quam in additis pronomibus; sensus est: illi a vobis pacem praestat, vobis (vos?) inermos illi tradit.“ Sed quis videt non magis sibi opponi pronomina, quam *pacis* ac *belli* vocabula; quare sensus ita est concipiendus: quae is suadet, eo spectant, ut Lepidus a vobis pacem habeat et impune quaevis faciendi licentiam, vos a Lepido bellum habeatis et gravissima quaeque patiamini.

§. 19. *torpedo*) Ad hanc vocem respiciunt Charis. I. p. 48. Lindem. (p. 66. Putsch.) et Non. III, 250. p. 229, 3. Mercer., apud quem pro *oppressit* vitiose editur *obrepit*. cf. Fragm. III, 82, 26. *Occupavit nescio qua vos torpedo*. Pseudo-Sall. Epp. ad Caes. II, 8, 7. *Desidia et inertia et stupor eos atque torpedo invasit*. Tacit. Histor. III, 63. *Tanta torpedo invaserat animum*. — De *Cinnae* bello civili et reditu in urbem v. Appian. de B. Civ. I, 64 sqq. Flor. III, 21, 9—17. — *Decus ordinis huius interit*, quam scripturam omnes codd. tuentur, Weissius ex interpolatis edd. sic pervertit: *decus atque ordines omnes interierunt*, cuius mutationis absurditatem non opus est multis demonstrare. Nam in apriico est, Philippum significare crudelissimam senatorum illustrium caedem, Cinnae ac Marii iussu factam, de qua v. Flori et Appiani II. II. —

hōm reditu decus ordinis huius interiit, nihilominus vos atque coniuges et liberos Lepido permissuri sitis: quid opus decretis? quid auxilio Caluli? Quin is et alii boni rempublicam frustra curant. Agite, uti lubet! parate vobis Cethegi atque alia proditorum patrocina, qui rapinas et incendia instaurare cupiunt et rursus adversum deos

Ut — permissuri sitis, i. e. ut permittere parati sitis; v. Gramm. lat. nostr. §. 117, 10. a. not. II. p. 266. — *De is* pronomine v. ad Iug. c. LXIII, 3. — *Boni* sunt optimates, qui civitatis statum eversum nolunt, sed vetera tuentur; v. ad Catil. c. XXXIII, 2. p. 155. XXXVII, 3.

§. 20. *Cethegi*) Intelligitur *P. Cethegus*, Cinnae olim sectator, sed postea Sullae partes secutus, ut auctor est Appian. de B. C. I, 60. et 80. extr. p. 112. Schweigh. Ἀφίκετο δὲ καὶ Κέθηγος ἐς τὸν Σύλλαν, χαλεπώτατος ἀντιστασίωτης αὐτῷ μετὰ Κίτνα καὶ Μαρίου γενόμενος, καὶ σὺν ἐκείνοις τῆς πόλεως ἐκπεσῶν, ἐκείτης τε γιγνόμενος καὶ αὐτὸν ὑπερέτην ἐς ὃ τι βούλοιο παρέχων. Plurimum eum in republica valuisse tradit Plutarchus in Lucullo c. 5. Ὁ κρατῶν τότε τῆς πολιτείας τῷ πρὸς χάριν ἅπαντα καὶ λέγειν καὶ πράττειν Κέθηγος ἔχθραν τιὰ πρὸς Λούκουλλον εἶχε. Ibid. c. 6. Σπαργώριον δὲ πολλῶν ἐπὶ τὴν ἐπαρχίαν (τῆς Κιλικίας), καὶ Κέθηγον ὡς δυνατώτατον ὄντα διαπραξασθαι θεωροῦντων. Ibid. c. 6. med. Οὐδὲ γὰρ ἐπράττετο τι δημοσίῃ Κέθηγου μὴ σπουδάξοντος. Eandem rem tangit Cicero Paradox. V, 3. *Illa cupiditas honoris, imperii, provinciarum, Cethego, homini non probatissimo, servire coegit eos, qui sibi esse amplissimi videbantur.* Brut. c. 48, 178. *C. Iulii aequalis P. Cethegus, cui de republica satis suppeditabat oratio; totam enim tenebat eam penitusque cognorat. Itaque in senatu consularium auctoritatem assequebatur; sed in caussis publicis nihil, in privatis satis veterator videbatur.* cf. orat. p. Cluent. c. 31, 84 sqq. Ex quibus locis quum abunde pateat P. Cethegum fuisse dubiae fidei hominem, qui neglectis boni honestique rationibus ea tantum sequeretur, unde commodum sibi venturum speraret, quivis, opinor, facile sentiet, cur a Philippo proditoribus annumeretur. Errat igitur Gerlachius, qui Vol. II. p. 68. et Vol. III. p. 71. hunc *Publium* Cethegum a Catilinae socio *Gaio* Cethego (Catil. c. XVII, 3.) diversum esse neget, Ernestiumque in Clavi Cic. recte utrumque discernentem nullis rationibus egisse insimulet, non reputans praeter nominis discrimen etiam veterum scriptorum testimonia ita comparata esse, ut non in unum eundemque conveniant, et Gaium Cethe-

penatis manus armare. Sin libertas et vera magis placent, decernite digna nomine, et augete ingenium viris fortibus. Adest novus exercitus, ad hoc coloniae veterum militum, nobilitas omnis, duces optimi; fortuna meliores sequitur. Iam illa, quae socordia nostra collecta sunt, dilabentur. Quare ita censeo: quoniam Lepidus

gum illo tempore in Hispania fuisse, teste Cicerone p. Sulla c. 25, 70. — *Atque alia proditorum patrocina* Philippus haud dubie ita intellectum voluit, quasi dixisset *atque aliorum pr. patr.*; sed ne nimis pungeret potentem Cethegum, *alia* non ad personam retulit, ut poscere videbatur instituta orationis forma, sed ad praedicationum, utriusque personae commune. — *Penalis* est in Vat. I. 2.; vulgo editur *penales*. — *Manus armare* i. e. arma sumere; v. ad Iug. c. CVII, 1. — *Vera*, quod omnes tenent codd., significat *ea, quae res ipsa postulat, quae rerum conditioni ac naturae consentanea sunt*; cf. Fragm. III, 82, 13. *Si vera et honesta flagitium superaverit*. IV, 19, 3. *Ea, quae te morari posse videntur, si vera existimare voles, maxime hortabuntur.* v. Ruhnken. ad Ter. Andr. IV, 1, 5. Herzog. ad Caes. B. G. IV, 8. Gronov. et Drakenborch. ad Liv. II, 48, 2. Pessime igitur in nonnullis edd. pro *vera* scriptum est *bella*, cui interpolationi temere patrocinaur Havercampius. — Pro *digna nomine* Gerlachius in ed. min. ex Vat. I. et 2. scripsit *digna nomini*, quod Orellius merito non probavit. Nam qui affertur unicus locus dativi cum *dignus* voce coniuncti Plaut. Poenul. I, 2, 44. *Diem dignum et celebrem, dignum Veneri pol*, non eam vim habet, ut dativus stabilitus videri possit, quum minor insolentia existat, si *Veneri* pro ablativo habeas, quam formam, vulgari loquendi usu excusabilem (v. Schneideri Gramm. Lat. II, I. p. 235 sq.), poeta metri causa sibi permisisse videtur. Praeterea quum a nullo grammatico ista structura notata sit, libriorum potius error, quam ipsi Sallustio tribuenda videtur. Ceterum *digna nomine* sc. *vestra* significat aut *digna auctoritate vestra*, aut *digna patrum cura*, quippe quos deceat republicae recte consulere. — *Ingenium* non plane i. e. quod *animus*, sed designat *fortitudinem natura viris insitam*; cf. Iug. CIII, 2. *Quinque delegit, quorum ingenia validissima erant.* Catil. XX, 11. *Cui virile ingenium inest.* Ennius apud Cic. de Orat. III, 58, 218. *Nemo est tam firmo ingenio et tanta confidentia.* Ut Sallustius dixit *augere ingenium*, ita apud Tacitum Agricol. c. 3. contrario modo legitur *ingenia opprimere.*

§. 21—22. *Adest* i. e. praesto est. — De vi verborum *ad hoc* v. ad Catil. XXXI, 8. p. 148. — *Coloniae veterum militum*

exercitum privato consilio paratum cum pessumis et hostibus reipublicae contra huius ordinis auctoritatem ad urbem ducit, ut Appius Claudius interrex cum Q. Catulo proconsule et ceteris, quibus imperium est, urbi prae-

sunt Sullae veterani in colonias deducti; v. ad Fragm. I, 37. — Verbis *fortuna meliores sequitur* haud dubie respexit orator ad proverbium *fortuna fortis se adiuvat*, de quo v. Goerenz. ad Cic. de Finn. III, 4, 16. — *Quae socordia nostra collecta sunt* Orellius sic interpretatur: *vires sive copiae, quas sibi per senatus socordiam Lepidus paravit*. Gerlachius contra hunc sensum esse dicit: *mala et incommoda, quae socordia nostra contracta sunt*, quam explicationem fateor mihi veriorem videri. Nam si *copias* significaret orator, incommodum foret neutrum pronomini; neque *dilabi*, proprio sensu de copiis intelligendum, rei satis conveniret. Sed multo accommodatius *illa de iniqua rerum praesentium condicione* accipies, quam, senatus socordia effectam, Philippus mox *desituras* esse auguratur, *turbarum caussis extinctis*; hoc enim *dilabi* verbo significatur; cf. Iug. II, 2. *Vis corporis et alia huiusmodi omnia brevi dilabuntur*. X, 6. *Concordia parvae res crescunt, discordia maxima dilabuntur*. — *Collecta* autem sensu malo idem est atque *contracta*, de quo egimus ad Fragm. I, 45, 19. cf. Cic. in Verr. V, 8, 19. *Si quid vindicatum severe est, ut ex eo crudelitatis invidiam colligam*. — *Contra huius ordinis auctoritatem* non est invito senatu ac neglecta eius auctoritate, sed *ad evertendam senatus auctoritatem*; cf. Hand. de Partice. Latf. Vol. II. p. 114 sq. — *Interrex* tum Romae fuit, quod omissis propter Lepidi tumultum comitiis novi consules nondum erant creati; cf. Rein. in Pauli Encyclopaed. Real. Vol. IV. p. 214. Creuzeri Antiqq. Rom. §. 164. p. 237. ed. II. — *Imperium* hoc loco haud dubie intelligendum *militare*, quoniam de hostibus armorum vi repellendis agitur; v. ad Iug. III, 1. — De formula *operam dent* etc. v. Catil. XXIX, 2.

Fr. 52. [Cort. p. 956. Gerl. ed. mai. I, 60. ed. min. I, 82. p. 196, 13. Debr. I, 77. I, 91.] Fragm. a Prisciano XV, 2, 9. p. 618. Kr. servatum quin ad Lepidi res pertineat, dubitari non potest; *Mutiniae* enim Brutus, Lepidi partes secutus, a Pompeio obsidebatur, ut ostendimus in Introduct. ad Fragm. I, 51. p. 65. Qui quum illo ipso tempore, quo Lepidus Romae urbi imminerebat, sine certamine superatus et a Pompeio interfectus esset, huius cladis nuncius tantam Lepido perturbationem attulit, ut de rebus suis desperans a Roma recederet et Etruriam peteret; cf. Plutarch. in Pomp. c. 16. *Ἐλυσέ δὲ τὸν φόβον* (sc. senatus atque urbis) *ἐπιστολὴ παρὰ Πομπηίου κο-*

sidio sint, operamque dent, ne quid respublica detrimenti capiat.

52. Apud Mutinam.

53. Lepidum poenitentem consili.

54. Cosa.

μσθεῖσα, κατορθωότος ἄνευ μάχης τὸν πόλεμον κ. τ. λ. Liv. Epit. XC. *M. Brutus, qui Cisalpinam Galliam obtinebat, a Cn. Pompeio occisus est*. Valer. Max. VI, 2, 8.

Fr. 53. [Cort. p. 953. Gerl. ed. mai. I, 23. ed. min. I, 56. p. 190, 14. Debr. I, 84. et II, 46.] Verba laudavit Charis. III. p. 150. Lindem. (p. 224. Putsch.) propter insolitum *poenitere* verbi usum, de quo v. quae diximus ad Iug. c. CIV, 5. p. 568. coll. Spalding. ad Quintil. IX, 3, 12., qui Sallustium refert alicubi dixisse *non poeniturum*. Quamquam autem incertum est, cuius rei Lepidum poenituerit, tamen non prorsus absone coniectas, eum, audito Bruti exitu, consilii *urbis invadendae* poenituisse. Sed ut ut est, certe in hac Historiarum parte, qua auctor de irritis Lepidi conatibus egit, verba lecta fuerunt. Quod quamquam etiam Debrossius recte sensit, tamen sibi temperare non potuit, quin eadem libro secundo ineptissime repeteret, Lepidum fingens, quum uxori, adulterii convictae, repudium misisset, postea eius facti valde poenituisse; quae hariolatio perversissima explicatione Fragmenti I, 40. nititur. Nihilominus Gerlachius in ed. min. his Fragmentis coniunctis Debrossii sententiam sequi videtur, ne hoc quidem assecutus, Sallustium, si re vera de Lepidi moerore ex repudio uxoris capto egisset, eam rem non nisi *secundo* libro proferre potuisse; cf. Plutarch. in Pompei. c. 16. Flor. III, 23, 7. Plin. H. N. VII, 36.

Fr. 54. [Cort. p. 1006. Gerl. ed. mai. Inc. 88. ed. min. I, 60. Debr. I, 92.] Unicum vocabulum, a Servio ad Virg. Aen. X, 168. servatum sine libri mentione, haud impeditam habet explicationem. Lepidus enim undique pressus, ex una parte Catulo, ex altera Pompeio instante, *Cosam* se recepit, maritimum Etruriae oppidum, unde paullo post in Sardiniam fugit; cf. Rutil. Itiner. I, 295 sqq. *Inter castrorum vestigia sermo retexit Sardoam Lepido praecipitante fugam. Litorē namque Cosae cognatos depulsi hostes, Virtutem Catuli Roma secuta ducis*. Iul. Exsuperant. c. VI. *In Etruriae litorē commisso proelio coeperat Lepidus esse superior per armatam multitudinem, quae odio rerum Sullanarum se Lepidi partibus applicarat. Sed Pompeius de Gallia rediens — fugientes eius copias ac se implicantes festinatione formidinis ita prostravit, ut maiore numero privatus in Sardiniam confugeret*. De Cosae situ edito portuque opportuno cf. Mannerti Geogr.

55. Curionem quaesivit, uti adulescentior et a populi suffragiis integer aetati concederet Mamerci.

Graec. et Rom. Vol. IX. P. I. p. 365. Forbigeri Geogr. Antiq. Vol. III. p. 601 sq.

Fr. 55. [Cort. 944. Gerl. ed. mai. I, 17. ed. min. I, 66. p. 195, 23. Debr. I, 97.] Verba refert Priscianus X, 8, 46. p. 505. Kr. propter *quaesivit*, qua perfecti forma, *quaero* verbo propria, Sallustium censet etiam *quaeso* verbum extulisse, cuius perfectum *quaesi* vel *quaesivi* audiat. Sed quod simul statuit *quaero* primitivum esse *quaeso* verbi, falsum est, ut iam Cortius vidit; nam quum in plurimis vocabulis antiquiore tempore *s* littera pro *r* diceretur, *quaero* et *quaeso* non nisi duae eiusdem verbi formae sunt; cf. Conr. Leop. Schneideri Gramm. Lat. I, 1. p. 343. Quod ad sensum Fragmenti attinet, Sallustium, absoluta narratione de Lepidi tumultu, ad res urbanas redisse consentaneum est. Quare quum per aliquod tempus anni 77. a. Chr. n. propter discordias civiles nulli consules essent (v. Introduct. ad Fragm. I, 51. p. 65.), comitiis autem habitis *Mamercus* Aemilius Lepidus cum D. Iunio Bruto consules facti essent, haec verba cum Dubrossio et Gerlachio intelligenda censemus de Appio interrege, qui Mamercum consulem fieri cupiens, Scribonium Curionem auctoritate sua permovere videret, ut a petendo consulatu desisteret, neve Mamercus obsessus. *Quaesivit* igitur significat *rogavit*, cf. Fest. p. 926. et interp. p. 625. ed. Lindemann. Plaut. Bacch. II, 2, 1. *Mirum est me, ut redeam, te opere tanto quaesere.* v. infra Fr. I, 111. — *A populi suffragiis integer* Krehlius recte scripsit ex codd. Lips. I. Erl. 2. et Heidelb.; apud Putschium et in vulgatis Sall. edd. a praeposito deest, de cuius vi cf. annotata ad Iug. XLVIII, 3. p. 273. Verba per se significant: qui populi suffragia nondum expertus esset; qua sententia per euphemismum hoc dicitur, *qui repulsam nondum tulisset*, id quod Mamercus accidisse Ciceronis testimonio de Off. II, 17, 58. cognoscitur. Curio autem Appii precibus obsecutus sequenti anno consul factus est. De dictione *aetati concederet* v. ad Iug. c. XI, 4.

Fr. 56. [Cort. p. 953. Gerl. ed. mai. I, 21. ed. min. II, 1. p. 200, 1. Debr. II, 1.] Verba laudat Victorin. in I. Rhetor. Cie. p. 59. Orell., auctore non nominato; sed cuius sint cognoscitur ex Servio ad Virg. Aen. I, 630., qui Sallustium dixisse refert *segnior neque minus gravis, sed multiplex cura*, quamquam ne hic quidem opus aut librum indicat. Ac de Historiis non dubitare sinit Lepidi nomen a Victorino servatum; sed de libro editores ambigunt. Nam quum priores omnes Fragmentum ad *primum* librum retulissent, Dubrossius *secundi* initio collocavit, quam temeritatem Gerlachius in ed. min.

CAP. V.

Bellum Sertorianum. — Sertorii priora tempora. — Sertorius in Mauretania. — Cum Lusitanis coniunctus bellum movet. — Eius pugnae cum variis ducibus Romanis et cum Metello usque ad Pompeii in Hispaniam adventum.

56. M. Lepido cum omnibus copiis Italia pulso, segnior, neque minus gravis, sed multiplex cura patres exercebat.

secutus est. Nam luce est clarius Sallustium, narratione de Lepidi bello ad eum locum adducta, ubi ille Italia excedere cogebatur, alias res, eodem temporis spatio gestas, persecutum esse, ad quas his verbis transitum ita paravit, ut narrationem non de Lepido, sed *de gravi et multiplici patrum cura* ingrediatur. Patet igitur nullo modo ea initio secundi libri legi potuisse, ubi auctor ad absolvendam *Lepidani belli* narrationem, primo libro interruptam, regressus est. Quod ad verborum structuram attinet, Servius l. l. ad Virgilio versum *Non ignara mali miseris succurrere disco* annotans: „Quare non disco? quia non sum ignara. Bis enim intelligimus *non*; sic Sallustius etc.,“ ante *segnior* videtur *non* subintellexisse. Quod quamquam commodum sensum efficit, tamen de neutro loco Servii sententia vera est; nam apud Virgilium *disco* recte intellectum negationem nullo pacto admittit, apud Sallustium autem sensus optime constabit, si *neque* ita ceperis, ut, *quidem* particulam ad praecedentem vocem suppletam, *neque tamen* valeat, de quo usu v. annotata ad Iug. c. XX, 6. p. 130. Sententia est igitur haec: *segnior quidem*, i. e. paullo remissior quidem et minus instans atque argens, *neque tamen* minus gravis, sed multiplex cura patres exercebat. Multiplicem eam curam iam Philippus tetigit in oratione contra Lepidum, Fragm. I, 51, 8.; nam praeter Mithridatem et piratas Sertorius maxime metum senatui iniiecit. cf. Appian. B. C. I, 108, extr. p. 155. Schweigh. Σύλλα δ' ἀποθανόντος καὶ Λεπίδου μετὰ Σύλλαν, στρατὸν ἔχων (sc. Σεργίου) ἄλλον Ἰταλῶν, ὅσον αὐτῷ Περσίννας ὁ τοῦ Λεπίδου στρατηγὸς ἤγαγεν, ἐπίδοξος ἢ στρατιώσειν ἐπὶ τὴν Ἰταλίαν, εἰ μὴ δέλσασα ἢ βουλή στρατὸν τε ἄλλον καὶ στρατηγὸν ἕτερον ἐπὶ τῷ προτέρῳ Πομπηίων ἔπεμψεν εἰς Ἰβηρίαν.

Fragmentis de Lepidi tumultu continuo adicienda esse ea, quae ad Sertorium spectant bellumque Hispaniense, certissimum videtur, quia hoc bellum extrema pars fuit belli Sullani civilis. Quare quum Appianus quoque l. l. a Lepido transeat ad Sertorium, Sallustio praecedente eum hoc fecisse haud absurde coniciamus.

57. Magna gloria tribunus militum in Hispania T. Didio imperante, magno usu bello Marsico paratum et armorum fuit, multaue tum ductu eius curata

Fr. 57. [Cort. p. 1005. Gerl. ed. mai. Inc. 65. ed. min. I, 85. p. 196, 16. Debr. II, 5.] Verba, a Gellio II, 27. et aliqua ex parte a Donato ad Ter. Eun. III, 2, 29. sine libri mentione laudata, haud dubie eo libri primi loco lecta fuerunt, ubi Sallustius primum ad Sertorii res gestas delatus de eius ingenio, moribus, ac priore vita, uti solet, pauca disseruit. — *Tribunus militum in Hispania* fuisse traditur etiam a Plutarcho in Sertor. c. 3, med. *Μετὰ τὸν Κίμβρων καὶ Τεντόνων πόλεμον ἐκπεμφθεὶς ὑπὸ Δειδίου στρατηγῶ χιλιάρχος ἐπ' Ἰβηρίας ἐν τῇ πόλει Κάστλων παρεχέμαζε.* Quare magnam gloriam sibi paraverit Plutarchus eodem capite narrat, ac c. 4. subiicit *ἐκ τούτου Σερωόριος ἐν τῇ Ἰβηρίᾳ διέβροήθη.* T. Didius autem annis a. Chr. n. 97 et 96 Hispaniam provinciam cum imperio tenuit; cf. Appian. Hispan. c. 99. p. 223. Schweigh. — *Usu* Gronovius ad Gellii I. I. in *usu* mutandum putavit, quia duo codd. *usi* habent; sed Gerlachio assentior, antiquiorem dativi formam Sallustioque usitatum retinendam censenti; cf. ad Iug. c. VI, I. XCIV, 2. — *Paratum militum et armorum* i. e. colligendis sive cogendis militibus armisque instruendis, *Paratus* vocabulo eodem modo utitur Tacit. Hist. II, 84, I. *Navium, militum, armorum paratum strepere provincias.* Sine genitivo legitur Agricol. c. 25. *Caledoniam involentes populi paratum magno metum addiderant.* Ceterum haec quoque sicut plurima huius Fragmenti Plutarchus ex Sallustio expressit; ita enim c. 4. *Τοῦ Μαρσικοῦ πολέμου συνσταμένον στρατιώτας τε προσπαθὲν αὐτῷ καταλέγειν καὶ ὅπλα ποιῆσθαι, σπουδὴν καὶ τάχος προσθεὶς τῷ ἔργῳ ἀνδρὸς ἐμπράκτως βιωσομένου δόξαν ἔσχει.* — Quae sequuntur, in Gellii codd. haud uno nomine corrupta, difficilem neque plane certam habent emendationem, quamquam hoc satis patet Sallustium caussas afferre, cur Sertorii virtus bello Marsico praestita minus, quam merebatur, clara fuerit. Pro *curata*, quod Carrione auctore editores amplexi sunt, in Gellii codd. est *que rapta*, nullo sensu. *Curare* in re militari dictum illustravimus ad Catif. c. LIX, 3. p. 316. cf. Liv. VII, 26, 10. *Consul iussus ab senatu bellum maritimum curare.* — *Incelebrata* ingeniosa est Iac. Gronovii coniectura pro *celebrata*, quae codd. scriptura auctoris menti ex adverso repugnat. Cui vitio ut mederentur, Ciaceonius coniecit *celata*, Havercampius *minus celebrata*, Gerlachius in ed. mai. *parum celebrata*, sine ulla probabilitate externa; quam facile vero in praecedente *m* littera absorberi potuerit, praesertim in vocabulo rariore, per se patet. *Incelebratus* in simili sententia ac

primo per ignobilitatem, deinde per invidiam scriptorum incelebrata sunt, quae vivus facie sua ostentabat aliquot advorsis cicatricibus et effosso oculo. Quo ille dehone-

fortasse Sallustii exemplo dixit Tacit. Ann. VI, 7, 5. *Nobis pleraque digna cognitu obvenere, quamquam ab aliis incelebrata.* Scriptores, quos invidiae arguit Sallustius, haud dubie intelligendi sunt Sisenna, Sullae nobilitatisque partibus addictus, ac Sulla ipse, Sertorio invisissimus eique maxime infestus, quorum hic in commentariis de vita sua, ille in historia belli Marsici et civilis de Sertorii rebus strenue gestis vel plane siluisse, vel parum dixisse videntur. Infeliciter igitur Lipsius in Epist. Quaest. IV, 14. p. 296. (ed. a. 1600.) *proscriptorum* coniecit, invidiam intelligens, quae hi apud homines laboraverint. — Deinceps absurdissima est scriptura in Sallustii editionibus vulgata: *Comminus faciem suam ostentabat*, quam Gerlachius in ed. mai. receptam frustra studuit explicando tueri. Neque enim verum est *faciem ostentare* esse *facie gloriari*, neque docuit V. D. qui nexus sit horum verborum cum antecedentibus, neque quid sibi velit *comminus*. Ex altera parte melior, sed ex altera aequae absurda est lectio a Gronovio et Lione in Gellio expressa et a Gerlachio in ed. min. recepta *quae eminus facie sua ostentabat*; nam ut relativo pariter atque ablativo sententia satis bona efficitur, ita *eminus* sano sensu plane caret. Mirum autem nullum adhuc editorem vidisse integram scripturam esse *quae vivus*, quae vix diversa est a lectione opt. codd. *que vivus*, unde natum in deterioribus *quae eminus*, in aliis *cominus*; quam priusquam explicemus, de interpunctione dicendum est. Nam quae in omnibus edd. perperam in tres partes divelluntur, puncto et post *fuit* et post *sunt* posito, in unam verborum complexionem, qualem exhibuimus, coire debere ipsa verborum ratio ostendit. Non viderunt enim editores *que* particulam rem praecedenti contrariam ita adungi, ut vim *et tamen* vocum obtineat; quae enunciationum ratio quum etiam *quamquam* — *tamen* particulis declarari possit, (v. Hand. Tursellin. Vol. II. p. 496. Zumpt. ad Quintil. II, 5, 19. Vol. V. p. 83.) sponte intelligitur non puncto eas, sed commate distinguendas esse. Non magis verba *quae vivus* — *ostentabat*, quia attributivam rationem habent, maiorem interpunctionem patiuntur. Iam totius loci sensus hic est: Sertorius *quamquam* magna gloria trib. mil. in Hispania, magno usu bello Marsico fuit, *tamen* multa, tum ductu eius curata, primo propter ignobilitatem eius, deinde per invidiam scriptorum oblivione obruta et post eius mortem parum cognita sunt; sed *dum vivebat* priora eius strenue facta nulla cuiusquam praedicatione egebant, facie ipsa fortitudinis teste, quippe quae cicatricibus et effosso oculo notabilis esset. Pro-

stamento corporis maxime laetabatur, neque illis anxius, quia relicua gloriosius retinebat.

58. Et ei voce magna vehementer gratulabantur.

lixiorum hanc sententiam Sallustius audaci sed nervosa brevitate ita extulit, ut diceret Sertorium fortia facta, *scriptorum* invidia incelebrata, *ipsum* ostentasse facie sua. — De ratione ablativorum ad *facie* spectantium v. ad Iug. c. LXXXIV, 2. p. 438. et Gramm. lat. nostr. §. 129, 9. c. additam. p. 404. — *Dehonestamento* ad effossum oculum, *illis* ad cicatrices pertinere clarum est. *Dehonestamenti* vocabulo Tacitus quoque utitur, hunc locum haud dubie imitatus, Historr. IV, 13, med. *Civilis Sertorium se aut Hannibalem ferens, simili oris dehonestamento.* cf. supra Fr. I, 45, 21. — Postrema verba, *quia relicua gloriosius retinebat*, quae sunt sanissima, Gerlachius Vol. III. p. 128. corrumpere ausus est, *relicua* interpretatus *in relicuis*, et pro *retinebat* scribendum esse contendens *agebat*, ut hic sensus efficeretur: „relicua eius vita erat laudis plenissima,“ quasi vero Sertorius priorem vitam suam dedecore affectam fuisse professus sit. Ne multa, ea Sertorii mens fuit, quo maior nonnullarum corporis sui partium deformitas esset, *eo maius relicuis decus ea partium esse*, perpetua quippe virtutis teste. Iam Plutarchi verba de eadem re apponere iuvat, apud quem in Sertor. c. 4. haec leguntur: *Χειρὸς ἐπιδεικνύμενος ἔργα θαυμαστά καὶ τὸ σῶμα τοῖς ἀγῶσι ἀραιῶς ἐπιδιδούς τῶν ὄψεων ἀπέβαλε τῆν ἐτέραν ἑκκομίσαν. Ἐπὶ τούτῳ δὲ καὶ καλλωπιζόμενος ἀεὶ διετίθει τοὺς μὲν γὰρ ἄλλους οὐκ ἀεὶ τὰ μαρτύρια τῶν ἀριστιῶν περιφέρειν ἀλλὰ καὶ ἀποτίθεσθαι, στρεπτά καὶ δόρατα καὶ στεφάνους: αὐτῷ δὲ τῆς ἀνδραγαθίας παραμένειν γνῶρίσματα, τοὺς αὐτοὺς ἔχοντι τῆς ἀρετῆς ἅμα καὶ τῆς συμφορᾶς θεατάς.* Quae ut aperte ex Sallustio ducta sunt, ita Gellius l. I. hunc ipsum respexisse censet ad Demosthenis locum in orat. de Cor. p. 247. Reisk. *Ἐῶρων δ' αὐτὸν Φίλιππον, πρὸς ὃν ἡμῖν ὁ ἀγὼν ὑπὲρ ἀρχῆς καὶ δυναστείας, τὸν ὀφθαλμὸν ἐκκεκομμένον, τὴν κλεῖν κατεαγότα, τὴν χεῖρα, τὸ σκέλος πεπηρωμένον, πᾶν, ὅτι ἂν βουλευθῆναι μέρος ἢ τύχη τοῦ σώματος παρελέσθαι, τοῦτο προίεμενον, ὥστε τὸ λοιπὸν μετὰ τιμῆς καὶ δόξης ζῆν;* sed fateor mihi eum Gronovio minimam inter Demosthenis et Sallustii verba intercedere videri similitudinem, ut dubitari possit de imitatione consulto facta.

Fr. 58. [Cort. p. 1002. Gerl. ed. mai. Inc. 20. ed. min. I, 61. p. 190, 18. Debr. I, 88. III, 59. V, 60.] Donat. ad Ter. Andr. V, 4, 36. Quin hoc Fragm. arte cohaereat cum praecedente, dubitari non potest. Verba enim spectare ad Sertorium, ob res egregie gestas a populo honorifice in theatro exceptum, intelligitur ex Plutarcho

59. Hispaniam sibi antiquam patriam esse.

60. Earum aliae paullum progressae nimio simul et incerto onere, quum pavor corpora agitalerat, deprimebantur.

in Sert. c. 4, med. *Ἀπέδωκε δὲ καὶ ὁ δῆμος αὐτῷ τιμὴν πρόπουσαν. Εἰσελθόντα γὰρ εἰς θιάτρον ἐδέξαντό τε κρότῳ καὶ κατεψήμυσαν, ὧν οὐδὲ τοῖς πᾶν προήκουσιν ἡλικία τε καὶ δόξη τυχεῖν ἢν ἄξιον.* Quae verba quum continuo excipiant eum locum, quem illustrando praecedenti Fragmento attulimus, clarum est Plutarchum haec pariter ut illa superiora ex Sallustio hausisse. Docuit autem Sallustius h. l. populum in aestimanda et agnoscenda Sertorii virtute iustiore fuisse, quam invidios illos scriptores, qui de egregiis eius factis silerent. — *Vehementer* Gerlachius in ed. min. consueta negligentia omisit. Quo referat Fragm., in ed. mai. non dixit, vel secordia, vel quia nescivit; in ed. min. Debrossium ineipientem sequitur.

Fr. 59. [Cort. p. 1006. Gerl. ed. mai. Inc. 94. ed. min. Inc. 15. p. 237, 11. Debr. II, 107.] Fragm. sine libri indicio legitur apud Serv. ad Virg. Aen. I, 380. et III, 297., sed altero loco sine *antiquam* adiectivo. Quoniam Servius ad I, 380. observat in hoc exemplo ex Sall. desumpto *patriae* vocem ad laudem pertinere, non ad veritatem, Debrossius recte coniecit Sertorii esse haec verba, quibus Hispanorum sibi conciliaret animos, docendo iam olim se in Hispania fuisse (v. ad Fr. I, 57. p. 88.) eamque terram inde ab eo tempore sibi earam esse. Potuit hoc non uno tempore atque occasione ab eo commemorari, quo fit, ut locus Fragmenti dubius sit; sed quum probabilitate non careat primis statim temporibus illum haec dixisse, non certum quidem, sed tamen commodum verbis locum assignasse nos putamus.

Fr. 60. [Cort. p. 955. Gerl. ed. mai. I, 50. ed. min. I, 92. p. 197, 11. Debr. III, 56.] Verba leguntur apud Gellium X, 26, extr. et apud Nonium VI, 27. p. 455, 6. Mercor.; sed apud hunc prior Fragmenti pars corrupte sic habetur: *earum aliae paullum nimio progressae interim* (Lindemannii codd. A. a. d. *inter cum*) *sicco onere* etc., quae corruptela salis antiqua unde orta sit vix dixeris, nisi forte somniculosus scriba *dictantis* verba male accepit ac confudit; tamen *paullum* Nonii magis ex Sallustii usu esse videtur, quam *paullulum*, quod Gellius habet; quam ob causam illud praetulimus, cf. ad Iug. LX. 3. p. 322. Haec verba ad navale proelium imparibus viribus a Sertorio cum C. Anno ad Pitiusam insulam anno 81. a. Chr. n. commissum, spectare non est dubium. Nam quum Gellius ac Nonius de *scaphis* a Sallustio dici affirmant, rem

61. Traditur fugam in Oceani longinqua agitavisse, cuius duas insulas propinquas inter se et decem millia

plane illustrat Plutarchus in Sertorio c. 7, med. Ἄννιος δὲ μετ' οὐ πολὺ παρῆν ναυσὶ τε πολλαῖς καὶ πεντακισχιλίαις ὀπλίταις, πρὸς ὃν ἐπεχειρήσε μὲν διανναμαχεῖν, καὶ περὶ ἐλαφροῖς καὶ πρὸς τὰχος οὐ πρὸς ἀλλήν πεπονημένοις σκάφεσι χρώμενος. Ζεφύρω δὲ λαμπρῶ τοῦ πτελάγου ἀνισταμένου καὶ τὰ πολλὰ τῶν τοῦ Σερωρίου πλοίων ὑπὸ κουφότητος πλαγία ταῖς θαλάσαις περιβάλλοντος, αὐτὸς ὀλίγαις ναυσὶν — ἡμέρας δέκα ἐπιπόνως διεκατέτησεν. Temere igitur Debrossius et contra Gellii testimonium, quo *primi* libri haec fuisse dicuntur, verba in *tertium* transtulit, ac de perditis Mithridatis navibus, dum Cyzicum obsidel, interpretatur, quod vanum iudicium Gerlachius Vol. III. p. 74. repetit, simul *aliae de navibus*, non *de scaphis*, ut Gellius ac Nonius tradunt, intelligendum esse contendens. Idem in ed. min. Fragmentum rectius ad primum librum et ad Sertorii res retulit, sed falso de huius ex Mauretania in Lusitaniam reditu capiens multis Fragmentis postposuit, quae ad res serius gestas pertinent. — *Incertum omis* est quod non certo loco quasi fixum immotumque manet, sed modo huc modo illuc movetur (cf. Fr. III, 24.), quem sensum sequentia verba accuratius declarant. *Quum* — *agitaverat* Gerlachius ex more *privae* linguae dictum censet, facili sane opera explicandi negotio defunctus. Indicativi ex *quum* particula pendens vim illustravimus ad Iug. c. III, 5. p. 547. cf. Gramm. lat. nostr. §. 147, 4. b. Not. 2, c. p. 509.

Fr. 61. [Cort. p. 1008 et 998. Gerl. ed. mai. Inc. 135 et 2. ed. min. I, 86 et 87. p. 196, 24. Debr. II, 12.] Priorem Fragmenti partem (*traditur* — *agitavisse*) Servius habet ad Virg. Aes. II, 640. et paullo liberius mutatam Aeno ad Horat. Epod. 16, 42; relicua leguntur apud Nonium IX, p. 495, 33. Merc., corrupte vel *quarto*, vel *nono*, vel *undecimo* libro attributa. Utriusque loci verba cohaesisse, quod primus Debrossius vidit, sed frustra, ut solet in re bona, non solum grammatica structura optime procedens probabile reddit, sed certissime probat Plutarchi locus, accurate ex Sallustio expressus, quem, quia tum ad illustrandam tum ad emendandam hanc de Sertorio narrationem valet, totum apponemus. Legitur in Sertor. c. 8. Διεβάλλον τὸν Γαδειραῖον πορθμὸν ἐν δεξιᾷ τοῖς ἐπὶ τὸς ἐπιβάλλει τῆς Ἰβηρίας. Ἐνταῦθα αὐταὶ τινὲς ἐντυγχάνουσι αὐτῶ, νέον ἐκ τῶν Ἀτλαντικῶν νήσων ἀνασπλευνότες, αἱ δὲ δύο μὲν εἰσι, λεπτῶ παντάπασι πορθμῶ διαιροῦμεναι, μνηρίους δ' ἐπέχουσι Αἰβύης σταδίου, καὶ ὀνομάζονται Μακάρων. Ὀμβροῖς δὲ χρώμεναι μετρίοις σπανίως, τὰ δὲ πλείστα πνεύμασι μαλακοῖς καὶ ὀροσοβόλοις οὐ μόνον ἀφῶν καὶ

stadium procul a Gadibus sitas constabat suoapte ingenio alimenta mortalibus gignere.

φτεῦειν παρέχουσιν ἀγαθὴν καὶ πλοῦτα χώραν, ἀλλὰ καὶ καρπὸν αὐτοφυῆ φέρουσιν ἀποχρῶντα πλήθει καὶ γλυκύντη βόσκειν ἄνευ πόρων καὶ πραγματείας σχολάζοντα ἄμω. — Ὡστε μέχρι τῶν βαρβάρων δῆχθαι πίστιν ἰσχυρὰν, αὐτόθι τὸ Ἠλύσιον εἶναι πεδῖον, καὶ τῆν τῶν εὐδαιμόνων οἴκησιν, ἣν Ὀμηρος ὕμνησε. Ταῦθ' ὁ Σερωρίου ἀκούσας ἔρωτα θαυμαστὸν ἔσχεν οἰκῆσαι τὰς νήσους. Iam universo sensu satis illustrato pauca de singulis verbis adiciamus. *Fugam agitare* est i. q. de fuga cogitare, fugae consilium animo volvere. — *Pro cuius duas* Rothius ad Non. l. l. coniecit *quas duas*, seductus eo, quod, quomodo haec verba cum praecedentibus cohaerent, non reputavit. — De verbis *propinquas inter se* cf. ad Iug. XCVIII, 3. — *Millia*, quod apud Nonium et in omnibus Sallustii edd. deest, Debrossium secuti sine librorum auctoritate intulimus; nam vulgata scriptura aeque a constructione atque a sensu ineplissima est et nullo modo ferenda. Depravatio autem facillime oriri potuit, quia ultima praecedentis vocis littera M, *mille* numeri notam, absorpsit, qua restituta aliquis certe cum Plutarcho consensus efficitur. — De genitivi forma *stadium* v. Conr. Leop. Schneideri Gramm. Lat. Vol. II, 1. p. 69. Zumpt. Gramm. Lat. c. II. §. 51. not. 4. p. 45. ed. VIII. Bremi ad Nep. Agesil. c. IV, 1. Gronov. et Drakenborch. ad Liv. XXII, 22, 5. — *Sitas* ex emendatione Carrionis scripsimus pro *satis*, quod apud Nonium lectum non solum supervacaneum est et in tali re a *constabat* verbo paene alienum, sed etiam antecedentibus vitium infert, quae sine *verbo* non possunt ad substantivum definiendum pertinere; v. Hand. de Partice. Lat. Vol. I. p. 42. 2. Quam bene autem *sitas* sententiae conveniat non opus est demonstrare. — *Suoapte ingenio* i. e. sua sponte, ipsa naturae vi, nulla adhibita hominum cura atque labore. — Cum Sallustio et Plutarcho pugnare videtur Florus, qui de Sertorio haec tradit III, 22, 2. *Fortunam expertus missusque in Oceanum, Fortunatasque insulas penetravit, tandem Hispanicam armavit*; sed locus corruptus est, quem ingeniosissima coniectura Freinsheimius sic restituit: *Fort. exp. nisusque in Oceanum Fortunatasque insulas penetrare, tandem Hisp. armavit*. — *Fortunatas insulas*, quas propter naturae bonitatem poetae maxime ita exornare, ut quae aureae aetatis felicitas fuisse creditur, eam illarum habitatoribus abunde contigisse vulgatum esset, unde opinio invaluit *beatos* ibi sedem habere, primus celebravit Homerus in Odys. IV, 563 sqq., tum Hesiodus Opp. et D. v. 170 sqq. ubi v. Götting., et Pindarus Olymp. II, 77 sq. ad quem locum v. Boeckh. in Explicat. p. 131.;

62. Insulas fortunatas Sallustius ait inclutas esse Homeri carminibus.

63. Maurique, vanum genus, ut alia Africae, contendebant Antipodas ultra Aethiopiam cultu Persarum iustos et egregios agere.

ea respicit auctor monumenti Regillae v. 9. in Iacobsii Delectu Epigr. Graec. IX, 42. p. 352., Plato Sympos. p. 179. E. Gorg. p. 523. B. Ex Latinis scriptoribus cf. Horat. Epod. XVI, 41 sqq., Cic. de Finn. V, 19, 53. Pompon. Mela III, 10. Plin. H. N. VI, 36. Isidor. XIV, 6, 8.; praeterea v. Mureti VV. LL. V, 1. Gataker. ad Antonin. X, 8. p. 295. Perizon. ad Aelian. III, 18.

Fr. 62. [Cort. p. 1011. Gerl. ed. mai. Inc. 213. ed. min. I, 88. p. 197, 2. Debr. II, 13. et 15.] Verba, quae habet Servius ad Virg. Aen. V, 735., praecedentis Fragmenti explicatione satis plana sunt.

Fr. 63. [Cort. p. 1009. Gerl. ed. mai. Inc. 164. ed. min. I, 89. p. 197, 4. Debr. II, 16.] Verba servavit Priscian. XIV, 4, 41. p. 603. Kr., sed falso ex Iugurtha laudat; in quo quum c. XVIII. pariter de Africae gentibus agatur, Priscianum patet non aliam ob causam haec confudisse, quam quod locum memoriter attulit. Idem accidit Nonio, qui IV, 481. p. 416, 29. More. ex Iugurtha affert: *Mauri vanum genus*. Ad eadem verba respexit etiam Tertullian. de Anima. p. 313; v. Fr. Inq. 39. Fragmentum pertinet ad narrationem de Sertorio, a Chieibus contra voluntatem suam in Mauretanium Tingitanam vecto, ubi gratus factus incolis auxilio contra Ascalim et Paecianum, a Sulla missum, lato, de terrae natura Africaeque incolis quaesivisse videtur; quam rem Gerlachius Vol. III. p. 138. recte iudicat eo comprobari, quod Plutarchus in Sertorio c. 9., qui locus totus est de expeditione Mauretania, Antaci quoque sepulcrum, ibi conditum, accuratius ab illo pervestigatum esse tradit. — *Alia* vox quamquam de *hominibus* est capienda, tamen non ita posita videtur, ut ex antecedente *genus* voce *genera* sit supplendum, sed substantivè *alios homines* sive *alios incolas* Africae designat, de quo neutrius pluralis usu v. annotata ad Iug. c. XIII, 6. p. 69. — De accusativo *Antipodas* v. ad Iug. c. XIX, 6. — *Cultus* quid sit dictum ad Iug. LXXVIII, 4. p. 413. — *Persarum* in Africa habitationem auctor memoravit etiam Iug. XVIII, 4. et II. — De *adiectivo* cum verbo coniuncto v. annotata ad Iug. XXXVIII, 1. p. 216. et Grammat. lat. nostr. §. 124, 4. annot. 7. p. 325.

Fr. 64. [Cort. p. 955. Gerl. ed. mai. I, 48. ed. min. I, 90. p. 197, 6. Debr. II, 20.] Gell. X, 26. Verba *nactus* — *secundo* habet

64. Itaque Sertorius, levi praesidio relicto in Mauretania, nactus obscuram noctem aestu secundo furtim atque celeritate vitare proelium in transgressu conatus est.

etiam Nonius VI, 27. p. 453, 2. Mercer. Res ipsa non obscura est; nam ex Plutarcho in Sertor. c. 10, init. et c. 11, init. intelligitur haec ad Sertorii ex Mauretania in Lusitaniam profectionem referri, quam a Lusitanis invitatus molitus est. — Pro *furtim atque celeritate* in Gellii eodd. exstat *f. aut cel.*, quod ferri nequit, quia apertum est, Sertorium utroque modo *simul* proelium vitare studuisse; sed quod Achilles Staius coniecit *furtim ac celeri rate*, fortasse Sallustii orationem ad Catulli versum Carm. LXIII, 1. exigens, nimis a vero abhorret. Nam ut *celeritate* vox nullam corruptelae suspicionem praebet, ita neque *una rate* quisquam proelium commiserit, neque *ratīs* pro classi dici potest. Quod alii dederunt *furtivaque celeritate* prima quidem specie blanditur, sed accuratius spectatum et ipsum reperitur vanum; nolebat enim Sertorius *celeritatem* suam *non sentiri* sive *furtivam esse*, sed potius *transgressum celare hostes studebat*, quod ut consequeretur simul *celeritate usus est*. Quare optime sensui consultum putamus Cortii coniectura, qui lenissima medela *aut* in *atque* mutandum suavit; saepissime enim hae particulae in eodd. confunduntur; cf. ad Iug. LXXXII, 2. XCVIII, 6. CXII, 3. Drakenborch. ad Liv. VII, 39, 14. — *Proelium* sc. cum Romanis; nam Romanorum classem ibi fuisse ex eo patet, quod Sertorius non multo post Cottam pugna navali vicit; cf. Plutarch. in Sertor. c. 12. Ἄλλ' ὅμως ἀσθενῆς οὕτω καὶ μικρὸς ἤρξάμενος οὐ μόνον ἐθνῶν ἐκράτησε μεγάλων, καὶ πόλεις εἴλε πολλὰς, ἀλλὰ καὶ ἀντιστρατήγων Κότταν μὲν ἐν τῷ περὶ τὴν Μετταρίαν πορθμῷ καταναυμάχησε κ. τ. λ. Hoc Fragmentum tractavit etiam Lipsius in Epistol. Quaest. IV, 14. p. 295 (ed. a. 1600.), sed ita, ut ingenio abusus videatur; nam Plutarchi loco deceptus, qui in Sertorio c. 7, medi. haec refert: Σερτώριος οὐκ ὦν ἀξιόμαχος μετὰ τοισχιλίων εἰς Καρχηδόνα τὴν νέαν καταφυγὸν κρείθεν ἐπιβὰς τῶν νεῶν, καὶ διαπεράσας τὸ πέλαγος Αἰβὴν κατὰ τὴν Μαυροσίαν προσέσχευ, Sallustii verba ad primam Sertorii in Africam navigationem, ante pugnam cum Anno factam, refert, idque ut fieri possit, *praesidium relictum* vult Carthagine nova, tum pro in *Mauretania* scribit in *Mauretanium*, deinde *furtim aut* mutat in *furtim abiit*, postremo *est* post *conatus* delet; quae omnia summa libidine excogitata sunt, et tum per se, tum sequenti Fragmento collato vana esse reperiuntur.

65. Transgressos omnis recipit mons Balleia praeceptus a Lusitanis.

66. At per omnem provinciam magnae atrocisque

Fr. 65. [Cort. p. 955. Gerl. ed. mai. I, 49. ed. min. I, 91. p. 197, 10. Debr. II, 21.] Nonius VI, 27. p. 453, 3. Mercier. et Gellius X, 26. Qui quum praecedentis Fragmenti verbis allatis ita pergat: „Ac deinde infra ita scripsit: *transgressos omnis recipit mons praecipuus a Lusitanis*:“ ex eo intelligitur, haec, paucis interiectis, post superiora illa lecta fuisse, ac de Sertorii transitu in Lusitaniam capienda esse. Montis nomen, quod in Gellii et Nonii codd. deest, apud Servium servatum exstat, qui ad Virg. Aen. I, 518. quinque priora verba laudat. Sed quum in Servii codd. pro *Balleia* etiam reperiat *Palleia*, *Balleria*, *Belloia*, *Taleta*, Gerlachius nomen corruptum esse et non restitui posse contendens in ed. min. plane omisit. Sed auctorum ceterorum de *Balleia* monte silentium nulla causa est, cur de scripturae veritate dubitetur, quam eo confirmari me monuit V. D. Casselius, quod *Bal* lingua Celtica *cacumen* sive *summitatem* significat, coll. Dieffenbach. Celtic. I, p. 192. Ceterum verba *transgressos recipit mons B.* paullo insolentius dicta hunc sensum habent: *transgressi in montem B. se receperunt*, sive *transgressis mons B. receptus fuit*.

Fr. 66. [Deest apud Cort. et Debross. — Gerl. ed. mai. I, 75. ed. min. I, 124. p. 199, 1.] Fragmentum, olim incognitum, exstat in Virgilli interpr. ed. Ang. Mai. p. 42. ad Aen. IV, 178; cf. Valerii Probi in Vergil. Comment., acced. Schol. Veronens. in Virg. Fragmenta. ed. Henr. Keil. (Hal. 1848). Ad Sertorium haec verba spectare, qui ex Mauretania in Lusitaniam regressus maximo adventus sui terrore Romanos in provincia completeret, haud absurde coniciamus ex Plutarcho, qui in Sertor. c. 12., haec tradit: *Δισχιλοῖς γὰρ ἑξακοσίοις, οὓς ὠνόμαζε Ῥωμαῖοις, συμμίκτοις δὲ ἑπτακοσίοις Διβύων εἰς Ἀνσιτανίαν αὐτῷ συνδιαβᾶσι, πεπλασᾶς τετρακισχιλοῦς Ἀνσιτανῶν καὶ ἑπτακοσίοις προσλαβὼν, ἐπολέμει τέταρσι Ῥωμαίων στρατηγῶσι.* Satis probabiliter igitur ex hoc loco colligere mihi videor Sallustum, quum in antecedentibus, quam exiguae fuissent Sertorii copiae, demonstrasset, verbis *at per omn. prov.* etc. narrare, quantus nihilominus in provincia timor fuerit, famam de Sertorii exercitu in immensum auctam et ineptis fabulis exornatam. Quum Mauri enim, quos ille in exercitu ductabat, ore, colore, universa corporis forma atque habitu, ad hoc victu cultuque multum a ceteris hominibus discrepant, inde nata horrida fama eos esse *ἀνθρωποφάγους*. — Quae litteris pronis expressa sunt, non in cod. leguntur, vetustate

famae, quum ex suo quisque terrore quinquaginta aut amplius hostium millia, novas immanis *formas*, oceani *accolas*, corporibus hominum vesci contenderent.

lacunoso, sed editorum coniecturis debentur. Primam lacunam (*atrocesque fama*) Maius scite explevit ipso grammatico duce, qui: „*Famam*, inquit, Virgilius singulariter; at Sallustius plurali numero, ut in primo historiarum: *at per* etc.“ — *Formas*, quod ipse dudum conieceram, etiam Keilius scribendum vidit, quamquam aliter atque ego locum constituens. Intelligendi sunt *homines novam* (i. e. insolitam, v. ad Catil. c. LI, 8. p. 240.) *et immani formam*, i. e. Mauri, ut supra demonstravimus. Gerlachius in utraque ed. recepit Orellii coniecturam *feras*, qua nihil est alienius. *Feras* enim, quae nude dietae nihil aliud sunt quam ferae *bestiae*, velut leones, tigrides, pardi, quid in Sertorii exercitu? Aut quid est, quod *oceani accitae*, aut *corporibus hominum vesci* dicuntur? Nihil horum tale est, quod non vehementer offendas. — Pro *accitas*, quod in cod. est, Maius ex ingenio reposuit *accitas*, idque Gerlachius in utraque ed. exhibuit. Sentiens vero haec verba aequae a structura atque a sensu laborare, eo se expedivit, ut Vol. III. p. 76. scriberet: „sed vel hoc ita explices, ut additum statuas ad *rei miraculum augendum*.“ Nos miracula, quae corruptis lectionibus nituntur, superstitionis aniculis relinquentes, pro *accitas* scripsimus *accolas*, manum Sallustii nos restituisse certi. *Oceani accolae* enim Mauri sunt, ad oram maris Atlantici habitantes, ab Hispania valde remoti et ob id ipsum incogniti. Keilius maiorem lacunam statuens locum sic explevit: *novas immanes [formas fluctibus] oceani [adpulsos]*; sed *formas fluctibus adpulsos* et nimis recedit a cod. vestigiis, neque sanam dicendi rationem aut sensum commodum habet. — In protasi post *famae* supplendum est *erant*, de qua imperfecti ellipsi v. ad Iug. XXVIII, 5. p. 163. LXVII, 1. p. 364. et Gramm. lat. nostr. §. 113. not. 1. p. 234. Keilius excidisse censet *ibant*, haud dubie propter *per* particulam, quae causa nihili est; cf. Catil. c. LII, 15. *Quasi vero mali non per totam Italiam sint*. Idem pro *atrocesque* edidit *atque atroces*. — *Ex suo terrore* causam designat; v. Hand. de Partice. Lat. Vol. II. p. 635 sqq. — De voce *amplius* v. ad Iug. LXIX, 2. p. 371. et Hand. de Partice. Vol. I. p. 288 sq. — Post *millia* supple *esse*, quem infinitivum poscit verbum *contenderent*; v. supra ad Fragm. I, 45, 19. et §. 23. — De adiectivis *novas immanis* sine copulandi particula substantivo praemissis v. ad Iug. c. XXX, 3. p. 172. et Gramm. lat. nostr. §. 120, 3. additam. 2. a. bb. p. 289.

67. Ardebat omnis Hispania citerior.
 68. Et mox Fufidius adveniens cum legionibus, postquam tantas asperitates, haud facilem pugnantibus vadum, cuncta hosti quam suis opportunitiora videt.

Fr. 67. [Cort. p. 955. Gerl. ed. mai. I, 46. ed. min. I, 112. p. 198, 8. Debr. II, 3.] Victorin. in Cic. Rhetor. I. p. 5. Orell. De bello in Hispania summa vi moto sermonem esse non est dubium, quamquam in tali sententia a ceteris scriptoribus non simpliciter *ardere*, sed *ardere bello* dicitur; cf. Cic. Epp. ad Attic. V, 6. *Quum arderet Syria bello*. Liv. XXVIII, 14, 15. *Non dubitabant totam Hispaniam arsuram bello*; ibid. XXXI, 11, 10. ubi Drakenborch. plura congescit. Sed rectum Fragmento locum me assignasse non pro certo affirmaverim; fieri enim potuit, ut Sallustius haec iam supra exhiberet, ubi, finita narratione de Lepidi in Italia tumultu, primum de rebus Hispanicis dicere coepit. Utcunque autem est, certe hic quoque legi potuerunt verba, ubi initiis Sertorii expositis, ad quantum bellum mox processum sit, auctori narrandum fuit.

Fr. 68. [Cort. p. 955. Gerl. ed. mai. I, 52. ed. min. I, 115. p. 198, 11. Debr. I, 24.] Nonius III, 265. p. 231, 17. Mercer., sed in aliqua codd. parte corrupte est *Stipidius*. Lipsius in Epistoll. Quaest. IV, 14. p. 295. (ed. a. 1600.) *Aufidius* scribendum censuit, non satis circumspecte Plutarchi testimonio usus, apud quem in Sertorio c. 12. haec leguntur: *Κότταν μὲν ἐν τῷ περὶ τὴν Μελλαρίαν πορθμῷ κατεναυμάχησέ που, Φίδιον δὲ, τὸν ἀρχοντα τῆς Βαυτικῆς, περὶ τὸν Βαίτιν ἐτρέψατο, δισχίλλους ἐπονείνας Ρωμαίων*. Nam in promptu est *που* voculam, inepte praecedenti verbo adhaerentem, nominis proprii partem esse, commatèque post *κατεναυμάχησε* posito *Πουφίδιον* vel potius *Φουφίδιον* scribendum esse, quemadmodum Sintenisius recte fecit. De *Fufidio* v. ad Fragm. I, 45, 21. coll. Ruhnkenio ad Vell. II, 16, 2. In ceteris bene vidit Lipsius Sallustii verba ad pugnam apud Baetim fluvium commissam pertinere, quippe de qua re non dubitare sinat *vadi haud facilis pugnantibus* mentio. — Pro *asperitates* Nonii codd. habent *spiras*, sensu prorsus alieno; emendatio a Carrione proposita satis certa videtur et bene congruit cum Sallustii dicendi usu; v. ad Iug. c. XXIX, 1. p. 164. — *Vadus* masculino genere dictum videtur ex prisco Romanorum usu; v. Schneideri Gramm. Lat. II, 1. p. 470., qui tamen huius vocabuli oblitus est.

Fr. 69. [Cort. p. 954. Gerl. ed. mai. I, 38. ed. min. I, 104. p. 198, 1. Debr. II, 118.] Priscian. X, 7, 38. p. 500. Kr. et Diomed. p. 370. Putsch.; praeterea Servius ad Virg. Georg. II, 384. laudat

69. Iussu Metelli cornicines occanuerunt.
 70. Et numeri eorum Metellus per litteras gnarus.
 71. Domitium proconsulem ex citeriori Hispania cum omnibus copiis, quas paraverat, accersivit.

cornua occanuerunt, quae verba aut ad alium locum pertinent, aut memoriter a Servio, quippe qui solam perfecti formam respiceret, citantur. Et hoc et sequens Fragmentum, per se parum perspicua, tamen propter Metelli mentionem huc collocare visum est, quia non dubitari potest, quin in eius cum Sertorio pugnis describendis lecta fuerint.

Fr. 70. [Cort. p. 955. Gerl. ed. mai. I, 54. ed. min. Inc. 82. p. 240, 1. Debr. II, 120.] Arus. v. *gnarus*, p. 233. ed. Lindem. Pro *et numeri*, ut est in cod. Ambros. et Gud., Carrio olim *itineris* edidit, quod ab insecutis Sallustii editoribus propagatum nunc non amplius ferendum est. De quanam re verba intelligenda sint, equidem assequi non valeo; Debrossius unde cognoverit de Hirtuleiis fratribus sermonem esse, aliis divinandum relinquo; pariter me fugit, quae caussa Gerlachium impulerit, ut Fragmentum in ed. min. *Incertis* annumeraret, quod Arusianus diserte ex *primo* libro afferat, cui testimonio etiam Metelli nomen fidem facit.

Fr. 71. [Cort. p. 954. Gerl. ed. mai. I, 27. ed. min. I, 93. p. 197, 13. Debr. II, 59.] Verba, quae leguntur, apud Priscian. X, 8, 45. p. 504. Kr., per se satis plana sunt; *accersivit* autem referendum est ad *Metellum*, qui a Sertorio valde fatigatus atque pressus Domitium cum suis copiis sibi auxilio venire iussit. Sed hunc quoque victum esse testis est Plutarchus in Sertor. c. 12., quamquam illo loco aliquid turbatum est. Nam quae ibi leguntur *Λομέτιον δὲ καὶ Λούσιον, ἀνθύπατον ὄντα τῆς ἐτίρας Ἰβηρίας, διὰ τοῦ ταμίου καταγωνιάμενος, καὶ Θωρακίον, ἄλλον ἡγεμόνα τῶν ὑπὸ Μετέλλου περιφθίνων μετὰ δυνάμενος, ἀνείλεν*, quod ad Domitium attinet plane cum Sallustianis verbis congruunt; sed *καὶ Λούσιον* nullo modo ferri potest, sive ad particulas *δὲ καὶ*, sive ad nomen Lusii, Romanus inusitatum, sive ad verba *ἀνθύπατον ὄντα*, quae ad Domitium pertinent, respicias. Quare Plutarchum scripsisse putamus *Λομέτιον δὲ Λούσιον*, praenomine postposito, ex perverso Romanorum more inde ab Augusti aetate invalescente; quo offensi librarii quum copulam intulissent, accedente postea levi nominis depravatione vulgata lectio orta est. *Lucium Domitium* etiam Eutropius VI, 1. commemorat ab Hirtuleio, Sertorii quaestore, oppressum esse; qui quum Domitium *praetorem* vocet, quem Sallustius et Plutarchus *proconsulem* dicunt, facile haec discrepantia tollitur, si statuas eum praetorem fuisse proconsulari imperio, de qua

72. Occupatusque collis editissimus apud Ilerdam;
eum multa opera circumdat.

73. Sertorius, portis turba morantibus et nullo, ut

re v. ad Iug. CIII, 4. p. 560. De Domitio cf. praeterea Oros. V, 23. Flor. III, 22, 6. et Liv. Epit. XC., ubi interpretes recte monuerunt, eius praenomen *M.*, quod codd. habent, in *L.* esse mutandum.

Fr. 72. [Cort. p. 954. Gerl. ed. mai. I, 43. ed. min. I, 109. p. 198, 5. Debr. II, 60.] Verba exstant apud Arus. v. *circumdat*, p. 219. Lindem., et apud Priscian. XV, 2, 9. p. 618. Kr., sed ita, ut alter locus ex altero sit supplendus; nam Arusianus caret verbis *apud Ilerdam*, Priscianus autem tria priora *occup. col. edil.* non retulit. Praeterea olim in utroque corrupte edebatur *cum multa opera circumdata*, pro quo Lindemannus e cod. Gud. veram lectionem reposuit, cuius vestigium aliquod etiam in Prisciani codd. Gemblacensi et Coloniensi exstat, quippe qui Carrione teste non *cum*, sed *eum* exhibeant, quamquam participium in fine servantes. Prorsus insipide igitur Gerlachius Vol. III. p. 74. „si *eum*, inquit, emendaveris, *circum de dit* corrigatur necesse est.“ Verborum sensus aliquantum illustratur loco Orosii V, 23. *Manilius proconsul Galliae in Hispaniam cum tribus legionibus et mille quingentis equitibus transgressus iniquam cum Hirtuleio pugnam conseruit; a quo castris copisque nudatus in oppidum Ilerdam paene solus refugit.* cf. Plut. in Sertor. c. 12, med. *Σερτώριος τὸν Μέλλιου — εἰς κοινὴν ἀπορίαν κατέστησεν, ὥστε Λεύκιον Μάλλιον ἐκ τῆς περὶ Ναρβῶνα Γαλατίας ἐλθεῖν αὐτῷ βοηθόν.* Eandem rem tangit etiam Epit. Livii lib. XC., sed brevius, et *Manlii* nomine pro *Manlii* exhibitio. — *Ilerdam* scripsimus auctoritate Prisciani; Cortius multique alii dederunt *Hilerdam*, quam formam Scheiderus quoque Gramm. Lat. I, 1. p. 194. probavit, veteribus nummis et inscriptionibus minus tribuens, quam Phocae Grammatico p. 1724. (Lindem. Vol. I. p. 355.), quod nobis secus videtur. — Singulorum aequae verborum ac totius sententiae accuratior explicatio valde ambigua est et impedita, quum non constet de Manilione, an de Hirtuleio agatur. Hoc unum tantum non videtur dubium, ante illam pugnam, qua Manilius sive Manlius victus est, rem narratam accidisse. Sed ut ut est, *multa opera* non potest de ipso obsidendi *apparatu* intelligi, sed valet *magna diligentia et contentione*; cf. Cic. ad Plancum in Epp. ad Attic. XVI, 16. *Omnibus rebus magna cura, multa opera et labore confectis.* id. ibid. XIV, 14. fin. *Omnia opera enitar, ut de Buthrotiis senatusconsultum fiat.*

Fr. 73. [Cort. p. 956. Gerl. ed. mai. I, 65. ed. min. I, 119. p. 198, 18. Debr. II, 138.] Verba Nonius bis laudavit, IV, 128. p. 282,

in terrore solet, generis aut imperi discrimine, per calonum corpora ad medium quasi, dein super astantium manibus in murum attollitur.

20. et XII, 48. p. 530, 30. Mercer., sed neutro loco salis emendate. Pro *portis* enim priore loco est *fortis*, altero *partis* vel *Parthis*, quae scribendi vitia editores dudum correxerunt. Tum in lib. XII. vulgo legitur *turbam orantibus*; sed cod. Paris. A. utroque loco recte habet *turba morantibus*, hoc sensu: quum portae moram facerent (sc. fugae vel receptui) *propter turbam* sc. in angusto introitu ortam. Sallustii editores fere omnes scripserunt *turbam morantibus*, quod non solum codicum auctoritati repugnat, sed alienissimam sententiam habet ac vix latine dici potest; nam quum iis tantum mora afferri possit, quae per se impigre procedunt, absonum est *turbam moram impeditam* dicere, quae suapte natura impeditum et tardum est. — Verba *nullo generis aut imperi discrimine* aliquantum obscuritatis habent; nam quominus *generis* pro *sexus* dictum esse statuas, non solum res ipsa obstat (nam quid mulieribus negotii erat in Sertorii exercitu?), sed etiam linguae ratio, quia vocis *imperii* notio tam diversa est, ut non possit per *aut* particulam in praecedentis locum substitui, cf. ad Cat. c. XXVI, 2. et ad Iug. c. III, 2. Quare *genus* h. l. ad milites armis atque ordinibus diversos refero; qui quum confusim et sine ordine in urbem fugerent, *generis eorum nullum discrimen erat.* Pariter *nullum imperii discrimen* est, ubi imperia non observantur, sed quisque sibi consulti, ducis iussu neglecto. — *Per calonum corpora* ita videtur intelligendum, ut Sertorius, artissimo calonum globo facto, eorum humeris institerit; aliter enim *corporum* auxilium in sublevando duce non facile explicueris. — Statim post in omnibus Nonii codd. et Sallustii editionibus pessime scribitur *deinsuper*, cui vocis, Lexicis eximendae, nollem patrocinatus esset Handius de Partice. Latt. Vol. II. p. 249., quippe quae nusquam alias reperitur, analogiae prorsus repugnet, et Nonii errori usque ad nostrum tempus propagato et cum novis erroribus criticorum permixto, debeatur. Ut enim omni ratione caret, quod Handius *deinsuper* vult idem significare quod *desuper*, ita in universo loco explicando multum a vero aberravit. Nam verba ad hunc modum scripta: *per calonum corpora, ad medium quasi deinsuper instantium manibus in murum attollitur*, sic interpretatur: Sertorius, humeris calonum ascensis, manibus eorum, qui in muro stantes fere ad medium corpus *desuper declinabant*, attollitur. Sed huic explicationi praeter insolentem *deinsuper* vocem hoc maxime obstat, quod *instare* neque ullo modo significare potest *declinare* vel *se demittere*, neque omnino codicum auctoritate

74. Et Diponen validam urbem multos dies restantem pugnando vincit.

nititur; nam apud Nonium XII, 48. est *stantium* vel *statium*; altero autem loco pro *instantium*, quod edd. habent, in cod. Paris. A. recte legitur *adstantium*. Praeterea *ad medium* de attollentium corporibus intelligere vix patitur verborum ordo, in tali sententia nimis impeditus, et quaesitam relationem minime adiuvens. Sed prorsus alia est enunciationis conformatio; nam bipartita habetur sententia, ex eodem verbo pendens, ad cuius priorem partem, *per calonum corpora ad medium quasi*, ex sequentibus supplendum est *murum attollitur*, alterum autem membrum *dein* particulâ inferitur, ita, ut illo *incepta*, hoc *perfecta* ascensio declaretur. Iam nexu sententiarum indicato de singulis videamus. *Medium* igitur quamquam substantive positum tamen de *muro* esse capiendum res ipsa docet, *parte* muri opposita *toti* sive *muro ipsi*; neque insolentem esse structuram, qua praecedens vocabulum ex sequente lucem accipit, ostendimus ad Catil. c. LI, 38. — *Quasi*, ad *medium* pertinens, significat *fere, circiter*; cf. Fr. III, 26. IV, 49. et v. ad Iug. c. XLVIII, 3. p. 274. Id non assecutus Mercerus pro *quasi* coniecit *evasil*, ut hoc verbum responderet sequenti *attollitur*; quod per se non malum foret, nisi res ipsa obstaret. Nam Sertorius, qui humeris calonum insistens medium tantummodo murum *attingeret*, non potest dici eo *evasisse*. — *Dein*, quae vox a *super* seiuncta alteram enunciationis partem infert, ita posita est, quasi praecessisset *primum*, quod interdum omittitur sequente *tunc, deinde, postea*, vel simili particula; cf. Gronov. ad Liv. XXXIV, 19, 8. Ruhnken. ad Terent. Andr. I, 3, 6. Walch. Emendd. Liv. c. X. p. 188. — *Super* h. l. adverbium esse, quod *astantium* verbo accuratius definiendo inserviat, quivis, opinor, videt; nisi forte quis statuit *circum astare* dici posse, *super astare* non posse. Pro *astantium* sane sufficiebat dicere *stantium*; sed *astare* accomodatius dictum est ad studium et curam eorum exprimendam, qui *in rem, quae agebatur, intenti* in muro stabant. Parum recte igitur Gerlachius in ed. min. scripsit *superstantium*, sibi ipsi repugnans, qui in Vol. III. p. 76. veram scripturam probasset, neque assecutus *superstare* vernacula esse *darauf stehen, super stare* valere *oben stehen*. — Ad rem ipsam illustrandam pertinet locus Plutarchi in Sertor. c. 14, extr. *λέγεται δὲ πρὸς τινὶ πόλει τροπῆς γενομένης καὶ τῶν πολεμίων ἐπιχειμένων, τοὺς Ἰβηρας ἀμελήσαντας αὐτῶν τὸν Σερτώριον σώζειν, καὶ τοῖς ὄμοις ἐπαρκεμένους ἄλλους πρὸ ἄλλων ἀνακουφίσαι πρὸς τὰ τεύχεα.* Ad eandem rem respicit Servius ad Virg. Aen. IX, 558. haec annotans: „Quia tunc alti non erant muri, sed ad impetum tantum repellendum; ut etiam Sallustius ostendit, ubi *Sertorium*

75. Cui nomen oblivionis condiderant.

humeris sublatum per muros ascendisse commemorat.“ Quo autem proelio hoc factum sit, in scriptorum silentio affirmari nequit; quare nugae egerunt Debrossius et Gerlachius, quorum ille Sertorium post pugnam apud Calagurim, hic post proelium Saguntinum tali modo servatum esse contendit.

Fr. 74. [Cort. p. 955. Gerl. ed. mai. I, 47. ed. min. I, 113. p. 198. 9. Debr. II, 102.] Verba exstant apud Nonium XII, 30. p. 526, 10. Mercer., sed vulgo valde depravata et infelicibus editorum coniecturis tentata. Nam quum pro *Et Diponen* in Nonii edd. legatur *et ponere*, in codd. autem inveniatur *et deponem, et digonem, et diponem*, Sallustii editores vel retinuerunt ineptam scripturam, vel corrigendo rursus corruerunt. Debrossius enim scripsit *et propterea*, Colerus coniecit *Hipponem*, vel *Tigenmam*, Carrio *Olyssiponem*. Putschius vero *Vizonem* urbis nomen esse suspicatur, quia Probus II, 1, 23. (Gramm. Lat. Vol. I. p. 110. ed. Lindem.) id apud Sallustium lectum fuisse referat ac Stephanus Byz. verbis *Βιζώνη πόλις ποντική* confirmet. Hanc sententiam Gerlachius Vol. III. p. 74. sibi admodum probabilem videri profitetur, scilicet quia de *rebus ponticis* in *primo* libro actum esse odoratus est vir sagacissimus! Sed ea opinione rursus reiecta in ed. min. scripsit *ibi et ponere*, incredibili perversitate *ibi*, qua voce ipse in *Notis* Vol. I. p. 224. usus erat, Sallustianis verbis assuens. Urbis nomen a nobis receptum praebent Nonii codd. A. α. δ., nisi quod *Diponem* exhibent, quemadmodum etiam in Merceri ed. legitur; sed quum nominativus sit *Dipone* (v. Ukerti Geogr. Graec. et Rom. Vol. II. P. I. p. 392. Itiner. Anton. p. 418.), accusativus nullo pacto in *em* exire potuit, cf. Contr. Léop. Schneideri Gramm. Lat. Vol. II. P. I. p. 32.; quare rectam formam invitis codd. dedimus. — *Vincit* auctoritate codd. A. α. scripsimus pro *vicit*, quod in Nonii et Sallustii edd. est. — *Restantem* Sallustius dixit pro *resistentem*, quo sensu hoc verbum etiam alias legitur; cf. Drakenborch. ad Liv. IV, 58, 4. Id. VI, 30, 5. VI, 32, 7. XXIII, 45, 9. Tacit. Annal. III, 46, 3. Ad Sertorium pertinere Fragmentum *Dipones* urbis mentio clarissime testatur; sed utrum a Sertorio, an a Metello capta fuerit, in incerto relinquitur.

Fr. 75. [Cort. p. 955. Gerl. ed. mai. I, 58. ed. min. I, 117. Debr. III, 105.] Haec verba, quae leguntur apud Serv. ad Virg. Aen. I, 267., omnes Sallustii editores iude a Douza cum alio Fragmento, quod in nostra ed. est I, 81. coniunxerunt, cui facto historiae fides prorsus repugnat. Quam enim isto modo fingunt *Lethen* urbem in Hispania, nunquam exstitit. Quare Sallustii verba non de urbe, sed de eo Hispaniae *fluvio* capienda sunt, qui inter Du-

76. Illum raptis forum et castra nautica Sertorius mutaverat.

rium et Minium est, et olim *Limaeas* sive *Belion* vocatus, postea *Oblivionis flumen* appellatus est; cf. Liv. Epit. lib. LV. [Strabo III. p. 229. C. Almelov. Flor. II, 17, 12. Mela III, 1. Ukerti Geogr. Graec. et Rom. Vol. II. P. I. p. 296 sq. Forbiger. Geogr. antiq. Vol. III. p. 19.

Fr. 76. [Cort. p. 967. Gerl. ed. mai. III, 21. ed. min. III, 11. p. 216, 9. Debr. II, 79.] Tria priora verba Nonius ex *primo* affert III, 96. p. 206, 16. Merc.; plenius exstat Fragmentum apud Pompeium Comment. Art. Don. p. 152. ed. Lind., unde simul patet corrupte apud Nonium *navis* pro *raptis* scriptum esse. *Forum* pro *forum* Nonio teste dixit etiam Lucilius Sat. libro III. *Romanis ludis forum olim ornatus lucernis*. Dativus *raptis* pendet ex latente aliqua verbi notione, nam sensus est: *forum, qui raptis vendendis inserviret Sert. mutaverat*. — *Dianium* intelligendum esse haud improbable est, de quo promontorio v. annotat. ad Fr. III, 2. Magnum ibi rerum raptarum mercatum fuisse et celeberrimum Sertorianorum cum piratis commercium intelligitur ex Cic. in Verr. V, 56, 146. *Quicumque accesserant ad Siciliam paullo prioribus, eos Sertorianos milites esse atque a Dianio fugere dicebat*. cf. Strabo. III. p. 239. B. Almelov. Το Ἡμεροσκοπιον, ἔχον ἐπὶ τῇ ἀκρῇ τῆς Ἐπείρου Ἀπτεμίδος ἰσθμὸν σφόδρα τιμώμενον, ᾧ ἐχορήσατο ὀρμητηρίῳ κατὰ θάλατταν Σερτωρίως ἐρμυρὸν γὰρ ἐστὶ καὶ ληστεικὸν, κἀνοσιπύον δὲ ἐκ πολλοῦ τοῖς προσπλέουσι, καλεῖται δὲ Διάνιον.

Fr. 77. [Cort. p. 955. Gerl. ed. mai. I, 55; ed. min. I, 70. p. 196, 1. Debr. I, 99; II, 83.] Prisc. XV, 2, 6. p. 616. Kr. Hoc Fragmentum cum tribus sequentibus huc collocavimus, quia consentaneum est Sallustium, Sertoriani belli narratione ad eum locum deducta, quo Metellus solus adversario impar Pompeium adiutorem accepit, subiunxisse res a Servilio contra piratas gestas, cuius rei tum ducis Romani, tum urbium Ciliciarum nomina, a grammaticis servata, tenuia quidem, sed tamen certa documenta sunt, praesertim quam Livius quoque, qui Sallustium secutus videtur, eundem ordinem teneat. — P. Servilius Vatia, qui consul fuit anno a. Chr. n. 79., anno post proconsul Ciliciam provinciam nactus bellum contra piratas administravit; cf. Liv. Epit. lib. XC. Flor. III, 6, 4 sqq. Eutrop. VI, 3. Oros. V, 23. Ammian. Marc. XIV, 8. p. 41. ed. Vales. Sallustii igitur verba de protectione Servilii videntur intelligenda, quamquam in singulis propter manca verborum structurarum de vero sensu non constat. Vix enim mihi persuadeo *prior transgressus* ad *aegrotum collegam* pertinere, quum *transgredi ali-*

CAP. VI.

Bellum contra piratas a P. Servilio gestum.

77. Itaque Servilius aegrotum Tarenti collegam prior transgressus.

78. Cares insulani populi fuerunt, piratica famosi, victi a Minoe, [ut et Thucydides et Sallustius dicunt.]

quem sit *superare aliq.*, quod cum *prior* voce conciliari nequit. Quare *transgressus* intelligendum putamus de *traiciendo mari*, quo sensu *transgredi* verbum usurpatum vidimus Fragm. I, 64. et I, 65. Servilii in consulatu collega fuit App. Claudius Pulcher, anno 78. a. Chr. n. proconsul ad Thraciae gentes demandas missus. Utque igitur quum simul Roma profecti essent in provincias ituri, Appio Tarenti morbo impedito, Servilius *prior in Epirum traiecit*. In hoc sensu satis plano patet accusativos *aegrotum collegam* aut ex omisso aliquo verbo, velut *reliquit*, pendere, quod valde verisimile est, aut verba corrupta esse et *aegrotum Tarenti collega* i. e. *quum collega Tarenti aegrotaret*, scribi debere, ut Gerlachio Vol. III. p. 75. videtur. Quae praeterea huic Fragmento in Sall. edd. adiecta leguntur verba, ea rursus, ut res poscebat, seiuncta infra Fr. 80. exhibuimus, ubi v.

Fr. 78. [Cort. p. 1010. Gerl. ed. mai. Inc. 199. ed. min. V, 12. p. 236, 2. Debr. II, 77.] Fragmentum a Serv. ad Virg. Aen. VIII, 725. allatum sine libri indicio, magis rem, ab auctore traditam, quam ipsa eius verba habet. Ex *Incertis* huc transtulimus, quia lucet clarius est, Sallustium, ubi primum de piratico bello loqueretur, pro more suo rem altius repetivisse, et de piratarum origine et antiquissima actate egisse. Ut igitur dubitari nequit, quin in *primo* libro verba lecta fuerint, ita tamen ambigi potest, rectene ea post Fragm. I, 77. collocaverimus, quippe quae fortasse priorem locum obtinuerint. Neque repugnabo, si quis ante narrationem de incepta Servilii expeditione de piratis a Sallustio dictum putet, quamquam superioris Fragmenti verba, ubi Servilii *simul cum eius collega* mentio fit, obstare videntur. Quare probabilius putamus auctorem demum post memoratam ducis protectionem, a rebus praesentibus paullulum digressum, ad piratarum antiquitates illustrandas se convertisse, vel locorum, quae illi tenebant, situ, vel expeditionis consilio digressioni causam praebente. In re ipsa Sallustius secutus videtur Thucydidem, qui I, 4. *Μίνως παλαιτατος*, inquit, *νεωτικὸν ἐκτέτατο. καὶ τῶν Κυκλάδων νήσων ἤρξε τε καὶ οἰκιστὴς*

79. Ad Olympum atque Phaselida.

80. Iter vortit ad Corycum urbem, inclutam specu atque nemore, in quo crocum gignitur.

πρῶτος τῶν πλείστων ἐγένετο, Κᾶρας ἐξελάσας, καὶ τοὺς ἑαυτοῦ παῖδας ἡγεμόνας ἐγκαταστήσας. Τό τε ληστικόν, ὡς εἰκός, καθήρει ἐκ τῆς θαλάσσης, ἐφόσον ἠδύνατο. De Caribus cf. etiam C. O. Müllerii Aeginetica p. 33.

Fr. 79. [Cort. p. 955. Gerl. ed. mai. I, 56. ed. min. Inc. 79. p. 139, 24. Debr. II, 85.] Verba, quae leguntur apud Priscian. XV, 2, 9. p. 618. Kr., aperte spectant ad bellum piraticum, quo illae urbes a Servilio captae sunt. cf. Cic. in Verr. I, 21, 56. P. Servilius Olympum vi, copius, consilio, virtute cepit, urbem antiquam et omnibus rebus auctam et ornatam. id. ib. IV, 10, 21. Phaselis illa, quam cepit P. Servilius, non fuerat urbs antea Cilicum et praedonum; Lycii illam, Graeci homines, incolebant. Sed quod erat eiusmodi loco, atque ita proiecta in altum, ut et executes e Cilicia praedones saepe ad eam necessario devenirent, et, quum se ex hisce locis recipere, eodem deferrentur, asciverunt sibi illud oppidum piratae, primo commercio, deinde etiam societate. Flor. III, 6, 5. Servilius validissimas urbes praedonum et diutina praeda abundantes Phaselin et Olympum evertit. Eutrop. VI, 3. Oros. V, 23. — De universo praedonum bello cf. Plutarch. Pompei, c. 24—29.

Fr. 80. [Cort. p. 955. Gerl. ed. mai. I, 55. ed. min. II, 84. p. 205, 24. Debr. II, 88.] Verba avertit Nonius III, 72. p. 202, 7. Merceus, sed turpiter in codd. depravata; corrupte enim *pastusque* legitur pro *specu atque*, ac praeterea totus locus falso *secundo* libro tribuitur. Sed *primi* esse iam Carrii vidit, quum Priscianus XV, 2, 9. p. 618. Kr. ex *primo* laudet ad *Corycum*, quae verba in Sallustii edd. pro novo Fragmento exhibita [Cort. p. 955. Gerl. ed. mai. I, 57. ed. min. I, 71. p. 196, 3. Debr. II, 78.] omittenda duximus, quippe iam hoc ipso Fragmento contenta. Tum ex eo, quod aliarum urbium in eadem expeditione a Servilio expugnatarum in primo libro mentio fit, probabiliter colligas Coryci quoque oppugnationem a ceterarum rerum narratione non fuisse avulsam. Sed prorsus a vero aberravit Carrii haec verba cum iis, quae Fragmento I, 77. posuimus, in unum coniungendo, cui facto ut externa causa nulla praesidio est, ita interna ratio prorsus obstat; nam Servilius ex Italia profectus non continuo cursum ad Cilicium aut adeo ad Corycum direxit, ut ille vult, sed priusquam piratarum receptacula adoriretur, mari aliquoties cum iis confligit; cf. Flor. III, 6, 4. *Missus in eos P. Servilius quamvis leves et fugaces myoparonas gravi et Martia classe turbaret, non incruenta victoria superat. Sed nec*

CAP. VII.

Bellum in Macedonia et Thracia App. Claudio Pulchro duce gestum.

81. Apud Lete oppidum.

*mari submovisse contentus validissimas urbes eorum, Phaselin et Olympum evertit, Isauronque ipsam arcem Ciliciae. Recte igitur Gerlachius in ed. min. priorum editorum inconsiderantiam, Carrionis coniecturae nimis tributentium, non imitatus est male consutum Fragmentum rursus in duas partes dividendo, quamquam in loco alteri assignando verum non assecutus videtur. — Pro *pastusque nemore*, quod sensu caret, Havercampius egregie coniecit scriptum fuisse *specu atque nemore*, quam emendationem certa scriptorum testimonia firmiter stabiliunt; cf. Strabo. XIV. p. 987. C. Almelov. Κῶρονκος ἄκρα, ὑπὲρ ἧς ἐν εἰκοσι σταδίοις ἐστὶ τὸ Κωρόκιον ἄντρον, ἐν ᾧ ἀρίστη κρόκος φύεται. Plin. H. N. V, 27, 22. *Iuxta mare Corycos, eodem nomine oppidum et portus et specus. Curt. III, 4. 10. Monstrabantur Typhonis quoque specus et Corycium nemus, ubi crocum gignitur.* De nemore et specu ipso Strabo I. I. ἔστι δὲ, inquit, κοίλας μεγάλη κυκλωτοῦρης ἔχουσα περιεικμένη ὄφρὸν πετρῶδη πανταχόθεν ἰκανῶς ὑψηλήν. καταβάντι δ' εἰς αὐτὴν ἀνώμαλόν ἐστι ἕδαφος καὶ τὸ πολὺ πετρῶδες, μεστὸν δὲ τῆς θαμνώδους ὕλης ἀειθαλοῦς τε καὶ ἡμέρον. Παρέσπαρται δὲ καὶ τὰ ἐδάφη, τὰ φέροντα τὴν κρόκον. Ἔστι δὲ καὶ ἄντρον αὐτόθι ἔχον πηγὴν μεγάλην, ποταμὸν ἐξεῖδαν καθαροῦ τε καὶ διαφανοῦς ὕδατος, εὐθύς καταπίπτοντα ὑπὸ γῆν· ἐνεχθεῖς δ' ἀφανῆς ἕξεισιν εἰς τὴν θάλατταν. Pomp. Mela I, 13. *Corycos oppidum portu saloque incingitur, angusto tergoze continenti annexum. Supra specus est, nomine Corycius, singulari ingenio ac supra quam describi facile sit eximius. Grandi namque hiatu patens montem litori appositum et decem stadiorum elivo satta arduum ex summo statim vertice aperit. Tunc alte demissus et quantum demittitur amplior viret lucis pendentibus undique, et totum se nemoroso laterum orbe complectitur, adeo mirificus ac pulcher, ut mentes accedentium primo aspectu consterniat, ubi contemplati duravero, non satiet. Unus in eum descensus est, angustus, asper, quingentorum et mille passuum, per amoenas umbras et opaca silvae quiddam agreste resonantis, rivis hinc atque illinc fluitantibus.* cf. Ukerti Geogr. Graec. et Rom. Vol. II. P. I. p. 11 sq. — Ad hunc Sallustii locum respexit etiam Servius ad Virg. Georg. I, 56. haec annotans: *Crocum in Cilicia apud Corycum nasci Sallustius meminit.* De voce *crocum* neutro genere posita v. Conr. Leop. Schneideri Gramm. Lat. Vol. II, 1. p. 478. De *croci* usu v. ad Fragm. II, 29.*

Fr. 81. [Cort. p. 955. Gerl. ed. mai. I, 58. ed. min. I, 117.]

82. Repulsus a Lete oppido.

CAP. VIII.

Fragmenta incertioris sententiae.

83. Et stationes sub vineas removebat.

p. 198, 16. Debr. III, 104.] Verba a Prisciano XV, 2, 9. p. 618. ed. Kr. servata, Douza coniungenda esse suspicabatur cum iis, quae Fr. I, 75. exhibuimus, ceterique editores omnes tanquam in re certissima eum secuti sunt. Sed ut res ipsa probat de *Lethe* Hispaniae oppido cogitari non posse, ita in Prisciani codd. ne exstat quidem *Lethe*, quemadmodum Sallustii editores scripserunt, sed *Lete*, sine aspiratione. Quo nomine quum urbs Macedoniae habeatur teste Plinio H. N. IV, 10, 17., non improbabili ex his verbis conicias Sallustium in primo Historiarum libro etiam de Ap. Claudii expeditione contra Thraciae gentes, vicinam Macedoniam incursionibus infestantes, facta egisse, praesertim quum ex Fr. I, 77. pateat eum Appii professionem in provinciam commemorasse. De eo bello cf. Oros. V, 23. *Interea Macedonicum bellum Claudius sortitus varias gentes, quae Rhodopaeis montibus circumfusae sunt, ac tunc Macedoniam crudelissime propulabantur, — pellere Macedoniae finibus bello attentavit, magnisque se meliorum molibus obiecit.* Praeterea vide Eutrop. VI, 2. Flor. III, 4, 6. Liv. Epit. lib. XCI.

Fr. 82. [Cort. p. 956. Gerl. ed. mai. I, 59. ed. min. I, 119. p. 198, 17. Debr. III, 106.] Verba, quae Priscianus pariter libro XV, 2, 9. p. 618. Kr. attulit, ad eandem rem spectant, quam antecedentia; sed *repulsus* voce Appianae, an dux hostium significetur, dici non potest.

Fr. 83. [Deest apud Cort., Gerl. ed. mai. et Debr. — Gerl. ed. min. I, 100. p. 197, 18.] Fragmentum recens accessit ex Arusiano v. *sub hac re*, p. 261. ed. Lindem. Verba satis obscura vide num aliquam lucem accipiant ex Appiano de B. C. I, 91. p. 126. Schweigh. *Και περί τὰς αὐτὰς ἡμέρας ἐν Φανεντία Κάσρων καὶ Νορβανός ἐξ ὁδοῦ βραχὺ πρὸ ἑσπέρας ἐπὶ τὸ Μετέλλου στρατόπεδον ἐλθόντες, λοιπῆς οὐσῆς ὄρας μιᾶς καὶ ἀμπέλων πυνῶν περικειμένων, ἀνοήτως μάλα ὑπὸ ὄργῆς ἐς μάχην ἐξέτατον, ἐπιπύοντες Μετέλλον τῷ παραλόγῳ καταπλήξειν.* Quamvis autem minime praestiterim de eadem re apud Sallustium et Appianum sermonem esse, hoc tamen affirmare non dubito, a vero multum abesse Ger-

84. Magnis operibus perfectis obsidium cepit per L. Catilinam legatum.

85. Maturaverunt exercitum Durrachium cogere.

lachium, qui his verbis locum inter ea Fragmenta attribuerit, quae spectant ad Metelli res in Hispania gestas.

Fr. 84. [Cort. p. 953. Gerl. ed. mai. I, 26. ed. min. I, 65. p. 195, 22. Debr. III, 112.] Verba sunt apud Festum v. *obsidium*. Corp. Gramm. Lat. Vol. II, p. 192. ed. Lindem. Cortius, quem plurimi secuti sunt, male scripsit *m. op. profectus oppidum cepit* etc.; paullo melius Gerlachius in ed. mai. cod. scripturam *perfectis* restituit; bene etiam Lindemannus *obsidium* reposuit pro *oppidum*, sed non satis circumspecte Ursino auctore *coepit* in textu reliquit, quod haud dubie falsum est. In errorem enim inductus est Ursinus loco Taciti Annal. IV, 49, 1. *Obsidium coepit per praesidia*; qui locus verborum similitudinem habet, re ipsa nullum a Sallustiano discrepat. Nam quum Festus haec referat: „*obsidium tanquam praesidium, subsidium, recte dicitur, cuius etiam auctor C. Laelius pro se ad populum: Ut in (scribendum uti) nobis terra marique simul obsidium facerent. Et Sallustius*“ etc., luce clarius est, Festum non de trita vocis potestate loqui, qua valet *obsessionem* sive *obsidionem*, sed inusitatam *subsidi* significationem proborum auctoritate scriptorum firmare ac defendere. Quare unice verum putandum est *cepit*, ipsa sententia hoc verbum flagitante; sensus enim hic est: quum magna opera perfecisset, i. e. magnas munitiones instituisset (sc. imperator aliquis ab hostibus valde pressus), *auxilium accepit* per Catilinam. *Capere* pro *accipere* Sallustio non alienum esse diximus ad Iug. c. LXXXV, 18. p. 453. Quo pertineat Fragmentum dici nequit; sed quum L. Catilina Sullae valde gratus esset eique operam in exsequendis consiliis praestaret (v. Appian. de B. C. II, 2 p. 175. Schweigh. *Κατίλνας — Σύλλα φίλος τε καὶ στασιώτης καὶ ζηλωτῆς μάλιστα γεγονώς.* Plutarch. in Sulla c. 32. Q. Cic. de petit. consul. c. 2, extr.), consilio verba lecta fuisse in narratione belli Sullani contra Marianos. Sed utut est, prorsus ineptit Debrossius, qui verba in *tertium* librum translata de Moesia urbe *Sardica* per Catilinam Curionis legatum capta interpretatur.

Fr. 85. [Cort. p. 954. Gerl. ed. mai. I, 31. ed. min. I, 69. p. 195, 28. Debr. II, 148.] Arusian. v. *cogo*, p. 218. Lindem. De quibus sermo sit, eo difficilius est constituere, quum praeter alia multa etiam hoc sit incertum, in Epiro exercitus, an in Italia fuerit. Ac Gerlachius quidem *maturaverunt* de Appio Claudio et P. Servilio intelligit, quorum ille in Macedonia provinciam, hic in piratas proficisceretur; quod quamquam veri quandam speciem habet, v. ad

1794 86. Illo profectus vicos castellaque incendere et fuga cultorum deserta igni vastare, neque late aut securus ire, metu gentis ad furta belli peridoneae.

Fr. I, 77. et I, 81., tamen *cogere* verbum obstare videtur, quod non tam *traiciendi*, quam *colligendi* potestatem habet. Quare haud scio an melius sit de Sullae ex Graecia in Italiam reditu cogitare, *per legatos* exercitum Durrachium *colligentis*; cf. Plutarch. in Sulla c. 27, in. Σύλλας δὲ διὰ Θεσσαλίας καὶ Μακεδονίας καταβάς ἐπὶ θάλατταν παρεσκευάζετο χιλίαις ναυσὶ καὶ διακοσίαις ἀπὸ Δυξάρχου διαβάλλειν εἰς Βρεντέσιον. — Debrossius Fragmentum ad Curionis expeditionem in Macedoniam referens pro more suo in alieno libro exhibet, quae somnia non attinet refellere. — De usu *maturare* verbi cum infinitivo iuncti v. ad Catil. c. XXXVI, 3. p. 166 sq. Iug. XXXVI, 1. p. 211.

Fr. 86. [Cort. p. 954. Gerl. ed. mai. I, 32. ed. min. I, 102. p. 197, 20. Debr. II, 111. III, 20.] Verba sunt apud Nonium IV, 203. p. 310, 13. Merc., sed nonnullis corruptelis affecta, quibus coniectura mederi studuimus. Nam pro *late aut securus ire* in cod. legitur *elate aut setustissimus*, *elate aut fetustissimus*, in Ald. *elate aut securissimus*, quam scripturam Gerlachius in ed. mai. expressit, et Vol. III. p. 73. nulla ex parte sollicitandam esse pronuntiavit. Sed neque fieri potest, ut *elate* pro *late* dicatur, quod ille mirifice contendit, neque superlativo locus est in tali sententia, neque probabilis structura verborum potest miri. Quod fortasse sentiens Gerlachius in ed. min. scripsit *neque late aut securus a metu gentis*, quae lectio priore paullo melior tamen non satisfacit, quam praeter a praepositionem, cum sensus detrimento illatam, structura pariter impedita maneat, neque intelligatur, quomodo *securus a* in *securissimus* corrumpi potuerit. Rothius ad Non. l. l. p. 212. coniecit *neque elate aut fretus, simul metu*. Alio modo Douza loco succurrere studuit, scribens *neque elato aut securo esse animo*, quam coniecturam Cortius et Debrossius receperunt; sed quamquam tolerabilem habet sensum expeditamque structuram, tamen et nimis recedit a codicum vestigiis, neque sententiam praebet rei, quae narratur, bene accurateque convenientem. Nam quum de *expeditione* in aliquam regionem facta agatur, ad eam describendam non tam pertinet *quo animo dux fuerit*, quam qua ratione quave arte *iter fecerit*. Quare veram loci scripturam dedisse nobis videmur, *late aut securus ire* repenendo, qua mutatione nihil est facilius; *elate* enim, quod est in cod. A., eo ortum, quod ultima *neque* vocis littera sequenti voci adhaesit, *securus ire* autem male scriptum maleque lectum nemini incredibile erit in *securissimus* depravari potuisse. — *Ire* in re militari

CAP. IX.

Fragmenta, quorum interpretatio ne coniecturis quidem iniri potest.

87. Gens raro egressa finis suos.

88. Sic vero quasi formidine attonitus neque animo neque auribus aut lingua competere.

saepissime valet *iter facere*; cf. Herzog. ad Caes. B. G. VII, 35. p. 440. ed. I.; *late ire* est igitur diducto et extenuato agmine ire, cui est oppositum artis stipatisque ordinibus incedere, cf. ad Iug. c. LXVIII, 4. p. 369., idque cauti ducis esse et per se patet, et intelligitur ex annotatis ad Iug. c. C, 1. p. 530. Quam accomodate igitur addatur *aut securus* facile videbis considerata propria huius vocis potestate, quam explicavimus ad Iug. c. LXXXVIII, 2. p. 473. Iam quae sequuntur optime causam afferunt antecedentium; Romanus enim dux *non late aut securus ibat propter metum gentis*, i. e. *quia prudenter cavebat gentem*, de qua vocis *metus* potestate v. ad Iug. c. LXX, 5. p. 376. Simul autem patet quam perverse Gerlachius verba *securus a metu* coniunxerit, neque assecutus, quominus iungantur, notionum naturam obstare, et *late* adverbio nudum respondere *securus* adiectivum, de quo structurae genere v. annotata ad Iug. c. XXXI, 2. p. 175. — *Furta belli* sunt *insidiae, fraudes*, iustae pugnae apertisque armis oppositae; cf. Curt. IV, 13, 4. *Furto, non proelio opus esse; intempesta nocte opprimi hostes posse*. Sil. XVII, 91. Virg. Aen. X, 734. XI, 515. ubi Servius ex hoc ipso loco affert *gens ad furta belli peridonea*. Iam si quaeris de quonam duce intelligendum sit Fragmentum, hoc unum certum est, non posse ad Pompeii res in Hispania referri, quod Debrossius fecit; de iis enim in *primo* libro plane non dictum est. Non magis vera est eandem ob causam Gerlachii opinio, qui Vol. III. p. 73. de Curione aut de Lucullo cogitari posse censet. Non repugnabo autem, si quis de Metello sermonem esse statuat, in Hispania bellum gerente, quamquam concedendum est, etiam de Appio contra Thracas, et de Servilio contra piratas in Lycia pugnantibus verba intelligi posse.

Fr. 87. [Cort. p. 954. Gerl. ed. mai. I, 29. ed. min. I, 96. p. 197, 16. Debr. I, 100. III, 159.] Arusian. v. *egredior*, p. 227. ed. Lindem. Eadem verba habet Schol. ad Lucani Phars. V, 510. sed pro *gens* ibi legitur *ut*. De Thraciae aliqua gente haec dicta esse haud male suspicatur Debrossius. Quod si verum est, ad Appii res Fragmentum pertinet; cf. Fr. I, 81. 82.

Fr. 88. [Cort. p. 953. et p. 1004. Gerl. ed. mai. I, 24. et Inc.

89. Idem fecere Octavius et Q. Caepio sine gravi cuiusquam expectatione, neque sane ambitu publice.

59. ed. min. I, 67. Debr. II, 45. et I, 49.] Non. IV, 110. p. 276, 18. Merc. Ad eundem Historiarum locum respexit Donatus ad Ter. Adolph. III, 2, 12. ex Sallustio memoriter referens: *neque animo neque lingua satis competem*. Satis obscura verba exiguum lucis accipiunt ex eo, quod Donatus addit Sallustium his verbis usum esse „quum de amente Septimio loqueretur.“ Hunc Septimium enim eundem fuisse conicio, de quo Cicero p. Vareno apud Priscian. III, 7, 40. p. 135. Kr. (Fragm. p. 443. Orell.): *Lucius ille Septimius diceret; etenim est ad Lucii Crassi eloquentiam gravis et vehemens et volubilis; Erucius hic noster Antonianus est*. Quibus verbis quum Cicero aperte ludat oratorem aliquem ineptum, languidum ingenioque tardum, bene id convenit in eum, cuius Sallustius meminit, quamquam res ipsa ne sic quidem illustratur. Nihil enim attinet Debrossii respicere ineptias, qui Donati verba putat lecta fuisse in narratione de foedere cum Gaditanis a. 212. a. Chr. n. a L. Marcio Septimio facto ac postea renovato M. Lepido, Q. Catulo coss. (v. Cic. or. p. Balbo c. XV, 34.), locum autem a Nonio servatum de Lepido interpretatur, Apuleiae uxoris adulterio vehementissime perturbato. — Ad vim dictionis *competere auribus* explicandam rectam viam praeiit Perizonius ad Sancti Minerv. IV, 4. p. 95. ed. Bau., praecipiens, quia *petere* verbi primaria potestas sit *ferri* sive *ire ad aliquid*, *competere* quasi esse simul *ire cum aliquo*. Quoniam autem quae simul eunt cum aliquo, propterea ei assunt sive praesto sunt atque parent, primum valde simplici ratione *animus, lingua, aures, oculi alicui competere* sic dicuntur, ut sensus sit, illa non abesse ab aliquo, sed ei integrum usum sui dare; cf. Liv. XXII, 5, 3. *Vix ad arma capienda aptandaque pugnae competebat animus*. Tum inversa structura sed sensu fere eodem dicitur *aliquis competere animo, auribus, lingua*, i. e. *animo aut auribus (alicui rei) adesse* sive animi, aurium, linguae usum praesentem rei que accommodatum habere, quod simplicius est *valere animo*; cf. Tacit. Annal. III, 46. *Oppidani neque oculis neque auribus satis competeabant*. id. Hist. III, 73. *Velut captus animi non lingua, non auribus competere*. — De aut particula duplici *neque* subiecta v. ad Jug. c. XVIII, 2. p. 107. — Ad vocem *attonitus* illustrandam Cortius bene contulit Senec. Nat. Qu. II, 27. *Hoc proprie fragor dicitur subitus et vehemens, quo edito concidunt homines; quidam vero vivi stupent et in totum sibi excidunt, quos vocamus attonitos, quorum mentes sonus ille coelestis loco pepulit*.

Fr. 89. [Cort. p. 956. Gerl. ed. mai. I, 70. ed. min. I, 72. p. 196, 3. Debr. I, 89. II, 147.] Verba attulit Servius ad Virg. Aen.

90. De praefecto urbis quasi possessore reipublicae magna utrimque vi contendebatur.

IV, 283. ut probaret *ambire aliquem* etiam ita dici, ut significet *rogare aliquem*. Quum multi Octavii et Caepiones Romae fuerint, non plane certum est, quosnam intellexerit Sallustius; tamen aliquam verisimilitudinis speciem habet eos significari, de quibus Cicero loquitur in Bruto c. 62, 222. *M. Octavium, Cn. F., qui tantum auctoritate dicendoque valuit, ut legem Semproniam frumentariam populi frequentis suffragiis abrogaverit, — abducamus ex acie, et in praesidiis reipublicae collocemus. Eodem Q. Caepionem referrem, nisi nimis equestri ordini deditus a senatu discedisset*. De M. Octavio cf. praeterea Car. Beier. ad Cic. de Off. II, 21, 72. p. 140. Sed quum prorsus ignoretur de quanam re in antecedentibus dictum fuerit, eo necessario efficitur, ut neque quas Octavii et Caepionis actiones dicat auctor sciamus, neque quo consilio quoque loco eas retulerit constituere possimus. Quamobrem rationem a Debrossio et Gerlachio Vol. III. p. 76. initam, quippe quae incertissimis coniecturis nitatur, intactam relinuemus. — Quod ad verba ipsa attinet, *sine gravi cuiusquam expectatione* est: *quum nemo id magnopere expectaret*. — *Ambiti* ipse Servius docuit h. l. idem esse atque *rogati*.

Fr. 90. [Deest apud Cort., Gerl. ed. mai. et Debr. — Gerl. ed. min. I, 38. p. 185, 8.] Fragmentum recens accessit ex Arusiani cod. Gud. p. 252. ed. Lind. Pro *possessore*, quae verissima est Lindemanni emendatio, in cod. corrupte legitur *possessio*; nam quum ultima genuini vocabuli syllaba casu excidisset, sive quod uncino o litterae imposito scripta fuit, sive quod proxima syllaba re eam absorpsit, scriba pro ingenii sui captu *possesso* in *possessio* mutasse videtur. Praefecturae urbis tria erant genera, tum re tum temporibus diversa. Aliud enim fuit munus praefecti urbis sub regibus atque sub consulum imperio, aliud feriarum latinarum tempore, aliud denique sub imperatoribus ab Augusto primum institutum. Ubi enim rex aut ambo consules belli causa Roma aberant, eligebant potestatis suae in urbe vicarium, qui *praefectus urbi* vel *urbis* dictus summae rerum ita praesent, ut et iurisdictionem exerceret, et urbem tum ab externis tum ab intestinis periculis tutam praestaret, et ius senatum convocandi et ad eum referendi haberet. Sed abolitum est hoc institutum, ex quo tempore (a. 367. a. Chr. n.) praetor urbanus creari coeptus est, qui absentium consulum vice fungebatur, et tum militare quoque habebat imperium. Nullus igitur fuit per tria saecula praefectus urbi, donec ea potestas a. 47. a. Chr. n. per M. Antonium revocata aliquoties a I. Caesare et Octaviano, dum ab urbe aberant, in singulos collata est. Postremo

91. Obviam ire et commori hostibus.
 92. Ut in ore gentibus agens, populo, civitati.
 93. Prudens omnium, quae senatus censuerat.

Augustus, retento veteri muneris nomine, praefecturam urbis novam plane eamque ordinariam ac continuam potestatem constituit, summum imperii recens parti columen praesidiumque in novo munere et quaerens et consecutus, quod inde per omnia saecula imperii romani perduravit. — *Ferius latinis* quum omnes omnino magistratus in Albanum montem proficiscerentur sacrorum faciendorum causa, ne urbs per triduum vel quatrimum (tot enim dies festum celebrabatur) prorsus sine magistratibus esset, *praefectus urbis feriarum latinarum* creabatur, qui, si quid magistratum operam posceret, vicarium officium praestaret, quamquam consentaneum est graviora illis diebus negotia perpauca fuisse tractata. Neque viris aetate aut auctoritate gravibus id munus demandabatur, sed iunioribus, qui plerumque honorum curriculum ab eo auspiciabantur; cf. Gell. XIV, 8. *Praefectum urbi latinarum causa relicto senatum habere Iunius negat, quoniam ne senator quidem sit, neque ius habeat sententiae dicendae, quum ex ea aetate praefectus fiat, quae non sit senatoria.* Strabo. V. p. 350. C. Almel. Mommsen Inscr. Neap. n. 5491. De praefectura urbis v. Tacit. Ann. VI, 11.; eandem rem docta commentatione illustravit Car. Frankius, Berol. 1850. 4. et Gust. Linkerus in Actis Acad. Scient. Vindobon. a. 1853. Vol. X. p. 7 sqq. — Ex iis, quae modo disputavimus, patet apud Sall. *praefectum urbis esse feriarum latinarum.* Qui quum legeretur a consulibus, verba *utrimque contendebatur* significant inter utramque consulem magnam contentionem fuisse *de praefecto legendo*, utroque alium fovente, ac neutro ad cedendum parato. Quoniam autem ea praefectura paucorum tantum dierum erat eiusque munia perquam exigua, Sallustius ad ridendam tantae contentionis de re parva vel pertinaciam vel vanitatem addit *quasi possessore reipublicae*, i. e. quasi is, qui obtineret, possessor esset reipublicae. Quum tantummodo de consulibus anni 78. vel 77. cogitari possit, non dubium est, quin Catulus et Lepidus, sibi infensissimi, intelligendi sint. Feriae latinae autem quum plerumque statim post initum a consulibus magistratum celebrarentur, illa contentio incidit in initium anni 78. a. Chr. n. Quare Fragmento locus assignandus est in c. IV. ante Fr. 45.

Fr. 91. [Cort. p. 953. Gerl. ed. mai. I, 22. ed. min. Inc. 80. p. 239, 25. Debr. IV, 83.] Verba ex *primo* laudat Arus. v. *commori*, p. 220. ed. Lind.; quare nulla causa perspicitur, cur Gerlachius in ed. min. ad *Incerta* remiserit. Non magis Debrössius verum

94. Sanctus aliter et ingenio validus.
 95. Nisi quum ira belli desenuisset.

telligit, ad Spartaecum verba referens, ut confligeret cum Crasso coactum; de quavis enim pugna verba dici potuerunt.

Fr. 92. [Cort. p. 1006. Gerl. ed. mai. Inc. 79. ed. min. I, 101. p. 197, 19. Debr. I, 86.] Arus. v. *in ore*, p. 243. Lindem. ex *primo* affert *ut in ore gentibus agens*; sine libri indicio Donat. ad Ter. Adelp. I, 2, 13. *in ore gentibus agens, populo, civitati.* Quae quum aperte coniungenda sint, nullo iudicio agit Gerlachius, qui *ut* omiserit, et Debrössius verba *populo, civitati* recte retinentem ridiculum dicat, neque dubitet Vol. III. p. 130. ad Pompeium verba referre, quod vel maxime est improbandum, quum Sallustius a laude Pompeii valde abhorreat. Si quid video, de *senatu romano* verba capienda sunt, cui ea melius conveniunt, quam ulli illius temporis homini. Qui quum dicatur *in ore gentibus, populo, civitati agere*, sensus est: omnium orbis terrarum gentium, totius populi romani atque omnium urbis Romae civium oculos in eum esse coniectos, universis facta consultaque eius spectantibus. Eadem dictione auctor usus est Fr. II, 50, 4. cf. ad Iug. c. XXXI, 10.

Fr. 93. [Cort. p. 953. Gerl. ed. mai. I, 25. ed. min. I, 76. p. 196, 71. Debr. I, 75.] Arus. v. *prudens*, p. 256. Lindem. De Lepido haec intelligit Debrössius, qui, quum in Etruria cum exercitu esset, per amicos certior fieret de senatus consultis atque decretis; cf. Appian. de B. C. I, 107. p. 153. Schw. *Οὐ λανθάνων ἐφ' οἷς ἐβούλευν ἐκαλεῖτο ὑπὸ τῆς βουλῆς, καὶ οὐδὲ αὐτὸς ἀγνοῶν ἐφ' οἷς ἐκαλεῖτο ἤει μετὰ τοῦ σίρατος παντός.* Non plane improbavit hanc sententiam Linkerus de Praef. urbis fer. lat. p. 10.; sed res nimis incerta videtur. — *Prudens* h. l. valet *garrus, intelligens*; v. ad Iug. c. XLIX, 2. p. 278.

Fr. 94. [Cort. p. 954. Gerl. ed. mai. I, 28. ed. min. I, 40. p. 185, 11. Debr. I, 20. et I, 83.] Charisius II. p. 114. Lindem. (p. 175. Putsch.) haec affert, ut probet *aliter* dici pro *alioquin* sive *alias*, i. e. alia rerum conditione, ceterum; cf. ad Catil. c. XXIX, 3, p. 135. supra Fr. I, 40. Hand. de Partice. Lat. Vol. I. p. 274. Multos esse, in quos haec verba quadrant, in promptu est; ex libidine igitur Debrössius ad Catulum retulit. Ad hunc locum respexisse Servium, qui ad Virg. Aen. III, 594. ex Sallustio laudat *sanctus alia*, fortasse probabile, sed minime certum est. v. Fr. Inc. 80.

Fr. 95. [Cort. p. 954. Gerl. ed. mai. I, 30. ed. min. I, 68. p. 195, 28. Debr. II, 51.] Priscian. X, 3, 20. p. 487. Kr. De vi *desenescere* verbi v. ad Iug. c. XXXV, 3. p. 207. Ceterum in re prorsus obscura Debrössius somniat hanc sententiam in Caesaris oratione pro gratia Lepidanis facienda fuisse.

96. Liberis eius avunculus erat.
97. Neque se recipere aut instruere proelio quivere.
98. Equi sine rectore exterriti aut saucii consternantur.
99. At inde nulla munitionis aut requie mora processit ad oppidum.

Fr. 96. [Cort. p. 954. Gerl. ed. mai. I, 33. ed. min. I, 77. p. 196, 8. Debr. V, 3.] Verba servavit Donatus ad Ter. Phorm. V, 6, 32. ut probaret dativum pro genitivo esse positum; quod quomodo fiat diximus ad Jug. c. VII, 4, p. 41. cf. Fr. V, 9. Quis fuerit, de quo auctor loquitur, constituere velle prorsus ineptum est.

Fr. 97. [Cort. p. 954. Gerl. ed. mai. I, 41. ed. min. I, 107. p. 198, 2. Debr. II, 100.] Verba, a Prisciano X, 9, 50. p. 509. ed. Kr. laudata, quo pertineant non liquet; Debrossius ad pugnam Lauro-nensem refert, vana et aperte falsa pro veris venditans. — *Instruere* cum dativo iunctum iterum habes Frâgm. II, 33. *Antequam egressus Sertorius instrueret pugnae suos.*

Fr. 98. [Cort. p. 954. Gerl. ed. mai. I, 42. ed. min. I, 108. p. 198, 3. Debr. II, 99.] Hoc quoque Fragmentum, a Prisciano VIII, 15, 83. p. 419. Kr. laudatum, a Debrossio ad pugnam Laurohensem refertur, non dissentiente, ut videtur, Gerlachio. Nobis de nexu non constat; ceterum Priscianus monet *consternantur* non passivum, sed deponens esse; quare sensus est *equi consternationem faciunt pugnantium*. In universum similis est Taciti locus Agricol. c. 36, extr. *Exterriti sine rectoribus equi — transversos aut obvios incursabant.*

Fr. 99. [Cort. p. 954. Gerl. ed. mai. I, 44. ed. min. I, 110. p. 198, 6. Debr. II, 62.] Priscian. VII, 19, 94. p. 355. ed. Kr. — *Nulla munitionis mora* quid significet intelligendum est ex more militiae Romanae. Nam quum etiam in itinere castra cotidie munitur (v. annotata ad Jug. c. XCIX, 1. p. 528.), ille mos celeritatis studio tum omissus est, ne munitionibus faciendis mora itineri fieret. — De genitivo *requie* satis diximus ad Jug. c. XXI, 2. p. 131. — Quis intelligatur et ad quodnam oppidum processum fuerit, prorsus est obscurum; nam sine ulla probabilitatis specie Debrossius et Gerlachius Vol. III. p. 74. ex Plutarchi Sertorio c. 13. colligunt de Metello agi Lacobrigam capere festinante.

Fr. 100. [Cort. p. 955. Gerl. ed. mai. I, 51. ed. min. I, 114. p. 198, 10. Debr. I, 96.] Servius ad Virg. Aen. VIII, 127. et Aru-sianus v. *deceat*, p. 223. Lindem. — De verbi *deceat* cum dativo

100. Locum editiorem, quam victoribus decebat, capit.
101. Neque detrusus aliquotiens deterretur.
102. Ea paucis, quibus peritia et verum ingenium est, abluentibus.
103. Numeroque praestans, privus ipse militiae.

constructione, antiquioribus haud infrequente, v. Zumpt. Gramm. Lat. §. 71, 4. §. 390. annotat. p. 351. ed. VIII. Ruddimann. Inst. Gram. Vol. II. p. 207. Vechner. Hellenolox. p. 363. Donat. ad Terent. Adelph. V, 8, 5. ibid. III, 4, 45. Taubmann. ad Plaut. Amphitr. II, 2, 188. ibid. III, 4, 24. Gell. IX, 15. — Ceterum unde sciat Debrossius ad Catulum haec spectare, Lepido apud Cosam victo (v. Fr. I, 54.) in editiore loco castra ponentem, equidem non assequor.

Fr. 101. [Cort. p. 966. Gerl. ed. mai. I, 66. ed. min. I, 120. p. 198, 22. Debr. III, 39.] Priscian. XV, 4, 24. p. 627. Kr. *Proterretur*, quod vulgo in Sallustii edit. et apud Krehlium legitur, ex nonnullis codd. scripsi *deterretur*, sententia ita flagitante; *deterrevi* enim proprium vocabulum est, si quis irrito conatu ita movetur, ut a re peragenda desistat. In summa rerum obscuritate Debrossius somniavit de Cyziceno cive, murum contra Mithridatis oppugnationem strenue defendente.

Fr. 102. [Cort. p. 956. Gerl. ed. mai. I, 73. ed. min. I, 84. p. 196, 14. Debr. I, 60.] Serv. ad Virg. Aen. XII, 694. Verbis Debrossius statuit Sallustium usum esse, quum loqueretur de perniciosi reipublicae opprimundae exemplis a Mario et Sulla investis, deque malis potentiae comparandae artibus, quibus pauci tum abstinerint. Sed *peritia* et *verum ingenium* potius de rebus recte iudicandis gerendisque, quam de pravis studiis malisque artibus intelligendum est, pariterque *abluere* non de vitandis his, quae male appetuntur, sed de reiciendis his, quae proponuntur ab aliis, dicitur. Quare verba suadent, ut cogitemus de aliqua sententia aut consilio proposito, quod plerique propter imprudentiam aut ingenii pravitatem amplecterentur, pauci tantum, veri magis intelligentes et honesti studiosiores, improbarent et abluerent; sed quale illud fuerit dicere velle temerarium foret. — De potestate vocis *verum* v. annotata ad Jug. c. XVI, 1. p. 96.

Fr. 103. [Deest apud Cort., Gerl. ed. mai. et Debr. — Gerl. ed. min. I, 99. p. 197, 17.] Fragmentum recens accessit ex Arusiani cod. Gud. p. 256. Quod ad sensum verborum attinet, *privus militiae* inusitato modo dictum videtur. Nam quum *privum* proprie sit, quod *singulorum* est, quoniam singuli e multitudine *excimendi* sunt,

104. Vacuam istam urbem hominibus militari aetate.
105. Quum murum hostium successisset, poenas dederat.
106. Quietam a bellis civitatem.

CAP. X.

Fragmenta paucissimis tantum aut singulis vocabulis composita.

107. Dubitavit acie pars.

inde fluxit potestas *auferendi* sive *orbandi*, in *privare* verbo maxime conspicua. Hanc autem vim Sallustius etiam adiectivo praeter consuetudinem tribuit, ita ut *privus militiae* sit *militiae expers*, i. e. militiae usum non habens, rei militaris ignarus. cf. Apul. de D. Soer. c. 43. *Turba imperitorum, priva verae sapientiae*. De quoniam duce loquatur auctor, non potest affirmari.

Fr. 104. [Deest apud Cort., Gerl. ed. mai. et Debr. — Gerl. ed. min. I, 53. p. 190, 10.] Verba recens addita exstant apud Arusianum v. *vacuus*, p. 265. ed. Lind. *Urbem hominibus* ex egregia Lindemanni coniectura scripsimus pro *urbibus*, ut depravate legitur in cod. Gud., qui solus haec verba continet. Sine idonea caussa Gerlachius hunc locum ad tumultum Lepidanum retulit.

Fr. 105. [Cort. p. 1008. Gerl. ed. mai. Inc. 138. ed. min. Inc. 41. p. 238, 9. Debr. III, 39.] Verba habet Servius ad Virg. Eclog. V, 5. libro non indicato, unde ad Incerta retulerunt editores; sed ex *primo* esse docet Arusianus v. *successit*, p. 260. — De sensu et structura *succedere* verbi v. ad Iug. c. LVII, 4. p. 311. — *Poenas dederat*, quae verba Arusianus omisit, haud dubie ita dictum fuit, ut enunciatio condicionalis sequeretur, de quo dicendi genere bene egit Zumptius Gramm. Lat. c. 77, 2. not. §. 519. p. 449. ed. VIII.

Fr. 106. [Cort. p. 956. Gerl. ed. mai. I, 63. ed. min. I, 54. p. 190, 11. Debr. I, 64. et III, 134.] Arus. v. *quietus*, p. 257. Lind.

Fr. 107. [Cort. p. 956. Gerl. ed. mai. I, 67. ed. min. I, 121. p. 198, 23. Debr. II, 101.] Priscian. VII, 19, 93. p. 354. Kr. Serv. ad Virg. Georg. I. 208. Probus II, 1, 1. p. 101. Lindem. De genitivo v. ad Iug. c. XXI, 2. p. 131.

Fr. 108. [Cort. p. 956. Gerl. ed. mai. I, 68. ed. min. I, 122. p. 198, 24. Debr. II, 63.] Charisius II. p. 141. Lind. (p. 211. Putsch.) De anastrophe praepositionis v. ad Iug. c. CI, 8. p. 542.

Fr. 109. [Cort. p. 956. Gerl. ed. mai. I, 69. ed. min. I, 123.

108. Quos inter maxime.
109. Rumore primo.
110. Militiae periti.
111. Doctus militiam.
112. Egregius militiae.
113. Animi immodicus.
114. Libertatis insueti.
115. Fugam maturabat.
116. Paucos saltum insidentis.

p. 198, 24. Debr. II, 17. V, 62.] Charis. II. p. 129. Lind. (p. 192. Putsch.)

Fr. 110. [Cort. p. 956. Gerl. ed. mai. I, 64. ed. min. I, 103. p. 197, 22. Debr. I, 25. I, 26. II, 97.] Arus. v. *peritus*, p. 252. Vulgo editur *peritus*, sed pluralem exhibet cod. Gud.

Fr. 111. [Cort. p. 954. Gerl. ed. mai. I, 40. ed. min. I, 106. p. 198, 2. Debr. III, 15.] Arusian. v. *doctus*, p. 223. De structura cf. ad Cat. c. XXV, 2. p. 120.

Fr. 112. [Deest apud Cort., Gerl. ed. mai. et Debr. — Gerl. ed. min. I, 95. p. 197, 15.] Arusian. v. *egregius*, p. 227. Fragmentum e cod. Gud. recens accedit.

Fr. 113. [Deest apud Cort., Gerl. ed. mai. et Debr. — Gerl. ed. min. I, 97. p. 197, 16.] Arusian. v. *infelix*, p. 239. Verba primus edidit Lindemannus.

Fr. 114. [Deest apud Cort., Gerl. ed. mai. et Debr. — Gerl. ed. min. I, 94. p. 197, 15.] Arusian. v. *insolens*, p. 241. Hoc quoque novum habetur.

Fr. 115. [Cort. p. 955. Gerl. ed. mai. I, 53. ed. min. I, 116. p. 198, 15. et Inc. 84. p. 240, 3. Debr. II, 7.] Hoc Fragmentum, quod est apud Arus. v. *maturus*, p. 247., in omnibus edd. male consutum legitur cum his verbis praemissis: *quam Sertorius neque erumperet tam levi copia navibus*. Sed haec, a Servio ad Virg. Aen. II, 564. corrupte et sine libri indicio laudata, summa tantum libidine huc trahi quis facile videt. Temere igitur Gerlachius in ed. min. Arusiani verba, quae ex *primo* libro afferuntur, ad *Incerta* remisit, contra Servii, *Incertis* concedenda (v. Inc. I.) simul cum Arusianis in *primo* exhibuit.

Fr. 116. [Deest apud Cort., Gerl. ed. mai. et Debr. — Gerl. ed. min. I, 98. p. 197, 17.] Fragmentum recens accessit ex Arusiani cod. Gud. v. *insido*, p. 236.

117. Profectionem festinantes.
 118. Solis viis.
 119. Agreste.
 120. Quaesere.
 121. Ἄζιλις πόλις Λιβύης· οἱ δὲ περὶ Σαλούστιον
 οὐ πόλιν, ἀλλὰ τόπον φασὶ καὶ ποταμὸν εἶναι.

Fr. 117. [Deest apud Cort., Gerl. ed. mai. et Debr. — Gerl. ed. min. Inc. 81. p. 239, 25.] Hoc quoque Fragmentum primum editur ex cod. Gud. Arusiani v. *festino*, p. 231. De transiliva *festinare* verbi potestate cf. ad Iug. c. XXXVII, 4. p. 216.

Fr. 118. [Cort. p. 954. Gerl. ed. mai. I, 35. Debr. III, 69. III, 117. III, 156. — In Gerl. ed. min. deest.] Donatus ad Terent. Phorm. V, 7, 86. — *Solae viae* sunt, quae per loca sola, i. e. solitaria ac deserta, ducunt; v. ad Iug. c. CIII, 1. p. 556.

Fr. 119. [Cort. p. 954. Gerl. ed. mai. I, 45. ed. min. I, 111. p. 198, 8. Debr. III, 152 et IV, 82.] Charis. I. p. 69. Lind. (p. 97. Putsch.)

Fr. 120. [Deest apud Cort., Gerl. ed. mai. et Debr. — Gerl. ed. min. Inc. 17. p. 237, 12.] Hoc infinitivo Sallustium in *primo* libro usum esse tradit Eutyclus II, 14. Corp. Gramm. Lat. Vol. I. p. 192; idem testatur Phocas ibid. p. 349. sed libro non nominato, unde Gerlachius ad *Incerta* retulit. De ipsa verbi forma et significatione cf. annotata ad Fragm. I, 55.

Fr. 121. [Deest apud Cort., Gerl. ed. mai. et Debr. — Gerl. ed. min. Inc. 92. p. 240, 10.] *Azilis* urbis et fluvii notitia est apud Stephanum Byz. h. v. p. 41. ed. Berkel. Quae apud Strab. XVII. p. 1183. C. Almel. memoratur urbs ad oram Mauretaniae occidentalem *Ζηλῆς*, in Itin. Anton. *Zilis*, cui hodie cum *fluvio cognomini* *Arzila* est vocabulum (v. Mannert. Geogr. Gr. et Rom. Vol. X, 2. p. 463. Forbiger. Geogr. antiq. Vol. II. p. 878.), non videtur diversa esse ab ea, quam Steph. Byz. affert. Haud improbabiler igitur coelicias *Azilis* fluvii mentionem a Sall. esse factam, quum de Sertorio ageret apud Mauros commorante; v. Fr. I, 63. 64. Quod si verum est, Fragn. post I, 63. collocari debet.

HISTORIARUM FRAGMENTA.

LIBER II.

ARGUMENTUM.

CAP. I.

Lepidi res extremae ac mors in Sardinia narrantur. — Insulae descriptio et antiquitates. — Corsicae descriptio. — Perperinae cum Lepido coniuncti fuga ex Sicilia et Corsica in Galliam indeque in Hispaniam. Fr. 1—15. [Anni 77. 76. a. Chr. n.]

CAP. II.

Bellum Sertorianum, Pompeii in Hispaniam iter et adventus. — Eius ingenium illustratur. — Rerum gestarum narrationi praemittitur descriptio ingenii Hispanorum. — Pugnae apud Italicam, Lauronem, Turiam sive Saguntum, aliae. — Metelli in ulteriorem provinciam recessus. — Incertioris sententiae Fragmenta quaedam ad Sertorium spectantia. Fr. 16—37. [Anni 77—75. a. Chr. n.]

CAP. III.

Bellum contra piratas in Pisidia et Pamphylia a P. Servilio gestum. Fr. 38—40. [Anni 76—75. a. Chr. n.]

CAP. IV.

Bellum contra Macedonas et Dardanos a C. Scrib. Curione gestum. Fr. 41—43. [Anni 76—74. a. Chr. n.]

CAP. V.

Res urbanae. — Contentiones de restituenda potestate tribunicia. — Ammonae caritas, eaque ortus plebis tumultus. — C. Cottae consulis oratio. — Terrae motus. — Fr. 44—52. [Anni 76. 75. a. Chr. n.]

CAP. VI.

Bellum Mithridaticum tertium. — De Mithridatis genere et maioribus, tum quo ingenio ac moribus fuerit, exponitur. — Belli initia et adiutores. — M. Cottae clades ad Chalcedonem. Fr. 53—61. [Annus 74. a. Chr. n.]

CAP. VII.

Fragmenta incertioris explicationis spectantia ad Pompeium, ad

Sertorium, ad pugnas et res bellicas, ad terrarum urbiumque situm, denique ad facta singularia. Fr. 62—90.

CAP. VIII.

Fragmenta paucissimis verbis composita. Fr. 91—102.

HISTORIARUM FRAGMENTA.

LIB. II.

CAP. I.

Lepidi res extremae ac mors in Sardinia narrantur. — Insulae descriptio et antiquitates. — Corsicae descriptio. — Perpernae cum Lepido coniuncti fuga ex Sicilia et Corsica in Galliam indeque in Hispaniam. Fr. 1—15.

I. Quum praedixero positum insulae.

Fr. 1. [Cort. p. 1003. Gerl. ed. mai. Inc. 41. ed. min. I, 7. p. 200, 11. Debr. IV, 36.] Verba, quae Donatus ad Terent. Phorm. I, 2, 47. refert sine libri mentione, Gerlachius Vol. III. p. 126. probabili coniectura ad Sardiniae descriptionem spectare censuit. Sed quod ea in ed. min. iis Fragmentis postposuit, quibus iam de ipso Sardiniae situ et fabulosa aetate ac praeterea de Corsicae antiquitate agitur, parum placet. Nam quum vix dubitari possit, quin auctor initium secundi libri duxerit a Lepidi rebus persequendis, quas in primo usque ad eius fugam in Sardiniam narraverat (v. ad Fragm. I, 56.), consentaneum est haec verba in ipso exordio iis coniuncta fuisse, quibus Sallustius consilium de bello Lepidano in Sardinia gesto absolvendi declaravit. — *Praedicere* h. l. est *prae* vel *antea dicere*, quo sensu vocabulum saepius a Velleio et Quintiliano usurpatur; cf. Boetticheri Lex. Tacit. p. 367. et Bonnellii Lex. Quintil. p. 681.

Fr. 2. [Cort. p. 957. Gerl. ed. mai. II, 1. ed. min. II, 2. p. 200, 3. Debr. II, 28.] Verba servavit Gellius XIII, 29. et Nonius I, 262. p. 53, 1. Merc. Eadem cum multo pluribus attulit Isidorus XIV, 6, 39. p. 453. ed. Lind., sed non nominato Sallustio. Ex quo quamquam plurima petivit, tamen, quum auctorum verba raro integra laudet, sed alia ommittere soleat, alia addere (cf. infra ad Fr. II, 13.), valde verendum est, ut Gerlachius et Debrossius hunc Isi-

2. Sardinia in Africo mari facie vestigi humani in orientem quam in occidentem latior prominet.

dori locum recte Sallustianis Fragmentis intulerint; v. Gerl. ed. mai. Inc. 221. Debr. II, 28. et II, 39. Sed quoniam Grammatici testimonio aliquantum lucis affunditur indubitatae fidei verbis, ex Sallustio a Gellio et Nonio allatis, totum locum hic apponemus. Isidorus igitur: *Haec, inquit, in Africo mari facie vestigi humani, in oriente quam in occidente latior prominet, ferme paribus lateribus, quae in meridiem et septentrionem vertunt, ex quo ante commercium a navigantibus Graecorum Ἰχνος appellata. Terra patet in longitudine (scrib. longitudinem) milia CXL, in latitudine (scrib. latitudinem) XL. In ea neque serpens gignitur, neque lupus, sed solifuga tantum, animal exiguum hominibus perniciosum. Venenum quoque ibi non nascitur, nisi herba per scriptores plurimos et poetas memorata, apiastro similis, quae hominibus rictus contrahit et quasi ridentes interimit. Fontes habet calidos Sardinia, infirmis medelam praebentes, furibus coecitatem, si sacramento dato oculos aquis eius tetigerint. Ex his ut incertum est quae re vera Sallustii sint, ita nonnulla insunt, quae explicatione egere videantur. — Sardiniae formam iam antiquissimis temporibus plantae humanae vestigio fuisse comparatam non solum Isidori verbis declaratur, sed cognoscitur etiam ex Hesychio Tom. II. p. 1149. ed. Albert. Σανδαλιώτη, ἢ Σαρδὼ πάλαι, ubi v. interprt., et Pausania X, 17, 1. p. 664. ed. Bekker. Ἐλλήνων οὐ κατ' ἐμπορίαν ἐγπλέοντες Ἰχνοῦσαν ἐκάλεσαν, ὅτι τὸ σχῆμα τῆ νήσου κατ' Ἰχνος μάλιστα ἐστὶν ἀνθρώπου. Idem testatur Plin. H. N. III, 13. Sardiniam ipsam Timaeus Sandalium appellavit, ab effigie soleae, Myrsilus Ichnusam, a similitudine vestigi. cf. Sil. XII, 355. Insula stuctisimo circumvallata profundo Castigatur aquis, compressaque gurgite terras Enormes cohibet nudae sub imagine plantae; Inde Ichnusa prius Graeis memorata colonis. Manil. Astron. IV, 629. Sardiniam in Libyco signat vestigia plantae. — Quod Isidorus Sardiniam XL milia passuum in latitudinem patere dicit, sive ex Sallustio hausit, sive ipse tradit, haud dubie falsum est. Quare ut numeri ratio propius ad veritatem accedat, conicio pro XL inverso ordine esse scribendum LX; quamquam autem ne hoc quidem satis accuratum est (cf. Mannerti Geogr. Graec. et Rom. Vol. IX. P. II. p. 470.), tamen sic uterque numerus fere cum eo congruit, quem Pausanias X, 17, 1. prodidit. — Herba apiastro similis a Solino Polyhist. c. X. dicitur herba Sardonis, a Virgilio Ecl. VII, 41. Sardoia herba, ad quem locum Servius „in Sardinia, inquit, nascitur quaedam herba, quae Sardoia dicitur, ut Sallustius dicit, apiastri similis; haec comesa ora hominum rictus dolore contrahit et quasi ridentes interimit.“ Inde risus fictus et amarulentus ringentium*

3. Ichnusa.

4. Sardus Hercule procreatus cum magna multi-

dictus *risus Sardonius*, γέλως Σαρδόνιος (v. Cic. Epp. ad Fam. VII, 25, 2.), sed mirifico originationis errore. Graeci enim, *Sardinia nondum cognita*, talem risum dixerunt γέλωτα σαρδά-
νιον; cf. Homer. Od. XX, 301 sq. Μελδῆσε δὲ θυμῷ Σαρδά-
νιον μάλα τοῖον, ad quem locum Scholiasta ed. Buttman. p. 527., memoratis aliorum explicationibus, verissime: ἄμεινον δέ, inquit, τὸν ἐπὶ καταμωκῆσει προσπολήτον γέλωτα παρὰ τὸ σεσηθῆναι, ὃ ἔστιν ἀνοίγειν τὰ χεῖλη. Qua vocis origine ignorata Latini malignum risum ad similitudinem effectus *Sardoniae herbae*, sibi bene cognitae, dixerunt *Sardonium*. Haec igitur forma ut Latinis scriptoribus concedenda est, ita apud Graecos scribendum σαρδάνιος, quam vocem Stallbaumius ad Platonis Polit. I. c. II. p. 337. A. (p. 38. ed. Goth.) non debebat contra optimorum codd. auctoritatem alteri posthabere. — Ceterum cum Isidori verbis valde conveniunt, quae refert Solinus Polyhist. c. X. *Sardinia est quidem absque serpentibus; sed quod aliis locis serpens est, hoc solifuga Sardois agris, animal perexiguum simileque araneis forma.* — Huic incommodo accedit et herba Sardonias, quae in destuvis fontaneis provenit largius iusto. Ea si edulio fuerit, vescentibus nervos contrahit, rictu ora diducit, ut, qui mortem oppetunt, velut ridendum facie intereant. — Fontes sane calidi et salubres aliquot locis effervescent; — Sed qui oculis medentur, et coarguendis valent furibus. Nam quisquis sacramento raptum negat, lumina aquis attrahat; ubi periturum non est, cernit clarius. Si perfidia abnuat, detegitur facinus coecitate, et captus oculis admissum tenebris fatetur. His Isidori et Solini verbis tum inter se, tum cum Servii testimonio de Sallustio comparatis, satis, opinor, elucebit utrumque res quidem a Nostro memoratas accurate tradidisse, verborum vero parum retinentem fuisse.

Fr. 3. [Cort. p. 957. Debr. II, 28. — Deest apud Gerl. ed. mai. — ed. min. Inc. 78. p. 239, 24.] *Ichnusam* antiquum Sardiniae nomen a Sallustio memoratum fuisse, facile intelligit, qui Solini verba Polyhist. c. X. *Sardiniam apud Timaeum Sandalium legimus, Ichnusam apud Crispum*, cum Isidori loco, ad Fr. II, 2. allato, contulerit. Imperite igitur Gerlachius Vol. III. p. 77. pro *Crispum* a Solino scriptum contendit *Chrysippum*, ut in nonnullis editionibus est, quamquam recte statuit Fragmentum a Carrione et sequentibus editum sic constitutum inde *Ichnusa appellata* ab orationis Sallustianae forma multum discrepare. De antiquo Ichnusae nomine vide etiam locum Aristotelis de Mirabil. Auscult. 100. infra ad Fr. II, 7. ascriptum, et ceterorum scriptorum locos ad Fr. II, 2. laudatos.

tudine a Libya profectus Sardiniam occupavit et ex suo vocabulo insulae nomen dedit.

5. Daedalum ex Sicilia profectum, quo Minonis fugerat iram atque opes.

Fr. 4. [Deest apud Cort. — Gerl. ed. mai. Inc. 221. ed. min. II, 3. p. 200, 5. Debr. II, 30.] Verba ab Isidoro XIV, 6, 39. p. 453. ed. Lindem. servata ut verum Sallustii Fragmentum putemus, quamquam de auctoris nomine prorsus siletur, rursus permovemur Solini consensu, qui in Polyhistore c. X. haec habet: *Nihil attinet dicere, ut Sardus ab Hercule et Norax a Mercurio procreati, cum alter a Libya alter abusque Tartesso Hispaniae in hosce fines permeavissent. A Sardo terrae, a Norace Norae oppido nomen datum.* Accedit Sillii, ex eodem fonte haurientis, auctoritas; cf. XII, 358 sq. *Insula — Ichnusa prius Graeis memorata colonis: Mox Libyci Sardus generoso sanguine fidens Herculis ex sese mutavit nomina terrae.* Pausanias X, 17, 2. p. 664. ed. Bekker. *Πρῶτοι δὲ διαβῆναι λέγονται ναυσὶν ἐς τὴν νῆσον Αἴβυες ἠγεμῶν δὲ τοῖς Αἴβυσιν ἦν Σάρδος ὁ Μακίριδος. Ἡρακλέους δὲ ἐπινομασθέντος ὑπὸ Αἰγυπτίων τε καὶ Αἰθύων. — Καὶ τὸ ὄνομα ἀπὸ τοῦ Σάρδου τούτου μετέβαλεν ἢ νῆσος.* Ceterum huius Fragmenti verba apud Isidorum ea praecedunt, quae supra ad Fr. II, 2. illustrandum ascripsimus. Sed quum rerum ordo vix patiat de primis terrae incolis prius dici, quam de eius situ atque ingenio, non dubium est, quin Isidorus nonnullis, quae apud Sallustium legebantur, omissis, singulas narrationis partes traiecerit ac suo modo composuerit. — Pro *Sardus*, quam formam scriptorum consensus tuetur, Gerlachius in utraque editione male scripsit *Sardis*, ut in Isidori deterioribus codd. legitur. — *Vocabulum pro nomine Sallustii, ut videtur, exemplum saepius dixit Tacitus; cf. Annal. XII, 27, 1. Agrippina in oppidum Ubiorum coloniam deduci impetrat, cui nomen inditum ex vocabulo ipsius.* XII, 66, 3. *Deligitur artifex talium vocabulo Locusta.* XIII, 12, 1. *Delapsus Nero in anorem libertae, cui vocabulum Acte fuit.*

Fr. 5. [Cort. p. 958. Gerl. ed. mai. V, 10. ed. min. II, 13. p. 201, II. Debr. II, 33.] Verba Priscianus VI, 13, 70. p. 265. Kr. laudat ex quinto, quod falsum esse res ipsa clamat, quum in libro quinto nullus esset locus de Daedalo dicendi, secundus autem huius rei idoneam praebere oportunitatem, ut sequentia Fragmenta ostendunt. Nihil autem fuit facilius, quam ut signum numeri II male scriptum in V abiret; cf. Prolegom. nostra ad Vellei. p. XLIII. — De Daedali, a Minoe expulsi, fuga in terras occidentem versus sitas

6. Daedalus primum Sardiniam, post delatus est Cumas.

7. Aristaeus post laniatum a canibus Actaeonem

cf. Aristotelem de Mirabill. Auseultatt. 81. Tom. II. p. 836. ed. Bekker. *Ἐν ταῖς Ἠλεκτρῖσι νήσοις φασὶν εἶναι δύο ἀνδρῶντας ἀνακειμένους· λέγεται δὲ τούτους Δαίδαλον εἶναι ἔργα, ὑπόμνημα τῶν πάλαι, ὅτε Μίνω φεύγων ἐκ Σικελίας καὶ Κρήτης εἰς τούτους τοὺς τόπους παρέβηκε.* Herodot. VII, 170. *Λέγεται Μίνω κατὰ ζήτησιν Δαίδαλον ἀπικόμενον ἐς Σικανίην, τὴν νῦν Σικελίην καλευμένην, ἀποθανεῖν βιαίῳ θανάτῳ.* Adde Diod. Sic. IV, 79. Vol. I. p. 322. Wessel., Pausan. I, 21, 4. p. 39. Bekk. id. VII, 4, 6. p. 419. Ceterum Sallustius insolenter ac paullo durius *fugere* simul cum adverbio loci et accusativo obiecti coniunxit, quorum illud intransitivum, hoc transitivum verbi sensum requirit. Fortasse ea re offensus Carrio ex cod. Thos. scripsit *cum Minonis fugeret iram atque opes*; sed eo sententia ita immutatur, ut Daedali fuga non ex Creta, sed ex Sicilia facta esse dicatur. Eundem sensum habet scriptura a Gerlachio in ed. mai. expressa: *quo Min. fugeret iram.* Sed ut probari nequit Daedalum Minois timore Siciliam reliquisse, ita ex eo, quod *opes* Minois fugisse dicitur, patet Cretensem fugam esse intelligendam. — Pro *Minonis* Gerlachius in ed. mai. male scripsit *Minois*, contra disertum Prisciani testimonium, qui *Minonis* a Sallustio eodem modo dictum esse docet, quo Syracusii *ἦρων*, *ἦρωνος* dicerent pro *ἦρας*, *ἦρωος*.

Fr. 6. [Deest apud Cort. — Gerl. ed. mai. Inc. 197. ed. min. II, 12. p. 201, 9. Debr. II, 34.] Verba laudavit Servius ad Virg. Aen. VI, 14., libri numero non indicato; sed ad eandem fabulam spectare, quam praecedens Fragmentum, nemo dubitabit. cf. Pausan. X, 17, 4. p. 665. Bekk. *Οἱ δὲ καὶ Δαίδαλον ἀποδρᾶναι τῆν-καὶτα Καμίκιον διὰ τὴν ἐπιστρατείαν τὴν Κορητῶν, καὶ ἀποικίας ἐς τὴν Σαρδῶ μετασχεῖν τῷ Ἀρισταίῳ νομίζουσαν.* De Daedali Cumas adventu cf. Silium XII, 90 sqq. — Quae in utraque Gerlachii ed. post *Daedalus* legitur *vero* particula, non Sallustii, sed Servii est, suam orationem nectentis; quare cum Debrossio delevimus.

Fr. 7. [Cort. p. 1010. Gerl. ed. mai. Inc. 196. ed. min. II, 11. p. 201, 4. Debr. II, 32.] Locus, a Servio ad Virg. Georg. I, 14. allatus, num plane genuinus sit, dubitari potest; nam eo quod Servius addit *ut Sallustius docet*, significari videtur rem potius, quam verba auctoris cum fide referri. Sed ut ut est, hoc certe patet, de Aristaeo fabulam a Sallustio in explicanda Sardiniae antiquitate re-

filium matris instinctu Thebas reliquit, et Cretam insulam tenuit primo, adhuc hominibus vacuam; postea, ea relicta, cum Daedalo ad Sardiniam transitum fecit.

8. Apollinis filio et Cyrenes.

latam fuisse; ac Servium satis accurate auctorem suum secutum esse iure colligas ex Sillio, qui quum alia ex Sallustio hausit (v. ad Fr. II, 2. et II, 4.), tum locum de Aristaeo ex eodem expressit; cf. XII, 365 sqq. *Fama est quum laceris Actaeon flebile membris Supplicium lueret spectatae in fonte Dianae, Attonitum novitate mali fugisse parentem. Per freta Aristaeum et Sardoos isse recessus: Cyrenen monstrasse serunt nova litora matrem.* Praeterea etiam Solinus Polyhistor. c. X. Aristaei ita mentionem facit, ut pateat hunc quoque ex Sallustio pendere. Eadem tradit Pausanias X, 17, 3. p. 665. Bekker. Aristaei cultus quomodo in Sardiniam in-vectus sit ibique obtinuerit, docetur ab Aristotele de Mirabill. Auseultatt. 100. Tom. II. p. 838. ed. Bekker, quem locum, quia et ad universam insulae antiquitatem et ad Fr. II, 4. illustrandum pertinet, totum hic apponemus: *Ἐν τῇ Σαρδοῖ τῇ νήσῳ κατασκευασμένα φασὶν εἶναι εἰς τὸν Ἑλληνικὸν τρόπον διακελευμένα τὸν ἀρχαῖον, ἄλλα τε πολλὰ καὶ καλὰ καὶ θύλους περισσοῖς τοῖς θυσίμοις κατεξεσμένους. τούτους δ' ὑπὸ Ἰολάου τοῦ Ἰφικλέους κατασκευασθῆναι, ὅτε τοὺς Θεσπιάδας τοὺς ἐξ Ἡρακλέους παραλαβὼν ἐπλευσεν εἰς ἐκεῖνους τοὺς τόπους ἐποικίσαν, ὡς κατὰ συγγένειαν αὐτῶ τὴν Ἡρακλέους προσήκοντας διὰ τὸ πάσης τῆς πρὸς ἐσπέραν κύριον Ἡρακλέα γενέσθαι. Αὕτη δὲ ἡ νῆσος, ὡς εἰοικεν, ἐκαλεῖτο μὲν πρότερον Ἰχνοῦσσα διὰ τὸ ἐσχηματίσθαι τῇ περιμέτρῳ ὁμοίωτα ἀνθρωπίνῳ ἴχνει, εὐδαίμων δὲ καὶ πάμφορος ἔμπροσθεν λέγεται εἶναι. Τὸν γὰρ Ἀρισταῖον, ὃν φασὶ γεωργικώτατον εἶναι ἐπὶ τῶν ἀρχαίων, τοῦτον αὐτῶν ἀρξαι μυθολογοῦσιν. Propter soli igitur fertilitatem (cf. Strabo V, p. 343. C. Almelov. Pausan. X, 17, 1. p. 664. Bekk. Silius XII, 375. Met. II, 7.) Aristaeus, numen agri proventibus prospiciens (v. Cic. de N. D. III, 18. ibique Creuzer. p. 564.); a Graecis colonis etiam in Sardinia cultus est, unde fabula de eius in insulam adventu nata.*

Fr. 8. [Cort. p. 1003. Gerl. ed. mai. Inc. 38. ed. min. II, 6. p. 200, 10. Debr. II, 31.] Apud Probum II, 1, 16. (Corp. Gramm. Lat. Vol. I. p. 107.) qui haec verba laudat, pro *filio* est *filia*, haud dubie corrupte. Nam quum Apollinis et Cyrenes non alia proles nota sit quam Aristaeus, (cf. Serv. ad Virg. Georg. I, 14. IV, 317. Pausan. X, 17, 3. p. 665. et v. Boeckhii Explicat. ad Pind. Pyth. IX. p. 324.) nihil est verisimilius, quam Sallustium in huius fabula ex-

9. Geryonis.

10. Troiano tempore invadendarum terrarum caussa fuerat navigatio [uti Sallustius meminit.]

ponenda etiam originem eius tetigisse. Quare quum hoc Fragmentum antecedente artissime cohaerere putandum sit, necessario sequitur auctorem non de *filia*, sed de *filio* Apollinis et Cyrenes dixisse. A rei veritate igitur non discedit Gerlachii coniectura, in ed. min. *filius* pro *filia* scribentis; sed quum Debrossius simpliciore via idem consecutus sit, *filia* in *filio* mutando, consultius duximus huius coniecturam recipere, quum ita depravationis caussa planissime perspiciatur.

Fr. 9. [Cort. p. 1009. Gerl. ed. mai. Inc. 157. ed. min. II, 8. p. 200, 12. Debr. II, 35.] *Geryonis* nomen apud Sallustium lectum fuisse refert Servius ad Virg. Aen. VII, 662. Eius mentio haud dubie fuit in Sardiniae antiquitatibus illustrandis, ut cognoscitur ex Pausania X, 17, 5. p. 665. Bekk. Μετὰ δὲ Ἀρισταίων Ἰβήρης ἐς τὴν Σαρδῶν διαβαίνουσι ὑπὸ ἡγεμόνι τοῦ στόλου Νώρακι, καὶ ἀκλόσθη Νώρα πόλις ὑπὸ αὐτῶν. Ταύτην πρότερον γενέσθαι πόλιν μνημονεύουσιν ἐν τῇ νήσῳ, παῖδα δὲ Ἐρμῶ εἰλας τε τῆς Γηροῦνον καὶ Ἐρμού λέγουσιν εἶναι τὸν Νώρακα. De Nora urbe v. Mannertii Geogr. Graec. et Rom. Vol. IX. P. II. p. 489.

Fr. 10. [Cort. p. 1011. Gerl. ed. mai. Inc. 208. ed. min. II, 9. p. 200, 12. Debr. II, 33. et III, 133.] Verba a Servio ad Virg. Aen. I, 299. sine libri indicio sic laudantur, ut magis sententiam spectasse videatur, quam orationis formam. Sed de antiquiorum hominum migrationibus a Sallustio dictum fuisse quum de primis Sardiniae incolis ageret, ex sequente Fragmento apertum fit; quare huic satis certum locum assignasse videmur.

Fr. 11. [Cort. p. 1010. Gerl. ed. mai. Inc. 200. ed. min. II, 10. p. 201, 3. Debr. II, 37.] Hic quoque locus magis ob res, quam ob verba huc perlinet; Servius enim ad versum Virgilii Aen. I, 601. *Quisquid ubique est Gentis Dardaniae, magnum quae sparsa per orbem*, haec annotavit: „Meminit historiae; nulli enim post excidium Troiae orbis diversa tenuerunt, ut Helenus Epirum, Antenor Venetiam, alii Sardiniam, secundum Sallustium.“ Eundem Sallustii locum idem respicit ad Aen. I, 242. „Non sine caussa Antenoris posuit exemplum, quum multi Troianorum evaserint periculum, ut Capys, qui Campaniam tenuit, ut Helenus, qui Macedoniam, ut alii, qui Sardiniam, secundum Sallustium.“ Quid horum Sallustii sit, nemo dixerit; quare coniecturis omissis satis habemus Servii verbis huc collocandis digitum quasi intendisse ad id, quod auctor in hac Historiarum parte tractavit.

11. Capys Campaniam, Helenus Macedoniam, alii Sardiniam [secundum Sallustium] tenuerunt.

12. Tarrhos.

13. Sed ipsi ferunt taurum ex grege, quem prope littora regebat Corsa nomine Ligus mulier.

Fr. 12. [Cort. p. 1004. Gerl. ed. mai. Inc. 48. ed. min. Inc. 22. p. 237, 15. Debr. II, 47.] Hanc Sardiniae urbem bis laudat Probus II, 1, 44. et II, 1, 50. p. 123. et 129. ed. Lind. Nomen pluralis numeri fuit *Tarrhi*, ut ex utroque loco patet; *Tarrhos* enim accusativus est, non nominativus, ut censet Mannertus Geogr. Graec. et Rom. Vol. IX. P. II. p. 504. et Cellarius Not. Orb. Ant. Vol. I. p. 773. ed. II; quamquam ille bene coniecit hanc urbem non diversam fuisse ab ea, quae a Ptolemaeo III, 3, 2. *Tarrae* dicitur; v. Mannertum l. l. et p. 485. Ceterum non potest constitui utrum in ipsa insulae descriptione Tarrhorum mentio facta sit, an locus propter Lepidi tumultum ibi excitatum memoratus fuerit. Debrossius certe nullum historiae testimonium secutus est, Lepidum Cosâ fugientem ad Tarrhos navi appulisse narrans.

Fr. 13. [Cort. p. 958. Gerl. ed. mai. II, 15. ed. min. II, 4. p. 200, 7. Debr. II, 40.] Quoniam Lepidus cum iis, qui suam causam secuti erant, rebus in Italia male cedentibus, Sardiniam simul et Corsicam occupaverat, Sallustius secundi libri initio de huius quoque insulae situ, natura et incolis disseruit. Verba laudavit Priscianus VI, 15, 80. p. 274. Kr. Ex eodem Sallustii loco multa desumpsit Isidorus XIV, 6, 41. III. p. 453. ed. Lindem., sed ita, ut nonnullis quidem verbis servatis orationis formam tamen immutaret, id quod supra iam ad Fr. II, 2. observavimus. Quare Isidori verba non ut novum Fragmentum exhibenda putavimus, quemadmodum priores editores fecerunt (v. Cort. p. 958. Gerl. ed. mai. Inc. 222.), sed ad explicanda et illustranda ea, quae Priscianus attulit, hic subiiciemus. Igitur: „Corsicae insulae exordium, inquit, incolae Ligures dederunt, appellantes eam ex nomine ducis. Nam quaedam Corsa nomine Ligur mulier, cum taurum ex grege, quem prope littora regebat, transnatare solitum atque per intervalla corpore aucto remeare videret, cupiens scire incognita sibi pabula, taurum a ceteris digredientem usque ad insulam navigio prosecuta est. Cuiusgressu insulae fertilitatem cognoscentes Ligures ratibus ibi profecti sunt, eamque nomine mulieris auctoris et ducis appellaverunt.“ Haec quamquam magnam argumenti similitudinem habent, tamen non possunt in unum conflare, quod Debrossius fecit (II, 40.); verbis a Prisciano allatis haec Isidori annectens: cum

14. Ne illa tauro paria sint.

15. Perrexere in Hispaniam an Sardiniam.

CAP. II.

Bellum Sertorianum. Pompeii in Hispaniam iter et adventus. — Eius ingenium illustratur. — Rerum gestarum narrationi praemittitur descriptio ingenii Hispanorum. — Pugnae apud Italiam, Lauronem, Turiam sive Saguntum, aliae. — Metelli in ulteriorem provinciam recessus. — Incertioris sententiae Fragmenta quaedam ad Sertorium spectantia.

16. Narbone per concilium Gallorum.

transnatare solitum etc., cui rei tum structura, tum discrepans laudatorum verborum ratio obstat. Quid Sallustius in describenda Corsica disputaverit, fortasse coniectas ex Solino Polyhistor. c. III. „Corsicam plerique in dicendo latius circumvecti plenissima narrandi absolverunt diligentia, nihilque omissum, quod retractari non sit supervacuum, *ut exordium incolis Ligures dederint, ut oppida ibi exstructa sint, ut colonias ibi deduxerint Marius et Sulla, ut ipsa Ligustici sinus aequore aliiatur.*“ Nam quum verborum *ut exordium incolis Ligures dederint* consensus cum Isidoro ostendat, utrumque haec ex Sallustio expressisse, etiam relicta Solini ex eodem auctore desumpta videri possunt. Ceterum Lindemannus in Isidoro p. 453. falso edidit *Ligur mulier*; nam *Ligus m.* a Sallustio scriptum esse Priscianus l. I. disertis verbis testatur.

Fr. 14. [Cort. p. 958. Gerl. ed. mai. II, 16. ed. min. II, 5. p. 200, 10. Debr. II, 41.] Verba a Donato ad Terent. Andr. IV, 2, 23. laudata iam priores interpretes ad eandem fabulam de tauro, Corsicam Liguribus monstrante, de qua antecedente Fragm. dictum est, retulerunt. Quod ut aliquam verisimilitudinem habet (nam alio libri II. loco rursus de alio tauro dictum fuisse non probabile videtur), ita de sententiae ratione aequae ac de scriptura prorsus incerta sunt omnia. Nam ex eo, quod Donatus dicit *ne pro nedum* esse positum (v. ad Catil. c. XI, 8.) ad nexum eruendum nihil proficias; quem quum ita constituerit Debrossius „Negant alii detectionem Corsicae per mulierem Ligurem, *verentes ne illa tauro paria sit,*“ et in structura *ne* particulae turpiter lapsus est, et in mutandis verbis lusit pueriliter, quamquam Gerlachii assensum Vol. III. p. 79. consecutus.

17. Pompeius cum alacribus saltu, cum velocibus cursu, cum validis vecte certabat. [Neque enim ille aliter potuisset par esse Sertorio, nisi se et milites frequentibus exercitiis praeparasset ad proelia.]

Fr. 15. [Cort. p. 1008. Gerl. ed. mai. Inc. 132. ed. min. II, 15. p. 201, 15. Debr. II, 50.] Verba, quae Gerlachius in utraque ed. dicit *incerto* Servii loco exstare, scilicet quia libri et versus numerus *apud Debrossium omissus est*, leguntur ad Virg. Aen. I, 329. Recte autem coniecit Debrossius Perpernae copias esse intelligendas, quae a Pompeio e Sicilia eiectae (v. Fragm. I, 41.) partim in Hispaniam, partim in Sardiniam abierunt, quam ob causam Fragmentum, quod ex quo libro sit non indicavit Servius, hoc loco exhibuimus, quo de Lepidani belli reliquiis actum fuisse probabile est. *An* particulam, quae ita male habuit interpretes, ut Cortius mutaret in *et*, Debrossius in *aut*, non sollicitandam esse abunde patet ex Servii verbis, qui de variis huius particulae explicationibus agens Sallustii exemplo probat disiunctivam ei inesse potestatem; cf. Hand. de Partic. Lat. Vol. I. p. 342. §. 3., qui docte demonstravit *an* interdum prorsus abiecta vi dubitationis ita adhiberi disiungendis duabus notionibus, ut commode cum *sive* — *sive* particulis commutari possit; cf. Attius in Ione apud Priscian. VI, 1, 3. p. 219. Kr. *Ex taurigeno semine ortam fuisse an humano eam.*

Fr. 16. [Cort. p. 1007. Gerl. ed. mai. Inc. 106. ed. min. II, 18. p. 201, 19. Debr. II, 66.] Verborum, quae exstant apud Cledonium p. 1876. ed. Putsch., certam explicationem haud facile inieris, ne libro quidem, in quo lecta sunt, cognito. Sed quum vix alio Historiarum loco *Narbonis* mentio fieri potuerit, quam ubi de Pompeii itinere in Hispaniam egit auctor, satis excusatum putamus, quod Fragmento hunc locum assignavimus, quo Sallustius ad bellum Sertorianum persequendum regressus non potuit non Galliae Narbonensis cum Hispaniensi bello rationem attingere. Nonnulla, quae huic interpretationi fidem faciant, leguntur in Ciceronis oratione pro Fonteio, velut c. 1, 3. *Est in eadem provincia Narbo Marcus, colonia nostrorum civium, specula populi Romani ac propugnaculum, istis ipsis nationibus oppositum et obiectum.* — *Huic provinciae M. Fonteius praefuit: — maximum frumenti numerum ad Hispaniense bellum tolerandum imperavit.* ibid. c. 3, 6. *Cn. Pompeius hiemavit in Gallia M. Fonteio imperante.* His igitur cum Sallustii verbis collatis id quidem haud improbabile videatur de concilio Gallorum Narbone a Pompeio habito diei, quamquam de singulis nihil accuratius potest affirmari.

Fr. 17. [Cort. p. 1004. Gerl. ed. mai. Inc. 62. ed. min. II, 55.

18. Neque virgines nuptum a parentibus mittebantur, sed ipsae belli promptissimos delegebant.

19. [Sallustius ait] Hispanorum morem fuisse, ut

p. 203, 29. Debr. II, 113.] Locum, qui exstat apud Veget. de re mil. I, 9., non praestiterim in *secundo* libro fuisse, quum sententia talis sit, quae in quovis alio obiter potuerit proferrī. Sed si in rebus tam incertis satis fuerit aliquam probabilitatem secutum esse, non sine veri specie nobis videmur conicere Sallustium statim initio huius libri prodidisse, quibus artibus Pompeius, Metello auxilio missus, id efficere studuerit, ut meliore successu contra Sertorium pugnaret. De exercitiis militaribus v. Lipsium de Milit. Rom. V, 14. p. 306 sqq. Nieupoort. de Rit. Rom. V, 5, 8. p. 386. ed. IX. Creuzer. Antiquit. Rom. §. 256. p. 392. ed. II. *Alacres* Colerus bene interpretatur *expeditos et ad salendum aptos*. — De vi *velox* vocis cf. annotata ad Iug. c. XVII, 6. p. 104 sq. — *Vecte certare* non alias memoratum legitur inter consueta militum exercitia, neque ex nostro loco colligas certum aliquod exercitationis genus fuisse ab hac voce nuncupatum. Sed quoniam vectis ope magnae moles et impedimenta amovebantur, quod non sine magnis corporis viribus neque sine acri contentione fieri poterat, Sallustius hoc tantum dicit, ubicunque res posceret Pompeium et ipsum manum vecti admo-visse, quo militibus probaret, se ingenii pariter atque corporis viribus excellere ac nullis non militiae officiis sustinendis parem esse. Quod quantum valeret ad militum amorem imperatori conciliandum testatur Plutarchus in Mario c. 7., extr. *Ἡδίστον δὲ Ῥωμαίων θέλημα στρατιώτη στρατηγὸς ἐσθίων ἐν ὄψει κοινὸν ἄρτον ἢ κατακείμενος ἐπὶ σιβάδος εὐτελοῦς, ἢ περὶ ταφροῖαν καὶ χάρακωσιν ἔργου συνεφαπτόμενος*. Verba *Neque enim — ad proelia*, quae unciis inclusimus, non Sallustii esse iudico, sed Vegetii. Talis enim observatio quantopere per se ipsa a Crispi ingenio aliena sit, quivis, qui eum accuratius noverit, intelliget. Tum eam suspectam reddit iudicium de Pompeio honorificentius, quam pro Sallustii in eum animo, quippe qui nunquam Pompeium Sertorio parem habuerit. Denique ipsa verba, imprimis *ille* pronomen et locutio *praeparare se ad proelia* interpretem potius Sallustii produnt, quam Sallustium ipsum.

Fr. 18. [Cort. p. 959. Gerl. ed. mai. II, 25. ed. min. II, 25. p. 201, 27. Debr. II, 110.] Verba, quae leguntur apud Arusian. v. *promptus*, p. 256. Lind., aperte testantur Sallustium in libro *secundo* de Hispanorum ingenio atque moribus disseruisse, quam ob causam etiam duo sequentia Fragmenta ex *Incertis* huc traximus. Qua parte libri haec digressio facta sit, discernere non ausim; sed a ve-

in bella euntibus iuvenibus parentum facta memorarentur a matribus.

20. Celtiberi se regibus devovent et post eos vitam refutant.

risimilitudine non abhorre videtur, auctorem, antequam res a Pompeio et Metello gestas persequeretur, ostendere studuisse, qui factum sit, ut Sertorius tam diu duorum adversariorum impetum sustinere ac frangere posset. — Dictio *nuptum mittebantur* immerito offendit Ursinum, qui maluit *promittebantur*, vel *tradebantur*: nam in *mittere* verbo h. l. non tam valet *ablegandi* notio, quam *tradendi* et ad maritum *deducendi*, cui aliarum gentium mori opponitur Hispanarum virginum consuetudo, sua sponte viros sumentium. — De *promptus* vocis potestate v. ad Catil. c. XLIII, 4. De structura cum genitivo cf. ad Iug. c. LXXXIV, 2. p. 438.

Fr. 19. [Cort. p. 1010. Gerl. ed. mai. Inc. 204. ed. min. II, 26. p. 202, 2. Debr. II, 109.] Verba a Servio ad Virg. Aen. X, 281. allata haud dubie ad eandem rem spectant, ut antecedentia; nam his quoque caussae explicantur, cur Hispani tam fortes atque bellicosi fuerint. Similia ad virtutem incitamina apud alias quoque gentes in usu fuisse interpretes ad h. l. observarunt, coll. Statio Silv. IV, 7, 43. et Tacit. Germ. c. 3. — Pro *memorarentur*, ut recte legitur apud Servium, omnes Sallustii editores perperam scripserunt *memorentur*.

Fr. 20. [Cort. p. 1007. Gerl. ed. mai. Inc. 104. ed. min. IV, 86. p. 230, 15. Debr. III, 102.] Haec verba, quae Servio debentur ad Virg. Georg. IV, 218., inde a Carrione omnes editores praeter De-brossium eum alio Fragmento, ibidem IV, 211. (Fr. V, 1.) servato, coniunxerunt in unum, quasi sic vera Sallustii manus expressa esset. Sed quamquam sententiae similitudine efficitur, ut haud incommode haec Fragmenta conflata videri possint, tamen Carrionis coniecturam falsam esse planissime apparet ex Servio, qui disertis verbis monet huius Fragmenti verba de *Celtiberis* esse dicta, alterum ad *Parthos Medosque* spectare. Bis igitur erravit Gerlachius, qui utrumque locum ex Carrionis sententia in unum Fragm. coniunctum Vol. III. p. 132. ad Hispanos tantum refert, in ed. minore autem eundem de solis Asiae populis intelligi voluit. Rem a Sallustio traditam egregie illustrat Valer. Max. II, 6, 11. *Celtiberi etiam nefas esse ducebant proelio superesse, quum is occidisset, pro cuius salute spiritum devoverant*, quae verba ita cum nostris congruunt, ut vix dubitari possit, quin inde expressa sint. Ad eundem Sallustii locum respexit etiam Plutarchus in Sertorio c. 14, p. med. *Ἐθους δ' ὄντος Ἰβηρικῶν τοὺς περὶ τὸν ἄρχοντα τεταγμένους*

21. Occurrere duci et proelium accendere, adeo uti Metello in sagum Hirtuleio in brachium tela venirent.

συναποθνήσκειν αὐτῷ πεσόντι, καὶ τοῦτο τῶν ἐκεῖ βαρβάρων κατάσπεισιν ὀνομαζόντων, τοῖς μὲν ἄλλοις ἡγεμόσιν ὄλιγοι τῶν ὑπασπιστῶν καὶ τῶν ἐταίρων, Σερτορίῳ δὲ πολλοὶ μυριάδες ἀνθρώπων κατεσκευασμένων ἑαυτοὺς ἠκολούθουν. cf. Strabo III. p. 252. A. Almelov. Similis mos devotionis apud Gallos obtinuit, ut Caesar tradit B. G. III, 22., ubi v. doctam Herzogii commentationem. — Post eos, i. e. iis occisis vel mortuis. cf. Hand. de Partice. Lat. Vol. IV. p. 492. §. 4. — *Refutare vitam* est vitam *aspernari*, vita frui nolle; cf. Cic. p. Rabir. c. 16; 44. *Quam bonitatem non modo non aspernari ac refutare, sed complecti etiam et augere debetis.* De verbi potestate v. Forcellini Lex. ed. German.

Fr. 21. [Cort. p. 961. Gerl. ed. mai. II, 43. ed. min. II, 67. p. 204, 17. Debr. II, 119.] Non. XIV, 10. Quamquam nexu sublato priora facta paullum sunt obscura, tamen universum Fragmentum haud difficilem habet explicationem. Nam de pugna apud *Italicam* incunte anno 75. a. Chr. n. commissa sermonem esse nemo potest dubitare, collato Orosio V, 23. *Postea Hirtuleius cum Metello congressus apud Italicam Baeticae urbem viginti millia militum perdidit, victusque in Lusitaniam cum paucis refugit.* De eadem pugna intelligenda sunt etiam verba Epitom. Liv. lib. XCI. Q. Metellus proconsul L. Hirtuleium, quaestorem Sertorii, cum exercitu cecidit. Alia quaedam, sed quibus nulla lux Sallustii verbis affunditur, habet Frontin. de Strategem. II, 1, 2. et II, 3, 5. — Gerlachius Vol. III. p. 82. pro *duci* necessario aut *duces* aut *ducibus* scribendum esse censens in ed. min. vulgatam retinuit; recte, opinor; nam licet ignoretur subiectum verbi *occurrere*, neque constet quisnam *ducis* vocabulo significetur, tamen haec obscuritas, in Fragmentis frequentissima, iustam corrigendi causam non habet. — *Sagum* in universum appellabatur *vestis militaris*, cf. Nieupoort. de Rit. Rom. VI, 1, 3. p. 409. ed. IX.; sed imperatoris proprium erat *pahdamentum*, v. Nieup. l. l., Lips. de Mil. Rom. II, 12. p. 92 sq., Nitschii Antiquit. Rom. Vol. I. p. 361. ed. III., Gronov. et Duker. ad Liv. XLI, 10, 5. Quo quum duces ad ornatum et ad dignitatem uterentur, facile patet, cur Sallustius, ubi de *pugnae usu* sermo est, id vulgati *sagi* vocabulo appellaverit. — *Venire tela* dicuntur, quae iacta vehementi impetu accidunt; cf. Cic. Tuscc. II, 23, 56. *Pugiles ingemiscunt, quia profundenda voce omne corpus intenditur venitque plaga vehementior.* Ovid. Trist. V, 10, 21. Virg. Aen. V, 500. IX, 692., quae exempla Wassio debentur.

22. Quis a Sertorio triplices insidiae per idoneos saltus positae erant; prima, qui fronte venientis exciperent.

Fr. 22. [Cort. p. 978. Gerl. ed. mai. III, 27. ed. min. II, 72. p. 204, 25. Debr. II, 98.] Verba Servius partim refert ad Virg. Georg. II, 98., partim ad Aen. X, 896., sed ita, ut dubitari nequeat, quin Fragmentum ex utroque loco recte conflatum sit. Ita enim Servius ad priorem locum: „Sallustius ait: *Quis a Sertorio triplices insidiae per idoneos saltus positae erant; prima*, — et subaudiendum relinquit *insidia*, quod penitus dicere non possumus.“ Ad Aen. l. l. vero haec habet: „Item Sallustius: *prima, qui fronte venientes exciperet*, — quum de *insidiis* loqueretur, quas numeri tantum pluralis esse plus quam manifestum est.“ Eodem respicit Charis. l, 18, 8. p. 54. ed. Lind. (p. 75. ed. Putsch.): „*Insidiae* pluraliter dici debent; sed Sallustius de insidiis *prima* inquit.“ — Pro *quis a Sertorio* Carrio male edidit *quia Sertorio*. Vulgarem pronominis formam *quibus* Gerl. in utraque ed. contra codd. intulit; cf. ad Iug. VII, 6. p. 44. — Ut structuram exaequaret, Putschius scripsit *prima, quae — exciperet*; sed rectius Gerlachius, in verbo vitium inesse assecutus, in ed. min. exhibuit *qui — exciperent*; pluralem enim per synesin ad *prima* vocem referri in aperto est. — *Fronte* quid esset non capiens Putschius inde fecit *fonte*, quod temere editiones invasit; peius etiam Gerlachius in utraque ed. dedit *forte*, licet Vol. III. p. 101. *fronte* scribendum esse pronunciasset. Ne multa, *fronte venire* est *ex adversum venire*; v. Walch. ad Taciti Agric. c. 34. p. 355. — Librum Historiarum, unde desumptum est Fragmentum, non indicavit Servius; sed quum ad *secundum* pertineat dubitari nequit, quum Debrossius feliciter perspexerit in narratione de obsessa Laurone urbe verba lecta fuisse. Rem plane certam reddit Frontin. Strateg. II, 5, 31., cuius verba, quae nostrum locum egregie illustrant, hic apponemus. „Sertorius, inquit, in Hispania, quum apud Lauronem oppidum vicina castra Pompeii castris haberet, et duae tantummodo regiones essent, ex quibus pabulum peti posset, una in propinquo, altera longius sita, ea, quae in propinquo erat, subinde a levi armatura infestari; ulteriorem autem vetuit ab ullo armato adiri, donec persuasit adversariis tutiorem esse, quae erat remotior. Quam quum petissent Pompeiani, Octavium Graecinum cum decem cohortibus in morem Romanorum armatis, et decem Hispanorum levis armaturae, et Tarquinium (corr. *Tarquitium*, v. Drumanni Hist. Rom. IV. p. 363. not. 43.) Priscum cum duobus millibus equitum ire iubet ad insidias tendendas pabulatoribus. Illi strenue imperata faciunt. Explorata enim locorum natura in vicina silva nocte praedictas copias ab-

23. Receptis plerisque signis militaribus cum Laeli corpore.

24. Inter laeva moenium et dextrum flumen Turiam, quod Valentiam parvo intervallo praeterfluit.

secedunt, ita ut *in prima parte* leves Hispanos, aptissimos ad furta bellorum, ponerent, *paullo interius* scutatos, in *remotissimo* equites. Ne fremitu equorum cogitata proderentur, quiescere omnes silentio servato in horam tertiam diei iubet. Quum deinde Pompeiani securi oneratique pabulo de reditu cogitarent, et ii quoque, qui in statione fuerant, quiete invitati ad pabulum colligendum dilaberentur, emissi primum Hispani velocitate gentili in palantes effunduntur, et convulserunt confunduntque nihil tale exspectantes; prius deinde, quam resisti his inciperet, scutali erumpunt e saltu, et redeuntes in ordinem consternunt vertuntque; fugientibus equites immissi toto eos spatio, quo redibatur in castra, persecuti caedunt. . . . Hoc primum proelium inter Sertorium et Pompeium fuit.“ cf. Appian. B. C. I, 109. Ἀφικομένον δ' ἐς Ἴβηριαν (Πομπηίου), ἀντίκα ὁ Σεργώριος τέλος ὄλον, ἐπὶ χορολογίαν ἐξῶν, ἀντοῖς ὑποζυγίοις καὶ θεράπονσι συνέκοψε, καὶ Λαυρόνα πόλιν ἐφορῶντος αὐτοῦ Πομπηίου διήρπασε καὶ κατέσκαψεν. De eadem re v. Plutarch. in Sertor. c. 18. Praeterea cf. etiam Fr. Inc. 10.

Fr. 23. [Deest apud Cortium, Gerlachium ed. mai. et min. et Deobrossium.] Fragmentum servavit Commentator vetus ad Cicero. or. p. Placco, apud Aug. Maium in Auct. Class. Tom. II, p. 16., ubi haec leguntur: „Sed enim quod paternum amicum Cn. Pompei Laelium dicit, opinor ad tempus belli Sertoriani esse referendum, quo ibidem Laelius pater huius ab Hirtuleianis interfectus est, ut ait Sallustius, receptis plerisque signis militaribus cum Laeli corpore.“ Verba, quae diductis litteris exprimenda curavimus, num sola Sallustii sint, an nonnulla etiam ex antecedentibus ei tribui debeant, in incerto relinquendum est; sed quin recte ad *secundum* Historiarum librum ea retulerimus non potest dubitari, quum in primo de Pompeio nondum dictum fuerit. Rursus autem ambiguum est, quam pugnam Laelius a Hirtuleianis caesus sit; quare nihil aliud potest constitui, quam ante pugnam ad Segoviam, qua occiderunt Hirtuleii (v. Flor. III, 22, 7.), Laelium interfectum esse, qui in pugna Lauronensi adhuc legati munere fungeretur, teste Frontino Strategem. II, 5, 31.

Fr. 24. [Cort. p. 957. Gerl. ed. mai. II, 12. ed. min. II, 42. p. 202, 18. Debr. II, 121.] Fragmentum plene exstat apud Priscian. VI, 2, 9. p. 224., qui praeterea priorem eius partem usque ad *Turiam* vocem laudat libro V, 2, 6. p. 169. Ad eundem Sallustii lo-

25. Avidis ita promptisque ducibus, ut Metellus ictu tragulae sauciaretur.

26. Sed Metellus in volnere.

cum respexerunt etiam Probus II, 1, 15. p. 105. et Phocas de Nom. et Verbo II, 1. p. 324., perverso iudicio *Turiam* neutro genere a Sallustio positum contententes; qui error, unde fluxerit quamquam scite a Prisciano l. I. demonstratum est, lamen eius sententiam tam parum intellexit Gerlachius Vol. III. p. 78., ut etiamnum *Turiae* fluminis genus incertum esse statuat. — Verba ipsa haud dubie sunt de *pugna Turicensi* intelligenda, de qua v. quae dicemus ad Fr. III, 1, 6. — De *Valentia* urbe v. Ukert. Geogr. Graec. et Rom. Vol. II. P. I. p. 413 sq. — Structuram adiectivi pluralis neutro genere cum genitivo compositi illustravimus ad Catil. c. LIX, 2. p. 314. Nota autem insignem dicendi breviter, qua *inter laeva moenium* etc. dictum est pro *inter moenia, quae erant a parte laeva, et flumen Turiam, quod erat a dextra*.

Fr. 25. [Cort. p. 961. Gerl. ed. mai. II, 44. ed. min. II, 68. p. 204, 20. Debr. II, 133.] Verba bis laudat Nonius, IV, 432. p. 398, 7. Merc. *avidisque, ita promptis ducibus, ut etc.*, et XVIII, 8. p. 553, 27. *avidissimis atque promptis ducibus, ut etc.* Scripturam utroque loco corruptam emendavimus ex cod. Par. A. Vulgo in Sall. edd. legitur *avidisque ita promptisque ducibus etc.* *Avidi* duces dicuntur *pugnandi confligendique; prompti* sunt, qui strenue pugnam capessunt. Quod ad rem ipsam attinet, Freinshemius in Supplem. Livv. XCI, 26. huius Fragmenti priorem partem cum posteriore Fr. II, 21. in unum conflata de pugna apud Italicam intellexit; quod falsum esse iam Douza vidit, quum ex Plutarcho clare pateat in pugna ad *Saguntum* tragula vulneratum fuisse Metellum; cf. Sertor. c. 21., in. Ἐν δὲ τοῖς Σεγουντιῶν (scrib. Σεγουντιῶν) πεδίοις εἰς τὰς ἰσχυρὰς ἀπορίας κατασκευασίως τοὺς πολεμικοὺς ἠγαγίσθη συμβαλεῖν αὐτοῖς καταβαίνουσιν ἐφ' ἀρπαγὴν καὶ σιτολογίαν. Ἡγωνίσθη δὲ λαμπρῶς παρ' ἀμορτίων, καὶ Μέμμιος μὲν, ὁ τῶν ὑπὸ Πομπηίῳ στρατηγῶν ἠγεμονικώτατος, ἐν τῷ κακτερωτάτῳ τῆς μάχης ἔπεσεν, ἐκράτει δὲ Σεργώριος, καὶ φόνῳ πολλῶ τῶν ἐπι συνηστώτων ἐωθεῖτο πρὸς αὐτὸν τὸν Μέτελλον. Ὁ δὲ παρ' ἡλικίαν ὑποστάς καὶ περιφανῶς ἀγωνιζόμενος παύεται δόρατι. Eandem pugnam memorat etiam Appianus de B. C. I, 110. p. 157. ed. Schweigh. Ὁὐ πολὺ δὲ ὕστερον ἀγῶνα μέγαν ἠγωνίστατο περὶ Σεγουντίαν (scrib. Σάγουντον) ἐκ μεσημβρίας ἐπὶ ἄστρα, κ. τ. λ. — *Tragula* genus quoddam erat teli missilis, de quo cf. Herzog. ad Caes. B. G. I, 26. et V, 48.

Fr. 26. [Cort. p. 962. Gerl. ed. mai. II, 45. ed. min. II, 69.

27. Saguntini, fide atque aerumnis incluti prae mortalibus, studio maiore quam opibus (quippe apud quos etiam tum semiruta moenia, domus intectae parietesque templorum ambusti manus punicas ostentabant).

28. Saguntium.

p. 204. 21. Debr. II, 136.] Verba, quae exstant apud Donatum ad Terent. Andr. II, 1, 10., non multum videntur ab iis remota fuisse, quae antecedente Fragmento continentur; certe argumenti similitudo non obest, quominus utrumque iuxta collocetur.

Fr. 27. [Cort. p. 1007. Gerl. ed. mai. Inc. 119. ed. min. II, 59. p. 204, 6. Debr. II, 132.] Fragmentum, quod conservavit Hieronym. ad Habacuc. c. 9., perquam corrupte olim sic edebatur: „Saguntini, fide atque aerumnis incluti, per mortalium studium maiores quam opibus; quippe qui etiam tum semiruta moenia, domus intectae parietesque templorum ambusti manus Punicas ostentabant.“ Exiguam his afferebat medelan Putschii emendatio *quippe quis*, in qua relicui editores omnes acquieverunt. Primus Gerlachius verba ipsa mendis purgata ex melioribus Hieronymi libris exhibuit, sed perversa interpunctione, commate, quo post *mortalibus* distinximus, post *incluti* posito, structuram aequae ac sententiam rursus mirum quantum obscuravit. Nam quomodo *prae mortalibus* cum sequente sententia comparativa coniungi possit, nemo, ac minime Gerlachius ipse dixerit; at iisdem verbis ad *incluti* relatis existit commodissima sententia haec: *fidei atque aerumnarum famâ mortales longe praecedentes*. Quamvis liber Historiarum ab Hieronymo non indicatus sit, tamen vix dubium est, quin verba in narratione de pugna Turiensi, quae etiam dicitur apud Saguntum (v. ad III, 1, 6.), lecta fuerint. Quoniam praedicatum deest, difficile est sententiam constituere; sed quum non improbabile sit Metellum post pugnam cum parte copiarum Saguntum se recepisse, coniectio Sallustium fere tale quid dixisse: Saguntini, fidissimi Romanorum socii, studio maiore quam opibus (quippe qui ex ingenti calamitate sua vires nondum receperant) pro Romanis nitebantur ac saucios milites et laboribus confectos reficiebant curabantque. Sed utcumque est (nam etiam aliud dici potuisse facile concedo), hoc tamen constat verba *quippe apud quos — ostentabant* in parenthesi fuisse, cui inferendae *quippe* saepissime inservit; v. quae annotavimus ad Vell. II, 15, 1. p. 135.

Fr. 28. [Cort. p. 1003. Gerl. ed. mai. Inc. 28. ed. min. II, 54, p. 203, 28. Debr. II, 96. et II, 131.] Unicum hoc vocabulum refert Charis I. 21, 191. p. 82. Lind. (p. 115. Putsch.), quo probet *Saguntium* pro *Saguntinorum* a Sallustio dictum esse. Gerlachius Vol. III,

29. At Metellus in ulteriorem Hispaniam post annum regressus magna gloria concurrentium undique virile et muliebre secus per vias ac tecta omnium visebatur: Eum quaestor C. Urbinus aliique, cognita voluntate, quum ad coenam invitassent, ultra Romanorum ac mor-

p. 125. hanc formam a *Saguns* descendere ratus, tamen, quia neque *Aruns*, neque *Taguns* recte conferri possint, exempla huius terminationis desiderat. Facile credo. Sallustius enim non tam ineptus fuit, ut *Saguns* nomen usurparet, sed hoc sibi permisit, ut pro consueta *Saguntinus* forma diceret *Saguntius*, quemadmodum, ut hoc utar, et *Crustuminus* dicebatur et *Crustumius*, genitivum plur. autem faceret *Saguntium* pro *Saguntiorum*, quemadmodum *liberum*, *socium*, *modium*, *Rutulum*, *Celliberum* dicebatur pro *liberorum*, *sociorum* etc. cf. Conr. Leop. Schneideri Gramm. lat. II, 1. p. 69. sq. Drakenb. ad Liv. XXII, 22, 5. — Fragmentum eiusdem loci esse atque praecedens dubitari non potest.

Fr. 29. [Cort. p. 960. Gerl. ed. mai. II, 41., ed. min. II, 52. p. 203, 6. Debr. II, 139.] Fragmentum, quod servavit Macrobius Saturn. II, 9., hoc loco collocandum putavimus; quia consentaneum videtur Metellum non nisi rebus prospere gestis Hirtuleiisque vietis et occisis ac Sertorio ad cedendum coacto tantum fastum sumpsisse luxuriaeque supra modum se dedisse; cf. Plutarchi locum infra ad §. 5. ascriptum. Ceterum ut tempus, quo regressus est Metellus, non potest accurate definiri, ducibus in illo bello saepe loca mutantibus, ita quae pars Hispaniae a Sallustio significetur pariter incertum est; nam valde ambiguis finibus distinxisse Romanos *ulteriorem Hispaniam* a *citeriore* abunde demonstravit Ukertus in Geogr. Graec. et Rom. Vol. II. P. I. p. 304—7.; in universum tamen ea Hispaniae pars intelligenda videtur, cui Baeticae nomen fuit. — *Gloria* h. l. non est *gloriatio* Metelli, ut Gerlachius censet, sed *officiosa honoris significatio*, qua Hispani Metellum redeuntem exceperant; quae vocis potestas quamquam insolens est, tamen a genitivi ratione subiectiva excusationem habet; nam ut *amor civium* non solum significat amorem, quo cives fruuntur, sed etiam quo diligunt aliquem, ita *gloria concurrentium* non tantum est gloria, qua ab aliis ornati concurrentes gaudent, sed etiam qua alios afficiunt ipsi. Ceterum ex hac ipsa causa perspicitur vitiose apud Macrobius scriptum esse *concurrentibus*; veram scripturam tuetur Nonii auctoritas, qui III, 193. p. 222, 21. verba *At Metellus — visebatur* attulit. — *Secus* iam Carrio exhibuit pro *secus*, quod perperam et apud Macrobius et in aliquot Nonii codd. legitur; nam Sallustium scripsisse *secus*

talium etiam morem curabant, exornatis aedibus per aulaea et signa, scenisque ad ostentationem histrionum fabricatis; simul croco sparsa humus, et alia, in modum

probatur testimonio Probi Instit. Gramm. II, 1, 41. p. 131. „Secus duas res significat, adverbium separandi, et sexum; Sallustius: *virile ac muliebre secus*.“ cf. Charis. I. 16, 49. p. 44. Lindem. (p. 61. Putsch.) „Secus neutri generis est nomen, ut et Sallustius *virile secus* dicit, hoc est *virilis sexus*, quod per omnes casus integra forma declinatur.“ — Quod ad usum vocis attinet, Charisius l. l. pariter atque Gronovius ad Liv. XXVI, 47, 1. et Cortius ad h. l. eius rationem non perspexerunt, quorum opiniones bene refutavit Drakenborchius ad Livii l. l. Nimirum *secus* vox, quam illi vel indeclinabilem esse, vel genitivi aut ablativi potestatem habere dicunt, non nisi cum adiectivis *virile et muliebre* coniuncta accusativo tantum casu ponitur, cuius ea vis est, ut praecedens nomen accuratius definiat; cf. Conr. Leop. Schneideri Gramm. Lat. Vol. II. P. I. p. 462. Kruegeri Gramm. lat. §. 323. not. 3. p. 428. Tacit. Annal. IV, 62, 2. *Affluxere avidi talium imperitante Tiberio procul voluptatibus habiti virile ac muliebre secus, omnis actas.* — *Vinebatur* Gerlachius Vol. III, p. 81. pessime interpretatur *honoris et officii causa adibatur*, provocans ad Donati auctoritatem, qui ad Terent. Heeyr. I, 2, 113. docet *visere* officii esse. Quod ut per se verum est, ita minime convenit cum Sallustii verbis antecedentibus; nam quomodo Metellus officii causa *per vias ac tecta omnium adiri* potuerit, praeter Gerlachium vix quisquam assequatur. Verba hunc sensum habent: quum Metellus in ulteriorem Hispaniam regrederetur, undique confluebant, qui *eum redeuntem* vel in via vel ex aedibus *spectarent*, honori eius hoc tribuentes.

§. 2. *Eum quaestor — quum ad coenam invitassent*) In omnibus Sallustii edd. haec ita leguntur: *quum quaestor — eum ad coenam invitaverant*. Sed quum apud Macrobius, unicum huius Fragmenti fontem, verba ita exstant, ut in contextu expressimus, ab hac scriptura tum propter externam fidem, tum quia linguae usu magis commendatur, non recedendum putavimus; nam ut insolens est oratio a *quum* incipiens demonstrativo subsequente, ita inversa ratio longe est tritissima et ad nectendam orationem aptissima. — Pro *invitassent* omnes Sallustii edd. tenent *invitaverant*, quod per se non est damnandum; sed coniunctivus non solum Macrobius codicibus sustentatur, sed etiam propter causae notionem cum conditionis vi quodammodo coniunctam huius loco melius convenit; cf. Liv. II, 27, 8. *Desperato consulum senatusque auxilio, quum in ius duci debitorem vidissent, undique con-*

3 templi celeberrimi. Praeterea quum sedenti transenna demissum Victoriae simulacrum cum machinato strepitu tonitruum coronam capiti imponebat, tum venienti ture

volabant; neque decretum exaudiri consulis prae strepitu et clamore poterat, neque, quum decresset, quisquam obtemperabat. — *Ac ante mortatum* itidem reposuimus ex Macrobio pro *et*, quod Sallustii editores invexerunt. — *Curabant* h. l. significat: ei splendide recipiendo lauteque habendo curam impendebant. — *Aulaea*, i. e. vela picta auroque distincta, parietibus inserviebant tegendis lectisque consternendis, quorum usum Romani acceperant ex aula Attali regis, his luxuriae instrumentis referta; cf. Serv. ad Virg. Georg. III, 25. et ad Aen. I, 701. Varro de vita populi Rom. lib. III. apud Non. XIV, 4. p. 537, 16. Mere. Ad hunc Sallustii locum respexit Valer. Max. IX, 1, 5. *Quid sibi voluit Metellus Pius tunc, quum in Hispania adventus suos ab hospitibus aris et ture excipi patiebatur? quum Attalicis aulaeis contactos parietes laeto animo intuebatur? quum immanibus epulis apparatusimos interponi ludos sinebat? quum palmata veste convivium celebrabat, demissasque lacunaribus aureas coronas velut coelesti capite recipiebat?* — *Signa* scripsimus ex Ciacconii emendatione, pro *insignia*, ut falso est in Macrobius et Sallustii edd. omnibus. Non intelliguntur enim notae honorum aut magistratum, vestibus additae aut singulari vestium genere aliisve rebus conspicuae, sed *tabulae pictae, staturae, opera coelata*, quae omnia, haud raro communi signorum vocabulo appellata, imprimis ad luxum divitum Romanorum pertinebant, cf. Catil. XI, 6. ubi v. Herzog. Rem iam per se certam conficit locus Pseudo-Sallustii, qui, quum totam fere orationem vocibus ac sententiis composuerit mirifica diligentia ex vero Sallustio collectis, hunc quoque locum simul cum alio Catilinae XII, 3. expressit in Ep. ad Caesarem de Rep. ord. I, 8, 1. *Nam domum aut villam exstruere, eamque signis, aulaeis, aliisque operibus exornare, id est non divitiis decori habere.* — *Ad ostentationem histrionum* non est: ad iactationem sive gloriationem h., sed ad exhibendam histrionum artem. De hoc oblectationis inter convivium genere cf. Creuzer. Antiqq. Rom. §. 287. p. 436. ed. II. et interprr. ad Liv. XXXIX, 6, 8. — *Crocus* intelligendus est tritus et vino dilutus, quo theatra et templa perfundebantur suavissimi odoris gratia; cf. Spartian. Adrian. c. XIX. *In honorem Traiani balsama et crocum per gradus theatri fluere iussit.* Plura v. apud Forcellinum in Lex. h. v. — Verba *et alia* non pendent ex praegresso *sparsa*, sed cum ellipsi *facere* verbi dicta sunt, cuius h. l. eadem ratio est, quae obtinet in tritissima formula *nil*

quasi deo supplicabatur. Toga picta plerumque amiculo 4
erat ei accumbenti; epulae quaesitissimae, neque per
omnem modo provinciam, sed trans maria ex Mauretania
volucrum et ferarum incognita antea plura genera. Qui- 5

aliud, quam; cf. Zumpt. Gramm. Lat. §. 86, 13. et Gramm. lat.
nostr. §. 159, 5. p. 602. Bremi. ad Nep. Agesil. c. II, 4. Gronov. et
Drakenborch. ad Liv. XXXI, 24, 3. Sensus est igitur: et alia facta
sunt, quae fieri tantum mos est in templo celeberrimo.

§. 3. *transenna*) Apud Macrobius legitur in *transenna*, stru-
ctura pariter atque sensu incommodo; quare praepositionem; haud
dubie librariorum errore ortam, delevimus, quam neque Nonius
habet II, 859. p. 180, 20. Merc., neque Servius ad Virg. Aen. V,
488., qui haec verba attulerunt. Ceterum hic rectius quam ille
transennam interpretatur *funem extensum*; nam aliena est ab h. l.
fenestras significatio, quam Nonius voci tribuit, loco Ciceronis de
Orat. I, 35, 162. non intellecto seductus. — De passivo sensu parti-
cipii *machinatus* v. ad Catil. c. XLVIII, 7. p. 225. — *Tonitrua* in
theatris arte facta commemorat etiam Phaedrus Tab. V, 7. *Au-
tavo misso, devolutis tonitribus, Di sunt locuti.* — *Capiti*,
pro quo apud Macrobius est *ei*, constanter tenent Servius et Nonius
II, II., quibus accedit tertium testimonium Nonii IV, 135. p. 286, 15.
Merc. Ita autem *capiti* refertur ad praegressum *sedenti* participium,
ut eo quasi per appositionem pars designetur, cuius totum participio
continetur, quae dicendi ratio, a grammaticis *σχῆμα καθ' ὄλον και
μέρος* dicta, Graecis, et maxime poetis, multo est usitatior, quam
Latuis; cf. Matthiae Gramm. gr. §. 421. not. 5. p. 776 — 7. et
§. 389. 3. h. p. 715—6. — Pro *ture*, quod in omnibus edd. legitur,
scripsimus *ture*, secundum testimonium Charisii p. 58. Putsch. et
Servii ad Virg. Georg. I, 57. cf. Conr. Leop. Schneideri Gramm.
Lat. Vol. I. P. I. p. 200. De more viris principibus adulandi
caussa *ture supplicandi* egerunt quum Freinshemius ad Curt.
V, 1, 20. et Casaubon. ad Sueton. Calig. c. XIII, tum Beierus
ad Cic. de Off. III, 20, 80. p. 335. *Omnibus vicis staturae* (se.
positae sunt Mario); *ad eas tus, cerei* (sc. oblati). Seneca
de Ira III, 18. *M. Mario ture et vino Romanus populus
supplicabat.*

§. 4. *toga picta*) Eandem Valer. Max. IX, 1, 5. vocat *vestem
palmatam*, i. e. palmae foliis distinctam; palmae enim quum victo-
ribus graeco more praemio dari coepissent (v. Liv. X, 47, 3.), *pal-
mata vestis*, sive tunica sive toga, inter insignia fuit imperatorum
triumphantium, cf. Nitschii Antiquit. Rom. Vol. I. p. 355. et 359. ed.
III., unde facile Metelli fastus intelligitur, quem accurate teligit Plu-

bus rebus aliquantam partem gloriae demiserat, maxime
apud veteres et sanctos viros, superba illa, gravia, in-
digna romano imperio existumantes.

tarchus in Sertorio c. 22. dicens illum *ἐσθῆτα θριαμβικὴν* gessisse.
Ceterum *toga picta* per se non plane eadem est quae *palmata*, sed
ita differunt, ut *picta*, quippe aliis quoque figuris intextis vel acu-
facilis ornata, latius pateat *palmatamque* comprehendat, haec vero
species sit pictae. Quare quum non quidem omnis picta toga simul
esset palmata, sed omnis palmata etiam picta, in promptu est quo-
nam modo haec vocabula inter se permutata fuerint, quamquam de
ea re inter viros doctos nonnulla fuit dissensio, ut patet ex Nieupoort.
de Ritibus Rom. p. 405. ed. IX. Festi errorem, quem amplectitur
Gerlachius ad h. l., *pictam* togam non diversam esse a *purpurca*,
iam satis refutavit Dacierius p. 563. ed. Lindemann. *Amiculo* da-
tivo positum hic significat *loco amiculi* vel *pro amiculo*; quippe su-
perbia Metelli eo vel maxime cernebatur, quod splendidissima veste
etiam ibi utebatur, ubi alii amiculum i. e. quotidianum vestimenti
genus gerebant. — Verba *neque per omnem — plura genera* durius
pendent ex vocabulo *quaesitissimae*; quod quum ad *epulae* relatum
aperte adiectivum sit, tamen sequentium verborum constructio ita com-
parata est, ut nonnisi ex verbo *quaerere* pendere possint, quod ta-
cite ex adiectivo eruendum est. Per synesin igitur cogitabis *quaere-
bantur*. — *Mauretania* cur scripserimus pro *Mauritania*, quod in
codd. et edd. est, patebit ex annotatione ad Iug. c. XVI, 5.

§. 5. *demiserat*) Noli putare hoc dictum esse pro *amiserat*.
Insolentius quidem, sed tamen perquam seite auctor hoc verbo uti-
tur, ut declarat Metellum *ipsum sua culpa* gloriam imminuisse et eam
quasi ex summa fecisse inferiorem. — *Viri veteres* sunt *ob aetatem
severiores* et a levitate adolescentium, quibus luxuriosa Metelli su-
perbia placebat, alieni. — De vi vocis *sanctus* v. ad Iug. c. LXXXV,
40. p. 462. — *Gravia* hic cum vituperatione dictum valet *pestifera*
sive *noxia*; cf. Iug. XXXVIII, 10. *Quae quamquam gravia et
flagiti plena erant, tamen pax convenit.* — Ceterum totum hunc
de fastu Metelli locum Plutarchus in Sertorio c. 22. (T. II. p. 611.
ed. Sintenis.) ita expressit, ut luculento sit documento Sallustium
in Plutarchi fontibus non postremum locum obtinuisse. Verba autem,
quibus ille ex Historiarum libro secundo mores Metelli adumbravit,
haec sunt: *Νικήσας ποτὲ μάχη Μιτέλλος τὸν Σερτόριον οὕτως ἐπι-
ήρθη καὶ τὴν εὐτυχίαν ἠγάπησεν, ὥστε αὐτοκρατορὸν ἀναγορευθῆναι,
θυσίαις δ' αὐτὸν αἱ πόλεις ἐπιφοιτῶντα καὶ βωμοὺς ἰδέγοντο. Αέ-
γεται δὲ καὶ στεφάνων ἀναδέσεις προσέσθαι καὶ δειπνῶν σοβαρω-
τέρων ὑποδοχῶς, ἐν οἷς ἐσθῆτα θριαμβικὴν ἔχων ἔπιπνε, καὶ Νίκαι*

30. Sed Metellus in ulteriore provincia.
 31. Quem ex Mauretania rex Leptasta proditionis insimulatum cum custodibus miserat.
 32. Ut alii tradiderunt, Tartessum Hispaniae civitatem, quam nunc Tyrii mutato nomine Gadir habent.

πεποιημένοι δι' ὀργάνων ἐπιδρομῶν χρούσα τρόπαια καὶ στεφάνους διαφέρουσαι κατήγοντο, καὶ χοροὶ παίδων καὶ γυναικῶν ἐπιπικλούς ὕμνος ἤδον εἰς αὐτόν. Ἐφ' οἷς εἰκότως ἦν καταγέλαστος κ. τ. λ.

Fr. 30. [Cort. p. 962. Gerl. ed. mai. II, 52. ed. min. II, 22. p. 201, 24. Debr. II, 104.] Donatus ad Terent. Phorm. I, 4, 15. haec verba refert non laudato Historiarum libro, ut Fragm. incertis annumerari debeat. Sed non dubitavimus superiori Fragmento subiungere ob memoratam *ulteriorem* provinciam. Sine ulla caussa Debrossius pro *provincia* scripsit *Hispania*, nec minus temere Gerlachius in ed. min. *sed* mutavit in *at*, non curans quod Donatus diserte tradit per *sed* particulam apud Sallustium finem imponi superiori sententiae; cf. Gramm. lat. nostr. §. 140, 3. b. p. 465.

Fr. 31. [Cort. p. 958. Gerl. ed. mai. II, 17. ed. min. II, 28. p. 202, 6. Debr. II, 18.] Verba a Prisciano V, 2, 5. p. 169. Kr. laudata quamquam certam explicationem non habent, obscuro, ad quem relativum pertineat, hoc tamen dubitari non potest, quin ad Sertorii res spectent, qui et antequam in Hispania bellum gereret, in Mauretania contra Ascalli bellantibus auxilio fuerat, et in longo contra Romanos certamine semper Mauros in exercitu habuit; cf. Plutarch. in Sertor. c. 2, 7, 12, 6, 13, 32, 19, 23. ed. Sint. Debrossius inepte *Leptasta* mutavit in *Asculisiphtha*, nomen ab ipso confictum ex pessime intellectis Plutarchi verbis (Sert. IX, 7.) *οἱ Κίλικες εἰς Λιβύην ἀπέπλευσαν Ἀσκαλιὸν τὸν Ἰφθα κατάζοντες*.

Fr. 32. [Cort. p. 959. Gerl. ed. mai. II, 29. ed. min. II, 27. p. 202, 4. Debr. II, 10.] Verba duobus locis attulit Priscianus, V, 3, 18. p. 179. et VI, 9, 45. p. 249. Kr., ubi de genere nominum agens haec habet: „in *ir* masculina sunt. Unum proprium civitatis invenitur *Gadir*, quod quidam femininum esse putaverunt, sed Sall. neutrum esse ostendit in II. Histor., accusativum nominativo similem ponens. Nam si esset femininum, *Gadirem* dixisset.“ De origine nominis Punica sive Phoenicia cf. Avieni Descript. orb. v. 610 sqq. „Gaddir prima fretum solida supereminet arce, Attollitque caput geminis inserta columnis. Hic Cotinusa prius fuerat sub nomine prisco, Tartessumque dehinc Tyrii dixere coloni. Barbara quin etiam *Gaddir* hanc lingua frequentat; Poenus quippe locum *Gaddir* vocat undique clausum.“ Gades igitur quum etiam graece *τὰ Γάδιρα* sive *ἡ Γά-*

33. Antequam egressus Sertorius instruere pugnae suos.
 34. Titurium legatum cum cohortibus XV in Celtiberia hiemem agere iussit praesidentem socios.
 35. Hi saltibus occupatis Termestinatorum agros invasere, frumentique ex inopia gravi satias facta.

δειρα vocarentur, patet nomen urbis ab ipsis incolis usurpatum *Gadir* fuisse, unde Romani *Gades* fecerunt. — Quid narrans Sallustius Tartessi mentionem fecerit, quamquam dici non potest, tamen certum videtur huius urbis commemorationem in Sertorii rebus locum habuisse. Debrossius, qui hoc Fragmentum duobus locis (I, 50. et II, 10.) exhibuit, priore loco in narratione de foedere cum Geditanis facto lectum fuisse alucinatur, socium stultitiae nactus Gerlachium Vol. III. p. 79.

Fr. 33. [Cort. p. 957. Gerl. ed. mai. II, 8. ed. min. II, 35. p. 202, 13. Debr. II, 22.] Locus exstat apud Arus. p. 237. Lind. Pro *egressus*, quod Lindemannus e cod. Gud. edidit, in Sallustii edd. est *regressus*, quemadmodum habet cod. Maii Ambros. *Instruere*, quod in utroque cod. est, Sallustii editores mutarunt in *instrueret*: sed in abrupta et prorsus obscura sententia nihil potest de verborum structura constitui.

Fr. 34. [Deest apud Cort., Gerl. ed. mai. et Debr. — Gerl. ed. min. II, 50. p. 203, 2.] Verba primus edidit Lindemannus ex cod. Gud. Arusiani p. 252. De Metello agi in Hispania contra Sertorium bellum gerente in promptu est; incertum vero, quamquam non improbabile, Titurium eundem esse, qui postea Caesaris legatus in Gallia re male gesta perit; cf. Caes. B. G. V, 26 — 38. — *Praesidere*, quod hic et Fr. III, 76. significat *tutari* sive *praesidio esse*, Sallustius primus videtur cum accusativo coniunxisse, quem casum Tacitus illum secutus frequentius usurpat; cf. Annal. IV, 5, 1. *Italiam utroque mari duae classes Misenum apud et Ravennam praesidebant*. — *ibid.* c. 72, 3. *Haud spernenda civium sociorumque manus litora Oceani praesidebat*.

Fr. 35. [Cort. p. 966. Gerl. ed. mai. III, 13. ed. min. III, 87. p. 223, 28. Debr. III, 23.] Verba exstant apud Non. II, 791. p. 172, 11. Merc. ; qui quum ea ex *secundo* Hist. libro laudet, non intelligitur, cur Sallustii editores in *tertium* transtulerint. — Pro *hi* in aliquot Nonii codd. est *in*, quod Sallustii esse non potuit constructione plane perversa; Mercerus coniecit *his*, quo, ut in re incerta, nihil lucratur. — Pro *occupatis Termestinatorum* duo codd. Nonii tenent *occupatus tamen externorum*, unus *occupatis Tmestinatorum*, unus

36. Ad haec rumoribus advorsa in pravitatem, secunda in casum, fortunam in temeritatem declinando corrumpebant.

37. Quae pecunia ad Hispaniense bellum Metello facta erat.

occupatis termextrinorum a me. Mercerus, quem omnes Sallustii editores seculi sunt, ex coniectura scripsit *occupatis, tum externorum*. Sed longe meliore eaque praestantissima coniectura locum sanavit Lipsius ad Tacit. Ann. IV, 45, 1. proposita, quam in textu expressimus. Nam quum luce clarius sit *populi* nomine opus esse ad vocem *agros* accuratius definiendam, Lipsius acutissime vidit in corruptis vocibus *Termextrinorum* et *termextrinorum* latere *Termestinatorum*, quorum civitas (v. Forbigeri Geogr. antiq. Vol. III, p. 100.) inter Cluniam et Numantiam sita fuit. Cuius emendationis veritas ut sua sponte in oculos incurrit, ita circumspicuum non fugiet Mercerii coniecturam duobus vitiis laborare, altero, quod ablativis absolutis *tum* perperam subiicitur, altero, quod *externorum agri* absurde dicuntur. Nam qui sunt illi *externi*? An internis oppositi? an alii? At quibus? Nemo dixerit. Ad Sertorianum bellum spectare verba perspicuum est; sed utrum Sertoriani Termestinatorum agros invaserint, an Pompeiani, non potest decerni. *Ex* h. l. de tempore datatum valet *post*; cf. ad Iug. XXXVI, 3, p. 213. — De *satiās* forma v. Drakenb. ad Liv. XXVII, 49, 8. XXX, 3, 4. et annotat. nostram ad Iug. XXXI, 20, p. 180.

Fr. 36. [Cort. p. 960. Gerl. ed. mai. II, 40. ed. min. II, 65. p. 204, 13. Debr. III, 101.] Verba, quae servavit Nonius IV, 403. p. 385, 3. Mere., de Sertorio esse intelligenda verissime iudicavit Debrossius. Extremis enim belli Sertoriani annis, ubi timor nobilium exulum paullatim cessaverat, multorum animi a duce suo alienari coepere, Perperna imprimis instigatore; cf. Plutarch. in Sertor. c. 25. (Vol. II, p. 614. Sint.) *Ἐν δ' Ἰβηρίᾳ τῶν περὶ Σεργώριον συγκληρικῶν καὶ ἰσοτιμῶν, ὡς πρῶτον εἰς ἀντίπαλον ἑλλίδα κατέστησαν, ἐπ' ἀνέντος τοῦ φόβου, φθόνος ἤπτετο καὶ ζῆλος ἀνόητος τῆς ἐκείνου δυνάμεως;* et paullo infra calumniantibus Perpernae sermonibus relatis: *Τοιούτων ἀνατιπλάμενοι λόγων οἱ πολλοὶ φανερώς μὲν οὐκ ἀφίσταντο δεδοικότες αὐτοῦ τὴν δύναμιν, κρούφα δὲ τὰς πράξεις ἐλυμαίνοντο καὶ τοὺς βαρβάρους ἐκάκουν κολάζοντες πικρῶς καὶ δεσμολογοῦντες, ὡς Σεργώριον κελύοντος.* — *Rumores* h. l. sunt clandestini invidiosi sermones; *declinare* autem valet *trahere, vertere, vel interpretari*; eodem fere modo auctor locutus est Iug. XCII, 2. *Omnia non bene consulta modo,*

CAP. III.

Bellum contra piratas in Pisidia et Pamphylia a P. Servilio gestum.

38. Nisi quia flumen Durda Tauro monte defluens.

39. Fessus in Pamphyliam se receperat.

40. Lyciae Pisidiaequae agros despectantem.

verum etiam casu data in virtutem trahebantur. Tacit. Ann. XIV, 38, 3. *Iulius Classicianus Suetonii adversa pravitati ipsius, prospera ad fortunam referebat.* — *Corrumpebant* non pertinet ad praecedentia, sed ad obiectum aliquid, quod interrupta oratione excidit, velut *exercitum*, vel *bonam Sertorii famam*, vel simile quid. — Hanc Fragmenti explicationem a Debrossio proditam Gerlachius Vol. III. p. 80. in dubium vocat, quia idem Lucullo acciderit, „cuius fortia facta Pompeii fautores maligne interpretarentur.“ Id per se verum, ac si liber Fragmenti ignoraretur, haud foret intelligendum; sed idem fit falsissimum ac prorsus absurdum, quum verba sint ex *secundo* libro, quo auctor ne incepti quidem de Luculli rebus gestis agere, nedum sinistros eius inimicorum sermones hic referret, quod *quinto* demum libro potuit fieri.

Fr. 37. [Cort. 1004. Gerl. ed. mai. Inc. 46. ed. min. I, 49. p. 190, 5. Debr. III, 21.] Locus exstat apud Donat. ad Ter. Phorm. I, 1, 4. sine libri notatione. Pecunia, de qua hic agitur, haud dubie ab adversariis intercepta fuit, aut alio modo eius usus Metello ereptus. Quod quando acciderit, vix constitui potest.

Fr. 38. [Cort. p. 959. Gerl. ed. mai. II, 23. ed. min. II, 86. p. 205, 26. Debr. II, 89.] Verba, quae exstant apud Priscian. VI, 2, 10. p. 224. Kr., in narratione de Servilii bello contra piratas locum habuisse ex Tauri montis mentione intelligitur, quamquam res ipsa est obscurissima. Pro *quia* in edd. est *quia*; fluminis nomen ignotum in optimis Prisciani codd. est *Durda*; edd. vulgo habent *Lurda*.

Fr. 39. [Cort. p. 1006. Gerl. ed. mai. Inc. 90. ed. min. II, 93. p. 206, 6. Debr. II, 87.] Servius ad Virg. Aen. VIII, 232. haec affert libro Histor. non laudato, *fessus explicans agens consilii*. Intelligendus videtur piratarum dux a Servilio pressus.

Fr. 40. [Cort. p. 1006. Gerl. ed. mai. Inc. 95. ed. min. II, 94. p. 206, 7. Debr. II, 86.] Verba debentur Servio ad Virg. Aen. I, 424. Quamvis libro non significato intelligitur ex locorum natura de bello piratico haec dicta fuisse. *Despectantem* relatum videtur ad Taurum montem, Lyciam Pamphyliaque ambientem.

CAP. IV.

Bellum contra Macedones et Dardanos a C. Scrib. Curione gestum.

41. Eodem anno in Macedonia Gaius Curio, principio veris cum omni exercitu profectus in Dardaniam, quibus potuit modis pecunias Appio dictas coegit.

42. Primam modo Iapydiam ingressus.

43. Stobos.

Fr. 41. [Cort. p. 958. Gerl. ed. mai. II, 14. ed. min. II, 74. p. 205, 2. Debr. II, 154. et III, 107.] Ex hoc Fragmento, quod debetur Nonio IV, 122. p. 280, 20. Merc., intelligitur Sallustium post multas alias res expositas ad narrationem belli in Macedonia et confinibus terris ab Appio Claudio et C. Curione gesti accessisse, quae caussa fuit, cur Fragmenta, quae ad illud bellum pertinere videntur, hoc demum loco collocanda putaverimus. — Appius Claudius, qui a. 78. a. Chr. n. Macedoniam provinciam sortitus erat (v. Hist. Fr. I, 81. 82.), duobus annis post mortuus successorem habuit C. Scribonium Curionem, cf. Oros. V, 23. Eutrop. VI, 2. Is quum a. 76. p. Chr. n. in provinciam abisset, eius profectio in Dardaniam non videtur hoc, sed sequentis anni vere i. e. anno 74. facta esse, quam Gerlachius Vol. III, p. 78. non liquere dicit, utrum ad annum 76. an ad 75. pertineat. — *Omni* ante *exercitu*, quod in Sall. edit. deest, mellorum Nonii codicum auctoritate, in quibus etiam Paris. A., restitimus. — Pro *Appio* in tribus Nonii codd. est *Appia*, unde Rothius verissime coniecit *Appio*, quippe qui ante Curionem Macedoniam praesideret. A Nonii pariter atque Sallustii editoribus haec vox plane omisa est. *Modis*, quod in plurimis Nonii libris deest, Carrio ex uno codice restituit. — *Pecunias dictas* Nonius parum commode interpretatur *promissas*; rectius Cortius explicat *constitutas, praescriptas, imperatas*, coll. Phaedro, Fabul. IV, 5, 46. *Et dictam matri conferent pecuniam.*

Fr. 42. [Cort. p. 1004. Gerl. ed. mai. Inc. 51. ed. min. IV, II, p. 226, 4. Debr. II, 71. et III, 113.] Servius, qui ad Virg. Georg. III, 475. haec verba affert, librum non indicavit. Sed quum illis annis, quos Sallustius in Historiis illustravit, vix cuiquam aliquid negotii in Iapydia, Illyrico confini, esset, praeter iis ducibus, qui in Macedonia bellum gererent, non improbabile est huius terrae mentionem esse factam, quum auctor de Curionis rebus gestis ageret. Fieri tamen potuit, ut iam primo libro continerentur, Appio in iisdem

CAP. V.

Res urbanae. — Contentiones de restituenda potestate tribunicia. — Annonae caritas, eaque ortus plebis tumultus. — C. Cottae consulis oratio. — Terrae motus.

44. Ut actione desisteret.

45. Quia corpore et lingua percitum et inquietem nomine histrionis vix sani Burbuleium appellabat.

terris bellis occupato. — Pro *primam* Cortius contra codicum fidem habet *primum*, quo sensus prorsus pervertitur; nam *prima Iapydia* de ipsis finibus et quasi introitu Iapydiae intelligenda est, cui sententiae etiam *modo* particula convenit. Non minus falso Debrossius II, 71. habet *prima*. — Ceterum *Iapydia* scripsimus, ut poscit constans scriptorum usus, cf. Forbiger. Geogr. antiq. Vol. III. p. 836; Servius et Sall. edd. tenent *Iapydia*.

Fr. 43. [Deest apud Cort. — Gerl. ed. mai. Inc. 186. ed. min. Inc. 58. p. 239, I. Debr. II, 155.] Probus p. 1462. Putsch. (Corp. Grammat. Lat. Vol. I. p. 120. Lindem.) hoc urbis nomen sine libri notatione affert, satis mire observans *Stobos* apud Sallustium legi numero semper plurali. Eam urbem Macedoniae notissimam in Curionis expeditione memoratam fuisse in aprico est.

Fr. 44. [Cort. p. 958. Gerl. ed. mai. II, 19. ed. min. II, 80. p. 205, 14. Debr. I, 45.] Tenue Fragmentum, ab Arusiano v. *desistere* p. 224. Lind. servatum, quomodo intelligendum sit, non certum quidem, sed tamen non plane obscurum est. Ex quo enim potestas tribunicia per Sullam fracta ac paene sublata fuit, paucis annis post acerrimae contentiones exoriebantur ad eam restituendam; cf. Schlosseri Hist. antiquitatis univ. Vol. II. P. 2. p. 393. et Drumanni Hist. Rom. Vol. IV. p. 384 sqq. Quibus plebeciorum conatibus quum nobilitas initio vehementer obsisteret, et quovis modo eos impedire studeret, non improbabile est his verbis spectari ad optimalium artes machinationesque, quibus tribunum aliquem moverent, *ut actione desisteret*. Quamquam non nego verba etiam de omittenda aliqua accusatione, quam quis potenti alicui viro intenderet, capi posse.

Fr. 45. [Cort. p. 960. Gerl. ed. mai. II, 35. ed. min. II, 81. p. 205, 14. Debr. II, 76.] Verba attulit Priscian. VI, 11, 58. p. 256. Kr., ut probaret *quies* pariter atque *inquies* adiectivum esse trium generum; cf. ad Fr. I, 8. Temere igitur Gerlachius in ed. min. scripsit *inquietum*; temere ideam in ed. min. *appellabat* mutavit in *appella-*

46. Canina, ut ait Appius, facundia exercebatur.
47. Publiusque Lentulus Marcellinus eodem auctore

ret; codd. enim omnes vel *appellabant* tenent, ut olim perperam in Prisciani et Sallustii edd. vulgabatur, vel *appellabat*, quae vera est scriptura. Nomen proprium, quod in vulgatis edd. scribatur *Burbuleium*, in Prisciani codd. partim est *Burbulegium*, partim *Burbuleium*, quam formam analogia aliorum nominum commendatam Valerii Maximi auctoritate recipiendam duximus. Is enim apposite libro IX, 14, 5. haec habet, quibus noster locus aliquantum lucis accipit: *M. Messalla consularis et censorius Menogenis, Curio omnibus honoribus abundans Burbuleii, ille propter oris aspectum, hic propter parem corporis motum, uterque scenici nomen coactus est recipere.* Igitur qui hoc dictorio peteretur, fuit *Scribonius Curio*, a. 76. a. Chr. n. cum Cn. Octavio consul, qui eum peteret, *Cn. Sicinnius*. Ad utrumque pertinet lepidus Ciceronis locus in Bruto c. 60, 216. *Motus (in dicendo) erat (Curioni) is, quem et C. Iulius in perpetuum notavit, quum ex eo in utramque partem toto corpore vacillante quaesivit, quis loqueretur ex intus? et Cn. Sicinnius, homo impurus, sed admodum ridiculus. Is quum tribunus plebis Curionem et Octavium consulem produxisset, Curioque multa dixisset sedente Cn. Octavio collega, qui devinctus erat fasciis et multis medicamentis propter dolorem artuum delibutus: Nunquam, inquit, Octavi, collegae tuo gratiam referes, quinisi se suo more iactavisset, hodie te istic muscae comedissem.* Quibus locis inter se collatis facillime intelligitur *corpore percitum* dici, qui corpus vehementer iactaret, huc illuc fluctuaret et vacillaret, *lingua percitum*, qui multa temere effunderet et verba praecipitaret. — Causalis enunciationis ratio, quia particulam indicata, quamquam non admodum commoda videtur, tamen tolerari potest, praesertim quum, quomodo haec verba cum praecedentibus cohaeserint, non constet. Non diffiteor tamen valde mihi placere, quod Colerus ad Valerii Max. l. l. p. 607. coniecit: *quem corpore — percitum.*

Fr. 46. [Cort. 1004. Gerl. ed. mai. Inc. 184. ed. min. III, 5. p. 215, 26. Debr. V, 74.] Verba exstant apud Non. I, 298. p. 60, 26. Mere. *Canina facundia* quum sit mordacium rabularum de foro turbulentorumque hominum, adversarios proterva dicacitate lacessentium ac lacerantium, non improbabile videtur Sallustium his verbis, primum ab Appio usurpatis, notasse Sicinnii imprimis similibusque tribunorum insolentiam, illo tempore bonos cives exagitantium. cf. Plut. in Crass. c. 7, extr. (Vol. II. p. 544. Sint.) *Ὁ πλεῖστα πράγματα παρασχών τοῖς καθ' αὐτὸν ἄρχουσι καὶ δημαγωγοῖς, Σικίννιος, πρὸς τὸν εἰπόντα, τί δὴ μόνον οὐ*

quaestor in novam provinciam Curenas missus est, quod ea, mortui regis Apionis testamento nobis data, pruden-

σπαράττει τὸν Κράσσου, ἀλλὰ παρήσι, χόρον αὐτὸν ἔχειν φησὶ ἐπὶ τοῦ κέρατος. Ad Sallustii locum respexit Quintil. XII, 9, 9. et Hieronymus Ep. ad August., uterque Appium verborum auctorem laudans; Lactantius vero Inst. div. VI, 18, 26. eadem de Cicerone adhibens accuratius addit *sicut Sallustius ab Appio dictum refert.* Sed ridiculo errore priores Sallustii editores Fragmentum sic exhibuerunt: *Cicero caninam facundiam, ut Appius inquit, exercuit*, Lactantii locum ita capientes, quasi is Ciceronem ob caninam facundiam a Sallustio notari diceret, neque assecuti Lactantium non eius testimonio de Cicerone uti, sed dictionem tantum, qua Tullium vituperat, a Sallustio mutuari. Ineptam Fragmenti deformationem non solum Nonii auctoritas redarguit, apud quem *exercebatur* est, non *exercuit*, sed etiam hoc, quod Ciceronis per illa tempora commemorandi neque locus fuit, neque, si fuisset, iusta causa, cur Sallustio illi *caninam facundiam* obiectaret.

Fr. 47. [Deest apud Cort., Gerl. ed. mai. et min. et Debr.] Fragmentum recens accessit ex folio palimpsesto Toletano, de quo v. Praef. — Palimpsesti scripturam P QLENTULUSMARCELL . . . . recte viderunt Mommsenius p. 197. et Kreyssigius in Curis secc. p. 7. significare *Publiusque Lentulus Marcellinus*, particula copulativa indicante haec cum iis, quae interciderunt, artissime cohaesisse. Falso enim Pertzius, quum infeliciter demonstratum ivisset P paragraphi esse notam, Q litteram pro *Quinti* praenominis compendio habuit, truncatumque vocabulum MARCELL sic supplevit, ut *Marcelli f.*, i. e. *Marcelli filius*, scriberet. Cui facto tum Romanorum consuetudo obstat, qui filium a patre plerumque adiecto *praenomine* paterno distinguunt (cf. Fastos consulares, et Drakenb. ad Liv. III, 25, 3.), ac nonnisi ubi *cognomen* patris *illustre* est, ab hoc discrimen ducunt (v. Sigon. ad Liv. IV, 45, 6.), tum historia repugnat, siquidem Marcelli, qui adoptione in Lentulorum familiam transierant, non amplius Marcelli, sed *Marcellini* dicti sunt, de quo nomen immutandorum more v. ad Fr. IV, 50.

eodem auctore quaestor) Palimpsesti scripturam EODEM ACTORE, quem librarii errorem sive negligentiam Pertzius p. 12. et Huschkius p. 285. inconsulto tuentur, Kreyssigius Comment. p. 19. recte emendavit, ita poscente loquendi usu; cf. locos ab eo allatos Liv. XXIV, 43, 9. ubi v. Gronov. XXXV, 9, 8. XXXVII, 47, 2. Cic. in Pison. 15, 35. *Eodem auctore* igitur significat *eodem suadente et annitente*, sive *eiusdem suasu et opera*. Quis ille fuerit, non liquet; certo fuit vir magnae in senatu auctoritatis, fortasse Catulus, aut Lucullus, aut alius patriciorum tum potentium;

tiore quam illas per gentis et minus gloriae avidi im-

de Pompeio vero, quem Kreyssigius Comment. p. 19. nominat, cogitari non potest. — *Quaestorem* Idem in Curis secc. p. 8. recte intellexit esse talem, qui *pro praetore* esset, i. e. cum potestate propraetoris in provinciam missus; cf. ad Catil. c. XIX, 1. p. 90 sq. *in novam provinciam Cyrenas missus est*) Quae VV. DD. de tempore, quo Lentulus in novam provinciam Cyrenen ierit, commentati sunt, omnia eo concidunt, quod Rothii et Heerwagenii invento (v. Praef.) patefactum est totum Fragmentum Toletanum ad res anni 75. a. Chr. n. (679. a. u. c.), quo L. Octavius et C. Cotta coss. fuerunt, pertinere. Res autem sic se habet. Anno a. Chr. n. 96. Ptolemaeus Apio mortuus Cyrenas Romanis testamento reliquit, teste Obsequente c. 109. *Cn. Domitio C. Cassio coss. Ptolemaeus rex Aegypti* (vel potius Cyrenarum) *Cyrenis mortuus S. P. Q. Romanorum heredem reliquit*. Eam hereditatem senatus sic adiit, ut Cyrenensibus libertatem et ut suis institutis uterentur permitteret; cf. Livii Epit. LXX. *Ptolemaeus, Cyrenarum rex, cui cognomentum Apioni fuit, mortuus heredem populum Romanum reliquit, et eius regni civitates senatus liberatas esse iussit*. Sed quum tyranni Cyrenis existissent, qui summa libidine civitatem tractarent, cf. Plut. in Lucull. c. 2. *Κυρηναίους καταλαβὼν ἐκ τυραννίδων συνεχθὼν καὶ πολέμων ταραττομένους*. Romanis, ut suspicari licet, caussam quaerentibus, qua illam regionem imperio suo adderent, Cyrene anno 75. a. Chr. n. in provinciae formam redacta est; cf. Appian. B. C. I, 111. *Τοῦ δ' ἐπιόντος ἔτους, ἑκτῆς ἑβδομηκοστῆς καὶ ἑκατοστῆς ὀλυμπιάδος οὐσης, δύο μὲν ἐκ διαθηκῶν ἔθνη Ῥωμαίοις προσεβλήντο, Βιδυνία τε Νικομήδους ἀπολιπόντος, καὶ Κυρήνη, Πτολεμαίου τοῦ Λαγίδου βασιλέως, ὃς ἐπέκλησεν ἦν Ἀπίων, quem locum Kreyssigius Comment. p. 26. recte sic cepit, ut statueret non ad idem tempus Appianum retulisse Ptolemaei et Nicomedis mortem ac testamentum, quo errore Pertzius p. 11. eum insinulavit, sed hoc prodidisse, uno eodemque anno *Bithyniam et Cyrenen ex regum illorum testamento provincias Romanas factas esse*. In summo igitur Appiani eum Sallustio consensu inconsulto Franzius in Corp. Inscr. Vol. III. p. 560. b. illius fide sprete Eutropio VI, 11. auctore probare studuit anno demum 67. a. Chr. n. Cyrenen in provinciae formam esse re daetam; quamquam ne Eutropius quidem, id, quod Franzius opinatur, tradit. Nam quum, postquam narravit subactam fuisse per Metellum Cretam, (quod factum a. 67.) ita pergat: „quo tempore Libya quoque Romano imperio per testamentum Apionis accessit;“ quivis videt quo tempore non esse eodem anno, sed paucis (i. e. octo) annis ante. — *Cyrenas*, quod palimps. praebet pro *Cyrenas*, non certum quidem, sed*

perio continenda fuit. Praeterea diversorum ordinum . . .

tamen cum Kreyssigio ferendum putamus. Nam quum Latinorum *u* breve quandam soni similitudinem cum *v* graeco haberet, quemadmodum vocabula *Sulla, Romulus, Capua* graece scribuntur *Σύλλας, Ρωμόλος, Καπήνη*, ita etiam inverso modo fieri potuisse videtur, ut Latini pro *v* graeco *u* ponerent. In Taciti cod. Med. certe *Suria* saepe exstat pro *Syria*, neque dissimile est, quod apud Liv. XXXIV, 62, 12. in cod. Bamberg. aliisque *Bursa* legitur pro *Byrsa*.

quod ea) Ita Pertzius recte scripsit, licet dimidia tantum Q littera in palimpsesto compareat. Idem *regis Apionis* bene restituit ex palimpsesti vestigiis REGISAPIC . . . Locis de Apione supra allatis adde Iustin. XXXIX, 5. Tacit. Ann. XIV, 18. — Non minus certe Pertzius lacunam palimpsesti NOBISD. . . explevit *nobis data*; sed sequentis versus restituti recteque intellecti laus Kreyssigio debetur. Nam quum Pertzius mirifico errore PERGENTIS pro participio *pergere* verbi habuisset, lacunam praecedentis versus *inde* voce explevit, ratus his verbis prioris magistratus sive quaestoris decessionem e Cyrene significari. Sed *ex provincia pergere* quum nemo Latinorum dixerit, proprio in ea re *decedendi* vocabulo obtinente (v. ad Iug. XX, 1. p. 126. Kuehner. ad Cic. Tusc. II, 26, 61. p. 230. Fabri ad Sall. Iug. XXXVI, 4.), aliud Sallustium scripsisse necesse est. Sollertiter igitur Kreyssigius assecutus PERGENTIS esse *per gentes*, in lacuna fuisse coniecit *illas*, quo sensus prodit longe aptissimus. Nam quum pateat Sallustium caussam afferre, cur Lentulus Cyrenas sit missus, in eo positam fuisse tradit, quod, quum domestici magistratus illas civitates, *ut sunt orientis populorum ingenia ad tyrannidem prona*, imprudentius et ambitiosius rexissent, per quaestorem Romanum Cyrene prudentiore quam inquilinorum et minus gloriae avido imperio continenda esset. Quae verba simul haud obscure significant dur Cyrene in provinciae formam redacta fuerit, et aperte ostendunt Lentulum non fuisse prioris magistratus successorem, quem Pertzii errorem Huschkii quoque p. 282. et Mommsenius p. 198. amplexi sunt. Quem Sallustius paullo obscurius significat Cyrenarum praefectum non satis prudentem gloriaeque avidiorem, teste Plutarcho de mulier. virt. c. 19. fuit Nicocrates, qui tyrannide occupata crudelissime in cives saeviit, eiusque frater Leander, illo occiso vim summam stolidie insolenterque exercens. — *Per gentis*, i. e. *inter gentes*; cf. locos a Kreyssigio allatos Tacit. Ann. XII, 12, 1. *Ita dignum maioribus suis et familia Cassia ratus, per illas quoque gentes celebrata*. XIII, 55, 2. *Aderatque vis clarus per illas gentes — Boioalus*. — De accusativi terminatione in *is*, quam codex antiquissimus incorruptam praebet, cf. ad Fr. I, 51, 20. III, 1, 1. III, 73, 10. 19.

48. Multique commeatus interierant insidiis latronum.

(*imperio continenda fuit*) Quum in palimpsesto tantummodo exstet IMPERIOCO . . . NENDAFUIT, Pertzius lacunam sic supplevit, ut scriberet *imperio componenda fuit*. Sed quamquam recte dicitur *res, rempublicam, terram componere* (cf. Cic. de Legg. III, 18, 42. Liv. XLV, 16, 2. Tacit. Ann. II, 4, 1. quos locos Kreyssigius in Comment. p. 22. attulit), tamen ab hoc loco *componere* verbum alienum est, ubi quaestoris romani imperium cum superioris magistratus domestici imperio comparatur, qui certe Cyrenen non composuerat. Melius, et ita, ut de veritate emendationis dubitari non possit, Kreyssigius l. l. reposuit *continenda*; nam quum summus Cyrenensium magistratus modum, qui senatui romano placeret, non tenuisset, sed nimia licentia egisset et in cives insolenter saeviisset, senatus quaestorem misit, qui novam provinciam *prudentiore imperio* non componeret, sed coereret, i. e. *contineret*. Usus *continere* verbi Kreyssigius bene illustravit allatis exemplis his: Liv. XLV, 37, 2. *Eadem severitas imperii, quam nunc oderunt, tunc eos continuit*. Id. XXIX, 36, 10. *M. Cornelius cos. non tam armis, quam iudiciorum terrore Etruriam continet*. XXXIX, 28, 2. *Multum ad reliquos Macedones continendos exemplum pertinebat*, ubi v. Drakenborch. Caes. B. G. V, 3, 6.

(*Praeterea diversorum ordinum*) Quod in palimps. conspicitur PRAETERE . . . UERSORUM ORDINU. Pertzius satis bene supplevit, nisi quod *praeter ea* scripsit pro *praeterea*. Correxit id quidem Kreyssigius Comment. p. 22.; sed quod sententiam, quae intercedit, talem fore fuisse suspicatur: *Praeterea diversorum ordinum certamina exarserunt*, id non modo incertum, sed ne probabile quidem est. Hoc enim si dixisset Sallustius, nullo pacto ex superiore sententia, qua de rebus Cyrenensibus dixit, per *praeterea* particulam, qua similis generis res adiaciuntur prioribus, transitum facere potuisset ad Romanorum *discordias domesticas*. Quare, quum etiam ex columnae tertiae Fragmento, quo tumultus plebis narratur, colligi possit ordinum certamine eum tumultum non esse ortum, hic quoque de alia re, quae ignoratur, illa verba dicta esse debent.

Fr. 48. [Cort. p. 959. Gerl. ed. mai. II, 28. ed. min. III, 81. p. 223, 21. Debr. II, 142.] Hoc Fragmentum, quod exstat apud Nonium VI, 9. p. 449, 29. Merc., inde a Douza coniunctim edebatur eum praemisso altero, quod falso ex II libro relatum in III (Fr. 37.) transtulimus re ipsa flagitante. Nam quod ille putat a grammaticis divulgata esse verba olim cohaerentia: *at Lucillum regis cura machinata fames brevi fatigabat, multique commeatus interierant insidiis latronum*, — eius rei neque externum aliquod argumentum est, et internum vehementer repugnat, siquidem de Lu-

49. . . is saevitia. Qua re fatigata plebes forte

cullo in II libro ne verbo quidem actum est, ut lateam posteriorem enunciationem, quae alteram continet famis caussam, absurde adici priori, qua fames iam *machinata* dicitur *regis cura*. — Quod locum huius Fragmento assignavi inter primum ac secundum Fragmentum Toletanum, audacius quidem videri possit; sed qui, quae ratio intercedat inter sequens Fr. et orationem Cottae, reputaverit, non multum, opinor, dubitabit, quin haec verba eâ columnae secundae parte, quae intercedit, lecta fuerint. Tertiâ enim palimpsesti Toletani columnâ quum de tumultu plebis factoque in consules impetu dicatur, necesse est in antecedentibus caussas eius tumultus fuisse commemoratas. Ad eas respiciens Cotta in oratione ad populum animosque irritatos sedare studens docet *praesentes miscris* (§. 1.), *domi bellique impeditissimam rempubl.* (§. 6.), *infesta Italiae maritima* (§. 7.), *fortunam communem asperam* (§. 8.) sine sua culpa accidisse, hortaturque ut *adversa tolerent* (§. 13.), neve *pacis opulentiam* quaerant, quum omnia aspera sint (§. 14.). Is afflictus autem rerum urbiparum status maxime constabat *fame*, qua iam diu laborabatur, variis caussis effecta. Has igitur quum aperte tetigerit Sallustius, ut ostendunt verba sequentis Fr. *qua re fatigata plebes*, quam maxime probabile est inter alia etiam *commeatus a latronibus interceptos* eum commemorasse, ad quam rem etiam Cotta §. 7. II. et 14. respicit. *Latrones* utrum intelligendi sint *terrestres*, an *maritimi*, non plane liquet; quamquam enim illo sensu frequentius dicuntur, tamen dubitari nequit, quin etiam praedones ita dicti fuerint, quum *latrocinii* quoque et *latrocinandi* vocabula de piratica usurparentur; cf. Vell. II, 73, 3. Cic. de Rep. II, 4. — Pro *interierant* Gerlachius, Douzam et Carrionem secutus, scriptum fuisse coniecit *interfecti erant*, quae coniectura non, ut ille ait, probabilis, sed prorsus inepta est. Nam quod eam lemmate articuli commendari putant, primum non viderunt id sic habere: „*interfici et occidi* et inanimata posse, veteres vehementi auctoritate posuerunt;“ tum eos fugit Nonii exempla non haec modo, sed etiam similia *interiendi et perinendi* verba complecti, quae, si sibi constare velent, pariter pro corruptis habere et in eorum locum *interficere* vel adeo *occidere* substituere debebant; denique vim harum dictionum tam parum assecuti sunt, ut neque varia dicendi genera discernere, neque perspicerent, etiamsi licet in loco et familiari sermone pro *consumptis commeatibus* dicere *interfectos commeatus*, tamen nequiquam licere *commeatus, qui interierunt, interfectos* dicere.

Fr. 49. [Deest apud Cort., Gerl. ed. mai. et min. et Debr.] Fragmentum recens accessit ex Palimpsesto Toletano, col. III.

consules ambo, Q. Metellum, cui postea Cretico cogno-

Quum in antiquo folio initium mancum sit, Pertzius enunciationis reliquias . . ISSAEUITIA supplevit *intolerabilis saevitia*, cogitans de discordantium ordinum certaminibus patriciorumque in plebeios summa iniquitate, non multum dissentiente Kreyssigio in Curis secc. p. 22. Nobis plane alia sententia subesse videtur. Non agitur enim in praecedentibus de patriciorum saevitia, ut clare ostendimus ad Fr. 48, sed de miserimo rerum urbanarum statu summaque, qua plebs premebatur, annonae gravitate. Quare . . *is* reliquias *famis* vocis putamus, ac Fragmento praecedente cum hoc coniuncto tale quid Sallustium scripsisse coniecimus: *multique commeatu interierant insidiis latronum, ut in dies magis in-gravesceret famis saevitia*. Quae quamquam nolimus praestare singula, nemo tamen erit, quin videat sententiam ita effectam commode cum sequentibus coire.

Qua re fatigata plebes) *Qua re*, i. e. aucta inopia et annonae caritate. — *Fatigari* quoniam dicuntur, qui rem molestam non amplius tolerare valent, *plebes fatigata* est *pl. ad desperationem adducta*. — *Consules ambo* sunt L. Octavius, qui paullo post memoratur, et C. Aurelius Cotta. Cuius rei ignoratio, felicissimo Rothii et Heerwagenii invento sublata, quot quantosque virorum doctorum errores in hoc Fragmento explicando genuerit, dici non potest; sed ne acta agere arguamur, his refellendis abstinemus. — De accusativi forma *ambo* v. ad lug. XXI, 4. p. 135. — Pro Q. Metellum Kreyssigius primo *atque Q. Metellum*, deinde Weissenbornii coniecturam secutus Q. *que Metellum* scripsit, ratus eum esse *candidatum praetorium*, qui statim post memoratur. Sed id falsum esse mox docebimus.

cognomen inditum, et candidatum) Palimpsesti scripturam non satis in nonnullis litteris perspicuam Pertzius sic legit, ut scriberet *cognomen fuit, vel candidatum*. Quae verba quum ita comparata sint, ut *vel* particula nullo pacto a Sallustio profecta esse possit, Kreyssigius in Comment. p. 25. sagaciter ex dubiis litterarum apicibus lectionem eruit sensu pariter atque oratione commodissimam; quae, quin veram auctoris manum referat, quum dubitari non possit, nollem Kreyssigius in Epist. p. 11. et 17. Heerwagenii coniecturam *cognomentum fuit, candidatum* suae emendationi praetulisset. — Q. Metellum fuisse *candidatum praetorium* consentiens est opinio virorum doctorum omnium, qui de hoc Fr. egerunt; sed quantumvis doctrinae atque acuminis huic opinioni confirmandae impenderint, opera frustra fuit. Nimirum Q. Metellus neque fuit a. 75. a. Chr. n. candidatus praetorius, neque fuisse Sallustius dixit, quippe qui aperte tradat, in *quattuor* viros summae in civitate digni-

men inditum, et candidatum praetorium sacra via de-

talis, ambos consules, Q. Metellum, qui postea Creticus cognominatus est, *et unum eorum, qui praeturam tum peterent*, forte sacra via una euntes impetum esse factum. Causa, cur VV. DD. *candidato praetorio* singularẽm hominem significari non putarent, haud dubie in eo est quaerenda, quod Sallustius eius nomen non addidit; sed omisit, quia in magno praetorum numero, octo enim creabantur, singuli per se minus videbantur notabiles. Distingui autem Metellum a candidato praetorio luce clarius ostendit particulae copulativae ratio, quae deest ante *Metellum*, adest ante *candidatum*; quod inverso modo se habere deberet, si criticorum sententia veritate niteretur. Quam recte enim Kreyssigius locum male affectum emendaverit, vel maxime ex eo elucet, quod vidit in inepta UEL particula, quam Palimpsestum non habet quidem, sed habere videtur, latere *et* voculam, U autem pertinere ad praecedentes litteras IT, unde sponte ducimur ad *inditum*, quo nihil potest esse certius.

sacra via deductos) Palimps. SACRAUIADE . . CTIS. Quod Pertzius inde eruit, criticis fere omnibus unice probatum, *sacra via de tectis*, prima specie quidem placet, re ipsa absoum est. *De tectis* enim pugnabatur tantummodo vel urbe aliqua vi capta, incolisque in promiscua caede omnium tela, quae desperatio suggereret, in hostes infestos de superiore domorum parte iacientibus, vel ubi inter ipsos cives cruentum certamen exarserat, diversis partibus ita incitatis, ut acerrima pugna quasi in capta urbe ciere-tur. Sed quis sibi persuadeat in paucos homines placide quieteque sacra via euntes subitum de tectis impetum esse factum? Haec rei absurditas quum iam per se ostendat perverse coniungi verba *de tectis invadit*, tum *forte* adverbium documento est aliud a Sallustio quam *de tectis* scriptum esse, siquidem sententia vocibus *forte* — *invadit* coniunctis supra modum inepta sit. *Forte* igitur quum aliud quam *invadit* verbum poseat, certum est librarium negligentia in terminatione vocis peccasse, ac *deductos* esse scribendum, quod, antequam vidi Huschkiũ in Kreyssigii Epist. p. 18. in id incidisse, iam Casselius, V. D., sagaci coniectura repertum mecum communicavit. Quam in more fuerit apud Romanos tum patronos tum viros dignitate praecellentes et de domo in forum et ex foro domum honoris et officii causa deducere, res nullissima est; cf. Cic. de petit. cons. c. 9. *Magnam affert opinionem, magnam dignitatem quotidiana in deducendo frequentia*. Id. de Senect. 18, 63. ubi v. Gernhard. Quum igitur *forte* consules ambo, Q. Metellus, et candidatus praetorius sacra via *deducerentur*, i. e. cum comitatu suo incederent, plebs eos invasit.

cum magno tumultu invadit) Palimps. CUMMAGNOTU . ULTU-

ductos cum magno tumultu invadit, fugientisque secuta ad Octavi domum, quae propior erat, in ..... lum pervenit.

MINUADIT. — *Tumultum* quin calami lapsu librarii debeatur, non est dubium. Ceterum non cogitandum est de invasione armis, lapidibus, tegulis facta; sed plebs consules cum ceteris ita invasit, ut eos circumveniret, globo facto premeret, conviciis minis atque execrationibus insectaretur, aliis omnibus terreret, quae ira fieri amat, parumque abesse, quin manus illis iniiceret; cf. de simili re lug. c. XXXIV, 1. *Invadere* igitur quum absolute positum sit, male Huschkius apud Kreyssig. Epist. p. 18, seductus M littera librarii negligentia *tumultu* voci adiecta, scribendum coniecit *tumultu minis invadit*.

fugientisque) In Palimps. est FUGIEN . . . Q. Pertzii errorem *fugientemque* supplementis correxit Kreyssigius; pariter enim ut *ductos* hoc quoque participium ad omnes, qui supra nominati sunt, pertinet. — *Octavi domum* fuisse eam, quae postea Scauri fuit, magnificentia sua illustris, Kreyssigius in Commentat. p. 28. satis probabiliter suspicatur. De eius situ cf. Aseon. ad Cic. or. p. Scaur. p. 27. Orell. *Demonstrasse vobis memini me, hanc domum in ea parte Palatii esse, quae, quum ab sacra via descenderis, et per proximum vicum, qui est ab sinistra, prodieris, posita est.* Aedificata a Cn. Octavio, anno 165. a. Chr. n. cos., de quo v. Drumanni Hist. Rom. Vol. IV. p. 221 sqq., haud dubie hereditate pervenerat ad L. Octavium tum consulem.

quae propior erat) Palimps. corrupte Q.PROPRIOREERAT; sed non melior scriptura, quam Pertzii inde elicit *qui propraetore erat*, ratus ita Octavii personam accuratius definiri. Nam ut taceam praetoris vocabulum nunquam compendio PRT scribi, quis unquam propraetoris in urbe Roma partes fuisse audivit? His Pertzii erroribus castigatis Kreyssigius in Comment. p. 29. felice coniectura locum sanavit, recte assecutus Q. non *qui* sed *que* i. e. *quae* significare, *propiore* autem duplici dormitantis scribae errori deberi, alias quoque obvio; ita enim peccasse interdum librarios, ut initialem proximi vocabuli litteram praecedenti adicerent, multis exemplis probavit Drakenborch. ad Liv. XL, 7, 8; *propior* vero atque *propius* haud raro corruptum esse in *proprior* et *proprius* Kreyssigius l. l. demonstravit aliquot exemplis ex Livii codd. petitis. Comparativi ratio, id quod Heerwagenius recte vidit in Kreyssigii Epist. p. 20, eo constat, quod Octavii domus eum Cottae comparatur, quae minus erat propinqua fugientibus.

in . . . . lum pervenit). Quum praeter has litteras nihil

50. *Oratio C. Cottae consulis ad populum.*

Dein Cotta in hunc modum disseruit:

Quirites, multa mihi pericula domi militiaeque, multa

ex antiquae scripturae vestigiis erui possit, mirum est, quod Pertziius tanquam re certa scripsit *in propinaculum pervenit*, sensu pariter alienum atque fide destitutum. Inde ducta Kreyssigii coniectura (Cur. sec. p. 21 sq.) *in coenaculum pervenit* non displiceret, siquidem haud improbabile daretur, multitudine fugientes secutam non solum in domus Octaviae vestibulum et atrium irrupisse, sed etiam in superiorem eius contignationem sive coenaculum, quo consules ambo cum ceteris recepisse consensarium est, scalis ascendisse; sed quoniam coniectura iusto fundamento caret, nihil ei tribuendum censeo. Uebelii vero *medela* p. 277. proposita *ingenti pugna civium pervenit* non solum probabilitate externa non est melior, sed eo nomine illa deterior, quod, ut supra docuimus, pugna civium in illo tumultu plane non fuit.

Fr. 50. [Cort. p. 999—1002. Ge. ed. mai. Inc. 17. ed. min. II, 97. p. 206. Debr. II, 145.] Haec oratio exstat in eodd. Vall., Ursin., Ciaccon. et Balliol., de quibus v. Praef. Praeterea initii exigua quaedam vestigia supersunt in Pompesti Toletani (v. Praef.) col. IV, quae litteris maiusculis expressa hic subiiciemus:

UALIN . . . . .

INCO . . . . .

SERUIT: Quirites, multa

MIHI pericula domi mili-

TIAEQ. multa adversa fu-

REQuorum alia tolera-

BIPArtim reppuli deo-

rum auxiliis.

Quae tenues columnae IV. reliquiae et non haerent cum maioribus secundae et tertiae columnae Fragmentis, eo non solum horum locus monstratus est, sed patefactum est, quae causa huius fuerit orationis. Tumultu enim in sacra a coorto quum valde pressus Cotta consul in Octavii domum confere cogeret, ubi primum furor defervit multitudinis, prodiit pulumque oratione delinire studuit, hoc imprimis agens, ut et rem adversariam, quibus civitas conflictaretur, se insontem esse doceret, et paratum se ostenderet ad animam pro republica vendam, si mortem suam, quam ei videntur minati esse, praesibus incommodis moderi posse crederent; sin minus, tolerarent animo adversa et republicae consulerent. — Oratio quum anno 75. a. Chr. n. habita sit, quo anno C. Cotta consul fuit, luce clarius est, ad secundum librum

advorsa fuere, quorum alia toleravi, partim reppuli deorum auxiliis et virtute mea, in quis omnibus neque ani-

eam pertinuisse, quippe quo res annorum 76. 75. et 74. continerentur. Perperam igitur olim Carrio et Colerus, nuper Gerlachius atque Orellius eam tertio libro assignarunt, quamquam Gerlachius, quum Vol. III. p. 118. gravissimum huius sententiae argumentum ex rebus vanissimis, loco orationis, in codd. et ed. Venet. ante M. Licinii orationem scriptae, et nomine Cottae, duxisset, in ed. min. ad sanitatem reversus secundo eam libro posuit. — C. Cottam praestantissimis oratoribus annumeratum fuisse Cicero multis locis testatur; cf. Brut. c. 49, 183. *Nulla aetate uberior oratorum felus fuit. Ex his Cotta et Sulpicius cum meo iudicio tum omnium facile primas tulerunt.* — ibid. c. 56, 204. *Nihil tam dissimile, quam Cotta Sulpicio, et uterque aequalibus suis plurimum praestitit.* Id. ibid. §. 207. *Cottam miror summum ipsum oratorem Aelianas levis orationuculas voluisse existumari suas.* Id. ibid. c. 88, 301. *Hortensius, quamquam incideral in Cottae et Sulpici aetatem, qui annis decem maiores, excellentente tum Crasso et Antonio dein Philippo et post Iulio, cum his ipsis dicendi gloria comparabatur.* Id. p. Caecin. 33, 97. *Ego hanc caussam, quam agerem contra hominem disertissimum nostrae civitatis Cottam, probavi.* — Eius dicendi genus politum, quidem, elegans et limatum fuit, sed parum vehemens et concitatum, et ad persuadendum aptius, quam ad commovendum; cf. Cic. Brut. c. 55, 202, et v. Ellendt. *Histor. eloq. rom. §. 30. p. 82. ed. II.*

Dein Cotta — disseruit) Haec verba ipsi Cottae orationi praemissa Heerwagenius in Kreyssigi Epist. p. 19. feliciter e Palimpsesti Toletani vestigiis eruit. Sed pro eo, quod in lacuna posuit *hoc modo disseruit*, Kreyssigium l. l. secuti scripsimus *in hunc modo disseruit*, quippe quae verba a Prisciano XVIII, 24, 202. p. 199. Kr. ex Sallustio laudata [v. Cort. p. 1002. Gerl. ed. mai. Inc. 23. ed. min. Inc. 14. p. 237, 10. Debr. V, 24. V, 47.] ex hoc ipso loco desumpta videantur. Minus probabiliter Rothius in Museo philol. Rhen. Vol. VIII. p. 439. Palimpsesti reliquias sic supplevit: *in conatione hoc modo disseruit*. Si quid enim video, Cotta non in conatione post aliquod tempus advocata, sed statim tumultu utcumque composito orationem hanc habuit, id quod etiam ex peculiari eius indole colligi posse videtur.

§. 1. *alia — partim*) De his vocibus, quae sibi respondent, v. ad Jug. c. XXXVIII, 3. p. 219. *Partim* cum genitivo vel *ex* aut *de* praepositione iunctum vim habet adiectivi partitivi vel nominativo vel accusativo positi; cf. Cic. de Off. II, 21, 72. *Eorum beneficiorum partim eiusmodi sunt, ut ad universos civis pertineant, partim singulos ut attingant.* Id. de Orat. II, 22, 94. — *Toleravi per-*

mus negotio defuit, neque decretis labos. Malae secundaeque res opes, non ingenium mihi mutabant. At contra

finet ad *advorsa*, qua voce Cotta haud dubie exilium suum intelligi vult, *reppuli* ad *pericula domi militiaeque*, quibus tum contentiones civiles tum belli aspera significat. — In Palimps. pro *toleravi* scriptum est *tolerabi*, de qua litterarum V et B permutatione, in antiquissimis codd. haud rara, v. Freund. ad Cic. orat. p. Mil. p. 34. Kreyssig. ad Sall. Fr. Vatic. p. 37. Drakenb. ad Liv. II, 29, 12. Alschevski ad VI, 2, extr. et cfr. infra ad Fr. II, 81. III, 77, 2. — *Que* particulam, quam Carrione auctore plerique editores omiserunt, non solum codd. Vatt. sed etiam Palimps. tuentur; Debrossius praeterea commate in vulgata scriptura post *domi* posito sententiam prorsus pervertit *domi* ad *pericula* referens, *militiae* trahens ad *advorsa*. — De ratione pluralis numeri *auxiliis*, ubi etiam dici poterat *auxilio*, v. supra ad I, 10. et Gramm. lat. nostram §. 116, 1. not. 3. p. 224 sq. cf. Cat. VI, 5. LII, 29. — Pro *in quis omnibus*, quod codd. tenent, Weissius pessime scripsit *inque his omnibus*. — *Neque animus* Orellius et Faber inconsulto mutarunt in *nunquam animus*; seducti corrupta lectione ed. Venet., in qua est *in quae is omnibus unquam*. Codicum scripturam recte retinuit Gerlachius. — *Negotium*, quod *decretis* opponitur, praegnanti sensu dictum pro *difficili negotio* vel *rebus asperis* (cf. Cat. c. II, 2.), *decreta* autem sunt *capta consilia* sive *proposita*; igitur sensus est: neque animus defuit ad consultandum, quid res asperae poscerent, neque industria et constantia ad exsequendum, quae facienda decrevissem. A vero autem aberravit Weissius postrema sic interpretatus: neque peperci labori, quo *vestra decreta* perficerem. — Verba *opes, non ingenium* quam Gerlachius pro nominativis haberet, commate post *res* posito *mutabant* intransitivo sensu dictum esse contendit; quod quamquam interdum fit (v. ad Jug. c. XXXVIII, 10. p. 224.), tamen ab hoc loco propter sententiam perplexam, claudicantem ac paene absurdam, quae ita efficitur, prorsus est alienum. Mirum autem in re planissima editores quosdam, quod ante oculos est, non vidisse; scilicet verba *opes non ingenium* accusativo posita sunt, subiectum enunciationis *res* voce continetur, unde hio sensus prodit: malae secundaeque res effecere, ut non semper easdem opes haberem, quippe malis rebus exiguas, secundis amplas; sed ingenium, quod ex rebus non pependit, semper idem fuit; sive: prout res vel malae vel secundae erant, opes mihi variae fuerunt, modo exiguae, modo magnae; sed ingenium, non cum rebus mutatum, semper idem fuit.

§. 2. *in his miseris*) Quas intelligat miserias, supra demonstravimus, in urbe annonae caritatem et gravissimam animorum irritationem, foris afflictum ac paene desperatum imperii romani sta-

in his miseris cuncta me cum fortuna deseruere. Praeterea senectus, per se gravis, curam duplicat, cui miserō, acta iam aetate, ne mortem quidem honestam sperare licet. Nam si parricida vestri sum, et his genitus 3

tum. — *Senectus per se gravis*, qua curam sibi duplicari ait Cotta, non nimis stricto sensu capienda est; proprie enim senex dici non potuit, qui tum annos natus esset novem et quadraginta; cf. Fischeri *Tabb. chronol. hist. rom.* p. 147. et Ellendtii *Hist. eloq. rom.* §. 29. not. 84. p. 78. ed. II. Videtur igitur Cotta, qui sane non amplius iuvenis esset, praematuram senectutem eo consilio commemorasse, ut populi misericordiam eo facilius commoveret. — *Cui referri ad supplendum pronomem mihi* vix est, quod moneatur. — Pro *acta iam aetate*, quod omnes codd. tumentur, Carrio scripsit *senectam iam aetate*, ratus, quod Servius ad *Virg. Aen.* XI, 165. Sallustium refert his verbis usum esse, ea non aliunde quam ex hoc loco esse desumpta. Sed ut taceamus multis aliis locis virorum *senectam iam aetate* mentionem iniici potuisse, non solum codicum auctoritas Carrionis scripturae adversatur, sed etiam hoc, quod ipsa sententia propter praecedens *senectus* misere languet. Quare Orellius, Faber et Gerlachius in ed. min. recte scripturam e Servio petitam repudiarunt. Nihilominus Doederlinus in *Synonym. Lat.* Vol. IV. p. 94. aliquam ei fidem tribuens coniecit *cui misero, seni, acta iam aetate*, quae coniectura ingeniosi ceteroquin et circumspecti critici quum omni fundamento destituatur, merito infelix putanda est.

§. 3. *parricida vestri*) De vi *parricida* vocis v. ad *Cat.* c. XXXI, 8. p. 149. Quid Cotta parricidii crimine hic intelligi velit, ipse sequentibus verbis *deos penatis* — *vilia habeo* accuratius declarat; quare et particula explicativam vim habet, de qua v. ad *Cat.* XIX, 2. p. 92. — Genitivi *vestri* rationem illustravimus ad *Cat.* c. XXXIII, 2. p. 154 sq. — *Bis genitum* se Cotta dicit, quia adversariorum factione anno 90. a. Chr. n. in exilium pulsus octo annis post in patriam revocatus fuerat, ut reditu suo quasi iterum natus videretur, quum, qui civitate carerent, vix numerarentur inter vivos. Similiter Cicero de se loquitur, quum in patriam esset restitutus; cf. *Epp. ad Attic.* IV, 1, extr. *Alterius vitae quoddam initium ordimur.* Id. ib. VI, 6, extr. *Amicorum litterae me ad triumphum vocant, rem a nobis, ut ego arbitror, propter hanc παλιγγενεσίαν nostram non negligendam.* Id. p. red. in *Sen.* 11, 27. *Illum diem P. Lentulus mihi fratrique meo liberisque nostris natalem constituit.* Ceterum *genitum* participium hic habere vim enunciationis concessivae in promptu est. — *Hic* utrum simpliciter loci potestatem habeat, ut sit *in urbe Roma*, an de tempore ac rerum condicione dictum va-

hic deos penatis meos patriamque et summum imperium vilia habeo, quis mihi vivo cruciatus satis est, aut quae poena mortuo? quin omnia memorata apud inferos supplicia scelere meo vici. A prima adulescentia in ore

leat *in hoc rerum statu*, de quo usu v. Daehnum ad *Nep.* I, 3, 3. coll. annotatione nostra ad *Cat.* c. LII, 11. p. 267., non plane liquet; mihi tamen posterior ratio accommodatio videtur. — Pro *quin*, quod tum *Vatic.* 1., tum *Carrionis* et *Ursini* codd. tenent, olim ex *Vatic.* 2. edebatur *quum*, quod non modo soloeccum est, sed etiam sententiam reddit valde elumbem interrogatione usque ad *vici* protracta. Contra nervos orationi addi, si extrema verba correctionem et exaggerationem praecedentis interrogativae sententiae continent, nemo est quin sentiat. — *Omnia supplicia scelere meo vici* i. e. omnia supplicia minora sunt pro scelere meo. Simili modo *Caesar* de *Caecilinae* sociis dicit *Cat.* LI, 8. *Magnitudo sceleris omnium ingenia exsuperat.*

§. 4. *in ore vestro*) V. annotata ad *Iug.* XXXI, 10. p. 181. *Fr.* I, 92. — Ad *voluere* ex primaria enunciatione, ut saepe fit, ubi praecedit relativa sententia, infinitivus *uti* supplendus est; cf. §. 5. *Vix satis gratus videar, si singulis animam, quam nequeo, concesserim.* *Iug.* XLIX, 2. *Quae ab imperatore decuerint, omnia suis provisae;* ubi v. quae p. 277. annotavimus. cf. etiam supra ad I, 51., 10. et *Gramm. lat. nostr.* §. 159, 5. p. 603. — Pro *callidam facundiam* *Ursinus* maluit *caninam facundiam*, opinatus verba a *Nonio* allata, quae supra *Fr.* 46. exhibuimus, ex hoc loco desumpta esse. Id negat quidem *Rupertus*, sed tamen *callidam facundiam* nihil aliud significare censet quam *caninam*. Utrumque falsum; nimirum *callida fac.* hic intelligenda est perfida, ambigua, utrique parti inserviens et adulans, quia Cotta hoc maxime agit, ut probet nunquam se mala fide egisse in populum, nunquam eius causam, dum callide eam tueri se simularet, inimicae factioni prodidisse. — *Privata gratia* est, quae a privatis vel singulis initur; quae quum opponatur inimicitias pro *republ.* susceptas, totius loci sententia haec est: propter bonum publicum eas partes in republica secutus sum, quae mihi maximas multorum inimicitias genuerunt, non curans privatam gratiam mihi ita perire, licet eius essem avidissimus. — Verba *quis victus cum illa simul* aperte spectant ad *Cottae* exilium, cuius causam inimicitias suas pro *republ.* susceptas et *republicae* ipsius lacerationem fuisse dicit; quod non assecutus *Cortius* interpolationem ed. *Venet.* *qui victus* perperam retinuit. Ad hunc locum imperita est et historiae inscientia insignis annotatio *Gerlachii* Vol. II. p. 120. haec: „Videtur Cotta causam nobilium contra *Saturnini*

vostro privatus et in magistratibus egi; qui lingua, qui consilio meo, qui pecunia voluere, usi sunt; neque ego callidam facundiam, neque ingenium ad malefaciendum exercui; avidissimus privatae gratiae maxumas inimicitias pro republica suscepi; quis victus cum illa simul, quum egens alienae opis plura mala exspectarem, vos,

et Sulpicii insaniam defendisse, quibus saepius opponitur; cf. Cic. Brut. 57, 59, 63. "Cotta enim quum anno 90. a. Chr. n. in exilium abiret, Saturninus autem iam anno 100. interfectus esset, Sulpicius vero demum anno 88. republica perniciosis legibus exagitata occideret, eorum insania ille neque potuit in exilium actus esse, neque omnino cum iis contentiones exercuit, qui Saturnino oppresso rempublicam nondum attigisset adolescentulus XXIV annorum, cum Sulpicio vero coniunctissime viveret. Tum Saturnino eum et Sulpicio saepius *opponi* novum inventum est Gerlachii, mira vanitate tria eius rei testimonia ex Bruto citantis, quorum nullo Saturninus memoratur, in omnibus autem, pariter ut innumeris aliis Bruti ac trium de Oratore librorum locis, Sulpicius et Cotta ita laudantur, ut appareat *ipsos* sibi minime fuisse inimicos, sed *dicendi genus* eorum fuisse valde dissimile ac paene contrarium. — Lege Varia Cottam civitate excidisse luculenter tradit Appian. B. Civ. I, 37. (Vol. II. p. 54, ed. Schw.) *Οἱ Ἰππεῖς ἐπέβασιν ἐς συκοφαντίαν τῶν ἐχθρῶν τὸ πολίτευμα τοῦ Λρούσου τιθέμενοι Κοῖνον Οὐάριον δήμαρχον ἔπεισαν εἰσηγήσασθαι κρίσεις εἶναι τῶν τοῖς Ἰταλιώταις ἐπὶ τὰ κοινὰ φανερώς ἢ κρύφα βοηθούντων, ἐπίσαντες τοὺς δυνατοὺς ἅπαντας αὐτίκα εἰς ἔγκλημα ἐπιφθονοῦν ὑπάξεσθαι, καὶ δικάσειν μὲν αὐτοὶ, γενομένων δ' ἐκείνων ἐκποδῶν, δυνατότερον ἔτι τῆς πόλεως ἐπάροξεν. Τὸν μὲν δὴ νόμον ἀπαγορευόντων τῶν ἐτέρων δημάρχων μὴ τίθεσθαι, περιστάντες οἱ Ἰππεῖς σὺν ξιπιδίοις γυμνοῖς ἐκύρωσαν. ὡς δ' ἐκεκέρωτο, αὐτίκα τοῖς ἐπιφανιστάτοις τῶν βουλευτῶν ἐπεγράφοιτο κατηγοροί. Καὶ Οὐήστιας μὲν οὐδ' ὑπακούσας ἐκὼν ἔφρευεν, ὡς οὐκ ἐκδώσαν ἑαυτὸν ἐς χεῖρας ἐχθρῶν· καὶ Κόττας ἐπ' ἐκείνῳ παρήλαθε μὲν ἐς τὸ δικαστήριον· σεμνολογήσας δὲ ὑπὲρ ὧν ἐπεπολιτεῦτο καὶ λοιδορησάμενος τοῖς Ἰππεῦσι φανερώς, ἐξῆλει τῆς πόλεως καὶ ὅδε πρὸ τῆς ψήφου. Cum Appiano in summa rei consentit Valer. Max. VIII, 6, 4. *Q. Varius trib. plebis legem adversus intercessionem collegarum perrogavit, qua iubetat quaeri quorum dolo malo socii ad arma ire coacti essent.* cf. Acon. in Cic. or. p. Corn. p. 73. Orell. *Bello Italico, quum multi Varia lege inique damnarentur, quasi id bellum illis auctoribus con-**

Quirites, rursus mihi patriam, deos penatis cum ingenti dignitate dedistis. Pro quibus beneficiis vix satis gratus videar, si singulis animam, quam nequeo, concesserim; nam vita et mors iura naturae sunt; ut sine decore cum civibus, fama et fortunis integer agas, id dono datur atque accipitur. Consules nos fecistis, Qui-

flatum esset. Ea lege Cottam accusatum fuisse cognoscitur etiam ex Cic. Brut. c. 56, 205. *Cottae oratio pro se lege Varia quae inscribitur, eam L. Aelius scripsit Cottae rogatu.* Tectam causam illius accusationis tangit Cicero de Orat. III, 3, II. *C. Cotta, quem Crassus florentem reliquerat, paucis diebus post mortem Crassi depulsus per invidiam tribunatu non nullis ab eo tempore mensibus eiectus est e civitate.* Scilicet quum Cotta extremo anno 91. a. Chr. n. tribunatum in proximum annum peteret, v. Cic. de Orat. I, 7, 25., eius aemuli, quo petitionem irritam redderent, lege Varia usi sunt ad eum circumveniendum, quippe quae facillimam viam praeberet ad omnes, quoscunque vellet, aggrediendos. — Verba *cum ingenti dignitate* quamquam pro circumscriptione adverbii haberi possunt, ut idem fere significant atque *honorificentissime*, tamen rectius *obiecti* potestate intelliguntur, quod praecedentibus per *cum* particulam adiicitur, quum in promptu sit *consulatus dignitatem* a Cotta significari.

§. 5. *iura naturae sunt*) In Vat. 2. et ed. Ven. est *iure naturae sunt*, quod quamquam a relicuorum codicum scriptura sensu parum differre videtur, tamen prorsus alienam sententiam habet. Non agitur enim de eo, quod vel *iure naturae* sit, vel *iniuria* ei tribuatur; sed Cotta, ut demonstret vitam se pro acceptis beneficiis dare non posse, distinguit inter ea, quae naturae necessitati parent, et liberis hominum actiones; ad illa vitam et mortem pertinere, ad has decus et fortunae integritatem a civibus datam; illa hominum non esse dona, sed iura naturae, has solas dono dari posse. Quoniam igitur vera dona opponuntur iis, quae dona esse nequeunt, inde perspicuum est ad eam notionem exprimendam iustum substantivum requiri, adverbiali dictioni locum non esse. Quare *iura* unice verum. — *Nam* refertur ad praecedens *nequeo*.

§. 6. *Consules nos fecistis*) Pluralis non de utroque consule videtur intelligendus, sed de Cotta solo; cf. ad Jug. XVII, 7. p. 106. et Gramm. lat. nostr. §. 110. not. 4, 6. p. 226. — *Arma*, quae vox in Gerlachii ed. min. deest, haud dubie casu excidit. — *Imperatores Hispaniae* sunt Metellus et Pompeius. — *Sertori per montis fuga* superbia romana dicitur a Cotta Sertorii proprium ac Romanis mo-

rites, domi bellique impeditissima republica. Namque imperatores Hispaniae stipendium, milites, arma, frumentum poscunt; et id res cogit, quoniam defectione sociorum et Sertori per montis fuga neque manu certare

lestissimum ac damnosissimum belli gerendi genus, de quo sic refert Plutarchus in Sertor. c. 12, extr. (Vol. II. p. 600. ed. Sint.). Οὐκ εἶχεν ὁ Μέτελλος ὅ τι χρῆσαιτο προσπολεμῶν ἀνδρὶ τολμητῇ, πάσης ἐξαναδουμένῳ φανεράς μάχης, πᾶσαν δὲ μεταβολομένῳ μεταβολὴν εὐσταλίᾳ καὶ κουφότητι τῆς Ἰβηρικῆς στρατιᾶς, αὐτὸς ὀπλιτικῶν καὶ νομίμων ἀσκητῆς γεγονώς ἀγῶνων καὶ στρατηγὸς ἐμβριθοῦς καὶ μονίμου φάλαγγος, ὥσασθαι μὲν εἰς χεῖρας ἐλθόντας πολεμίους καὶ καταβαλεῖν ἀρίστα γυμνασμένης, ὀρειβατεῖν δὲ καὶ συνηρτηθεῖσαι διώξεσι καὶ φυγαῖς ἀπαύστοις ἀνθρώπων ὑπηρεμίων καὶ λιμῶν ἀνέχεσθαι καὶ διαίταν ἄπυρον καὶ ἀσκηνον, ὥσπερ ἐκεῖνοι, μὴ δυναμένης. — *Manu certare* Cortius recte explicat iusto proelio, pede collato certare, cominus congredi; v. ad Iug. c. LVII, 4. *Cupere proelium manibus facere*. — *Utilia* omnino sunt omnia ad alendum exercitum et ad bellum necessaria; cf. Iug. c. LXXXVI, 1. *Marius commeatu, stipendio, armis aliisque utilibus navis onerat*. Eadem saepius dicuntur *utensilia*; cf. Tacit. Ann. 1, 70, 4. *Pernoctare sine utensilibus, sine igni*, ubi v. Gronov. Liv. III, 42, 5. *Exulus omnibus utensilibus miles Tusculum se fide misericordiaque victurus hospitum contulerat*. Ceterum verba *utilia parare* per chiasmum referuntur ad remotiorem ablativum, de quo verborum ordine v. ad Cat. LXI, 9. p. 326. et ad Iug. VII, 5. p. 43.

§. 7. *in Asia*) i. e. in provincia romana, cui Asiae nomen fuit. Ea complectebatur Mysiam et Hellespontum cum Troade, Aeolidem, Ioniam, Doridem cum Rhodo insula, Lydiam, Phrygiam et Cariam. — *Ob nimias opes Mithridatis*, sc. quas ille ita parabat, ut appareret cum primo quoque tempore bellum esse sumpturum. De eius apparatu v. Appian. B. Mithr. c. 69. (Vol. I. p. 743. Schw.). *Μιθριδάτης μὲν οὖν — πᾶσαν ἐπενοίει παρασκευῆν, ὡς ἄρτι δὴ κρηθηρόμενος περὶ ἀπάντων. Καὶ τὸ λοιπὸν τοῦ θέρους καὶ τὸν χειμῶνα ὅλον ὑλοτομῶν ἐπήγγυτο ναῦς καὶ ὄπλα, καὶ σίτον διακοσίας μεδίμων μυριάδας ἐπὶ θαλάσῃ διετίθει. σύμμαχοί τε αὐτῷ προσεγγίνοντο, χωρὶς τῆς προτέρας δυνάμεως, Χάλυβες, Ἀρμένιοι, Σκύθαι, Ταυροί, Ἀχαιοί, Ἠνίοχοι, Δευκόσσυροι, καὶ ὅσοι περὶ Θερμάδοντα ποταμῶν γῆν ἔχουσι τὴν Ἀμαζόνων λεγομένην. Τοσαῦτα μὲν ἐπὶ τοῖς προτέροις αὐτῷ περὶ τὴν Ἀσίαν προσεγγίνετο· περᾶσαντι δ' ἐς τὴν Εὐρώπην Σαυροματῶν οἱ τε Βασιλῆιοι καὶ Ἰάβυγες, καὶ Κόραλλοι, καὶ Θρακῶν ὅσα γένη παρὰ τὸν Ἴστρον ἢ*

7 possunt, neque utilia parare. Exercitus in Asia Ciliciaeque ob nimias opes Mithridatis aluntur, Macedonia plena hostium est, nec minus Italiae maritima et provinciarum, quum interim vectigalia parva et bellis incerta vix par-

Ῥοδόπην ἢ τὸν Αἶμον οἰκοῦσι, καὶ ἐπὶ τοῖσδε Βαστάροι, τὸ ἀλκιμώτατον αὐτῶν γένος. Τοσαῦτα μὲν δὴ καὶ τῆς Εὐρώπης τότε προσελάμβανεν ὁ Μιθριδάτης. Καὶ μυριάδες ἐκ πάντων ἐς τὸ μάχιμον αὐτῷ συνελέγοντο τεσσαρεςκαίδεκα μάλιστα πεζῶν, καὶ ἵππεις ἐπὶ μυριοῖς ἑξακισχίλιοι. πολὺς δὲ καὶ ἄλλος ὄμιλος ὀδοποιῶν καὶ σκευοφόρων εἵπετο καὶ ἐμπόρων. — *De Macedonia plena hostium* v. annotata ad Fr. 41. 42. 43. — *Italiae maritima et provinciarum* infestabantur a piratis, ut dictum est ad Fr. 48. cf. Cic. p. I. Manil. c. 12. Plutarch. in Pomp. c. 24. — *De usu et ratione particularum quum interim* v. Gramm. lat. nostr. §. 147. 4. not. 2. a. p. 508 sq. collata annotatione ad Iug. c. XII, 5. p. 64. Hist. Fr. III, 1, 2. — *Partem sumptuum* Faber pro *dimidia parte sumptuum* dictum censet, quod mihi non persuasit. Nam quae affert huius significationis exempla ex Livio VIII, 4, 11. et c. 24, 14. petita, vulgarem explicationem facile admittunt; qui autem speciosior est ad probandum locus Ciceronis p. Mur. c. 20, 42. *multi viri fortes et prope pars civitatis offensa est*, vitio affectus videtur et sic emendandus: *et proba pars civ. off. est*. Nostri loci ratio expedita est, si tenueris *partem* in universum significare *id, quod toto minus est*. Quare hoc dicit Colla: vectigalia neququam *omnes* sumptus praestant, eorumque exiguum tantum partem sustinent. Difficultatis autem significatio non magis in *vix* particula quam in *sustinere* verbo inest, quod legitime de iis rebus dicitur, quae negotium facessunt hominibus, et quamvis contentione adhibita tantummodo imperfecte fiunt; cf. quae de simili usu verbi *tolerare* diximus ad Catil. c. XXIV, 3. p. 119. Alienum igitur est, quod Gerlachius Vol. III. p. 121. *sustinent* interpretatur *suggerunt, suppeditant, praebent*. — *Ita*, quod Ciacconius mirifice pro *praeterea* positum censet, valet *his rebus ita comparatis*, cf. Cat. VIII, 4. Iug. LXXXVII, 3. et v. ad Cat. VII, 6. p. 41.; id non assecutus Havercampius male coniecit *sustinentia; classe* etc. — *Quae commeatus tuebatur* constans est et sanissima omnium eodd. lectio, in edit. olim in hunc modum depravata *qua commeatus vebatur*. Totius loci sensus, quem Cortius parum perspexit *tuebatur* imperite censens pro *tueatur* positum esse, hic est: classis, quae olim *sufficiebat* commeatibus tuendis, iam, vi imperii tot difficultatibus districta, in tam multas minutasque partes dividenda fuit, ut commeatibus tuendis par esse non possit.

tem sumptuum sustinent; ita classe, quae commeatus tuebatur, minore quam antea navigamus. Haec si dolo aut socordia nostra contracta sunt, agite, ut monet ira, supplicium sumite; sin communis fortuna asperior est, quare indigna vobis nobisque et republica incipitis? Atque ego, cuius aetati mors propior est, non deprecor, si quid ea

§. 8. *contracta*) *Contrahi* ubi idem est, atque *gigni, oriri* vel *effici*, semper fere de re mala, iniqua vel molesta dicitur; cf. ad l, 45, 19. — *Agite, ut monet ira* omnes codd. praebent, pro qua verissima scriptura variae corruptelae editiones invaserunt; ante Carrionem enim vulgatum fuit *agite uti libet et ita*; in aliis exstat *agite, et uti libet, ita*, in aliis *agite-uti libet, ita*, quae omnia nimis longe a codicum auctoritate recedunt. Eam ex parte quidem secutus est Curtius, sed tamen *agite* sine iusta causa omisit. Dubium est autem, utrum haec vox particulae cohortativae naturam induerit, ut *agite dum* valeat, an propria verbi potestate retenta significet *facite*. Nobis haec posterior ratio probatur, quia oratio multo gravior sit, si generali sententiae *agite ut monet ira* subiicitur definitior *supplicium sumite*. — *Fortuna communis* sc. omnium, et vestra, et nostra, qui pariter affligimur; *asperior* sc. solito; cf. Gram. lat. nostram §. 124, 4. b. not. 9. c. p. 328.

§. 9. *cuius aetati mors propior est*) Comparativus refertur ad omissum comparationis membrum, sic fere supplendum: *quam vegeta ac florens iuventus*; — *aetas* autem per metonymiam dictum pro eo, qui aliqua aetate est; quare *cuius aetati* significat *cui seni*. — *Non deprecor*, sc. mortem. — Verba *ingenio corporis*, quae in omnibus exstant codicibus, plurimum difficultatis creantur editoribus, multisque sat infelicibus coniecturis sunt tentata. In vulgatis enim ante Carrionem edd. est *ingenuo corpori*; Curtius coniecit *ingenui corporis*; Orellius *in senio corporis*, quamquam huius coniecturae in ed. omnium Sallustii operum postea eum poenituit; Gerlachius in textu ed. mai. vulgatam secutus in Commentt. Vol. III. p. 122. proposuit *neque morbis aegro corpore*, idem tamen in ed. min. ad codicum scripturam se recepit; Wassius denique scribi voluit *neque mors ingenuo corpori — finem vitae fecerit*. Haec omnia refellere longum est; sufficiet veram scripturae codicum sententiam aperuisse, quo falsa esse editorum commenta sponte apparebit. Igitur *ingenium corporis*, quod editores concoquere non potuerunt, nihil aliud est, quam *natura et indoles corporis*, quo sensu *ingenium* de quavis re dicitur; cf. supra Fr. l, 61. *Oceani duas insulas constabat suo pte ingenio alimenta mor-*

vobis incommodi demitur; neque mox ingenio corporis honestius, quam pro vostra salute, finem vitae fecerim. 10 Assum en Gaius Cotta consul; facio quod saepe maiores asperis bellis fecere, voveo dedoque me pro republica, 11 quam deinde cui mandetis circumspicite. Nam talem honorem bonus nemo volet, quum fortunae et maris et

talibus gignere. III, 17. *Pugna ingenio loci prohibebatur*. Tacit. Ann. VI, 41, 1. *Clitarum natio locorum ingenio sese tutabatur*. Plin. H. N. XIV, 1. *Mores coeli solique ingenia*. Mela I, 7. *Leptis altera nomine atque ingenio par priori*. Corporis autem ingenium quum tale sit, ut lege naturae ei mors sit proposita, verborum Cottae haec mens est: *neque, quum post breve tempus naturae lege mihi moriendum sit, hic finis vitae tam honestus fuerit, quam si pro vestra salute eam voverim*. Quod autem pro naturali morte obire dicitur *finem vitae facere*, id factum quadam dicendi sive brevitate sive concinnitate, quam comparativae sententiae natura genuit; nam quum *vitae sponte finem facere pro salute civitatis et vitae finem invenire lege naturali* inter se comparetur respectu honestatis, quoniam illa sententia pro consilio orationis praevalet, verbo ei conveniente auctor utrumque membrum complexus est. Quod quum quandam analogiam zeugmatis habeat, tum eo mitigatur, quod, quemadmodum simplex *finire* verbum non solum *finem facere*, sed etiam *finem habere* significat, ita composita dictio *finem facere* pariter transitivo et intransitivo sensu usurpari potuisse videatur.

§. 10. *Assum en Gaius Cotta*) De en particula, quae monstrat rem praesentem vel ante oculos positam, v. Handium de Partic. lat. Vol. II. p. 367. — Ad verba *quod saepe maiores asperis bellis fecere* Orellius apte contulit Cic. Tuscc. I, 37, 89. *Mors si timeretur, non L. Brutus arcens eum reditu tyrannum, quem ipse expulerat, in proelio concidisset; non cum Latinis decertans pater Decius, cum Etruscis filius, cum Pyrrho nepos, se hostium telis obieissent; non uno bello pro patria cadentes Scipiones Hispania vidisset, Paulum et Geminum Cannae, Venusia Marcellum, Litana Albinum, Lucania Gracchum*. — In verbis *quam deinde cui mandetis circumspicite* relativa enunciatio, quae vim adversativae sententiae (*sed eam*) sustinet, cum interrogativa in unam confusa est; cf. Cic. Orat. c. 56, 190. *Elegit ex multis Isocratis libris triginta fortasse versus Hieronymus, peripateticus imprimis nobilis; quo quid potest esse turpius?*

§. 11. *et maris*) Pro hac omnium codd. scriptura ante Carrionem insulsa interpolatio *et pacis* editiones occupavit, a Debossio

belli ab aliis acti ratio reddenda, aut turpiter moriundum sit. Tantummodo in animis habetote non me ob scelus¹² aut avaritiam caesum, sed volentem pro maxumis beneficiis animam dono dedisse. Per vos, Quirites, et gloriam¹³ maiorum, tolerate adversa, et consulite reipublicae. Multa cura summo imperio inest, multi ingentes¹⁴

quoque et Weissio retenta. Respicit Cotta ad infestata a praedonibus maria commeatuque interceptos, quo annonae caritas in urbe tantaque in consulem ira exorta erat; v. ad Fr. II, 48. — *Belli ab aliis acti* auctor consulto et perquam apte dicit, quamquam *bellum gerere* solenni usu dicitur. Ita enim differunt *agere* et *gerere* verba, ut illud latiore sensu usurpetur de rebus *movendis* atque *impellendis*, quo unice constat notio *actionis*, (cf. Cic. de N. D. I, 37, 102. *Haec oratio non modo deos spoliat motu et actione divina, sed etiam homines inertes efficit*), hoc vero astrictius dicatur de iis, quae quis aggreditur et quasi *in manus sumpta tractat*. Quamquam igitur hoc discrimine observato de multis utrumque verbum adhiberi potest, velut *negotia agere* et *gerere*, tamen *rem gerere* de pugna, *res gestae* de factis militaribus et civilibus, *rem publicam gerere* de civitate administranda, et ipsum *bellum gerere* proprie dicitur, quoniam in his omnibus certa ac definita ratio certumque rei tractandae consilium cognoscitur. Sed hoc ipsum vitio ducum in bello desiderari Cotta significat, tantummodo *actum* dicens, quod *gestum* esse oportebat; indefinito enim et quasi *ἀδιαφόρῃ agere* vocabulo in malam partem usus bellum *sine successu administratum* et *cum detrimento reipublicae tractum* intelligi vult. — Ceterum tres genitivi non sunt eiusdem generis, ut putavit Cortius multique alii, qui commate post *fortunae* distinxerunt, sed *et maris et belli* attributa sunt *fortunae*, qua voce, quae sola pendet ex verbis *ratio reddenda*, *incertus* vel potius *infaustus eventus* significatur.

§. 13. *Per vos, Quirites, et gloriam maiorum*) Ante Ciaconium post *vos* edebatur igitur; quod quum in nullo codice exstet, plurimi editores, excepto Debrossio et Weissio, apertam interpolationem merito eiecerunt. — In obtestatione ipsa *vos* non obiectum est ex omisso verbo pendens, sed continuo ex *per* aptum eam vim habet, ut ipsos Romanos, quos Cotta alloquitur, testes precum faciat; quippe quorum *praesens* maiestas pronomine declarata gloriae *maiorum* opponatur. Usus eandem personam testandi, ad quam oratio dirigitur, quamquam non admodum frequens est, tamen idoneis exemplis non caret; cf. Iug. XIV, 25. *Patres conscripti, per vos, per liberos atque parentis vestros, per maiestatem populi ro-*

labores, quos nequicquam abnuitis, et pacis opulentiam quaeritis, quum omnes provinciae, regna, maria terraeque aspera aut fessa bellis sint.

51. Neque apud Sallustium, neque apud Livium, neque apud Fenestellam ullius alterius ab eo latae legis mentio, praeter eam, quam in consulatu *tulit re-*

mani, subvenite mihi, ubi v. annotata p. 91. Liv. XL, 9, 7. *Per te patrumque nomen — ita me audias precor*. De omisso obstandi vel orandi verbo v. Hand. de Partice. lat. Vol. IV. p. 440. 5. Mitzell. ad Curt. IV, 55, 24. p. 345. et Gramm. lat. nostr. §. 159, 5. p. 602., unde patet, quam imperite in antiquis edd. et nuper in Weissiana *precor* post maiorum inculcatum sit.

§. 14. *Multa cura summo imperio inest*) i. e. multa cura iis suscipienda est, qui summum imperium tenent; quibus verbis Cotta satis callide populum maiestatis suae admonet. — De adiectivis *multi ingentes* sine copulativa particula positus v. Gramm. lat. nostr. §. 120, 3. Additam. 2. b. p. 290. — Verbis *pacis opulentiam quaeritis* Cotta tangit querelas de annonae gravitate; v. Fr. II, 48, 49. — *Aspera* valet *difficultatum ac periculorum plena*; v. ad Iug. c. XXIX, 1. p. 164. — *Fessa* hic est *exhausta opibus* et sumptibus imperii sustinendis imparia.

Fr. 51. [Deest op. Cort. Gerl. ed. mai. Inc. 219. ed. min. II, 83. p. 205, 17. Debr. II, 146.] Fragmentum est apud Ascon. Ped. ad Cic. p. Corn. p. 66. ed. Orell., sed ita, ut appareat eum non tam ipsa verba Sallustii accurate referre, quam res modo ab illo narratas respicere. Lacunosa Asconii verba explevimus variorum criticorum inventis. *In consulatu* scripsimus ex Madvigii emendatione pro vulgato *in concione*, quod ineptum est; — *tulit repugnante* debetur Hotomanno, cetera omnia Manutio. Egit autem Sallustius eo Historiarum loco, unde haec desumpta sunt, de C. Cotta, qui consul lege sua, quae *Aurelia* vocatur, initium fecit tollendae Corneliae, restituendaeque tribuniciae potestatis, qualis olim fuisset. De eadem lege intelligenda sunt verba in oratione M. Licinii, Fr. III, 82, 8. *Nisi forte C. Cotta, ex factione media consul, aliter quam metu iura quaedam tribunis plebei restituit*. cf. Ellendt. Hist. eloq. rom. §. 30. p. 81. ed. II. — Nobilitatem talem legem quovis modo impedire studuisse ut per se consentaneum est, ita patet etiam ex loco Ciceronis Fragm. or. p. Corn. p. 78. Or. *Inimicissimi C. Cottae fuerunt, quod is consul paulum tribunis plebis non potestatis, sed dignitatis addidit*. Quam ingrata autem lex Aurelia perlata fuerit nobilibus, cognoscitur praeterea ex eo, quod eius

pugnante nobilitate, magno populi studio, ut iis qui tribuni plebis fuissent, alios quoque magistratus capere liceret, quod lex a dictatore Sulla paucis ante annis lata prohibebat.

52. Ventis per cava terrae praecipitatis rupti aliquot montes, tumulique sedere.

suasor Q. Opimius paulo post iudicio circumventus est; cf. Cic. in Verr. I, 60, 155. *Petita nulla est apud Verrem praetorem a Q. Opimio, qui adductus est in iudicium, — quod in tribunatu dixisset contra alicuius hominis nobilis voluntatem. De quo iudicio si velim dicere omnia, multi appellandi laedendique sunt; — tantum dicam, paucos homines, ut levissime appellem, arrogantes Verre adiutore Q. Opimium per ludum et iocum fortunis omnibus evertisse.* Pauci illi homines arrogantes intelligendi sunt Q. Catulus, Q. Hortensius, C. Curio; cf. Ascon. ad h. l. et Drumanni Hist. rom. Vol. III. p. 87. — De Sullae lege tribunicia v. Wittichii librum de reip. rom. forma a Sulla commutata p. 58 — 81.

Fr. 52. [Cort. p. 1003. Gerl. ed. mai. Inc. 26. ed. min. II, 77. p. 205. II, Debr. II, 67. III, 68.] Isidor. XIV, 1, 2. (Corp. Gramm. lat. Vol. III. p. 433.) *Ventis — praecipitatis* scripsimus secuti Ottone[m] l. l.] libri enim corrupte vel *venti — praecipitati* vel *venti — praerupti*, vel *venti — citati*. Ex eodem Historiarum loco Servius ad Virg. Georg. II, 479. affert *venti per cava terrae citati* relicuis omissis. Quae quum haud dubie memoriter laudata sint, nullam vim habent ad Isidori verba constituenda, nisi quod Servii testimonio probatur Sallustium non *cōncava*, quemadmodum Otto ex uno cod. dedit, sed *cava* scripsisse. *Praecipitari*, quod vulgo significat deorsum ferri, hic valet *cum vi prorumpere*. — Fragmentum probabiliter pertinuit ad narrationem de ingenti terrae motu, quo Reate a. 76. a. Chr. n. afflictum est, cuius rei memoriam conservavit Iul. Obsequens de Prodig. c. 120. *Reate terrae motu aedes sacrae in oppido agrisque commotae, saxa, quibus forum stratum erat, discussa, pontes interrupti, ripae labentis fluminis in aquam provolutae, fremitus inferni exauditi, et post paucos dies, quae concussa erant, corruerunt. Saxum vivum quam provolveretur, in praecipiti rupe immobile stetit.* Liber, unde desumptum est Fragmentum, quum neque ab Isidoro neque a Servio indicatus fuerit, secundo attribuendum putavimus; qui res illius anni complectitur, ubi consentaneum est auctorem illud factum, quum de rebus urbanis atque Italicis ageret, retulisse. Neque tamen ita certa res est, ut non etiam de quarto libro et de urbe Roma (v. Fr. IV, 51.) cogitari pos-

CAP. VI.

Bellum Mithridaticum tertium. — De Mithridatis genere et maioribus, tum quo ingenio ac moribus fuerit, exponitur. — Belli initia et adiutores. — M. Cottae clades ad Chalcedonem.

53. A Dario Artabanes originem ducit, quem conditorem regni Mithridatis fuisse [*confirmat Sallustius Crispus.*]

sit, collatis iis, quae ex Phlegontis *Χρονικῶν συναγωγῇ* Photius refert in Bibl. cod. 97. p. 84. a. 12. ed. Bekker. *Ἐν τῇ ροζ' Ὀλυμπιάδι ἐνίκα Ἐκατόμωτος Μιλήσιος στάδιον — Λεύκολλος δὲ Ἀμισὸν ἐπολιόρκει — καὶ προῆγεν ἐπὶ Καβείρων, ὅπου διεχέμαζε. Καὶ σεισμοῦ ἐν Ρώμῃ γενομένου πολλὰ ταύτης συνέπεσε.* Quae quamquam ita dicta videntur, ut terrae motus Romae a. 71. a. Chr. fuisse statuendum sit, nihilominus tamen fieri potuit, ut, quum singuli anni Ol. 177. a Phlegonte non discernantur, eadem res, quam Obsequens narrat, hic quoque significetur, illo terrae motu tam late patente, ut et Reate et Roma eodem concuteretur. Quare in certiore temporis notatione, quam Obsequens habet, acquiescendum iudico.

Fr. 53. [Deest apud Cort., Gerl. ed. mai. et Debr. — Gerl. ed. min. III, 34. p. 217, 14.] Ex Sallustio haec attulit Ampel. lib. mem. c. 30, extr., res magis quam verba secutus. In secundo autem Historiarum libro hoc cum relicuis Fragmentis ad Mithridatis genus et personam spectantibus ponendum fuit, quoniam summam habet veri similitudinem Sallustium haec non mediae narrationi illius belli interposuisse, sed antequam ingens illud certamen cum exitio Mithridatis finitum enarrandum aggredederetur, de regis Romano imperio infestissimi genere, ingenio et moribus nonnulla, ut ei in talibus mos est (cf. Cat. c. V., Iug. c. V sqq., c. XVII sqq., c. LXIII., c. XCV.), praemisisset. Equis viris quidem contendit Gerlachius Vol. III. p. 154. tertio demum libro de Mithridatis genere et maioribus mentionem factam esse, neque omnino iam secundo libro de exorto bello agi potuisse; sed eius sententia et falsa opinione de rebus secundum annos dispositis nititur, et vana esse iis secundi libri Fragmentis convincitur, quae ad cladem Romanorum ad Chalcedonem acceptam spectant. Quae clades quum primo belli anno facta sit, necesse est etiam ea, de quibus antea dicendum erat, velut de Mithridatis persona, de eius apparatibus belli ac de bello ipso erumpente, secundo libro exposita esse. — Ex eodem fonte,

54. Sed Mithridates extrema pueritia regnum ingressus, matre veneno interfecta.

55. Mithridates [auctore Sallustio] et fratrem et sororem occidit.

unde Ampelius sua habet, i. e. ex Sallustio, hausta videntur, quae tradit Florus III, 5, 1. *Ponticarum gentium atque regionum rex antiquissimus Aetas; post Artabazes, a septem Persis oriundus; inde Mithridates, omnium longe maximus.* cf. Appian. B. Mithr. c. 112, in. *Καὶ ὁ Μιθριδάτης ἀπέθνησκεν ἐκκαιδέκατος ὢν ἐκ Δαρείου τοῦ Ὑστάσπου Περσῶν βασιλέως.*

Fr. 54. [Cort. p. 1007. Gerl. ed. mai. Inc. 101. ed. min. III, 35. p. 217, 16. Debr. III, 3.] Verba exstant apud Serv. ad Virg. Aen. V, 295. sine libri nota; sed ea huc pertinere ad Fr. superius demonstravimus. — *Extrema pueritia*, i. e. pueritiam nondum plane egressus. Idem alii tradunt, ex quibus Strabo X. p. 732. A. Almel. aetatis anno undecimo, Eutropius VI, 12, extr., duodecimo, Appian. B. Mithrid. c. 112, in. vel undecimo vel duodecimo, Memno ap. Phot. p. 230. b. ed. Bekker. decimo tertio regnum eum adlixe memorant. — *Regnum ingredi* hic est *suscipere, adire*; cf. Quintil. VI, 1, 35. *Cicero persuasit, nihil esse utilius, quam pridie Kalendas Ianuarias ingredi consulatum.* — *De matre veneno interfecta* cf. Appian. B. Mithr. c. 112, extr. *Φονικὸς δὲ καὶ ὁμῶς ἐς πάντας ἦν, καὶ τὴν μητέρα ἔκτεινε, καὶ τὸν ἀδελφόν, καὶ τῶν παιδῶν τρεῖς υἱούς καὶ τρεῖς θυγατέρας.* Memno ap. Phot. l. l. *Φονικώτατος δ' ἐκ παιδὸς ὁ Μιθριδάτης ἦν. τὴν γὰρ ἀρχὴν τριεκαίδεκάτης παραλαβὼν μετ' οὐ πολὺ τὴν μητέρα δεσμοτηρίῳ κατασχὼν βία καὶ χρόνῳ ἐξανάλωσε, καὶ τὸν ἀδελφὸν ἀπέκτεινε.*

Fr. 55. [Deest apud Cort., Gerl. et Debr.] Fragmentum, quod recens accedit ex Schol. Gronov. ad Cic. p. l. Man. c. 9, 22. Vol. II. p. 439. Orell., artissime cohaeret cum superiore; nam quo loco auctor matrem a Mithridate interfectam narravit, eodem sine dubio etiam ceterorum propinquorum caedem ab illo factam commemoravit. De fratre idem testatur Appianus et Memno II. l. Sorores duas, non unam, a Mithridate interfectas esse tradit Plut. in Lucull. c. 18.

Fr. 56. [Cort. p. 1004. Gerl. ed. mai. Inc. 55. ed. min. III, 36. p. 217, 18. Debr. III, 4.] Locus exstat apud Quintil. VIII, 3, 82., allatus ut exemplum brevitatis, quae plura paucis complectatur. Ea cernitur in verbis *perinde armatus*, quorum sensus hic est: armis usus vulgarem excedentibus modum et ingenti corporis magnitudinis congruentibus. Eodem modo locutus est Flor. I, 13, 4. *Gal-lorum gens natura ferox, moribus incondita, ad hoc ipsa corpo-*

56. Mithridates corpore ingenti perinde armatus.

57. Quos advorsum multi ex Bithynia volentes occurrere, falsum filium arguituri.

rum mole, perinde armis ingentibus, adeo — terribilis fuit, ut plane nata ad hominum interitum videretur. De Mithridatis armatura cf. Appian. B. Mithr. c. 112, extr. *Τὸ σῶμα ἦν μέγας μὲν, ὡς ὑποδεικνύουσιν ὅσα ὄπλα αὐτὸς ἔπεμψεν ἐς Νεμέαν τε καὶ Δελφοὺς, εὐρωστός δὲ, ὡς μέχρι τέλους ἰππεῦσαι τε καὶ ἀκοντίσαι, καὶ χίλια στάδια τῆς ἡμέρας περιμενόντων αὐτὸν ἐκ διαστημάτων ἵππων δραμεῖν.* Quo Appiani loco cum Sallustianis verbis comparato facile intelligitur prorsus infelicem esse Lipsii coniecturam, qui ad Vellei. II, 18, 1. *perinde et animatus* scribendum censuerit.

Fr. 57. [Cort. p. 958. Gerl. ed. mai. II, 18. ed. min. II, 95. p. 206, 8. Debr. III, 9.] Hoc Fragmentum, a Prisciano X, 2, 12. p. 481. Kr. servatum, ad Mithridatis res pertinere colligitur ex Bithyniae commemoratione, quam rex Ponticus initio belli invaserat (v. Appian. B. Mithr. c. 71, in.); quare locus quidem, ubi ponetur, dubius esse non potuit. Ceterum sensus verborum longe est obscurissimus et vix eruendus. Nam quo pertineat *quos* relativum, aut qui intelligendi sint *multi ex Bithynia*, aut quo sensu *volentes* sit accipiendum, praeterea utrum *occurrere* an *accurrere*, quod in aliquot codd. est, scribi debeat, denique quis sit *falsus filius* et quae eius arguendi causa aut qui modus, nemo facile dixerit. Douza quidem *falsum filium* intelligendum censens *Nicomedis filium ex Nysa susceptum*, de quo loquitur Mithridates in epistola ad Arsacem Fr. IV, 19, 9., Fragmento hoc significari putat, multos Bithynos, qui a Romanis, regnum illud mortuo Nicomede occupantibus, gratiam inire studerent, contra eos, qui Nicomedis filii partes sequerentur, occurrisse, eumque non legitimum mortui regis filium, sed spurium esse arguisse. Sed haec incertiora sunt, quam quibus multum tribuas, quamquam Gerlachius Vol. III. p. 79. simpliciter amplexus est, ne eo quidem offensus, quod Douza mirifico errore Nysam, quae Nicomedis uxor fuit, pro eius filio habet. Hoc quidem errore vitato Debrossius quoque Vol. II. p. 88. Douzae in universum sequitur sententiam, eatenus tantum ab eo discrepans, quod Pseudo-Nicomedem quandam ab ipso Mithridate subornatum fingit, quem Bithyni falsum esse defuncti Nicomedis filium arguerint; quippe legati Roma ad eam fraudem cognoscendam missis *hos advorsum multos ex Bithynia occurrisse*. Unde haec omnia scire potuerit Debrossius equidem nescio. — *Volentes* Kreyssigius in Comment. de C. Sall. Crispi Hist. lib. III. Fragm. p. 44. opponi censet detractantibus militiam, quod illo quidem loco verum, hic, ut in re dubia, non affirmaverim.

58. Ibi Fimbriana seditione, qui regi per obsequiam orationis et maxime odium Sullae graves carique erant.

Fr. 58. [Cort. p. 960. Gerl. ed. mai. II, 37. ed. min. II, 96. p. 206, 9. Debr. III, 10.] Verba, quae exstant apud Non. III, 151. (p. 215. Merc.), quam constructionem habeant grammaticam nexu orationis sublato non potest certo definiri. Minor de ipso eorum argumento dubitatio est; nam de *L. Magio* et *L. Fannio* sermonem esse, qui ex Fimbriae exercitu in illis locis remanserant et Mithridati auctores bellandi erant, claris scriptorum testimonio intelligitur. cf. Oros. VI, 2, med. *Fannius et Magius de exercitu Fimbriae profugi Mithridati se adiunxerunt; quorum hortatu Mithridates cum Sertorio per legatos in Hispaniam missos foedus pepigit.* Appian. B. Mithr. c. 68. p. 741. Schweigh. *Ἀπό δ' αὐτοῦ (Σερτωρίου) τῶν στασιωτῶν Λουκιοὶ Μάγιος τε καὶ Φάννιος, Μιθριδάτην ἔπειθον συμμαχεῖσθαι τῷ Σερτωρίῳ.* Cic. in Verr. I, 34, 87. *Verres myrioparionem pulcherrimum de decem Milesiorum navibus electum L. Magio et L. Fannio, qui Myndi habitabant, vendidit. Hi sunt homines, quos nuper senatus in hostium numero habendos censuit: hoc illi navigio ad Sinopam, quae in Ponto est, navigaverunt.* De Fimbriana seditione accurate egit Appian. B. Mithrid. c. 52 et 53; cf. Strabo XIII. p. 887. C. Almel. Plutarch. in Lucull. c. 7. (Vol. II. p. 446. Sint.) et Schlosser. Hist. antiq. Vol. II. P. 2. p. 377.; inde intelligitur cur maxime per *odium Sullae* Mithridati cari fuisse dicantur; Fimbriani enim, a Cinna sub Valerio Flacco consule, quem Fimbria postea interfecit, in Asiam missi *ad Sullam praevertendum*, Marianarum erant partium. — *Obsequia orationis* est adulatio et favoris captatio; de ea re cf. Plutarch. in Sertor. c. 23. (Vol. II. p. 612. Sint.) *Ἐπισημαίνω (ὁ Μιθριδάτης) διαπροσβεβύεσθαι πρὸς αὐτὸν (Σερτωρίου) ἐπισημαίνω μάλιστα ταῖς τῶν κολάκων ἀλαζονείαις, οὗ τὸν μὲν Σερτωρίου Ἀντίββα, τὸν δὲ Μιθριδάτην Πύθω παρεικάζοντες οὐκ ἂν ἔφασαν Ρωμαίους πρὸς τηλικαύτης ὁμοῦ φύσεως τε καὶ δυνάμεις ἐπιχειρομένους διχόθεν ἀντισχεῖν, τοῦ δεινοτάτου στρατηγοῦ τῷ μεγίστῳ τῶν βασιλέων προσγενομένον.* *Graves* pertinet ad *auctoritatem*, qua erant apud regem, *cari* ad eius *benevolentiam*, qua fruebantur. Utrumque testatur Appianus B. Mithr. c. 70, extr. regem in oratione, qua accenderet militum animos, his verbis usum dicens: *Οὐχ ὄρατε δ' αὐτῶν, ἔφη, καὶ τοὺς ἀρίστους (ἐπιδεικνὺς Οὐάριον τε καὶ τοὺς Λουκίους) πολεμίους μὲν ὄντας τῇ πατρίδι, συμμαχοὺς δ' ἡμῶν;*

Fr. 59. [Cort. p. 961. Gerl. ed. mai. II, 42. ed. min. II, 51.

59. Ruuntque pars magna suismet aut proxumorum telis, ceteri vicem pecorum obtruncabantur.

60. E muris canes spartis demittebant.

p. 203, 6. Debr. III, 26. et V, 18.] Non. IX, 5. p. 497, 25. Merc. Pro *ruuntque* vitiose in codd. est *ruinaguae*, quod Colerus dudum bene correxit; neque enim audiendus Gerlachius, qui Vol. III. p. 82. *ruuntque* parum probabilem coniecturam dicit. — *Vicem* non minus certa emendatio Mercerii est, ab omnibus Sallustii editoribus neglecta; nam falsum esse *vice*, quod omnes Nonii codd. tenent, intelligitur ex lemmate totius articuli, quod sic se habet: „*accusativus* vel *nominalivus* pro ablativo.“ Igitur Sallustius *vicem* dixit pro *vice*, quod sane usitatius est; sed neque *accusativus* sine exemplo; cf. Cic. Epp. ad Attic. X, 8, 7. *Nisi forte me Sardanapali vicem in suo lectulo mori malle censueris.* — *Ruunt* i. q. *cadunt, concidunt.* — Verba desumpta esse ex narratione de trepidatione atque fuga Romanorum ad Chalcedonem facta iam Debrossius vidit, recte assecutus huc pertinere locum Appiani B. Mithr. c. 71, in. (Vol. I. p. 746. ed. Schw.). *Ἐπιόντος δὲ καὶ τῇ Χαλκηδόνι τοῦ Μιθριδάτου Κόπτας μὲν ὑπὸ ἀπραξίας οὐ προηεῖ, Νοῦδος δὲ, ὁ ναύαρχος αὐτοῦ, σὺν μέρει τινὶ στρατοῦ τὰ ὀρηκώτατα τοῦ πεδίου καταλαβὼν καὶ ἐξελαθεὶς ἔφυγεν ἐπὶ τὰς πύλας τῆς Χαλκηδόνος διὰ θρηνητῶν πολλῶν, πάντων δυσχερῶς. Ἀμφὶ δὲ τὰς πύλας ὠθισμὸς ἦν ἐσπηδῶντων ὁμοῦ. ὅθεν οὐδὲν τοῖς διώκουσιν αὐτοὺς βέλος ἤτύχει.* In re tam perspicua Gerlachius nihilominus in ed. min. Fragmentum ad incognitam aliquam Sertorii pugnam retulit, scilicet quia ei fatale est aliorum ineptissima quaeque commenta religiose amplexari, prudenter inventa obstinate repudiare.

Fr. 60. [Cort. p. 960. Gerl. ed. mai. II, 39. ed. min. II, 92. p. 206, 5. Debr. III, 16. et 33.] Nonius II, 833. p. 177, 22. Merc. verba Fragmenti sic refert: *e muris canes spartis dimittebant*, quae sana esse nequeunt. Ac levissima quidem corruptela in *dimittebant* inest, pro quo *demittebant* scribendum esse editores dudum viderunt; cf. annotata ad Jug. I, 4. et CII, 11. Difficilior quaestio de voce *canes*; quae quum proprie intellecta prorsus absurdam sententiam praebeat, Lipsius in Epist. Quaest. IV, 14. coniecit *cives*, quod fere omnes editores amplexi sunt. Sed fateor non solum rem, sed etiam vocabulum mihi valde displicere; nam si qui de muris demittebantur, quod ipsum valde mirum et vix credibile est, quid attinebat eos *cives* dicere, quum ii, qui eos demitterent, et ipsi cives essent? Mihi nulla omnino mutatione opus videtur, sed locus interpretatione expediendus. Suspicio enim *canes* non animalia significare; sed quemadmodum *aries, equus, ericius, corvus, scorpio, lupus, grus,*

61. Turmam equitum castra regis succedere, et properationem explorare iubet.

CAP. VII.

Fragmenta incertioris explicationis spectantia ad Pompeium, ad Sertorium, ad pugnas et res bellicas, ad terrarum urbiumque naturam atque situm, denique ad facta singularia.

62. Nam Sullam consulem de reditu eius legem *felestudo* militaria erant vocabula, ita *canis* quoque de aliquo machinae vel instrumenti genere, quo quid exceptum vel sublime tollebatur vel de loco superiore demittebatur, dictum videtur. Rem per se haud improbabilem confirmat Isidor. XX, 15, 4. „Lupus, qui et *canicula*, ferreus harpax, quod, si quid in puteum decidit, rapit et extrahit.“ Quodsi *canes* h. l. harpagones significant, consequitur *spartis* falsum esse, scribendumque *spartis*, i. e. fimbis sparto factis. Iam si quaeris, cur Fragmentum hoc loco collocandum putaverimus: fecimus permoti loco Appiani B. Mithr. c. 71, med. (Vol. I. p. 746. ed. Schw.), qui de Romanis Chalcedonem compulsis haec narrat: *ὅτε δὲ καὶ περὶ τῶν πολλῶν δισσάντες οἱ φύλακες τὰ κλειθρα καθήσαν ἐς αὐτὸς ἀπὸ μηχανῆς, Νοῦδον μὲν καὶ τῶν ἄλλων ἡγεμόνων τινὰς ὑπὸ καλῶδίοις ἀνιμήσαντο. οἱ δὲ λοιποὶ μετὰ τῶν τε φίλων καὶ τῶν πολεμίων ἀπώλλυντο.* Verum si tetigimus, verba Sallustii sic fere supplenda sunt: e muris canes spartis demittebant, *quibus Nudum ac nonnullos alios duces subducerent.*

Fr. 61. [Deest apud Cort., Gerl. ed. mai. et Debr. — Gerl. ed. min. III, 98. p. 224, 12.] Fragmentum recens accedit ex Arusiano p. 260. ed. Lind. s. v. *successit*; quod quum ex *secundo* libro laudetur, *castrorum regis* mentio ostendit ad Mithridatem haec verba spectare. Ceterum qui dux romanus turmam equitum exploratum miserit, non potest dici; nam de Lucullo non licet cogitare, quippe cuius res tertio demum libro expositae fuerint. Gerlachius Fragmentum non solum ex libidine in tertium librum transtulit, sed etiam prorsus incredibiliter iis interposuit, quibus censet in narratione belli servillis locum fuisse.

Fr. 62. [Cort. 957. Gerl. ed. mai. II, 3. ed. min. II, 21. p. 201, 22. Debr. I, 44.] Haec verba a Gellio X, 20. servata difficiliorum habent, quam primo aspectu videtur, explicationem. Nam

rentem ex composito tribunus plebis C. Herennius prohibuerat.

licet Gellius, quum antea docuisset veteres *plebiscita* et *privilegia* translato nomine *leges* appellasse eademque omnia etiam indistincto vocabulo *rogationes* dixisse, addat: „Sallustius quoque proprietatum in verbis retinentissimum consuetudini concessit, et privilegium, *quod de Cn. Pompeii reditu ferebatur*, legem appellavit,“ tamen neque de causa eius legis, neque de reditu Pompeii, neque de prohibita ex composito lege constat; longe maxime autem obscurum est, quo libri secundi loco ea res a Sallustio commemorata fuerit, quum neque ad Sertorianum bellum, neque ad res urbanas eorum annorum, qui libro II. continentur, pertineat. De revocato ex Africa Pompeio per Sullam, adolescentis nimiam iam potentiam et gloriam suspectantem, verba intelligenda esse recte collegerunt interpretes ex Plutarchi Pomp. c. 13, 1. (Vol. III. p. 58. ed. Sint.): *Ἐπανελθόντι εἰς Ἰτύκην Πομπήϊο γράμματα κομίζεται Σύλλα προστάττοντος ἀφίεναι μὲν τὴν ἄλλην στρατιάν, αὐτὸν δὲ μεθ' ἐνὸς τάγματος περιμένειν αὐτόθι τὸν διαδεχόμενον στρατηγόν. Ἐπὶ τούτοις ἀδήλως μὲν αὐτὸς ἤχθετο καὶ βαθέως ἔφερον, ἐμφανῶς δὲ ὁ στρατὸς ἡγανάκτει;* sed quod Gerlachius Vol. III. p. 78. secutus Pighii Annal. III. p. 270. dicit: „ne Pompeius cum exercitu victore ex Africa in urbem rediret, Sullam hoc instituisse, ut, quam ipse *in illius gratiam ferret legem*, ei tribunus plebis intercederet,“ id neque cum proprio vocabuli usu potest conciliari, et sententiam habet confusam et a Sallustii verbis alienissimam. Nam *privilegium* liberae reipublicae tempore non erat lex in alicuius gratiam lata, sed potius qua aliquid incommodi extra ordinem in singularem personam irrogaretur, cf. Heineccii Syntagma Antiqq. romm. I, 2, 60. p. 75 sq. ed. Haub.; quae autem illa gratia fuerit, qua Sulla secundum Gerlachii opinionem Pompeium ornare voluerit, et quomodo ea per tribunum impedita Pompeii reditus prohiberi potuerit, nullo pacto intelligitur. Rem ambiguam satis probabiliter expedivit Drumannus in Hist. Rom. Vol. IV. p. 334 sq. Sulla enim, rumoribus de suspecta Pompeii fide sollicitus, eum exercitum dimittere et cum una legione successoris adventum exspectare iussit, et quo gravior huic iussui auctoritas esset, de ea re legem ad populum tulit. Sed quum postea accepisset Pompeium nihil seditiosum agitare, animum mutavit suum, ac ne ipse legem paullo ante a se latam tolleret, Herennium tribunum perpulit, ut is, quominus perferretur, intercederet. Ita et suae auctoritati cautum putavit, neque Pompeium offendi, cui permissum, ut populi voluntate cum exercitu in Italiam rediret; cf. Cic. p. 1. Man. c. 21, 61. *Pompeius bellum in Africa maximum confecit, victorem exercitum deportavit.*

63. Noctu diuque stationes et vigilias tentare.
 64. Neque subsidiis, uti soluerat, compositis.
 65. Ad hoc pauca piratica actuaria navigia.

Fr. 63. [Cort. p. 959. Gerl. ed. mai. II, 27. ed. min. II, 43. p. 202, 20. Debr. II, 57.] Charis. II, 14, 130. p. 123. ed. Lindem. (p. 185. Putsch.). De quonam duce haec dicta sint, quamquam non patet, — nam de multis dici potuere —, tamen commode possunt de Sertorio intelligi; cf. Plutarch. in Sertor. c. 10. — De vocibus *noctu diuque* v. ad Iug. c. XLV, 5. p. 255. — De discrimine *stationum et vigiliarum* cf. Kreyssig. in Commentat. de C. Sall. Cr. Hist. lib. III. Fragm. p. 50. (Fr. III, 77; 4.) Liv. IX, 24, 5. *Fore, ut minus intentae in custodiam urbis diurnae stationes ac nocturnae vigiliae essent.*

Fr. 64. [Cort. p. 959. Gerl. ed. mai. II, 30.; ed. min. II, 44. p. 202, 21. Debr. IV, 99.] Priscian. IX, 10, 54. p. 468. Kr. haec verba affert propter antiquam perfecti formam *solui* pro *solitus sum*, qua Sallustius Catonis exemplo usus est; de eadem cf. eundem VIII, 11, 61. p. 403. et Varron. de L. L. IX, 61. p. 233. ed. Müller. *Sequitur ut, quoniam est soleo, oporteat dici solui, ut Cato et Ennius scribunt, non, ut dicit vulgus, solitus sum.* De negligentia duels alicuius, qui milites non, ut mos militiae est, in subsidio collocasset, Fragmentum capiendum esse in promptu est; sed Debrossius Vol. II. p. 468. portentosam effinxit et prorsus barbaram verborum interpretationem, agi ratus de publicanis, qui cives Asiae vestigalibus praeter solitum morem impositis vexarent; scilicet *subsidia* putavit esse gallicum *subside*, *compositis* autem non differre ab *impositis*.

Fr. 65. [Cort. p. 960. Gerl. ed. mai. II, 47. ed. min. II, 88. p. 206, 1. Debr. II, 8. et IV, 35.] Apud Nonium, qui XIII, 9. p. 535, 2. Merc. haec affert, pro *piratica* legitur *piraticae*, quod praecunte Mercerio correximus, quia abstracto vocabulo, quo vitae genus significatur, nulla societas cum *navigii* voce esse potest. Praeterea Putschio auctore vulgo post *piraticae* additur *adiungit*, quod ille in Ms. Nonii codice exstare dicit; sed quum in nullo codice, qui quidem collati sunt, compareat, omisimus. Non minus perversa Debrossii est interpolatio, qui *et* post *adiungit* intulit. — *Actuaria navigia*, quae etiam *actuariae* dicebantur, Nonio auctore sunt *naviculae celeres*. — De pluribus attributis sine copulativa particula positis v. Gramm. lat. nostr. §. 120, 3. Additam. 2. a. aa. p. 289. De Sertorio Fragmentum intelligit Gerlachius Vol. III. p. 83; verum esse potest; sed de aliis quoque cogitari posse negaverit?

Fr. 66. [Deest apud Cort., Gerl. ed. mai. et Debr. — Gerl.

66. Parva legio flumen transducta castra dilatavit.
 67. At illi, quibus res incognita erat, ruere cuncti ad portas, inconditi tendere.

ed. min. II, 46. p. 202, 23.] Fragmentum recens accedit ex Arus. cod. Gud. v. *transductus*, p. 265. Corrupte in cod. est *Parco legio*. Quod ex coniectura dedimus *parva legio*, incertum quidem est, sed propter *dilatavit* verbum aliquid habere videtur probabilitatis. Hoc enim, si quid video, dixit Sallustius, legionem illam, ne hostes paucitatem suam intelligerent, *maiora castra, quam pro exiguo militum numero, fecisse*. cf. Liv. XXVII, 46, 2. *Neque dilatari castra opus esse.*

Fr. 67. [Cort. p. 962. Gerl. ed. mai. II, 54. ed. min. II, 91. p. 206, 4. Debr. IV, 96.] Serv. ad Virg. Ecl. II, 4. In plerisque codicibus est, ut vulgo in edd. legitur: *at illi, quibus vires adierant, ruere cuncti ad portas, incondita tenere*; duo postrema vocabula in duobus codd. leguntur *inconditi tenere*, in uno *inconditi temere*. Ab his multum differt, quod exstat in Ursini codice: *at illi, quibus res incognita erat, ivere cuncti ad portas, incognita tendere*. Haec tanta diversitas unde orta sit, ut difficile dictu est, ita patet neutram scripturam esse integram, sed tamen verum per utramque ita diffusum, ut, quid Sallustius scripserit coniectura erui possit. Iam falsum esse *quibus vires adierant* quum ipsa dictio ostendit, quae ne latina quidem est, tum intelligitur ex universa Fragmenti sententia, quippe quo trepidatio in obsessa aliqua urbe repentino malo vel improvise impetu orta describatur; optime autem huic sententiae convenire verba *quibus res incognita erat* demonstratione non eget. — Plurimorum codd. scriptura *ruere* verissima et rei valde accommodata; *ivere* autem, quamquam sensu multo deterius, litterarum apicibus vix diversum est, et haud dubie legentis errore ortum. — *Incognita tendere* falsum esse ipse Virgilianus locus ostendit, siquidem universa Servii explicatio et ipsum Sallustii exemplum unice ad Virgillii vocem *incondita* spectet; sed vitiose neutrum genus ex Virgillii loco traductum ad Sallustii verba. Quae quum praecedentia *cuncti ruere* accuratius illustrent, simul intelligitur *tendere, non tenere*, a Sallustio scriptum esse; sensus enim est *confusi ac sine ordine properare*. — Non minus quam in verbis codices turbant in notatione libri; pauci tantummodo habent *lib. II. Histor.*; alii vitiose praebent *lib. V. vel lib. VI.*; in plurimis legitur *in Iugurthino*, quod Putschius scite coniecit profectum esse ab imperitis librariis, qui *Historiarum* prorsus ignari

68. Ille festinat subsidiis principes augere et densere frontem.

69. Terror hostibus ex fiducia sui incessit.

70. Circumventi a dextera, unde ferrum erat, saxa aut quid tale capita affligebant.

primo Historiarum libro Catilinam, secundo Iugurtham significari crederent.

Fr. 68. [Deest apud Cort. et Gerl. ed. mai. — ed. min. Inc. 68. p. 239, 14. Debr. V, 30.] Euty chius II, 14. in Corp. Gramm. lat. Vol. I. p. 192. ed. Lind. haec verba refert propter *densere* verbum, raro, ut ille dicit, lectum; cf. Tacit. Ann. II, 14, 2. *Denserent* *ictis*, *ora mucronibus quaererent*, ubi v. Kiessling. Quia Fragmentum ex *secundo* libro laudatur, propterea Gerlachius ad *Incerta* retulit.

Fr. 69. [Deest apud Cort., Gerl. ed. mai. et Debr. — Gerl. ed. min. II, 39. p. 202, 15.] Fragmentum recens accedit ex Arus. v. *in-**cessit*, p. 242. Lind. Ex h. l. non caussae sed temporis significatione positum idem fere est atque *post*; cf. ad Catil. IV, 1. p. 22.

Fr. 70. [Cort. p. 962. Gerl. ed. mai. II, 51. ed. min. II, 71. p. 204, 23. Debr. II, 151.] Verba ab Arusiano v. *afflictus* p. 215. Lind. servata, valde obscura sunt et vix explicanda. In Ang. Maii codice Ambr. est *circumventi dextera*; pro quo quum cod. Gud. habeat *circumventis dextera*, Lindemannus scriptum fuisse coniecit *circumventi a dextera*; tum pro *unde ferrum erat*, ut est in cod. Ambr., Gud. habet *nuda ferrum erat*; denique pro *capita*, quod Gud. praebet, in cod. Ambr. est *capiti*, unde Maius fecit *caput*. Ex his scripturae discrepantiis aequè difficile est veram lectionem constituere, ac iustam sententiam extricare. Coniicio tamen sermonem esse de militibus inermibus, qui, quum fraude ita essent in angustias adducti, ut ab una parte iniquitate loci, ab altera ab armatis hostibus premerentur, saxis se defenderent et quovis modo sibi consulent. Quod si verum est, verba *unde ferrum erat* significant *unde armati ingruerant* sive *ubi armati stabant*; quae sententia quamquam insolenter expressa est, tamen eo excusatur, quod inermibus *ferro instructi* opponuntur. Simul ex eo, quod *unde* positum est, pro quo etiam *ubi* dici poterat, intelligitur *a dextera* recte a Lindemannio correctum esse, quia adverbium sic sibi respondent. *Capita affligebant* sc. hostium armatorum. — Alio modo Fragm. sibi emendandum videri mihi significavit Casselius, V. D. Ratus enim non locum, ubi pugnaretur, sed homines, qui pugnarent, a Sall. describi, sic verba scribenda esse coniecit: *circumventi dextera (nuda ferro erat) saxa aut quid tale capita affligebant*. Quae ita in paren-

71. Suos equites hortatus vado transmisit.
72. Ictu eorum, qui in flumine ruebant, necabantur.
73. Neque inermis ex proelio viros quemquam agnoturum.

thesi posita sunt verba, attributi vi referenda sunt ad *dextera*, sc. *manu*, ac simul causam continent, cur circumventi saxis se defenderint. — Ceterum quae nobis aliisque merito obscura videntur, planissima et expeditissima fuerunt Debrossio, qui in Hist. Rom. Vol. I. p. 636 sq. mirifica sagacitate assecutus est, agi de Curionis expeditione Dardanica (v. supra Fr. 41.), cuius una legio, quum seditionem agitasset, et sequi ducem recusasset, ignominiae causa armis ademptis in conspectu armati exercitus stramenta secare ac fossas facere cogeretur (v. Frontin. Strategem. IV, 1, 43.); quam ignominiam adeo aegre eos tulisse, ut saxa caput affligerent. Quanta arte Debrossius hoc ex Sallustii verbis elicerit, ut cognoscere possint lectores, ipsam eius interpretationem apponere iuvat: Les légionnaires donnèrent les marques du plus grand désespoir. Ils demandèrent d'être plutôt punis de mort; ils voulaient se tuer eux-mêmes. *Environnés de toute part et sans armes, de la même main qu'on leur avait désarmée*. (quippe scripsit *dextera*, sine *a*, et *unde ferrum aberat*), *ils ramassaient à terre des cailloux ou autres choses pareilles dont ils se frappaient la tête*.

Fr. 71. [Cort. p. 962. Gerl. ed. mai. II, 49. ed. min. II, 47. p. 202, 24. Debr. II, 25.] Arus. haec habet v. *transmitto*, p. 265. Lind. Pro *transmisit*, quod est in cod. Ambr. et Gud., olim legebatur *transmittit*.

Fr. 72. [Cort. p. 962. Gerl. ed. mai. II, 50. ed. min. II, 70. p. 204, 22. Debr. II, 23.] Donatus ad Ter. Adolph. III, 2, 21. his verbis utitur, ut probet *rue* verbum activam vim habere in Terentiano loco: *ceteros ruerem, agerem, raperem, tunderem et prosternerem*. Quae potestas quamquam apud comicum plana est, tamen, quum obiectum desit apud Sallustium, *ruebant* potius intransitivo sensu sic videtur capiendum, ut significet *cum vi procedere*, sive *magno impetu grassari*; cf. Tacit. Ann. VI, 35, 1. *Variae hinc bellantium species, quum Sarmatae, omisso arcu, contis gladiisque ruerent*. — De quam pugna haec verba intelligenda sint, prorsus obscurum. Gerlachius tamen scit rem in aliquo certamine Metelli cum Sertorio factam esse; quod quibus argumentis probet, ipse viderit.

Fr. 73. [Cort. p. 959. Gerl. ed. mai. II, 31. ed. min. II, 45. p. 202, 22. Debr. II, 125.] Priscian. X, 3, 19. Vol. I. p. 486. ed. Kr. hoc loco utitur, ut participii formam *agnoturus* probet; cf. Diomed.

74. Omnia sacrata corpora in rates imposuisse.
 75. Primo incidit forte per noctem in lenunculo piscantis.
 76. Immane quantum animi exarsere.

I. p. 383. ed. Putsch., qui nonnullos veterum ita declinasse dicit. — De *inermis* adiectivo, pro quo Gerlachius in ed. mai. invitis codd. scripsit *inermos*, v. annotata ad Catil. c. LIX, 5. p. 318. — Ad sententiam Fragmenti quod attinet, in promptu est eo non contineri sermonem e proelio fugientium, ut Gerlachius vult Vol. III. p. 80., sed verba esse ducis milites fugientes et arma abicientes ad virtutem cohortantis. Grammatica enim loci ratio haec est, ut *inermis ex proelio* obiectum sit verbi *agnoturum*, viros autem, sensu idem atque *pro viris*, praedicatum definiat. De attributiva vi verborum *ex proelio* v. Gramm. lat. nostr. §. 120. 2. not. 6. p. 287. — *Viros* praegnanti sensu intellige *viros fortes atque strenuos*; cf. Catil. c. XL, 3. *Ego vobis, si modo viri esse vultis, rationem ostendam, qua tanta ista mala effugiatis.* Cic. p. Mil. c. 30, 82. Drakenb. ad Liv. III, 67, 3. Graev. ad Flor. III, 3, 9. — *Agnoscere* cum accusativo obiecti et attributi coniunctum valet *aliquem habere talem, qualis vel est, vel esse debet*; cf. Liv. VI, 7, 5. *An me, quod non dictator vobis, sed tribunus signum dedi, non agnoscitis ducem?*

Fr. 74. [Cort. p. 962. Gerl. ed. mai. II, 48. ed. min. II, 89. p. 206, 2. Debr. III, 61.] Arusian. v. *imposuit*, p. 239. Lind., unde *rates*, quod est in cod. Gud., dedimus pro vulgato *ratem*. De quam re Fragmentum intelligendum sit, in abrupta oratione non potest constitui. *Sacrata corpora* videntur esse *corpora hominum diis sacrorum* i. e. *sacerdotum*; quod ipsum quamquam adhuc dubium est, illud tamen certissimum, prorsus falsam esse Douzae sententiam, a Debrossio et Gerlachio cupide arreptam, haec verba ad Chios spectare, qui, quum teste Appiano B. Mithr. c. 46. et 47. a Zenobio, Mithridatis praefecto, armis exuti et duobus millibus talentorum multati essent, postremo per dolum atque vim domibus suis abstracti, *viris a mulieribus ac pueris seorsum in naves impositis, in Pontum Euxinum transportati sunt.* De hac Chiorum calamitate Sallustii verbis agi adeo absonum est, vix ut credas tantopere caecutire potuisse doctos homines, ut tantas ineptias amplecterentur. Primum enim non viderunt *ratem* non esse *navem*, neque eos movit, quod tanta hominum multitudo nullo pacto ratibus in tam remotas regiones abduci potuit. Tum quomodo in alias sedes transportati cives Chii *sacrata corpora* dici potuerint, minime curarunt; nihili enim est, quod ea *destinata morti* interpretantur et *quasi devota diis manibus*, quum Appianus aperte dicat non morti destinatos

77. Genus militum suetum a pueritia latrocinii.
 78. Genus hominum vagum et rapinis suetum magis quam agrorum cultibus.
 79. Genus armis ferox et serviti insolitum.

fuisse, sed in remotas sedes relegatos. Denique, quod gravissimum est, in temporum ratione tam turpiter lapsi sunt, ut non dubitent rem anno 86. a Chr. n. flagrante adhuc primo bello Mithridatico factam ad annum 74., quo tertium erupit, transferre.

Fr. 75. [Cort. p. 962. Gerl. ed. mai. II, 46. ed. min. II, 87. p. 205, 27. Debr. III, 66.] Verba a Nonio XIII, 8. p. 534, 30. Mere. allata obscuriora sunt et abruptiora, quam quae probabiliter explicari possint. *Incidit* speciosa quidem, sed ad locum expediendum non satis fructuosa coniectura est Carrionis pro *indicit*, quod Nonii codd. praebent; sed iidem recte tenent *per noctem*, pro quo vulgo legitur *super noctem*, quemadmodum Gerlachius quoque in utraque ed. scripsit. *Lenunculo* Sallustii editores contra fidem codicum et analogiam mutarunt in *renunculo*; quippe *lenunculus* mollior est forma diminutivi *lembunculus*, quod a *lembo* descendit; de eo navigii genere cf. Orellium ad Tacit. Ann. XIV, 5, 4. et Gell. X, 25. — Pro *piscantis* in omnibus Nonii codd. est *piscandis*, quod vix sanum est; *piscantis* dudum scripserunt editores, ut in proclivi erat emendare; sed utrum eam vocem genitivum singularis, an accusativum pluralis numeri habeas, non facile dixeris.

Fr. 76. [Cort. p. 962. Gerl. ed. mai. II, 53. ed. min. II, 90. p. 206, 3. Debr. II, 82. II, 134. IV, 28. V, 43.] Nonius II, 450. p. 127, 26. Mere. De ratione grammatica vocum *immane quantum* v. Gramm. lat. nostr. §. 134, 2. not. c. additam. 2. p. 445.

Fr. 77. [Cort. p. 957. Gerl. ed. mai. II, 7. ed. min. II, 31. p. 202, 9. Debr. II, 27. II, 43. III, 145.] Arusian. v. *suetus*, p. 262. Lind. Cogitari potest de Lusitanis atque Hispania per Sertorium a latrocinii ad iustam militiae disciplinam adductis, coll. Plutarch. vit. Sertor. c. 14, in. (Vol. II. p. 602. Sint.) *Ἐκ τε δὴ τούτων θανατούμενος ἠγαπάτο παρὰ τοῖς βαρβάροις ὁ Σιστόριος καὶ ὅτι Ῥωμαίοις ὀπλισμοῖς καὶ τάξεσι καὶ συνθήμασιν ἀφαιρῶν τὸ μανικὸν καὶ θηριῶδες αὐτῶν τῆς ἀληθῆς ἀντιλησθητοῦ μεγάλου στρατὸν ἐποιεῖτο τὴν δύναμιν*, sed res incerta est.

Fr. 78. [Deest. ap. Cort., Gerl. ed. mai. et Debr. — Gerl. ed. min. II, 32. p. 202, 10.] Fragmentum, quod recens accedit, eodem loco apud Arusianum legitur, quo praecedens; ceterum non minus incertam habet, atque illud, explicationem. De vi pluralis numeralis *cultibus* v. Gramm. lat. nostr. §. 110, 1. not. 3. p. 224 sq.

Fr. 79. [Cort. p. 936. Gerl. ed. mai. I, 14. ed. min. II, 38. p.

80. Nam procul et divorsis ex regionibus.

81. Dubium, an insula sit, quod euri atque austri superiactis fluctibus circumlavitur.

82. Murum ab angulo dextri lateris ad paludem haud procul remotam duxit.

202, 15. Debr. II, 19. III, 143.] Fragmentum hoc consimilis atque duo superiora argumenti legitur apud Arusian. v. *insolens*, p. 241. Lind.

Fr. 80. [Cort. p. 957. Gerl. ed. mai. II, 4. ed. min. II, 29. p. 202, 8. Debr. II, 122. III, 147.] Charis. II, 14, 183. p. 191. Putsch.; qui simul tradit Asperum, Sallustii interpretem, hic annotasse: „Ergo *procul* e loco est.“ Quae explicatio non satis commoda videtur. Nam si hoc voluit Asper, *procul* significare *e loco*, i. e. *e regione* sive *ex adversum*, ipsa explicandi formula neque congruit cum dicendi usu, et si congrueret, falsa foret. Quare suspicor corruptelam subesse, et pro *e loco* scribendum *e longinquo*, quae vox neglecto vel male intellecto scribendi compendio (*et loco*) in alteram depravari potuit.

Fr. 81. [Cort. p. 957. Gerl. ed. mai. II, 2. ed. min. III, 82. p. 223, 22. Debr. I, 93. III, 30.] Verba, a Nonio X, 2. p. 503, 32. Merc. allata, eo obscurata sunt, quod subiectum deest. Hoc tamen ex universo loco patet, sermonem esse de paeninsula sive lingua tenui in mare procurrente, cuius pars continenti proxima interdum ita fluctibus obrueretur, ut, quae paeninsula esset, vera insula videri posset, vel parum abesset, quin verae insulae speciem praeberet. Haec sententia indicatur verbis *dubium an*, quae pariter ut *dubito an* et *incertum est an* eam vim habent, ut rem enunciatae modeste et cum aliqua restrictione affirmant; cf. Hand. de Partice. latt. Vol. I. p. 329. Kruegeri Grammat. lat. §. 520. p. 700. et nostram §. 133, 3. d. additam. 3. p. 439. — *Circumlavitur* certissima est Coleri emendatio; vitiose enim B. et V. litteris commutatis (de quo librorum lapsu v. supra ad Fr. 50, 1.) in Nonii codd. plerisque legitur *circumlabitur*, in uno *circumlabit*, unde inepta scriptura *circumlabit* editiones Nonii pariter atque Sallustii invasit. Eam quum Gerlachius in ed. mai. dedisset, deinde vero Vol. III. p. 77. Coleri coniecturam unice veram iudicasset, nihilominus in ed. min. antiquas sordes reposuit. Scilicet, qua est perspicacitate, non assecutus est, Nonium, qui id agit, ut *lavare* pro *lavare* dictum esse ostendat, etiam passivae formae exemplo uti potuisse.

Fr. 82. [Cort. p. 962. Gerl. ed. mai. II, 55. ed. min. II, 66. p. 204, 16. Debr. III, 47.] Servius ad Virg. Aen. I, 423. haec habet, quae per se quidem satis plana sunt, quamquam de quo duce aut

83. Omnes, qui circum sunt, praeminent altitudine millium passuum duorum.

84. Eam deditionem senatus per nuncios Orestis cognitam approbat.

85. Modestus ad omnia alia, nisi ad dominationem,

de quo oppido sermo sit, nullo modo dici potest. De Lysistrato Cyzici praefecto intelligit Debossius, si modo hoc est intelligere, ac non somnare et allucinari; nam Cyzici oppugnatio non in secundo, sed in tertio libro narratur.

Fr. 83. [Cort. p. 959. Gerl. ed. mai. II, 33. ed. min. II, 48. p. 202, 25. Debr. III, 142.] Exstant verba apud Arusian. v. *praeminet*, p. 256. Lind. In cod. Ambr. pro *altitudine* est *altitudinem*, quod Gerlachius in ed. mai. male recepit, non intellecto lemme huius articuli; quod quum sic habeat: „*praeminet illa re* illam rem,“ etiam sine cod. Gud. ablativus fidenter erat exhibendus. Praeterea ex lemme perspicitur *omnes* non esse subiectum enunciationis, quod quale sit ignoratur, sed obiecti, quod et ipsum incertum est, attributum; commodissimum videtur *colles* cogitare, quos *montes* aliqui praeminerent. Ceterum *altitudo millium passuum duorum* non ex nostra ratione montium altitudinem metiendi intelligenda est, sed tantummodo de ascensu capi debet.

Fr. 84. [Cort. p. 959. Gerl. ed. mai. II, 22. ed. min. II, 73. p. 205, 1. Debr. I, 101.] Verba, quae Priscian. VI, 11, 61. p. 258. Kr. attulit, grammatice perspicua nullam prorsus ab historia lucem habent; nam quae deditio senatui a duce aliquo, cui Orestis nomen esset, nunciata fuerit, nullo scriptorum documento constat. Nugatur igitur, ut fere solet, Debossius, in Hist. Rom. Vol. I. p. 429 sqq. ut rem exploratam narrans Orestem hunc, Appio Claudio in Macedonia pro consule imperium tenente, classi romanae in sinu strymonicae praefuisse, et quum post Appii mortem imperium suscepisset, Maedis in deditionem acceptis, eius rei nuncium ad senatum misisset. Quae quamquam ficta sunt omnia, tamen Gerlachii assensum ita tulerunt, ut Vol. III. p. 14. Debossio auctore Fragmentum ad res anni 77. a. Chr. n., quae primo libro continentur, referret.

Fr. 85. [Cort. p. 959. Gerl. ed. mai. II, 26. ed. min. II, 19. p. 201, 20. Debr. II, 112. V, 42.] Donat. ad Ter. Phorm. I, 3, 18. De *ad* praepositione, qua ratio significator, quae attributi notionem per se non satis definitam altera notione constituat, v. Hand. de Partice. latt. Vol. I. p. 106 sq. et Krügeri Grammat. lat. §. 325. p. 431. cf. Cic. p. Font. c. 15, 33. *Quae si diligenter attendetis, indices, viam ad labores belli impigrum, ad pericula fortem, ad usum ac*

86. Vir gravis et nulla arte cuiquam inferior.
 87. Ita fiducia quam argumentis purgatiores dimit-
 tuntur.
 88. Haec postquam Varro in maius more rumo-
 rum audivit.
 89. Quum multa dissereret ludis Apollini circen-
 sibus.

disciplinam peritum, ad consilia prudentem, ad casum fortunamque felicem domi vobis retinere, quam inimicissimis nationibus tradere maletis. — De quonam viro Sallustius loquatur, incertum est. Pompeium significari Debrossius et Gerlachius opinantur; et sane alii eum ob modestiam animi laudarunt, velut Plutarchus in Pomp. c. 1. et 18., Vellei. II, 29, 3.; sed a Sallustio eum laudatum fuisse non est credibile, qui eum alio Historiarum loco (Fr. Inc. 41.) dixisset esse *oris improbi, animo inverecundo*, eoque iudicio tantum Lenaci, Pompeii liberti, in se odium concitasset, ut acerbissima ab eo satira laceraretur, teste Suetonio de Illustr. gramm. c. XV. Non pro modesto Pompeium a Sallustio esse habitum perspicitur etiam ex eius epistola ad senatum, quam auctor ita composuit, ut summae potius arrogantiae, quam modesti animi sit documentum. Quare ad alium quem potentiae cupidum, qui multi illo tempore Romae fuere, Fragmentum referendum est.

Fr. 86. [Cort. p. 959. Gerl. ed. mai. II, 32. ed. min. II, 23. p. 201, 25. Debr. II, 53. IV, 91.] Arus. v. *inferior*, p. 242. Quae ex Nonii IV, 284. (p. 315, 5. Merc.) verbis *et continetur gravis*, (Fr. Inc. 83.), Douza huic Fragmento affinxit *ea continentia vir gravis* etc., quamvis in omnibus edd. leguntur, falsissima sunt. Nam praeterquam, quod nihil plane indicio est haec cohaesisse, Nonius exemplo Sallustiano utitur ad probandum *grave* idem esse atque *molestum*, quae vocis potestas ab Arusiani loco est alienissima. — Debrossius, qui sine idonea causa verba de Sertorio interpretatur, quod neque negari neque affirmari potest, praeterea pro *et nulla* scripsit *nec ulla*.

Fr. 87. [Cort. p. 957. Gerl. ed. mai. II, 13. ed. min. II, 61. p. 204, 10. Debr. I, 18.] Verba laudantur a Nonio IV, 205. (p. 310, 21. Merc.), Servio ad Virg. Aen. II, 61., Donato ad Ter. Phorm. I, 4, 15. et ad Hecyr. IV, 1, 13., ex quibus solus Nonius librum, unde desumpta sunt, nominavit, Donatus praeterea ad Hecyr. verbum *dimituntur* non habet. Omnes loco Sallustii propterea usi sunt, ut probarent *fiduciam* malo sensu dici pro *audaci impudentia*.

90. Et Poeni ferunt adversus a. n. c. m.

CAP. VIII.

Fragmenta paucissimis verbis composita.

91. Belli sane sciens.

Quare quum agi videatur vel de legatis, vel de aliis quibusdam, qui de pravis consiliis suspecti in senatu actionum suarum rationem reddere iussi essent, verborum sensus est: dimituntur, quicumque illi fuerunt, non tam eo purgati, quod crimen argumentis certis diluerant, quam quod audacter negaverant.

Fr. 88. [Deest apud Cort., Gerl. ed. mai. et Debr. — Gerl. ed. min. II, 40. p. 202, 16.] Fragmentum recens accedit ex Arus. v. *in maius*, p. 243. Lind. Insolentia orationis in eo cernitur, quod pro obiecti attributo explicativo, velut *aucta* vel simili vocabulo, adverbialis dictio posita est.

Fr. 89. [Deest apud Cort., Gerl. ed. mai. et Debr. — Gerl. ed. min. Inc. 91. p. 240, 9.] Fragm. recens accedit ex Arus. v. *Iudi*, p. 245. Lind. Dativus *Apollini* quamquam pertinet ad vocem *Iudis*, tamen non continuo ex hoc substantivo pendet, sed ex notione omissi participii *instituti* sive *factis* est repetendus; v. Gramm. lat. nostr. §. 127, 3. B. a. additam. 2. p. 352. De ipsis ludis, qui vulgo Apollinares dicuntur, v. Liv. XXV, 12. *Circenses* hic vocantur, quoniam praeter hos etiam ludi scenici in Apollinis honorem dabantur; cf. Cic. Brut. c. 20, 78.

Fr. 90. [Cort. p. 959. Gerl. ed. mai. II, 34. ed. min. II, 63. p. 204, 12. Debr. II, 14.] Verba abrupta et prorsus obscura exstant apud Donatum ad Ter. Phorm. I, 3, 19., eo consilio allata, ut probetur novam periodum ab *et* particula incipere, de quo usu v. Hand. Partice. Latt. Vol. II. p. 487. Adiectae litterae *a. n. c. m.* quid significant nemo tam sagax fuerit, ut expediat; nam quovis nomine ineptissima est Debrossii coniectura, qui haec ita supplet *Africam nancisci contra meridiem*, ratus Sallustii verba fuisse in narratione de fortunatis insulis, de quibus *primo* libro dictum.

Fr. 91. [Cort. p. 1008. Gerl. ed. mai. Inc. 123. ed. min. II, 34. p. 202, 12. Debr. II, 54. et II, 97.] Verba habet Commentator Cruq. in Horat. Epp. I, 15. libro non notato. Eadem ex *secundo* affert Arusian. v. *sciens huius rei*, p. 262. Lind., sed corrupte sic scripta: *bellica nesciens*. Quae quoniam cum temmate, quod genitivum habet, non congruunt, recte a Lindemanno ad schollastae Horatiani

92. Frugum pabulique laetus ager.
 93. Ipse animi atrox.
 94. Argentum mutuuum accersivit.
 95. Obviam fuere.
 96. Post, ubi fiducia nimius.

exemplum correcta sunt; cf. Iug. XCVII, 5. *Romani veteres et ob ea scientes belli orbis facere.* Minus bene Ruhnkenius ad Vellei. II, 88, 2. coniecit *bellicae rei sciens*, quod Gerlachius Vol. III. p. 147. temere pro novo Fragmento habet, immemor se iam Vol. I. p. 251. n. 123. locum iusta forma exhibuisse. — Quae in eodem articulo ab Arusiano afferuntur Sallustii verba *sciens horum* incertum est, utrum pro novo Fragmento sint habenda, an praeceunte Ruhnkenio l. l. in *sciens locorum* mutanda, quod legitur in Iug. c. LXXXV, 45. Sed utrunque est, certe falsissimum, quod Gerlachius l. l. opinatur, verbis tantummodo schema structurae contineri, quum hoc ipsum *sciens huius rei* praecedat.

Fr. 92. [Cort. p. 959. Gerl. ed. mai. II, 24. ed. min. II, 85. p. 205, 26. Debr. III, 115. III, 132. III, 136.] Ex libro *secundo* haec laudat Arusian. v. *laetus*, p. 241. Lind.; sine libri nota eadem affert Serv. ad Virg. Aen. I, 441. et ad XI, 338., quo posteriore loco pro *frugum* male dedit *fructuum*. *Fruges* enim latiore sensu completuntur omnia, quae terra edita hominibus *alimenta* praebent; *fructuum* vocabulo vero significatur quidquid ex proventu terrae *utilitatis vel emolumentum* quaeritur, cf. Doederlini *Synonym. lat.* Vol. IV. p. 334. *Pabulo* igitur, quod de animalium alimentis dicitur, non nisi *fruges* recte opponuntur. — De constructione *laetus* adiectivi cum genitivo v. *Gramm. lat. nostr.* §. 128. III, 2. b. p. 372 sq. et Rudimann. *Institutt.* Vol. II. p. 74.

Fr. 93. [Cort. p. 958. Gerl. ed. mai. II, 9. ed. min. II, 36. p. 202, 14. Debr. IV, 47.] Arusian. v. *atrox*, p. 215. De structurae ratione cf. *Gramm. lat. nostr.* §. 128. III, 2. b. Addit. 2. p. 373.

Fr. 94. [Cort. p. 958. Gerl. ed. mai. II, 21. ed. min. II, 56. p. 204, 4. Debr. I, 70.] Priscian. X, 8, 45. Vol. I. p. 504. Kr. Pro *accersivit*, quod Prisciani codices tenent, Sallustii editores sine idonea causa scripserunt *arcessivit*; v. ad Catil. c. XL, 6. p. 190. *Hist. Fr.* I, 51, 6.

Fr. 95. [Cort. p. 957. Gerlach. ed. mai. II, 5. ed. min. II, 30. p. 202, 9. Debr. II, 123. II, 129.] Charis. II, 14, 142. p. 124. Lind. (p. 187. P.). Veluste dictum censuit Asper, Sallustii interpret; quod non plane verum videtur, quum apud optimum quemque scriptorem *esse* cum adverbio iunctum reperitur; cf. *Gramm. lat. nostr.* §. 111,

97. Orbe terrarum extorres.
 98. Vespera.
 99. Copiis integra.
 100. Moenibus deturbat.

1. not. I. p. 227. et v. annotat. ad. Catil. c. LVIII, 9. p. 306. et ad Iug. c. XIV, 11. p. 82. Si quid tamen insolentiae in dictione inest, eo continetur, quod, quum pleraque adverbia, cum *esse* verbo coniuncta, statum vel condicionem designent, *obviam* vox *motus* notionem habet, quae paullo durius cum verbo consociatur.

Fr. 96. [Cort. p. 958. Gerl. ed. mai. II, 11. ed. min. II, 41. p. 202, 18. Debr. IV, 8.] Arusian. v. *nimius*, p. 249. Lind. Olim edebatur *in fiducia*, sed praepositio in cod. Ambr. et Gud. recte abest.

Fr. 97. [Cort. p. 957. Gerl. ed. mai. II, 6. ed. min. II, 24. p. 201, 26. Debr. I, 74.] Arusian. v. *extorris*, p. 229. Lind. Olim in Arusiani edd. fuit *urbe patriaque extorres*; quam interpolationem Gerlachius Vol. I. p. 226. cum codicum scriptura ita conflavit, ut scriberet *orbe terrarum patriaque extorres*, Vol. III. p. 78. Maium mirifice insimulans „quum corruptam lectionem *orbe* pro *urbe* in suo codice invenisset, *terrarum* addidisse.“! Sed postea, Vol. III. p. 147. rursus codicum scriptura probata, quoniam Iug. c. 14, 11. *extorris patria* legitur, Arusianum duo diversa loca notasse censuit, et *patria extorris*, et *orbe terrarum extorris*, quae a librariis corrupta fuerint. Haec si non corrupta sunt, nescio, quid amplius corruptum sit. — Fragmenti verba de iis videntur accipienda, qui armis civilibus Roma eieci in nulla terra versari poterant, quin ab adversariis potentioribus vexarentur, neque haberent, ubi tuti esse possent.

Fr. 98. [Cort. p. 958. Gerl. ed. mai. II, 20. ed. min. II, 60. p. 204, 10. Debr. I, 21. I, 53. I, 59. II, 103. II, 124. III, 155. V, 9. V, 73.] Charis. II, 14, 257. p. 133. Lind. (p. 198. Putsch.).

Fr. 99. [Cort. p. 958. Gerl. ed. mai. II, 10. ed. min. II, 37. p. 202, 14. Debr. II, 150.] Arusian. v. *integer*, p. 236. Lind. Debrossius verba ex libidine mutata iterum III, 119. sic refert: *copiis integris*.

Fr. 100. [Cort. p. 960. Gerl. ed. mai. II, 38. ed. min. II, 64. p. 204, 13. Debr. III, 46.] Nonius II, 253. (p. 101, 15. Merc.). De Cyzici obsidione intelligit Debrossius, quod aperte falsum, quia verba ex *secundo* libro sunt. Gerlachius ad aliquam a Sertorio factam urbis oppugnationem refert, idque haud paullo melius, quamquam incertum.

101. Audaciter.

102. Diei medio.

Fr. 101. [Cort. p. 960. Gerl. ed. mai. II, 36. ed. min. II, 63. p. 204, 12. Deest ap. Debr.] Priscian. XV, 4, 21. Vol. I. p. 625. Kr. Quod is eiusmodi adverbia in *iter* exeuntia ita facta censet, ut *ter* syllaba dativo adderetur, id nihili est, quum *i* littera inserviat radici cum terminatione coniungendae; v. Bergeri Gramm. lat. §. 106, 4. b. p. 216.

Fr. 102. [Cort. p. 956. Gerl. ed. mai. I, 62. ed. min. II, 49. p. 203, 2. Debr. II, 95. II, 116. IV, 44.] Arusian. v. *medio*, p. 247. Lind. Vulgo haec verba inverso ordine *medio diei* in libro *primo* afferuntur; sed cod. Gud. sic habet, uti exhibuimus. De structurae ratione v. ad Iug. c. XXXVII, 4. p. 214.

HISTORIARUM FRAGMENTA.

LIBER III.

ARGUMENTUM.

CAP. I.

Bellum Sertorianum extremum. — Pompeii epistola ad senatum. — Sertorii extrema tempora et caedes. — Perperna oppressus. — Calagurris obsidio. Fr. 1—7. [Anni 74—72. a. Chr. n.]

CAP. II.

Bellum Mithridaticum. — Mithridatis ad Sertorium legatio de foedere. — Eius apparatus belli. — Cyzici obsidio ac fortissima defensio. — Pestis in Mithridatis exercitu. — Luculli expeditiones in Bithynia. — Mithridates in Pontum se recipit; eum Lucullus sequitur. — M. Cottae cum Q. Oppio dissensio. — Ponti, i. e. maris pontici et circumiacentium terrarum ac populorum descriptio. Fr. 8—53. [Anni 73—71. a. Chr. n.]

CAP. III.

Bellum Macedonicum ductu Curionis procos. gestum. — Descriptio Danubii et Germanorum. Fr. 54—58. [Annus 73. a. Chr. n.]

CAP. IV.

Bellum piraticum et Creticum. — M. Antonius infinitum imperium orae maritimae obtinet. — Cretae insulae descriptio. — Cretensium religiones. — Antonii turpis exitus. Fr. 59—66. [Anni 74—72. a. Chr. n.]

CAP. V.

Bellum servile. Eius initia. — Vesuvius a servis occupatus. — Vires servorum auctae. — Varius rem male gerit. — Crixi clades. — Spartacus in Lucaniam se recipit. — Lentuli pugna cum fugitivis. — Spartacus Galliam cisalpinam petit. Fr. 67—81. [Anni 73, 72. a. Chr. n.]

CAP. VI.

Res urbanae. Oratio Lic. Maeri. — Contentiones de restituenda potestate tribunicia. Fr. 82—85. [Anni 74—72. a. Chr. n.]

CAP. VII.

Fragmenta prorsus obscura ac paucissimis verbis composita. Fr. 86—99.

HISTORIARUM FRAGMENTA.

LIB. III.

CAP. I.

Bellum Sertorianum extremum. — Pompeii epistola ad senatum. — Sertorii extrema tempora et caedes. — Perperna oppressus. — Calagurris obsidio. Fr. 1—7. [Anni 74—72. a. Chr. n.]

1. Epistola Cn. Pompei ad senatum.

Si advorsus vos patriamque et deos penatis tot labores et pericula suscepissem, quotiens a prima adule-

Fr. 1. [Cort. p. 963. Gerl. ed. mai. III, 11. ed. min. III, 2. p. 214. Debr. III, 22.] Haec epistola exstat in codd. Vatt., Ursin., Claeon. et Balliol., de quibus v. Praef. — Scripta est anno 74. a. Chr. n., L. Licin. Lucullo, M. Aurelio Colta coss., ut patet ex Plutarcho in Pomp. c. 20, in. Πομπήϊος δὲ τὰ πλείστα τῶν ἰδίων ἔξενηλοκῶς καὶ κατακεχομημένος εἰς τὸν πόλεμον ἦπει χρήματα τὴν σύγκλητον ὡς ἀφιζόμενος εἰς Ἰταλίαν μετὰ τῆς δυναμείας, εἰ μὴ πέμποιεν. Τρατεύων δὲ Δεύκολλος τότε καὶ Πομπήϊω μὲν ὦν διάφορος, μνώμενος δ' εαυτῷ τὸν Μιθριδατικὸν πόλεμον, ἔσπευσεν ἀποσταλῆναι τὰ χρήματα φοβούμενος αἰτίαν Πομπήϊω παρασχεῖν δεομένῳ Σερτώριον ἀφείναι καὶ πρὸς Μιθριδάτην τραπέσθαι. Fallitur igitur Faber, qui eam anno 75. a. Chr. n. tribuit, seductus loco in oratione C. Coltae, Fr. II, 50, 6. *Consules nos fecistis domi bellique impeditissima republica: namque imperatores Hispaniae stipendium, milites, arma, frumentum possunt.* Quae verba hoc potius docent, iam ante hanc Pompeii epistolam senatum multis et Metelli et Pompeii postulationibus de mittendis belli necessitatibus sollicitatum fuisse, quod ipse fatetur §. 2. *fessus scribundo mittundoque legatos omnis opes et spes privatas meas consumpsi.* Ceterum, quamquam dubitari nequit,

scentia ductu meo scelestissimi hostes fusi, et vobis salus quaesita est, nihil amplius in absentem me statuisset.

quin epistolae a Sallustio exhibitae argumentum plane cum ipsis Pompeii litteris congruat (cf. Drumanni Hist. Rom. Vol. IV. p. 361 sq.), tamen verba atque universa orationis forma consulto ita comparata sunt, ut appareat auctorem hanc epistolam arrogantiae et fastus Pompeii, quem oderat, insigne documentum exstare voluisse. Nam quum ille exercitui reipublicae praesesset et pro populi romani imperio bellum gereret, per totam epistolam se ut dominum gerit reipublicae, sua in remp. merita supra modum auget, Hannibali se praefert, victorias suas in coelum effert, de universo bello ac de exercitu ut suo loquitur, postremo senatui haud obscure minatur, nisi pecuniam mittat, cum exercitu infesto se Romam venturum. Quae oratio talis est, ut cuivis pateat neque antea ullum imperatorem ita loqui ausum esse, et Pompeium iam tum eos spiritus sumpsisse, quibus per relicuam vitam reipublicae insultavit.

§. 1. *penatis*) Haec accusativi forma in Vat. 1. 2. exstat; vulgo *penates* editur; cf. ad Catil. I, 1. — Pro *tot labores*, quod in codd. est, inde ab Ursino nonnulli editores scripserunt *totiens labores*, orationis exaequandae caussa, quo non est opus, quum adiectivo quantitatis adverbium eiusdem notionis recte respondeat; cf. Cic. p. Balb. 20, 47. *C. Marius si tot consulibus meruisset, quoties ipse consul fuisset.* Liv. II, 13, 2. *Adeo moverat Porsennam subeunda dimicatio toties, quod coniurati superessent, ut pacis condiciones ultro ferret Romanis.* — Verbis a prima adulescentia Pompeius senatui non sine quadam insolentia in memoriam revocat, quod adolescentulus trium et viginti annorum tres legiones suo sumptu paratas Sullae adduxerat (v. Plutarch. in Pomp. c. 6, med.), ac deinceps cum omnibus eius adversariis conflixerat. — *Scelestissimi hostes* sunt duces Marianarum partium Carrinas, Clodius, Brutus, Scipio, Carbo, Domitius, Perperna, Lepidus, de quibus v. Plutarch. in Pomp. c. 7—16. — Quod oratio in relativa enunciatione in passivum transit, non negligentia factum, sed a simulata modestia profectum, iis, quae Pompeius aperte se fecisse significat, simpliciter ut factis commemoratis. — *Quaesita*, i. e. parata; v. ad I, 45, 22. — *Contra aetatem*, i. e. aetate, quae vulgo tantis negotiis impar habetur, quae alii vix ad rempublicam accedere solent; tricesimum enim agebat annum Pompeius, quum a. 77. a. Chr. n. in Hispaniam iret. — Non missum se, sed *proiectum ad bellum saevissimum* quum dicit, eo criminatur senatum nullam curam sibi ipse huic bello impendisse; nam *proiici* dieuntur, quae neglecta tanquam res viles casui et periculis exponuntur; cf. Liv. XXII, 44, 7. *Si quid proiectis ac proditis ad inconsultam atque improvidam pugnam legionibus ac-*

tis, quam adhuc agitis, patres conscripti, quem contra aetatem proiectum ad bellum saevissimum cum exercitu optume merito, quantum est in vobis, fame, miserrima omnium morte, confecistis. Hac in spe populus romanus 2 liberos suos ad bellum misit? haec sunt praemia pro volneribus et totiens ob rempublicam fuso sanguine? Fessus

cidisset. Virg. Aen. XI, 360. *Quid miseros toties in aperta pericula cives proiciis?* ubi v. Serv. — *Fames* praegnanti sensu est *interitus fame effectus, das Verhungern, der Hungertod*; cf. Liv. XXVII, 44, 8. *Maiorem partem militum fame ac frigore, quae miserrima mortis genera sunt, amisisset.* Id. XXI, 41, 11. *Licuit, si voluissemus, ad Erycem clausos, ultimo supplicio humanorum, fame interficere.*

§. 2. *Hac in spe*) i. e. hoc sperans, pro quo etiam dici poterat *hac spe*, sed sententia paullum variata. Ablativus solus enim spem designaret mittendi *causam*; praepositione vero addita *condicio et status* declaratur, quo obtinente populus exercitum misit, quod re idem est, cogitandi forma diversum; cf. Hand. de Partice. Lat. Vol. III. p. 256 sqq. Non malum igitur, quamquam non necessarium, quod Ursinus coniecit *hac in spe*: sed pessimum, quod idem proposuit *hac sine spe*. — Verborum *opes et spes* sententiam illustravit ad Lug. c. CVII, 4, p. 578. — De particulis *quum interim* v. ad Fr. II, 50, 7.

§. 3. *utrum censetis me vicem aerari praestare*) Haec verba Diomedes p. 362. Putsch. ex *secundo* laudat sic: *utrum vicem me aerari praestare creditis?* Cuius grammatici auctoritati Gerlachius tantum tribuit, ut non dubitaret in Praef. ed. min. p. XXXIV. haec scribere: „Multa admodum incerta esse ipse fateor. In aliis iam nunc mutavi sententiam. Pompeii enim Epistola ad senatum nescio an rectius ad librum secundum referatur. *Charisius* enim p. 262. verba *utrum — creditis* ex II laudat.“ Diomedem, quum Sallustii verba ex II lib. citaret, codicem non ante oculos habuisse, sed memoriter locum laudasse, clarissime intelligitur tum ex verborum ordine prorsus turbato, tum ex eo, quod *censetis* in *creditis* mutavit. Temere igitur Gerlachius huic errori aliquam fidem habuit; quod quam inconsultum sit, ipse lepido argumento est, qui pro *Diomede* nominaverit *Charisium*, pro pagina 362 falso scripserit 262. — *Vicem aerari praestare* est *quasi aerarii loco esse*, sive ipsum sumptus suppeditare, qui ex aerario suppeditari debebant.

§. 4. *quippe qui — paravi*) De indicativi usu post *quippe qui* v. ad Catil. c. XLVIII, 2. p. 219. et Gramm. lat. nostr. §. 145, 7. 2. e. not. 18. p. 500. — *Nomine modo imperi*, i. e. imperio sine exercitu.

scribundo mittundoque legatos omnis opes et spes privatas meas consumpsi, quum interim a vobis per triennium 3 vix annuus sumptus datus est. Per deos immortalis, utrum censetis me vicem aerari praestare, an exercitum 4 sine frumento et stipendio habere posse? Equidem fateor me ad hoc bellum maiore studio quam consilio profectum;

Quod quam falso, quantaque insolentia dictum sit, cognoscitur ex Plutarcho Pomp. c. 17, extr. *Πρὸς ταῦτα Πομπήϊος ἔχων τὴν στρατιάν ὑφ' ἑαυτοῦ διεπράττετο Μετέλλῳ πεμφθῆναι βοήθως. καὶ Κάτλου κελεύοντος οὐ διέλευεν, ἀλλ' ἐν τοῖς ὅπλοις ἦν περὶ τὴν πόλιν αἰεὶ τινας ποιοῦμενος προφάσεις, ἕως ἔδωκεν αὐτῷ τὴν ἀρχήν.* — *In cervicibus* — *agentis*, i. e. prope imminentes et ad irrumpendum promptos paratosque; cf. Liv. XXII, 33, 6. *Etsi bellum ingens in cervicibus erat, nullius usquam terrarum rei cura Romanos effugiebat.* Id. XLIV, 39, 7. *Quanto facilius abire fuit, quum procul abessemus, quam nunc, quum in cervicibus sumus?* Cic. p. Mur. 37, 79. *Nec tam timendus est nunc exercitus L. Catilinae, quam isti, qui — in capite atque in cervicibus nostris restiterunt.* Simili sententia dicitur *supra caput esse*, de quo v. ad Catil. c. LII, 24. p. 274. Quod ad rem ipsam attinet, Pompeius hic quoque supra modum rebus a se gestis gloriatur, siquidem *hostes in cervicibus iam Italiae agentes* non alii sunt, quam montanae quaedam gentes, de montibus in transeuntem exercitum hic illic impetum facientes eiusque iter interdum morantes; v. Drumanni Hist. Rom. Vol. IV. p. 362. — *Iter aliud atque ab Hannibale profectum* ubi fuerit, difficile dictu est. Per Cottias Alpes, quae sunt infra Hannibalis iter mare Ligusticum versus, ivisse Pompeium Faber censet. Sed huic sententiae repugnat Appiani testimonium, qui B. C. I, 109. haec refert: *Πομπήϊος δὲ ἐς τὰ Ἀλπεῖα ὄρη μετὰ φρονήματος ἐνῆει, οὐ κατὰ τὴν Ἀννίβου μεγαλοῦργον, ἑτέραν δ' ἐξάρασεν ἀμφὶ ταῖς πηγαῖς τοῦ τε Ροδανοῦ καὶ Ἡριδανοῦ, ὃν ἀνίσχουσι μὲν ἐν τῶν Ἀλπεῖων ὄρεσιν οὐ μακρὰν ἀπ' ἀλλήλων· δεῖ δ' ὁ μὲν διὰ Κελτῶν τῶν ὑπὲρ Ἀλπεῖς εἰς τὴν Τυρρηνικὴν θάλασσαν, ὃ δὲ ἐνδοθεν τῶν Ἀλπεῖων ἐπὶ τὸ Ἴόνιον, Πάδος ἀπὸ Ἡριδανοῦ μετονομασθεῖς.* Ex his liquido patet non infra Hannibalis iter, sed supra id Rhodanum versus novam viam quaesivisse Pompeium, ita ut vel per Graecas Alpes, vel media inter Graecas et Penninas parte ivisse videatur. Sed quoniam Padi fontes, quos Appianus parum a Rhodani distare dicit, satis longe absunt, Gerlachio assentior, qui *Ticinum*, quem Appianus nominare debebat, cum Pado, in quem influit, confusum esse coniecit.

quippe qui nomine modo imperi a vobis accepto diebus quadraginta exercitum paravi, hostisque in cervicibus iam Italiae agentis ab Alpibus in Hispaniam summovi. Per eas iter aliud atque Hannibal, nobis opportunius, patefecit. Recepi Galliam, Pyrenaeum, Laletaniam, Indige-

§. 5. *Laletaniam*) Ita Vat. 1. et reliqui codd., praeter Vat. 2., in quo est *Lacettaniam*, unde in multis edd., etiam in Orelliana a. 1840, vulgatur *Lacettaniam*. Sed hoc nomen falsum esse locorum ratio evincit. *Laletani* enim, quorum caput Barcino (Barcelona) fuit, maris oram accolebant; *Lacetani* autem, quamquam eandem Hispaniae partem obtinentes, magis introrsus sedes habebant in regione montuosa Pyrenaeisque subiecta. Pompeius autem quum iter magis secundum maris oram dirigeret, quippe quae plerumque Romanorum in fide ac ditione permansisset (cf. §. 9.), eamque ante omnia confirmare et in potestate retinere studeret, profecto non consentaneum est, Lacettaniam ab eo occupatam fuisse. — *Indigetis* omnium codd. lectio est, pro qua in edd. vet. inepta interpolatio habetur *Ilergetum* vel *Ilergetes*. Confines fuisse Laletanos Indigelibus patet etiam ex Plin. H. N. III, 3. — Pro *novis militibus*, quod omnes codd. tenent, in antiquioribus edd. ex interpolatione legebatur *novis quidem mil.*, quam iam Cortius recte repudiavit. — *Et ante multo* sententiam adiungit superiora verba accuratiore definitione illustrantem atque amplificantem; quod ubi fit, vernacula dicimus *und zwar*, latine pariter *et quidem*, vel *et is*, *atque is*, *isque* dici potest; cf. Fr. I, 51, 1. *Seditionibus omnia turbata sunt, et ab iis, quos prohibere magis decebat.* Fr. IV, 18, 5. *Romanis una et ea vetus causa bellandi est.* Iug. c. LXXXV, 3. *Domi forisque omnia curare, et ea agere inter invidos, opinione asperius est.* v. ad c. XXXII, 2. p. 196. Kühner. ad Cic. Tuscul. II, 7, 17. Hand. de Partice. Lat. Vol. II. p. 477. — *Hiememque castris* scripsimus auctoritate Vat. 1. Orellium et Fabrum secuti; reliqui codd. et edd. habent *h. in castris*. Solum ablativum non localem, sed modalem vim habere, Faber recte iudicat; igitur *castris hiemem agere* significat *castra habendo* i. e. *muniendo, tuendo, defendendo, aliisque, quae in castris usu veniunt, obundo hiemem transigere*; praepositione *in* vero addita eadem verba simpliciter significant *per hiemem in castris versari sive esse*. Quae quamquam re eodem fere redeunt, illud tamen, quoniam consuetudinis castrensium significationem habet, accommodatius est ad mentem Pompeii exprimentam. — Verba *neque ex ambitione mea* Cortius, a quo non multum dissentit Gerlachius Vol. III. p. 87., capit de ambitione militari, imperatore ad favorem militum captandum exercitum

tis, et primum impetum Sertori victoris novis militibus et multo paucioribus sustinui, hiememque castris inter saevissimos hostis, non per oppida neque ex ambitione mea egi. Quid dein proelia aut expeditiones hibernas, oppida excisa aut recepta enumerem? quando res plus valet

molliter nimisque liberaliter habente, ut Sall. de Sulla loquitur, Cat. c. XI, 5. Multo rectius Faber ambitionem intelligit eam, quae pertinebat ad obtinendos a provincialibus honores et varia officiorum genera, quibus coli gaudebant provinciarum praefecti et imperatores; cf. Tac. Agric. c. 18. *Agricolae ingredienti provinciam, quod tempus alii per ostentationem aut officiorum ambitum transigunt, labor et periculum placuit:* ad quem locum Walchius comparavit Dig. de off. Proc. et legati IV. §. 3. *Antequam fines provinciae decretae sibi proconsul ingressus sit, edictum debet mittere de adventu suo, continens commendationem aliquam sui, et maxime excusantis, ne publice, ne privatim ei occurrant.* Similia atque Pompeius de se praedicit C. Gracchus apud Gellium XV, 12. *Versatus sum in provincia, quomodo ex usu vestro existimabam esse, non quomodo ambitioni meae conducere arbitrabar.* Ceterum Pompeius verbis *non per oppida* — egi oblique carpit Metellum, qui per oppida luxui et ambitioni indulgebat; v. Fr. II, 29.

§. 6. *quando*) De vi caussali huius particulae v. ad Iug. c. CII, 9. p. 551. et Gramm. lat. nostr. §. 148. p. 516 sq. — De pugna *apud Sucronem* v. Appian. B. C. I, 110. *Ἀρχομένον δ' ἦρος* (anni 75. a. Chr. n.) *ἐπέσσαν ἀλλήλοις μὲν καὶ Πομπηϊῶς ἀπὸ τῶν Πυρηναίων ὄρων, ἐνθα διερχόμενον, Σερτώριος δὲ καὶ Περπένηνας ἐκ Ἀνσιταίας, καὶ συμβέλλοντιν ἀλλήλοις περὶ πόλιν, ἣ ὄνομα Σούκρων.* Plutarch. in Sert. c. 19. 20. Flor. III, 22, 7. — *Proelium apud flumen Turiam*, factum eodem anno, quo Sucronense, idem est, quod dicitur *apud Saguntum* (v. Drumanni Hist. Rom. Vol. IV. p. 368. not. 65.); sed in nominibus ubique varie in codd. turbatur. Pro *Turiam* enim in Vat. 1. et 2. est *Durium*, in ceteris codd. *Duriam*, quod iam Ursinus emendavit; nam quod non multo post pugnam Sucronensem committebatur proelium, non potuit fieri ad Durium, Lusitaniae septentrionalis flumen, cui hodie *Duero* nomen est, sed factum prope Turiam (hodie *Guadalaviar*), qui Valentiam urbem parvo intervallo praeterfluit, cf. Fr. II, 24. Huius proelii mentionem facit etiam Cicero p. Balb. c. 2, 5. *Accusator factur Balbum in Hispania acerrimis illis proeliis et maximis Sucronensi et Turiansi interfuisse*, ubi pariter in nonnullis libris falso est *Durionis*. Plutarch. in Sert. c. 19. in. *Ἦται μὲν οὖν τῷ Σερτώριῳ πλείονες συνέβανον. ἐκ δὲ ὧν*

quam verba. Castra hostium apud Suconem capta et proelium apud flumen Turiam et dux hostium C. Herennius cum urbe Valentia et exercitu deleti satis clara vobis sunt; pro quis, o grati patres, egestatem et famem redditis. Itaque meo et hostium exercitui par condicio est; namque stipendium neutri datur; victor uterque in Italiam venire potest. Quod ego vos moneo quaesoque ut 8

ἐπηνωροῦτο, τὰς ἤττας μᾶλλον ἐθανμάζετο νικῶντων τῶν ἀντιστρατηγῶν, οἷον ἐν τῇ περὶ Σούκρωνι μάχῃ πρὸς Πομπήϊον, καὶ πάλιν ἐν τῇ περὶ Τουρίαν πρὸς τε τοῦτον ὁμοῦ καὶ Μέτελλον; quo loco Sintenisius non debebat falsam lectionem *Τουττίαν* in textu relinquere. Idem erravit c. 21, in. in retinenda depravata scriptura *Σεγουντίων* pro *Σαγουντίων*; nam de *Saguntinis* agi clarissime patet ex eo, quod Plutarchus, commemorata Sertorii clade Suconensi atque *Turiensi*, c. 19. et 20. de illa, c. 21. de hac accuratius exponit, cuius rei, per se clarae, ipsa orationis forma documentum est, quum verbis c. 19. ἡ μὲν οὖν περὶ Σούκρωνι μάχη λέγεται γενέσθαι τοῦ Πομπήϊου καταπέξαντος, ὡς μὴ μετάχοι τῆς πόλεως Μέτελλος longe infra c. 21. respondeant haec ἐν δὲ τοῖς τῶν Σαγουντίων πεδίοις εἰς τὰς ἐσχάτας ἀπορίας κατακλιθεὶς τοὺς πολεμίους ἠναγκάσθη συμβαλεῖν αὐτοῖς καταβαλλοῦσιν ἐφ' ἀσπαγὴν καὶ σιτολογίαν. — Dux hostium C. Herennius cum urbe Valentia et exercitu deleti. Id factum a. 75. a. Chr. n. haud multo post Pompeii cladem Lauronensem; cf. Plutarch. in Pomp. c. 18. Ἦνλασε μάλιστα τὸν Πομπήϊον ἡ Λαύρωνος ἄλωσις ὑπὸ Σερτώριου. Ἐρ ἐν νιον δὲ καὶ Περένναν, ἄνδρας ἡγεμονικούς τῶν πρὸς Σερτώριον καταπεφρογῶτων καὶ στρατηγούντων ἐκείνω, νικῆσας περὶ Οὐαλεντίαν ὑπὲρ μυρίους ἀπέκτεινε. Hanc victoriam prius partam, quam apud Suconem et Turiam pugnaretur, Pompeius postremo loco refert, quia eam, quum sine suo damno adeptus esset, longe splendidissimam habuit. — Gerlachius, qui Vol. III. p. 87. et Turiense proelium ante pugnam Suconensem factum esse ait, et Herennium eodem Turiensi proelio cum urbe Valentia deletum contendit, egregius est historicus; v. eius dedicationis epistolam volumine III ad Herennium datam. — Pro quis, quod et Vaticani tenent, et, ut videtur, relicui quoque codd., olim edebatur proque his. — Famem in Cortii ed. typographi lapsu depravatum in *famam*.

§. 7. victor uterque in Italiam venire potest) Haec verba non tam periculi admonitionem, quam superbas minas continent, quas

animadvortatis, neu cogatis necessitatibus privatim mihi 9 consulere. Hispaniam citeriorem, quae non ab hostibus tenetur, nos aut Sertorius ad interuersionem vastavimus, praeter maritimas civitates, quae ultro nobis sumptui onerique. Gallia superiore anno Metelli exercitum stipendio frumentoque aluit, et nunc malis fructibus ipsa vix agitat. Ego non rem familiarem modo, verum etiam

Pompeius extrema epistola apertius profert. Nam licet *utrumque exercitum* nominet, *suum* tamen intelligit, qui a senatu se neglectum et miseriae traditum aegerrime ferens ad negatum stipendium et militiae mercedem vi exorquendam in Italiam venire possit. Id adeo ipso Pompeio duce futurum verba declarant *neu cogatis privatim mihi consulere*. — *Necessitatibus* est *summa omnium rerum inopia et urgente miseria*. Ablativus haud dubie pertinet ad *cogatis*; nam quominus caussali potestate referatur ad *consulere* infinitivum, obstat *privatim* adverbium cum eo coniunctum.

§. 9. quae non ab hostibus tenetur) Haec enunciatione relativa praecedentia verba non in universum definiuntur, sed ad arcitiorem modum rediguntur; sensus enim est: *Hispaniae citerioris eam partem, quae non ab hostibus tenetur*, — vastavimus. cf. ad Iug. c. LXI, 2. p. 328. *Metellus exercitum in provinciam, quae proxima est Numidiae, hiemandi gratia collocat*. — Quae pronomen ante *ultro*, quod in eod. Vat. Carrionis et Ciaccon. deest, Orellius delevit, eo permotus, quod *esse* verbum rarissime postrelativum omittatur. Sed ut taceamus, si relativum absit dativos *sumptui onerique* nullo modo neque cum substantivo *civitates* neque cum verbo *vastavimus* coniungi posse, orationemque ita fieri prorsus barbaram, omnino falsa est Orellii sententia de illicito relativi usu sine verbo substantivo; cf. Iug. LXXXIX, 5. *Omnia infesta serpentibus, quorum vis — inopia cibi acrior*. ib. CXI, 4. *Ad simulandam pacem, cuius Numida defessus bello avidissimus, quae utilia visa, constituunt*. Plura v. in Grammat. lat. nostra §. 113. not. 2. p. 234. Quare a codicum meliorum fide non est recedendum. — De *ultro* particula v. ad Iug. c. XV, 1. p. 93. Sententia verborum est: quae non modo nihil nos iuvant, sed adeo sumptum nostrum et graves curas exigunt, quo eas in nostra potestate relinamus. — Pro *et nunc* Ciacconius malebat *at nunc*, sine idonea caussa. — De ratione ablativorum *malis fructibus* v. ad Catil. c. XI, 4; verborum sensus respondet vernaculo *Missernte*. — *Agitat* hic est *se sustinet*,

fidem consumpsi. Relicui vos estis; qui nisi subvenitis, 10 invito et praedicente me exercitus hinc et cum eo omne bellum Hispaniae in Italiam transgredientur.

se tuctur. — *Fides* quid sit, explicavimus ad Jug. c. LXXIII, 6. p. 387.

§. 10. *nisi subvenitis*) Quoniam in apodosi habetur futurum, ex consuetudine latina dicendum erat *subvenieritis*; sed sententiam condicionalem praesenti enunciat Pompeius, quo significet auxilium senatus non in incertum tempus futurum reiiciendum esse, sed *praesenti tempore et extemplo subveniendum*, si prohibere velint, ne bellum in Italiam transferatur; cf. Cic. in Verr. I, 2, 6. *Reus si condemnatur, desinent homines dicere his iudiciis pecuniam plurimum posse; sin absolvitur, desinemus nos de iudiciis transferendis recusare*, ubi pariter praesens multo gravius est, quam futurum exactum, quia haec eo continetur sententia: si *nunc* condemnatur, *in hac, quae agitur, caussa.* — Postrema epistolae verba (*exercitus hinc — transgredientur*), quibus Pompeius senatui graviter minatur, consulto ambigue dicta sunt; nam licet simul de se et de Sertorio loqui videatur, tamen non est dubium, quin se solum intelligat. Quaesita haec ambiguitas tollitur scripturam *transgredietur*, quae interpolatio in add. Gruteri, Parei et Carrionis legitur. Neque ambiguitate carere videntur verba *bellum Hispaniae*, quae non plane idem significant, atque *b. Hispanum sive Sertorianum*, sed multo latius ac generalius *bellum, quod in Hispania est* designant. Romae autem probè intellectum fuisse, quae vera mens obliquis Pompeii verbis subesset, Plutarchus declarat in Lucullo c. 5. *Χρηματα αἰτούντος Πομπηίου καὶ γράφοντος, ὡς, εἰ μὴ πέμποιεν, ἀφείξῃ Ἰβηρίαν καὶ Σερτώριον εἰς Ἰταλίαν ἀπάξει τὰς δυνάμεις, συνέπραξεν ὁ Λούκιλλος προθυμότερα πεμφθῆναι τὰ χρήματα, καὶ μὴδ' ἄφ' ἡστίνοσούν προφάσεως ἐκείνον ἐπανελθεῖν ὑπατεύοντος αὐτοῦ· πάντα γὰρ αὐτὸν ἐπ' ἐκείνῳ γενήσεσθαι τὰ τῆς πόλεως παρόντι μετὰ τῆς αὐτῆς στρατιᾶς.*

Fr. 2. [Deest apud Cort., Debr. et Gerl. ed. mai. — ed. min. III, 15. p. 216, 15.] Fragmentum, quod recens accedit ex Arus. v. *Kave*, p. 243. Lind., corrupte ita legitur in cod. Gud. „Kavete imperatore *per Kaga* Celtibero.“ Emendatio prorsus certa debetur Lindemanno. *Imperator* haud dubie est Sertorius, *perfuga Celtiber* autem intelligendus qui ad Celtiberos transfugit; quare verba esse puto alienius ex adversariis Sertorii clandestinis, gravissime ferentibus, quod, quum extremis belli annis in invidiam suorum incidere coepisset (cf. Fr. II, 36.) Romanis diffidens *Celtiberis custodibus corporis uteretur.* cf. Appian. B. C. I, 112. *Τότε μάλιστα πολλοὶ*

2. Cavete ab imperatore perfuga Celtibero.
3. Igitur discubere, Sertorius inferior in medio, super eum L. Fabius Hispaniensis senator ex proscriptis;

Σερτώριον πρὸς τὸν Μέτελλον ἠτόμολον. Ἐφ' ᾧ χαλεπαίνων ὁ Σερτώριος ἀγρίως καὶ βαρβαρικῶς ἐλυμαίνεται πολλοῖς, καὶ διὰ μίσους ἐρίγνυτο. Μᾶλλον δ' αὐτὸν ὁ στρατὸς ἐν αἰτίαις εἶχεν, ἐπεὶ καὶ δορυφόρους αὐτ' αὐτῶν ἐπήγετο πανταχοῦ Κελτίβηρας, καὶ τὴν φυλακὴν τοῦ σώματος, Ῥωμαίους ἀπελάσας, τοῖσδε αὐτ' ἐκείνων ἐπέτροπεν. Plutarch. in Sertor. c. 25. Ἐν δ' Ἰβηρίᾳ τῶν περὶ Σερτώριον συγλητικῶν καὶ ἰσοτίμων, ὡς πρῶτον εἰς ἀντίπαλον ἐλπίδα κατέστρεψαν, ἐπανέντος τοῦ φόβου, φθόνος ἤρπτετο καὶ ζήλος ἀνόητος τῆς ἐκείνου δυνάμεως. Ἐνήγε δὲ Περπένας δι' εὐγένειαν ἐπαιρούμενος φρονήματι κενῷ πρὸς τὴν ἡγεμονίαν, καὶ λόγους μοχθηροὺς διεδίδου κρύφα τοῖς ἐπιτηδέοις. Hinc si quis Perpernae verba Fragmento Sallustiano contineri censeat, non magnopere repugnabo.

Fr. 3. [Cort. p. 979. Gerl. ed. mai. III, 43. ed. min. III, 19. p. 216, 19. Debr. IV, 24.] Serv. ad Virg. Aen. I, 702., sine libri nota; postremam Fragmenti partem (*alter — Perpernam*) Nonius quoque habet IV, 125. p. 281, 31. Merc., et ex lib. *tertio* laudat. Ad caedem Sertorii haec verba spectare inter omnes editores constat. cf. Vell. II, 30, 1. *Tum M. Perperna praetorius e proscriptis Sertorium inter coenam Oscae interemit.* Appian. B. C. I, 113, extr. Plutarch. in Sertor. c. 26. Ἐφ' οἷς (sc. ficto nuncio de magna suorum victoria) τοῦ Σερτωρίου περιχαροῦς ὄντος καὶ θύοντος εὐαγγέλια, Περπένας ἐστίασιν αὐτῷ καὶ τοῖς παροῦσι φίλοις (οὗτοι δὲ ἦσαν τῆς συνωμοσίας) ἐπηγγέλλετο, καὶ πολλὰ λιπαρῆσας ἐτίσειεν ἐλθεῖν. — — — Ἐπει δὲ ὁ Περπένας φιάλην τινὰ λαβὼν ἀκράτου καὶ μεταξὺ πίνων ἀφήκεν ἐκ τῶν χειρῶν καὶ φόρον ἐποίησεν, ὅπερ ἦν αὐτοῖς σύμβολον, Ἀντωνίου ὑπερκατακείμενος παύει τῷ ξίφει τὸν Σερτώριον. Ἀναστρέψαντος δὲ πρὸς τὴν πληγὴν ἐκείνου καὶ συνεξανισταμένου περικεσῶν εἰς τὸ στήθος κατέλαβε τὰς χεῖρας ἀμφοτέρω, ὥστε μὴδὲ ἀμνύμενον πολλῶν παιόντων ἀποθανεῖν. — In medio, sc. lecto triclinii, cuius a latere sinistro fuit lectus *summus*, a latere dextro lectus *imus*. De universa triclinii ratione cf. Rupertii Antiquit. rom. Vol. I. p. 365 sq. et Beckeri Gallum, Vol. III. p. 209. ed. II. — *L. Fabius Hispaniensis* et *Q. Tarquinius* quaestores fuere C. Annii Luscii a. 81. a. Chr. a Sulla cum proconsulari potestate contra Sertorium missi, ut patet ex nummis antiquis, quibus etiam *Tarquinius* nomen certum praestatur, apud Servium aequae ac Nonium in *Tarquinius* corruptum; v. Eckhel. D. N. Vol. V. p. 134. et Drumanni

in summo Antonius, et infra scriba Sertori Versius; et alter scriba Maecenas in imo, medius inter Tarquitium et dominum Perpernam.

4. Hunc igitur redarguit Tarquitius.

Hist. Rom. Vol. I. p. 42.; iidemque, quum postea ad Sertorium transiissent, Romae proscripti fuerant. — Antonius non ultra notus est; Livio auctore Epit. XCVI. ei praenomen erat *Manius*, pro quo Plutarch. in Sertor. c. 26. habet *Μάλλιος*. — Scribae Sertorii *Versius* et *Maecenas* haud dubie intelligendi sunt *quaestorii*, quorum erat rationes publicas in tabulas referre; cf. Cic. in Verr. III, 79, 182 sqq. et Reinium in Pauli Encyclop. Reali Vol. VI. p. 876 sqq. — *Dominum*, i. e. convivii exhibitorem; cf. Petron. Satyr. c. 34, 5. *Laudatus propter elegantias dominus*.

Fr. 4. [Cort. p. 1006. Gerl. ed. mai. Inc. 81. ed. min. III, 22. p. 216, 26. Debr. IV, 25.] Donat. ad Ter. Adelphi. III, 2, 16. non indicato libro, unde desumpsit; sed Tarquiti nomen satis probabili documento est eo loco lecta fuisse, ubi auctor de coniuratis contra Sertorium egit. Sed quem arguerit Tarquitius, aut qua de re, et utrum ante patratam eadem, an inter convivium funestum, an post interfectum Sertorium id fecerit, decerni non potest. Ceterum nomen viri apud Donatum corrupte scribitur *Tarquinius*, quod iam Carrio correxit.

Fr. 5. [Cort. p. 1009. Gerl. ed. mai. Inc. 165. ed. min. III, 21. p. 216, 25. Debr. IV, 30.] Verba, quae leguntur apud Acron. ad Horat. Epp. II, 2, 72. sine libri nota, non obscuram habent sententiae, unde locus pendet iis assignandus, explicationem. Quippe agitur de Perperna post caedem Sertorii in Pompeii potestatem incidente; cf. Appian. B. C. I, 115. *Περπένας ὡς οὐ πιστῶ χρησόμενος ἐς πολὺ τῷ στρατῷ πάσῃ σχεδὸν τῇ δυνάμει συνεπλέκετο. ταχὺ δ' ὁ Πομπήϊος περιῆν, ὡς οὔτε στρατηγῶ διαφέροντος οὔτε προθύμου στρατοῦ καὶ τροπῆς πάντων ὁμαλοῦς γενομένης ὁ μὲν Περπένας ὑπὸ θάμνω πύας ἐκρύφθη δεδιὼς τοὺς οἰκείους μᾶλλον τῶν πολεμίων. Λαβόντες δ' αὐτὸν ἱππεῖς τινες εἶλλον ἐς τὸν Πομπήϊον, ἐπιβλασφημούμενον ὑπὸ τῶν ἰδίων ὡς ἀνθέντην Σερωρίου.* Igitur cognoscit, si rem spectas, est in fruticeto latentem animadvertit. — *Redemptorem* Acro ad Hor. l. I. *cursus publici* intelligit et animalium praebendorum, quod in Horatii quidem verba quadrat, sed a Sallustii loco alienum videtur, ubi in universum intelligendus est, qui varia utensilia exercitui procuranda pro pacta mercede suscepit, ein Lieferant. Festo enim auctore, Corp. Grammat. Lat. Vol. II. p. 226. Lind., *redemptores* dicti, qui quid conduxerunt praebendum utendumque.

5. Et Perpernam forte cognoscit mulio redemptoris.

6. Sed Pompeius a prima adolescentia sermone fautorum similem fore se credens Alexandro regi facta consultaque eius quidem aemulatus erat.

Fr. 6. [Cort. p. 978. Gerl. ed. mai. III, 32. ed. min. III, 13. p. 216, 12. Debr. V, 76.] Apud Nonium IV, 13. p. 239, 4. Merc. verba in omnibus codd. sic exstant, ut edidimus; editiones tamen omnes tum Nonii, tum Sallustii pro *aemulatus* habent *aemulus*, non aliam ob causam, quam quia totus Nonii articulus *aemulus* adiectivum pro lemmate habet. Sed qui Nonium vel obiter cognitum habent, omnes sciunt quam saepe apud eum lemmatis articulorum elocutionum exempla non accurate respondeant; quare non magis offendere potest, quod hic, ubi non de constructione, sed de significato agitur, *aemulus* lemmati subiicitur *aemulatus*, quam quod in proximo articulo *argutum* illustratur verbo *argutamini*, aut p. 244, 12. lemma *accommodatum* fere omnia exempla ex verbo finito habet. Qui nihilominus *aemulus* amplectuntur, frustra nituntur altero Nonii loco IX, 18. p. 502, 1. Merc., ubi, quum lemma habeatur: *accusativus pro genitivo*, ut exemplum affertur „Sall. Hist. lib. III. *sed Pompeius a prima adolescentia sermone fautorum similem fore se credens Alexandro regi*.“ Scilicet frustra quaeris accusativum pro genitivo positum, cuius structurae illustrandae causa Sallustiana verba allata videntur. Sed quam medelam huic defectui adhibuit Mercerus, ut ex Carrionis coniectura excidisse censeret *facta consultaque eius quidem aemulus erat*, valde inconsulta est. Non magis enim hic aliquid excidit, atque innumeris aliis locis, quibus vel sententia abrupta est, vel elocutionis exempla a lemmate sunt alienissima, ne dicam ineptissima et ratione prorsus destituta. — Alexandro Pompeium et comparatum fuisse et ipsum voluisse similem videri etiam Plutarchus tradit in Pomp. c. 2. *Ἦν δὲ τις ἀναστολή τῆς κόμης ἀτόλμα καὶ τῶν περὶ τὰ ὄμματα θυθῶν ἕγχοτης τοῦ προσώπου ποιούσα μᾶλλον λεγομένην ἢ φαινομένην ὁμοιότητα πρὸς τὰς Ἀλεξάνδρου τοῦ βασιλέως εἰκόνας. Ἦ καὶ τοῦνομα πολλῶν ἐν ἀρχῇ συνεπιφερόντων οὐκ ἔφηνεν ὁ Πομπήϊος, ὥστε καὶ χλευάζοντας αὐτὸν ἐν τοῖς ἡδὴ καλεῖν Ἀλέξανδρον.* Id. ib. c. 46. *Ἠλικία δὲ τότε ἦν* (sc. quum ex Asia triumpharet), *ὡς οἱ μὲν κατὰ πάντα τῷ Ἀλεξάνδρῳ παραβάλλοντες αὐτὸν καὶ προσβιβάζοντες ἀξιούσι, νεώτερος τῶν τριάκοντα καὶ τετάρων ἔτων.* Quae res Sallustium impulerit, ut famigrae Pompeii cum Alexandro similitudinis mentionem faceret, obscurum est; sed eam non nimis honorificam fuisse ostendit ipsa verborum conformatio, quae in apodosi omissa non tam laudem, quam vitupe-

7. Parte consumpta relicua cadaverum ad diuturnitatem usus sallerent.

rium Pompeii fuisse conicere iubet. In re incerta putaverim inglorium et parum honestum belli Sertoriani finem, quo Pompeius tamen ut splendidissimo gloriabatur, Sallustio eius vanitatem perstringendi materiam prae-buisse. Possit tamen etiam cogitari de Sertorii litteris, quas Pompeius, a Perperna sibi oblatas, quo animi magnitudinis speciem sibi adderet, non lectas combussit; cf. Plut. in Pomp. c. 20, extr. Ὁ Περπένας τῶν Σερτωρίων γραμμάτων γεγυῶς κύριος ἐδείκνυεν ἐπιστολάς τῶν ἐν Ῥώμῃ δυνατωτάτων ἀνδρῶν, οἳ τὰ παρόντα κινῆσαι βουλόμενοι πράγματα καὶ μεταστήσαι τὴν πολιτείαν ἐκάλουν τὸν Σερτώριον εἰς Ἰταλίαν. Φοβηθεῖς οὖν ὁ Πομπήϊος ταῦτα, μὴ μείζονας ἀναστήσει τῶν πεπαυμένων πολέμων, τὸν τε Περπέναν ἀνείλε καὶ τὰς ἐπιστολάς οὐδ' ἀναγνούς κατέκαυσεν. Id. in Sert. c. 27. Τὰς μὲν ἐπιστολάς ἐκέλευσε καὶ τὰ γράμματα τοῦ Σερτωρίου συναγαγὼν ἅπαντα κατέκαυσεν οὔτε ἀναγνούς οὔτε ἐάσας ἕτερον· αὐτὸν δὲ τὸν Περπέναν κατὰ τάχος ἀνείλε φοβηθεῖς μὴ, τῶν ὀνομάτων ἐξενεχθέντων πρὸς τινὰς, ἀποστάσεις καὶ ταραχαὶ γίνωνται. Appian. B. C. I, 115.

Fr. 7. [Cort. p. 963. Gerl. ed. mai. III, 10. ed. min. III, 86. p. 223, 27. Debr. II, 93. IV, 79.] Priscian. X, 9, 57. p. 514. Kr. Ad eundem locum respexit etiam Diomedes p. 372. Putsch., sed memoriter valde variatum sic refert: *ad diuturnitatem usus reliqua cadavera sallerent*; unde patet etiam falsum esse, quod verba ex quarto libro laudat. Ad Calaguritanos haec spectare multorum scriptorum testimonio comprobatur; cf. Valer. Max. VII, 6, 3. ext. *Calaguritanis, quo perseverantius interempti Sertorii cineribus obsidionem Cn. Pompeii frustrantes fidem praestarent, quia nullum iam aliud in urbe eorum supererat animal, uxores suas natosque ad usum nefariae dapis verterunt. Quoque diutius armata iuventus viscera sua visceribus suis aleret, infelices cadaverum reliquias salire non dubitavit.* Oros. V, 23. *Civitatibus cunctis ultro ac sine mora per deditionem receptis duae tantum restiterunt, hoc est Uxama et Calaguris, quarum Uxamam Pompeius evertit, Calagurim Afranius iugi obsidione consecram atque ad infames escas miseranda inopia coactam ultima caede incendioque delevit.* Flor. III, 22, 9. *In Romanam fidem venire urbes Uxama et in fame nihil non experta Calaguris.* Strab. III, p. 161. — *Sallere* pro *salire* veteres dixisse Priscianus pariter atque Diomedes ll. ll. idoneis exemplis demonstrant. — Obiter monemus, quod Carrio libro IV, 11. (Cort. p. 981.) exhibet *Fragmentum reliqua cadavera salita*, de quo Gerlachius Vol. III, p. 105. incredibiliter nu-

CAP. II.

Bellum Mithridaticum. Mithridatis ad Sertorium legatio de foedere. — Eius apparatus belli. — Cyzici obsidio ac fortissima defensio. — Pestis in Mithridatis exercitu. — Luculli expeditiones in Bithynia. — Mithridates in Pontum se recipit; eum Lucullus sequitur. — M. Cottae cum Q. Oppio dissensio. — Ponti, i. e. maris Pontici et circumiacentium terrarum ac populorum descriptio. Fr. 8—53. [Anni 73—71. a. Chr. n.]

8. Eum atque Metrophanem senatus magna industria perquirebat, quum per tot scaphas, quas ad ostia cum paucis fidis percontatum miserant.

gatur, a Carrione ex Diomede esse effictum, et Fragmentorum numero eximendum.

Fr. 8. [Cort. p. 967. Gerl. ed. mai. III, 17. ed. min. III, 36. p. 217, 19. Debr. III, 12.] Non. XIII, 11. p. 535, 8. Merc. De legatione Mithridatis ad Sertorium de foedere ineundo (a. 74. a. Chr. n.) missa (v. Fr. II, 58.) hoc Fragmento agi, Metrophanis commemoratio indicio est, qui ex fidissimis regis ducibus (cf. Appian. Mithr. c. 29. Oros. VI, 2, med. Isidor. II, 11, 1. p. 75. Lind.) eam legationem una cum L. Magio et L. Fannio suscepisse putandus est. De re ipsa v. Plutarch. in Sertor. c. 23. *Πέμπει δὲ πρέσβεις ὁ Μιθριδάτης εἰς Ἰβηρίαν γράμματα Σερτωρίῳ καὶ λόγους κομίζοντας, δι' ὧν αὐτὸς μὲν ἐπηγγέλλετο χρήματα καὶ ναῦς παρεῖναι εἰς τὸν πόλεμον, ὑπ' ἐκείνου δὲ ἤξιον τὴν Ἀσίαν αὐτῷ βεβαιουῦσθαι πᾶσαν, ἧς ὑπεχώρησα Ῥωμαίοις κατὰ τὰς πρὸς Σύλλαν γενομένας συνθηκάς.* In Dianio eos, quod erat promontorium arduum cum urbe et templo Dianae, convenisse Sertorium patet ex Cic. in Verr. I, 34, 87. *Verris mihoraronem pulcherrimum L. Magio et L. Fannio vendidit. Hoc illi navigio ad omnes populi romani hostes usque a Dianio, quod in Hispania est, ad Sinopam, quae in Ponto est, navigaverunt.* — *Senatus* non est Romanus; sed quem Sertorius ex suorum numero composuerat; v. Appian. B. C. I, 108. *Περσιώνημος δὲ ἂν ἐπὶ τόλμῃ βουλήν κατέλεξεν ἐκ τῶν συνόντων οἱ φίλων τριακοσίους· καὶ τῆρδε ἔλεγε εἶναι Ῥωμαίων βουλήν, καὶ εἰς ὕβριν ἐκείνης σύγκλητον ἐκάλε.* De eo ad legatos Mithridatis audiendos convocato v. Plutarch. l. l. *Ἀθροίσαντος δὲ Σερτωρίου βουλήν, ἦν σύγκλητον ὠνόμαζε, καὶ τῶν ἄλλων δέχεσθαι τὰς προκλήσεις καὶ ἀγαπᾶν κελευόντων — οὐκ ἠπίσχετο ὁ Σερτώριος.* Appian. Mithr. c. 68. p. 742. Schw. Ὁ μὲν δὲ (sc. Mithridates) εἰς τὸν Σερ-

9. Illi tertio mense pervenere in Pontum multo celerius spe Mithridatis.

10. Ingens ipse virium atque animi.

11. Equis et armis decoribus cultus.

τώριον ἐπεμψεν· ὁ δὲ (sc. Sertorius) τοὺς πρέσβεις ἐς τὴν ἑαυτοῦ σύγκλητον παραγαγὼν — συνείδητο τῷ Μιθριδάτῃ. Haec quamquam in universum satis plana sunt, singula tamen in abrupta sententia obscuritate laborant. Coniectura si quid tentandum est, Sallustius hoc videtur narrasse, Sertorii senatum, accepto nuncio legatos Mithridatis advenisse, diutius illis morantibus, summa eos cura perquiri iussisse, missis, qui per mare portui vicinum omnia specularentur et vestigarent. Quae sequuntur verba *quum per tot scaphas — miserant*, haud dubie causam continent tam industriae pervestigationis; quare quae desunt, sic fere supplenda videntur: „quum per tot scaphas, quas ad ostia cum paucis fidis percentatum miserant, *illi nusquam visi et inventi essent.*“ — *Ostia* contra consuetudinem plurali dictum pro *ostium*; cf. Virg. Aen. I, 400. *Haud aliter puppesque tuae pubesque tuorum Aut portum tenet, aut pleno subit ostia velo.* — *Percentatum* scripsimus pro *percunctatum*, quod in edd. est; v. ad Catil. c. XL, 2. — *Miserant* per synesin refertur ad *senatus*; cf. ad Iug. XV, 1. p. 93. *Iugurtham a senatu petere, ne se alium putarent, ac Numanthiae cognitus esset.* lb. XXVIII, 2.

Fr. 9. [Cort. p. 998. Gerl. ed. mai. Inc. 4. ed. min. III, 80. p. 223, 18. Debr. III, 116.] Verba sine libri indicio leguntur apud Arus. v. *citius*, p. 221. ed. Lind. Pro *illi* in cod. Ambr. et Gud. est *illo*, quod editores dudum correxerunt. Quamquam incertum est, de reditu legatorum Mithridatis ad Sertorium societatis belli ineundae causa missorum; v. Fr. praeced. *Illi* igitur sunt legati ipsi cum M. Mario, quem Sertorius regi peritum belli ducem miserat; cf. Plutarch. in Lucull. c. 8, med. c. 12, extr.; in Sertor. c. 24, med. Oros. VI, 2, med. Appian. Mithr. c. 68, qui falso eum *Μάρον Ουάριον* nominat. Debrossius, quem sequitur Gerl. III. p. 117. verba de Lucullo intelligit, cum exercitu in Pontum progrediente, cui sententiae *illi* pluralis et memorata Mithridatis *spes* prorsus obstat.

Fr. 10. [Cort. p. 978. Gerl. ed. mai. III, 28. ed. min. III, 89. p. 224, 3. Debr. II, 52.] Arus. v. *ingens*. p. 236. Lind. De Mithridate haec dicta esse vix dubitare sinit libri III, unde desumpta sunt, commemoratio. Scilicet videntur verba fuisse in descriptione apparatus bellici, quam Sallustius rerum gestarum narrationi praemisit. Quare *virium* de copiarum magnitudine, non de corporis ro-

12. Curribus falcatis *fusus esse antiquos Livius et Sallustius docent.*

13. Serum enim bellum in angustiis futurum.

bore capiendum est. Debrossius ad Sertorium verba trahens nugatur, ut plerumque solet.

Fr. 11. [Cort. p. 963. Gerl. ed. mai. III, 7. ed. min. III, 83. p. 223, 23. Debr. I, 32.] Haec quoque verba, a Prisciano VI, 9, 47. p. 250. Kr. laudata, ad eandem rem spectant, ut Fr. 10. Abruptior sententia aliquantum lucis accipit ex Plutarch. Lucull. c. 7, med. *Ἀφελῶν ὁ Μιθριδάτης ὅπλων διαχρῦσων καὶ διαλίθων κατασκευῆς, ὡς λάφυρα τῶν κρατούντων, οὐκ ἀλίην τινα τῶν κεκτημένων ὄντα, ξίφη ἐλεύνητο Ῥωμαϊκὰ καὶ θυροὺς ἐμβριθεῖς ἐπήγγυτο, καὶ γυμνασμένους μάλλον ἢ κεκοσμημένους ἤθροισεν ἵππους.* Plutarcho igitur duce Sallustium hoc dixisse conicias: Mithridates, cui inutilis videbatur exercitus *armis et equis decoribus cultus*, gladios romanos scutaque gravia fabricabatur, equosque magis exercitatos quam ornatos comparabat.

Fr. 12. [Cort. p. 1011. Gerl. ed. mai. Inc. 209. ed. min. IV, 56. p. 229, 10. Debr. V, 28.] Ex Servio, qui haec ad Virg. Aen. I, 480. sine libri indicio affert, hoc tantummodo intelligitur, Sallustium alicubi de *curribus falcatis* dixisse, id quod testatur etiam Schol. ad Stat. Theb. X, 544. „Hoc genus armorum etiam Sallustius describit.“ Eius rei commemoratio ut aperte in bello Mithridatico facta est, ita non liquet tertione libro an quarto facta sit, nam utrumque potuit fieri. Sed ut hic verba exhiberemus, fecimus permoti loco Plutarchi ad Fr. 11. allati, ubi de apparatu Mithridatis bellico haec leguntur: *ἤθροισεν πεζῶν μυριάδας δώδεκα κατασκευασμένων εἰς φάλαγγα Ῥωμαϊκὴν, ἵππους δὲ πρὸς μυροῖς ἐκακισχιλίους, ἀνευ τῶν δρεπανηφόρων τεθρόιπων ταῦτα δ' ἤνικατόν.*

Fr. 13. [Cort. p. 998. Gerl. ed. mai. Inc. 3. ed. min. Inc. 7. p. 237, 5. Debr. IV, 56.] Ita, sine libri nota, Serv. ad Virg. Aen. V, 524. et XII, 864., sed h. l. omissa *enim* particula. Eadem Philargyrius ex libro XII, qui numerus aperte ex III corruptus est, minus accurate sic affert ad Georg. IV, 144. *serum bellum in angustiis fore.* Quoniam tum oratio obliqua tum *enim* particula prodit haec verba in argumentatione aliqua fuisse posita, eā conicio sermonem eorum contentum fuisse, qui Luculli moram, initio belli consulto initam, vituperarent. cf. Plutarch. in Lucull. c. 8, in. *Ἦσαν μὲν οὖν οἱ τὸν Λούκουλλον ἀμελήσαντα Κόττα πρόσω χωρεῖν παρορμῶντες ὡς ἔρημον ἀφήσοντα τὴν Μιθριδάτου βασιλείαν, καὶ μάλιστα τῶν στρατιωτῶν οὗτος ἦν ὁ λόγος*

14. Nam tertia tunc erat, et sublimes nebula coelum obscurabat.

15. Ad Cyzicum perrexit firmatus animi.

ἀγανακτούντων κ. τ. λ. Sensus igitur verborum hic est: docebant Luculli consilium improbantem proferendum esse neque occasionem rei bene gerendae praetermittendam; *prolatatum enim bellum* in angustiis, i. e. *difficilius et periculosius futurum*. Falsum esse quod Servius *serum* explicat *grave*, Philargyrius *magnum*, per se patet; multo tamen perversior Gerlachii explicatio, qui Vol. III. p. 117. antestatus Servium et Philargyr. l. l. *serum* dicit *frustra* significare, lepidissime simul provocans ad illud, quod in proverbio est, *sero sapiunt Phryges!* Infelicissima etiam Debrossii sententia, qui Fragmentum ad bellum Spartacium referens *in angustiis* proprie de angustiis Bruttiorum et silvae Silae capit.

Fr. 14. [Cort. p. 967. Gerl. ed. mai. III, 20. ed. min. III, 88. p. 224, 2. Debr. I, 59. II, 69. III, 28. III, 137.] Non. VIII, 45. p. 489, 8. Merc. Pro *tertia*, quod plerique codd. tenent, in nonnullis Nonii edd. legitur *tetra*, in aliis *terna*, in cod. Iunii *Thracia*, unde is coniecit *Thracias*. Quae omnia Gerlachius Vol. III. p. 91. merito corrupta iudicans ipse tamen, quasi nihil hic obscurum esset, de Fragmenti sensu altum tenuit silentium. — Ad vocem *tertia* supple *luna*, ut ait tertius dies lunae rursus apparentis, quae tenui tantum luce initium noctis illustrat; de quo usu noctes ab interlunio numerandi cf. Scheffer, ad Jul. Obseq. c. 111. Plin. H. N. II, 13. *Certum est solis defectum non nisi novissima primave fieri luna*. id. ib. II, 97. *Aestus itidem triduo in mense consistit, septima, octava nonaque luna*. adde Bentley. ad Lucan. Phars. I, 218. Totum Fragmentum autem capiendum de nocturna et clandestina Mithridatis profectioe contra Cyzicum, quod suadet locus de ea re planissimus Plutarchi in Lucull. c. 9, in. *Ἐν τούτῳ δὲ Μιθριδάτης ἐπεβούλευε Κυζικηνοῖς πεπληγόντι ἐν τῇ περὶ Χαλκηδόνα μάχῃ. Βουλόμενος οὖν λαθεῖν τὸν Λούκουλλον εὐθὺς ἀπὸ δειπνῶν νύκτα δρασφανεῖ καὶ νωτερόν ἔχων ἐκίνει καὶ φθάνει τῆς πόλεως ἀντικρὺς αὐτῆς ἡμέρᾳ περὶ τὸ τῆς Ἀδραστίας ὄρος ἰδρύσας τὴν δύναμιν*. Quodsi coniectura nos non fallit, Sallustius his verbis caussam attulit, cur illa profectio Lucullum lateret.

Fr. 15. [Cort. p. 978. Gerl. ed. mai. III, 24. ed. min. III, 53. p. 218, 24. Deest ap. Debr.] Verba, quae leguntur apud Arus. s. v. *firmatus*, p. 232. ed. Lind., de Luculli itinere ad Cyzicum intelligenda esse in promptu est.

Fr. 16. [Cort. p. 1010. Gerl. ed. mai. Inc. 198. ed. min. Inc. 83. p. 240, 2. Debr. I, 95. II, 105. III, 36.] Servius ad Virg. Aen.

16. [Sallustius duces laudat, qui] victoriam incruento exercitu reportarunt.

17. Castrisque collatis, pugna tamen ingenio loci prohibebatur.

XI, 421. haec affert, sensum magis quam ipsa verba auctoris secutus. Eadem fere habet Isidorus XVIII, 2, 1. p. 561. „Non est autem iucunda victoria, quae per immensa detrimenta contingit. Et hoc est, quod laudat Sallustius, *duces victoriam incruento exercitu deportasse*.“ Qui quum aperte exscripserit Servium, eam verborum formam, quam ille praebet, exhibendam duximus. Neque dubium est, quin *victoriam reportare*, quod Serv. habet, rectius dicatur, quam *deportare*, quippe quod de iis maxime usurpetur, quae ex provincia vel aliena terra quasi abducta domum referuntur; unde bene habet *deportare exercitum victorem, triumphum, gloriam*, sed non item *victoriam*, quippe qua quis in ipso belli loco potiat. Sallustius ut duces laudaret incruento exercitu victoriam reportantes, Luculli impulsus est egregia bellandi arte et consilio, quo ille Mithridatem apud Cyzicum sine iusta pugna ita fregit, ut gravioerem cladem nunquam passus sit, idque multis scriptorum testimoniiis celebratur. cf. Plut. in Lucull. c. 9, in. *Ὁ Λούκουλλος ἠγάπησε μὲν οὐκ ἐμπεισῶν ἀσύνητακτος εἰς τοὺς πολεμίους, καθίζει δὲ τὸν στρατὸν περὶ τὴν Θρακίαν λεγομένην κάμην ἐν τόπῳ κατὰ τῶν ὁδῶν ἄριστα πεφυκότι καὶ τῶν χωρίων, ἀφ' ὧν καὶ δι' ὧν ἀναγκαῖον ἦν τοῖς Μιθριδατικοῖς τὰ ἐπιτήδεια φοιτᾶν. Διὸ καὶ περιλαβὼν τῇ διανοίᾳ τὸ μέλλον οὐκ ἀπειροῦσατο τοὺς στρατιώτας, ἀλλ' αἶμα τῷ θεῷ τὸ στρατόπεδον καὶ ἀπὸ τῶν ἔργων γενέσθαι συναγαγὼν αὐτοὺς ἐμεγαλήροησεν, ὡς ὀλίγων ἡμερῶν ἀναιμωτὴ τὸ νίκημα παραδόσων αὐτοῖς*. Appian. Mithr. c. 72, in. *Ἐὶ αὐτομόλων ἐπιγνοὺς ὁ Λούκουλλος εἶναι τῷ βασιλεῖ στρατιάν μὲν ἀνδρῶν ἀμφιμοριάδας τριάκοντα, ἀγορὰν δὲ, εἴ τι σιτολογοῦντες ἢ ἐκ θαλάσσης λάβοιεν, ἴση πρὸς τοὺς ἀμφ' αὐτὸν ἀμαχεὶ λήψεσθαι τοὺς πολεμίους αὐτίκα*. Oros. VI, 2, cxlv. *Apud Cyzicum Lucullus incruento milite spectator cladis alienae novum genus victoriae adeptus est*. Haec quamquam satis certa videntur, tamen Gerlachii sagacitas Vol. III. p. 145. assecuta est Sallustium haec dixisse, quum de Bruto loqueretur, quem Pompeius Mutinae obsessum nullo proelio commisso ad deditionem compelleret.

Fr. 17. [Cort. p. 978. Gerl. ed. mai. III, 31. ed. min. III, 91. p. 224, 5. Debr. IV, 43.] Non. IV, 235. p. 823, 2. ed. Merc. *Castra conferre*, pro quo frequentius etiam dicitur *castra castris conferre*, est castra prope inter se collocare et hosti exadversum ponere; cf. Herzog. ad Caes. B. G. VIII, 9. Drakenb. ad Liv. X, 32, 5. Quod

18. Atque edita undique tribus tamen cum muris et magnis turribus.

19. Quem trans stagnum omnis usque ad flumen.

20. Duos quam maximos utris levi tabulae subie-

quamquam etiam alibi fieri potuit, tamen satis constat factum esse in Cyzici obsidione, quum Mithridatis castris Lucullus sua circumdedisset. Neque relicua verba non conveniunt. Lucullus enim quum superiorem locum teneret, pugnaeque abstinendum statuisset, non poterat a Mithridate ad pugnam cogi, ingenio loci proelium prohibente; cf. Appian. Mithr. c. 72; extr. Ὁ Μιθριδάτης περιεῖδε Ῥωμαίους διὰ στενοῦ παροδεύοντας ἀδεῶς, καὶ ἐπιτειχίζοντας αὐτῶ μέγα ὄρος. οὐ κρατοῦντες αὐτοὶ μὲν ὅπως ἐμελλον ἀγορᾶν ἀδεῶς ἐπάξασθαι, Μιθριδάτην δὲ λίμνην καὶ ὄρεσι καὶ ποταμοῖς ἀποκλείσειν τῶν κατὰ γῆν ἀπάντων, — οὔτε βιάξασθαι δυνάμενον ἔτι Δούκουλλον ὑπὸ τῆς δυσχωρίας. — De vi vocis *ingenio* cf. ad Fr. II, 50, 9.

Fr. 18. [Cort. p. 1005. Gerl. ed. mai. Inc. 69. ed. min. IV, 66. p. 229, 24. Debr. V, 63.] Verba, quae leguntur apud Donat. ad Ter. Andr. I, 1, 67., ad eandem rem pertinere, quam Fragm. praecedens, haud absone coniicias. Nam quum Lucullus montem Mithridatis castris imminemtem magnis operibus munisset, hoc ipsum huius Fragmenti verbis significatum fuisse puto, quamquam in abrupta structura difficillimum est, quae orationis forma fuerit, expedire. *Tamen* Donatus l. l. monet ita positum esse, ut referatur ad praecedentem concessivam sententiam ommissa particula concessiva, de quo usu v. annotat. ad lug. c. LV, 1. p. 303. et supra ad Fr. I, 45, 18.

Fr. 19. [Cort. p. 1008. Gerl. ed. mai. Inc. 121. ed. min. Inc. 36. p. 238. 4. Debr. III, 52. III, 131.] Verba, quae attulit Philargyr. ad Virg. Georg. IV, 293., admodum sunt obscura. Nihilominus ex stagni commemoratione coniici posse videtur ad Cyzici obsidionem pertinuisse, collato Appiano Mithr. c. 72, extr. Ἐμελλον (of Ῥωμαῖοι) Μιθριδάτην λίμνην καὶ ὄρεσι καὶ ποταμοῖς ἀποκλείσειν τῶν κατὰ γῆν ἀπάντων.

Fr. 20. [Cort. p. 967. Gerl. ed. mai. III, 18. ed. min. III, 56. p. 219, 3. Debr. III, 34.] Non. II, 899. p. 186, 14. ed. Merc. De Lucullo agi Cyzicenos de adventu suo certiores faciente clarissime patet ex Frontino, Floro et Orosio, qui eandem rem ita narrant, ut, quin omnes ex Sallustio hauserint, dubitari nequeat. cf. Frontin. Strateg. III, 13, 6. L. *Lucullus Cyzicenos obsessos a Mithridate ut certiores adventus sui faceret, quum praesidiis hostium teneretur introitus urbis, qui unus et angustus ponte modico insulam continenti iungit, militem e suis sciolum nandi et nauticae artis peritum iussit*

cit, qua super omni corpore quietus invicem tracto pede quasi gubernator existeret. Ea inter molem atque insulam mari vitabundus classem hostium ad oppidum pervenit.

21. Unde pons in oppidum pertinens explicatur.

insidentem duobus inflatis utribus litteras insutas habentibus, quos ab inferiore parte duabus regulis inter se distantibus commiserat, ire septem millium passuum traiecit. Quod ita perite gregalis fecit, ut cruribus velut gubernaculis dimissis cursum dirigeret, et procul visentes, qui in statione erant, marinae speciei belluae deciperet. Flor. III, 5, 16. *Fiduciam oppidanis resistendi nuntius fecit, docens adventare Lucullum; qui (horribile dictu!) per medias hostium naves utre suspensus et pedibus iter ad gubernans videntibus procul quasi marinae pistrix evaserat.* Oros. VI, 2. med. *Lucullus ad Cyzicenos, ut bono animo essent, nuntium misit unum ex militibus nandi peritum, qui duobus utribus suspensus, mediam ipse regulam tenens plantisque subremigans septem millia passuum transmeavit.* — *Pro qua super in plerisque codd. est quam super, quod correxit Carrio.* — *Pro tracto pede in aliis codd. est tracto pedes, in aliis tracto pedis, in edd. tum Nonii tum Sall. tractu pedis, quod falsum esse evincit invicem vox, quippe quae cum substantivo nequeat coniungi, sed necessario verbum requirit. Veram scripturam praebent codd. Par. γ. φ.* — *Pro molem atque codd. tenent molem quae, Paris. σ. molem que.* Hoc quoque correctum a Carrione. — *Vitabundus*, quod plerumque ut cetera eiusdem terminationis vocabula adiectivi vim habet (v. ad lug. c. XXXVIII, 1. p. 217.), Sallustius insolenter participii instar usurpavit obiecto addito; cf. Liv. XXV, 13, 4. *Hanno vitabundus castra hostium consulesque loco edito castra posuit.* Sisenna Hist. IV, apud Gell. XI, 15. (Vett. Hist. Fragm. ed. Frotsch. p. 479. n. 59.) *Populabundus agros ad oppidum pervenit.* — Ceterum Gerlachius in ed. min. perversissima interpunctione grammaticam totius Fragmenti rationem incredibiliter corruptit. Semicolo enim post *subiecit* posito et puncto post *existeret* in comma mutato portentosa existit enunciationum inter se ratio, eo turpior facta, quod V. D. ex lubricine codicum scripturam *ea inter molem mutavit in et inter molem.*

Fr. 21. [Cort. p. 1002. Gerl. ed. mai. Inc. 19. ed. min. III, 58. p. 219, 11. Debr. III, 31. III, 43.] Fragmentum, olim *Incertis* annumeratum, Arus. v. *pertinens*, p. 256. Lind., ex III. laudat. Non improbabili est Gerlachii sententia Vol. III. p. 123., his verbis agi de machina bellica a Mithridate in obsidione Cyzici instituta, ut ex

22. Manus ferreas et alia annexu idonea iniicere.
23. Saxaque ingentia et orbis axe iuncti per pronum incitabantur, axibusque eminebant in modum erici militaris veruta binum pedum.

turri navibus imposita pons in murum oppidi prosiliret; cf. Appian. Mithr. c. 73, extr. Κατὰ δὲ τοὺς λιμένας δύο πενήρεις ἐξευγμέναι πύργον ἕτερον ἔφερον, ἐξ οὗ γέφυρα, ὁπότε προσπελάσειαν ἐς τὸ τεῖχος, ὑπὸ μηχανῆς ἐξήλλετο. Id. ib. c. 74. in. Ὁ δὲ Μιθριδάτης ἐπήγε τὴν ἐπὶ τῶν νεῶν μηχανήν. καὶ ἢ τε γέφυρα ἐς τὸ τεῖχος ἐξήλατο ἄφνω, καὶ τέσσαρες ἀπ' αὐτῆς ἀνδρες ἐξέδραμον. Quae verborum interpretatio si vera est, unde referitur ad turrim iunctis duabus quinquereuib; impositam, neque male cum graeco ἐξάλλεσθαι convenit explicari verbum, quod de ponte consueto modo duas diversas partes *iungente* dici non potest. Aliquid sane offensionis habet praesens verbi, tali narrationi haud conveniens. Quare haud scio an pro eo *explicatus* fuerit scriptum, adiuncto verbo *prosiliret*, vel simili.

Fr. 22. [Deest ap. Cort., Gerl. ed. mai. et Debr. — Gerl. ed. min. III, 96. p. 224, II.] Fragmentum, quod ex Arus. v. *idoneum*, p. 242. ed. Lind. recens accedit, simul cum sequente ad strenuam fortissimamque Cyzicenorū defensionem contra acerrimos Mithridatis impetus pertinet. cf. Appian. Mithr. c. 74, med. Τοὺς μὲν οὖν κριτοὺς λιθοῖς ἀπεκάλυξον, ἢ βρόχοις ἀνέκλων, ἢ φορομοῖς ἑλιῶν τῆς βίας ἐξέλιον, τῶν δὲ βελῶν τοῖς μὲν πυροφόροις υπῆντων ὕδατι καὶ ὄξει, τὰ δ' ἄλλα προσβολαῖς ἑματίων ἢ ὀθόνας κεχαλασμένας τῆς φορᾶς ἀνέλιον. ὅλως τε οὐδὲν προθυμίας ἀνδρὶ δυνατῆς ἐξέλιπον. *Iniicere* igitur ad machinas bellicas et arietes est referendum.

Fr. 23. [Cort. p. 979. Gerl. ed. mai. III, 41. ed. min. III, 57. p. 219, 8. Debr. II, 90.] Non. XVIII, 16. p. 554, 33. Merc. Pro *et orbis axe iuncti* in plerisque codd. valde corrupte legitur *turbasaxae iuncti*, in Paris. A. *turbe saxae iuncti*, quae VV. DD. infelicissimis coniecturis tentarunt. In ed. Ald. enim et Iunii editur *et axe iunctae traves*, unde fluxit levi mutatione facta vulgata edd. Sallustii lectio *et axe vincitae traves*, in qua omnes tanquam verissima acquirerunt. Et tamen talis est, ut neque corruptelae originem ostendat, turbato ex libidine verborum ordine mutatoque participii genere, et ad hoc sententiam habeat prorsus ineptam. Nam *axis* quum per se a *trabe* non differat, non intelligitur, quid *traves* sibi volint cum *axe*; multo minus patet, quomodo eae *axe vinciri*, aut *per pronum incitari* potuerint. Quod quum rotatione tantummodo fieri posset, necesse est vocabulum affuisse, quod *rotae* notionem

24. Et onere turrium incertis navibus.
25. Nam qui enare conati fuerant, icti saepe fragmentis navium aut afflicti alveos undarum vi, mulcato foede corpore postremo interiere tamen.

haberet, et simul generis masculini esset, id quod patet ex participio *iuncti* pariter atque *elicti*. Palmaris igitur censenda est Turnebi emendatio in Advers. VIII, c. 7. proposita, quam in textu expressimus, quippe quae non minus feliciter ex divulsis et perperam compositis litteris (de quo corruptelae genere v. infra ad Fr. III, 82, 19.) eruta sit, quum sensum praestet integerrimum. Restituti in locum absurdae lectionis vulgatae *orbis axe iuncti* quid significant, per se est planissimum; intelliguntur enim rotae axibus inditae eoque ad decurrendum compositae. — Verba *in modum erici militaris* attulit etiam Servius ad Virg. Aen. IX, 505., quo probaret armorum nomina ab animalibus esse desumpta; v. ad Fr. II, 60. *Ericius* trabs erat transversaria, ex qua undique ferrei aculei prominebant; cf. Lips. Poliore. V, 4. et intpr. ad Caes. B. C. III, 67. — *Verutum* Nonius I. l. explicat telum breve et angustum.

Fr. 24. [Cort. p. 1008. Gerl. ed. mai. Inc. 134. ed. min. III, 59. p. 219, 12. Debr. III, 48.] Serv. ad Virg. Aen. I, 580., sine libri nota. Sed certum est id cum duobus sequentibus intelligendum esse de ingenti tempestate, qua Mithridatis naves cum turribus ceterisque operibus in portu Cyziceno contusae et disiectae interiere; cf. Appian. Mithr. c. 74, extr. Τῶν δὲ αὐτῶν ἡμερῶν πνεῦμα σφοδρὸν ἐπιγενόμενον περιέκλασε τὰ λοιπὰ τῶν μηχανημάτων τοῦ βασιλέως. Plutarch in Lucul. c. 10, med. Θεωμαζόντων δὲ τὴν φωνὴν τῶν Κυζικηνῶν αἰμ' ἡμέρα σάλον εἶχεν ἢ θάλασσα κατιόντος ἀκρίτου πνεύματος, αἱ τε μηχαναὶ τοῦ βασιλέως παρεστώσαι τοῖς τέχεσι ἥϊον καὶ κατάγω πρώτον ἀπιδήκουν τὸ μέλλον. εἶτα νότος ἐπράγει ἀπιστος τὸ μέγεθος τὰ τ' ἄλλα συνέτριψε μηχανήματα ὥσως βραχεῖ μορφῶ, καὶ τὸν ξύλιον πύργον ἑατὸν πηχῶν ὕψος ὄντα διασεισῆς κατέβαλεν. *Incertis navibus* Servius I. l. mirifice explicat *tardis*. Sensus potius est: certum rectumque statum non tenentibus, sed modo in hanc, modo in illam partem inclinantibus. cf. Fr. I, 60.

Fr. 25. [Cort. p. 967. Gerl. ed. mai. III, 19. ed. min. III, 63. p. 219, 18. Debr. III, 50. III, 64.] Verba, quae exstant apud Non. IV, 454. p. 406, 10. Merc. et inde a verbo *afflicti* usque ad finem etiam apud Arus. h. v. p. 215. Lind., neutro loco gravibus corruptelis carent, editorum imperitia ex parte auctis, quamquam sententia satis plana est, re ipsa docente agi de strage classiariorum Mithridatis apud Cyzicum. — *Fragmentis* coniectura est Merceri pro *fragmentis*, quod codd. praebent, quodque in vulgatis Sall. edd.

26. Quasi par in oppido festinatio et ingens terror erat, ne ex latere nova munimenta madore infirmarentur; nam omnia oppidi stagnabant, redundantibus cloacis advorso aestu maris.

inepte in *ferramentis* mutatum fuit; ictus enim non veniebant ab instrumentis ferreis, sed a disiectis navium partibus mari innatantibus. — Post *navium* in edd. Nonii et Sallusti leguntur verba *aut vulnerati a suis*, quae non solum in codd. desunt, sed etiam sententiam alienam inferunt; nam quae ab auctore narrantur caussae mortis, unice a vi tempestatis et strage navium repetuntur. Quodsi quaeris, unde haec depravatio orta sit, haud dubie originem traxit ex eo, quod, quum in Nonii codd. corrupte legatur *aut afflicti asuis*, primo aliquis *afflicti* interpretatus est *vulnerati*, postea vero, *asuis* Arusiani auctoritate in *alveos* mutato, illa interpretatio vel casu, vel supina editorum negligentia in textu remansit. — *Alveos* Arus. l. l. praestat pro corrupta Nonii lectione *asuis*; rursus autem *vi*, quod apud Arusianum deest, absorptum in littera et praecedente et subsequente, integrum exstat apud Nonium. — *Foede* deest apud Arusianum, non tam librarii culpa, quam grammatici, qui postrema non plene attulit. — Pro *mulcato*, quod Non. tenet, apud Arus. in eod. Gud. est *malcato*, in Ambros. *malcato*, unde Maius pessime fecit *malleato*; contusa enim corpora ex consuetudine *mulcata* dicuntur, cf. Muntzell. ad Curt. VII, 42, 17. *Entuntur in verticem montis* — *mulcati parte membrorum*. Tacit. Ann. I, 70, 4. *Pernoctare sine igni, magna pars nudo aut mulcato corpore*. — *Postremo interiere* tamen coniecturae debetur Merceri; in Nonii enim codd. scriptura valde obscurata est, quum alii teneant *postremum interent tamen*, alii *postremum iteres tamen*, alii *postremum iterert* (sine *tamen*), Paris. A. vero prorsus absone *postremo et pluvio tamen*, scilicet a voce *postremo* ex pag. 406, 14. continuo transiliens in pag. 409, 14. His parum auxilii est ex Arusiano, qui tantummodo habet *interibant*, nisi quod intelligitur in corrupta voce latere *interire* verbum. Sed quum *tamen* particulam certam praestet lemma Nonii, de veritate emendationis Mercerianae, quam ipsa sententia commendat plurimum, dubitari non potest. Usum *tamen* particulae, ubi protasis tantummodo sensum, non formam habet enunciationis condicionalis, fetigimus ad Fr. I, 45, 18. v. supra III, 18. — Totum hunc locum, quod Wassius notavit, imitatus est Hegesippus III, 20. *Ceterum natate adorsos convulsa navium fragmenta crebris quatiebant ictibus, lateribusque illisa miseris artus foede mulcabant*.

Fr. 26. [Cort. p. 963. Gerl. ed. mai. III, 6. ed. min. III, 54. p. 218, 25. Debr. III, 51.] Locus exstat apud Non. II, 534. p. 138, 3.

27. [Virgilius in peste describenda ordinem secutus est, quem et Lucretius tenuit et Sallustius] primo aerem, inde aquam, post pabula esse corrupta.

Merc., in plerisque codd. ex libro quarto laudatus. Quod quamquam confirmari videtur auctoritate Prisciani, qui VI, 9, 46. p. 250. Kr. verba *munimenta madore infirmarentur* pariter ex IV. affert, tamen res ipsa satis claro documento est falsum esse hunc numerum, ac potiore fidem mereri antiquas Nonii edd., quae III. librum praebent. Eadem enim tempestate, quae Mithridatis naves in portu frangeret machinasque everteret, auctor narrat Cyzicenos quoque valde vexatos et in terrorem coniectos esse. — Pro *quasi* in ed. Cortiana, incertum typhotetae errore an e coniectura, legitur *quali*, quod valde absonum est; *quasi* enim valet *ferre*, uti monimus ad Fr. I, 73. Sensus igitur est: non minor fere, *quam in portu et castris nauticis Mithridatis*, festinatio et ingens terror erat in oppido. — *Festinatio* hic trepida est concursatio; cf. Catil. c. XXXI, I. et v. ad Jug. c. LXVI, I. — De constructione verborum *ex latere munimenta*, quibus significantur *munimenta opere latericio facta*, cf. ad Fr. III, 57. *Nova* autem dicuntur munimenta, quia Cyziceni eam muri partem, quae incendio corruerat, celeriter refererant; cf. Appian. Mithr. c. 74, extr. *Καὶ τὰδε αὐτοῖς φερεπονώτατα δὴ κακοπαθοῦσιν, ὅμως γε τοῦ τείχους ἐκαύθη τι καὶ συνέπεσεν ἐς ἑσπέραν. οὐ μὴν ἔφθασέ τις ἐξαλάμενος ἐτι θεομόν. ἄλλ' αὐτὸ νυκτὸς αὐτίκα περιφθορήσαν οἱ Κυζικηνοί.* — Pro *omnia oppidi*, quod in omnibus codd. exstat, ex Nonii ed. Ald. in Sallustii edd. invasit *moenia oppidi*, quod non modo non necessarium, sed prorsus absonum. Nam quum aestus maris per *cloacas* in oppidum intraret, per se patet *omnes oppidi partes* fuisse inundatas, neque eam inundationem ad moenia sola pertinuisse, quae alioquin, etiam sine illa causa, ne recte quidem dici possunt *stagnare*.

Fr. 27. [Deest ap. Cort. et Debr. — Gerl. ed. mai. Inc. 191. ed. min. Inc. 64. p. 239, 9.] Locus, qui exstat apud Serv. ad Virg. Georg. III, 481., sine libri nota, quamquam ipsa Sallustii verba non habet, tamen Fragmentis inserendus fuit, quia planissime ex eo intelligitur Sallustium in Historiis alicubi de peste dixisse. Eam Gerlachius Vol. III. p. 15. et 144. tam nugatorie, quam fidenter, ut solet, *Romae* inde ab anno 76. a. Chr. n. per complures deinceps annos saevisse affirmat, provocans tum ad Pompeii Epistolam (Fr. III, 1.), qua ille exercitum suum in Hispania fame vexari queritur, tum ad Fr. III, 90., quo in *provincia* (quae haud dubie Hispania intelligenda est) per biennium grave pretium fructibus fuisse narra-

28. Morbi graves ob inedia[m] insolita vescentibus.

29. Ne simplici quidem morte moriebantur.

tur. Nobis istis ineptiis, quibus alia omnia potius, quam pestilentiam Romae fuisse probatur, frui non libet, omninoque falsam censemus opinionem de peste per illos annos in urbe grassante, hoc imprimis argumento nisi, quod neque apud alios scriptores, neque in Epitome Livii, qui id narrare non fuisset omissurus, ulla eius rei memoria exstat. Quodsi Sallustius de peste tradere non potuit, ubi nulla esset, consentaneum est descripsisse eam, quae re vera fuit. Saevit autem quam vehementissime in exercitu Mithridatis ante Cyzicum, eaque maxime effectum est, ut ille ingenti numero militum amisso re infecta abire cogeretur; cf. Appian. Mithr. c. 76, in. *Μιθριδάτου δὲ χειμῶν ἐπιγενόμενος ἀφῆρητο καὶ τὴν ἐκ τῆς θαλάττης ἀγορᾶν, εἴ τις ἦν, ὥστε πᾶμπαν ὁ στρατὸς ἐλίμωτε· καὶ πολλοὶ μὲν ἀπέθνησκον· εἰσὶ δ' οἱ καὶ σπλάγγων ἐγένοντο βαρβαρικῶς· οἱ δ' ἄλλοι ποηφεροῦντες ἐνόσουν. καὶ τὰ νεκρὰ σφῶν ἀγχοῦ ἄταρα θηπούμενα λοιμὸν ἐπήγευ ἐπὶ τῷ λιμῶι.* Flor. III, 5, 17. *Mora clade conversa quum ex mora obsidentem regem fames, ex fame pestilentia urgeret, recedentem Lucullus assequitur.* Oros. VI, 2, extr. *Interca Mithridates apud Cyzicum eadem mora, qua obsidebat, obsessus, in magnam penuriam pestilentiamque exercitum suum coartavit. Nam plus quam trecenta millia hominum fame et morbo in eadem obsidione amisisse fertur.* cf. Strabo XII, p. 862. C. Almel. His testimoniis quum pateat alio loco Sallustium de peste dicere non potuisse, dubitari nequit, quin duo sequentia Fragma. rectissime huc traxerimus.

Fr. 28. [Cort. p. 1007. Gerl. ed. mai. Inc. 109. ed. min. IV, 40. p. 228, 14. Debr. II, 73. III, 55.] Donat. ad Ter. Heecyr. III, 2, 2. sine libri nota. *Inedia[m] Mithridaticorum insolita vescentium teligit Appian. l. l. Adde Plutarch. in Lucul. c. 11, in. Μιθριδάτην δὲ, ἄχρι μὲν ὑπὸ τῶν ἑαυτοῦ στρατηγῶν φενακισόμενος ἠγγόει τὸν ἐν τῷ στρατοπέδῳ λιμὸν, ἠνίων Κυζικηνοὶ διαφεύγοντες τὴν πολιορκίαν. Ταχὺ δ' ἐξεβόησεν τὸ φιλότιμον αὐτοῦ καὶ φιλονεικὸν ἐν αἰσθήσει γενομένου τῶν ἀποριῶν, αἷς οἱ στρατιῶται συνείχοντο, καὶ τῶν ἀνθρωποφαιγῶν, ἅτε δὴ μὴ θεατρικῶς μὴδ' ἐπιδεικτικῶς Λουκούλλου πολεμοῦντος, ἀλλὰ, τοῦτο δὴ τὸ λεγόμενον, εἰς τὴν γαστέρα ἐναλλομένου, καὶ ὅπως ὑφαιρήσει τὴν τροφήν ἅπαντα παραγματευόμενον.* Schol. Gronov. ad Cic. p. l. Man. c. 8, 20. *Milites Mithridatis ex fame paulatim morte consumebantur. Ergo mortuorum corpora milites comedebant, deinde confecti versi sunt ad fugam.*

Fr. 29. [Cort. p. 1003. Gerl. ed. mai. Inc. 40. ed. min. III, 62. p. 219, 17. Debr. II, 72. III, 50. III, 149. IV, 53. a.] Verba, quae

30. [Σαλονστίου δὲ θανυμάζω] τότε πρῶτον ὠφθαί
Ρωμαίοις καμήλους [λέγοντος].

31. Inter recens domitos Isauros Pisidasque.

32. Primum Graecorum Achillem.

laudavit Serv. ad Virg. Georg. III, 482. libro non indicato, in pestilentiae descriptione fuisse ex eo patet, quod scholiasta ad Virgiliū versum *Nec via mortis erat simplex* — haec annotat: „est autem Sallustii, qui ait *ne simplici quidem morte moriebantur* :“ quibus nihil aliud significatur, quam Virgilium illam dictionem ex Sallustio de eadem re agente sumpsisse. Quod ad ipsum verborum sensum attinet, variae foedae et horrendae species mortis declarantur, quibus homines famis simul ac pestilentiae malo correpti, et non magis ipsa morbi vi quam nefandis sceleribus, desperatione solutoque ordine artis, conflictantes, absumuntur. cf. Liv. XXV, 26, 8—15.

Fr. 30. [Cort. p. 1012. Deest ap. Gerl. ed. mai. — ed. min. Inc. 94. p. 240, 15. Debr. III, 54.] Plutarchi locus in Lucul. c. 11, med. ostendit Sallustium quoque de expeditione Mithridatis inter obsidionem Cyzei contra Bithynos suscepta egisse, de qua haec leguntur apud Plūt. l. l. *Φρούριόν τι πολιορκούντος Λουκούλλου τῷ καιρῷ χρησασθαι σπυδῶν ὁ Μιθριδάτης ἐξέπεμψεν εἰς Βιθυνίαν τοὺς μὲν ἑπταεὶς σχεδὸν ἅπαντας μετὰ τῶν ὑποζυγίων, τῶν δὲ πεζῶν τοὺς ἀχρηστοὺς. Πυθόμενος δ' ὁ Λούκουλλος — περὶ τὸν Ῥυνδακὸν ποταμὸν καταλαβὼν τοὺς πολεμίους τοσαύτην τροπὴν ἐποίησεν, ὥστε τὰς γυναῖκας ἐκ τῆς Ἀπολλωνίας προσερχόμενας ἀφαρπάξειν τὰ φορτία καὶ σκυλεύειν τοὺς φονευομένους. Πολλῶν δ' ὡς εἶκος, ἀποθανόντων, ἐάλωσαν ἵπποι μὲν ἑξακισχίλιοι καὶ πλήθος ἀναρίθμητον ὑποζυγίων, ἄνδρες δὲ μύριοι πεντακισχίλιοι· καὶ τούτους ἄγων πάντας παρέξῃει παρὰ τὸ στρατόπεδον τῶν πολεμίων. Σαλονστίου δὲ κ. τ. λ. cf. Appian. Mithr. c. 75, med.*

Fr. 31. [Deest apud Cort., Gerl. ed. mai. et Debr. — Gerl. ed. min. III, 95. p. 224, 10.] Fragmentum, quod recens accedit ex eod. Gud. Arus. v. *inter*, p. 237 sq. ed. Lindem., arete cohaeret cum praecedente, ut patet ex Appiano Mithr. c. 75, extr. *Τῷ δ' αὐτῷ χρόνῳ Φουρίαν Εὐμαχος Μιθριδάτου στρατηγὸς ἐπιτρέχων ἔπειθε Ῥωμαίους πολλοὺς μετὰ παίδων καὶ γυναικῶν. Πισίδας τε καὶ Ἰσαύρους ὑπήγετο, καὶ Κιλικίαν, μέχρι τῶν τις Γαλατικῶν τετραρχῶν Δηϊόταρος ἐπιπολέοντα αὐτὸν συνδιόξας καὶ πολλοὺς διέφθειρε.*

Fr. 32. [Cort. p. 1004. Gerl. ed. mai. Inc. 63. ed. min. III, 37. p. 217, 22. Debr. III, 18. III, 153.] Serv. ad Virg. Aen. I, 96. Qui quum doceat, *primum* hic non de tempore aut numero, sed de di-

33. Dardania [*secundum Sallustium*] a rege Dardanorum Mida, qui Phrygiam tenuit.

34. Tota autem insula modica et cultoribus inanis est.

gnitate atque gradu esse dictum, inde consequitur honorificam Achillis mentionem vix alio loco fieri potuisse, quam quo Sallustius de Luculli itinere post liberatam Cyzicem in Troadem facto narravit, qua occasione consentaneum est Achillis memoriam sive a Lucullo ipso recullam fuisse, sive ab auctore repetitam; cf. Plutarch. in Lucul. c. 12. in *Λούκουλλος δὲ εἰς Τρωάδα καταχθελὺς ἐσκήνωσε ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Ἀφροδίτης.*

Fr. 33. [Cort. p. 1010. Gerl. ed. mai. Inc. 172. et 201. ed. min. III, 28. p. 217, 6. Debr. II, 152. III, 130.] Serv. ad Virg. Aen. II, 325. haec sine libri nota ita laudat, ut de integra forma ac sententia verborum Sallustianorum non plane constet. Virgilii enim versum *Venit summa dies et ineluctabile tempus Dardaniae* ita ille commentatur: „*Dardaniae* Troiae; aut a Dardano, Iovis et Electrae filio, aut certe secundum Sallustium *a rege* etc.“ Quae verba, si quid video, hunc sensum habent: Sallustio auctore Dardaniae sive terrae sive urbis nomen, quod poeta pro ipsa Troia usurpavit, non ab antiquo aliquo *rege* Dardano esse profectum, sed Midam, qui *Dardania* in Phrygia imperitaret, Dardaniam condidisse, nomenque ei a *gente Dardanorum* indidisse. Utcunque est, Sallustius hanc de Dardaniae origine sententiam non nisi ibi potuit proferre, ubi Lucullum in Troade versatum esse tradidit. Quare locum huius Fragmento assignatum satis certum putamus.

Fr. 34. [Cort. p. 1003. Gerl. ed. mai. Inc. 29. ed. min. III, 38. p. 217, 22. Debr. III, 154. IV, 30.] Verba servavit Mart. Capella V. p. 111. Intelligenda est autem *Necae* insula prope Lemnum, ubi post Mithridatis fugam a Cyzico classis regia a Lucullo ex Troade adveniente victa est, unde intelligitur, cur hoc Fragm. duobus superioribus subiiciendum fuerit. cf. Appian. Mithr. c. 77. *Λούκουλλος δὲ περὶ τὸν Ἀχαιῶν λιμένα τριεκαίδεκα ναῦς εἶλε τῶν πολεμίων. Οὐάριον (corr. Μάριον) δὲ καὶ Ἀλέξανδρον καὶ Διονύσιον περὶ Ἀἴμνον ἐν ἐρήμῃ νήσῳ καταλαβὼν — ἐπέλει μὲν αὐτοῖς ῥοθίῳ τε πολλῷ καὶ μετὰ καταφρονήσεως. — Καὶ φόνος πολὺς ἦν αὐτῶν καὶ φνῆγῆ κ. τ. λ.* Eandem rem tradit Plutarch. in Lucul. c. 12., ubi v. Sintenis. Vol. II, p. 452. Gerlachius Vol. III, p. 125. Fragmentum recte intellexit; sed quod addit „ex Appiani l. l. manifestum (?) fit, Sallustium (?) de huius insulae antiquitatibus (?) accuratius (?) exposuisse“, id haud uno nomine incertum est, et fidem haud vulgarem postulat.

35. Neque iam sustineri poterat immensum aucto mari et vento gliscente.

36. Postquam egressus angustias.

Fr. 35. [Cort. p. 1003. Gerl. ed. mai. III, 14. ed. min. III, 102. p. 224, 18. Debr. II, 9.] Locus, qui est apud Non. I, 83. p. 22, 18. Merc., dubitari nequit, quin pertinuerit ad narrationem de ingenti tempestate, qua Mithridatis classis a Cyzico regressa et Pontum petens in ipsa adhuc Propontide apud *Parium* (v. Fr. IV, 19, 14. Appian. B. Mithr. c. 76.) gravissimum naufragium fecit; cf. Plutarch. in Lucul. c. 13. *Μιθριδάτην δὲ ἀναχθέντα μετὰ τοῦ στόλου σπεύδοντα πρὶν ἐπιστρέφειν Λούκουλλον εἰς τὸν Πόντον εἰσπλευσαι καταλαμβάνει χειμῶν πολὺς, ὑφ' οὗ τὰ μὲν ἀσρηπάγη, τὰ δ' ἐβυθίσθη τῶν σκαφῶν, πᾶσα δ' ἡ παραλία τῶν ναυαγίων ἐκφερομένων ὑπὸ κλύδωνος ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἦν περιπλεως.* Oras. VI, 2, extr. *Mithridates adversus Byzantium instructa classe navigans tempestate correptus octoginta rostratas naves perdidit. Ipse, quum quassata iam navi mergeretur, in myoparonem Seleuci piratae, ipso pirata iuvante, transsilivit. Inde Sinopen, ac post Anisum cum magna difficultate pervenit.* — *Sustineri* absolute positum, ut saepissime; isto sensu enim *sustinere* pariter ac *sustentare* cum negatione iunctum significat *resistere ac vim aliquam ingruentem sive impetus sive tempestatis perferre non posse*; cf. Cic. Epp. ad Famm. XII, 6, 4. *Brutus Mutinae vix iam sustinebat.* Caes. B. G. II, 6, 1. *Aegere eo die sustentatum est.* ibid. §. 4. *Nisi subsidium sibi submitatur, sese diutius sustinere non posse.* Liv. XXIX, 6, 17. *Ipse postremo veniebat Hannibal; nec sustinuisent Romani, nisi Locrensiu[m] multitudo — ad Romanos inclinasset.* — *Immensum* qua ratione vim adverbii habeat dictum est ad lug. c. V, 4. p. 34. cf. Kruegeri Gramm. lat. §. 323. not. 2. p. 428. Tacit. Ann. IV, 27, 3. *Multitudo familiarum gliscebatur immensum.* Plura exempla dabit Boottcherus in Lex. Taciti. p. 37. Eundem v. ibid. p. 222. de *gliscere* verbo apud Tacitum frequentissimo. — Pro *gliscente*, quod omnes Nonii codd. tenent, Carrio imperite scripsit *gliscenti* (v. Kruegeri Gramm. lat. §. 195. p. 202.), quod Gerl. demum Vol. III. p. 90. ex edd. Sallustii expellendum vidit; imperitius idem hoc participium ad *mari* pertinere putat.

Fr. 36. [Cort. p. 978. Gerl. ed. mai. III, 23. ed. min. III, 24. p. 217, 2. Debr. III, 65.] Breve Fragm., quod exstat apud Arus. v. *egredior*, p. 227. Lindem., non sine quadam verisimilitudinis specie intelligi potest de Mithridate, post ingens in Propontide naufragium, de quo Fr. antecedente dictum, in Pontum navicula refugiente, quam explicationem suadet *angustiarum* vox, de Bosporo

37. Non tu scis: si quas aedis ignis cepit acriter, haud facile sunt defensu, quin et comburantur, proxumae.

38. At Lucillum regis cura machinata fames brevi fatigabat.

usurpata; cf. infra Fr. III, 50. De hac Mithridatis fuga v. Plutarch. in Lucul. c. 13, med. *Αὐτός δὲ (Μιθριδάτης), τῆς ὀλκάδος, ἐφ' ἧς ἐπλεῖ, μῆτε πρὸς τὴν γῆν εὐπαρακομίστου διὰ μέγεθος ἐν σάλῳ μεγάλῳ καὶ κύματι τυφλῷ παρισταμένης τοῖς κυβερνήταις πρὸς τὴν θάλασσαν ἤδη βαρείας καὶ ὑπεράντλον γενομένης, μετεμβὰς εἰς ληστρικὸν μυστικῶνα καὶ τὸ σῶμα πειραταῖς ἐγχειρίσας ἀνεπίστως καὶ παραβόλως εἰς τὴν Ποντικὴν Ἡρόαλειαν ἐξεσώθη.* cf. Appian. Mithrid. c. 78, in.

Fr. 37. [Deest apud Cort. — Gerl. ed. mai. Inc. 224. ed. min. IV, 50. p. 228, 25. Debr. IV, 1.] Charis. II, 14, 32. p. 115. Lindem. (p. 176. Putsch.). *Acriter*, quod casu in Putschii ed. excidit, Gerlachius male ante *cepil* transposuit, non assecutus vim sententiae adverbio contineri. Peius idem contra apertum Charisii testimonium Fragmentum in *quartum* librum transtulit. Verba enim haud dubie sunt vel legati vel epistolae Mithridatis, quibus statim post gravissimas clades primo ad Cyzicum deinde mari acceptas Tigranem ad auxilium sibi ferendum commovere studuit, qui quidem conatus tum frustra fuit. cf. Appian. Mithridat. c. 78. p. 757. ed. Schweigh. *Ὅθεν (Μιθριδάτης) ἐς Ἀμισὸν ἀπὸ κάλω διαπλέων πρὸς τε τὸν κηδιστὴν Τιγράνην τὸν Ἀρμένιον, καὶ ἐς Μαχάσσην τὸν υἱὸν — περιέπεμπεν, ἐπικουρεῖν ἐπιείγων ἐκάτερον. εἰς τε Σιάδας τοὺς ὀμόρους χρυσὸν καὶ δῶρα πολλὰ Διοκλέα φέρειν ἐκέλευεν.* Memnon. apud Phot. c. 224. p. 234, b. ed. Bekk. *Μιθριδάτης δὲ ταῦτα ἀκούων* (sc. Luculli consilia novum impetum parantis) *παρεσκευάζετο, καὶ διεπρεσβεύετο πρὸς τε τοὺς Σκυθῶν βασιλεῖς, καὶ πρὸς τὸν Πάρθον, καὶ πρὸς τὸν γαμβρὸν αὐτοῦ Τιγράνην τὸν Ἀρμένιον. ἀλλ' οἱ μὲν ἀπέπουν, Τιγράνης δὲ ὑπὸ τῆς Μιθριδάτου θυγατρὸς πολλὰκις ἐνοχληθεὶς καὶ ἀναβιλλόμενος ὅμως ὑπέστη τὴν συμμαχίαν.* Quodsi verum Fragmenti nexum assecuti sumus, ipsa sententia haud difficilem habet explicationem. Mithridates enim sive eius legatus quum id agat, ut Tigrani persuadeat, nisi mature Romanis summa vi occurrat, fore, ut bellum, quo Ponticus rex nunc solus prematur, in Armeniam quoque transeat, ad periculi imminens magnitudinem demonstrandam exemplo utitur incendii aeris, quod in primis aedibus non statim repressum in proximam quoque domum se effundat eamque absumat. — Orationis forma insolentius ita separata est, ut, quae verba ex praegresso *scis* suspensa esse debe-

39. At Oppius postquam orans nihil proficiebat, timide veste tectum pugionem expedire conatus a Cotta Vulcioque impeditur.

bant, nullo respectu regentis vocabuli habito directo modo enuncientur, quod eo factum, quia sententia sic tanquam generalis quaedam regula proposita aliquanto maiorem vim habet. Haud dissimilis huius structurae est illud interrogationum genus, quae, quum suspensae esse debeant, nihilominus directam formam habent, de quibus v. Gramm. lat. nostr. §. 134, 2. not. c. p. 444. Interrogandi signum, quod vulgo viliose extremo vocabulo additur, sustulimus, quia verba interrogationis naturam exuerunt; quod quo clarius pateat, post *scis* colo distinximus, ubi vulgo comma habetur. — *Proxumae*, pro quo Gerlachius supina negligentia scripsit *proxuma*, subiectum est verborum *haud facile sunt defensu*, quae Gerlachius perverse retulit ad superiora.

Fr. 38. [Cort. p. 959. Gerl. ed. mai. II, 28. ed. min. III, 81. p. 223, 20. Debr. III, 114.] Haec verba, a Prisciano VIII, 4, 17. p. 369. Kr. falso ex *secundo* libro laudata, inde a Carrione cum Fr. II, 48. in unum conflata in lib. II. exhibentur, quod cur fieri nequeat, ibi a nobis demonstratum est. Fragmentum huc collocandum duximus, quia res pertinet ad illud tempus, quo Lucullus, Mithridate a Cyzico repulso ducibusque eius terra marique in Mysia ac Bythinia fuis, iter in Pontum direxit, adversarium in ipso regno paterno aggressurus; cf. Plutarch. in Lucul. c. 14, in. *Λούκουλλος ἐνέβαλε διὰ Βιδυνίας καὶ Γαλατίας εἰς τὴν βασιλικὴν, ἐν ἀρχῇ μὲν ἐνδεῆς τῶν ἀναγκαίων — προϊὼν δὲ καὶ κρατῶν ἀπάντων εἰς τοσαύτην ἠλθεν εὐπορίαν, ὥστε κ. τ. λ.* — *Brevi*, quod hic respondet graeco *ἐν ἀρχῇ*, non est *post breve tempus*, quae vulgaris est vocabuli vis, sed rariore usu significat *per breve tempus*, quae ablativi potestas qualis sit, bene explicavit Krügerus in Gramm. lat. §. 374, b. p. 497. — De passiva vi *machinatus* participii v. ad Catil. c. XLVIII, 7. p. 225.

Fr. 39. [Cort. p. 978. Gerl. ed. mai. III, 30. ed. min. III, 49. p. 218, 17. Debr. III, 70.] Non. XVIII, 9. p. 553, 32. Merc. Res narrata ubi et quando acciderit, non accurate definiri potest; non improbabilis tamen Drumanni est sententia, qui Hist. Rom. V. p. 343. in Heracleae obsidione factam esse conficit, quam urbem M. Cotta proconsul per duos annos (72. et 71. a. Chr. n.) oppugnavit; cf. Memnon. ap. Phot. c. 43. (cod. 224. p. 236 sqq. Bekker.) Ei magnam cum quaestore suo P. Oppio intercessisse simultatem ex eo constat, quod postea absens cum per litteras Romae accusavit (v. Quintil. V, 13, 20.), Cicerone reum defendente. Causa vero,

40. Se eius opera non usurum, eumque ab armis dimittit.

41. Quarum unam epistulam forte cum servo nacti praedatores Valeriani scorpione in castra misere.

cur Cotta ei irasceret, haec fuit, quod teste Quintiliano V, 13, 17. de militum cibariis detraxerat et exercitum largiendo corrumpere studuerat. Ob haec delicta haud dubie graviter a Cotta increpatus castigatusque telo eum appellit, aut certe appellisse arguebatur; nam rem incertam fuisse non solum ex Sallustii verbis colligitur, sed etiam ex Ciceronis defensione patet, de qua Quintil. V, 10, 69. haec habet: „Facit hoc Cicero pro Oppio: *Utrum, quum Cottam appellisset, an quum ipse se conaretur occidere, telum ei e manibus ereptum est?*“ Ad eandem rei ambiguitatem spectat etiam alter Ciceronis locus a Quintiliano allatus, V, 13, 30. *At enim non verisimile est tantum scelus M. Cottam esse commentum! Quid? hoc verisimile est, tantum scelus Oppium esse conatum?* Sed licet Cicero clientis sui crimen quovis modo extenuare studuerit, Cotta certe rem adeo aegre tulit, ut Oppium ab exercitu removeret; cf. Fragm. sequens, et Dion. Cass. XXXVI, 23. *Τὸ δὲ γ' οὖν Κόττου τοῦ Μέγκου τὸν μὲν ταύτην Πούπλιον Ὀππίον ἐπὶ τῶν δώροις καὶ ἐπὶ ὑποψίᾳ ἐπιβουλήσ ἀποπέμφαντος, κ. τ. λ.*

Fr. 40. [Cort. p. 1006. Gerl. ed. mai. Inc. 83. ed. min. III, 50. p. 218, 20. Debr. V, 69.] Fragm. hoc quum a Servio ad Virg. Aen. XII, 844. ita afferatur: „Sallustius de Appio, ubi eum Cotta in contentione ab exercitu cogit abscedere, dicit *se eius opera* etc.“, in omnibus Sallustii edd., excepta Gerlachiana minore, etiam verba *Ubi cum Cotta* — dicit simul cum reliquis pro Sallustianis exhibentur. Sed Servii ea esse tum ipsa orationis forma, tum sententiae ratio ostendit. Nam quum Virgilius usus esset verbis *dimittere ab armis*, Servius, ut probaret proprie ita scriptores in re militari loqui, Sallustii exemplum affert, ante breviter explicans qua occasione auctor istam dictionem adhibuerit, ac sensum formulae *ab armis dimittere* verbis *ab exercitu cogit abscedere* illustrans. Quare dicit quoque, a Gerlachio servatum, abiiciendum est, quippe quod vel maxime ad Servii verba pertineat. Ceterum Sallustianis falso assuta particula inde a Carrione foedissime eo deformata est, quod pro *Cotta in contentione*, quae verba universo loco lucem affundunt, inepte scribitur *tota contentione*, quod refutare non opus est. Pro *Appio* autem apud Servium scribendum esse *Oppio* clarissime patet ex iis, quae ad Fr. 39. disputavimus. Nihilominus Debrossio ita ineptire placuit, ut, quamvis Servio inspecto, non solum vulgatam textus depravationem sequatur, sed etiam pro Cotta substituat Lu-

42. Castella, custodias thesaurorum, in ditionem acciperent.

cullum, Appium vero capiat de Clodio, quasi is, quem Plutarchus sane Graecorum more ita nominat, apud Romanos quoque solo *praenomine* designari solitus sit. *Eius opera* de quaestoris officiis intelligendum.

Fr. 41. [Cort. p. 980. Gerl. ed. mai. III, 44. ed. min. III, 61. p. 219, 15. Debr. III, 35.] Apud Non. XVIII, 7. p. 553, 22. Merc. pro *unam epistulam* in codd. vitiose est *una epistula*, quod Iunius correxit; inverso modo in plerisque codd., sed non in Paris. A. α. δ., pro *scorpione* est *scorpionem*, quod pariter a Iunio correctum. — *Nacti*, quod codd. praebent, immerito editores mutant in vulgarem formam *nacti*: cf. Kreyssig. ad Sall. Fragm. Valicc. p. 94. (Fr. III, 77, 14.) Drakenborch. ad Liv. XXIV, 31, 14. Contr. Leop. Schneideri Gramm. lat. I, 2. p. 463. — Fragmenti sensus, licet singula verba sint expeditissima, valde est obscurus. Ex *Valerianorum* commemoratione, qui iidem sunt atque Fimbriani, quos Lucullus in exercitu ducebat (v. supra Fr. II, 58. Plutarch. in Lucul. c. 7. Tzschuck. ad Eutrop. VI, 9. p. 334. Drumann. Hist. Rom. Vol. IV, p. 127.), id solum cognoscitur ad bellum Mithridaticum haec pertinere; sed cuius intercepta epistola fuerit, et ad quem data, tum in quae castra et quo consilio a Valerianis missa, nemo dixerit. Debrossius quidem omnia scit, quippe qui nihil cunctatus Fragmentum sic explicat: „Magii epistolam ad Lucullum Valeriani milites in castra Romanorum sagitta mittunt. Magius enim regem prodens Lucullo favet.“ Quam tantam sapientiam amplexus Gerlachius Vol. III, p. 103. et doctrinae suae copiam confirmaturus lectores remittit ad Appian. Mithr. c. 72., ubi *οὐδὲ γὰρ* legitur, quod ad rem pertineat. Nimirum talia non magis curat par nobile acutissimorum hominum, quam prorsus ridiculum et ineptissimum commentum de Valerianis, qui ex illorum sententia captum cum epistola servum non ad Lucullum adducerent, id quod sana ratio iubeat, sed epistolam scorpione in eius castra ipsis patentia mitterent, quod mae insaniae est.

Fr. 42. [Cort. p. 981. Gerl. ed. mai. IV, 10. ed. min. IV, 45. p. 228, 19. Debr. IV, 51.] Haec verba, quae vulgo in *quarto* libro exhibentur, auctoritate Charisii I, p. 60. ed. Lind. in *tertium* retraximus. Neque obscurum est de Lucullo ea accipienda esse, Pontici regis thesauris potiente; quod quum haud dubie saepius factum sit, non opus est Plutarchi in Lucul. c. 18. auctoritate Fragmentum ad Luculli res post pugnam apud Cabira gestas referre, quae sane IV. demum libro narrantur. At grammatica verborum ratio longe est impedidissima. Charisius enim l. l. dicit *custodias* genitivum esse, a Sallustio ad

43. Igitur introrsus prima Asiae Bithynia est, mul-

analogiam vocum *paterfamilias*, *materfamilias* usurpatum, idemque tradit Servius ad Virg. Aen. XI, 801., qui, verbis *castella custodias thesaurorum* allatis, Asperum eius explicationis refert auctorem. Quae si vera esset, Sallustius admodum dure et insolenter artissime coniunxisset *castella custodias*, quasi vernacula dicas *Bewachungscastelle*, *Schutzcastelle*, quibus verbis nihil sane obstat, quominus alter genitivus obiecti addatur. Sed ne sic quidem omnia plana sunt. Nam quum Servius l. l. addat, non omnes Asperi sententiam probare, sed esse, qui *custodias* pro accusativo habeant; in promptu est istud fieri non potuisse, nisi liquidum ac prorsus certum fuisset, *castella* quoque accusativum esse. Sed si *castella* et *custodias* accusativi sunt, *acciperentur*, quod Charisii codd. omnesque Sall. edd. tenent, necessario falsum est, scribendumque *acciperent*, in quod etiam Gerlachius Vol. III. p. 104. incidit, quamquam ratio eius (si ea modo ratio est, quippe non ex hoc ipso loco ducta, sed ex prorsus alieno (Fr. IV, 5.) repetita) a nostra toto coelo discrepat. Ne multa, vana est grammaticorum de genitivo *custodias* sententia, neque id fugit circumspectum iudicium Conr. Leop. Schneideri in Gramm. lat. II, 1. p. 21. Charisius enim pariter atque Servius Asperum temere secuti sunt; Asper autem, ut Sallustium priscae loquentem faceret, ingenio abusus est, non veritua ineptias, si modo doctus videretur. Perversa igitur verborum explicatione et scriptura omisa, Fragmenti ratio haec est, ut *custodias thesaurorum* appositio sit ad *castella* vocem; haud infrequenti enim metonymia *custodia* dicitur de loco, ubi aliquid custoditur, vel asservatur.

Fr. 43. [Cort. p. 1007. Gerl. ed. mai. Inc 100. ed. min. III, 43. p. 218, l. Debr. III, 129.] Locus exstat apud Serv. ad Virg. Aen. V, 373., qui verba *igitur* — *Bithynia est* etiam ad V, 203. afferit. Practerea totum hunc Sallustii locum liberius ac nonnullis mutatis additisque expressit Isidor. XIV, 3, 39. p. 439. Lindem. —

Fragmentum hoc cum novem sequentibus pertinent ad descriptionem Ponti, i. e. maris Pontici et circumiacentium terrarum populorumque, quam auctor operi suo inseruit. Eam digressionem satis claram fuisse apud antiquos testatur Fest. Avienus Ora marit. v. 32 sqq. „Interrogasti, si tenes, Maeotici Sinus quis esset aquoribus. Sallustium Noram id dedisse, dicta et eius omnibus Praejudicatae auctoritatis ducier Non abnuebam. Ad eius igitur inclitam Descriptionem, qua locorum formulam imaginemque expressor efficacis stili Et veritatis paene in obtutus dedit Lepore linguae, multa rerum iunximus Ex plurimorum sumpta commentariis.“ Hinc etiam factum est, ut grammatici interdum, ubi locos ex hac operis Sal-

tis antea nominibus appellata. Ipsa enim est et maior Phrygia.

lustiani parte afferunt, non Historias nominent, sed verborum auctorem Sallustium *de situ Pontico* (Porphyr. ad Hor. Od. I, 17, 18.), vel *in situ Ponti* (Non. XII, 18. p. 524, 10.) laudent, qua re Wernsdorffius ad Poët. Lat. min. Vol. V, 2. p. 661. non debebat in eam opinionem induci, ut peculiari Sallustium libro de situ Ponti egisse suspicaretur. Quem autem locum haec de Ponto disputatio in Historiis obtinuerit, quum de nullius Fragmenti libro constet, notatione eius rei a grammaticis neglecta, coniectura tantum definiri potest. Ac Gerlachius quidem Vol. III. p. 129. et 155. Ponti descriptionem totius belli narrationi censet praemissam fuisse, ita ut, quum auctor de Mithridatis origine, ac deinceps de eius copiis et apparatu bellico dixisset, priusquam ad res ipsas belli accederet, regionum Ponti situm atque ipsius maris Pontici naturam explicaret. Quod quamquam tale est, ut potuisse fieri concedendum sit, recte tamen factum esse concedi nequit, quum ea ratio neque cum consuetudine Sallustii, neque cum historica eius arte conciliari possit. Nimirum ille non secundum ieiuna ludimagistrorum praecepta opus suum composuit, sed argumentum ita tractavit, ut in eo ordinando naturalem rerum ordinem sequeretur, eumque digressionibus, quibus libenter et perquam perite utitur, non interromperet, nisi ubi res ipsa id vel flagitaret vel commendaret. Quod si tenueris, profecto senties neque ineunte bello Mithridatico, neque primis eius annis, quibus circa Propontidem tantum et in Aegaeo mari pugnatum est, iustam causam fuisse, cur Sallustius rerum ordine relicto ad Ponti descriptionem animum appelleret. Sed ut prius id facere non satis commode potuit, ita opportunissimam de Ponto explicandi occasionem habuit tum, quum Lucullus, Mithridate ex Asia pulso, bellum in ipsum Ponticum regnum transferret, regemque inde in interiora ac remotiora loca refugientem summa vi persequeretur. Quare satis probabilem locum Fragmentis huc spectantibus assignasse putamus. Si qui vero sint, qui Gerlachii sententiam praeferant, ii reputent, si verae essent eius rationes, Sallustium certe non tertio, sed iam *secundo* libro de Ponto agere debuisset, quippe quo initia belli Mithridatici contineantur; v. annot. ad Fr. II, 53.

Sallustium huius Fragmenti verbis ipsam Ponti descriptionem exorsum esse quum percipitur ex his, *prima Asiae Bithynia est*, tum maxime planum fit ex particula *igitur*, cuius ea vis est, ut, quum auctor in antecedentibus significasset, omisa parumper rerum gestarum narratione de Ponto se esse dicturum, oratio ad ipsum propositum dirigatur; cf. ad Iug. c. XIX, 7. p. 124. Hand. de Partice.

44. [*Anacreon, lyricus poeta, Teius fuit, i. e.*] ab urbe Teio, quam in Paphlagonia esse [*Sallustius indicat, quum de situ Pontico loquitur.*]

45. Proximum [*Sallustius in situ Ponti*] de pro-

Latt. Vol. III. p. 195. §. 27. Pessime igitur haec particula, quam Gerl. solus habet, inde a Carrione omissa est. Simul ex hoc loco cognoscitur, eam auctorem instituti sui inisse viam, ut a Bithynia incipiens per reliquas deinceps terras ac gentes pergeret, et sic circuitu Ponti facto in ea Thraciae parte, ubi Byzantium est, desineret. Hanc rationem imitatus est Amm. Marcell. XXII, 8., Sallustium quum in uniuersa digressionem de Ponto, tum in disserendi ordine aperte secutus. — Quae Fragmentum claudunt verba *ipsa enim est et maior Phrygia* vix possunt explicari, enunciatione non amplius integra; quare nolimus tentare, quae rectius plane non attinguntur. Gerlachius in utraque ed. et deleuit, quo verba ipsa quidem sensum quodammodo accipiunt, ceterum nexui sententiarum minime consulitur. Apud Isidorum Orig. XIV, 3, 39. locus sic exstat: „*Prima Asiae minoris Bithynia* in Ponti exordio ad partem solis orientis aduersa Thraciae iacet, *nullis antea nominibus appellata*. Nam prius Hebrycia dicta, deinde Mygdonia, mox a Bithyno rege Bithynia nuncupata. *Ipsa est et maior Phrygia.*“

Fr. 44. [Cort. p. 1012. Gerl. ed. mai. Inc. 217. ed. min. III, 48. p. 218, 15. Debr. III, 135.] Locus, a Porphyro ad Hor. Od. I, 17, 18. allatus, non ipsa Sallustii verba praebet, sed tantummodo documento est auctorem in Ponti descriptione de Paphlagonia eiusque regionis urbibus dixisse. Apud Porphyro vitiose est *ab urbe Teia*, quod correximus; nam antiquum urbis nomen fuit *Τήιον* teste Strabone XII. p. 818. C. p. 820. B. et p. 848. C. Almel., pro quo postea *Tium* vel *Tius* obtinuit; v. Forbiger. Geogr. antiq. Vol. II. p. 392. Ex iisdem II. II. intelligitur Teium in Bithynia potius, quam in Paphlagonia situm fuisse; sed quum haud procul ab huius finibus abesset, alii videntur Paphlagoniae attribuisse. Cum Sallustio certe facit et Pomp. Mela I, 19, 8. *Tium Tios oppidum, Milesiorum quondam colonia, sed iam soli gentisque Paphlagonum*; et Ammian. Marcell. XXII, 8. *Post Bithyniae partem provinciae Pontus et Paphlagonia protenduntur, in quibus — et Tius et Amastris*. Prorsus ridiculus vero error Porphyriionis, qui Teium eum Teo, Ioniae urbe, unde Anacreon oriundus fuit, confundens, celeberrimum Ionium poetam Paphlagonem fecerit.

Fr. 45. [Cort. p. 1011. Gerl. ed. mai. Inc. 215. ed. min. III, 46. p. 218, 8. Debr. III, 121.] Fragmentum hoc, a Nonio XII, 24. p. 524. 4. Mero. laudatum, eiusdem est generis ac loci, atque praecedens.

montoriis Paphlagonum et quod Criumetopon appellavit, [*posuit*].

46. Dein campi Themiseyrii, quos habuere Amazones, a Tanai flumine, incertum quam ob causam, digressae.

Integra Nonii verba haec sunt: „*Proximum* dicebant veteres non solum adhaerens et adiunctum, verum etiam longe remotum, si tamen inter duo discretum nihil medium exstisset; Virg. Aen. V. (320.) *Proximus huic, longo sed proximus intervallo, Insequitur Salius*. Ita et Sallustius“ etc. Paphlagonum promontoria sunt Carambis, et Syrias sive parvum; quorum hoc minus notum (v. Marcell. p. 72. Arrian. p. 15.), illud satis crebro memoratur; cf. Strabo II. p. 186. D. Almel. *Κατὰ μέσον* (sc. *Εὐξεινον πόντον*) *προς ἄκρα δύο προσπίπτουσιν, ἡ μὲν ἐκ τῆς Εὐρώπης καὶ τῶν βορείων μερῶν, ἡ δ' ἐκ τῆς Ἀσίας ἐναντία ταύτῃ συναγομένη τὸν μεταξὺ πόρον καὶ ποιούσῃ δύο πελάγη μεγάλα. Τὸ μὲν οὖν τῆς Εὐρώπης ἀπρωτήριον καλεῖται Κριόυ ἢ ἐτιωπον, τὸ δὲ τῆς Ἀσίας Καράμβις, δέχοντα ἀλλήλων περὶ διασχίλους σταδίους καὶ πεντακοσίους*. Id. VII. p. 475. B. XI, p. 759. C. XII. p. 820. C. Dionys. Perieg. v. 150—155. Plin. H. N. IV, 12, 26. *Promontorium Criumetopon aduersum Carambi Asiae promontorio per medium Euxinum procurrens*. Pomp. Mela I, 19, 8. II, 1, 3. Ammian. Marcell. XXII, 8. Avien. Descript. orb. v. 228., quibus locis omnibus simul de Criumetopo promontorio dicitur.

Fr. 46. [Cort. p. 1006. Gerl. ed. mai. Inc. 82. ed. min. III, 40. p. 217, 24. Debr. III, 139.] Apud Serv. ad Virg. Aen. XI, 659., ubi haec exstant, in nonnullis eodd. pro *Themiseyrii* depravate legitur *Thrissi*. In Sallustii autem edd. inde a Carrione perperam scribitur *Themiscyrii*; eademque pro *quam ob causam* contra Servii auctoritatem habent *quamobrem*. — De campis *Themiseyriis* ad Thermodonta flumen, quibus ab urbe Themiseyra nomen fuit, prolixè agit Strabo XII. p. 823. C. sqq. eorumque etiam alibi mentionem facit, velut II. p. 188. A. cf. Plut. in Lucul. c. 14, in *Καταδραμόντες ἄχρι Θεμισκυρίας καὶ τῶν περὶ Θερμοδόντα πεδίων ἤτιόντο τὸν Λούζουλλον* κ. τ. λ. Pomp. Mela I, 19. *Secundum Halym urbs est Lycasto, ad Thermodonta campus. In eo fuit Themiseyrum oppidum: fuisse et Amazonum castra: ideo Amazonium vocant*. Amm. Marcell. XXII, 8. *Thermodon his est proximus, ab Armonio defluens monte et Themiseyraeos interlabens lucos, ad quos Amazonas quondam migrare necessitas subegerat*. Quae Appianus B. Mithr. c. 78. tradit de Themiseyrae oppugnatione, commode quidem comparari possunt, sed ad rem pertinent ab hac operis Sallustiani parte alienam.

47. Scythae Nomades tenent, quibus plaustra sedes sunt.

48. Namque omnium ferocissimi ad hoc tempus Aethi acque Tauri sunt, quod, quantum conicio, locorum egestate raptò vivere coacti.

Fr. 47. [Cort. p. 1009. Gerl. ed. mai. Inc. 162. ed. min. III, 45. p. 218, 7. Debr. III, 151.] Verba sic, ut edidimus, exstant apud Porphyr. ad Hor. Od. III, 24, 9. Ad eundem Sallustii locum respicit etiam Aero l. I., sed eum minus accuratè sic laudat: „in quibus plaustra sedes sunt“, quae imperfecta ac vitiosa Fragmenti forma a Cortio male recepta est. — Scythiae, quae latissime patebat neque certis finibus erat circumscripta, eam modo partem Sallustius intellexisse videtur, quae inde a palude Maeotide et Tanai flumine ad mare Caspium versus et Rha flumen porrigebatur; nam quae ad remotiores regiones spectabat, in Ponti descriptione non poterat, nisi forte obiter, memorari. De *Scythis Nomadibus* cf. Amm. Marcell. XXII, 8. p. 317. Vales. *In medio spatìo arcus* (sc. Ponti) *Europaei sunt Alani et Costobocae gentesque Scytharum innumerae, quae porrigitur adusque terras sine cogito sine distentas, quarum pars exigua frugibus alitur, residuae omnes palantes per solitudines vastas, nec solum aliquando nec sementem expertas — ferarum tetro ritu vescuntur; eisque caritates et habitacula vilesque supellectiles plaustris impositae sunt corticibus lectis.* Justin. II, 1, 4. *Scythae uxores liberosque secum in plaustris vehunt, quibus, coris imbrum hiemisque causa lectis, pro domibus utuntur.* Pomp. Mela III, 5. *Ad introeuntium* (sc. mare Caspium) *dextram Scythae Nomades freti litoribus insident.* V. praeterea Strab. VII, p. 454. A. XI, p. 778. D. Almel. Herodot. IV, 46.

Fr. 48. [Cort. p. 1008. Gerl. ed. mai. Inc. 124. ed. min. III, 44. p. 218, 4. Debr. III, 141. III, 144.] Schol. ad Iuvenal. Sat. XV, 115. Pro *Tauri* Gerlachius in utraque ed. sine ulla causa, temerarium Coleri commentum temere secutus, scripsit *Taurici*. — Hunc quoque locum in descriptione Ponti fuisse ex eo patet, quod, quum neque Lucullus neque Pompeius ad Tanaim usque et Chersonnesum Tauricam progressi essent, in rerum bellicarum narratione haec nullo pacto legi potuerunt. De *Aethiis* cf. Strab. XI, p. 753. C. Almel. *Περὶ δὲ τὴν λίμνην* (sc. *Μαιώτιδα*) *Μαιώται. πρὸς δὲ τῇ θαλάττῃ τοῦ Βοσπόρου τὰ κατὰ τὴν Ἀσίαν ἐστὶ, καὶ ἡ Σινδική· μετὰ δὲ ταύτην Ἀχαιοὶ καὶ Ζυγοὶ καὶ Ἠνιόχοι.* Id. ib. p. 758. A. *Μετὰ δὲ τὴν Σινδικὴν καὶ τὴν Γοργυπιαν ἐπὶ τῇ θαλάττῃ ἢ τῶν Ἀχαιῶν καὶ Ζυγῶν καὶ Ἠνιόχων παραλία τὸ πλεον ἄλλοθεν καὶ ὀρινη τοῦ Κανκάσου μέρος οὖσα· ζῶσι δὲ ἀπὸ τῶν κατὰ θάλατ-*

49. Nam speciem efficit Scythici arcus.

50. [Lata autem ideo, quia] se angustiae pontici oris illic dilatant, [ut Sallustius dicit.]

τὴν ληστήριον. Id. XVII, p. 1196. D. *Ὅμοίως δὲ καὶ τῆς Ἀσίας ἢ καθ' ἡμᾶς παραλία πᾶσα ὑποχείριος ἐστίν· εἰ μὴ τις τῶν Ἀχαιῶν καὶ Ζυγῶν καὶ Ἠνιόχων ἐν λόγῳ τίθεται ληστικῶς καὶ νομαδικῶς ζώντων ἐν στενοῖς καὶ λυπροῖς χωρίοις.* Mela I, 19, 14. Amm. Marcell. XXII, 8. De *Tauris* v. Strab. VII, p. 474. B. *Εἰθ' ἢ παλαιὰ Χερσόνησος κατεσκευασμένη, καὶ μετ' αὐτὴν λίμνη στενόστομος· καθ' ὃν μάλιστα οἱ Τάρχοι, Σκυθικὸν ἔθνος, τὰ ληστήρια συνίσταντο τοῖς καταφεύγουσι ἐπ' αὐτὸν ἐπιχειροῦντες.* Pomp. Mela II, 1, 11. *Tauri immanes sunt moribus, immanemque famam habent pro victimis advenas caedere.* Tacit. Ann. XII, 17, 4. *Exercitum romanum incruentum et victorem tridui itinere a fuisse ab amne Tanai constitit. Sed in regressu dispar fortuna fuit, quia navium quasdam, quae mari remeabant, in littora Taurorum delatas circumvenere barbari, praefecto cohortis et plerisque centurionum interfectis.* Amm. Marc. I, 1.

Fr. 49. [Cort. p. 1011. Gerl. ed. mai. Inc. 173. ed. min. III, 42. p. 218, 1. Debr. III, 122.] Servius ad Virg. Aen. III, 533. haec affert ad illustrandum poetae versum „Portus ab euroo fluctu curvatur in arcum“, his verbis usus: „sic de Ponto Sallustius, unde hic tulit colorem: *nam speciem*“ etc. Quae admodum pueriliter Debrossius ita cepit, ut Sallustio tribueret etiam verba *unde hic tulit colorem*, non assecutus Servium hoc significare voluisse, Virgilianam dictionem ex Sallustio esse expressam. — In Ponti forma describenda Sallustius sequitur vulgarem veterum geographorum sententiam, paullo pinguius Pontum scythico arcui comparantium; cf. Strabo II, p. 187. A. *Ἡ περίμετρος τοῦ συμπάντος πελάγους ἐστὶ διαμυθίων που καὶ πεντακισχιλίον σταδίων· εἰκάξουσι δὲ τινες τὸ σχῆμα τῆς περιμέτρου ταύτης ἐντεταμένῳ Σκυθικῷ τόξῳ, τὴν μὲν νεωρὰν ἑξομοιοῦντες τοῖς δεξιῶς καλουμένοις μέρει τοῦ Πόντου (ταῦτα δ' ἐστὶν ὁ παράπλους ὁ ἀπὸ τοῦ στόματος μέχρι τοῦ μυχοῦ τοῦ κατὰ Διοσκουριάδα· πλὴν γὰρ τῆς Καράμβιος ἢ γε πᾶσα ἄλλη ἡδὴν μικρὰς ἔχει ἐσοχὰς τε καὶ ἕξοχας, ὥστ' εὐθεία εὐκείναι), τὴν δὲ λοιπὴν τῷ κέρατι τοῦ τόξου, διαιτὴν ἔχοντι τὴν ἐπιστροφὴν, τὴν μὲν ἄνω περιφρασεστέραν, τὴν δὲ κάτω εὐθυτέραν.* Dionys. Perieg. v. 156—162. Amm. Marcell. XXII, 8. *Omnis Ponti litorea navigatio — in speciem Scythici arcus nervo coagmentati geographiae totius assensione formatur.* Pomp. Mela I, 19. Plin. H. N. IV, 12, 26.

Fr. 50 [Cort. p. 1011. Gerl. ed. mai. Inc. 216. ed. min. III, 47.

51. Ipsum mare Ponticum dulcius quam cetera.
52. Crebritate fluctuum, ut aquilone solet.

p. 218, 13. Debr. III, 120.] Verba, a Servio ad Virg. Aen. II, 312. allata, in quantum Sallustii sint, incertum est. Hoc tantummodo liquet, auctorem iis usum esse, quum de forma maris Pontici loqueretur. Ea Servius, locorum nulla ratione habita, dictionem modo respiciens imperite ad mare Sigeum retulit.

Fr. 51 [Cort. p. 1005. Gerl. ed. mai. Inc. 72. ed. min. III, 39. p. 217, 23. Debr. III, 125. III, 126.] Verba, uti in textu expressimus, leguntur apud Serv. ad Virg. Aen. I, 228 (232); sine ipsam pronomine idem laudat ad Aen. XII, 143., ac praeterea Macrob. Sat. VII, 12., Donat. ed. II. p. 1745. Putsch., Serg. in Donati ed. II. p. 1841. Putsch., Priscian. III, 2, 15. p. 112. Kr. et XV, 3, 18. p. 623., qui utroque loco est, quo ceteri earent, post *dulcius* inseruit. Comparativi sensum grammatici recte viderunt esse hunc, ut, quum cetera maria non dulcia, sed salsa et amara sint, significetur Ponti aquam *minus quam illorum salsam esse*. cf. Fr. II, 49. p. 158. Quod ad rem ipsam attinet, idem testatur Macrobius l. l. *Plurimum aquarum talium infuere Ponto et totam superficiem eius infectam esse dulci liquore — est hoc quoque testimonio* etc. Amm. Marcell. XXII, 8. *Omnis circumfluo ambitu Ponto et nebulosus est et dulcior aequorum ceteris*. Strabo I, p. 85. C. Stratonis sententiam de Ponto asserens: *Ἐὼν γὰρ ποταμῶν πλείστον καὶ μεγάλων ῥεόντων ἀπὸ τῆς ἀρκτου καὶ τῆς ἀνατολῆς, ἐκείνο μὲν ἰλύος πληροῦσθαι, τὰ ἄλλα δὲ μένειν βαθέα· διὸ καὶ γλυκυτάτην εἶναι τὴν Ποντικὴν θάλατταν*.

Fr. 52. [Cort. p. 1004. Gerl. ed. mai. Inc. 54. ed. min. III, 65. p. 219, 24. Debr. III, 123. IV, 75.] Fragmentum hoc, quod Servio ad Virg. Aen. I, 116 (120). debetur, lucem accipit ex sequente, in cuius vicinitate verba fuisse coniectio. Nihil enim probabilius, quam agi de innumera thunnorum multitudine, quotannis aquilonum vi ex laeu Macotide ac deinde ex Ponto ad litus Byzantinum compulsa; cf. Plin. H. N. IX, 20. *Omnis captura Byzantii est, magna Chalcedonis penuria. Opperiuntur autem aquilonis flatum, ut secundo fluctu exéante Ponto, nec nisi inrantes portum Byzantii capiuntur*. Ambros. Hexaem. V, 10. *Pisces ex plurimis locis a diverso simi maris innumeri velut communi consilio convenientes coniuncto agmine flatus aquilonis petunt, et ad illud septentrionalium mare partium quadam naturae lege contendunt. Ducas, si ascendentes videas, rheuma quoddam esse, ita prorumpit fluctusque intersecant, per Propontidem in Euxinum Pontum violento impetu influentes*. Quae Ambrosii verba non solum de adventu thunnorum, sed etiam de eorum regressu capienda sunt. Ceterum in edd.

53. Qua tempestate ex Ponto vis piscium erupit.

Sall. omnibus vitiose legitur *aquilo* pro *aquilone*, ut rectissime est apud Servium. In promptu est fraudi editoribus fuisse *solet* absolute positum, de quo usu diximus ad Catil. c. XXIX, 2. p. 133. cf. infra Fr. III, 78. 89. Liv. II, 5, 3. *Desectam segetem sudere in Tiberim tenui fluentem aqua, ut mediis caloribus solet*, et v. Drakenborch. ad VI, 34, 5.

Fr. 53. [Cort. p. 1006. Gerl. ed. mai. Inc. 99. ed. min. III, 41. p. 217, 27. Debr. III, 127.] Verba, uti edidimus, exstant apud Serv. ad Virg. Aen. IV, 132. Eadem refert etiam Schol. ad Iuvenal. Sat. IV, 42. sic: *itaque tempestate piscium vis Ponto erupit*; quae quamquam sensu parum discrepant, tamen aperte memoriter allata sunt, ut ostendit *itaque* pro *qua* positum, *ex* praepositio omissa, ac prorsus mutatus verborum ordo. Quare vel hanc ob causam improbabilis est Schurzleischii coniectura pro *itaque tempestate* corrigentis *finitaque temp.*; sed multo magis sententia eam respuit. Nam *tempestatas* de continuis et certo tempore orientibus aquilonis flatibus dici nequit; et si dici posset, res ipsa repugnet, siquidem pisces non *finita* tempestate, sed *cum* tempestate ipsiusque tempestatis vi ex Ponto erumpunt. Hinc ne recepta quidem scriptura eam vocis explanationem admittit. *Qua tempestate* enim significat *quo tempore*; tota autem enunciatio, utpote temporalis, secundaria est, cui primaria adiuncta fuerit necesse est. Quae quamquam nullo pacto praestari potest, tamen ad orationis formam, quae omissa apodosi obscurata est, monstrandam tale quid Sallustium dixisse coniectio: quo tempore ex Ponto vis piscium erupit, *Byzantii summo studio capturae operam dant*. De re ipsa accurate egit Strabo VII. p. 493. A. Almel. *Ἔστι δὲ τὸ Κέρας προσεχὲς τῷ Βυζαντίῳ τείχει, κόλπος ἀνέχων ὡς πρὸς δύοσι ἐπὶ σταδίους ἐξήκοντα, ἰσικῶς ἰάσπον κέρατι· εἰς γὰρ πλείστους σχίζεται κόλπους ὡς ἂν κλάδους τινας, εἰς οὓς ἐπιπίπτουσα ἢ πλημυρὸς ἀλλασταται ὁμαλῶς διὰ τε τὸ πλήθος αὐτῆς καὶ τὴν βίαν τοῦ συνελάνοντος ῥοῦ καὶ τὴν στενότητα τῶν κόλπων, ὥστε καὶ χερσὶν ἀλλασκεῖσθαι διὰ τὴν στενοχωρίαν. Γεννᾶται μὲν οὖν τὸ ζῶον ἐν τοῖς ἕλεσι τῆς Μαιώτιδος, ἰσχυρὸν δὲ μικρὸν ἐπιπίπτει διὰ τοῦ στόματος ἀγγελιδόν, καὶ φέρεται παρὰ τὴν Ἀσιανὴν ἠϊόνα. — Ἐπειδὴν δὲ ἤδη συνάγη ταῖς Κισαίαις, καὶ παραλάξῃ ταύτας, ἐκ τῆς Χαλκηδονιακῆς αὐτῆς λιμνῆς πέτρα προσπίπτουσα φοβεῖ τὸ ζῶον, ὥστ' εὐθύς εἰς τὴν περὶ αὐτὴν τρέψασθαι· παραλαβὼν δ' ὁ ἐνταῦθα ῥοῦς, ἅμα καὶ τῶν τόπιων εὐφρῶν ὄντων πρὸς τὸ ἐκεί' ῥοῦν τῆς θαλάττης ἐπὶ τὸ Βυζάντιον καὶ τὸ πρὸς αὐτὸ Κέρας τετραφθεῖ φυσικῶς, συνελάννεται δὲ ῥοῦ, καὶ παρέρχεται τοῖς Βυζαντίοις καὶ τῷ δήμῳ τῶν Ῥωμαίων πρόσδορον ἀξιόλογον*. Brevius eandem rem tangit Tacit. Ann. XII, 63, 2. *Byzantium fertili solo,*

CAP. III.

Bellum Macedonicum ductu Curionis procos. gestum. — Descriptio Danubii et Germanorum.

54. Atque eum Curio laudatum accensumque praemiorum spe, quibuscum optavisset, ire iubet.

fecundo mari, quia vis piscium immensa Pontum erumpens et obliquis subter undas saxis exterrita omisso alterius litoris flexu hos ad portus deferatur: unde primo quaestuosi et opulenti. ubi v. Orellium. Paulo aliter et minus accurate Amm. Marcell. XXII, 8, extr. Et constat ab ultimis nostri finibus maris agminatim ad hunc recessum pariendi gratia petere pisces, ut aquarum suavitate salubrius fetus educant, in receptaculis cavis, quae sunt ibi densissima, securi voracium belthuarum.

Fr. 54. [Cort. p. 979. Gerl. ed. mai. III, 36, ed. min. III, 25. p. 217, 2. Debr. III, 111.] Fragmentum, quod Non. IV, 334. p. 358, 14. Merc. conservavit, per se satis obscurum hoc certe probat, etiam tertio libro de Curionis rebus gestis in Macedonia et conterminis terris a Sallustio dictum fuisse. Curio autem quum a. 75. a. Chr. n. in provinciam abisset (v. ad Fr. II, 41.), probabile est, quae hoc libro de eo narrata sunt, ad eius imperii annum tertium, i. e. 73. a. Chr. n., pertinuisse. Quod ad verborum sensum attinet, nihil amplius potest conici, quam militem aliquem, qui, quomodo aliqua res admodum ardua cum summo Romanorum emolumento posset perfici, vel invenisset casu, vel audacter speculatus esset, id imperatori nuntiasse, quem, eo nuntio valde laetatum, illum impulsisse, ut assumptis sociis vel visam rem accuratius exploraret, vel audax facinus strenue exsequeretur. Debrossium, qui divinavit illum militem Ligurem fuisse, (de quo est Fr. Inc. 20.) qui transitum in monte Bora invenerit, Gerlachius Vol. III. p. 102. et p. 131. summi acuminis laude maectat; nobis, auctoritatem Ciceronis de Orat. II, 4, 17. sequentibus, ineptus videtur. — Ceterum corrupte in Nonii codd. *Cupio* est pro *Curio*, quod nomen feliciter restituit Lipsius in Antiqq. Lectt. II. c. 4. — *Optare* Nonius recte explicat *eligere*, a qua verbi potestate ductum est vocabulum *optionis*: cf. Liv. VI, 25, 5. *Camillus, permissio, ut ex collegis optaret, quem vellet, contra spem omnium L. Furium optavit*: et v. Drakenborch. ad XLII, 32, 1. In hoc sensu apertum est *quibuscum optavisset* per attractionem dictum esse pro *cum iis, quos optavisset*, quae dicendi ratio, ut relativum praepositioni iungatur, ex qua demonstrativum pendere debebat, apud Latinos rarior quidem est, sed non prorsus in-

55. Nomenque Danubium habet.

56. Omnium fluminum, quae in maria, qua imperium Romanum est, fluunt, quam Graeci τὴν εἶσω θά-

solens, ut falso ad Iug. c. CVIII, 3. p. 585. contendimus. cf. Ter. Andr. IV, 1, 57. *Restitue in quem me accepisti locum*, i. e. in eum locum, quo me accepisti. V. Walch. Emendd. Liv. c. IV. p. 81. et Krueger. de Attract. ling. lat. §. 112. p. 277 sqq. Cum Sallustii loco plane congruit Xenophonteus in Anab. I, 9, 25. *Κύρος πολ- λάκις βίκους οἴνου ἠμιδεεῖς ἐπεμπε τοῖς φίλοις ἐπιλέγων, δεῖται σου τοῦτον ἐκπιεῖν τήμερον σὺν οἷς μάλιστα φιλεῖς*, i. e. σὺν ἐκεί- νοις, οὗς μάλιστα φιλεῖς.

Fr. 55. [Cort. p. 1004. Gerl. ed. mai. Inc. 57. ed. min. II, 75. p. 205, 5. Debr. III, 108. III, 158.] Locus sine libri indicio est apud Aeron. ad Horat. A. P. 18.; eundem ex tertio laudat Arus. v. *nomen illi est*, p. 248. Lindem., quam certissimam grammatici auctoritatem adeo contempsit Gerlachius, ut in ed. min. suo acumine confusus in *secundum* transferret. Ad brevis Fragmenti rationem cognoscendam apprime facit Sext. Ruf. c. 7. *Dardanos et Moesos Curio proconsul subegit, et primus Romanorum ad Danubium usque pervenit*. Idem testatur Eutrop. VI, 2. *Missus App. Claudio successor C. Scribonius Curio post consulatum. Is Dardanos vicit et usque ad Danubium penetravit*. Nimirum quum Danubius primum aditus Romanis haud dubie res magna atque clara videretur, Sallustius, qui amat de terrarum et locorum situ et natura ac de gentium remotarum ingenio moribusque exponere, non alienum putavit nonnulla tum de flumine ipso, tum de accolis gentibus rerum a Curione gestarum narrationi interlicere. Ad Danubii igitur descriptionem et hoc Fragm. et sequens pertinet; neque alio ea quam hoc loco exhiberi posse nemini dubium erit, nisi qui in clara luce coequeat. — Quod ad grammaticam verborum rationem attinet, Aero pariter atque Arusianus falso contendunt *Danubium* neutro genere esse positum, non assecuti accusativum vi appositionis ad *nomen* referri; cf. Krügeri Gramm. lat. §. 299, 1. p. 395. Eandem structuram habes apud Ovid. Fasti. III, 245. *Adde, quod excubias regi Romanus agebat, Qua nunc Esquiliis nomina collis habet*.

Fr. 56. [Cort. 1009. Gerl. ed. mai. Inc. 190. ed. min. II, 76. p. 205, 6. Debr. III, 157.] Hoc Fragmentum, a Gellio X, 7. sine libri nota servatum quamquam sententiam magis, quam verba Sallustii praebet, abunde tamen ostendit, quod superiore Fragmento significavimus, auctorem in Historiis de Danubio eiusque nomine, magnitudine et cursu accurate egisse. Ex eodem loco desumpta esse verba, unde petitum est Fr. 55., res ipsa loquitur; eoque concidit

λασθεν appellant, maximum esse Nilum consentitur; proxima magnitudine esse Histrum [*scripsit Sallustius.*]

Gerlachii opinio Vol. III. p. 144. declarata, Sallustium, quum de Ponti situ ageret, de Danubio exposuisse. — De *maris interni* nomine graeco ἡ εἰσω θάλασσα v. Forbigeri Geogr. antiq. Vol. II. p. 13 sqq., qui ibidem de variis eius partibus accurate exposuit. Ad has partes respiciens sive Sallustius sive Gellius *maria* dicit, quae statim post singularis numeri vocabulo significantur. — *Qua* particulae vim et usum tetigimus ad Iug. c. XVIII, 2. p. 108. coll. c. XXXVIII, 6. p. 221. V. etiam Fr. I, 9. et III, 59. — De relativi *quam* genere non eum praecedente substantivo, sed cum eius attributo congruente, v. Gramm. lat. nostram §. 145, 3. not. 2. a. p. 484. — *Histri* et *Danubii* nomina, quamquam saepe promiscue ponuntur, ita differunt, ut illud de inferiore et ad ostia sua properante flumine, hoc de superiore, dum Germaniam et Pannoniam permeat, usurpetur; v. Forbigeri Geogr. antiq. Vol. III. p. 325. not. 16. — Qui vulgo dicitur *Ister*, non minus recte *Hister* scribitur, ut Grammaticorum testimonio et bonis optimorum scriptorum codicibus comprobatur: cf. Forbiger, l. l. et Conr. Leop. Schneideri Gramm. Lat. I, I. p. 194.

Fr. 57. [Cort. p. 1002. Gerl. ed. mai. Inc. 18. ed. min. III, 29. p. 217, 9. Debr. II, 153.] Qui locus huic Fragmento, quod apud Isidor. Orig. XIX, 23, 4. p. 662. Lind. sine libri nota exstat, assignandus sit, aliquantum habet dubitationis, quum haud facile dicas ubi Sallustius de Germanis egerit, idque obiter tantum, an data opera fecerit. In re ambigua non improbabilis videtur Debrossii sententia, qui id in enarranda aliqua Curionis expeditione factum esse coniecit, quamquam et in loco libri constituendo, et in tempore definiendo et in ceteris Fragmentis huc tractis multum a vero aberravit. Nullo enim modo fieri potuit, ut iam *secundo* libro, quo duo priores anni Curionis, i. e. 75. et 74. a. Chr. n. continentur (v. ad Fr. II, 41.), de Germanis ageretur, nulla dum eius rei idonea occasione oblata. Sed quum *tertio* libro Curio ad Danubium usque progressus esse narraret (v. Fr. III, 55.), admodum probabile est Sallustium, fluminis, quod tum primum conspexissent Romani, accurata mentione facta, adiunxisse huic disputationi nonnulla de gentium incognitarum ingenio et moribus, quae et trans illud flumen, et ad eius fontes ostiaque versus haberent. Quum autem Germanorum natio per se latissime pateret, veteres, quaecumque gentes ultra Noricum, Pannoniam et Illyricum ad Danubium versus sedes habebant, universo Germanorum nomine comprehendere solebant; cf. Dionys. Periég. v. 298 sqq. Ῥήμω δ' ἐξείης ἐπιτέλλεται ἱερὸς Ἴστρος, Ἴστρος, ἐς ἀντολίην τετραμμένος ἄγχι θαλάσσης Εὐξείνου, τόδι πᾶσαν ἐρύσεται ὕδατος ἄρην Πενταπόροισι προχοῆσιν ἐλισσόμενος περὶ Πεύκην.

57. Germani intectum renonibus corpus tegunt.

Τοῦ μὲν πρὸς βαρβάρων τετανοσμένα φῦλα νέμονται Πολλὰ μάλ' ἐξείης Μαιώτιδος ἐς στόμα κίμωνος Γερμανοὶ Σαμάται τε Γίται θ' ἄμα Βαστάρωναι τε; ac v. Forbiger. Geogr. antiq. Vol. III. p. 315. et Pauli Encyclop. Real. Vol. III, p. 776. Quare mirum videri non potest, quod Sallustius Curionis expeditionibus in has regiones delatus de illis gentibus disseruit, victu cultuque a politiorum populorum consuetudine tantopere abhorrentibus. — *Tegunt ad intectum corpus* relatum adeo male habuit Colerum, ut scribendum censeret *Germani intecti*: sed vulgaris lectio rectissime est, qua hoc significatur: Germani circa *nudum neque aliis vestimentis tectum corpus* renones gerunt, sive subter renones, quibus solis utuntur, nihil praeterea vestimenti habent. Gerlachius Vol. III. p. 123. locum dicit sibi vitiosum videri, aliusque vestimenti nomen excidisse. Scilicet coniunxit *intectum renonibus*, non assecutus *renonibus* pertinere ad *tegunt*, de qua verborum collocandi ratione v. quae annotavimus ad Cat. XXIX, 3. p. 135. De renonibus ipsis Isidorus l. l. haec habet: „*Renones* sunt velamina humerorum et pectoris usque ad umbilicum, atque intortis villis adeo hispida, ut imbres respuant.“ *Renonis* autem vocabulum, quamvis gallicae esset vestimentis (v. Varro de L. L. V, 35, 167. p. 65. ed. Müller.), de tali vestimenti genere haud inusitatum Romanis fuisse, (cf. Doederlin. Synonym. Lat. Vol. V. p. 21.), patet ex Caesare de B. G. VI, 21, 5. *Germani pellibus aut parvis renonum tegimentis utuntur, magna corporis parte nuda.* Nam quum Caesar distinguat inter *pelles*, i. e. rudia coria de corporibus detracta neque ullo modo ad usum fabricata, et *renones*, i. e. facta ex pellibus agrestia vestimenta, non potuisset ita dicere, nisi lectores confusus esset scire, quid essent renones. Ceterum apud Caesarem, id quod interpretes non assecuti sunt, *parva renonum tegimenta* sunt tegimenta, quae *renonibus constant*, genitivo vim appositionis, qua alterius substantivi natura et potestas explicetur, obtinente; cf. Caes. B. G. I, 42, 3. *Caesar confusus est praesidio legionum et munitione fossae*, i. e. munitione, quae fossa constabat. — Id. ibid. III, 83, 4. *Pompeiani omnes de praemiis pecuniae agebant*, i. e. de praemiis quae pecuniâ darentur. Tacit. Ann. XII, 31, 4. *Dux romanus sine robore legionum societas copias ducebat*, i. e. sine robore exercitus, quod legionibus continebatur. Plura de hoc genitivi usu v. apud Billroth. Gramm. Lat. §. 181. not. 3. p. 229 sq. ed. III. et in Rumpelii egregio libro de Casibus p. 222 sq. —

Fr. 58. [Deest ap. Cort. — Gerl. ed. mai. Inc. 181. ed. min. III, 30. p. 217, 10. Debr. II, 153.] Haec verba, quae Servius ad Virg. Georg. III, 383. sine libri nota attulit, dubium non est, quin ad eundem Historiarum locum, atque praecedens Fragmentum, per-

58. Vestes de pellibus renones vocantur.

lineant. Universus autem Virgilii locus a v. 349 — 383. ita comparatus est, ut vix possis coniectura abstinere, poetica ratione ibi descripta esse, quae Sallustius scriptoris more illustraverat, ita ut ille singula ex hoc hausisse videatur. Nam poeta de vario paseuorum genere agens, quum primum felicitatem gregum, quae sub mitissimo coelo habentur, laudaverit, deinde quam misera sit pecoribusque inimica regio sub septentrionibus sita, graphice depingit. In ea descriptione igitur terram a Germanis habitam imprimis spectasse eum non solum colligitur ex eo, quod nives atque frigora earum regionum, quae Histrum attingunt, multa cum arte commemorat, sed etiam de hominum ingenio, moribus, victu cultuque ea affert, quae rursus cum Taciti de Germanis testimonio mirifice consentiunt. Ita enim Virgilius l. l. v. 376 sqq.

„Ipsi in defossis specubus secura sub alta
Olia agunt terra, congestaque robora totasque
Advolvere focis ulmos, ignique dedere.
Hic noctem ludo ducunt, et pocula lacti
Fermento atque acidis imitantur vitea sorbis.
Talis Hyperboreo septem subiecta trioni
Gens effrena virum Rhipaeo tunditur euro,
Et pecudum fulvis velatur corpora setis.“

Quodsi cum his contuleris, quae leguntur apud Tacitum Germ. 16, 3. *Solent et subterraneos specus aperire, eosque multo in super fumo onerant, suffugium hiemi*: — ib. 24, 3. *Aleam sobrii inter seria exercent, tanta lucrandi perdendive temeritate, ut extremo iactu de libertate contendant*: — ibid. 23, 1. *Potui humor ex hordeo aut frumento in quandam similitudinem vini corruptus*: — ibid. 17, 2. *Gerunt et ferarum pelles*: — his igitur collatis concedes, tantum esse Taciti cum Virgilio vel in singulis consensum, vix ut duos scriptores magis inter se congruentes reperias. Sed unde haec mira conspiratio? An Tacitus, religiosissimus homo et summæ fidei, ex poeta mutuatus est, quae de Germanis tradidit? Minime. Sed Virgilius pariter atque Tacitus ex Sallustii Historiis hauserunt, quae de illius gentis moribus habent, id quod perspicitur ex Servio ad l. l., qui verbis Virgilii *Et pecudum fulvis velatur corpora setis* nihil aliud significari vidit, quam *renones*, quo vocabulo Sallustius de Germanis agens usus erat. — In ipsis Fragmenti verbis *vestes de pellibus* significant vestes *pellibus factae*, qui usus de praepositionis, ut materiam designet, paullo rarior est, quum hoc sensu vulgo ex ponatur, velut Fr. III, 26. *Ex latere munimenta*. Cic. in Verr. IV, 27, 62. *Pocula ex auro*; — ibid. *Vas vinarium ex una gemma pergrandi*; ib. 28, 64. *Candelabrum e gemmis clarissimis*. cf. ad Lug. c. LXI,

CAP. IV.

Bellum piraticum et Creticum. — M. Antonius inflatum imperium orae maritimae obtinet. — Cretae insulae descriptio. — Cretensium religiones. — Antonii turpis exitus.

59. Qui orae maritimae, qua Romanum esset imperium, contra piratas [prae]fuit.]

4. p. 329. et Gramm. lat. nostram §. 120, 2. not. 6. p. 287. Similes, quamquam non plane pares, sunt dictiones hae: Curt. VIII, 8, 9. *Spolia de hostibus*. — id. IX, 1, 2. *Spolia de Persis*.

Fr. 59. [Cort. p. 1012. Gerl. ed. mai. Luc. 175. ed. min. III, 67. p. 219, 27. Debr. III, 32. III, 42.] Schol. ad Iuvenal. Sat. VIII, 105., unde desumpta sunt verba, haec habet: „Antonius trium Antoniorum corruptor, ille Sallustius, qui orae maritimae, qua Romanum esset imperium, contrarius piratis;“ quae, licet corruptissima et a nemine intellecta, olim pro Sallustianis habita sunt. Ruhnkenius ad Vell. II, 31, 3. locum sic corrigendum putavit: *Antonius, trium viri Antonii pater, curator, ut ait Sallustius, orae maritimae, qua Romanum esset imperium, contra piratas*. Sed quamvis concedendum est sensui ita satis esse prospectum, tamen nullo pacto intelligitur quomodo tanta illae discrepantiae ex hac scriptura oriri potuerint. Praeterea, id quod gravissimum, illa de Antonii persona notitia, a Sallustii et usu et scribendi consilio alienissima, tota scholiastam olet. Utrumque valet etiam de Gerlachiana mutatione: „Trium Antoniorum consulum pater ille, qui orae maritimae, qua esset Imp. Rom., prae]fuit [contrarius piratis],“ — ut taceam falso tres M. Antonii filios consules dici, quum duo tantum consulatum gesserint. Nobis alia via incidendum videtur ad locum emendandum. Nimirum Sallustii tantummodo ea sunt, quae in textu expressimus, extremâ sane parte corrupta; quae autem praecedunt, scholiastae sunt verba, mutata interpunctione sic scribenda: „Antonius, trium Antoniorum corruptor ille. Sallustius: qui etc.“ Sensus scholii hic est: Antonius ille famosus, qui, quum ipse corruptissimus esset, etiam tres filios (Marcum, Gaium, Lucium Antonios) corruptissimos reliquit. Tum absolute positum Sallustii nomen indicat verba eius apponi, qui auctores veteres citandi modus Iuvenalis scholiastae est frequentissimus. — *Contrarius piratis* corruptum esse ex verbis *contra piratas* Ruhnkenius satis probabiliter suspicatus est. *Prae]fuit* ex coniectura additum uncinis inclusimus, re ipsa tale quid excidisse monstrante. Ex Cicerone in Verr. II, 3, 8.

60. Longe a continenti.
 61. Creta altior est, qua parte spectat orientem.
 62. Otus in Creta [*secundum Sallustium*], unde Otii campi.

possis etiam suspicari a Sallustio scriptum fuisse *infinium imperium obtinuit*. — Fragmentum pertinet ad bellum contra piratas et Creten-
 senses a M. Antonio, oratoris filio, annis 74 — 72. a. Chr. n. gesto. cf. Appian. B. C. I, 111. Τοῦ δ' ἐπιόντος ἔτους (i. e. 74) — πό-
 λεμοὶ ἠμαζόν — καὶ ὁ τῶν ληστῶν ἐν ὅλῃ τῇ θαλάσῃ, καὶ
 περὶ Κρήτην πρὸς αὐτοὺς Κρήτας ἕτερος. Ascon. ad Cic. in Verr.
 II, 3, 8. p. 206. Or. M. Antonius — gratia Collae consulis (is cum
 L. Lucullo a. 74. consulatum gessit) et Cethegi factione in senatu
 curationem infiniam nactus totius orae maritimae et Siciliam et pro-
 vincias omnes depopulatus est, et ad postremum inferens Creten-
 sibus bellum morbo interit. Vell II, 31, 3. Quo senatusconsulto paene totius
 terrarum orbis imperium uni viro (sc. Pompeio) deferbatur. Sed
 tamen idem hoc ante septennium in M. Antonio praetore
 decretum erat. Lactant. Instit. Div. I, 11, 32. p. 72. Bünem.
 Neptuni regnum late fuisse dicimus, quale M. Antonii fuit infinium
 illud imperium, cui totius orae maritimae potestatem senatus decre-
 verat, ut praedones persequeretur ac mare omne pacaret. — De ea
 re tertio libro a Sallustio expositum fuisse non solum temporum
 ostendit ratio (Juvencalis scholiasta enim ne Historias quidem nomi-
 navit, nedum librum), sed abunde patet etiam ex Fr. III, 65., quod
 de eodem Antonii imperio est.

Fr. 60. [Cort. p. 1011. Gerl. ed. mai. Inc. 211. ed. min. Inc.
 62. p. 239, 5. Debr. IV, 34.] Servius quum ad Virgilii versum Aen.
 III, 104. Creta Iovis magni medio iacet insula ponto haec annota-
 verit: „Medio ponto potest quidem intelligi secundum Sallustium
 longe a continenti,“ — editores verba medio ponto pro Sallustianis
 habuerunt, quod est falsissimum. Sallustij enim nihil aliud est,
 quam longe a continenti; nam haec ipsa verba ille de Cretae insu-
 lae situ eo sensu posuit, quo Servius dicit Virgilianum medio ponto
 capi posse. Egit autem de Creta tum, quum Creten-
 ses ab Antonio bello petitos fuisse narravit, quem locum tertio libro tractatum esse
 ad Fr. 59. demonstravimus; quare quin et hoc et tria proxima Frag-
 menta, ad eandem rem spectantia, recte hic posterimus, dubitari
 nequit. De re ipsa v. Appian. de Reb. Cret. V, 6. (Vol. I. p. 98.
 Schweigh.) Κρήτη ἔδοξε τοῖς πλεῦσασιν τότε λησταῖς ἐς χάριν τοῦ
 Μιθριδάτου συλλαβεῖν καὶ συμμαχεῖσθαι σαφῶς διοικουμένοις ὑπὸ
 Μάρκου Ἀντωνίου. Πρεσβευσάμενον δὲ τοῦ Ἀντωνίου πρὸς αὐ-
 τοὺς, ὑπεριδεῖν καὶ ὑπερηφάνως ἀποκρίνασθαι. Καὶ πολεμῆσαι

63. Primos Creten-
 ses constat invenisse religionem.
 64. Curetes, quia principes intellegendi divina fue-
 runt, vetustatem, uti cetera, in maius componentem, al-
 tores Iovis celebravisse.

μὲν αὐτοῖς εὐθύς ἐπὶ τῷδε Ἀντώνιος, καὶ οὐ προᾶξει καλῶς. Flor.
 III, 7, 2. Creta favisse Mithridati videbatur; hoc placuit armis vin-
 dicare. Primus invasit insulam M. Antonius. Liv. Epit. XCVII. M.
 Antonius praetor bellum adversus Creten-
 senses parum prospere susceptum
 morte sua finivit.

Fr. 61. [Cort. p. 1007. Gerl. ed. mai. Inc. 103. ed. min. III, 69.
 p. 220, 5. Debr. IV, 38. V. 41.] Verba sine libri indicio sunt apud
 Serv. ad Virg. Aen. VI, 23. Per se quum plana sint, simul osten-
 dunt auctorem in Historiis situm insulae atque naturam accurate de-
 scripsisse, antequam ad bellum Creten-
 se accederet. Locos veterum
 scriptorum ad Cretam spectantium v. apud Forbiger. Geogr. ant.
 Vol. III. p. 1031—1044.

Fr. 62. [Cort. p. 1010. Gerl. ed. mai. Inc. 203. ed. min. II, 14.
 p. 201, 13. Debr. IV, 37. IV, 66.] Fragmenti, a Serv. ad Virg. Aen.
 III, 578. sine libri nota allati, forma valde incerta est, ita ut, quid
 Sallustius scripserit, non plane liqueat. Otus unus fuit ex giganti-
 bus; cf. praeter Serv. l. l. Script. rerum mythic. Vol. I. p. 93. §. 55.
 ed. Bode. Otus et Ephialtes, gigantes, Aloë filii, tantae audaciae
 erant, ut montibus constructis coelum expugnare niterentur. Gigantum
 autem fabula quoniam cum montibus ignivomis cohaeret, quippe
 quorum eruptiones ac lapidum flammaramque eiectiones antiqui homi-
 nes pugnae monstrorum adversus deos assimilanda, loca, ubi illi
 commemorantur, subterraneo igni flagrasse putanda sunt, neque
 Otii campi in Creta aliam vim habuisse videntur, quam multo no-
 tiores campi Phlegraei in Campania.

Fr. 63. [Deest ap. Cort. — Gerl. ed. mai. Inc. 66. ed. min. III,
 68. p. 220, 1. Debr. V, 37.] Verba exstant apud Serv. ad Virg. Aen.
 III, 104, qui eadem ad Aen. VIII, 352. paullum mutata sic refert:
 Creten-
 ses primos invenisse religionem. Sallustium, quum de Creta
 ageret, etiam de peculiaribus Creten-
 sium religionibus ac de Iovis
 Idaei cultu exposuisse, ex hoc Fragmento perspicuum est. Perperam
 tamen Gerlachius in utraque ed. id cum sequente in unum conflavit.
 Nam licet cognati sit argumenti, neque multum ab eo distasse vi-
 deatur, tamen ipsa orationis forma ostendit has particulas non co-
 haesisse.

Fr. 64. [Cort. p. 1005. Gerl. ed. mai. Inc. 66. ed. min. III, 68.
 p. 220, 2. Debr. V, 38.] Lactantius Instit. Div. I, 21, 41. haec lau-
 dans genuina quidem auctoris verba praebere videtur, sed in obli-

65. M. Antonius perdundae pecuniae genitus va-
cuisque curis, nisi instantibus.

66. Ibi triennio frustra trito.

quam orationem transtulit, quae apud Sallustium sic legebantur: *Curetes, quia principes intellegendi divina fuerunt, vetustas, ut cetera, in manus componens, altores Iovis celebravit.* Haec Lactantius docet ita a Sallustio disputata fuisse, ut ostenderet, Curetum partes in recens nato Iove tuendo, quippe qui tinnitu aeris prohiberent, ne vagitus pueri audiretur (v. Ovid. Fast. IV, 207 sqq. Serv. ad Virg. Aen. III, 104. Scriptt. rer. mythic. Vol. I. p. 34. §. 104. et p. 79. §. 16. ed. Bode.), poetarum fabulis deberi, altoresque Iovis illos propterea potius fuisse dictos, quod primi rerum divinarum rationem intellexerint. — Pro *divina* in multis Lactantii codd. est *divini*, quemadmodum etiam Buenemannus edidit; sed singularem (*divinum* = *res divinae*) consuetudo bonorum scriptorum prorsus respuit. — *Vetustas* hic significat *veteres homines*, abstracto vim concreti obtinente; cf. Quintil. I, 5, 72. „Ne balare quidem aut *hūmire* fortiter diceremus, nisi iudicio *vetustatis* niterentur.“ Frequentius *antiquitatis* vox ita usurpatur; cf. Cic. Tusc. I, 12, 26. „*Antiquitas* quo propius aberat ab ortu et *divina* progenie, hoc melius ea fortasse, quae erant vera, cernebat. Ceterum structura verborum, tot accusativis paullo impeditior, haec est, ut *vetustatem* subiectum sit, *Curetes* obiectum, *ut cetera* comparatio obiecti, *altores* obiecti attributum.

Fr. 65. [Cort. p. 979. Gerl. ed. mai. III, 39. ed. min. III, 66. p. 219, 25. Debr. IV, 31.] Verba servavit Pseudo-Asconius ad Cic. in Verr. I, 23, 60. p. 176. ed. Orell., neque Historiis neque libri numero laudatis. Sed de utroque testimonium exstat Arusiani v. *genitus*, p. 232. ed. Lind., qui ex Hist. III. affert *perdundae pecuniae genitus*. De Antonii in infinito imperio sibi collato avaritia et nequitia v. praeter Asconium l. l., qui eum dicit *dissolutissimum curatorem totius orae maritimae*, Cic. in Verr. III, 91, 213. *Antonium, quum nulla contra sociorum salutem, nulla contra utilitatem provinciarum et faceret et cogitaret, in mediis iniuriis eius et cupiditatibus mors oppressil.* Id. Divinat. in Q. Caec. c. 17, 55. *Ab Agonide Lilybaetana praefectus Antonii quidam symphonicos servos abducebat per iniuriam, quibus se in classe uti velle dicebat.* cf. etiam ad Fr. III, 59. et 66.

Fr. 66. [Cort. p. 999. Gerl. ed. mai. Inc. 16. ed. min. Inc. 12. p. 237, 9. Debr. II, 92.] Serv. ad Virg. Aen. IV, 271. In summa brevitate et enunciationis primariae defectu difficile est verum ex his eruere. Sed quum Servius l. l. Virgilianum *teris otia* explicet „per negligentiam tempora consumis“, addatque „et est verbum ad

CAP. V.

Bellum servile. Eius initia. — Vesuvius a servis occupatus. — Vires servorum auctae. — Varinius rem male gerit. — Crixi clades. — Spartacus in Lucaniam se recipit. — Lentuli pugna cum fugitivis. — Spartacus Galliam cisalpinam petit.

67. Sin vis obsistat, ferro quam fame aequius perituros.

ignaviam positum“, omnibus circumspectis neminem invenio, in quem hoc magis cadat, quam in M. Antonium, qui, quum imperium contra piratas *per triennium* gessisset, nihil plane effecit, et ad postremum turpem in Creta exitum habuit. Quae coniectura si non a verisimilitudine abhorret, *ibi* non refero ad *trito* participium, sed pertinere puto ad omissum verbum, velut *obiit*, vel simile quoddam. Vix enim dubium est, quin *ibi* spectet ad *Cretam*, ubi Antonius morbo periit; cf. Pseudo-Ascon. ad Cic. in Verr. I, 23, 60. p. 176. Orell. et ad Div. in Caec. c. 17, 55. p. 122. Orell. *Antonius — non solum ipse nequam, verum etiam comitibus pessimis, rem inauditam invasit, et indicto Cretensibus bello ibidem periit.* — Haec utat sunt, certe aliquanto sunt probabiliora, quam Debrossii sententia, Gerlachio quoque probata Vol. III. p. 118., qui verba de bello a Servilio Vatia contra piratas gesto intelligunt. In quo praeter triennium imperii dissimilia sunt omnia. Quanta enim in Antonio fuit ignavia, desidia ac negligentia, tanta in Servilio fortitudo, consilium rei quae militaris peritia (v. ad Fr. I, 79. 80.); quare non nisi obtusa ingenia potuere in eam opinionem incidere, Fragmenti huius verba, quae tantam ignaviae vituperationem habent, de illo dicta esse.

Fr. 67. [Cort. p. 1009. Gerl. ed. mai. Inc. 151. ed. min. Inc. 45. p. 238, 13. Debr. IV, 76.] Fragmentum, a Servio ad Virg. Aen. III, 265. laudatum, audacius quidem, sed, ut confidimus, non sine verisimilitudinis specie ad initium belli Spartacii retulimus. Nam quum verba aperte ducis sint copias suas, iniquo loco inclusas, edocentis, si clam hostibus evadere non possint, vi erumpendum esse, ferroque potius quam fame pereundum, haud incommode de Spartaco et de fugitivis cogitari potest, non multo post, quam Capua aufugerant, in ardua Vesuvii parte obsessis, si contuleris Plut. in Crasso c. 9, in. *Κλωδίου στρατηγού μετὰ τρισχιλίων πεμφθέντος ἐκ Ρώμης καὶ πολιορκιοῦντος αὐτοὺς ἐν ὄρει μίαν ἔγοντι καὶ χαλεπὴν καὶ στενὴν ἄνοδον, ἣν ὁ Κλώδιος ἐφρούρει, τὰ δ' ἄλλα κρημνοὺς ἀποτόμους καὶ λισσάδας, ἄμπλον δὲ πολλὴν ἀργίαν ἐπιπολῆς πεμφκνύαν, ἔτεμον*

68. Exuant armis equisque.
 69. Locum nullum, nisi quo armati institissent, ipsis tutum fore.
 70. Quae eis paucos dies iuncta in armis sunt.

τῶν κλημάτων τὰ χρήσιμα, καὶ συμπλέκοντες ἐξ αὐτῶν κλιμακίδας εὐτόνους καὶ βαθείας, ὥστ' ἀνωθεν ἀνηρημένως παρὰ τὸ κρημνωδὲς ἄπτεισθαι τῶν ἐπιπέδων, κατέβαινον ἀσφαλῶς. Idem tradit Florus III, 20, 4. *Prima velut ara viris mons Vesuvius placuit. Ibi quum obsiderentur a Clodio Glabro, per fauces cavi montis vitineis delapsi vinculis ad imas eius descendere radices.* Frontin. Strategem. I, 5, 21. *Spartacus in Vesuvio obsessus ea parte, qua mons asperri- mus erat ideoque incustoditus, ex vimine silvestri catenas conseruit, quibus demissus non solum evasit, verum etiam ex alio latere Clodium ila terruit, ut aliquot cohortes gladiatoribus LXXIV cesserint.* Appian. B. C. I, 116, in. Praeterea *sin* particula indicio est in praegresso orationis membro aliam eamque minus gravem evadendi conditionem a duce fuisse ostensam, qua ipsa usi esse videntur, fortuna adiuti. — Gerlachius Vol. III. p. 136. verba vel de fugitivis a Crasso operibus clausis, vel de Calaguritanis, vel de Heraclaeensibus, vel de Amisenis intelligenda censet. Primum non plane negaverim posse fieri; cetera prorsus absurda sunt.

Fr. 68. [Cort. p. 1009. Gerl. ed. mai. Inc. 143. ed. min. III, 74. p. 220, 11. Debr. III, 77.] Serv. ad Virg. Aen. XI, 80. — Recte coniecit Debrossius his verbis contineri praeceptum Spartaci fugitivis datum, quo melius se contra Romanos luerentur. Praecipuum Spartaco armorum curam fuisse et per se consentaneum est, et testatur Plutarch. in Crass. c. 9. *Καὶ πρῶτον μὲν τοὺς ἐν Καπύης ἐλθόντας ὠσάμενοι καὶ πολλῶν ὀπλῶν ἐπιλαβομένοι πολεμιστηρίων ἄσμενοι ταῦτα μετελάμβανον.* cf. Appian. B. C. I, 116, extr. *Καὶ ὄπλα ἐγάλ- κευε (Σπάρτακος) καὶ παρασκευὴν συνέλεγε.* Id. ibid. c. 117, extr. *Μόνον δὲ σίδηρον καὶ χαλκὸν ὠνοῦντο πολλοῦ, καὶ τοὺς ἐσφέρον- τας οὐκ ἠδίκουν.*

Fr. 69. [Cort. p. 978. Gerl. ed. mai. III, 29. ed. min. III, 90. p. 224, 4. Debr. IV, 85.] Fragmentum sic paullo plenius atque emendatius praebet Arusiani cod. Gud. v. *insisto loco*, p. 237. Lind. Vulgo edebatur *loc. null., nisi in quo arm. inst.*, omissis relicuis. Verba non solum eiusdem sunt argumenti, ac Fragmentum praecedens, sed, nisi omnia me fallunt, eiusdem etiam orationis, qua fugitivis armorum possessio a duce commendatur, quippe quibus Spartacus gravissimum argumentum afferat, cur ante omnia armis parandis studendum sit. Nam quum vis sententiae in *armati* voce insit, sensus est; sine armis nullum locum, ne commodissimum quidem ac

71. Dum paullatim suis invicem subveniunt, omnes in bellum coacti sunt.

72. Simul immanis hominum vis multis e locis invasere patentis tum et pacis modo effusas urbis.

natura munitissimum, ipsis tutum fore; unde consequi, primum esse, ut armis potiantur.

Fr. 70. [Deest ap. Cort. — Gerl. ed. mai. Inc. 188. ed. min. Inc. 59. p. 239, 1. Debr. IV, 17.] Locus sine libri nota exstat apud Cledonium p. 1933. ed. Putsch. *Quae* pronomen quoniam aperte homines designat, ut ex praedicato intelligitur, in antecedentibus *servitia* substantivum fuisse coniectio, ad quod relativum spectaret. Quae coniectura si non falsa est, Sallustius his verbis dixit de multitudine servorum primo statim tempore seditionis ex Campania undique ad Spartacum confluentium; cf. Appian. B. C. I, 116. *Ἐνθα πολλοὺς ἀποιδράσκοντας οἰκέτας καὶ τινὰς ἐλευθέρους ἐκ τῶν ἀγρῶν ὑποδεχόμενος ἐλήσσετε τὰ ἔγγυς.* — *Cis paucos dies* est: antequam pauci dies praeterlapsi erant; cf. Hand. de Partice. Lat. Vol. II. p. 76.; qui observat hunc *cis* praepositionis usum non inveniri, nisi *pauci* vocabulo addito. — *Iuncta* quamquam sensum satis bonum praebet, tamen haud scio an *cuncta* accommodatius sit.

Fr. 71. [Deest ap. Cort. — Gerl. ed. mai. Inc. 183. ed. min. IV, 47. p. 228, 21. Debr. I, 24.] Fragmentum hoc, a Serv. ad Virg. Aen. XII, 282. sine libri nota allatum, dubitari non potest, quin progressum belli servilis tenuibus initiis orti demonstrat, quum de servis agi planissimum sit, contagione seditionis paullatim correptis. Id non assecutus Gerlachius Vol. III. p. 143. verba portentose refert ad proelium ad Cabira (*ad Caberam* scribens V. D. τὰ Κάβειρα pro feminino generis sing. habet), eamque explicationem niti vult loco Plutarchi in Lucullo c. 15. Idem altius insurgens Debrossium adeo hariolari ait, qui Fragmentum de exardescente inter Marium et Sullam bello civili intellexit. Quod quamquam falsum est, tamen prae Gerlachiana sapientia ingeniosum dici debet.

Fr. 72. [Cort. p. 1008. Gerl. ed. mai. Inc. 130. ed. min. Inc. 38. p. 238, 5. Debr. III, 14. III, 58.] Serv. ad Virg. Aen. I, 303. sine libri nota. Vitiose et cum sensus detrimento in Sall. edd. *multis* deest, *cum pro tum* legitur, utrumque contra Servii auctoritatem. Eo auctore *patens urbs* est *pacata*, i. e. in pace et otio agens. Quoniam autem *invasere* loci vocabulum requirit, quod attributis *patentis* et *effusas* conveniat, nihil certius est, quam *urbis* post *effusas* lectum fuisse; *effusae* vero urbes sunt *quae effunduntur*, i. e. ex quibus *incolae* se effundunt, sive frequenter negotiorum causa egrediuntur et libere foras et retro commeant; cf. Tacit. Historr. IV,

73. Qui nullo certo exilio vagabantur.
 74. Apertae portae, repleta arva cultoribus.
 75. Cossinius in proxima villa fonte lavabatur.

15, 4. *Dein vagos et pacis modo effusos licas negotiatoresque Romanos invadunt.* — *Invasio* talium urbium quum non nisi repentinio impetu fieri posset, *immanis vero hominum vis multis e locis* eas invadentium ostendat non de iusto exercitu hic agi, vix dubium est, quin hoc Fragmentum ad bellum servile referendum sit, ubi plurimae urbes subito fugitivorum incursu oppressae sunt, cui explanationi paene singulae voces conveniunt. *Simul* particula enim indicat eodem tempore, quo servi in urbibus ac villis dominos deserabant armatique in eos irruerant, extrinsecus multos alius generis ad eos confluisse. Quae *immanis hominum vis multis e locis* conveniens constabat tum ex pastoribus et agrestibus, tum ex iis, qui agris pulsati (v. Jug. c. XLI, 8. Fr. I, 45, 12. et §. 24. Fr. I, 49.) aut civitate eieci erant, de quibus v. Fr. sq. Ex *tum* particula ad *patentis* et *effusus* relata intelligitur hoc Fragmentum ad primum spectare belli servilis tempus, quo, quum novum adhuc esset illud malum, urbes minus sibi caverent a subito fugitivorum impetu; postea enim, seditione pervulgata, clausis eas egisse portis, neque patentis et effusus fuisse, non est quod dubitemus. In Campania autem haec acta esse per se patet.

Fr. 73. [Cort. p. 1009. Gerl. ed. mai. Inc. 154. ed. min. I, 81. p. 196, 12. Debr. I, 68.] Serv. ad Virg. Aen. I, 2. Fragmentum praecedenti subiecit, quod probabilitate non carere videtur significari id genus hominum, qui bonis domi amissis fugitivis sese adiungerent. Plerumque civitate expulsis certus locus vel dabatur, vel ab ipsis eligebatur, ubi exilium agerent. Hi autem quoniam fortunae iniquitate pressi patria relicta *quaerebant, ubi vitam sustentarent*, nullo certo exilio vagari dicuntur.

Fr. 74. [Cort. p. 1006. Gerl. ed. mai. Inc. 93. ed. min. Inc. 19. p. 237, 13. Debr. III, 90.] Verba, a Serv. ad Virg. Aen. II, 27. laudata, eiusdem sunt argumenti, ut Fr. 72. Nam hic quoque agitur de fugitivis inopinato calamitatem urbi alicui inferentibus, cuius apertae essent portae, repleta arva cultoribus. Quum igitur superiore Fragmento res in universum narrata esset, hoc de singulari quadam urbe dicitur.

Fr. 75. [Deest ap. Cort. — Gerl. ed. mai. Inc. 187. ed. min. III, 76. p. 220, 13. Debr. III, 86.] Verba libro non indicato sunt apud Cledon. p. 1916. Putsch., ubi pro *Cossinius* corrupte legitur *Cossutius*, ut est in utraque ed. Gerl. Luculenta brevis Fr. illustratio exstat apud Plut. in Crass. c. 9, med. *Δεύτερος ἐκπέμπεται*

76. Incidere in colonos Avellanos praesidentis agros suos.
 77. . . . igni torrere, quibus praeter speciem bello

πρὸς αὐτοὺς στρατηγὸς Πούπλιος Βαρίνος, οὐ πρῶτα μὲν ὑποστρατηγὸν τινα Φούριον ἔχοντα δισχιλίους στρατιώτας ἐτρέφαντο συμβαλόντες· ἔπειτα σύμβουλον αὐτῷ καὶ συνάροντα Κοσβίνιον ἀποσταλέντα μετὰ πολλῆς δυνάμεως ἐπιτηρήσας ὁ Σπάρτακος λογόμενον περὶ Σαλίνας μικρὸν ἐδέησε συναρπάσαι. Χαλεπῶς δὲ καὶ μάλισ ἐκφυγόντος εὐθὺς μὲν ἐκράτησε τῆς ἀποσκευῆς κ. τ. λ. Fons a Sallustio commemoratus quum apud Plutarchum dicatur prope *Salenas* fuisse, vix dubitari potest, quin intelligendae sint *Salinae Herculaeae* haud procul ab Herculaneo sitae, de quibus v. Colum. X, 135. coll. Mannert. Geogr. ant. IX, 1. p. 746. Fortasse apud ipsum Plutarchum scribendum *Σαλίνας*, quod Sintenisius non satis circumspecte damnat. Iniquo fato obnoxius Gerlachius Debrossio, in hoc Fr. explicando *εὐστόχῳ*, adversatur ut imprudenti, eundem ubique superstitione secutus, ubi ineptit.

Fr. 76. [Deest apud Cort., Gerl. ed. mai. et Debr. — Gerl. ed. min. III, 103. p. 224, 19.] Fragmentum recens accedit ex cod. Gud. Arusiani v. *praesidet*, p. 252. ed. Lindem. *Coloni Avellani* quum sint, qui circa *Avellam* sive *Abellam* (nam utraque forma in usu fuit, v. Drakenborch. ad Liv. XXIII, 19, 4. Forbiger. Geogr. antiq. Vol. III. p. 742.) habitabant, quod fuit Campaniae oppidum, dubitari nequit, quin de servorum irruptione hic agatur, Campaniam, postquam a Vesuvio digressi erant, vexantium; cf. Flor. III, 20, 5. *Deinceps oram totamque pervagantur Campaniam.* — De potestate et constructione *praesidere* verbi v. ad Fr. II, 34.

Fr. 77. [Cort. p. 1013. Gerl. ed. mai. Inc. 166. 167. 168. 169. 170. 171. ed. min. III, 77. p. 220, 15 — 223, 13. Debr. III, 83. 84. 85. 87. 95. 96. 97. IV, 5.] Hoc nobilissimum Fragmentum duobus foliis discissis continetur, ex antiquissimo codice felici casu relicuis et in Bibliotheca Vaticana asservatis, de quibus accuratius in Praef. diximus. Verba Fragmenti, a prioribus editoribus pessime habita ac magis etiam obscurata, Theoph. Kreyssigius in Commentatione de C. Sall. Crispi Hist. libri III. Fr. Geogr. Misena 1835. 8. tanto acumine tantaque doctrina artisque criticae perita ordinavit, emendavit atque explanavit, ut, quantum humanis viribus in tam difficili argumento effici possit, illum plene praestitisse, quibus verum iudicium est (nam imperiti ac dissoluti non audiendi sunt), uno ore consentiant. Quare, ne lectoribus glandes pro frugibus obtulisse arguamur, in his Sallustii reliquiis illustrandis Kreyssigii potissimum opibus utemur, cuius ingenio eae plus debent, quam ceteris editoribus

necessariam haud multo secus quam ferro noceri pote-

omnibus. In textu Fragmenti exhibendo lacunarum spatia, ne elegantiae typographicae officieremus, non plene indicavimus; quae qui cognoscere volent, eius rei copiam habebunt ex tabula lithographica, in calce huius editionis adiecta, in qua exemplum codicis Vaticani accuratissime describendum curavimus.

Particulam historiae belli Spartacii Fragmento contineri res ipsa loquitur. Ad *tertium* autem librum eam pertinere ut non difficile est videre, aliis quoque eiusdem argumenti Fragmentis ex eodem libro servatis, ita testimonio Nonii confirmatur, qui VI, 44, p. 456, 15. Merc. verba §. 15. *Ac statim fugitivi* etc. ex lib. III. Histor. laudat. De primo autem illius belli tempore hoc Fragmento agi ex eo patet, quod Varinius, statim post Clodium contra fugitivos missus (v. Plutarch. in Crass. c. 9, med.), Spartacum obsidere narratur, tum quod Crixus, aliquanto post a Gellio caesus, hic adhuc in Spartaci castris est, denique quod fugitivi adhuc in Campania morantes per iuga Picentina in Lucaniam prorupisse traduntur, quam deinde diutius vexabant ac depraedabantur. His de caussis locum huic Fragmento a nobis assignatum minime dubium putamus.

§. 1. *igni torrere, quibus*) Portenta scripturae priorum editorum, Bimardi NI IORRERE QUIT; — Dousae *m or Trequij*; — Putschii *m or Trequii*; — Gerlachii ed. mai. *mor Trequii*, conciderunt cognita lectione codicis Vat. NITOR-ERE QUIB. Inde Kreyssigius coniecit *nitor aere, quibus*, hoc significatum fuisse putans, fugitivos hastis suis in ferri inopia *nitorem aere* addidisse. Sed id, si conditionem servorum spectas, valde erat inutile; neque residua particula lineae directae inter R et E potest pro vestigio A litterae haberi. Quare omissa et haec, et nostra coniectura, olim in Seebodii Bibl. crit. a. 1830. Vol. II. p. 503. proposita *gerebant pila praemunita aere, quibus* etc., unice verum putamus *igni torrere, quibus*, quo ducit tum Bimardi lectio, tum ipsum cod. Vat. vestigium. In idem inciderat iam Debrossius, quamquam sensum loci non assecutus; neque se improbatum fuisse significavit Kreyssigius p. 31., si modo commode explicari et cum sequentibus apte coniungi posset. Puto posse. In antecedentibus enim hoc fere aut simile quid fuit: *Spartacus eos, qui iusta arma non haberent, iussit sudes* (i. e. rudes hastas de viridi arbore sectas) *igni torrere*. Quod ne parum latine dictum putes, ut Kreyssigio visum, confer Virg. Aen. IX, 743. *Ille rudem nobis et cortice crudo Intorquet summis adnixus viribus hastam*; ad quem locum Servius: „*cortice crudo*, inquit, i. e. viridi; nam hastae *igni* plerumque *torrentur*.“

speciem bello necessariam) Bimardus habet S. . CIEM BELLO NECESSARIO; Dousa *stciem bello necessariam*; Putschius *s r ciem*

2 rat. At Varinius, dum haec aguntur a fugitivis, aegra

necessariam, omisso vocabulo *bello*, quod inde in omnibus edd. deest; cod. Vat. integre *speciem bello necessariam*. — *Praeter*, prout ratio substantivi cum hac particula iuncti vel aiens est, vel negans, aut accessionem sive coniunctionem eius rei cum altera, aut exclusionem sive disiunctionem designat. Quare, quia sudes igni duratae iustam belli speciem non habent, verborum sensus est *excepta specie*, vel *si discedatur a specie bello necessaria*; cf. Liv. XL, 6, 6. *Nec praeter ferrum quicquam defuit ad iustam belli speciem*. v. Hand. de Partice. lat. Vol. IV. p. 540 sqq. Krüger. Gramm. lat. §. 332. 2, c. not. 2. p. 441.

§. 2. *Varinius*) In hac nominis forma cum Sallustio consentit Appian. B. C. I, 116. et Frontin. de Strateg. I, 5, 22.; *Varinus* dicitur apud Plutarch. in Crass. c. 9. et Cic. p. Flacco c. 19. (ubi Orellius tamen *Varinius* recepit), *Varenus* in Livii Epit. XCV. Utrumque improbandum esse monuit Sigonius ad Livii l. I. et Drumannus Hist. Rom. Vol. IV. p. 75. not. 78. coll. Vol. II. p. 185. not. 23. Integram ei nomen fuit *P. Varinius Glaber*. Praeter contra Spartacum missus rem continuo male gessit. — Pro *auctumni* in cod. Vat. est *autumni*, quam scribendi rationem minus probam (v. Schneideri Gramm. Lat. Vol. I, 2. p. 452.) recipere nolimus. — *Auctumni gravitate*, i. e. pestifera auctumni intemperie. Caes. B. C. III, 2, 3. *Gravis auctumnus in Apulia circumque Brundisium — omnem exercitum valetudine tentaverat*. v. Duker. ad Liv. III, 6, 2. atque interpr. ad Horat. Od. II, 14, 15. et Sat. II, 6, 19. KREYSS.

quum severo edicto iuberentur) Pro *quum*, quod h. l. valet *quamvis*, ut infra §. 18., in cod. Vat. non scriptum est, quod exspectes, *quom*, sed *cum*. Idem pro *iuberentur* vitiose habet *iuverentur*, qua litterarum *b* et *v* permutatione nihil est etiam in antiquissimis monumentis frequentius; v. supra ad Fr. II, 50, 1. Schneideri Gramm. lat. Vol. I, 1. p. 227. Drakenb. ad Liv. II, 46, 2. Ex verbo *redeuntibus* autem ad *iuberentur* supplendum *redire*; cf. infra ad Frag. III, 82, 18. — *Edicti severitas*, qua milites Romani *ex postrema fuga* revocati esse dicuntur, haud obscure significare videtur, Sallustium non tam ad certamina, id quod Bimardus opinatur, a Clodio Pulchro, Furio et Cossinio cum fugitivis commissa, quam ad illud proelium respicere, ex quo Varinium ipsum, amisso equo et magistratus insignibus relicto, aegre elapsum esse Plutarchus Crass. c. 9. atque Appianus B. C. I, 116. testantur. KREYSS.

redeuntibus) In cod. Vat. est *decuntibus*, quod, sive oculorum sive mentis errore ortum, iam Dousa vidit in *redeuntibus* mutandum esse. — *Relicui* pro *reliqui*, quod cod. Vat. habet, scripsimus aequabilitatis causa; cf. ad Catil. c. III, 5, p. 21. Minus bene Dousa *detractantibus*, quod cod. Vat. praebet, mutavit in *detractan-*

parte militum auctumni gravitate, neque ex postrema fuga, quum severo edicto iuberentur, ullis ad signa redeuntibus, et qui relicui erant, per summa flagitia de-

tibus. De usu antiquioris formae *detractare*, in codd. saepe obscuratae, v. Drakenborch. ad Liv. XXXVI, 15, 9. Garaton. ad Cic. Philipp. XIV, 14. Vol. II. p. 589. ed. Wernsd., et quae annotavimus ad Jug. c. LIII, 8. p. 294. — Pro *C. Thoranium*, ut in cod. Vat. est, Gerlachius in ed. min. imperite et vana miserabilis doctrinae ostentatione scripsit *G. Thoranium*; scilicet quum alicunde arripuisset *Gaium* scribi, non *Caum*, tamen ignoravit *Gaii* nominis notam sive compendium *C* esse, non *G*. cf. Quintil. I, 7, 28. Schneideri Gramm. lat. Vol. I, 1. p. 232 sqq. Krügeri Gramm. lat. §. 13, 2. p. 9. Ceterum *C. Thoranium* eundem esse, qui triginta annis post a triumviris proscriptus et interfectus est teste Appiano B. C. IV, 12. Valer. Max. IX, 11, 5. Oros. VI, 18., Bimardi et Debrossii est coniectura, Kreyssigio quoque probata. — *Praesente* in cod. Vat. vitiose scriptum *presente*. — Idem pro *facillume* vulgarem superlativi formam *facillime* exhibet. — Pro *noscerentur, miserat* in cod. Vat. duplici librarii errore exaratum est *NOSCERENTUMMISERANT*, quo VV. DD. frustra se torserunt. Nam quum opinarentur plenum verbum esse *noscerent*, lacunam suspicati sunt, cuius rei *um* syllaba ex intercepto vocabulo residua documentum esset. Quare Dousa scripsit *noscerent . . . um miserant*; Putschius *noscerent . . . comiserant*; Freinshemius, propius ad verum accedens, *noscerentur in urbem miserat*. Sed non lacunosum esse locum et Bimardus dudum viderat, et cognito codice Vaticano abunde patuit. Quare in Bimardi certissima emendatione acquiescendum est, quam nollem Kreyssigium ita probasse, ut certiora se exspectare diceret. — Ceterum recte Niebuhrius cum Bimardo perspexit, *C. Thoranium* a *P. Varinio* non Romam ad senatum, id quod Dousa, Freinshemius, Brossius et Meisnerus existimaverunt, sed ad milites Romanos ex fuga dispersos missum esse, ut hos, quo in statu res essent, praesens edoceret. KREYSS.

§. 3. *et tamen*) Hae particulae referuntur non ad ipsa quae praecedunt verba, sed ad sententiam concessivam in tota periodo latentem. Quae quum nihil aliud contineatur, quam hoc, in summa militum ignavia nihil grave contra servos geri potuisse, verba *et tamen* etc. ita inferuntur, ut cogitatione supplendum sit: *quamquam res ita se habebat*. Apposite Kreyssigius comparavit Jug. c. XXXIX, 2. et LIV, 2. ubi v. quae annotavimus. — *Cum* praepositio in cod. Vat. vitiose scribitur *quom*, quas voculas interdum a librariis confusas esse notavit Hand. de Partice. lat. Vol. II. p. 171.

tractantibus militiam, quaestorem suum *C. Thoranium*, ex quo praesente vera facillume noscerentur, miserat; 3 et tamen interim cum volentibus numero quattuor *millium*,

— *Volentes* hic opponi *militiam detractantibus* Kreyssigius recte vidit. Quae sequuntur verba inde a *quattuor* voce valde obscura sunt ac dubia. In cod. Vat. enim primus versus dextrae columnae in pagina prima ita evanuit, ut tantummodo quintae, sextae atque septimae litterae quaedam vestigia supersint. Ex quibus quum Niebuhrius solam mediam *U* eruisset, Maius postea *IUM* deprehendisse sibi visus est. Praeterea idem in fine versus litteras *RUM* aut certe perspicua earum vestigia notavit, quod mihi vehementer suspectum est. Hae litterae enim non intra id spatium, quod scripturae destinatum fuit, sed extra illud in margine comparent, neque primo versui e recta regione respondent, sed aliquando demissionem locum habent, secundo versui quam primo propiorem. Ad hoc accedit, quod, si ad primum versum pertinerent, necessario eius finem occupare deberent. Sed quum secundus versus incipiat a syllaba *NIS*, perspicuum est in fine versus primi non fuisse *RUM*, sed *MAG*, quo *magnis* efficitur. Quae difficultates quomodo et ortae et tollendae sint, sic mihi videor expedire posse. Scilicet vestigia trium illarum litterarum haud procul a primi versus initio non ductum ad *IUM*, quod Maius putavit, sed ad *RUM*, ut cuius patebit, qui tabulam codicis Vat. lithographicam inspexerit. Quae autem in margine leguntur eadem litterae, non a librario codicis exaratae sunt, neque ad Sallustii textum pertinent, sed ab uno eorum, qui diu ante Maium haec Fragmenta descripserunt, margini appictae sunt, quo facilius isto modo formam litterarum in ipso versus primo residuarum extricaret. Hinc etiam factum est, ut Niebuhrius in apographo ad Kreyssigium misso nullam earum rationem haberet. His profligatis de explenda lacuna videbimus. De protectione *Varinii* contra fugitivos, qui castris se tenerent, hoc loco agi neminem fugit. Inde Kreyssigius in *Fragm. Vaticani* editione a. 1829 parata coniecit: „cum volentibus, numero quattuor *millium*, *pergit ad castra magnis operibus communita*.“ Sed huic emendationi non solum obstat falsa ratio litterarum *IUM*, sed etiam *castra* sine genitivo posita, quae nude non possunt de fugitivorum castris dici aut intelligi. Idem postea in *Commentat.* a. 1835. edita sententiam suam ita reformavit, ut scribendum censeret: „cum vol. num. quat. *millium*, *pergit ad castra fugitivorum magnis op. communita*“, quam coniecturam Gerlachius in ed. min. recepit. Quae quamquam uno nomine priore praestat, tamen propter ea, quae supra de syllabis *IUM* et *RUM* monuimus, nullo modo ferri potest, ac praeterea eo

servorum castra petit magnis operibus communita. Deinde 4 fugitivi, consumptis iam alimentis, ne *praedantibus* ex propinquo *hostis* instaret, soliti *more militiae* vigilias

incommodo laborat, quod, quum numerus litterarum in singulis versibus ita inter 18 et 23 fluctuet, ut nusquam 23 excedat, unus versus 34 litteras contineret. Quare probabiliora quaerentes Sallustium scripsisse putamus: cum vol. num. quat. M, *servorum castra petit magnis* op. communita; — quae coniectura sensu non differt a Kreyssigiana, sed eam formam habet, quae lacunae conditioni non repugnet. — De appositione *numero* vocis v. annotata ad Iug. c. LIII, 4. p. 291.

§. 4. *Deinde*) Haec particula significat non statim post Varinii adventum, sed interiecto aliquo tempore accidisse, quae de Spartaci fraude referuntur; v. Hand. Tursellin. Vol. II. p. 240. Quae sequuntur, Frontinus Strateg. I, 5, 22. ex hoc ipso Sallustii loco repetita hunc in modum enarravit: *Idem, quam a P. Varinio proconsule praechusus esset, palis per modica intervalla fixis ante portam erecta cadavera, adornata veste atque armis, alligavit, ut procul intuentibus stationis species esset, ignibus per tota castra factis. Imagine vana deluso hoste copias silentio noctis eduxit.* KREYSS. *Praedantibus* idem verissime restituit ex P...DANTIB. Freinshemius inconsulte coniecerat *nec suppeditantibus*. — *Ex propinquo* quum Kreyssigio refero ad *hostis instaret*, quamquam id non exemplis, sed ratione niti censeo; nam ut plane non est, cur *praedantibus* accuratius attributo definiatur, ita timoris causa in *propinquitate hostis* erat posita.

soliti more militiae) cod. Vat. SOLITIM . . . . . LITIAE, quod Kreyssigius egregie restituit, collato Sall. Iug. c. XLIV, 5. *Neque manebantur castra, neque more militari vigiliae deducebantur.* ib. c. LIV, 1. *Metellus meritis in proeliis more militiae donat.* Tacit. Ann. I, 6, 2. *Nuncianti centurioni, ut mos militiae, factum esse quod imperasset, respondit.* — Maius scripsit *solitas militiae vigilias*; — Gerlachius, qui in ed. mai. *solitas militiae* dedit, omissa voce *vigilias*, Vol. III. p. 139. supina negligentia ac prorsus somnivolose: „videtur, inquit, emendandum esse *stationes vigiliasque*.“ Lacunam STA . . . . . Q. iam Bimardus recte explevit. *Vigiliae* noctu intra castra agebantur, *stationes* interdum pro portis castrorum erant; cf. Fr. II, 63. — *Munia exsequi* Kreyssigius acute eruit ex lacunosis cod. Vat. vocibus MUNIA E . . . . ., quum ex Niebuhrii apographo MUNIA EA, et ex Bimardi lectione MUNIA ES coniecisset extremam litteram, quae in Maii editione plane deest, neque A neque S, sed residuam particulam X litterae esse. *Munia* hic

stationesque et alia munia *exsequi*, secunda vigilia *silentio* cuncti egrediuntur. *Relicto bucinatore in castris*, et ad *vigilum speciem* procul visentibus *erexerant* fulta

simpliciter commemorata intelligenda sunt, quae apud Liv. IX, 3, 5. XLIV, 4, 10. *militaria munera*, XXVII, 9, 9. *munera militiae*, XXXII, 16, 15. *munera belli*, XXXVI, 31, 12. *munia belli* dicuntur. cf. Böttcheri Lex. Tacit. p. 146. De verbi *exsequi* usu cf. Sall. Cat. c. LX. 4. *Catilina strenui militis et boni imperatoris officia simul exsequebatur.* Liv. X, 19, 18. *Duces imperatoria opera exsequantur.* Tacit. Ann. I, 11, 1. *Phures facilius munia reipublicae socialis laboribus exsecuturos.* Qui loci omnes Kreyssigio debentur. Gerlachius in ed. mai. *explevit* habet. — Lacunam unius vocabuli post *vigilia* Kreyssigius explevit *noctis* voce; et sane interdum ita dixerunt veteres, velut Liv. X, 40, 2. *Tertia vigilia noctis Papirius surgit.* id. XXV, 38, 16. *Tertia vigilia noctis silenti agmine ducam vos.* Sed quum haec vox ad rem plane otiosa sit, nobis persuasum est *silentio* potius excidisse, quod ad modum nocturnae protectionis declarandum longe est accommodatissimum, neque parum Frontini testimonio (*copias silentio noctis eduxit*) confirmatur. In idem iam incidere Kreyssigius; sed quod putavit in hac sententia commutato verborum ordine *cuncti silentio egrediuntur* scribendum fuisse, quum *cuncti*, quo orationis subiectum denotatur, prius animo cogitantis sese offerat, quam *silentio*, quo modus egrediendi definitur, plane contra est; nam propter id ipsum, quod vis sententiae in attributo praedicati cernitur, *silentio* priorem locum occupare debet; cf. Krügeri Gram. lat. §. 676. p. 928 sqq. — De adverbiali potestate *silentio* ablativi v. ad Iug. c. LIII, 7. p. 293. ib. c. CVI, 4. *Sulla milites prima vigilia silentio egredi iubet.* cf. Grammat. lat. nostr. §. 129, 5. p. 392. — *Egrediuntur* iam Freinshemius e cod. vestigiis EGREDIU . . . restituit. Puncto post hoc verbum opus esse optime vidit Kreyssigius; commate perquam imperite Gerlachius in ed. mai. interpunxit.

§. 5. *Relicto bucinatore in castris*) Cod. Vat. . . . . LICTOBU CINAT . . . . . TRIS, quod Freinshemius restituit. De scriptura *bucinator* vocis non sollicitanda v. Schneideri Gram. lat. Vol. I, 2. p. 402. Drakenb. ad Liv. VII, 35, 1. *Bucinatores* interdum ad fallendos hostes solos in castris relictos esse Kreyssigius docuit coll. Caes. B. C. II, 35, 7. et Frontin. Strateg. I, 5, 17. — *Ad vigilum speciem* Kreyssigius verissime eruit ex vestigiis cod. Vat. ADUIGIL . . . . . Freinshemius tentaverat *ad vigiliarum speciem*, quod quum litterarum multitudine versus modum excedit, tum per se falsum est. Nam quoniam de falsa virorum specie oculis obiecta agi-

palis fixis recentia cadavera, et crebros ignis fecerant.
Formidini . . Varini . . ti . . da . . . . inuis convertere. 6

tur, necessario requiritur vocabulum, quo *homines* significantur, quibus falsa imago assimilari queat. *Vigiliarum* nomen autem, sicuti pro *vigilibus* dicitur, quoniam abstractum est, eam potestatem mentis vi, non oculorum ministerio accipit; unde sequitur *speciei* notionem, quae concreto tantum vocabulo convenit, non posse ad abstractum traduci.

procul visentibus erexerant) Cod. Vat. PROCULUISEN . . . . . XERANT. Haec quoque Kreyssigius feliciter expedit ductus Frontini verbis I, 5, 22. ut *procul intuentibus stationis species esset*. Praeterea apte contulit Sall. Fragm. IV, 36. *Scyllam accolae saxum mari imminens appellant, simile celebratae formae procul visentibus*. Curt. V, 1, 34. Iustin. IV, 1, 18. — Freinshemius scripsit: *procul visenti cadaveribus, quae erexerant fulla palis*, quae ut alia taceam, versus modum longe excedunt. — In verbis *fulla palis fixis* a Kreyssigio nobis discedendum putavimus. Cod. Vat. quum habeat FULT. . . . ., *fulla* satis certum est propter *recentia* [*cadavera*]. Quoniam autem planum est ablativum excidisse, quo *fulla* participium definiretur, Kreyssigius *arboribus* in lacuna fuisse coniecit, ea voce *stipites* vel *palos* significari putans. Sed id nobis valde dubium est, neque Kreyssigius, alias in loquendi usu exemplis firmando diligentissimus, exempla attulit. Quare Frontino duce posuimus *palis fixis*, quae verba tum rei accommodatissima sunt, tum iustum versus ambitum praebent. Gerlachius in ed. mai. tantummodo *fulla* expressit, ablativo non addito. — *Recentia cadavera* Kreyssigius ex cod. Vat. vestigiis RECENTIAC . . . . . certa manu restituit. — Non minus acute idem ex residuis cod. Vat. litteris . . . BROSIGN . . . . . assecutus est apud Sallustium fuisse *et crebros ignis fecerant*, nisus Frontini verbis *ignibus per tota castra factis*, et coll. Sall. Iug. c. XCVIII, 6. *Dein crebris ignibus factis plerumque noctis barbari suo more laetari*. ib. c. CVI, 4. *Sulla in castris ignis quam creberrimos fieri iussit*. De simili strategemate comparavit Frontin. I, 1, 7. et 9. I, 5, 24. Polyæn. Strat. III, 9, 50. III, 11, 15. VII, 11, 4. Liv. XXXI, 38, 10. Prudenter quoque idem monuit cavendum esse, ne quis ex cod. vestigiis suspicetur scriptum fuisse *crebro signum datum*, vel simile quid. Nam quum bucinatoris esset singularum initia vigiliarum indicare, non crebro id, sed quater tantummodo per noctem fiebat; neque, quod re ab hoc loco prorsus abhorret, cum orationis universa conformatione potest conciliari.

§. 6. *Formidini*) Quum ex hoc versu in cod. Vat. nihil super-

7 At *Varinius* multa iam luce desiderans solita a fugitivis convicia et in castra coniectus lapidum, ad hoc

sit, quam . . . MIDINI, quod fuisse *formidini* facile intelligitur, ex sequente . . . RIN . . ., quod ad *Varinii* nomen ducit, ex tertio . . . TI, unde nihil elicias, imus autem in paginae primae columna secunda et summus in paginae secundae columna prima toti perierint, de explenda tanta lacuna cogitare non licet. Quare nihil potest constitui, quam in hac, quae intereidit, particula adhuc de discessu clandestino fugitivorum, formidine Romanorum adiuto, dictum esse, id quod colligitur tum ex postremis interceptae periodi verbis *inuis convertere*, tum ex *at* particula initio sequentis posita, qua significatur ad rem vel personam transiri priori contrariam.

inuis convertere) Ita cod. Vat. — Niebuhrius minus accurate legit INIUS CONUERTERE S. . . ; Bimardus IN . . . SCONUERTERE. Gerlachius quum in ed. mai. scripsisset *in s. converterent*, Vol. III. p. 140. admodum ingeniose magnoque adhibito acumine coniecit *in se converterent*. — Pro *inuis* Maius dedit *in vis*, quod, quaecumque fuit orationis interruptae structura, nullo modo cum *convertere* verbo conciliari potest. Consentaneum est in antecedentibus fuisse regionis vel loci nomen, quo fugitivi se *itineribus* vel *salibus inuis convertere*.

§. 7. At *Varinius*) Cod. Vat. AD . . . INIUS. Oscitantia librarius scripsit *ad pro at*, quem errorem iam Maius perspexit. *Varinius* explevit Niebuhrius. — *Multa iam luce*, i. e. postquam multum diei processerat, ut Sall. Iug. c. LI, 2. loquitur; cf. Tacit. Hist. V, 22, 5. II, 44, 2. Caes. B. G. I, 22, 4. Liv. III, 60, 8. Eius contrarium est *multa nocte*; cf. Cic. Epp. ad Q. Fr. II, 9. Q. Cic. de Petit. cons. c. 13. Liv. XXXV, 4, 5. Tacit. Hist. III, 77, 1. KREYSS.

desiderans solita a fugitivis convicia) Cod. Vat. . . . DERANS SOLITAAFUGI . . . . . CONVICIA; — Bimard. . . . . DERANS SOLITA A FULI . . . . . ONO ACTAE. Verba feliciter restituit Kreyssigius, quamquam de verbo *desiderans* immerito sibi diffidens. *Desiderare* enim non solum dicitur de his, quae abesse dolemus, vel requirimus, sed latiore sensu etiam significat *animadvertere, aliquid, quod fieri solet, non amplius fieri*, quae duplex vis pariter in vernaculo *vermissen* inest; cf. Caes. B. C. III, 9, 6. *Salonenses, pueris mulieribusque in muro dispositis ne quid quotidianae consuetudinis desideraretur, ipsi — in proxima Octavii castra irruerunt*. — *Convicia solita a fugitivis* intellige fieri. — Pro *desiderans* Maius dedit *considerans*, sensu alieno. — *Et in castra coniectus lapidum* Kreyssigius verissime exhibuit ex cod. Vat. ETINCAS . . . . . ONIETUS LAPIDUM. Bimardus in legendo codicis sic aberravit: ET IN

strepitus tumultuosi sonores undique ruentium, mittit equites in tumultum circum prominentem, ut explorarent fugitivos, prope vestigia secutos credens lo . . . toto ta- 8

CASS. . . . NI ICTUS SI ARIDUM; quo seductus Maius verba perperam explevit: et in cassum coniectus lapidum.

ad hoc strepitus tumultuosi sonores) Cod. Vat. scripturam Niebuhrius sic enotavit: . . . C STREPITUS TUMUL . . . I SONORES; Maius . . . STREPITUS TUMUL . . . SONORES; Bimardus . . . STREPITUS TUMUL . . . I CON. NON. Ex residua littera C, quam Niebuhrius solus animadvertit, Kreyssigius primo coniecerat ad haec a Sallustio scriptum esse; sed deinde ad hoc rectius iudicavit, quod unice probamus, non tam quia quattuor litterarum spatium lacuna prodere videtur, ut ille censeret, sed quia loquendi usus id exigit, quo de exposuimus ad Catil. c. XXXI, 8. p. 148. Idem ex I littera, quam et Niebuhrius et Bimardus in codice legerunt, summa probabilitate suspicatus est abruptam vocem TUMUL . . . I integram fuisse tumultuosi. — Maius, nulla singularum, quae restant, litterarum ratione habita, locum sic supplevit: *vocum strepitus, tumultuantium sonores*, quod nemo neque fide externa, neque constructione, neque sensu melius putabit. — Verba proxima cod. Vat. sic habet: UNDIQ . . . . UM. Sagaciter Kreyssigius assecutus est in lacuna *um* syllaba terminata participii genitivum latere; sed quod primo coniecit *praedantium*, propterea ferri nequit, quod paullo ante (§. 4.) dictum est fugitivos timore hostium ex propinquo instantium praedatione abstinuisse. Postea tentavit *ruentium*, explicans *castrorum portis occurrentium*. Nobis magis placeret *concurrentium* vel *accurrentium*, quia persuasum est agi de tumultuosis clamoribus servorum, qui dominis relictis quotidie ad *Spartacum undique confluerent* eiusque exercitum auferent; sed quia sic versus 27 vel 26 litteris constaret, quod fieri nequit, in verbo *ruentium* acquiescendum puto, quo accommodatius, quod versum non excedat, non reperio. — Maius, vacuo post *undique* spatio relicto, *sum mittit equites* scripsit, quod de *explorando* latine non dicitur. KREYSS.

in tumultum circum prominentem) Cod. Vat. quamquam nihil habet praeter . . . UMCIRCUMPRO . . . , tamen apertum est in lacuna ante CIRCUM locum fuisse indicatum, quo Varinius equites mitteret. Vix autem aliud succurrit, quam quod a Kreyssigio propositum in textu expressimus, vel quod ipsi olim coniecimus *in montium circum prominentia*, i. e. in montes prominentes, qui circum erant. — Gerlachius Vol. III. p. 391. Sallustium *mittit equites sociorum circum propinqua loca* scripsisse minus recte

men agmine . . pavens se . . . m dupli . . . tumas . . . 9 ga . . Post aliquot dies contra morem fiducia augeri nostris coepit et promi lingua. Qua Varinius contra spe-

existimavit, quum vocabulum *sociorum* lacunae spatium non expleat, et verba *propinqua loca* illud excedant, neque probabile sit Varinium integras sociorum alas, si quidem habuit in exercitu raptim conscripto, exploratum misisse. KREYSS. — Post *explorarent* quid exciderit, etiamnum nihil reperio melius, quam quod olim conieci *fugitivos*, Kreyssigio quoque non improbatum, nisi dubitaret latine dici posse *hostes explorare*. Sed quum *explorare* saepissime absolute positum significet *rerum status et conditionis cognitionem petere*, quemadmodum obiecto addito Sallustius dixit Iug. XXXV, 5. *Itinera egressusque eius, postremo loca atque tempora cuncta explorat*, vel Cicero p. l. Man. 12, 34. *Pompeius Africam exploravit*, sic etiam *fugitivos explorare* dici potuit, i. e. *explorare*, ubi fugitivi essent aut quo abiissent.

§. 8. *prope vestigia secutos*) Quae sequuntur, lacunis quovis versu auctioribus, ita comparata sunt, ut nullo pacto, quae exciderunt, suppleri possint. Verba cod. Vat. PROPEREUESTI . . . . Kreyssigius explevit *prope vestigia secutos*; — Maius *prope vestigarent fugitivos*. — *Toto tamen agmine* Kreyssigius eruit ex cod. Vat. vestigiis . . TOTAMENAG . . . ; Niebuhrius legerat . . . OLAMENAG . . . ; Bimardus . . . OTAMENAG . . . Gerlachius Vol. III. p. 391. coniecit *loco consedissee occulto*. — Cetera in tabula cod. Vat. lithographica inspiciantur. Quod ad sententiam attinet, quae hoc lacunoso loco continebatur, quoniam §. 9. et sqq. Varinium fugitivis rursus instantem videmus, apparet Sallustium narrasse Varinium, in magno adhuc timore versantem, quum fugitivos clam abiisse cognovisset, eos tamen insecutum esse, ac rursus castra contra posuisse.

§. 9. *Post aliquot dies*) Cod. Vat. . . . *aliquot dies*, quod iam Dousa emendavit. Librarium eadem oscitantia, qua §. 7. *ad* scripsit pro *at*, hic *aliquot* exarasse pro *aliquot* in promptu est. — Pro *augeri nostris* Bimardus vitiose habet AUGERINUS TRIS; idem statim post ET PROMI LINGU, quia in cod. A littera eum U in unam figuram coaluit. — *Promere linguam* explicavimus ad Iug. c. XLIV, 1. p. 251.

§. 10. *Incaute*) Cod. Vat. INCAUTAE, quo modo interdum peccatur a librariis. Corripit Dousa. — *Incognitosque*, pro quo Bimardus habet INCOGNITOQ., significat *qui quales futuri essent, nondum cognoverat*, sive *nondum probatos*. — *Perculsos* quam vim habeat patebit ex annotatis ad Catil. c. VI, 4. p. 34. — *Tamen re-*

etiam rem incaute motus novos incognitosque et aliorum casibus percussos milites ducit tamen ad castra fugitivorum presso gradu, silentis iam, neque tam magnifice sumentis proelium, quam postulaverant. Atque illi

fertur ad sententiam condicionalem sive concessivam, quae in praecedentibus inest, de qua orationis forma iam diximus ad §. 3. — *Presso gradu*, i. e. lento. Liv. XXVIII, 14, 14. *Scipio Hispano presso gradu incedere iubet*, cui ibidem §. 17. *citato gradu in hostem ducere* opponitur, ut alibi *pleno gradu*, de quo v. Drakenborch. ad Liv. IV, 32, 10. Sic etiam Liv. VIII, 8, 9. *pede presso* et Ovid. Met. III, 17. *presso gressu* legitur. KREYSS. — Accusativi *silentis* et *sumentis* hac terminatione exstant in cod. Vat; cf. ad Catil. c. I. 1. — *Sumere proelium*, i. e. *inire, incipere*; cf. Tacit. Hist. II, 42. IV, 34, 5. Eodem modo Sallustius dixit *bellum sumere*, Iug. c. XX, 5. LXII, 9. LXXXIII, 1. — *Magnifice* non cum Kreyssigio explicaverim *gloriose, iactanter*; quia enim *verborum fortitudini* non respondebat *fortitudo re probanda, tam magnifice* simpliciter est *tam conspicua insignique virtute*.

§. II. *certamine consili*) Cod. Vat. CERTAMINECONSILII; — Niebuhrius legit CERTAMINI CONSILII. Dousa, qui idem legerat, inde fecit *certamini consilii*, de qua perversa coniectura longe perversissima exstat annotatio Gerlachii Vol. III, p. 139., cuius nugae merito castigavit Kreyssigius. Verborum sensus est: *quum de in eundo consilio dissentirent et inter se certarent*. Genitivum *consilii*, quam formam cod. praebet, aequabilitatis causa, quam in orthographia sequendam putamus, in *consili* mutavimus; v. ad Cat. c. I, 3. — Pro *iuxta* in cod. Vat. frequenti scribendi lapsu (cf. Drakenb. ad Liv. V, 6, 18. XLI, 6, 10.) est IUSTA, quod iam Dousa emendavit. *Iuxta seditionem erant* significat *haud procul seditione aberant*, ut Livius VIII, 32, 13. loquitur. Tacit. Ann. VI, 13, 1. *Gravitate anno-nae iuxta seditionem ventum*. — Pro *ultra offerre* librarius oscitanter in cod. Vat. scripsit ULTROFERRE, oculis duplicatione litterarum OOFF deceptis, de quo vitii genere haud raro obvio v. Drakenborch. ad Liv. XXXIX, 6, 2. et Kreyssigium in Commentat. ad haec Fragm. p. 81. Errorem iam Dousa correxit. *Pugnam offerre* per se patet esse *pugnae copiam facere*. — *Contra Spartaco* non plene exstat in cod. Vat., qui tantummodo habet CONTRA-SPARTA.. Eo Dousa contineri putavit *contra Spartacum*, ut Gerlachius in ed. mai. scripsit, haec verba coniungens cum praecedentibus *offerre pugnam cupientibus*; sed verissime Kreyssigius atque Maius perspexerunt Sallustium scripsisse *contra Spartaco*, constructione ablativorum absolutorum in bimembri oratione continuata,

certamine consili inter se iuxta seditionem erant, Crixo et gentis eiusdem Gallis atque Germanis obviam ire et ultro offerre pugnam cupientibus, contra Spartaco . . ni secum . . ne qua . . ad id tempus . . mque seclu . . m

cuius ratio haec est: illi iuxta seditionem erant, *Crixo — atque Germanis obviam ire cupientibus*, contra *Spartaco proelium dissuadente*, etc.

§. 12. Quae hac paragr. continentur verba, ita obscurata sunt, ut, quum columnae quintae et octavae media pars excederet, in singulorum versuum initio tantummodo quinque sexve litterae, in fine autem pauciores etiam supersint, raro in integrum vocabulum coeunt. Nihilominus sententia totius loci non ita recondita videtur, ut non in universum certe definiri possit. Undecim primis enim versibus continetur sermo Spartaci contra Crixum, quo docuit iusta pugna abstinendum esse, idque agendum, ut oppressis hostibus et extinctis ex Italia in patriam quisque suam perumperent. Haec verba obliqua oratione esse concepta intelligitur quum ex vestigio coniunctivi . . . *asset* versu 8., tum ex postrema enunciationis parte versu 10. et 11. *aliam . . . . . capiendam*. In sequentibus expositum, quam varie Spartaci oratio a prudentibus, a stolidis et a vulgo servorum excepta fuerit. Haec non sine aliqua probabilitate supplevisse nobis videmur, ita tamen, ut singula verba praestare nolimus; in superioribus ultra paucarum vocum restitutionem progredi non valuimus.

ni secum) Cod. Vat. NISECU . . . Kreyssigii coniectura, quam in textu expressimus, non minus incerta, quam si suspiceris *secu* particulam esse *secutus* participii. — *Ad id tempus* inesse in scriptura cod. Vat. . . DIDTEMP . . . Kreyssigius recte sensit. — In vestigiis cod. . . MQ·SECLU . . . inesse verbum *secludere* idem assecutus est. Fortasse fuit *cumque seclusum*, quod ad Varinium pertinuit. — Litterae . . . *m et extn* . . . ducunt ad *extinguere* verbum, quod sive participium fuit, sive finitum, de Varinio dictum puto. — Syllabae . . . *asset haud* aperte leguntur in cod. Vat., qui habet . . . AS—SETHAU . . . ; Maius tamen scripsit IS, SED HAUD. — Ad quae verba pertinuerint syllabae . . . *aque quame* nemo dixerit. — Quae sequuntur verborum reliquiae quoniam extremam Spartaci orationem continent, ut patet ex mutata sequentium constructione, in cod. Vat. vestigiis . . UDALIAM . . . . . APIENDAM latere suspicor *haud aliam ipsis spem capiendam esse*. — API syllabam, cuius prima littera non plene exstat, Niebuhrius falso legit SPE.

Sed pauci prudentes) In fine versus 11. nihil superest quam PRU, quod cum initio versus 12. bene coit in *prudentes*. Cui vocabulo quod praemisimus *sed pauci*, non improbabitur, qui nobiscum

et extin . . . l curam . . . asset haud . . . aque quame
 . . . haud aliam *ipsis* *spem* capiendam esse. Sed pauci
 prudentes *ingeniue* animi nobile *studium* gerunt, lau-
 dantque, quod *suaserat* facere; pars *stolida ac levis*, ad-

in eo consentient, novam hinc eamque praecedenti adversativam incipere periodum, neque sententiam aut lacunae spatium supplemento nostro obstaré. — *Ingeniue* animi ut scriberemus, permotus sumus residua in fine versus 12. . . MI syllaba, quae indicio est animi in cod. fuisse, quod cum adiectivo coniunctum potestate attributiva ad pauci subiectum pertineret. Homines autem *ingenui* animi i. e. generosioris indolis recte cum *prudentibus* componi, nemo, opinor, dubitabit. — *Nobile studium gerunt*, quod lentavimus, eo maxime nititur, quod ex *que* particula *laudant* verbo addita patet aliud praecessisse praedicatum; rursus ex *nobile* adiectivo colligitur verbum, quod intercidit, cum obiecto fuisse coniunctum. Aliud autem, quam id, quod posuimus, quum vix reperiatur, in sententia satis commoda acquiescendum putavimus, cui neque lacunae spatium, neque dicendi usus refragatur; nam quemadmodum dicitur *gerere animum, curam, morem, amicitiam, odium*, ac similia, sic etiam dici posse *gerere studium* in promptu est.

quod *suaserat* facere) Ex RE syllaba, quae in fine versus 14. superest, statis probabiliter conicias infinitivum ibi fuisse; quem quum necesse sit cum his, quae ei adhaerent, obiectum *laudant* verbi continuisse, hoc certe his praestatur, quibus lacunam explevimus, quamquam facile concedo etiam aliud a Sallustio scribi potuisse. — Versu 15. iam Kreyssigius ex vestigiis PARSSTO . . . assecutus est *stolidos* in textu fuisse, qui *prudentibus* opponerentur. Idem litteras . . . TS, quae in fine versus sunt, ex ES vel IS corruptas esse bene vidit. Nos, eadem re animadversa, locum ita refinximus, ut *pars stolida ac levis* scriberemus, quibus verbis novae enunciationis subiectum, *prudentibus* oppositum, continetur. — *Adfluentium* facilis est ex ADFLUENT . . . emendatio, quum versu 17. AU . . . litterae dubitare non sinant, quin AUXILIO lectum fuerit. — *Undique*, quod addidimus, quam et rerum conditioni et lacunae spatio (quippe UNDIQ scriptum) conveniat, planum est. Neque *firmiter* admodum dubium, quum . . . MO supersit. — Quae sequuntur *suae patriae immemor esse* tum emendationis facilitate, tum ipsius sententiae, opinor, veritate commendantur. Videtur enim Spartacus de reditu in patriam, cuius ipse desiderio summo tenebatur, servos commonuisse; sed quum illi stolidi ac leves nihil eo ad sanum consilium sequendum moverentur, satis iam tutos se esse rati, facile intelligitur, cur *patriae immemores* fuisse dicantur.

fluentium *undique* *firmiter* fidens *auxilio*, *suae patriae* *immemor esse*; plurimi *servili ingenio* *ultra praedam* *nihil cogitare*. Ita *irritum* fuit *Spartaci consilium*, quod in *tali*

plurimi servili ingenio) Quum in cod. Vat. adhuc supersit . . . RUMISERUIL . . . , dubium non est, quin quattuor primae litterae ex superlativo supersint. Quodsi reputaveris praecessisse *prudentes*, — *pars*, certum videtur hic fuisse *plurimi*, quo partitio plena perficitur. In SERUIL . . . autem non *Servili* ducis nomen latet, ut Gerlachius Vol. III. p. 389. satis imperite coniecit, sed *servilis* adiectivi casus aliquis. Quare *servili ingenio* a Sallustio scriptum fuisse non minus certum putamus, quam *plurimi*, si modo in sensu sequentium verborum assequendo verum tetigimus. Servilis enim ingenii quum sit furari, rapere, praedari, ex codicis Vat. vestigiis ULTRA PRAE . . . sponte elicitur *ultra praedam*. Quae verba quum postulent negationem subiici, rursus necessitate quadam ad supplementum *nihil cogitare* ducimur. *Praedam cogitare*, vel *ultra praedam nihil cogitare*, quam recte et ad sententiam huius loci accommodate dicatur, intelligitur coll. Cic. in Catil. II, 9, 20. *Desinant furere ac proscriptiones et dietaturas cogitare*. — Obiter moneamus Niebuhrium in duobus postremis versibus columnae quintae erigendis minus quam Maium felicem pro SERUIL . . . ULTRAPRAE . . . legisse SERUU . . . IUMPRAE. Ad hunc ipsum locum respexisse videtur Plutarchus in Crasso c. 9, p. med., qui, quamquam narrationem de singulis Spartaci pugnis atque consiliis coartans, haec refert: Ἡδὴ μὲν μέγας καὶ φοβερός ἦν, ἐφρόνει δὲ τὰ εἰκότα, καὶ μὴ προσδοκῶν ὑπερβαλέσθαι τὴν Ῥωμαίων δύναμιν ἤγειν ἐπὶ τὰς Ἀλλεῖς τὸν στρατὸν, οἴομενος δεῖν ὑπερβαλόντας αὐτοὺς ἐπὶ τὰ οἰκεία χωρεῖν, τοὺς μὲν εἰς Θρακίην, τοὺς δὲ εἰς Γαλατίαν. Οἱ δὲ πλήθει τε ἄντις ἰσχυροὶ καὶ μέγα φρονοῦντες οὐχ ὑπήκουον, ἀλλ' ἐπόρθουν ἐπιπορευόμενοι τὴν Ἰταλίαν.

§. 13. Ita *irritum* fuit *Spartaci consilium*) Primus columnae sextae versus totus intercidit, ex secundo tres tantum primae litterae CON . . . supersunt. Quae lacuna licet maior sit, quam quae certo expleri possit, tamen iusta cogitandi ratio ostendit, aliquam sententiam a Sallustio fuisse positam, qua praecedens narratio de certamine consilii inter fugitivos plane absolveretur. Quare tentavimus: *ita irritum* fuit *Spartaci consilium*, quocum bene congruunt cetera, quibus secundum versum supplavimus: *quod in tali re optimum videbatur*. — Aliam viam ingressus est Maius, qui primi versus lacunam non attingens ex codicis vestigiis CON . . . TIMUMUIDEBATUR coniecit *consilium profecto optimum videba-*

re optimum videbatur. Deinceps monet in laxiores agros 14 magisque pecuarios ut egrediantur, ubi, priusquam refecto exercitu adesset Varinius, augetur numerus lectis viris;

tur. Neque Kreyssigium verum assecutum esse putaverim, qui proposuit *consilium capit, quod optimum videbatur*. Nam si ad antecedentia refers, ibi non de capto consilio dici potuit, quod fere omnes reicerent; sin ad sequentia trahis, ei rei repugnant verba *deinceps monet*, quae ita comparata sunt, ut nequaquam iam captum consilium declarent. Praeterea monendum videtur, si cui nostra coniectura eo displiceat, quod secundus versus XXIII litteras continet, pro *in tali re* facili negotio neque sensu multum mutato *tunc* scribi posse. — Hoc quoque loco Niebuhrius minus perspicax quam Maius pro . . . TIMUMUIDEBATUR legit . . . TIMU UUIDL . . . MA; Bimardus vero multo deterius TIMILIRUIT.

§. 14. *Deinceps monet*) Haec verba documento sunt, Spartacum, quum id, quod vellet, efficere non potuisset, aliud tentasse. Voluerat autem fugitivos in castris se tenere et pugna tum abstinere. Hoc illis abluentibus, quo a committendo proelio eos avocaret, locum subito mutandum censuit et ex montium saltibus et angustiis in loca plana et fertilia concedendum. — Pro *laxiores* in cod. Vat. evanida prima littera et falsa terminatione est . AXIOUIS, unde Kreyssigius veram scripturam recte elieuit, *agros laxiores* explicans *amphiores* sive *spatiosiores*, coll. Columella I, 3. ubi *lucus ager* opponitur angusto. Niebuhrius legit . AXIOAIS. — *Pecuarios* ita praestat cod. Vat., ut omissa A littera minore

forma supra U posita appareat PECURIOS. Niebuhrius et Bimardus habent PE . URIO; Gerlachius in ed. mai. in . . . . *agros malisq. pe . . . . urio*. — *Agri pecuarii*, i. e. *boni pecori*, ut Sallustius lug. XVII, 5. loquitur, sive *rei pecuariae aptos, ideoque armentis gregibusque abundantes*; cf. Liv. XXIX, 31. ubi mons *pecori bonus atendo* describitur. *Agros* tamen praeter Sallustum nemo scriptorum latinorum *pecuarios* dixisse videtur. KREYSS. Sed quemadmodum Caes. B. G. I, 10, 2. dixit *loca frumentaria*, ita Sall. *agros* vocavit *pecuarios*. — Pro *egrediantur* in cod. Vat. vitiose est EGREDIANTOR; Niebuhrius tamen coniunctivum exhibuit. — *Refecto exercitu* praebet cod. Vat.; Bimardus, quum falso legisset RELIGIO EXERCITU, inde coniecit *reliquo exercitu*. Quum apud Livium III, 10, 8. *reficere exercitus* idem significet, quod *exercitus supplere*, atque VIII, 36, 8. *refecto exercitu* sit idem, quod *exercitu ex vulneribus recreato*, dubium videatur, quo sensu Sallustius exercitum Varinii *refectum* dixerit. Sed si ea, quae supra §. 2. de Varinii militibus narrantur, cum hoc loco contuleris, *refecto exercitu*

et propere nactus idoneum ex captivis ducem Picentinis deinde Eburinis iugis occultus ad Naris Lucanas, atque inde prima luce pervenit ad Anni Forum, ignaris culto-

milites partim in supplementum additos, partim ex morbo recreatos denotari, facile intelliges. KREYSS. — *Adesset* i. e. rursus sibi *instaret*, v. ad. Iug. c. L, 4. p. 283. Bimardus habet ADESSE.

augeretur numerus lectis viris) Cod. Vat. AUGER. TUR NUMERUSLECTISUIR. . .; Bimardus AUGER. TUR NUMERO SELECTISUIR. . . Verba codicis, si discedas ab evanidis litteris E et IS, per se satis plana Kreyssigius falso ad Varinium retulit, nescio quo errore in eam opinionem delatus *augeretur* pariter atque *adesset* pendere ex *priusquam* particula, ac *lectis viris* significari robur exercitus Variniani. Neutrum fieri potest. Nam *verba augeretur numerus lectis viris* ex *ubi* pendent, Spartacique pecuarios egredi. Huic finali sententiae, ex *ubi*, i. e. *ut ubi*, suspensa, interposita est temporalis enunciatio per *priusquam* illata. *Lecti viri* autem non sunt *robur exercitus*, sed servi validi, strenui et ad pugnandum apti, quos Spartacus sperabat ex cultiore et magis pecuaria regione frequentes ad se conventuros ac *suorum numerum aucturos*. Quae quum ita sint, patet post *viris* non posse commate interpungi, quod fecit Kreyssigius, ac multo peius Gerlachium omnem omisisse interpunctionem, quasi uno tenore omnia decurrerent, sed maiore opus esse distinctione, qua sequentia, quibus moniti continentur exsecutio, a monito ipso disiungantur. Haec totius loci rationem iam perspexerat Maius, et ante hunc Garatonius ad Cic. p. Flacco c. 13. Vol. VIII. p. 182., quamquam is haud dubie manca codicis scriptura seductus pro *augeretur numerus* scripsit *augetur numero*, et rursus post *egrediantur* falsam semicoli interpunctionem posuit.

nactus) Ita cod. Vat. Hoc ab editore Divionensi in *nactus* temere mutatum est. Similiter in cod. Vindob. Livii XLII, 48. *nactus*, XLIII, 16. *nacti sunt*, et XLIV, 5. *nactis* legitur. KREYSS. v. supra ad Fr. III, 41. — Pro *idoneum ex captivis ducem*, quod cod. Vat. praebet, Bimardus habet *idoneum et callivis ducis*; similiter Freinshemius *idoneos ex callibus duces*. — *Picentinis, deinde Eburinis iugis* lectio est cod. Vat. Bimardus dedit *et centinis deinde Eburinis iugis*; — Garatonius l. l. *Picentinis, deinde Eburianis iugis*. De hoc loco Gerlachius Vol. III. p. 141. multa, ut solet, nugatur. Primum quod Eburinos Plinio teste II. N. III, 15. in *media* Lucania fuisse dicit, ne verbum quidem verum est, quum ex eo, quod Plinius Eburinos statim post Bantinos nominat, clare intelligatur, eos prope Bantiam in ipso agri Picentini confinio fuisse, quod idem ex

ribus. Ac statim fugitivi contra praeceptum ducis rapere¹⁵ ad stuprum virgines matronasque. Et alii *civium obvium*

Sallustii verbis patet. Tum *Eburnianos montes* fingens inde *Alburnis iugis* emendandum duxit, frustra que de Alburno monte disputat. Denique miserandum in modum multa doctrina multoque acumine adhibito eo devenit, ut rem in medio relinqueret. „Tanta est in Gerlachio inconstantia mutabilitasque mentis, cum iudicii perversitate coniuncta.“ KREYSS. — *Ad Naris Lucanas* in cod. Vat. est ADN.RISLUCANAS; nomen loci, quod etiam comparet in Tabula Peutinger. Segm. VI., restituit Freinshemius et Bimardus. — *Anni Forum* alias non cognitum est. Freinshemius substituit *Populi Forum*, quod Gerlachius in ed. mai in *populi Forum* corrupit. — Pro *cultoribus* Bimardus et Gerlachius in ed. mai. habent *cul.rib.* — Quamquam alibi, v. c. apud Liv. XXVIII, 11, 9. Sall. Jug. c. XLVI, 5. XLVIII, 4. Hist. Fr. III, 74. agri cultores sive agricolae absolute *cultores* dicuntur, hic tamen eodem vocabulo *incolas* significari nemo dubitabit. V. Drakenborch ad Liv. XXVIII, 28, 6., et locis ibi laudatis adde XXIV, 10, 12. Sall. Jug. c. XVII, 7. Hist. Fr. I, 86. III, 34. KREYSS.

§. 15. *Ac statim fugitivi — matronasque*) Totum hunc locum accurate ita, ut in cod. Vat. exstat, refert Non. VI, 44. p. 456, 15. Merc. ex Histor. libro III. — Pro *ad stuprum virgines matronasque* in cod. evanidis paucis litteris est ADSTUPRUMUIR. . . NESMATR. . . ASQ. ; — Niebuhrius sic legit: ADSTUPRUMUIRG. NESMATR. . . . SQ. ; Bimardus corruptius AD SE UIRUM UIR. . . NES MATR. . . . In extremo vocabulo Freinshemius *matres* latere suspicabatur; neque Kreyssigius olim id improbaverat, quia *matrum matronarumque* vocabula haud raro promiscue usurpantur, velut Liv. XXVI, 13, 15. *Nec rapi ad stuprum matres Campanas, virginesque et ingenios pueros.* Id. XXIX, 17, 15. Sall. Catil. c. LI, 9., sed postea consensu Nonii cum cod. Vat. per motus nihil mutandum censuit. — Residuae in ultimo columnae versu litterae . . . ETALHC, quas Niebuhrius minus accurate legerat ETELUC, expleri nequeunt, versibus duobus sequentibus interceptis. Hoc tantummodo patet verbis *et alii* respondere infra §. 17. *alii in tecta iaciebant ignis.*

§. 16. *nunc restantes ei illudebant*) Hic locus usque ad *omittentes* satis difficilem explicationem habet, quum non solum propter defectum duorum primorum in columna septima versuum plurima obscura sint, sed ipsa scriptura constructio et interpunctio eorum, quae supersunt, in nonnullis dubia videatur. Columna septima sextam continuo excipiente hoc planum est, narrari a Sallustio quanta crudelitate et quam incredibili nequitia fugitivi miseros oppidanos, quos invaserant, vexaverint. Verissime enim Kreyssigius p. 102. monuit,

quemque promiscue caedere, atque nunc restantes ei illudebant simul, nefandum in modum perverso volnere, et

haec omnia, quae in utroque Fragmento memoriae prodita leguntur, neque Nolae, neque in Popilii Foro, neque Metaponti, ut Freinshemius, Bimardus et Debrossius opinati sunt, sed in eo Lucaniae oppido, quod *Anni Forum* vocabatur, a fugitivis perpetrata esse, ac rursus nugas agere Gerlachium, qui Vol. III. p. 101. et 138. insigni acumine suo nihil eruerit, quam haec in urbe *aliqua* esse facta. Quale vero facinus patratum fuerit, et in quem vel in quos, sequentibus enucleabimus.

nunc restantes ei illudebant) Cod. Vat. . UNCRESTANTESETLUDEBANT; — Niebuhrius . INCRESTANTESEILLUDEBANT; — Bimardus INGRES TANT ESE ILLUDEBANT; — Dousa *ingres tante set vi debacvlttur* (f. *debacchantes*); — Putschius *ingre tante setu debacriltur*. His scripturae monstris quamquam liberamur codice Vat., qui *restantes* et *illudebant* certo praebet, tamen, quum aperte littera exciderit, utrum *et illudebant*, an *ei illudebant* scriptum fuerit neque liquet, neque, si liqueret, de sensu constat. Kreyssigius, qui *ei* probavit, Spartacum designari censet, ac *restantes* interpretatus *resistentes* sensum hunc esse vult: *Spartaco illudebant, praecepto eius resistentes*. Quod quamquam olim in Seebodii Bibl. crit. a. 1830. Vol. II. p. 507. probavimus, nunc tamen non amplius ferri posse iudicamus. Nam quum infra demum §. 18. narretur Spartacum frustra suorum furori obstulisse, non consentaneum est Sallustium eandem rem paullo ante iam commemorasse. Tum *illudere alicui* non significat *ei non obedire*, quo sensu interdum *eludere aliquem* dicitur, sed potius valet *ludibrio habere* vel *cum ludibrio tractare*. Ad hoc quum Sallustius facinora a servis commissa recensent haec: stuprum, caedem, incendium, praedationem, necesse est in antecedentibus aliquid fuisse, quo *factam caedem esse* indicaretur; et ad interfectum aliquem hominem spectare verba *ei illudebant* clare ostendunt ea, quae sequuntur. Sed ut de certo aliquo vix cogitari potest in promiscua caede omnium, ita quominus ad plures *illudebant* referas, quod res ipsa suadet, prohibere videtur singularis numerus *ei* pronominis. Quare ut haec omnia quoquomodo expediremus, lacuna utcumque fieri potuit expleta totum locum sic constituere conati sumus: „et alii *civium obvium quemque promiscue caedere, atque nunc restantes ei illudebant simul, nefandum in modum perverso volnere, et interdum laceram corpus semianimum omittentes.*“ Iam singula dispiciamus. Ad *civium* vocem ducere videtur C littera in imo versu columnae sextae residua; *obvium quemque* autem scriptum fuisse probabile reddit *ei* pronomem, quod ita habet quo sensu plurali referatur. Quodsi haec, ut confidimus,

interdum lacerum corpus semianimum omittentes; alii in 17
lecta iaciebant ignis, multique ex loco servi, quos ingenium socios dabat, abdita a dominis aut ipsos trahebant

non omni probabilitate carent, planum erit *restantes* non idem esse, quod *resistentes*, sed oppositum participio *omittentes* hic significare *remanentes*, sc. apud caesos, eosque circumstantes. Praeterea mutata interpunctione loco vexatissimo medicinam attulimus. *Simul* enim, quod omnes editores, commate post *illudebant* posito, ad sequentia trahunt, quo fit ut ablativi absoluti *perverso vulnere* cum *omittentes* participio prorsus insociabili modo socientur, cum *illudebant* coniungendum est. Iam ex loco sic constituto haec sententia prodit: alii fugitivorum cives obvios *interficiebant*, neque simpliciter interfecisse contenti *simul iis illudebant*, modo circum eos restantes ac vulnere crudeliter aucto diductoque eos conficientes, modo nē plene quidem interfectos relinquentes et lacerum corpus semianimum omittentes. Quomodo igitur *restantes* opponitur participio *omittentes*, ita sibi respondent particulae *nunc* — *interdum*, pro *nunc* — *nunc* vel *modo* — *modo* posita, de quo permutationis genere V. quae annotavimus ad lug. c. LXII, 9. p. 336. Causa autem, cur Sall. altero loco *et interdum* poneret, fuit haec, quod semianimorum omissio rarior fuerat, quam nefanda corporum laceratio. — *Perverso vulnere* Gerlachius Vol. III. p. 139. ita explicat, ut appareat eum *perversum* pro adiectivo habere, dicens „*perversum vulnus* est quod foedum, deforme et *contra ius fasque* inferitur.“ Quod quale sit, vix assequare, nisi forte Gerlachius cogitavit de more certaminum studiosorum digladiantium. Intelligentius Kreyssigius vidit ablativos esse absolutos, ac dictionem verbalem *volumus pervertere* significare *telum in vulnere versare*, quod vernaculo dicas *in der Wunde herum bohren, herum wühlen*. — *Semianimum*, pro vulgari *semianime*. Utrumque autem, ut alia eiusmodi vocabula, veluti *exanimis* et *exanimis*, in pedestri quoque oratione promiscue ponitur; cf. Liv. III, 57, 4. *Tollentes corpus semianime virginis*. Id. XXVIII, 23, 2. *Quum in succensum rogam semianima pleraque iniicerent corpora*. v. Drakenborch. ad VII, 21, 5. Ruddim. Inst. Gramm. I. p. 164. Bötticher. Lex. Tac. p. 180. v. *exanimis*. KREYSS.

§. 17. *iaciebant ignis*) Ita cod. Vat. — Bimardus *iacebant ignis*; — Dousa *iaciebant ignes*. — *Ex loco servi* sunt qui in Anni Foro erant, id quod ex eo intelligitur, quod inter hostilem oppidi direptionem abdita a dominis aut ipsos ex occulto traxisse dicuntur. Imperite igitur Gerlachius Vol. III. p. 139. *locum* contendit in universum regionem significare, ubi urbs sita fuerit. Recte vero Kreyssigius docet *locum* interdum nude, ut graecum τόπος nostrumque *Ort*, de

ex occulto; neque sanctum aut nefandum quicquam fuit 18 irae barbarorum et servili ingenio. Quae Spartacus nequiens prohibere, multis precibus quum oraret, celeri-

oppidis dici, si eorum nomen in antecedentibus iam positum est, ut, quod intelligatur, dubium non sit; velut Liv. I, 15, 1. XXVII, 30, 3. XXXII, 15, 4. XLIV, 13, 3. — *Neque sanctum aut nefandum quicquam fuit*, i. e., ut Gerlachius recte explicat, *a nullo facinore aut propter religionem aut propter atrocitatem abhorrebant*. cf. Doederlin. Synonym. lat. Vol. II. p. 150. et III. p. 198.

§. 18. *multis precibus quum oraret*) Cod. Vat. MULTISPRaecIB·QUO || MORARET; — Bimardus MULTIS PRECIB QUO MORARET; — Dousa *multis precibus cum oraret*. Quam olim in Seebodii Bibl. crit. a. 1830. Vol. II. p. 507. probavimus huius loci constituendi rationem, ut verbis *multis precibus* ad *prohibere* relatis *quomoraret* a Sallustio scriptum esse contenderemus, eam Kreyssigius merito repudiavit, non solum activa forma *morare* verbi, sed etiam sensu eius obstante, quippe quod non significet *restringere* vel *modum rei facere*, sed *retardare ac celeritatem inhibere*. Dubitari enim non potest, quin M littera, a librario initio sequentis versus posita, ad QUO pertineat, quae scribendi ratio quamquam insolita est, tamen a more eius, qui cod. Vat. exaravit, non est aliena, qui in columna IV. inter versum 5 et 6 ita verba diviserit CONTRAS—PECTATAM pro *contra* — *spectatam*. — *Quum* hic valere *quamvis* per se patet; v. ad Fr. I, 51, 18. — *Multis precibus orare* eodem modo legitur apud Liv. II, 2, 8.

celeritate praevertere, mittere nuntios) Cod. Vat. CELERITATEPRAEUERTEREMIT. ENUNTIOS; — Niebubrius CELERITATEPRAEUERTERE. . . . SNUNTIOS; — Bimardus CELERITATEPRAEUERTERE. . . . NUNTIOS. — *Celeritate praevertere* quid significet, paulo est obscurius. Kreyssigius *praevertere* absolute positum censet, quod ipse dicit paulo insolentius esse. Nobis *celeritate praevertere* pariter cum *prohibere* referendum videtur ad *quae*, ita ut posteriore verbo quasi correctio prioris contineatur. Nam quum *praevertere aliquid* significet *aliquid eludere vel irritum reddere*, sensus est: Spartacus, quum servorum nefanda facinora imperio prohibere nequiret, celeritate (sc. itineris) *ea eludere*, i. e. *impedire* studebat. *Praevertere* autem neque cum *mittere* coniungendum, neque ex verbo aliquo, velut *statuit* vel *tentavit*, ut Gerlachio visum Vol. III. p. 139, aptum est, sed infinitivus est historicus, semicolo ab sequente verbo seiungendus. Nam verba *mittere nuntios* explanationem inferunt prioris sententiae, quae oppositione verborum *nequiens prohibere* — *celeritate praevertere* absolvitur.

tate praevertere; *mittere* nuntios . . . qua neque e . . . 19
agmen se c . . . s crudel . . . occupatos a . . . gravis
 pler . . . illum diem . . . noctem ibi . . . s duplicato . . .
 orum numero . . . prima cum luce . . . in campo satis 20

§. 19. *qua neque*) Haec verba et quae sequuntur octava continentur codicis Vat. columna. Quae quum quintae ex altera parte respondeat, non minus quam illa lacunosa est, neque potest in integrum restitui. Quantum tamen ex abruptis syllabis et vocibus conici licet, Sallustius hoc loco narravit, Spartacum, quo servorum facinoribus modum faceret, non ultra unum diem et insecutam noctem in Anni Foro commoratum valde aucto fugitivorum numero ulterius processisse aliamque regionem petiisse. — Primus columnae versus totus excidit. Ex secundo in fine superest . . . UANEQ, quod Kreyssigius recte mutavit in *qua neque*. — In versu 3—4 Maius legit MENSE || O . . . ; Niebuhrius MENSU || O . . . ; nobis *agmen* se magis placet. — Versu 4—5 est SCRUDE || L . . . in quibus vel adiectivi *crudelis* vel substantivi *crudelitas* aliqua forma latet. — Versu 5—6 cod. Vat. habet . . . UPATOS || A . . . quam partem esse OCCUPATOS participii per se patet. Minus recte Niebuhrius legit . . . UBAIOS || A . . . — Versu 6—7 restat GRAUIS-PLIE || R . . . — Versu 7—8 cod. Vat. . . ILLUMDI || EM; — Niebuhrius ILLUMDI || EA . . . — Versu 8—9 cod. Vat. NOCTEM || IB . . . Kreyssigius fulsisse suspicatur: *illum diem et proximam noctem*. — Versu 9—10 cod. Vat. SDUPLI || CA . . . ; — Niebuhrius ODUPLI || CA. — Versu 10—11. cod. V. . . ORUMNU || ME . . . Hunc versum Kreyssigius olim expleverat *duplicato armatorum numero*; postea recepit, quod ego in Seebodii Bibl. Crit. a. 1830. Vol. II. p. 507. suaseram *duplicato fere fugitivorum numero*. — Versu 11—12. cod. V. . . RIMACU || LU . . . i. e. *prima cum luce*, ut Kreyssigius recte vidit, coll. Plaut. Cist. II, 1, 49. Ter. Ad. V, 3, 55. Cic. Off. III, 31, 112. Epp. ad Attic. IV, 3. Hand. Tursell. Vol. II. p. 141. — Versu 12—13. cod. Vat. . . NCAMPO || SAT. Haec omnia quum ita disiecta sint, ut praeter singulas voces, quae haud difficiliter restitui possunt, vix quicquam eruas, tamen in versibus 7—13 resarciendis, Kreyssigium in nonnullis auctorem secutus, periculum feci hoc: *Per illum diem et proximam noctem ibi retinuit suos, duplicatoque fugitivorum numero profectus prima cum luce constitit in campo satis . . .*; sed non tantum huic coniecturae tribuo; ut in textum recipiendam censuerim.

§. 20. . . nos aedificiis) Cod. Vat. . . NOSEDIFI || CIS . . . Haec verba ceteris eo sunt obscuriora, quod librarius aperte in *edificis* voce peccavit. Probabiliter quidem Kreyssigius suspicatus est, *aedi-*

. . . nos aedificiis . . . Et tum *matura in agris* erant
autumni frumenta. Sed *incolae pleno die gnari ex fuga*
finitimorum fugitivos ad se adventare . . . omnibus . . .

ficiis veram scripturam esse, sed quid eo facias, difficile dictu est. — . . . NOS syllabam, quam olim ex *dominos* substantivo residuum putaveram, nunc partem *colonos* vocis esse iudico. Nam de iis dictum esse ut credam, facit non modo *campi* mentio, sed etiam proxima verba, quae non nisi respectu colonorum addita videntur. Quare non possum Kreyssigii sententiam probare, qui reconditorem corruptelam subesse ratus coniecit: *in campo satis magno, sed aedificiis vacuo*. — Felicius idem et prorsus egregie sequentia, v. 14—16, . . . ETTUM || MAT . . . . . SERANT || AUT . . . . . NTA sanavit reponendo *et tum matura in agris erant autumni frumenta*. Emendationem per se certissimam confirmat Porphyrius testimonium, qui ad Horat. Epp. II, 1, 140. annotavit „*autumni frumenta* Sallustius dixit.“ Haec Gerlachius Vol. III. p. 146. negligentissime, ut solet, novis Fragmentis accenset, his verbis usus: „Vide (!) ap. Porphyr. ad Hor. Ep. I, 10, 40. Sed ibi haec non exstant.“ (!) Sed puerili plane socordia eadem in ed. min. hoc ipso loco, Kreyssigium secutus, exhibet, et nihilominus p. 240, 4. inter *Incerta* refert, inepta loci, unde ea petiisse simulat, significatione addita haec: „Hor. Ep. Porph. I. X. 40.“ (!) Haec atque talia cuiusnam farinae?

Sed incolae) Cod. Vat. SEDINC . . . ; Niebuhrius SEDINO. — Kreyssigius, Maii lectionem secutus, in C littera initium *castris* vocabuli agnoscit, quod nobis quoque olim visum est. Sed *castris* nihil hic loci esse potest, quoniam et Romani, a quibus clam disceserat Spartacus, longe aberant, neque Spartacus ipse castra habebat, quippe qui modo in illum campum advenisset. Quare probabilius putamus INC litteras initium esse vocis *incolae*, qui *colonis in campo* oppositi domi de adventu fugitivorum cognoscerent. — Versu 17—18 verborum reliquias . . . NODIEGNA || RIEXF . . . . . Kreyssigius explevit *nono die gnari ex fuga*. Quod olim a nobis probatum nunc ita refingendum putamus, ut pro *nono* scribatur *pleno*, quum, quae *noni* diei vis sit, non intelligatur, *plenum* autem diem opponi praecedentibus *prima cum luce* vix dubitari possit. — In sequentibus, versu 18—19, . . . UMORUM || FUGI . . . . . UENTA || R. rursus Kreyssigio maximam partem adstipulamur supplementi: *finitimorum fugitivos adventare*. Sed quum in versu 19. lacuna maior sit, quam quae septem litteris expleatur, inserendum putavimus *ad se*, quod ad sententiam non incommodum iustum litterarum numerum complet. Ceterum *gnari ex fuga finitimorum* significat *quum ex fuga finitimorum intellexissent*, unde planum est

78. Divorsa, uti solet rebus perditis, capessunt; namque alii fiducia gnaritatis locorum occultam fugam, pars globis eruptionem tentavere.

ex his verbis pendere accusativum cum infinitivo. *Adventare* Sallustium saepius ponere pro *advenire* Kreyssigius recte monuit coll. Cat. c. LVI, 4. Iug. XXVIII, 2. XXXVI, 4. LIII, 7. XCIX, 1.

Fr. 78. [Cort. p. 962. Gerl. ed. mai. III, 2. ed. min. III, 9. p. 216; 5. Debr. II, 137.] Totum Fr. exstat apud Nonium II, 367. p. 116, 20. Merc., sex priora verba etiam apud Prisc. X, 8, 45. p. 504. Kr., sed neutro loco satis emendata. Nam primum in plerisque Prisciani codd. laudatur *secundus* Hist. liber, Nonio *tertium* tuente. Tum pro *capessunt* Nonii plerique codd. praebent *capessivit*, Paris. c. δ. *capessium*; apud Priscianum, vero pauci libri tenent *capessivit*, maior pars *laccessivit*. Quod quamquam Priscianus ipse legisse videtur (nam et Sallustii loco utitur, ut probet Latinos dixisse *laccessivi*, et statim post *capesso* ut eiusdem generis laudat), tamen falsum est, et iam ante Priscianum in Sall. codd. scribarum culpa invasit. *Capessere* ipsa sententia flagitat, quum de diversis *consiliis* agatur, quae non *laccessuntur*, sed *capiuntur* vel *capessuntur*; pariter necessarius est pluralis propter *alii* — *pars*, de quo numero eo minus dubitandum, quum *capessunt* eosdem plane litterarum apices habeat, quos *capessunt*. — Pro *pars* in omnibus Nonii codd. est *sparsi*, quod Doussa verissime emendavit, quum voces *alii* — *pars* saepissime sibi respondeant; v. ad Cat. II, 1. Iug. XIX, 1. Nullo modo autem ferri potest Coleri coniectura: *occulta fuga sparsi, alii globis er. tent.*; neque magis probanda Gerlachii scriptura a Cortio petita *in occultam fugam sparsi; alii er. tent.*, quorum nemo vidit, qui *sparsi esse* dicantur, non potuisse id ipsum, ut spargerentur, *consilio* facere. — De dictione *uti solet* v. supra ad Fr. III, 52. — Quo referendum sit Fragmentum, satis obscurum est; tamen ex commemorata *fiducia gnaritatis locorum* coniectio de fugitivis hic dictum fuisse; qui quum *rebus perditis* fuisse dicantur, de nulla re commodius id intelligi potest, quam de Crixi clade, coniuncta opera L. Gellii consulis et Q. Arrii praetoris secundo belli anno, i. e. 72. a. Chr. n., iis illata; cf. Appian. B. C. I, 117. *Οἱ δ' ἐν ἄστει τοὺς ὑπάτους ἐξέπεμπον μετὰ δύο τελαῶν, καὶ τούτων ὑπὸ μὲν θατέρου Κοῖξος ἡγούμενος τρισμυρίων ἀνδρῶν περὶ τὸ Γάργαρον ὄρος ἤπτατο, καὶ δύο μέρη τοῦ στρατοῦ καὶ αὐτὸς συναπώλετο αὐτοῖς.* Plutarch. in Crasso c. 9, extr. *Ἀμφοτέρους ἐξέπεμπον τοὺς ὑπάτους, ὧν Γέλλιος μὲν τὸ Γερμανικὸν ὕβρει καὶ φρονήματι τῶν Σπαρτακίων ἀποσχισθὲν ἐξαίφνης ἐμπέσων ἅπαν διεφθειρε.* Liv. Epit. XCVI. „Q. Arrius praetor Cricum, fugitivorum ducem, cum viginti millibus hominum ce-

79. Unus constitit in agro Lucano gnarus loci nomine Publipor.

80. Et eodem tempore Lentulus duplici acie locum editum, multo sanguine suorum defensum, postquam ex

cidit. Oros. V, 23. *Deinde consules Gellius et Lentulus adversus eos (se. servos) cum exercitu missi; quorum Gellius Cricum acerrime pugnantem proelio oppressit.*

Fr. 79. [Cort. p. 963. Gerl. ed. mai. III, 3. ed. min. III, 70. p. 220, 6. Debr. IV, 86.] Priscian. VI, 9, 48. p. 251. Kr.; ad nomen *Publipo* respexit etiam Probus Instit. gramm. II, 1, 34. (Corp. Gramm. lat. Vol. I. p. 116. Lindem.) Ex verbo *constitit* conicias Publiporem ex longa fuga in Lucaniam devenisse. Quod si quis post Crixi cladem factum putaverit, nos habebit non dissentientem, quamquam pro certo affirmare nolim. — Perquam inepte Gerlachius Vol. III. p. 84. de Publipore „is, inquit, reliquias fugitivorum collectas trans Alpes ducere voluisse existimatur, sed in Pompeium ex Hispania redeuntem incidit, a quo caesus est.“ Haec quomodo *tertio* libro narrari potuerint, quo primus et secundus tantum belli annus continetur, nemo, qui sana mente est, intelliget. Sed his ineptiis non contentus homo levissimus et prorsus nugatorius, quo rei fictae veritatis speciem adderet, ad Ciceronis auctoritatem or. in Verr. V. c. 15 et 16. provocat, ac lectores ad eos scriptorum locos remittit, quos ipse p. 31. de fine belli Spartacii contulit, quibus omnibus non magis de Publipore dicitur, quam in Ovidii carmine de arte amandi.

Fr. 80. [Cort. p. 979. Gerl. ed. mai. III, 37. ed. min. III, 78. p. 223, 14. Debr. IV, 11.] Non. XIV, 11. p. 538, 32. Merc. — *Et ante eodem* in Sallustii edd. sine idonea causa omissum est. — Pro *locum editum* in Nonii codd. corrupte legitur *longum editum*, quod correctum a Junio et Mercero. — *Defensum* e coniectura scripsimus pro *defensus*, quod Nonii codd. constanter tenent. Id Sallustii editores omnes parum probabiliter mutarunt in *defendens*; nam quum periodus manca sit, propius accedit ad verum *locum editum* simul cum participio regi verbo, quod Nonius addere neglexit, quam substantivum cum adiectivo pendere ex *defendens*, quod coniecturae editorum debetur. Quare commate post *editum* distinximus. Quae sequuntur tum a scriptura, tum a sententia aliquantum habent difficultatis. Nam quae in Nonii codd. leguntur verba *astari, ostari, hostari, obstari, obstare*, corrupta sunt omnia, sed certa via ducunt ad *ostentari*, quod e coniectura scripsimus, relecto absurdo Coleri commento *hastati*, quod multas Sallustii edd. invasit, aliis *astare* tenentibus. Verbis obscurioribus autem hoc significari videtur,

sarcinis paludamenta ostentari et delectae cohortes intellegi coepere . . . .

81. Citra Padum omnibus lex Lucania fratra fuit.

CAP. VI.

Res urbanae. — Oratio Lic. Macri. — Contentiones de restituenda potestate tribunicia. Fr. 82—85. [Anni 74—72. a. Chr. n.]

82. Oratio Macri Licini tribuni plebis ad plebem.

Si, Quirites, parum existumaretis, quid inter ius

Lentulo valde a servis presso copias auxilio venisse, easque *paullatim, dum propius accedunt, cognitae fuisse*, quum primo sarcinae dubiam speciem obicerent, deinde vestis militaris (*paludamenta*) appareret, denique ipsae delectae cohortes clare intelligerentur. *Ex sarcinis* igitur hic idem fere est atque *per sarcinas quasi pellucientia paludamenta* etc. (aus dem Gepäck heraus, durch das Gepäck hindurch). Quae pugna intelligenda sit, et quo loco facta, dici non potest. Hoc unum certum, post Cixi demum cladem Lentulum cum Spartaco pugnassee, ut patet ex Livii Epit. XCVI. Num huc pertineat locus apud Flor. III, 20, 10. *Inde iam consulares quoque aggressus (Spartacus) in Apennino Lentuli exercitum percellidit*, dubium est.

Fr. 81. [Deest apud Curt. — Gerl. ed. mai. Vol. III. p. 148. n. 248. ed. min. Inc. 71. p. 239, 16. Debr. III, 93.] Fragmentum, quod exstat apud Cleon. p. 1934. Putsch., vitiosa scriptura ita obscuratum est, ut de recta eius explicatione desperandum sit; frustra enim quaeras quid in corrupta voce *fratra* lateat. Sed praeterea etiam *lex Lucania* de vitio suspectum est, non solum quia adiectivi forma *Lucanus* est, nunquam *Lucanius*, sed etiam quia neque de singulari quadam lege Lucana constat, neque intelligitur, quid talis lex ad omnes citra Padum pertineat. In tantis tenebris nihilominus satis magna verisimilitudinis specie conici potest ad Spartacum et fugitivos haec pertinere, quia Padi et Lucaniae mentio vix de alia re fieri potuit. Ex Italia enim inferiore ad Padum et in Galliam cisalpinam progressum esse Spartacum aperta docent scriptorum testimonia; cf. Appian. B. C. I, 117, in. *Σπάρτακον δὲ διὰ τῶν Ἀπεννίνων ὁρῶν ἐπὶ τὰ Ἄλπεια καὶ ἐς Κελτοὺς ἀπὸ τῶν Ἀλπειῶν ἐπειγόμενον ὁ ἕτερος ἕπατος προλαβὼν ἐκάλυψε τῆς φωνῆς, καὶ ὁ ἕτερος ἐδίωκεν*. Plutarch. in Crass. c. 9, extr. *Λέντλου δὲ τὸν Σπάρ-*

a maioribus relictum vobis et hoc a Sulla paratum servitium interesset, multis mihi disserendum fuit docen-

τακον μεγάλους στρατοπέδοις περιλαβόντος ὁρμήσας ὁμοσε καὶ μάχην συνάψας ἐκράτησε μὲν τῶν προσβεβυτῶν, ἔλαβε δὲ τὴν ἀποσκευὴν ἅπασαν. Ὡθουμένω δ' αὐτῷ πρὸς τὰς Ἄλπειες Κάσσιος ὁ τῆς περὶ Πάδον Γαλατίας στρατηγὸς ἔχων μυρίους ἀπῆντησε καὶ γενομένης μάχης κρατηθεὶς καὶ πολλοὺς ἀποβαλὼν μόλις αὐτὸς ἐξέφυγε. Flor. III, 20, 10. *Spartacus apud Mutinam C. Cassii castra delevit*. Oros. V, 23. *Dehinc C. Cassium proconsulem idem Spartacus oppressum bello interfecit*.

Haec, olim scripta, iam impressa erant, quum Casselius V. D. ingeniosam loci desperati emendationem mecum communicavit, quam non possum quin hic subiiciam. Coniecit enim a Sallustio scriptum fuisse: *citra Padum omnibus lex Licinia fraudi fuit*, ea verba perquam acute ad narrationem caussarum belli socialis referens. Quae simpliciter dicitur *lex Licinia*, intelligenda est *Licinia et Mucia*, lata a. 95. a. Chr. n. a L. Licinio Crasso et Q. Mucio Scaevola coss., de qua cf. Cic. p. Cornel. Fr. 10. *Legem Liciniam et Muciam de civibus regundis video constare inter omnes, quum duo consules omnium, quos vidimus, sapientissimi tulissent, non modo inutilem sed perniciosam reipublicae fuisse*; ad quem locum Aconius p. 67. Orell. haec annotavit: *L. Lic. Crassum et Q. Muc. Scaevolam — significat. Hi enim legem eam, de qua loquitur, de regendis in sua civitate sociis, in suo consulatu tulerunt. — Verum ea lege ita alienati animi sunt principum Italiae populorum, ut ea vel maxima causa belli Italici, quod post triennium exortum est, fuerit*. Ad eandem legem spectat etiam Cic. p. Sest. 13, 30, ubi v. Schol. Bob. p. 296. Orell., et de Off. III, 11, 47, ubi cf. Beier. p. 264. Iam verba *citra Padum omnibus*, quibus fortasse praecessit *Italicis vel sociis*, aperte hoc significant, illam legem ad omnes socios Italicos usque ad Padum pertinuisse, ita ut quicumque in tota Italia usque ad id flumen essent populi, ea tenerentur; Transpadani enim, quippe apud quos illo tempore rarae adhuc essent coloniae, neque dum civitatis ita erant cupidi, ut Italici omnes, neque hanc ipsam ob caussam belli socialis erant particeps. *Fraudi esse alicui significat incommotum, damnum, detrimentum affere alicui*; cf. Cic. Epp. ad Famm. VII, 26, 5. *Lex sumptuaria, quae videtur λιτότητα attulisse, ea mihi fraudi fuit*. Id. Epp. ad Attic. V, 21, 12. *Fil senatusconsultum, ut neve Salaminiis, neve qui eis dedisset, fraudi esset*. Id. Philipp. VIII, 11, 33. *Qui ab armis discesserint — iis fraudine sit, quod cum M. Antonio fuerint*. v. annotata ad Catil. XXXVI, 2. Lex Licinia igitur quum dicatur omnibus citra Padum fraudi fuisse, sensus Frag-

dumque, quas ob iniurias et quotiens a patribus armata plebes secessisset, utique vindices paravisset omnis iuris sui tribunos plebei. Nunc hortari modo relicum est et ire primum via, qua capessundam arbitror libertatem. Neque me praeterit, quantas opes nobilitatis solus, im-

menti est: illam legem omnibus Italicis usque ad Padum pergravem fuisse, magnamque ipsis attulisse molestiam atque incommodum. Quodsi haec emendatio summa probabilitate non caret, Fragmenti locus erit post I, 15., ubi consentaneum est Sallustium, commemorata maiorum cura pro Italica gente, de iniquitate legis Liciniae Muciae non siluisse.

Fr. 82. [Cort. p. 967—978. Gerl. ed. mai. III, 22. ed. min. III, 1. p. 209. Debr. III, 98 a.] Haec oratio exstat in codd. Vaticae, Ciace., Ursin. et Balliol., de quibus v. Praef. Habita est a Licinio Macro, qui a. 73. a. Chr. n. tribunus plebis ad restituendam potestatem tribuniciam plebem incitare studuit, quae contentio inde a Sullae morte nobilitatis adversarios exercuit. Initium a. 78. fecerat M. Lepidus, a Catulo ceterisque optimatibus oppressus. Idem frustra tentaverat L. Sicinius a. 76., quum proximo anno consul C. Cotta lege lata tribunis plebis rursus aliquid dignitatis addidit. Anno post (74. a. Chr.) L. Quintius conatus est iura tribunorum plebis restituere, vehementer obnitente L. Lucullo, cui ille postremo tamen concessit. Deinde quam nonnulli alii eandem rem sine successu agissent, C. Licinius Macer exstitit, et acerrime in senatum et paucos potentes invectus, quo ius a Sulla ereptum rursus extorquerent, plebi suavit, ut militiam detrectarent, neque operam suam patriciis ad ullam rem commodarent. Sed quum senatus paullo ante lege Terentia et Cassia frumentaria (v. infra ad §. 19.) plebem aliquantum demulisset, et quaedam de restituenda tribunicia potestate promittere videretur, ne tum quidem Licinius, quod voluit, efficere potuit, tota re in Pompeii consulatum protracta. — De Macri oratoria facultate cf. Cic. Brut. c. 67, 238. *Non erat abundans, non inops tamen, non valde nitens, non plane horrida oratio; vox, gestus et omnis actio sine lepore; at inveniendis componendisque rebus mira accuratio, ut non facile in ullo diligentiore maioremque cognoverim, sed eam ut citius veteratoriam quam oratoriam diceret. Hic etiam in publicis causis probatur, tamen in privatis illustriorem obtinebat locum.*

§. 1. *Si parum existumaretis*) Haec laudat Donat. ad Ter. Phorm. I, 1, 11. *existumare* dicens pro *aestumare* positum, quod falsum esse ostendimus ad Catil. c. VIII, 2. p. 43. et ad Iug. c. LXXXV, 14. p. 461. Sensus hic est: si parum sciretis ac iudicaretis; sive, si iudi-

potens, inani specie magistratus, pellere dominatione incipiam, quantoque tutius factio noxiorum agat, quam soli innocentes. Sed praeter spem bonam ex vobis, quae metum vicit, statui certaminis adversa pro libertate potiora esse forti viro, quam omnino non certavisse, quam-

cio vestro parum constaret. — Pro *quid* Cort. et Gerlachius in ed. mai. soloece habent *quod*. — *Ius a maioribus relictum* intelligendum de tribunicia potestate; eadem ab Sulla paene sublata dicitur *hoc a Sulla paratum servitium*. — *Disserendum fuit*, quod codd. omnes tenent, in multis edd. temere mutatum in *diss. fuisset*; cf. Iug. LXXXV, 48. *Quae si dubia essent, tamen omnis bonos reipublicae subvenire decebat*. et v. Kruegeri Gramm. lat. §. 640. p. 875. not. 3. — Pro *docendumque* Vat. 2. praebet *docendique*, quod Faber inconsulto recepit; tam arte enim duo verba cohaerent, ut constructio mutari nequeat, quin recta dicendi ratio graviter laedatur.

§. 2. *Nunc*) Hae particula breviter indicatur praesens eaque vera rerum condicio, sententiae praecedenti contraria. Quare sensus est: quum vero haec omnia vobis notissima sint. V. ad Iug. c. LXXXV, 13. p. 450. ib. XIV, 17. et §. 24. et imprimis Hand. de Partice. Lat. Vol. IV. p. 340. §. 13. — *Primum* Cortius perperam pro adverbio habet, explicans *ante omnia*. Recte Gerlachius vidit adiectivum esse, quo subiectum definiatur; nam *ire primum* est *ire principem, ducem esse, praesire*.

§. 3. *Solus*) i. e. aliorum auxilio destitutus; cf. Iug. c. XIV, 17. *Exul patria, domo, solus, atque omnium honestarum rerum egens, quo accedam?* — *Inani specie magistratus*, i. e. tribunus plebis omni auctoritate per Sullam privatus. Similiter Vellei. II, 30, 4. *Tribuniciae potestatis Sulla imaginem inanem reliquerat*. — *Factio*, cui soli opponuntur, latinis idem significabat, quod recentiores voce *Camarilla* designant; cf. ad Iug. c. XXI, 1. p. 234.

§. 4—5. *praeter spem bonam — statui*) *Praeter* non pendet ex *statui*, sed cum substantivo iunctum breviloquentiae inservit eum in modum, ut sensus sit: *praeterquam, quod spes bona est ex vobis*. — Post *certavisse* in omnibus edd. puncto distinguitur, quod sententia ipsa flagitante in comma mutavimus; nam quum hoc dicat Macer, *se solum* certamen suscipere decrevisse contra factionem nobilitatis, quamquam *omnes alii* plebis commodum parum curent, luce clarius est haec ita cohaerere, ut maiore interpolatione disjungi nequeant. — *Omnes alii creati pro iure vestro* non sunt tribuni, sed ceteri magistratus, quibus salus civium suprema lex esse debebat. — *Vim cunctam* i. e. potestatem muneris sui. — *Gratis* hic valet

quam omnes alii creati pro iure vostro vim cunctam et imperia sua gratia aut spe aut praemiis in vos convortere, meliusque habent mercede delinquere quam gratis recte facere. Itaque omnes concessere iam in paucorum dominationem, qui per militare nomen aerarium, exercitus, regna, provincias occupavere, et arcem habent ex spoliis vestris, quum interim more pecorum

sine mercede, sine commodo, quo sensu Catil. c. XVI, 3. *gratuito* legitur, ubi v. annot.

§. 6. *concessere in — dominationem*) De hac dictione v. ad Fr. I, 11. — *Per militare nomen* non significat, ut Wassius vult, *quia dicuntur imperatores*; sed quum *nomen* saepe *rei ipsi* oppositum *speciei* vim accipiat, sensus verborum est *militiam* sive *bellum praetendentes*, vel, ut Cortius non male interpretatur, *eo praetextu, quod bellum geratur contra hostes reipublicae*. Eandem sententiam Sallustius, sed ut suam, protulit Iug. c. XLI, 7. *Paucorum arbitrio belli domique agebatur; penes eosdem aerarium, provinciae, magistratus, gloriae triumphique erant*. — *Arcem habent ex spoliis vestris*, i. e. flumen potentiae suae praesidium habent iis ipsis rebus, quas vobis eripuerunt. — *Multitudo* quum appositio sit subiecti, quod verbo *praebetis* continetur, plenior oratio sic se habet: vos, qui *multitudine* sive numero praestatis, habendos fruendosque vos praebetis *singulis*. — *Habendos* invidiose dictum significat plebeios nobilitati se in servitatem tradere quasi *rem*, quae ab illis possideatur. — Verba *nisi quia vobismet ipsis — dominos destinatis* ita spectant ad praecedentia *vos habendos fruendosque praebetis*, ut dominorum destinatio sola eximat ex servili obedientia; cf. Handii Tursell. Vol. IV. p. 235. §. 17. qui bene ita disseruit: „His loquendi formulis (*nisi quod, nisi quia*) utuntur Latini ad significandam exceptionem, qua id, quod antea dictum, non totum tollitur, sed aliquid apponitur, quod primariam sententiam aliquo modo moderetur aut coërceat.“ Cum magna acerbitate autem Macer quem solum reliquum dicit libertatis usum in creandis magistratibus, eundem arguit a plebe ad servitium suum stabiendum converti. — *Vobismet ipsis* constans est codd. lectio, quam Cortius ex ed. Venet. mutavit in *vobismet ipsi*. Id Gerlachius Vol. III. p. 93. unice verum dicit, et tamen titubans, ut solet, in ed. min. dativum reposuit. Utrumque hic commode dici potest; nam si *ipsi* dicitur, sensus est: *dominos vobis non alii destinant, sed ipsi hoc factis*; in dativo vero hoc inest: *dominus non aliis destinatis, sed vobis ipsis*. Quare

vos multitudo singulis habendos fruendosque praebetis, exuti omnibus, quae maiores reliquere, nisi quia vobismet ipsis per suffragia, uti praesides olim, nunc domi-
7 nos destinatis. Itaque concessere illuc omnes, et mox,
si vostra receperitis, ad vos plerique; raris enim ani-
8 diorum sunt. An dubium habetis, num officere quid

a codd. non est recedendum. cf. Gramm. lat. nostr. §. 121, 10. additam. 2. p. 311. Krügeri Gramm. lat. §. 417. p. 555.

§. 7. *concessere illuc omnes*) Cortius et Gerlachius in ed. mai. contra codd. ediderunt *conc. illic omnes*, eodem soloeccismo, quo Fr. I, 11. scripserunt *in gratia concedere*. — *Illuc* est *ad illos* sc. dominos vestros; cf. ad Catil. c. V, 2. p. 27. et ad Iug. c. XIII, 5. p. 68. — *Et* particula ante *mox* ferri quidem potest, sed tamen in aperta oppositione conversi rerum status mirum quantum languet. Quare haud scio an Sallustius at scripserit. — *Ad vos plerique*, sc. concedent; cf. ad Iug. LXXV, 7. p. 398. Id non assecutus Gerlachius in ed. mai. ex interpolatis edd. veteribus scripsit *ad vos redibunt plerique*. — Pro *raris*, i. e. *paucis*, edd. nonnullae interpolatae habent *rarus*. Apte Faber contulit Tacit. Hist. I, 81. *Rari domos, plurimi amicorum tecta petivere*. Germ. c. 2. *Oceanus raris ab orbe nostro navibus aditur*. — *Ceteri* sunt *ignavi*, qui nihil audent ad potentiam tuendam. Cortius, qui non intellexit Maerum loco communi uti ad praecedentem sententiam confirmandam, verba *raris — defendenda* parenthesi inclusit, et *cetera* pro *ceteri* scribendo totius loci sensum pervertit.

§. 8. *num officere*) Cortius et Gerlachius in ed. mai. habet *ne officere*, pariter contra codd., atque contra grammaticam. — *Ex factione media consul* Faber interpretatur *qui vel maxime ad factionem pertinet*, quasi dictum sit *ex medio factionis*. Sed si quid video, ad talem sententiam requiritur, ut adiectivum substantivo praepo-
natur, quod et ratio ipsa dicendi exigit, et exempla ostendunt; cf. Cic. Phil. V, 12, 32. *Alteri sunt e mediis C. Caesaris partibus*. de Legg. II, 21, 53. *Hoc e medio est iure civili*. or. in Catil. IV, 9. *Habetis consulem ex media morte — reservatum*. Quintil. XII, 1, 28. *Ex mediis sapientiae praeceptis orationem trahet*. Quare *factionem mediam* a Macro intelligi puto eam, quae inter nobilitatem plebi infestissimam et acres plebeiorum propugnatores quasi media fuit moderatis partium studiis, neque huic sententiae, quam verba suadent, repugnat Cottae oratio ad populum, libro secundo relata.

vobis uno animo pergentibus possit, quos languidos socordesque pertinuere? Nisi forte C. Cotta, ex factione media consul, aliter quam metu iura quaedam tribuni plebei restituit; et quamquam L. Sicinius primus de potestate tribunicia loqui ausus, mussantibus vobis, circumventus erat, tamen prius illi invidiam metuere, quam vos iniuriae pertaesum est. Quod ego nequeo satis

— *Iura quaedam tribuni plebis restituit.* Haec illustrantur loco Ciceronis ex or. p. Cornel., Vol. II, 2. p. 78. Orell. *Inimicissimi* (sc. nobiles) *C. Cottae fuerunt, quod is consul paulum tribuni plebis non potestatis, sed dignitatis addidit*, ad quae verba Asconius l. I. haec habet: „Hic Cotta, ut puto, legem tulit, ut tribuni plebis liceret postea alios magistratus capere, quod lege Sullae iis erat ademptum.“ Eandem rem tangit Ascon. p. 66. v. Fragm. Hist. II, 51. — De *L. Sicinio* a. 76. a. Chr. n. tribuno plebis v. ad Fragm. II, 42. et 46. et cf. Cic. Divinat. in Q. Caec. 3, 8. *Iudiciorum desiderio tribunicia potestas efflagitata est*; ubi Asconius p. 103. Orell. *Primus, inquit, Sicinius tribunus plebis, nec multo post Quintius, et postremo Patianus perfecerant, ut tribuniciam potestatem populo darent consules Cn. Pompeius Magnus et M. Licinius Crassus.* — *Circumventus erat* Gerlachius Vol. III, p. 94. imperite explicat *occisus erat*, lectores remittens ad p. 15. ubi haec scripsit: „Sicinius libertatis poenas dedit. Paulo post enim subita morte exstinctus est; facinoris invidia oneratur Curio.“ Haec quamquam mera somnia sunt, tanta tamen est Gerlachius impudentia, ut falsis testimoniis lectores decipere non dubitet, addens *confer* or. M. Licin. Sall. Fragm. 3, 22. 2, 35. Val. Max. IX, 14. 5. Ascon. Pedian. in Divinat. p. 19. — quibus locis ne syllaba quidem de subita Sicinii morte a Curione machinata legitur. Scilicet hoc est historicum esse! *Circumventus* hic significat *oppressus*, i. e. vi et malis artibus coëreitus; cf. Catil. XXXI, 9. *Quoniam quidem circumventus ab inimicis praecipit agor.* ib. LI, 40. *Circumveniri innocentes coepere.* Fragm. I, 45, 1. *Iniuriae*, sc. ab illis vobis illatae. Verba *quam vos iniuriae pertaesum est* Arus. p. 253. Lind. laudat ex Hist. III.

§. 9—10. *spem frustra fuisse* sc. vestram, ius vobis redditum iri. — *Tumultus* est Lepidi, de quo actum libro primo. — Verba *ad exitium usque insontis tribuni* Faber falso refert ad Sicinium, quia is §. 8. *circumventus* dicatur. Hic enim agitur de Q. Opimio, suasore legis Aureliae, non interfecto, sed malitiosa adversariorum accusatione dignitate ac bonis everso. V. ad Fragm. Hist. II, 51.

9 mirari, Quirites. Nam spem frustra fuisse intellexistis. Sulla mortuo, qui scelestum imposuerat servitium, finem mali credebatis. Ortus est longe saevior Catulus. Tumultus intercessit Bruto et Mamerco consulibus; dein C. Curio ad exitium usque insontis tribuni dominatus est. 11 Lucullus superiore anno quantis animis ierit in L. Quinctium, vidistis; quantae denique nunc mihi turbæ con-

§. 11. *quantis animis*) i. e. quanta superbia, quo fastu et arrogantia; cf. Fr. Hist. I, 45, 24. *Quare igitur tanto agmine et animis incedit?* v. Drakenb. ad Liv. VII, 10, 8. Invidiose rem auxisse Macrum patet ex Plutarcho in Lucull. c. 5, extr. *Λεύκιον δὲ Κοίντον, ἄλλον δημαγωγόν, ἐπαναστάτα τοῖς Σύλλα πολιτεύμασι καὶ ταράττειν τὰ πράγματα πειρώμενον ἐκ τοῦ καθεστῶτος ἰδίᾳ τε πολλὰ παραμυθούμενος καὶ δημοσίᾳ νοουθετῶν ἀπέστησε τῆς πείρας καὶ κατεστόρεσε τὴν φιλοτιμίαν.* De L. Quinctio v. etiam Cie. Brut. c. 62, 223. — *Agebantur*, quod omnes eodd. tenent, in interpolatis edd. male mutatum in *agerentur*; nam quo sententia gravior fiat, quae potuissent fieri, Macer ut iam facta enunciat. Ceterum *quae* non unice ad proximum nomen *turbæ* refertur, sed omnino omnia, quae in antecedentibus dicta sunt, complectitur. — *His civilibus armis est in partium certamine, quod inde a Mario et Sulla usque ad hoc tempus pertinuit.* — *Dicta alia, sc. sint, ad causam certaminis probandam*, i. e. *quum alio quidem practactu pugnatum sit, sed revera certatum* etc. — *Certatum utrinque* quid sit, patet ex Fr. I, 11. *Pauci potentes sub honesto patrum aut plebis nomine dominationem affectabant.* Sine iusta causa igitur R. Jacobsius pro *utrinque* scribendum coniecit *utique*, neque magis necessarium aut verum est, quod Linkerus de Praef. urbis Ferr. lat. p. 8., reiecta Jacobsii coniectura, proposuit *utrinque*. Quippe praeter nobiles Macer etiam notat eos, qui plebis causam se agere simulantes dominationem affectabant, velut Cinna et Lepidus. — *De dominatione in vobis* Gerlachius Vol. III. p. 95. miserabili modo ita, si diis placet, illustrat, ut ad insanias suas, quibus p. 51. barbaram constructionem Fr. I, 9. *quorum in gratia plerique concesserant* defendit, lectores remittat, et praeterea Cat. c. 42. comparet, ubi ne littera quidem est, quae huc pertineat. Ablativi ratio repetenda est a verbo *dominari*; quod quum ita usurpetur, ut vel quietis notio praevalcat (*dominari*, i. e. dominum esse, in aliqua re), vel motus et actionis in obiectum directae notio potior sit (*dominari*, i. e. dominationem

citantur! Quae profecto incassum agebantur, si prius quam vos serviundi finem, illi dominationis facturi erant; praesertim quum his civilibus armis dicta alia, sed certatum utrimque de dominatione in vobis sit. Itaque cetera 12 ex licentia aut odio aut avaritia in tempus arsere; per-

exercere in aliquos), eadem dicendi ratio etiam in substantivo conspicua est. Ita igitur differt *dominatio in vos et dominatio in vobis*, ut illud simpliciter designet *obiectum* dominationis, i. e. eos, qui dominationem patiuntur, hoc paullo generalius indicet, *ubi* sive *apud quos* dominatio valeat. Utrumque eodem redit, nisi quod accusativus, quo Sallustius in eadem re *Fragm. I, 45, 2.* usus est, servitii notionem graviorem habet. Cum nostro loco congruit *Cic. in Verr. V, 68, 175. Tulit haec civitas regiam istam vestram dominationem in iudiciis et omni republica.*

§. 12. *Itaque cetera—arsere*) Haec Arusianus v. in *tempus p. 241.* Lind. ex III laudat. — *Arsere* Cortius perperam interpretatur *afflicta et vexata sunt*, ac perversius etiam alteram suadet explanationem, ut *arsere* de nobilibus dictum *cetera* obiectum habeat, structura ac sententia tali, qualis est apud *Virg. Ecl. II, 1. Formosum pastor Corydon ardebat Alecin.* At *Faber* scite monuit *ardere* translate dici de iis, quae vel ipsa vehementer commota et agitata sint, vel propter quae homines exagitantur, coll. *Liv. II, 29, 12. Iam hic, quo nunc omnia ardent, conticescet furor.* Id. VI, 31, 1. *Insequentis anni principia statim seditione ingenti arsere.* *Cic. Epp. ad Q. Fr. II, 15, extr. Res ardet invidia.* Quare sententia loci haec est: cetera, prout licentia aut odium aut avaritia valebat atque instigabat, per aliquod tantum tempus *homines exagitabant eorumque studia et cupiditates exercebant.* — *In tempus*, quod praegnanti sensu est in aliquod tempus (v. *Hand. de Particc. lat. Vol. III. p. 338. §. 3.* et *Tacit. Ann. XIV, 20, 2.*), opponitur sequentibus verbis *permansit una res modo, quae utrimque quaesita est*, quo sententia haec efficitur: cetera certamina in aliquod tempus modo vigerunt; sed contentio de tribunicia potestate sola per totum hoc tempus continua fuit, neque unquam intermissa. — *Utrimque quaesita* Cortius recte interpretatur „a plebe, ut confirmarent, ab optimatibus ut tollerent.“ — *Telum* dicitur potestas tribunicia non quo ea plebes defendatur, sed quod eius ope impetus in nobilitatem paucosque potentes fieri possunt; cf. *Tacit. dial. de orat. c. 5. Non hercule lorica aut gladius in acie firmius munimentum, quam res et periclitanti eloquentia praesidium simul et telum, quo propugnare pariter et incessere possit.* *Liv. V, 29, 9. Si tribunicia vis tribunicio auxilio repelli nequeat,*

mansit una res modo, quae utrimque quaesita est, et erepta in posterum, vis tribunicia, telum a maioribus libertati paratum. Quod ego vos moneo quaesoque, ut animadvortatis, neu nomina rerum ad ignaviam mutantes otium pro servitio appelletis. Quo iam ipso frui, si

aliud telum patres inventuros esse. Id. III, 69, 2. *Iuventus detractionem militiae telum acerrimum adversus patres habere solita erat.*

§. 13. *Quod ego vos moneo quaesoque, ut animadvortatis*) Hisdem plane verbis auctor usus est in *Ep. Pompeii, Fragm. III, 1, 8.*, neque multum diversis in *or. Philippi I, 51, 9.* Etiam proxima sententia *neu nomina rerum* etc. similiter prolata est a *Catone in Catil. c. LII, 11.* — *Ad ignaviam*, i. e. secundum ignaviam vestram, congruenter ignaviae vestrae; cf. *Hand. de Particc. Lat. Vol. I. p. 107 sq. §. 2. Cic. Epp. ad Fam. XV, 6. Ad meum sensum et ad illud sincerum ac subtile ingenium nihil potest esse laudabilius, quam cauta oratio.* — *Otium pro servitio appelletis*, i. e. otium appelletis, quod servitium appellandum est. — *Verbis vera et honesta* hic significatur *ius libertatis plebi a maioribus relictum*, cui opponitur *flagitium*, i. e. *vis et superbia nobilitatis.* — *Non est condicio, i. e. non ita comparatae res sunt, ut frui possitis*; sive simplicius, *frui non licet.* — *Animum advortere* sc. nobiles ad ea, quae agilis; animo intento sunt. In ed. *Venet.* ex interpolatione est *animum advortite*, quod *Cortius* et *Gerlachius* ed. mai. inconsulto receperunt. — *Pro gravitate* *Orellius* in ed. *Oratt. et Epp. a. 1831.* e coniectura scripsit *probitate*, quod codicum lectio probabilem non admittat interpretationem. Qui eius error inde fluxit, quod sibi persuaserat ablativo contineri obiectum comparisonis inter *iniuriam* et eius contrarium. Sed dubitari non potest, quin *gravitate* recte se habeat, quippe quod caussae potestate positum significet *per gravitatem.* Sententia enim haec est: omnis iniuria (sc. quae inferitur) gravitate sua tutior est (sc. quam infirma patientia), i. e. omnes, qui iniuriam inferunt, viribus suis tutiores sunt, quam qui patiuntur. *Gravitas* hic *vires et potentiam* designat, ut apud *Caes. B. G. IV, 3, 4. Hos quum Suevi propter amplitudinem gravitatemque civitatis finibus expellere non potuissent*: ubi v. *Herzog.* Eandem sententiam *Sallustius* aliis quoque turbulentis oratoribus tribuit, velut *Memmio, lug. XXXI, 14. Ita quam quisque pessime fecit, tam maxime tutus est*: et *Lepido, Fragm. Hist. I, 45, 6. Per sceleris immanitatem adhuc tutus fuit.* — *Artius habebunt*, sc. vos, i. e. magis vos prement. cf. *lug. c. LXXXV, 34. Neque illos arte colam, me opulenter.* *Plaut. Asin. I, 1, 63. Quamquam illum mater arte contenteque habet.*

vera et honesta flagitium superaverit, non est condicio; fuisset, si omnino quiessetis. Nunc animum advortere, et nisi viceritis, quoniam omnis iniuria gravitate tutior est, artius habebunt. Quid censes igitur? aliquis vostrum¹⁴ subiecerit. Primum omnium omittendum morem hunc, quem agitis, impigrae linguae, animi ignavi, non ultra

§. 14. *omittendum*) Hoc omnes tenent codd.; sed quum Arus. v. ago, p. 212. Lind. hunc locum sic afferat: *amittendum hunc morem, quem agitis*, Orellius et Gerlachius in ed. min. *amittendum* receperunt, quod valde inconsulto factum, non magis certissima librorum fide, quam recta dicendi ratione, cuius certior etiam est auctoritas, obstante. Verissime enim Faber: „*omittimus*, inquit, volentes et sponte, *amittimus* inviti et casu;“ quibus adde, quae diximus ad lug. c. XXXI, 17. p. 186. In tanto sensus discrimine, constanter a scriptoribus observato, non difficile erat videre *amittendum* apud Arusianum corruptum esse, neque ullam causam esse, cur ei maior fides, quam Sallustii codicibus tribuatur. Nimirum ad tempus oblitus est Orellius Arusianum non instar oraculi esse aut ab ipso Apolline exaratum, sed pariter ut alios libros hic illie corruptelis deformatum, certiorisque fidei, quam relicta, ea tantummodo esse apud eum verba, quae ad lemmata articulorum spectant. Huius autem articuli lemma non est *amittere*, sed *agere*. — Quae sequuntur verba, ita comparata sunt, ut *impigrae linguae, animi ignavi* genitivi sint attributivi ad *morem hunc* pertinentes, *non ultra concionis locum memores libertatis* appositio *vos* subiecti, quod in *agitis* verbo inest. Aliam interpretationem inierunt Gerlachius et Orellius, qui *impigrae linguae, animi ignavi* pro nominativis vel vocativis habent, Romanos ipsos ita a Macro appellatos rati. Sed quamquam concedendum est, Latinos pariter atque Graecos interdum hae synecdoche usus esse, ut *corporis* partes pro universa persona ponerent (cf. Plaut. Poen. I, 2, 173.), tamen non id sibi permiserunt ut homines dicerent *animos*, quippe quod paene absurdum videri deberet. Ut autem recta dicendi ratio hanc interpretationem respuit, ita peculiaris nostri loci natura illam alteram commendat atque flagitat. Nam verba *morem hunc* nisi accuratius definiuntur, ut seiri possit, *qualis* mos intelligatur, sine illis genitivis non solum obscura, sed prorsus absona sunt. — Ad verba *non ultra concionis* etc. Wassius scite notavit Sallustium imitatum videri Demosthenem in Philipp. IV. p. 53. *Οὐδέν ἐστιν, ὃ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τῶν πάντων δυσκολώτατον εἰς τὸ παρὸν, ἢ ὅτι ταῖς γνώμαις ὑμῖς ἀφροστήκατε τῶν πραγμάτων, καὶ τοσούτον χρόνον σπουδάζετε, ὅσον ἐν κἀθῆ-*

15 concionis locum memores libertatis. Deinde (ne vos ad virilia illa vocem, quo tribunos plebei, modo patricium magistratum, libera ab auctoribus patriciis suffragia maiores vostri paravere) quum vis omnis, Quirites, in vobis sit, et quae iussa nunc pro aliis toleratis, pro vobis agere aut non agere certe possitis, Iovem aut alium quem

σθε ἀκούοντες ἦν προσαγγελητὶ τι νεώτερον. Εἴτ' ἀπελθὼν ἕκαστος ὑμῶν οὐδὲν φροντίζει περὶ αὐτῶν, ἀλλ' οὐδὲ μέμνηται.

§. 15. *Deinde Iovem aut alium quem deum consultorem expectatis?*) Alterum, quod censet Macer, per interrogationem elatum, hanc habet sententiam: *Dein* (sc. censeo), quum in vestra manu sit vobis ipsis consulere, *ne expectate Iovem aut alium quem deum consultorem*. Ita recte Debrossius hanc periodum constituit, quae olim puncto post *possitis* finiebatur, interrogatione in sequentibus sublata. In parenthesi varie turbatum fuit. Quo enim quum non intelligerent editores, alii inde fecerunt *quum*, alii *quis*, contra fidem codicum. Rursus alii aliter voce *modo* laborant. Ciacconius enim, *quis* pro *quo* scribens, *modo* delendum censet, Orellio non multum dissentiente; — Ursinus maluit *quis tribunos pl. modo, modo p. m.*; — Cortius non geminat quidem particulam, sed pro geminata accipiendam censet; — Debrossius *quo tribunis plebei mandando patriciam mag.* scripsit; — Gronov. Observv. I, 25. p. 157. *quo* per *mesin* a *modo* seiunctum putans pro *quomodo* capit; — Orellius denique *modo* ad praecedentia trahens *duntaxat* interpretatur, quia patricii ab eo magistratu omnique eius iure exclusi essent. Haec omnia falsa. Primum tenendum est *quo* ad *virilia illa* relatum non esse pronomen, sed adverbium, quo relatio generalior quaedam conficitur, quam per adiectivam formam cum praecedente nomine congruentem. Huius dicendi generis, quo epusae atque instrumenti notio generaliter exprimitur, similia est ratio, quae conspicitur in *qua* et *ea* adverbis, quibus locus ita, ut nulla ad praecedentis substantivi genus atque numerum relatio sit, indicatur; cf. Nep. I, 3, 1. *Pontem fecit in Histro flumine, qua copias traduceret*. Id. XVIII, 8, 4. *Duae erant viae, qua ad adversariorum hibernacula posset perveniri*. Sall. lug. XXXVIII, 6. *Locum hostibus introeundi dedit, eaque Numidae cuncti irruere*, ubi v. Cort. Neque alia dicendi ratione nititur, quod pro *a quibus* etiam poni potest *unde*, pro *apud quos* etiam *ubi*, pro *ad eos* etiam *illuc*, et plurima huius generis alia. Quare *quo* ad *virilia illa* relatum non minus recte habet, quam in vernacula *um euch nicht zu jenen mannhaften Thaten aufzufordern, wodurch ihr* etc., pro *durch welche ihr*.

deum consultorem exspectatis? Magna illa consulum imperia et patrum decreta vos exsequendo rata efficitis, Quirites, ultroque licentiam in vos auctum atque adiutum properatis. Neque ego vos ultum iniurias hortor, magis 17

— *Plebei* (de qua genitivi forma v. Schneideri Gramm. lat. II, 1, p. 359.) praebent codd.; Cortius scripsit *plebi*. — Verbis *modo patricium magistratum* significatur magistratus, quem patricii soli habebant, neque aditum ad eum plebeis concedebant, verna-
cula *die ausschliesslich patricische Würde*. Consulatum intelligi lege Licinia et Sextia a. 377. a. Chr. n. patriciis extortum clarum est. In tanta sententiae perspicuitate interpretibus, quominus verum perspicerent, unice offuisse videtur insolitus *modo* particulae locus, quae frequentius sane vocabulo, ad quod pertinet, postponitur. Sed etiam ante id collocari posse recte praecipit Handius de Partice. Lat. Vol. III, p. 651. — *Libera ab auctoribus patriciis suffragia* quae intelligenda sint, patet ex Livio VIII, 12, 14. *Dictatura* (Q. Publili Philonis a. 339. a. Chr. n.) *popularis fuit, quod tres leges secundissimas plebei, adversas nobilitati tulit, unam ut plebscita omnes Quirites tenerent, alteram, ut legum, quae comitiis centuriatis ferrentur, ante initum suffragium patres auctores fierent, tertiam, ut alter utique ex plebe censor crearetur.* — Pro auctoribus patriciis Ciacconius maluit auctoribus patribus, quod res ipsa flagitare videtur; patres enim non diversi sunt a senatu, qui hic intelligitur, sed probe discernendi a patriciis, qui inde a Servio Tullio universam nobilitatem sive gentes nobilium complectebantur. Inde perspicitur, cur nunquam *patricii* pro *patribus* dicerentur, quamquam inverso modo *patres* interdum latiore sensu pro *patriciis* dicti sunt; v. Beckeri Antiqq. rom. Vol. II, 1, p. 141. Nihilominus verba huius loci integra putamus, Maerumque invidiose magis quam vere suffragiorum auctores *patricios* dixisse, quum tantummodo *patres* i. e. senatus dicendus esset. — Pro *quum vis*, qt. codd. praebent, edd. vet. interpolatae habent *quamvis*. — Eadem codicum lectionem *et quae* mutarunt in *uti quae*. — Verba *quae iussa pro aliis toleratis* Cortius bene vidit spectare ad militiam, gravissimum plebeiorum onus (cf. Iug. c. XLI, 7.); ita enim sententiam supplet: illis nempe militatis, illis vincitis. Ceterum *iussa* non obiectum verbi, sed attributum relativi est. — *Aut non agere certe*; his verbis Macer iam digitum quasi intendit ad id, quod toti eius orationi finis propositus est, ut plebs, quo nobilitatem frangat, militiam detrectet.

§. 16. *Magna*) Recte Cortius: „ut omnia in hac oratione, ita et vox *magna* ad invidiam comparata, pro *magnifica, alta, superba*.“

uti requiem cupiatis; neque discordias, ut illi criminantur, sed earum finem volens iure gentium res repeto, et si pertinaciter retinebunt, non arma, neque secessionem, tantummodo ne amplius sanguinem vestrum praebeatis, 18 censebo. Gerant habeantque suo modo imperia, quae-

cf. Liv. XXXIV, 5, 6. *Verba magna, quae rei augendae causa conquirantur, et haec et alia esse scio*. Id. XXXV, 2, 2. *Tam adversae quam secundae res magnis sermonibus celebrabantur*, ubi v. Drakenb. Hor. Sat. I, 6, 73. *Pueri magnis e centurionibus orti*. — Sententia haec ἀσυνδέτως priori adiecta proprie per *at* particulam illi contraponenda erat. — *Properatis* ad analogiam *ire* verbi cum supino iunctum est, de quo diximus ad Catil. c. XXXVI, 4, p. 168. cf. Fr. V, 17. *Video indigentiam dona quae situm gratiae properantem*. Paullo insolentius quidem eadem constructio statim post *ex hortor* verbo pendet, sed commodam excusationem habebit, si reputaveris in *hortari* transitivam sententiam esse, quae in *properare* intransitiva est. Verba *neque ego vos ultum iniurias hortor* sine *ego* pronomine laudat Arus. v. *hortor*, p. 234. Lind. ex III., *ultum* explicans *ultum ire*, unde hoc certe patet falso Fabrum ad Cat. V, 9. conicere librariorum culpa *ire* ante *iniurias* excidisse.

§. 17. *cupiatis*) Edd. veteres interpolatae *capiatis*. — *Res repeto*, i. e. iura nobis erepta ut nobis restituantur postulo, metaphorâ sumptâ a fetialibus, qui, antequam populus Romanus bellum faceret, mittebantur *ad res repetendas*, cuius instituti haec erat vis, ut gens hostilis rapta restitueret, aut alio modo satisfaceret; cf. Liv. I, 32, 6. sqq. Brisson. de Form. IV, p. 341. — Pro *censebo*, quod in omnibus codd. est, Cortius ex edd. interpolatis scripsit *censeo*, non assecutus futuram propter praegressum *retinebunt* utique esse necessarium. — De duplici structura *censere* verbi, ex quo primum accusativus obiecti, deinde enunciatio finalis apta est, cf. ad Catil. c. V, 9, p. 31. et ad Iug. c. XXV, 1, quibus locis similes constructiones illustravimus. *Censere arma* eadem breviloquentia dictum, ut *iubere legem* (v. ad Iug. c. LXXXIV, 1, p. 436.), *decernere praemium* (v. ad Cat. c. XXX, 6, p. 146.) Caes. B. G. VII, 77, 2. *Pars deditionem, pars eruptionem censebant*. Liv. X, 12, 3. *Bellum Samnitibus patres censuerunt*. Tacit. Ann. III, 57, 1. *Nec tamen repertum, nisi ut effigies principum, aras deum, templa et arcus aliaque solita censerent*. Quae exempla Fabro debentur.

§. 18. *suo modo*) i. e. fastu et arrogantia ipsis propria. —

rant triumphos, Mithridatem, Sertorium et reliquias exsulum persequantur cum imaginibus suis; absit periculum et labos, quibus nulla pars fructus est. Nisi forte 19
repentina ista frumentaria lege munia vostra pensantur, qua tamen quinis modis libertatem omnium aestuma-

Cum imaginibus suis significat sociis et adiutoribus imaginibus suis *usi*, cui sententiae tacito opponitur *sine vobis*. Mirifice autem Faber hic observat, *cum* saepe ita poni, ut contemptus atque indignationis vim habeat; quasi ulla praepositio ullusve casus, quibus *grammatica* nominum ratio indicatur, honorem aut contemptum significare possint, quae, si quando locum habent, in universa sententia, non in praepositione insunt. *Cum*, quod in universum duarum rerum coniunctionem designat, hic indicat imagines nobilibus ita adhaerere, ut sine iis constare nequeant. Contemptus igitur vel potius ironia in eo cernitur, quod nobiles iubentur a re vanissima, sed cui illi plurimum tribuunt, auxilium ad bella gerenda petere. — *Quibus* refertur ad *iis* (i. e. *vobis*), quod in antecedentibus ad *absit* supplementum est; cf. Krügeri Grammat. lat. §. 549. p. 737. nostr. §. 145, 4, p. 486.

§. 19. *repentina ista frumentaria lege*) Intelligitur lex Terentia et Cassia frumentaria, lata a. M. Ter. Varrone et C. Cassio Varo cons. a. 73. a. Chr. n. cf. Cic. in Verr. III, 70, 163. et V, 21, 52. *Repentina* ea lex dicitur, quia, quum plebs iam per longius tempus caritate annonae premeretur patribus opem non ferentibus, consules, ne seditio oriretur, praeter expectationem lege lata animos demulserunt. — *Ista* in universum designat, quod ad secundam personam pertinet (v. Grammat. lat. nostr. §. 121, 5. p. 299 sqq.); quare h. l. est: vel in vestrum commodum lata, vel *vobis grata*. Hoc verisimilius, quia Maecius legem apud plebem in invidiam vocare studet. — *Munia* capienda sunt de stipendiis et militiae laboribus plebi pro potentia nobilitatis subeundis. — *Quinis modis*. Scilicet lege frumentaria cuiusvis civi permittebatur in singulos menses quinque tritici modios vili pretio emere; v. ad Fr. I, 45, 11. Pro modio autem senos asses cum triente solvebant, teste Schol. Bob. ad Cic. p. Sest. p. 300. et 303. Orell. Universa Maecii sententia hic et in sequentibus ostendit, patres eo consilio plebi vilius frumentum praebuisse, ut hoc beneficio libertatis studia omitteret. — *Qui* quum referatur ad *modis*, sensus est: quini isti modii non minus tenuem vobis victum praebent, quam servis alimenta carceris.

et ignaviam cuiusque tenuissima spe frustratur) Cod. Vat. 1. et *ignam quisque tenuissimas per frustratur*; — Vat. 2. et *ignavi*

vere, qui profecto non amplius possunt alimentis carceris. Namque ut illis exiguitate mors prohibetur, senescunt vires, sic neque absolvit cura familiari tam parva res, et ignaviam cuiusque tenuissima spe frustratur; 20 quae tamen quamvis ampla quoniam serviti pretium osten-

quisque tenuissima perfrustrantur; — cod. Ciaec. et *ignavi cuiusque tenuissima spe frustratur*. Hae codicum discrepantiae multum editores torserunt. Edd. Ven. enim praebent *et ignavi qui usque tenuissimas perfrustrantur*; — Puteanus apud Carrionem et *ignavus quisque tenuissima spe frustratur*; — Gruterus et *ignavissimi quique tenuissima spe frustrantur*; — Gronov. Obs. III, 2. p. 343. ed. Lips. et *ignavi cuiusque tenuissimas spes frustratur*. Haec attulimus, non quo singula refelleremus, sed ut, quam falsa essent, sola vi verae lectionis pateret. Felicissime enim Orellius in ed. a. 1840. vidit *ignam*; quod apicibus litterarum non diversum est ab *ignavi*, compendium *ignaviam* vocis esse, neque ceteras corruptelas aliter quam distractione litterarum ortas esse, de quo viii genere v. supra ad III, 23. et ad Fr. I, 33. Quibus in ordinem repositis integerrima prodit sententia bimembris, negans altera, altera aiens, cui utrique commune est subiectum *tam parva res*. Quae quum *ignaviam cuiusque tenuissima spe frustrari* dicitur, sensus est: exigua frumenti largitio, quoniam falso benevolentiae nobilitatis in plebem documentum habetur, omnes ignavos in tenuissimam et prorsus vanam spem melioris condicionis inducit. Aliter Cortius: „Decipiuntur, quando sperant quinis his modis posse seque suosque sustentare. Neque melius Gerlachius Vol. III. p. 98. „Fraus potius in eo erat posita, quod hac parva *mercede* (?) maioris *praemii* (?) spes iis erepta est.“ Quod idem vero, ut *ignavus quisque* taceatur, praecipit „ad *elegantius* orationis Sallustianae pertinere, subiecta, quae dicunt, mutare.“ Id ad obsoletas sordes grammaticas pertinet, quibus hodie nemo vel medioeriter latine doctus inquinatur. Ex ipsis autem talium ineptiarum patronis si quaeras, quid sit elegans, nihil sani audies; nam ut quidque est maxime vitiosum aut absurdum, ita iis videtur elegantissimum.

§. 20. *quamvis ampla*) Haec quoniam fictam exaggerationem subiecti continent, in *quamvis* voce primitiva *verbi* potestas praevalet, quae planius intelligitur, si pro singulari pluralem posueris *quam vultis ampla*, ut est apud Cic. in Verr. V, 5, 11. *Expectate facinus quam vultis improbum; vincam tamen expectationem omnium*. Ad cetera recte capienda tenendum est, quum Maecius in antegressis *tenuitatem largitionis* maxime exagitet, quae

taretur, cuius torpedinis erat decipi et vostrarum rerum ultro iniuriae gratiam debere? Cavendus dolus est. Namque alio modo neque valent in universos, neque cona-

non referendum esse ad *tenuissima spe*, sed ad *tam parva res, servitii pretium* autem nominativum esse attributivum *quae* subiecti. Totius igitur loci sensus hic est: *tam parva frumenti largitione vobis non consulitur; sed fingite eam esse amplissimam; tamen, quoniam ea nihil aliud esset, quam servitii pretium, summae torpedinis erat decipi.* — Pro *quae tamen* Orellius ex Faerni coniectura scripsit *qua tamen*, sine ulla necessitate. — De ratione passivi in verbo *decipi* v. Grammat. lat. nostr. §. 116, 7. c. not. 10. p. 250. — *Iniuriae* nostra coniectura est pro *iniuria*, ut codd. et edd. habent. Quod quamquam Gerlachio mirifice placet (nam Vol. III. p. 98. „*iniuria* additum, inquit, ut iudicium [?] de hac agendi ratione [?] interponeret; neque erat, quod interpp. hoc in loco offenderent, cum haec dicendi ratio [quaenam?] quam maxime Sallustiana sit [?!] cfr. Catil. c. 7, 4. *in castris per laborem usu militiam discabant.*“), tamen, quia corruptam infert sententiam, tolerari nullo pacto potest. Nam quum *ultro* significet, id, quod enunciat, expectari non potuisse, idem non potest dici *iniuria* fieri, ut facile patet ex sententiae conformatione, quae sic se habet: *quantae torpedinis erat decipi, et vestras res non solum amittere, sed adeo amissionis gratiam debere.* Quod quum torpedinis cumulus sit, quomodo *iniuria* in cogitationem addi possit, non liquet. Id bene perspexit Faber, sed non satis probabiliter incommoda sententiae ita medendum censuit, ut vel *iniuria* tanquam *ultro* vocis glossa eiciatur, vel *in iniuria* scribatur. Gronovius Observat. III, 2, p. 343. ed. Lips. coniecit *et vestra munerantibus pro iniuria gratiam debere*; Wassius *altera iniuria*; Contarenus in libro de Frumentar. Rom. largitione *ultra iniuriam*. Sed nihil horum probari potest. Nobis persuasum est Sallustium scripsisse *iniuriae*, quo et sententiae aliquanto fit acerbior, et verborum constructio magis perspicua, dativo ad infinitivum addito. *Iniuria* enim abstracto vim concreti obtinente, ut supra §. 13., eos significat, qui (vobis) *iniuriam faciunt*. Eodem modo apud Livium XXVIII, 42, 7. *fraus* dicitur pro homine, qui fraudem facit. — *Vostrarum rerum* duplici modo potest intelligi, vel ita, ut sit *earum rerum, quae iure vestrae sunt* (euer Eigenthum), *sed vobis creptae*, vel *miseriae condicionis vestrae*. Illud si admiseris, *iniuriae* est *iis, qui eas per iniuriam possident*; hoc si probas, in dativo haec sententia inest: *iis, qui per iniuriam vestras res miserae effecerunt.*

§. 21. *Cavendus dolus est*) Ita exstat in Vat. 1. Balliol. et apud

21 buntur. Itaque simul comparant delinimenta, et differunt vos in adventum Cn. Pompei; quem ipsum, ubi pertimere sublatum in cervices suas, mox dempto metu la-

Arus. v. *Kave*, p. 243. ed. Lind. Vulgo legitur *cavendus tamen dolus est*, quo vis sententiae valde debilitatur ac pervertitur. Neque respicienda Gronovii (Obs. III, 2. p. 343.) coniectura *tantum*, quippe quae interpolata lectione nitatur. Ceterum haec verba, quae in codd. et edd. omnibus post *conabuntur* comparent, post *debere* transposuimus, Fabri auctoritate moti, qui acutissime suspicatus est ea in antiquissimo aliquo codice; unde ceteri fluxerunt, loco suo mota fuisse. Nihil enim, ut vulgo edebatur, accurate inter se cohaeret; nam ut verba *namque — conabuntur* nullam prorsus causam continent praecedentium, ita subiecta his sententia *cav. dol. est* minime ex superiore prodit, neque rursus quae sequuntur ullo modo per itaque particulam cum proximis sociari possunt; nam quod Gerlachius Vol. III. p. 99. allucinetur *itaque* saepius [?!] vi explicativa poni pro *nempe* vel *nimirum* [?!], id huius viri insipientiae condonandum est. Transpositis vero verbis omnia expedita fiunt. Nam quum verbis *cuius torpedinis erat decipi* rectissime et cum magna orationis vi subiicitur *cavendus dolus est*, tum hanc sententiam optime excipiunt haec: *namque alio modo* (sc. quam dolo) *neque — conabuntur*, quippe quibus cautionis necessitas demonstratur. Iam etiam *itaque* recte se habet, quo sententia annectitur doli modum, cui nobilitas studebat, ostendens; hoc enim in particula inest: *solo igitur dolo nitentes* etc. — Ad *conabuntur* ex *valent* verbo supplendum est *valere*; cf. Fr. II, 50, 4. III, 77, 2. et Gramm. lat. nostr. §. 159, 5. p. 603.

ubi pertimere sublatum in cervices suas) i. e. quem tum, quum in summo timore fuerunt, sustulerunt in cervices suas. Intelligit Macer tempus illud, quo Metellus in Hispania tam male rem contra Sertorium gerebat, ut Romani in uno Pompeio spem melioris fortunae ponerent, eumque summo imperio praeditum contra illum mitterent. Dictionem *in cervices tollere* Orellius recte vidit desumptam esse a *servis lecticariis, dominum cervicibus gestantibus*; quare hoc significat, nobilitatem rerum suarum timore commotam Pompeium quasi dominum sibi constituisse ac servili obsequio coluisse. — *Mox* non est *nunc*, ut Gerlachio visum, sed *aliquo praeterlapso tempore*, quod ipsum definitur verbis *dempto metu*, sc. Sertorii, periculique ex Hispania imminens. Mirifice igitur Gerlachius et Faber verba *dempto metu*, quae aperte opponuntur praecedentibus *ubi pertimere*, capiunt de Pompeio, quem nobiles non amplius timerent. Totius autem loci sensum prorsus pervertit Faber, ita interpretatus: „so

cerant. Neque eos pudet, vindices, uti se ferunt, liber-
tatis, tot viros sine uno aut remittere iniuriam non au-
dere, aut ius non posse defendere. Mihi quidem satis
spectatum est, Pompeium, tantae gloriae adulescentem,
malle principem volentibus vobis esse, quam illis domi-
nationis socium, auctoremque in primis fore tribuniciae

lange er, durch sie emporgehoben, Gewalt über sie hat, beben sie vor ihm, bald nachher aber, wenn sie nicht mehr Ursache haben ihn zu fürchten, greifen sie ihn heftig an.“ — *Lacerant*, i. e. iniquis iudiciis et sermonibus perstringunt, sive, ut Cicero p. Balbo c. 26, 57. loquitur, „more hominum invident, in conviviis rodunt, in circulis vellicant, maledico dente carpunt.“ Cic. Brut. c. 42, 156. *Obtrectatio et invidia solet lacerare plerosque.* Liv. XLII, 3, 5. XLIII, 8, 3. Videtur autem ex eo maxime tempore nobilitati simulas cum Pompeio intercessisse, quum ille epistola ad senatum data (v. Fr. III, 1.) summam arrogantiam in eum ordinem ostenderat.

§. 22. *se ferunt* i. e. se iactant, gloriantur; cf. Drakenborch. ad Liv. IV, 46, 7. *Se quisque belli ducem potiore ferre.* Vell. I, 11, 1. *Pseudophilippus se Philippum regiaeque stirpis ferebat.* — *Remittere iniuriam* hic significat iniuriam, quae sublata potestate tribunicia commissa erat, tollere eam restituendam. Id Macer criminatur nobiles non audere sine Pompeio, si peccatum esse concedant; sin iure factum putent, non posse ius suum sine illo defendere, eaque de causa totos ex eo pendere.

§. 23—25. *spectatum* i. e. rebus ipsis cognitum. *Spectantur* enim, quae oculis subiecta sunt. — *Adulescens* quomodo appelletur Pompeius tum triginta tres annos natus (v. Fischeri Tabb. chronol. hist. Rom. p. 160.), patebit ex annotat. ad Catil. c. XXXVIII, 1. p. 176. — *Volentibus vobis* est *voluntate et consensu vestro*, ut Catil. c. XXXIII, 2. *Volentibus omnibus bonis argentum aere solutum est.* Pro in primis Orellius in ed. a. 1840. et Faber perperam scripserunt *in primis*; adverbio enim hic non est locus. v. ad Catil. c. LX, 6. p. 322. et Kühner. ad Cic. Tusc. III, 6, 12. — *Auctorem tribuniciae potestatis* non ita dictum est, ut suppleatur *restituendae*, quamquam id ad sententiam illustrandam admodum est accommodatum, sed *auctor* simpliciter valet *commendatorem, defensorem, patronum*, quo sensu saepissime de legibus ferendis dicitur; cf. supra ad Fr. II, 47. et v. Rein. in Pauli Encyclop. real. Vol. I. p. 997. — *Claudat* antique dictum pro *claudicat*, i. e. minus procedit. Laudat hunc locum Donat. ad Ter. Eun. I, 2, 84. simul cum altero Histor.

24 potestatis. Verum, Quirites, antea singuli cives in plu-
ribus, non in uno cuncti praesidia habebatis, neque mor-
25 talium quisquam dare aut eripere talia unus poterat. Ita-
que verborum satis dictum est. Neque enim ignorantia
26 res claudit, verum occupavit nescio quae vos torpedo,
qua non gloria movemini neque flagitio, cunctaque

Fragmento (Inc. 74.), quod iterum ad II, 3, 38. attulit. *Claudere* pro *claudicare* etiam dixit Cicero Tusc. V, 8, 22. *Beatam vitam, etiam si ex aliqua parte clauderet, tamen ex nullo maiore parte obtinere nomen suum*, ubi v. Kühner. Id. Orat. 51, 170. *Quid est, cur claudere aut insistere orationem malint?* Brut. 59, 214. *In quacunque parte una plane clauderet, orator esse non posset.* cf. Drakenb. ad Liv. XXII, 39, 3. infra Fr. III, 98.

§. 26. *qua non gloria movemini* Pro qua, quod tenet Vat. 1. et 2., olim legebatur *quia*, ex mera interpolatione librariorum, qui ignorarent, haud raro duos ablativos diversae potestatis ad idem verbum pertinere. Hoc igitur loco *qua* ad torpedinem relatum causae vim habet, *gloria* et *flagitio* instrumenti, quae dicitur, potestate capiendum; cf. paulo supra §. 19. *Qua* (sc. lege frumentaria) *quinis modis libertatem omnium aestimavere*, ubi relativum remotiorem causam designat, alter ablativus pretii, quae dicitur, potestatem habet. Fr. IV, 19, 15. *Multitudinem artis locis pugna prohibuere.* ib. IV, 34. Pluribus de hoc usu egerunt Matthias ad Cic. p. Mur. c. 40, 87. Ellendtius ad Cic. de Orat. III, 44, 174. Kuehnerus ad Tusc. III, 15, 31. — *Cuncta*, i. e. iura, libertatem, dignitatem vestram. — *Mutavistis* Orellius recte interpretatur *vendidistis pro praesenti ignavia*, quod hic valet *neglexistis vel abiicistis*, ut in praesentia ignavis vobis esse liceat. Metaphora ducta a mercando, quum aliud datur, ut aliud accipiatur; cf. Iug. XLIV, 5. *Livae permixti cum militibus pecoris et mancipiorum praedas agere, eaque mutare cum mercatoribus vino advectitio.* Hist. Fr. I, 51, 7. *Tum erat Lepidus latro cum — paucis sicariis, quorum nemo non diurna mercede vitam mutaverit.* Catil. c. LVIII, 15. *Nemo nisi victor pace bellum mutavit.* — De esse infinitivo ad praedicati substantivum *libertatem* omisso v. ad Fr. I, 45, 19. — *Quia tergis abstinetur.* Spectant haec ad legem Porciam, de qua Livius X, 9, 4. *Porcia lex*, inquit, *sola pro tergo civium lata videtur, quod gravi poena, si quis verberasset necassetve civem Romanum, sanxit.* cf. Catil. c. LI, 22. et v. Zumpt. ad Cic. Verr. V, 63, 163. p. 978. Reinii Ius Rom. priv. p. 44. — Verba *munera ditum dominorum* appositionis vi referuntur ad praecedentes enunciationes. Id constructionis

praesenti ignavia mutavistis, abunde libertatem rati, quia tergis abstinetur, et huc ire licet atque illuc, munera ditium dominorum. Atque haec eadem non sunt agrestibus, sed caeduntur inter potentium inimicitias, donoque dantur in provincias magistratibus. Ita pugnatur et vincitur paucis; plebes, quodcumque accidit, pro victis est, et in dies magis erit, siquidem maiore cura dominationem illi retinuerint, quam vos repetiveritis libertatem.

genus duobus fit modis, prout verbum, quod praecedit, vel intransitivum est aut passivum, vel transitivum; illud appositionem casu nominativo habet, hoc accusativo, eo sensus discrimine, ut nominativus rem designet, qualis sit, accusativus, qualis efficiatur. Ex illo genere est noster locus; ad alterum pertinet Hist. Fr. IV, 19, 8. *Eumenem (Romani) initio prodidit Antiocho, pacis mercedem*, — i. e. *ut pacis merces esset*. I, 45, 12. *Plebis innocuae patrias sedes occupare pauci satellites, mercedem scelerum*. cf. Kruegeri Gramm. lat. §. 296, 2. not. 6. p. 389. et Gramm. lat. nostr. §. 120, 4. not. 11. addit. d. p. 296. Ante Cortium in edd. corrupte legebatur *munere*, quo acerba ironia prorsus tollitur.

§. 27. *haec eadem* i. e. haec tenuia et exigua, qualia sunt verberum immunitas et liber incessus. — *Agrestibus*, h. e. plebi rusticae, quae durioris erat condicionis, quam urbana, delectibus acerbissimis vexabatur, agris suis pellebatur, aut, quum seditiones et civiles turbae exarserant, prout adversae parti addicta fuerat, caedebatur. *Agrestes* vocat, quos Catil. c. XXXVII, 7. *iuventutem, quae in agris manuum mercede inopiam tolerabat*, et Livius XXV, 1, 8. *rusticam plebem* dixit. CORT. — *Inter potentium inimicitias*, h. e. dum potentibus armis civilibus inter se certant; adeo nec terga, nec vitam ipsam libera habent. CORT. — *Dono dantur in provincias magistratibus*; h. e. magistratibus assignantur, quibus ad provincias obtinendas militibus opus est; adeoque illis non huc ire licet atque illuc. CORT.

§. 28. *paucis* Ita recte exstat in Vat. 1. et 2.; ceteri codd. et edd. nonnullae veteres ex interpolatione futili tenent *a paucis*. Sensus verae lectionis Cortius recte perspexit esse hunc: in paucorum gratiam et commodum pugnatur et vincitur, i. e. pro paucorum potentia pugnatur, et, si vincitur, illi commoda ad sese rapiunt. — *Pro victis* per synesin tritissimam referri ad *plebes* in promptu est. Et tamen in nonnullis edd. vet. et nuper in Weisiana ex interpola-

83. Collegamque eius Octavium mitem et captum pedibus.

84. Male iam assuetum ad omnis vis controversiarum.

85. Post reditum eorum, quibus senatus belli Lepidani gratiam fecerat.

tione legitur *pro victa*. — De vi coniunctivorum *retinuerint* et *repetiveritis* v. Gramm. lat. nostr. §. 118, 4. p. 274.

Fr. 83. [Cort. p. 979. Gerl. ed. mai. III, 42. ed. min. II, 82. p. 205, 16. et III, 3. p. 215, 24. Debr. II, 75.] Verba exstant apud Arus. v. *Kaptus*, p. 243. ed. Lindem., qui tres priores voces ex cod. Gud. primus addidit. Incredibili autem perversitate Gerlachius hoc Fragmentum, quod Arus. ex *tertio* laudat, non solum in hoc retulit, sed etiam *secundo* inseruit, decurtata priorum edd. forma retenta, quum tamen locum Arusiani ex Lindemanni ed. citaverit. — Quamquam dubitari nequit, quin et hoc et duobus sequentibus Fragmentis de rebus urbanis dictum fuerit, tamen nimis abrupta sunt omnia, quam ut vera verborum sententia erui possit. Si quid tamen coniectura tentandum est, suspicor Sallustium, quum de contentione tribuniciis dicere ingressus esset, hic aliquid narraisse de Sicinnio, tribuno plebis diaecissimo (v. ad Fr. II, 45, 46.), consules anni 76. a. Chr. n. Cn. Octavium et C. Scribonium Curionem lacescente. De his enim sermonem esse ex eo patet, quod Octavium *captus pedibus* dicitur; cf. Cic. Brut. 60, 217. *Quum Curio multa dixisset sedente Cn. Octavio collega, qui devinctus erat fasciis et multis medicamentis propter dolorem artuum delibutus*, quem locum respexit Quintil. XI, 3, 129. — *Captus pedibus* intelligendus est, qui morbo liberum pedum usum amisit. Similiter dicitur *oculo*, *membris*, *parte membrorum captus*; cf. Duker. ad Liv. XXII, 2, 11. et Drakenborch. ad XLI, 16, 3.

Fr. 84. [Cort. p. 963. Gerl. ed. mai. III, 4. ed. min. III, 6. p. 215, 27. Debr. I, 10.] Locum affert Priscian. VI, 12, 64. p. 261. ed. Kr. propter insolitam pluralis formam *vis* vocis. Eandem tangit Probus Instt. Gramm. II, 1, 40. (p. 1461. P.). „*Lucretius tamen* (II, 586. III, 266.) *numero plurali haec vis et has vis, ut sit plurali et haec vis, has vis, o vis, casus habens in numero plurali tres*. cf. eund. ibid. II, 1, 54. (p. 1476. P.).“ *Vis controversiarum* autem quum significet *violentiam, qua controversiae exercebantur*, probabile est hic agi de turbulento aliquo et violento tribuno vel plebis exagitatore, qui iam in consuetudinem violentarum contentionum devenisset.

Fr. 85. [Cort. p. 978. Gerl. ed. mai. III, 34. ed. min. III, 8. p.

CAP. VII.

Fragmenta prorsus obscura aut paucissimis verbis composita. Fr. 86 — 99.

86. Quod ubi frustra tentatum est, socordius ire

216, 4. Debr. II, 74. IV, 90.] Fragmentum, ab Arus. v. *gratia* p. 232. ed. Lind. servatum, quam sententiam habeat, prorsus obscurum est, nisi quod dubitari nequit, quin ad locum pertinuerit, quo auctor de dissensionibus studiisque civilibus exponeret. *Gratiam facere alicuius rei* significat *veniam dare* sive *ignoscere*; cf. Catil. c. LII, 8. *Qui mihi nullius unquam delicti gratiam fecissem.* Iug. CIV, 5. *Senatus Boccho delicti gratiam facit.* Ceterum respicitur ad legem Plautiam sive Plotiam *de reditu Lepidanorum*, de qua v. Sueton. vit. Caes. c. 5. *L. Cinnae, uxoris fratri, et qui cum eo civili discordia Lepidum secuti post necem consulis ad Sertorium confugerant, reditum in civitate rogatione Plotia confecit, habuitque et ipse super ea contionem.* Gell. NN. AA. XIII, 3. *Reperi tamen in oratione C. Caesaris, qua Plautiam rogationem suasit, necessitatem dictam pro necessitudine, id est iure affinitatis.* cf. Non. p. 354, 8. ed. Mercet. De eius latae tempore notabilis est error Drumanni Hist. Rom. Vol. III. p. 139. not. 29., qui totam rem ad annum 70. a. Chr. n. refert, quo anno Sertorius iam biennium caesus, eius bellum compositum, Pompeius consul factus fuit. Sed ut consentaneum est finito Lepidi bello, neque septem annis post, nonnullis, qui eius causam secuti erant, redeundi veniam esse datam, ita aperte patet ex Suetonii l. l. a. 77. Caesarem suasisse rogationem Plautiam, quum ex peregrinatione Asiatica reversus tribunatum militum adeptus esset. Quae Gerlachius Vol. III. p. 14. de lege Plautia a *Catulo repetita* (?) fabulatur, merae nugae sunt, et non magis turpis inscitiae, quam ingenii ad iudicandum inhabilis insignia documenta.

Fr. 86. [Cort. p. 979. Gerl. ed. mai. III, 35. ed. min. III, 99, p. 224, 14. Debr. IV, 6.] Apud Nonium, qui verba IV, 3. p. 235, 14. ed. Merc. affert, pro *socordius ire milites occoepere* in codd. est *socordius ire miles obcepere*, quod correxit Mercerus. Practerea edd. Nonii pro *occoepere* habent *obrepere*, plane futili sententia; in Sallustii autem edd. ante *laxiore* insertum legitur *et*, quod quamquam haud incommodum est, tamen, quum de integra periodo non constet, nullo pacto potest praestari. Quid a Sallustio narretur frustra tentatum esse, aut a quibus, quoque loco atque tempore, erui non potest, nisi hoc licet coniecere, de seditioso aliquo agi exercitu, in quo

milites occoepere, non aptis armis, ut in principio, laxiore agmine.

87. Ut sustinere corpora plerique nequeuntes arma sua quisque stans incumberet.

ad parendum et ad disciplinam militarem reducendo *ducis consilium frustra fuisset*. Solus Debrossius pro certo scit haec dicta fuisse de Gellii consulis exercitu, anno 72. a. Chr. n. a Crixo oppresso. — *Aptis* voci Freundius in Lex. h. v. p. 319. haud recte vim adiectivi tribuit interpretatus *commodis*, *idoneis*, quod huic loco parum convenit. Participium esse verissime vidit Douza, ablativos modi sic explicans: *armis aptatis, expeditis atque ita compositis, ut, ubi usus veniret, ad manum atque in promptu esse possent*. Frequenter isto sensu dicitur *aptare arma*; cf. Liv. V, 49, 3. *Suos in acervum conicere sarcinas et arma aptare iubet*. X, 33, 2. *Vixdum satis aptatis armis in ordines eunt*. XXII, 5, 3. *Ut vix ad arma capienda aptandaque pugnae competeret animus*. Patet igitur Sallustium priscae verbi *apere* participio usum esse pro tritiori frequentativo *aptare*.

Fr. 87. [Cort. p. 978. Gerl. ed. mai. III, 25. ed. min. III, 12, p. 216, 10. Debr. II, 117.] Arus. v. *incumbo*, p. 235. et Lind. Pro *quisque* in cod. Ambros. est *quisquis*; pro *stans* autem in eodem et in Gud. legitur *instans*, quae vitia facile possunt ex Servio emendari, qui ad Virg. Aen. IX, 229. posteriorem Fragmenti partem sic refert: *fessi arma sua quisque stantes incumbere*. Quae quamquam memoriter a grammatico laudata sunt, ut patet tum ex eo, quod Sallustii verba *sustinere corpora plerique nequeuntes* uno vocabulo *fessi* complexus est, tum ex mutata sententiae forma universa, hoc tamen certa via intelligitur, *stare* a Sallustio fuisse positum. Nam hoc ipsum in Virgilianis verbis *stant longis annici hastis* illustraturus Servius: „quod *stant*, inquit, et Romani moris est, et bellicae necessitatis. Hunc autem *standi* habitum et Sallustius commemorat, ut: *fessi* etc.“ Rursus ex eo, quod Arusianus habet *incumberet*, planum fit, pluralem *stantes* non Sallustii esse, sed Servii, liberius illius verba referentis. Inconsulto igitur Carrio, quem plurimi secuti sunt, verba sic constituit: „ut *sustinere corpora plerique nequeuntes, fessi*, arma sua quisque *stantes incumbere*.“ De praedicato singulari numero ad *quisque* appositum relato, ubi subiectum plurale est, v. Gramm. lat. nostr. §. 114, 2. a. bb. not. 5. p. 237. — Argumentum Fragmenti prorsus incertum est, siquidem res narrata in quovis bello fieri potuit. Debrossius tamen, cui Gerlachius Vol. III. p. 101. vehementer astipulatur, non dubitat, quin res narrata facta sit in pugna ad Italicam (v. ad II, 21.) a Metello contra Hirtuleium

88. Et forte in navigando cohors una, grandi phaselo vecta, a ceteris deerravit, marique placido a duobus praedonum myoparonibus circumventa.

89. Ac tum maxume, uti solet in extremis rebus,

commissa, scilicet auctore nisus Frontino, qui Strategem. II, 1, 2. haec habet: *Metellus Pius in Hispania adversus Hirtuleium, quem ille oriente protinus die instructam aciem vallo eius admovisset, fervidissimo tunc tempore anni, intra castra suos continuit in horam dici sextam, atque ita fatigatos aestu facile integris et recentibus vicit suorum viribus.* Quo loco quum Hirtuleius quidem nominetur, sed non item Italica, in Sallustii autem Fragm. neque de Hirtuleio neque de Italica quicquam intelligatur, quumque accedat gravissimum hoc, quod de illa pugna in secundo libro dictum est, quivis concedet miseranda insipientia hoc Fragm. ad eam pugnam referri. Et tamen Gerlachius non erubescit summam Debrossii considerantiam et acumen hic exhibitum praedicare.

Fr. 88. [Cort. p. 966. Gerl. ed. mai. III, 16. ed. min. III, 64. p. 219, 21. Debr. II, 80.] Verba, quae exstant apud Non. XIII, 6. et 7. p. 534, 17. et 25. ed. Mercer., quum aperte spectent ad res cum piratis gestas, fortasse fuerunt in narratione de bello cretico ab Antonio administrato (v. supra Fr. 59—66). Debrossius unde cognoverit hic agi de L. Bellieno praetore a piratis capto, equidem nescio. Praetor ille quum fuerit a. 107. a. Chr. n., ut patet ex Sall. Jug. c. CIV, 1., difficile dictu est, quomodo post tantum tempus hic commemorari potuerit. Gerlachius Vol. III, p. 91. prorsus inepte Fragmentum ad Mithridatem refert ex ingenti naufragio, quod in Propontide passus erat (v. supra Fr. III, 35. 36.), a piratis exceptum, coll. Plutarch. in Lueull. c. 13.

Fr. 89. [Cort. p. 966. Gerl. ed. mai. III, 15. ed. min. III, 55. p. 218, 28. Debr. III, 45.] Non. II, 527. p. 137, 9. ed. Mercer. Pro *in extremis rebus*, quod codd. tenent, Sallustii edd. inverso ordine *extr. in reb.* Praepositionem etiam abesse posse intelligitur ex verbis Fr. III, 78. *Divorsa, uti solet rebus perditis, capessunt.* Inter utramque structuram autem hoc interest, quod praepositione addita magis *rerum status per se* declaratur, ablativis absolutis vero positus *causae significatio* praevalet. — *Munia* deest in Nonii edd. et plerisque codd. Sed Sallustium hanc vocem usurpasse planissimum est ex eo, quod Nonius *munia* huius articuli lemma posuit, cui illustrando Sallustianum locum adhibet. Iam mature autem aliquid turbatum fuisse in codd. inde perspicitur, quod, quum in plerisque *munia* desit, Paris. c. δ. hanc vocem habent, *extrema* adiectivo carent. Recte igitur iam a Iunio genuina lectio restituta est.

sibi quisque carissimum domi recordari, cunctique omnium ordinum extrema munia sequi.

90. Namque his praeter solita vitiosis magistratibus, quum per omnem provinciam infecunditate bienni proxumi grave pretium fructibus esset.

Extrema munia cum Cortio intelligenda sunt de *testamento militari*, a militibus in summo rerum discrimine ac vix dubia morte imminente fieri solito, omisso testamentorum ritu solenni; cf. Herzog. ad Caes. B. G. I, 39. Freinshem. ad Flor. III, 10, 12. et imprimis Reinii lus priv. Rom. p. 374. *Munia sequi* autem significat *se dare ad obeunda munia*; cf. Fr. V, 8. *Ceteri negotia sequebantur familiaria legatorum.* Eodem modo apud Terent. Adelph. II, 2, 40. *liles sequi est ad litigandum se conferre.* Ubiubi autem res acta est (nam potuit vel in Hispania, vel in Macedonia, vel in quovis alio illius temporis bello fieri), hoc tantummodo certum est, de Romano exercitu haec dici, procul a patria in maximo periculo et mortis timore versante. Aliud Gerlachio placuit, qui Vol. III. p. 90. *sequi* mutandum censet in *exsequi*, et *extrema munia* interpretatus *vilissima officia*, Cyzicenorum virtutem et constantiam his verbis describi vult, quae Fragmenti explicatio extremae absurditatis est. An non absurdum est, ut de verborum perversa interpretatione taceam, quod Cyziceni, qui suam urbem defenderent, quisque sibi carissimum *domi* recordati esse dicuntur? Scilicet ignoravit V. D. quam vim *domi* vox apud Romanos haberet, neque illud vidit *ordines* h. l. esse vocabulum militiae romanae, quo varii gradus militum discernenterentur. (v. Herzog. ad Caes. B. G. I, 40, 1. et Ruperti Antiqq. rom. Vol. III. p. 875.); hi ordines autem quid ad Cyzicenos?

Fr. 90. [Cort. p. 966. Gerl. ed. mai. III, 12. ed. min. III, 7. p. 215, 28. Debr. II, 141.] Non. IV, 218. p. 314, 23. ed. Merc. Quamquam certa verborum explicatio nullo modo potest iniri, tamen vix dubium est, quin pertinuerint ad res Hispanicas sive Sertorii bellum, id quod conicitur ex *provinciae* commemoratione *per biennium gravi annonae laborantis.* cf. Fragm. III, 1, 1, et imprimis §. 9. Plutarch. in Pomp. c. XX, extr. in Sert. c. XXI, extr. Non improbabile igitur videtur, huic Fragmento proximum post Pompeii epistolam fuisse locum, quum consentaneum sit, Sallustium de causis inopiae et famis, de qua Pompeius tantopere queritur, quaedam subiecissee, et eius rei culpam haud exiguam magistratum vitio tribuisse. Hunc enim sensum habere videntur verba *namque his praeter solita vitiosis magistratibus*, licet non constet utrum *his* — *magistratibus* dativi, an ablativi temporis, aut absoluti sint. *Vitiosi magistra-*

91. Dedecores inultique terga ab hostibus caedebantur.
92. Perculsis et animi incertis succurritur.
93. Muros successerant.

tus hic non sunt eo modo intelligendi, quo Cic. Phil. II, 33, 84. Dolabellam dicit *vitiosum consulem*, i. e., ut de N. D. II, 4, 11. loquitur, *vitio creatum*, sed sunt *officii immemores, fragiliosi, improbi, vitio obnoxii*; *praeter solita* autem est *supra solitum morem*, quod eodem redit, ac si Sall. dixisset *solito vitiosioribus magistratibus*, de qua *praeter* particulae potestate v. Handii Tursell. Vol. IV, p. 541. §. 6. — *Biennium proximum*, si recte coniecimus de loco huius Fragmenti, complectitur annos 75. et 76. a. Chr. n. — Gerlachius in explicandis verbis Vol. III. p. 89. misere titubat. Primo enim *vitiosos magistratus* esse dicit L. Octavium et C. Cottam, anni 75. a. Chr. n. consules; tum hoc improbat, quod non constet vitio eos creatos esse; deinde Havereampii coniecturam *vitiosis magis aestatibus* ita refert, ut nescias probet, necne; postea ipse eam sic refingit: *praeter solito vitiosis magis aestatibus*, sed nullius pretii hoc esse dicit, quod sane verissimum; denique post haec omnia quid de toto Fragmento statuatur, prorsus nescit. Idem vero in ed. min. ex nova coniectura verba sic scripsit: *namque his praeter solita vitiosis mala aestatibus* etc., quae quem sensum habeant, aut quo pertineant, non liquet.

Fr. 91. [Cort. p. 963. Gerl. ed. mai. III, 8. ed. min. III, 84. p. 223, 24. Debr. III, 27.] Priscianus VI, 9, 47. p. 250. ed. Kr. haec laudat ad demonstrandum usum adiectivorum *decor* atque *dedecor*; cf. Fr. III, 11. Pro *inultique* vitiose in codd. est *multique*, quod Douza correxit; cf. Drakenborch. ad Liv. III, 38, 3. De ratione accusativi *terga caedebantur* v. Gramm. lat. nostr. §. 126, 5. b. p. 338. Krügeri Gramm. lat. §. 323. p. 427. Qui caesi fuerint et ubi, nemo potest dicere. Debrossius ad Romanos refert a Mithridate cum magna clade Chalcedonem compulsos; sed hoc falsum esse ex eo patet, quod ea res in *secundo* libro narrata est; v. Fragm. II, 59. 60.

Fr. 92. [Deest ap. Cort., Gerl. ed. mai. et Debr. — Gerl. ed. min. III, 97. p. 224, 12.] Fragmentum recens accedit ex Arusiani cod. Gud. v. *incertus*, p. 242. ed. Lind. De *animi* genitivo v. Grammat. lat. nostr. §. 128. III, 2. b. bb. Addit. 2. p. 373. cf. Fr. II, 93.

Fr. 93. [Cort. p. 979. Gerl. ed. mai. III, 40. ed. min. III, 14. p. 216, 15. Debr. III, 44.] Arus. v. *successit*, p. 260. ed. Lind. cf. Fragm. I, 105. II, 61.

Fr. 94. [Cort. p. 979. Gerl. ed. mai. III, 38. ed. min. III, 51. p. 218, 22. Debr. III, 63.] Verba ex III. laudat Arus. v. *fine*, p. 231. ed.

94. Fine inguinum ingrediuntur mare.
95. Dein lenita iam ira, postero die liberalibus verbis permulcti sunt.
96. Contra ille calvi ratus quaerit extis, num somnio portenderetur thesaurus.

Lind.; eadem sine libri indicio affert Philargyr. ad Virg. Georg. III, 53. — *Fine inguinum*, i. e. ita, ut inguina finis, quo usque aqua pertineret, essent, *inguinum tenus*. cf. Auct. B. Afr. c. 85, 1. *Per mare umbilici fine ingressi terram petebant*. CORT. Adde Oudendorp. ad Caes. B. G. VII, 47, 5. *Matres familiae de muro — pectoris fine prominentes — obtestabantur Romanos*, ubi v. etiam Herzog. et Gronov. ad Iustin. XXX, 4, 6.

Fr. 95. [Cort. p. 980. Gerl. ed. mai. III, 45. ed. min. III, 21. p. 216, 24. Debr. IV, 20.] Verba Priscianus IX, 9, 51. p. 466, ed. Kr. ex III. laudat, quae in Sall. edd. antiqq. in *quarto* libro leguntur. Ea Debrossius intelligit de Crassi severitate, partem exercitus post cladem sub Mummio acceptam decimantis et ceteros graviter castigantis, teste Plutarcho in Crass. c. 10.; sed neque verba conveniunt, et hoc obstat, quod illa res ad librum *quartum* pertinet (v. Fr. IV, 27.) Douza vero, quem Gerlachius Vol. III. p. 103. sequitur, de Hispanis agi censet, Sertorii nece exacerbatis, quos Perpenna promissis in partes suas trahere tentaverit, coll. App. B. C. I, 114. Sed quis credat illam iram, caedis die ortam, statim *postero die* et quidem *liberalibus*, si diis placet, Perpennae *verbis* discussum esse? — De qua re Sallustius dixerit prorsus obscurum est. Hoc unum videtur ex verbis erui posse, cuius *postero die liberalia*, i. e. lenia et humana, *verba* fuerint, *eundem die ante valde iratum fuisse*, neque vero iratos fuisse eos, qui permulcti dicuntur.

Fr. 96. [Cort. p. 963. Gerl. ed. mai. III, 9. ed. min. III, 85. p. 223, 25. Debr. III, 2.] Eutyeh. II, 16. p. 195. Lind. (p. 2186. Putsch.). Perperam in codd. est *ne somnio*, pro quo scribendum esse *num somnio* Sallustii editores dudum viderunt. Verba quattuor priora *contra ille calvi ratus* habet etiam Non. I, 20. p. 7, 6. Merc. et Priscian. X, 2, 13. p. 482. Kr.; idemque VIII, 14, 76. p. 415. Kr. etiam *calvi ratus* verba laudavit. *Calvere* veteres dixisse pro *decipere*, *fallere*, *frustrari* grammatici docent II. II., quibus adde Charis. I, 17, 13. p. 32. (Putsch. p. 43), ubi v. Lindemann. — De omisso *se* pronomine in structura accusativi cum infinitivo *ex ratus* pendente v. Gramm. lat. nostr. §. 152. III, 8. a. not. 15. p. 554. Ceterum illud, de quo hoc Fragm. agitur, tantis involutum est tenebris, ut ne Gerlachius quidem, quem talia non terrent, in mai. certe editione, explicationem

97. Exaudirique sonus Bacchanaliorum.

98. Coniuratione claudit.

99. Dubius consili.

tentaverit. In minore simulat se intellexisse; sed quomodo intellexerit, ego non prodam. Debrossius ad pueriles delapsus ineptias verba refert ad Mithridatem, Eupatoris proavum et Demetrii Poliorcetes aequalem, quem Plutarchus in Demetr. c. 4. narrat Antigono, de messe aurea somnianti, fraudis suspectum factum esse. cf. Appian. B. Mithr. c. 9. Ὁ Ἀντίγονος ἐνύπνιον ἔδοξε πεδίον πειθεῖσαι χρυσίῳ, καὶ τὸ χρυσίον ἐκθερίσαντα τὸν Μιθριδάτην ἐς τὸν Πόντον οἴχεσθαι. Eam rem Debr. vult a Sallustio in narratione de Mithridatis genere prolatam esse. Sed praeterquam quod nihil potest esse dissimilius, quam Plutarchi et Sallustii verba, inane commentum vel eo arguitur, quod *secundo* libro de Mithridatis maioribus et regni origine dictum est.

Fr. 97. [Cort. p. 962. Gerl. ed. mai. III, 1. ed. min. III, 33. p. 217, 13. Debr. III, 67.] Non. VIII, 49. p. 489, 26. Merc. sine libri nota; sed quum Macrob. Saturn. I, 4. referat, Sallustium in *tertia* (i. e. in Historiarum libro tertio) usum esse genitivi forma *Bacchanaliorum* pro *Bacchanalium*, Carrio recte hunc locum ad tertium lib. retulit. De genitivo sec. decl. v. Berger. Gramm. lat. §. 54, 4. b. p. 88.

Fr. 98. [Cort. p. 963. Gerl. ed. mai. III, 5. ed. min. III, 10. p. 216, 8. Debr. IV, 23.] Priscian. X, 4, 22. p. 489. Kr. haec laudat ut exemplum verbi *claudere* pro *claudicare* positi, de quo usu v. ad Fr. III, 82, 25.

Fr. 99. [Cort. p. 978. Gerl. ed. mai. III, 33. ed. min. III, 23. p. 217, 1. Debr. III, 29. IV, 77. V, 72.] Arus. v. *dubius*, p. 225. ed. Lindem.

HISTORIARUM FRAGMENTA.

LIBER IV.

ARGUMENTUM.

CAP. I.

Bellum Mithridaticum. Amisi oppugnatio. — Pugna ad Cabira. — Mithridatis fuga ad Tigranem. — Clodius ad Tigranem legatus missus. — Lucullus regem in interiora regni sequitur. — Euphratis transitus. — Mesopotamiae descriptio. — Tigranocertorum expugnatio. — Copiarum Tigranis descriptio. — Luculli iter per Corduenos. — Mithridatis epistola ad Arsacem. Fr. 1—21. [Anni 71—69. a. Chr. n.]

CAP. II.

Bellum servile extremum. Pastores in Lucania servis se adiungunt et rudia arma parant. — Crassus dux contra fugitivos eligitur. — Spartacus in Bruttium agrum se recipit. — Eius conatus in Siciliam traiciendi. — Descriptio Italiae inferioris et freti Siculi. — Servorum discordia, reditus ex Brutiis per Lucaniam, et variae clades. — Spartaci mors. Fr. 22—45. [Annus 71. a. Chr. n.]

CAP. III.

Bellum Macedonicum ac Thracium. M. Luculli expeditio in Thraciam. Fr. 46—47. [Anni 72. 71. a. Chr. n.]

CAP. IV.

Piratarum atrocinita. Fr. 48—49. [Anni 71—69.]

CAP. V.

Res urbanae. Cn. Lentuli censoris lex. — Urbs terrae motu concussa. — Metellus ex Hispania reversus. — Crassi et Pompeii consulatus. — Pompeius favorem plebis quaerit. — Idem potestatem tribuniciam restituit. — Palicanus alique tribuni turbulenti. — Crassi et Pompeii simulatas. — Verres a Cicrone accusatus. Fr. 50—63. [Anni 71. 70. a. Chr. n.]

CAP. VI.

Fragmenta obscuriora, et incertae aut nullius explicationis. Fr. 64—77.

HISTORIARUM FRAGMENTA.

LIB. IV.

CAP. I.

Bellum Mithridaticum. Amisi oppugnatio. — Pugna ad Cabira. — Mithridatis fuga ad Tigranem. — Clodius ad Tigranem legatus missus. — Lucullus regem in interiora regni sequitur. — Euphratis transitus. — Mesopotamiae descriptio. — Tigranocertorum expugnatio. — Copiarum Tigranis descriptio. — Luculli iter per Corduenos. — Mithridatis epistola ad Arsacem.

1. Amisumque assideri sine proeliis audiebat.

Fr. 1. [Cort. p. 981. Gerl. ed. mai. IV, 8. ed. min. IV, 46. p. 228, 20. Debr. IV, 93.] Priscian. VIII, 9, 82. p. 419. Kr., ubi falso legitur *Amissumque*, quod Douza correxit. *Assideri*, pro quo edd. Sall. ex interpolatione habent *obsideri*, eodem modo usurpavit Tacit. Ann. VI, 43, 1. *Assidendo castellum* — *dedit spatium exuendi pacta*; sed utroque loco *assidere* non plane idem significat, atque *obsidere*, siquidem in promptu est segnem quandam et languidam oppugnandi rationem eo indicari. Hoc sensus discrimen planissime expressit Livius XXI, 25, 6. *Mutinae quum obsiderentur, et gens, ad oppugnandarum urbium artes rudis, — segnis intactis assideret muris.* — *Audiebat* haud dubie intelligendum de Mithridate, qui, ut ingentium damna eladum ad Cyzicum et in Propontide acceptarum repararet, ad Cabira exercitum colligebat, dum Lucullus vel ipse vel per legatos ponticas urbes Themiscyram, Heracliam, Eupatoriam et Amisum oppugnat. Id factum annis 71. et 70. a. Chr. n. De Amisi obsidione cf. Plutarch. in Luc. c. 15, in. Ὁ Λούκιλλος περί τε τὴν Ἀμισὸν διέτριψε, μαλακῶς τῇ πολιορκίᾳ χρώμενος, καὶ μετὰ χειμῶνα Μουρήναν ἀπολιπὼν ἐπὶ τῆς πολιορκίας, ἐβάδιζεν ἐπὶ Μιθριδάτην καθήμενον ἐν Καβείροις καὶ διανοούμενον ὑφίστασθαι τοὺς Ῥωμαίους. Appian. B. Mithrid. c. 78, extr. Οἱ δ' ἄμφι τὴν Ἀμισὸν (sc. Romani) ἕτερον τρόπον ἐμόχθουν, ἀπομαχόμενον αὐτοὺς τῶν Ἀμισίων, καὶ πολλὰς ἐκθεοντων, καὶ ἐς μονομαχίας προκαλουμένων. Μιθριδάτης δ' αὐτοῖς πολλὴν ἀγορὰν καὶ ὄπλα καὶ στρατιὰν ἐπέμπευ ἐκ Καβείρων, ἐνθα χειμᾶζων στρατὸν ἄλλον συνέλεγε. Phlegon ap. Phot. cod. 97. p. 84, a. ed. Bekker.

2. Simul eos et cunctos iam inclinatos laxitate loci plures cohortes atque omnes, ut in secunda re, pariter acre invadunt.

Fr. 2. [Cort. p. 991. Gerl. ed. mai. IV, 27. ed. min. IV, 69. p. 230, 2. Debr. III, 53.] Non. II, 429. p. 132, 20. Mercier. In Nonii codd. corrupte est *laxitas et loci*, correctum a Carrione. *Acre* Mercerus mutatum voluit in *acres*, sed sine necessitate; neutrum enim adiectivi pro adverbio poni haud inusitatum. Quo verba pertineant valde ambiguum est, quum res eiusmodi sit, ut in quavis pugna accidere poterit. Tamen non omni probabilitate carere videtur, si concilia Fragmentum de pugna ad Cabira esse intelligendum, quippe cuius ea ratio fuerit, ut, initio pugnae a frumentatoribus Luculli et equitibus regis orto, paulatim cohortes et totus exercitus proelio implicaretur, quo brevi magna clades Mithridaticorum effecta est; v. Memnon. ap. Phot. cod. 224. p. 235, a. ed. Bekk. Λευκόλλος ἀγορὰν ἄγοντας εἰς Καππαδοκίαν ἐπιπέμπει, καὶ μαθὼν Ταξίλλης καὶ Διόφαντος πεζοὺς ἐπιπέμπουσι τετρακισχιλίους καὶ ἑξακίς διεξιλλοὺς, ἐφ' ᾧ ἐπιθέμενοι ἀφαιρήσονται τοὺς ἀποκοιμίζοντας τὰς ἀγορὰς καὶ συμβαλόντων ἀλλήλοις ἐπικρατέστεροι γέγονασι οἱ Ῥωμαῖοι. πέμψαντος δὲ Λευκόλλου βοήθειαν τοῖς οἰκείοις, τροπὴ γίνεται βαρβάρων περιφανής. cf. Appian. B. Mithrid. c. 81. Plutarch. in Lucull. c. 17. Neque tamen magnopere repugno, si quis hac explicatione improbata de alio quocunque proelio cogitare maluerit.

Fr. 3. [Cort. p. 1006. Gerl. ed. mai. Inc. 86. ed. min. II, 58. p. 204, 6. Debr. II, 127. IV, 45.] Ex quarto haec refert Arus. v. *introitum*, p. 243. Lindem.; sine libri indicio et omissa *ita* particula eadem laudat Serv. ad Virg. Aen. X, 628. et XI, 230. *Introitum* impersonaliter usurpatum eodem modo cum accusativo coniunctum est, quemadmodum dicitur *itur domum, ventur Italian*, et similia. Non certo quidem, sed tamen aliqua verisimilitudinis specie haec referri posse ad Luculli victoriam ad Cabira reportatam, quivis, opinor, concedet, qui reputaverit tanta perturbatione et tam effusa fuga regis copias castra sua reliquisse, ut de his defendendis aut de resistendo nemo cogitaret, teste Appiano B. Mithrid. c. 82. Plutarch. in Lucull. c. 17. — *Ita*, quam particulam Gerlachius temere omisit, spectat ad praecedentem narrationem de coeco timore ac summa trepidatione regionum, eius rei effectum notans; cf. Hand. de Partice. Lat. Vol. III. p. 488. §. 15.

Fr. 4. [Cort. p. 1009. Gerl. ed. mai. Inc. 149. ed. min. Inc. 44. p. 238, 12. Debr. III, 13. IV, 49.] Verba, a Servio ad Virg. Georg. I, 3. sine libri indicio allata, quoniam de femina munditiis ornatisima dicta sunt, quum consentaneum sit rarissimam tantum ac non

3. Ita castra sine vulnere introitum.
4. Cultu corporis ornata egregio.
5. Tenuit Lucullus thesauros, custodias regias.

nisi singulari de caussa factam esse mulierum in Historiis mentionem, non absimile veri est Sallustium haec in tradenda Mithridatis incredibili crudelitate post eladem ad Cabira acceptam exercita potuisse. Ne Romani enim sororibus, uxoribus et concubinis suis potirentur, omnes interfici iussit (v. Memnon. ap. Phot. cod. 224. p. 235, a. 15. Bekk. Appian. B. Mithrid. c. 82, extr.), inter quas etiam *Monime* fuit Milesia, pulchritudine insignis. De cuius tragica sorte quum Plutarchus in Lucul. c. 18. data opera exposuerit, Sallustio auctore id eum fecisse suspicor, cuius verba commode de *Monime* capi possunt. Ita autem de illa Plutarchus l. 1.: Ἦσαν δὲ μετὰ πολλῶν (sc. γυναικῶν) ἀδελφαί τε δύο τοῦ βασιλέως — καὶ γαμεταὶ δύο, Βερνίκη μὲν ἐκ Χίου, Μονίμη δὲ Μιλησία. Ταύτης ὁ πλείστος ἦν λόγος ἐν τοῖς Ἑλλήσιν, ὅτι τοῦ βασιλέως πειρῶντος αὐτὴν — ἀντέσχε, μέχρις οὗ γάμων ἐγένοντο συνθήκαι, καὶ διάδημα πέμψας αὐτῇ βασίλισσαν ἀνηγόρευσεν. Αὐτὴ καὶ παρὰ τὸν ἄλλον χρόνον ἀνιερῶς εἶχε καὶ ἀπεθρήνει τὴν τοῦ σώματος εὐμορφίαν, ὡς δεσπότην μὲν ἀντ' ἀνδρὸς αὐτῆ, φρουρὰν δὲ βαρβάρων ἀντὶ γάμων καὶ οἴκου προξενήσασαν. Καὶ δὴ τοῦ Βακχίδου προστάξαντος αὐταῖς ἀποθνήσκειν ὡς ἐκάστη δοκοῖη ἁγίου εἶναι καὶ ἀλυπίτατον, περισπάσασα τῆς κεφαλῆς τὸ διάδημα τῷ τραχήλῳ περιήψε καὶ ἀνήρτησεν ἑαυτήν. Ταχὺ δ' ἀποθρανέντος, ὡς κατηραμένον, ἔφη, ἁάκος, οὐδὲ πρὸς τοῦτο μοι χρησίμων ἔσῃ; Κάκεινο μὲν ἀπέθριψε προσπτύσασα, τῷ δὲ Βακχίδῃ τὴν σφαγὴν παρέσχεν. cf. Appian. B. Mithr. c. 21. Ἐπανίων δὲ ἐκ τῆς Ἰωνίας — παρθέρον τε εὐμορφον ἰδὼν ἐς τὰς γυναῖκας ἀνεδέξατο· καὶ εἴ τῳ σπονδῇ καὶ τὸ ὄνομα πυνθέσθαι, Μονίμη Φιλοπομιένος ἦν.

Fr. 5. [Deest apud Cort. ed Debr. — Gerl. ed. mai. IV, 41. ed. min. IV, 44. p. 228, 18.] Locus exstat apud Pompei. Comment. in Art. Don. p. 190. ed. Lindem. Quamquam Fr. III, 42. *castella, custodiæ thesaurorum* memorantur, tamen nostri loci alia est ratio. *Custodiæ regiae* enim hic nihil pertinent ad thesauros, sed *carceres* designant, quibus Mithridates multos ex propinquis aliosque ipsi suspectos inclusos tenebat. Iis politus est Lucullus post victoriam ad Cabira reportatam teste Plutarcho in Lucull. c. 18, in. Τὰ δὲ Κάβειρα λαβὼν καὶ τῶν ἄλλων φρουρίων τὰ πλείστα θησαυρούς τε μεγάλους εὖρος, καὶ δεσμοτήρια, πολλῶν μὲν Ἑλλήνων, πολλῶν δὲ συγγενῶν τοῦ βασιλέως καθειρογμένων. cf. Appian. B. Mithrid. c. 82. Ταῦτα δ' ὀργῶντες (sc. interfectiones uxoribus et con-

6. Insolens vera accipiundi.
7. Tetrarchas regesque territos animi firmavit.
8. Imperi prolatandi percupidus habebatur, cetera egregius.

cubinarum) οἱ φρούραρχοι τοῦ Μιθριδάτου ἀθρόως ἐς τὸν Λούκουλλον μετετίθεντο.

Fr. 6. [Cort. p. 1003. Gerl. ed. mai. Inc. 45. ed. min. IV, 60. p. 229, 19. Debr. V, 7. V, 13.] Verba laudat Donat. ad Ter. Andr. V, 4, 4., *insolens* interpretans *insuetus*. In summa verborum brevitate lubricum est constituere quis intelligendus sit, praesertim quum ne de libro quidem, unde desumpta sunt, constet. Ad Mithridatis autem res pertinuisse Fragmentum probabile fit ex his. Rex enim strage exercitus sui ad Cabira ad incitas redactus regno suo relicto in Armeniam confugerat ad Tigranem generum, cuius praesidio et auxilio tutus foret; v. Appian. B. Mithr. c. 82. Plutarch. in Lucull. c. 19, in. Memnon. ap. Phot. c. 224. p. 235. b. Bekk. Ad eum exposcendum missus est a Lucullo Appius Clodius; v. Memnon. l. 1. Plut. in Luc. c. 19. et 21. coll. App. B. Mithr. c. 83. Is non territus Tigranis superbia, qui regio fastu servili omnium obsequio assuetus esset, libera ad regem *insolentem vera accipiundi* oratione usus est, teste Plutarcho l. 1. Ἀππίος, ὡς ἔτυχε λόγον πρῶτον, ἀντικρὺς ἦκειν ἔφη Μιθριδάτην ἀπάξων ὀφειλόμενον τοῖς Λουκούλλου θριάμβοις, ἢ καταγγέλλον Τυγράνη πόλεμον, ὥστε τὸν Τυγράνην — μὴ λαθεῖν τοὺς παρόντας ἡλλοιωμένον τῇ παρῆσι τῷ νεανίσκου φωνῆς σχεδὸν ἐλευθέρως ἀκούοντα διὰ πέντε καὶ εἴκοσι ἐτῶν.

Fr. 7. [Cort. p. 991. Gerl. ed. mai. IV, 26. ed. min. IV, 48. p. 228, 23. Debr. V, 5.] Arus. v. *exterritus*, p. 228. Lindem. Verba haud dubie ad eandem Clodii legationem pertinent, ut colligitur ex Plutarcho in Lucull. c. 21. Ἐπεὶ δὲ Τυγράνην αὐτοῦ (sc. ἐν Ἀντιοχείᾳ) κελυσθεὶς περιέμενεν, πολλοὺς μὲν ὀκείωσατο τῶν ὑποούλων ἀκροαμένων τοῦ Ἀρμενίου δυναστῶν, — πολλὰς δὲ κρύφα τῶν δεδουλωμένων πόλεων διαπεμπόμεναις πρὸς αὐτὸν ὑπέσχετο τὴν Λουκούλλου βοήθειαν, ἐν τῷ παρόντι κελεύσας ἡσυχάζειν. Ἦν γὰρ οὐκ ἀνεσχετὸς ἢ τῶν Ἀρμενίων ἀρχῇ τοῖς Ἑλλήσι, ἀλλὰ χαλεπῇ. *Tetrarchae* igitur *regesque* (de quibus v. ad Catil. c. XX, 7.) sunt, qui apud Plutarchum nominantur *δυνάσται*; *territi animi* erant timore Armeniorum et Tigranis, τῇ ἀνασχετῷ τῶν Ἀρμενίων ἀρχῇ; *firmavit* aperte idem est, quod Plutarchus dixit ὑπέσχετο βοήθειαν.

Fr. 8. [Deest ap. Cort. et Debr. — Gerl. ed. mai. Inc. 180. ed. min. I, 83. p. 196, 13.] Locum Arus. v. *egregius*, p. 228. Lind.

9. Camisos.

10. Quam maxumis itineribus per regnum Ariobarzani contendit ad flumen Euphraten, qua in parte Cappadocia ab Armenia disiungitur. Et quamquam naves codicariae occulto per hiemem fabricatae aderant.

falso laudat ex Iugurtha, ubi non legitur. Ex quo Historiarum libro sit, quamquam dici non potest, tamen vix alius homo illorum temporum reperitur, in quem verba melius adhiberi possint, quam Lucullus. Cui quum multi tum in exercitu tum Romae adversarentur, inter alia etiam hoc crimini dabant, nimia eum imperii prolatandi, i. e. continuandi, cupidine teneri, bellumque ex bello serere. Vigiisse has criminationes maxime tum, quum Lucullus Mithridate e Ponto expulso bellum contra Tigranem in Armenia moliretur, aperte tradit Plutarch. in Lucull. c. 24. Λούκουλλος ἤδη οἰόμενος τὰ τοῦ προτέρου πολέμου πέρας ἔχειν — ἐπὶ τὸν δευτέρου ἔχωρει πόλεμον, ὁρμῇ τινι δοκῶν παραβολῆ — ἐμβαλεῖν αὐτὸν εἰς ἔθνη μάχια —, ὥστε τοὺς μὲν στρατιώτας, οὐδ' ἄλλως ὄντας εὐτάκτους, ἀκοντίας ἐπισθαι καὶ ζυγομαχοῦντας, ἐν δὲ Ρώμῃ καταβοᾶν καὶ διαμαρτυροῦσθαι τοὺς δημαγωγούς, ὡς πόλεμον ἐκ πολέμου διώκει Λούκουλλος οὐδὲν τῆς πόλεως δεομένης, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ στρατηγῶν μηδ' ἐποτε καταθίσθαι τὰ ὅπλα, μηδὲ παύσασθαι χρηματιζόμενος ἀπὸ τῶν κοινῶν κινδύνων. Quae criminationes quum in Luculli rebus exponendis minime negligendae essent, Sallustium quoque eas attigisse, sed ita, ut sine partium studio verum referret, neque virtutis Luculli immemor esset, dubitari nequit. Quare commodum Fragmento locum assignasse nobis videtur, quamquam concedimus etiam quinto libro, ubi de imperio Lucullo adversariorum machinationibus abrogato agitur (v. Fr. V, 10.), haec verba legi potuisse.

Fr. 9. [Cort. p. 1004. Gerl. ed. mai. Inc. 49. ed. min. Inc. 23. p. 237, 15. Debr. V, 23.] Nomen hoc a Probo II, 1, 51. p. 130. Lindem. (p. 1473. P.) laudatum non diversum videtur ab eo, quod apud Strabonem XII, p. 838. B. Almel. τὰ Κάμισα dicitur. Castellum fuit in Armenia minore, qua Ponto confinis est. Quare eius mentio tum facta esse videtur, quum Lucullus ex illis regionibus per Cappadociam Euphratem peteret.

Fr. 10. [Cort. p. 990. Gerl. ed. mai. IV, 20. ed. min. IV, 54. p. 229, 4. Debr. V, 8.] Non. XIII, 12. p. 535, 15. Merc. Pro Ariobarzani Gerlachius ex ed. Ald. et Iunii scripsit Ariobarzani, quod non damnandum foret, si codicum auctoritate niteretur; cf. Conr. Leop. Schneideri Gramm. lat. II, 1. p. 163 sqq.; sed libri manu

11. [Sallustius, auctor certissimus, asserit] Tigrim et Euphraten uno fonte manare in Armenia, qui per divorsa euntes longius dividuntur spatio medio relicto multorum millium; quae tamen terra ab ipsis ambitur, Mesopotamia dicitur.

exarati vulgarem genitivi formam praebent. Iidem vero quoniam Euphraten tuentur, non dubitavimus hoc receptae in edd. formae in -em praeferre; v. Schneider. l. l. p. 40. — Quamquam naves scripsimus ex ed. pr. et cod. Par. α. δ.; ceteri perverse tenent quamq. ad naves; unde Aldus fecit quamq. ad id naves, quod licet valde absurdum sit, quia in praecedentibus nihil est, quo id pertineat, tamen omnes edd. tanquam legitima et integerrima lectio occupavit. — Fragmentum per se patet de Luculli profectioe contra Tigranem intelligendum esse, anno 69. a. Chr. n. suscepta. Ariobarzanes fuit praefectus Cappadociae, Luculli partes secutus; cf. Memnon. ap. Phot. c. 224. p. 238, b. Bekk. Λεύκολλος δὲ εἰς τὴν Καππαδοκίαν ἐληλυθὼς καὶ φίλον ἔχων τὸν ἐπάρχοντα ταύτης Ἀριοβαρζάνην διέβη παρὰ δόξαν πέραν τὸν Εὐφράτην. — Qua in parte Cappadocia ab Armenia disiungitur, fuit apud Melitenen urbem; v. Tacit. Ann. XV, 25. extr. et 26. in. Addidit Corbulus auxilia regum in unum conducta apud Melitenen, qua transmittere Euphraten parabat. Moa iter. L. Lucullo quondam penetratum pergit. cf. Strabo XII. p. 808. C. Almelov. Plin. H. N. VI, 3. Postrema verba ita comparata sunt, ut conicias in apodosi fere haec fuisse: primo tamen fluminis transitus valde difficilis videbatur. Paulo obscurius id innuitur Memnonis verbis διέβη παρὰ δόξαν πέραν; clare vero rem tradit Plutarch. in Lucull. c. 24, med. Λούκουλλος δὲ συντόμως ὁδεύσας ἐπὶ τὸν Εὐφράτην καὶ κελύοντα πολλὸν καὶ θολιρὸν ὑπὸ χειμῶνος εὐρῶν ἠσχαλλεν, ὡς διατριβῆς αὐτῷ καὶ πραγματείας ἐσομένης συνάγοντι πορθμεῖα καὶ πηγνυμένω σχεδίᾳ. Ἀρξάμενον δ' ἀφ' ἰσπίρας ὑποχωρεῖν τὸ δεῦμα καὶ μειούμενον διὰ τῆς νυκτὸς ἅμ' ἡμέρη κοῖλον παρέσχε ὀρθῆναι τὸν ποταμὸν. — Codicariae naves, eadem dictae etiam caudicariae, teste Festo p. 36. ed. Lindem. sunt naves ex tabulis crassioribus factae. cf. Varro de Vita pop. rom. III. apud Non. l. l. Quod antiqui pluris tabulas coniunctas codices dicebant, a quo in Tiberi navis codicarias appellamus.

Fr. 11. [Cort. p. 1010. Gerl. ed. mai. Inc. 194. ed. min. IV, 57. p. 229, 12. Debr. V, 11.] Locus legitur apud Isidor. XIII, 21, 10. p. 429., sed in obliquam orationem transformatus, non facile constitui potest, num Sallustii verba accurate referat. Ut ut est, certe

12. Mesopotameni homines effrenatae lubricitatis sunt in utroque sexu, [ut Sallustius meminit.]

13. Naphthas.

vitiose apud Isidorum pariter atque in Sall. edd. legitur *quae tamen terra, quae ab ipsis ambitur*, quippe quo inepta *terrae* relatio efficitur ad praecedentia, ubi de ea re non agitur. Quare *quae* post *terra*, sive casu sive perverso iudicio in textum illatum, delere non dubitavimus, quo sententia in ordinem redit; nam elucet campos *Euphrate et Tigri circumfluos* opponi superiori regioni, quae fontibus propior *Armeniae* nomine appellatur. Ceterum verba *uno fonte manare* non significant ambo flumina *ex eodem simul fonte* profluere, sed Tigrim et Euphraten non plures, sed singulos fontes habere. De ea enim re non constabat inter veteres. *Tigri* certe plures fontes tribuit Herodot. V, 52. Ποταμοὶ νηυσὶ περιητοὶ τέσσαρες διὰ ταύτης (sc. Ἀρμενίης) ῥέουσι· πρῶτος μὲν, Τίγρις· μετὰ δὲ, δευτέρως τε καὶ τρίτος αὐτὸς ὀνόμαζόμενος, οὐκ αὐτὸς ἑὼν ποταμὸς, οὐδὲ ἐκ τοῦ αὐτοῦ ῥέων· ὁ μὲν γὰρ πρότερος αὐτέων καταλεχθεὶς ἐξ Ἀρμενίων ῥέει. ὁ δὲ ὕστερον ἐκ Μαιτηγῶν. Euphratis fontes commemorat Strabo XI. p. 792. A. Almel. Ἔστι δὲ μελῶν ὁ Εὐφράτης (sc. τοῦ Τίγριδος), καὶ πλείω διέξεισι χώραν σκολιῶ τῷ ἑίδρω, τὰς πηγὰς ἔχων ἐν τῷ προσβόρῳ μίρει τοῦ Ταύρου. Id. ib. p. 799. A. Ὁ Εὐφράτης ἀπὸ τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ Ταύρου τὰς ἀρχὰς ἔχων, quamquam non plane liquet, utrum *πηγῶν* et *ἀρχῶν* voces propriam pluralis vim, an universam originis notionem habeant. — De loco huic Fragmento a nobis dato vix potest dubitatio esse, siquidem consentaneum est Sallustium de his fluminibus ac de Mesopotamiae natura et incolis egisse, quum Lucillum primum in eas regiones devenisse narraret.

Fr. 12. [Cort. p. 1012. Gerl. ed. mai. Inc. 218. ed. min. IV, 58. p. 229, 16. Debr. V, 68.] Verba, a Schol. ad Iuvenal. Sat. I, 104. servata, ad eundem locum pertinent, ut Fragmentum praecedens, neque minus in hoc incertum est, utrum sententia modo, an ipsa Sallustii verba a Schol. relata fuerint.

Fr. 13. [Cort. p. 992. Gerl. ed. mai. IV, 40. ed. min. IV, 83. p. 230, 19. Debr. IV, 52.] Probus Institt. gramm. II, 1, 52. p. 130. Lindem. (p. 1473. P.) hanc vocem affert, ut probet Sallustium contra consuetudinem dixisse *hoc naphthas, huius naphthae*. Idem tamen II, 1, 44. p. 123. (1465. P.) *naphthas* monoptotum barbarum dicit, a Sall. usurpatum. Paulo accuratius hanc rem tetigit Hieronym. ad Daniel. c. 3., cuius haec verba sunt: „Sallustius scribit in Historiis quod *naphtha* sit *genus fomitis apud Persas, quo vel maxime nutriantur incendia*.“ Erat autem *naphthas* genus bituminis facillime

14. Scalas pares moenium altitudine.

15. Pluteos rescindit, ac munitiones demolitur, lo-
coque summo potitur.

ignes concipiens, eoque in defendendis urbibus ad opera obsidentium incendenda adhibitum; v. Plin. N. H. II, 105., et Veget. de R. Mil. IV, 8. qui vocat *oleum incendiarium*, de quo plura disputat Stewech. ad l. i. p. 238. Eo Tigranocertorum incolae usi sunt ad machinas Romanorum, urbem obsidentium, delendas; cf. Dion. Cass. Fragm. 178. (Vol. I. p. 76. ed. Reim.) Δούκουλλος κατὰ τοὺς καιροὺς τούτους (i. e. anno 69. a. Chr. n.) τὰ Τίγρηνόκερα ἐπολιόρει. Καὶ αὐτὸν οἱ βάρβαροι τῇ τε τοξείᾳ καὶ τῇ νάφθᾳ κατὰ τῶν Μηχανῶν χρομένην δεινῶς ἐκάνωσαν. ἀσφαλτοῦδες δὲ τὸ φάρμακον τοῦτο, καὶ διάπυρον οὕτως, ὥσθ' ὅσοις ἂν προσμίξῃ, πάντως αὐτὰ κατακαίειν οὐδ' ἀποσβέννυται ὑπ' οὐδενὸς ὑγροῦ ἁγδίας. Non absurde igitur conicias Sallustium eius rei in illa obsidione narranda mentionem fecisse. Pessime vero Gerlachius in ed. min. scripsit: „*Naphthas genus olei cedro simile*.“ Solito enim more coecutiens non vidit haec verba a Probo explicationis causa addita esse. Sed his ineptiis non contentus rursus inter Incerta p. 239, 21. retulit Hieronymi verba tanquam novum Fragmentum, quo scilicet docemur, quod *oleum* esset, idem esse etiam *fomitum*. Hocne est oleum et operam perdere?

Fr. 14. [Cort. p. 990. Gerl. ed. mai. IV, 15. ed. min. IV, 39. p. 228, 13. Debr. IV, 94.] Verba, quae sunt apud Arus. v. par., p. 253. Lind., quamquam non certo ad Tigranocertorum obsidionem referri possunt, tamen non absimile vero est in eius rei narratione fuisse, quum consentaneum sit Sallustium huius urbis oppugnationem fusius quam aliorum oppidorum exposuisse. De ea cf. praeter Dionis locum ad Fr. praecedens laudatum Appian. B. Mithr. c. 84. 86. Memnon. ap. Phot. cod. 224. p. 238, b. Bekk. Plutarch. in Lucull. c. 26. 29. — *Par aliqua re* ita dictum est, ut pro obiecto, cui aliquid par esse enunciat, id, quo efficitur paritas, nominetur, quod quamquam insolens est et cogitandi ratione a vulgari dicendi genere discrepat, re tamen idem est. Cf. quae de simili ablativi usu in nonnullis dictionibus, in quibus vulgo datus obtinet, uberius disputavimus ad Catil. c. II, 9. p. 14.

Fr. 15. [Cort. p. 991. Gerl. ed. mai. IV, 24. ed. min. IV, 70. p. 230, 5. Debr. III, 37.] Non. II, 204. p. 95, 21. Mercier. Ad Tigranocertorum oppugnationem retulimus eandem ob causam, ut Fragm. praecedens; si cui tamen certius constat ad aliam urbem a Romanis captam pertinere, haud gravate concedimus. — In Sall. edd. omnibus est *pluteosque*: sed particulam copulativam nullus Nonii cod. ostendit.

16. Qui praegrediebantur equites cataphracti ferrea omni specie.

Fr. 16. [Cort. p. 990. Gerl. ed. mai. IV, 22. ed. min. IV, 55. p. 229, 9. Debr. V, 16.] Locus sic, ut edidimus, legitur apud Non. XVIII, 28. p. 556, 17.; in Sall. edd. omnibus perperam est *praegrediebantur*. Eadem fortasse verba respexit Servius, qui ad Virg. Aen. XI, 770. ex Sallustio affert *et sequebantur equites cataphracti*; nam quum neque Historias neque librum laudet, coniciias memoriter eum neque satis accurate haec attulisse, verbo, cuius retinendi minus gravis caussa erat, cum alio commutato; quamquam fieri potuit, ut grammatici exempla sua ex duobus inter se diversis locis petierint. — De *cataphractis equibus* cf. Tacit. Histor. I, 79, med. *Sed neque conti, neque gladii — usui, lapsantibus equis et cataphractarum pondere. Id principibus et nobilissimo cuique tegmen, ferreis laminis aut praeduro corio consertum, ut adversus ictus impenetrabile, ita impetu hostium provolutis inhabile ad resurgendum.* Ammian. Marc. XVI, 10. p. 130. ed. Vales. *Incedebat hinc inde ordo geminus armorum, — sparsisque cataphracti equites, quos cibaniarios dicitant Persae, thoracum muniti tegminibus et limbis ferreis cincti, ut Praxiteles manu polita crederes simulacra, non viros, quos laminarum circuli tenues apti corporis flexibus ambiebant per omnia membra deducti, ut, quocumque artus necessitas commovisset, vestitus congrueret inicitura cohaerenter aptata.* Plutarch. in Lucull. c. 28, in. *Μία ἄλλη τῶν καταφράκτων κόπτος ἄλλο δ' οὐδὲν οὐδ' ἑαυτοῖς οὔτε τοῖς πολεμοῖς χρῆσθαι δύνανται διὰ βάρους καὶ σκληρότητα τῆς σκευῆς, ἀλλ' ἐγκατακοδομημένους εἰκασίν.* In narratione de pugna ad Tigranocerta fuisse Fragmenti verba elucet ex Plutarcho in Lucull. c. 26, extr. *Τοξότας μὲν καὶ σφενδονήτας διασφυροῖς ἤγεν* (sc. ὁ Τυγράνης), *ἑπτακισχιλίους δὲ πεντακισφυροῖς καὶ πεντακισχιλίους, ὧν ἑπτακισχιλίοι καὶ μύριοι καταφράκτοι ἦσαν, ὡς Λούκουλλος ἔγραψε πρὸς τὴν σύγκλητον.* Tam clara enim fuit illa pugna, Lucullique victoria (pridie Non. Octobres a. 69. a. Chr. n. reportata) tantis scriptorum laudibus celebrata (v. Plutarch. in Lucull. c. 28, extr. Liv. Epit. XCVIII. Appian. B. Mithr. c. 85. Oros. VI, 3. Memnon. ap. Phot. cod. 224. p. 238. b. 239. a. Bekk.), ut dubitari nequeat, quin Sallustius de ea diligenter exposuerit Tigranisque immensas copias accuratissime descriperit. — *Ferrea omni specie*, i. e. toto eorum aspectu ferreo, sive omni corporis parte, quae in conspectum dabatur, ferro obducta. Inepte igitur Colerus coniecit *ferrea omnes specie*, vel *ferrea homines specie*.

Fr. 17. [Cort. p. 1005. Gerl. ed. mai. Inc. 73. ed. min. IV, 68. p. 229, 26. Debr. V, 16.] Hoc Fragmentum in confinio praecedentis

17. Equis paria operimenta erant, quae lintea ferreis laminis in modum plumae annexuerant.

18. Apud Corduenos amomum et alii leves odores gignuntur.

lectum fuisse planissime patet ex Servio, qui ad Virg. Aen. XI, 770. „Cataphracti, inquit, equites dicuntur, qui ipsi ferro muniti sunt, et equos similiter munitos habent, de quibus Sallustius: *Equis paria*“ etc. Ad hoc ex ipsis vocibus *equis paria operimenta* elucet antea de *virorum* armatu dictum fuisse. Quare in promptu est haec verba proximum locum post Fragmentum superius occupasse. Vidit id etiam Debrossius, sed perperam has particulas in unum conflavit, cui rei imperfecta forma grammatica prioris Fragmenti obstat. Gerlachius vero, qui Vol. III. p. 130. his verbis de *curribus falcatis* agi opinatur, in ed. min. vero ea multum a Fr. 16. removit, et post *annexuerant* adiecit *et sequebantur equites cataphracti*, (de quibus v. ad Fr. 16, init.), ineptias cumulavit supra quam cuiquam credibile est. Tantus enim viri stupor, ut non viderit verba *equis paria operimenta erant* hunc sensum habere: equis, quibus *cataphracti utebantur*, paria operimenta ut *equibus ipsis* erant. Quibus quis sana mente subiecerit *et sequebantur equites cataphracti*? — Ad verborum structuram quod attinet insolenter et fortasse sine exemplo dictum est *operimenta annectere laminis* pro *operimentis annectere laminas*, in quo Sallustius analogiam verborum *induo, exuo, circumdo, aspergo* etc., de quibus v. Gramm. lat. nostr. §. 127, 3. A. annot. 2. δ. p. 348., secutus videtur. — *Pluma* hic aperte collectivum sensum habet, vernaculâ *das Gefieder*.

Fr. 18. [Cort. p. 1008. Gerl. ed. mai. Inc. 120. ed. min. IV, 81. p. 230, 17. Debr. V, 20.] Locus sine libri indicio exstat apud Philargyr. ad Virg. Georg. IV, 49. *Cordueni* (v. Plin. N. H. VI, 17.) a Strabone XI. p. 802. A. Almel. *Γορδουαῖοι*, a Plutarcho in Lucull. c. 29. *Γορδουηνοί* dicti, *Corduenen*, Armeniae provinciam inter Tigrim et Arsissam lacum sitam, incolebant. Eos adiit Lucullus post pugnam apud Tigranocerta, regioque Zarbieno, propter animum in Romanos primum a Tigra interfecto, iusta persolvit. cf. Plutarch. l. l. *Ζαρβιηνός ὁ τῶν Γορδουηνῶν βασιλεὺς, ὥσπερ εἴρηται* (c. 21.), *δι' Ἀππίου κρύφα Λούκουλλον διέλικετο πρὸς συμμαχίαν, τὴν Τυγράνου τυραννίδα βαρυνόμενος· μνησθεὶς δ' ἀπιστάγη, καὶ παῖδες αὐτοῦ καὶ γυνὴ συναπέλοντο, πρὶν ἢ Ῥωμαίους εἰς Ἀρμενίαν ἐμβαλεῖν. Τούτων οὐκ ἠμνημόνησεν ὁ Λούκουλλος, ἀλλὰ παρελθὼν εἰς τὴν Γορδουηνῶν ταφάς προὔθετο τοῦ Ζαρβιηνοῦ, καὶ πυρᾶν ἐσθῆτι καὶ χρυσῶ βασιλικῶ καὶ τοῖς ἀπὸ Τυγράνου κοσμήσας λαφύροις αὐτὸς παρῶν ὑφῆψε, κ. τ. λ.* Haec igitur Luculli expeditio

19. *Epistola regis Mithridatis ad regem Arsacem.*

Rex Mithridates regi Arsaci S.

Omnes, qui secundis rebus suis ad belli societatem orantur, considerare debent, liceatne tum pacem

in Corduenos quum haud dubie caussa fuerit, cur Sallustius nonnulla de eius terrae natura exponeret, Fragmentum iusto loco posuisse nobis videtur. — *Amomum*, ait Servius ad Virg. Ecl. IV, 25., herba est suavissimi odoris, quae tantum in Assyria nascitur. — *Leves odores* sunt suavissimi et naturâ tenuissimâ, quos recentiores vocant aetherios.

Fr. 19. [Cort. p. 981—989. Gerl. ed. mai. IV, 12. ed. min. IV, 86. p. 230, 24. Debr. V, 25.] Haec epistola conservata est in codd. Vatt., Ciacc., Ursin. et Balliol., de quibus v. Praef. — Tigrane ad Tigranocerta a Lucullo plane devicto urbeque ipsa non multo post capta, Mithridates, quamvis ea clade spe melioris fortunae excidisset, tamen animum non despondit, sed simul cum Tigrae opes reparare studens, novos socios, quibus Romanorum viribus resisteret, circumspexit. Quare ad Arsacem sive Phraatem, Parthorum regem, legatos misit, qui eum ad societatem cum ipso et Tigrae ineundam impellerent. Quod quo melius perficeretur, ipse hanc epistolam, cuius exemplum Sallustius perscripsit, ad illum dedit. De re ipsa v. Appian. B. Mithr. c. 87, in. *Τιγράνης δὲ καὶ Μιθριδάτης στρατὸν ἄλλον ἤθροίζον περιτόντες, οὐ τὴν στρατηγίαν ἐπέτρεπτο Μιθριδάτης, ἡγουμένου Τιγράνουσ αὐτῷ γεγονέναι τὰ παθήματα διδάγματα. Ἐπεμπον δὲ καὶ ἐς τὸν Παρθυαίον, ἐπικουρεῖν σφίσι παρακαλοῦντες.* Memnon ap. Phot. c. 224. p. 238, a. Bekk. *Ὁ μὲντοι Μιθριδάτης πρὸς Τιγράνην παραγερονῶς ἀνελάμβανέ τε αὐτόν, — καὶ λαὸν ἀθροίζειν συνεβούλευεν, — ὡς πάλιν ἀναμαρτύμενον τὴν νίκην. Ὁ δὲ πάντα τῷ Μιθριδάτῃ ἐπέτρεπεν. — Αὐτὸς δὲ πρὸς τὸν Πάρθον Φραδάτην (scr. Φραάτην) διεπρεσβέετο παραγορεῖν αὐτῷ τὴν Μεσοποταμίαν καὶ τὴν Ἀδιαβηνὴν καὶ τοὺς μεγάλους αὐλώνας.* Dio. XXXV, 3. *Μεθὼν ὁ Λούκουλλος τὴν πρεσβείαν τὴν ὑπὸ τε τοῦ Τιγράνου καὶ τοῦ Μιθριδάτου πρὸς τὸν Ἀρσάκην πεμφθεῖσαν ἀνταπέστειλέ τινας ἐκ τῶν συμμάχων κ. τ. λ.* Plutarch. in Lucull. c. 30, in.

§. 1. *secundis rebus suis*) De hac verborum structura v. ad Catil. c. XI, 4. — *Dein* ita refertur ad praegressum *considerare debent*, ut in priore membro *primum* supplendum sit; cf. Gronov. ad Liv. XXXIV, 19, 8. Goerenz. ad Cic. Acadd. II, 13, 41. p. 78. b. — *Quod quaesitur* verba subiectum continent sequentis interrogationis indirectae; intelligitur autem *belli societas capta*. — *Quae-*

agere; dein, quod quaesitur, satisne pium, tutum, gloriosum, an indecorum sit. Tibi perpetua pace frui liceret, nisi hostes opportuni et scelestissimi; egregia fama, si Romanos oppresseris, futura est. Neque

situr exstat in Vat. 1., non multum discrepante Vat. 2., in quo est *quaesitum*. De huius verbi forma et significatione cf. ad Fr. I, 55. et I, 120. Vulgo editum *quaeritur*.

§. 2. *Tibi perpetua pace frui liceret* etc.) Revocavimus antiquam huius loci scripturam, qualis ante Carrionem fuit; vix enim alias editores nexu sententiarum ac singularum enunciationum ratione non perspecta auctoris verba magis corruerunt. A generali sententia bimembri epistolam exorsus Mithridates proxima periodo Arsacis condicionem ad illam examinat. Igitur ad verba *considerare debent liceatne tum pacem agere* referuntur haec, *tibi perpetua pace frui liceret, nisi hostes opp. et scel.*, quae ita dicta sunt, ut probeatur *Arsaci non licere pacem agere, sed bellum ei expectandum esse*. Ad alteram considerationis partem (*quod quaesitur, satisne pium, tutum, gloriosum, an indecorum sit*), spectant reliqua, (*tibi egregia fama, si Romanos oppresseris, futura est*, quibus pariter *exhortatio ad bellum* continetur. His verbis quoniam argumentatio, qua Mithridates Arsaci, si is proprias modo res respiciat, belli necessitatem atque utilitatem probare studet, plane absolvitur, maxima post *futura est* interpunctio ponenda. In proximis Mithridates ab Arsace ad se ipsum ita transit, ut non reliceat, se ob fractas opes indignum videri societate, sed ipsa clade sua Tigranem ad opem ferendam incitari debere ostendat. Hanc planissimam sententiarum rationem ut non perspicerent editores, factum est partim brevitate quadam orationis, partim depravata scriptura nonnullorum codicum in textum illata. Nam quum ante Carrionem recte legeretur *tibi — liceret*, quod haud dubie ex codd. fluxit, is edidit, ut in Vat. 1. et 2. est, *tibi si — licet*, ceterique omnes id amplexi sunt, quamquam nemo expedit, quomodo tres enunciationes condicionales *si licet, nisi hostes, si oppresseris* in unam periodum coire possint, aut tolerabilis certe, nedum commoda sententia ex tanta confusione elici queat, praesertim quum vitiosissima interpunctio verba apud Orellium, Fabrum et Gerlachium sic legantur: „tibi si perpetua pace frui licet, nisi hostes opportuni et scelestissimi, egregia fama, si Romanos oppresseris, futura est, neque petere — sperem.“ *Hostes opportuni* hic non sunt *in quos facile impetus fieri potest*, quemadmodum Faber interpretatur, vulgarem usum secutus; sed novo modo et tamen proprietatis retinentissimus Sallustius significavit hostes,

petere audeam societatem, et frustra mala mea cum tuis bonis misceri sperem. Atque ea, quae te morari 3 posse videntur, ira in Tigranem recentis belli et meae res parum prosperae, si vera existumare voles, maxume hortabuntur. Ille enim obnoxius, qualem tu 4 voles societatem, accipiet; mihi fortuna, multis rebus

qui quasi ante portum sunt, i. e. *vicinos et prope instantes impetumque minantes*. — Ex *nisi* particula pendere *forent* vel *essent*, quod supplendum est, ipsa ostendit enunciationis condicionalis forma. De coniunctivi ellipsi v. Gramm. lat. nostr. §. 113. not. 3. p. 234. Kruegeri Gramm. lat. §. 665. not. 2. p. 912. — Pro *scelestissimi*, quod eodd. tenent, Curtius scripsit *sceleratissimi*. — Ante *egregia* edd. antiquiores et inserunt, quod in eodd. non exstat. — *Misceri* hic idem valet atque *ungi*, *copulari*; cf. Iug. c. LXXXIII, 1. *Sibi consuleret, neu florentis res suas cum Iugurthae perditis misceret*. Ceterum *sperare* consueto modo praesentis infinitivo iungitur, ubi valet *in opinione aliqua esse, putare*, vel *sibi persuadere aliquid*; cf. Kruegeri Gramm. lat. §. 564. not. 2. p. 765.

§. 3. *Atque ea*) Ita exstat in Vat. 1. et 2. Vulgo perverse scribitur *atque ea*; neque minus incommode Douza coniecit *ad quae*. Vim atque particulae pro *ac tamen* positae optime illustravit Hand. in Tursell. Vol. I. p. 488. Duabus enim sententiis positis, quarum altera contrarium continet prioris, ut significetur duas istas sententias inter se aequalem vim habere et cohaerere, *atque* usurpatur a Latinis, ad indicandum etiamsi altera res vera sit et constet, aequae tamen alteram veram esse et constare. Germani eam sententiarum inter se rationem particula *gleichwohl* exprimunt. Nostro igitur loco quamquam malas esse res suas concedit Mithridates, tamen aequae verum ponit, Arsacem eo ad opem ferendam non deterreri debere cf. Iug. c. IV, 3. *Ceterum ex aliis negotiis, quae ingenio exercentur, imprimis magno usui est memoria rerum gestarum*. — *Atque ego credo fore, qui — tanto tamque utili labore meo nomen inertiae imponant*. Catil. c. LI, 35. *Ita illi, quibus Damasippi mors laetitiae fuerat, paullo post ipsi trahebantur*. — *Atque ego haec non in M. Tullio neque his temporibus vereor*. — *Recentis belli Tigranis contra Parthos meminit etiam Plutarch. in Lucull. c. 21, med.* Ἐθνη πολλὰ κατεστρέψατο, καὶ τὴν Πάρθων, ὡς ἄλλος οὐδείς, δύναμιν ἐκαπένωσεν. Dio XXX, 1. Πρὸς Ἀρσάκην τὸν Πάρθων, καίπερ ἐχθρὸν αὐτῶν διὰ χώραν τινὰ ἀμφισβητήσιμον ὄντα, ἐπρεσβεύοντο (sc. Mithrid. et Tigranes). Id. ibid. c. 3. Ὁ Ἀρσάκης ἔτι τῷ

ereptis, usum dedit bene suadendi, et, quod florentibus optabile est, ego non validissimus praebeo exemplum, 5 quo rectius tua componas. Namque Romanis cum nationibus, populis, regibus cunctis una et ea vetus causa bellandi est, cupido profunda imperi et divitiarum. Qua primo cum rege Macedonum Philippo bellum sumpsere.

Τιγρᾶνῃ ὀργὴν εἶχε. — *Vera existumare*, i. e. ex vero iudicare. Ante Curtium ex interpolatione legebatur *aestumare*.

§. 4. *obnoxius*) Absoluteposito hoc vocabulo significatur aliquis, qui non est in sua potestate, sed ex aliena voluntate vel ex aliqua necessitate pendet; vernaculâ *gebunden*, in *Verlegenheit*. cf. infra §. 13. *Omnibus aliis abnoxiiis rursus tamen bellum coepi*. Iug. XXXI, 3. *Ne nunc quidem, obnoxiiis inimicis, exurgitis*: ubi Faber contulit Liv. XXIII, 12, 9. *Si reticeam, aut superbus aut obnoxius videar, quorum alterum est hominis alienae libertatis oblitum, alterum suae*. Tacit. Hist. II, 56. *Obnoxiiis ducibus et prohibere non ausis*. — *Qualem tu voles societatem accipiet*, i. e. societatem inibit ea condicione, ut tibi Mesopotamiam et Adiabenen cedat; cf. Drumann. Hist. Rom. Vol. IV. p. 151. not. 56., ac v. supra in praemonitis ad h. Fr. — *Usum, i. e. experientiam*, sive, ut Curtius interpretatur, *habitu ex multa experientia*. — *Non validissimus* per euphemismum sive potius callida dissimulatione dictum pro *fractus opibusque exutus*.

§. 5. *et ea vetus*) v. ad Fr. III, 1, 5. — *Cupido profunda est insatiabilis, inexplebilis, immensa*, quo sensu Germani *bodenlos* dicunt; cf. Iug. c. LXXXI 1. *Romanos iniustos, profunda avartitia, communis omnium hostis esse*. — *Qua causae potestate dictum, ut Fr. III, 82, 26.*, plenius est *qua incitati*. — *Primo* praebet Vat. 1. 2. *Primum*, ut vulgo editur, falsum esse iam ex eo patet, quod §. 6. *mox* subicitur; *primo* enim ponitur de re, quae postea vel non continuata, vel mutata est, ut recte praecipit Dietschius ad Iug. XXIX, 3. p. 205. — *Bellum sumere* est *incipere*; cf. Iug. c. XX, 5. *Prius omnia pati decrevit, quam bellum sumere*. ib. LXII, 9. LXXXIII, 1. Eodem modo Fr. IV, 77, 10. dicitur *proelium sumere*. Contrarium est *ponere bellum*, de quo v. ad Iug. c. CXII, 1.

§. 6. *Dum a Carthaginiensibus premebantur*) Et tempora et personas et res hic confundit sive Mithridates sive Sallustius ipse. Neque enim durante adhuc bello Punico secundo Romanis quidquam negotii aut amicitia cum Antiocho fuit, neque ille eo tempore Philippo subvenire paravit, neque concessione Asiae ab eo consilio aversus est. Sed quum Attali, Pergameni regis, regnum (a.

Dum a Carthaginensibus premebantur, amicitiam simulantes ei subvenientem Antiochum concessione Asiae per dolum avertere, ac mox, fracto Philippo, Antiochus omnibus Taurum agro et decem millibus talentorum spoliatus est. Persen deinde, Philippi filium, post multa et varia certamina apud Samothracas deos acceptum in fidem calidi et repertoires perfidiae, quia pacto vitam dederant,

199. a. Chr. n.) invasisset, Romanorum amica admonitione permotus est, ut eo bello absisteret; cf. Liv. XXXII, 8, 15. Idem duobus annis post (a. 197. a. Chr.) quum interim feliciter de Palaestina, Coelesyria et Phoenicia contra Ptolemaeum pugnasset, Asiam rursum invasit, omnesque ibi civitates, ut Livius ait XXXIII, 38, 1, in antiquam imperii formulam redigere est conatus, Romanis, qui tum Macedonico bello implicati essent, primo non impediuntibus, actaque eius, tanquam nihil ad eos pertinetia, dissimulantibus; v. Liv. XXXIII, 40, 7. Hoc ipsum autem est, quod Mithridates mira rerum confusione dicit, Romanos Antiochum concessione Asiae per dolum avertisse. *Fracto*, i. e. plane devicto viribusque spoliato, sc. pugna illa ad Cynoscephalas. Vulgo perverse legitur *tracto*, nullo sensu et contra fidem cod. Vat. 1. et 2.

omni cis Taurum agro etc.) In numero talentorum dissentiunt Livius XXXVII, 45, 14. et Appian. Syriac. c. 38. Vol. I. p. 594. Schweigh., qui habent *quindecim millia*. Cum nostro facit Eutrop. IV, 2. De Asia autem cis Taurum adempta omnes consentiunt, etiam Cicero p. Sext. 27, 58. p. Deiot. 13, 36. CORT.

§. 7. *apud Samothracas deos acceptum in fidem*) cf. Vell. I, 9, 4. *Perses — in insulam Samothraciam per fugit, templique se religioni supplicem credidit*. Liv. XLV, 4, 3. *Perseus amisso exercitu, extorris regno, in parvam insulam compulsus, supplex, fani religionem, non suis viribus tulit*. Dio Cass. Fr. 74. Vol. I. p. 31. Reim. — *Samothracas dii sunt Cabiri*, de quibus Orellius contulit Schol. ad Apollon. Rhod. I, 917. p. 46. Well. *Μυούνηται ἐν τῇ Σαμοθράκῃ τοῖς Καβείροις. — Τέσσαρες δ' εἰσὶ τὸν ἀρχαῖον, Ἀξίερος, Ἀξιόκερσα, Ἀξιόκερσος. Ἀξίερος μὲν οὖν ἐστὶν ἡ Δημήτηρ. Ἀξιόκερσα δὲ ἡ Περσεφόνη. Ἀξιόκερσος δὲ ὁ Ἄιδης. Ὁ δὲ προστιθέμενος τέταρτος Κάσμυλος ὁ Ἐρμῆς ἐστίν.* — De Perseo in potestatem Romanorum tradito v. Liv. XLV, 5. et 6. — Pro *insomniis*, Lipsius Quaest. Epp. IV, 14. malebat *insomniis*, praeter omnem necessitatem, plurali crebram repetitionem sive iterationem insomniarum indicante; v. Grammat. lat. nostr. §. 110. not. 3. p. 224. coll. Catil. c.

8 insomniis occidere. Eumenem, cuius amicitiam gloriose ostentant, initio prodidere Antiocho, pacis mercedem; post habitum custodiae agri captivi sumptibus et contumeliis ex rege miserrimum servorum effecere, simulatoque impio testamento, filium eius Aristonicum, quia patrium regnum petiverat, hostium more per triumphum duxere;

XXVII, 2. De re ipsa v. Diodor. Excerpt. XXXI, 2. Vol. II. p. 516. Wessel. Plutarch. in Aem. Paull. c. 37.

§. 8. *Eumenem — prodidere Antiocho*) Vat. 1. mirā corruptelā *occiderum en cuius*. Quid significet Mithridates obscurum est; neque videntur haec ad rerum veritatem exigi posse, quum Mithridates ut Romanos criminibus oneret, res detorqueat et sycophantarum more loquatur. — De verbis *pacis mercedem* cf. ad Fr. III, 82, 26. — *Post habitum custodiae* verissima est cod. Vat. 1. 2. scriptura, turpiter corrupta illa a Briconeto, qui inde fecit *post Attalum custodem*, iam eo nomine ineptissimum, quod Aristonicus, Eumene natus, ita filius perhibetur Attali. Et tamen hoc commentum omnes edd. usque ad Orellium invasit. Perquam invidiose autem Mithridates his verbis significat Eumenem terrarum atque urbium, quas Romani victo Antiocho ei donarunt, non possessorem atque dominum fuisse, sed tantummodo custodem alieni agri, quippe qui re vera Romanorum esset, fuisse positum. — *Sumptibus*, sc. quos facere eum coegerunt tum navibus praebendis, tum quovis officiorum atque laborum genere pro Romanis suscipiendo. — *Contumeliis* Orellius bene refert ad illud senatus consultum, quo Eumenes, quum Romam se conferre constituisset, Italia abire iussus est, teste Livio XLVI. *Eumenes, quia Macedonico bello medium egerat, ne aut hostis indicatus videretur, si exclusus esset, aut liberatus crimine, si admitteretur, in commune lex lata est, ne cui regi Romanum venire liceret*. cf. Polyb. legat. 97. — *Simulato testamento* Ursinus, collato Porphyrione ad Horat. Od. II, 18, 6., capit pro falso sive *subditicio testamento*: sed huic interpretationi repugnare videtur proximum vocabulum *impio*, quo vel hoc ipsum significatur fraude factum esse illud testamentum, vel certe iniustissimum fuisse, exclusis heredibus legitimis in eorumque locum alienis substitutis. Quare *simulato imp. test.* significare puto *praetextantes impium testamentum*, sc. quo regnum Pergamenum suum esse contendebant. Testamentum intelligitur Attali III, cui Philometori cognomen fuit, anno 133. a. Chr. n. defuncti; cf. Liv. Epit. LVIII. *Heredem populum Romanum reliquerat Attalus, rex Pergami, Eumenis filius*. Vell. II, 4, 1. Flor. II, 20, 2. Appian. B. Mithr. c. 62.

Asia ab ipsis obsessa est; postremo totam Bithyniam 9
 Nicomede mortuo diripere, quum filius Nysa, quam re-
 ginam appellaverat, genitus haud dubie esset. Nam quid 10
 ego me appellem? quem diiunctum undique regnis et
 tetrarchiis ab imperio eorum, quia fama erat divitem, ne-
 que servituum esse, per Nicomedem bello lacessiverunt,
 sceleris eorum haud ignarum, et ea, quae accidere, te-

Ἰμεῖς (Sulla alloquitur optimates urbium Asiaticarum) Ἀτάλῳ
 τοῦ Φιλομήτορος τὴν ἀρχὴν ἡμῶν ἐν διαθήκαις καταλιπόντος
 Ἀριστονίκῳ καθ' ἡμῶν τέτταρον ἔτεσι συνεμαχεῖτε. Plutarch. in
 Tib. Gracch. c. 14. in. — De Aristonico v. praeter ll. ll. Justin.
 XXXVI, 4, 6. Erat ex Eumene Aristonicus, non iusto matrimonio,
 sed ex pellice Ephesia, citharistriae cuiusdam filia, genitus, qui post
 mortem Atali velut paternum regnum Asiam invasit. Oros. V, 10.

§. 9. Bithyniam — diripere) Ita invidiose dicit occupatio-
 nem Bithyniae testamento Romanis traditae; v. Liv. Epit. XCIII.
 Nicomedes Bithyniae rex moriens populum Romanum fecit heredem,
 regnumque eius in provinciae formam redactum est. Arrian. apud
 Phot. cod. 93. p. 73. b. ed. Bekk. Ὁ ἔσχατος Νικομήδης τελευτῶν
 τὴν βασιλείαν Ῥωμαίοις κατὰ διαθήκας ἀπέλιπεν. cf. ad Fr. II, 47.
 — Verbis quum filius Nysa — esset Mithridates probare vult, quam
 iniuste Romani Bithyniam, quasi possessore vacuum, occupaverint.
 In hac igitur sententia quum valet quamquam; v. ad Fr. III, 77, 18.
 — Nysa uxor fuit Nicomedis, tenui loco orta, sed ab ipso ad re-
 ginae dignitatem evecta, id quod significatur verbis quam reginam
 appellaverat; cf. Plutarch. in Luc. c. 18. Μονίμη δὲ Μιλησία —
 τοῦ βασιλέως πειρῶντος αὐτὴν — ἀντίσχε, μέχρις οὗ γάμων ἐγέν-
 οντο συνθήκαι καὶ διάδημα πέμψας αὐτῇ βασιλίσσαν ἀνη-
 γόρευσεν. Vulgo editur appellaverant contra codd. fidem (nam
 receptam lectionem tuetur Vat. 1. et 2.), et perverso sensu. Nun-
 quam enim Romani uxores regum, quae non iustae reginae essent,
 regio titulo ornabant. — Verba genitus haud dubie non obscure
 indicant Nysae filium, quem Orellius in Onomast. Cicer. Vol. II. p.
 421. a. scite coniecit patre mortuo regnum aliquantisper, sed im-
 prospero successu affectasse, Romanis non legitime natum visum
 fuisse, quo ducit etiam Fr. II, 57., ubi, qui falsus filius dicitur,
 probabiliter idem est intelligendus; neque alium sensum habere
 videntur verba Appiani B. Mithr. c. 71. Νικομήδους ἄρτι τεθνεώ-
 τος ἄπαιδος, i. e. sine filio legitimo.

§. 10. Nam quid ego me appellem?) Haec verba non perti-

statum antea Cretensis, solos omnium liberos ea tempe-
 11 state, et regem Ptolemaeum. Atque ego ultus iniurias
 12 Nicomedem Bithynia expuli, Asiamque, spoliium regis
 Antiochi, recepi, et Graeciae dempsi grave servitium.
 Incepta mea postremus servorum Archelaus exercitu pro-
 ditio impedivit; illique, quos ignavia aut prava callidi-
 tas, uti meis laboribus tuti essent, armis abstinuit, acer-

nent ad ea, quae proxime praecedunt, sed ad omissam sententiam,
 fere sic supplendam: Haec exempla iam sufficient ad Romanorum
 iniustitiam et avaritiam demonstrandam. cf. ad Jug. c. XIX, 2. Fr.
 I, 45, 21. — Diunctum Vat. 1.; vulgo disiunctum. — Per Nicome-
 dem bello lacessiverunt. Id factum anno 88. a. Chr. n. cf. Appian.
 B. Mithrid. c. 11. Κάσιος δὲ καὶ Μάνιος — Νικομήδην τε κατή-
 γαγον ἐς Βιθυντίαν, καὶ Ἀσιοβαρζάνην ἐς Καππαδοκίαν, εὐθύς τε
 ἀνέπειθον ἄμφω, γείτονας ὄντας Μιθριδάτου, τὴν γῆν τὴν Μι-
 θριδάτου κατατρέχειν καὶ ἐς πόλεμον ἐρεθίζειν, ὡς Ῥωμαίων αὐτοῖς
 πολεμοῦσι συμμαχεσόντων. Id. ib. c. 15. 16. et 56. Justin. XXXVIII,
 5, 10. ubi Mithridates pariter queritur, Nicomedem praecepto Roma-
 norum bellum sibi intulisse. — Haud ignarum non pertinet ad Nico-
 medem, sed ad me appellem, quem. — Ea, quae accidere, testatum
 antea Cretensis etc. i. e. quasi testes citantem Cretenses et Ptole-
 maeum eorum, quae accidere, sive praedicentem Cretensibus et
 Ptolemaeo ea futura esse, quae accidere, scilicet quo eos ad socie-
 tatem belli contra Romanos commoverem. Testari aliquem aliquid
 quamquam vix alias dictum reperitur, tamen nihil habet insolentiae,
 quum testari simplicem vel rei vel personae accusativum legitime
 aseiscat.

§. 11. Asiam, spoliium regis Antiochi) i. e. Asiam, qua An-
 tiochum spoliaverant. — Graeciae dempsi grave servitium referen-
 dum videtur ad caedem Romanorum auctore Mithridate in omnibus
 Asiae civitatibus factam, de qua Appian. B. Mithr. c. 23. Ὡς καὶ
 μάλιστα, inquit, ὄλον ἐγένετο τὴν Ἀσίαν οὐ φόβῳ Μιθριδάτου
 μᾶλλον, ἢ μίσει Ῥωμαίων τοιαύτε ἐς αὐτοὺς ἐργάσασθαι. v. ad
 Fr. I, 20.

§. 12. exercitu prodito) Archelai nulla fuit proditio exercitus
 Mithridatici. Sed quum suspiciosum regis animum timens sub ipsa
 secundi belli initia (a 81. a. Chr. n.) ad Murenam confugisset (v.
 Appian. B. Mithr. c. 64. Ἀρχέλαον ἐν ὑποφίᾳ ἐτίθετο, ὡς πολλὰ
 πέρα τοῦ δέοντος κατὰ τὴν Ἑλλάδα ἐν ταῖς διαλύσεσιν ἐπιχω-
 ρήσαντα τῷ Σύλλῳ, ὃν ὁ Ἀρχέλαος αἰσθανόμενος τε καὶ δεισας ἐς

bissimas poenas solvunt; Ptolemaeus pretio in dies bellum prolatans, Cretenses impugnati semel iam, neque finem nisi excidio habituri. Equidem quum mihi ob ipso-
 13 rum interna mala dilata proelia magis, quam pacem datam intellegerem, abnuente Tigrane, qui mea dicta sero probat, te remoto procul, omnibus aliis obnoxiiis, rursus tamen bellum coepi, Marcumque Cottam Romanum ducem apud Chalcedona terra fudi, mari exui classe

Μουρήναν ἔφενγε. Plutarch. in Lucull. c. 8. Ἀρχελάου δὲ τοῦ περὶ Βοιωτῶν Μιθριδάτη στρατηγήσαντος, εἴτ' ἀποστάντος καὶ Ῥωμαίοις συστρατεύοντος διαβεβαιουμένου κ. τ. λ.), Mithridates irritum *primi* belli eventum contra veritatem ducis sui proditioni tribuit. Ab eadem ira et iniquitate repetendum, quod Archelaum dixit *postremum servorum*, i. e. vilissimum, abiectissimum; cf. Fr. I, 45, 3. *M. Aemilius, omnium flagitiosorum postremus.* — Verba *uti meis laboribus tuti essent* praecedentia ita explicant, ut, quo constiterit calliditas, addatur; quare cogitatione interponendum *id scilicet spectans*, unde finalis enunciatio pendet. — *In dies* praebet Vat. 1. et 2.; vulgo *dies*, vel *diem*. Correxerit iam Carrio ex Vatie. Quid significet Mithridates *Ptolemaeum* dicens *pretio bellum prolatasse*, obscurum, neque videtur aliud in verbis inesse, quam segnem se praebuisse in auxilio Mithridati ferendo, qui illum, ut quam primum Romanos bello implicaret, instigasse videtur. — *Cretenses impugnati*, sc. ab Antonio; cf. Fr. III, 59—66. *Neque finem habituri*, i. e. quae eorum *impugnatio* non nisi cum excidio ipsorum finietur.

§. 13. *interna mala*) i. e. bellum civile Sullae atque Marianorum. — *Abnuente Tigrane*, sc. *tum*, i. e. initio belli tertii, cui temporis opponitur praesens in enunciatione relativa, *qui mea dicta (nunc) sero probat.* — *Bellum coepi*, ut est in Vat. 1., verius iudicamus, quam *b. cepi*, quod vulgo editur. Quamquam enim *bellum capere* non minus recte dici posse videtur, quam *bellum sumere* (v. Linker. Sall. Histor. Prooem. p. 44. not. 4.), tamen *rursus coepi* melius cum verbis antecedentibus *dilata proelia* congruit. Gerlachius caussam, cur *coepi* praeferat, in *rursus* voce quaerit. — *Apud Chalcedona*, v. Fr. II, 59. 60. — *Exui classe*; cf. Appian. B. Mithr. c. 71. Ὁ Μιθριδάτης τῇ φορᾷ τῆς ἐπὶ τῆς ἑπὶ τῆς ἡμέρας ἐπὶ τὸν λιμένα τῆς ναῦς. καὶ τὸ κλειδίον ἀλύσει χαλκῇ δεδεμένον ἀποδόξῆας τέσσαρας μὲν ἐνέπρησε τῶν πολεμίων, τὰς δὲ λοιπὰς ἐξήκοντα ἀνεδύματο κ. τ. λ. —

14 pulcherruma. Apud Cyzicum magno cum exercitu in obsidio moranti frumentum defuit, nullo circum annitente; simul hiems mari prohibebat. Ita sine vi hostium regredi conatus in patrium regnum naufragiis apud Parium et Heracleam militum optimos cum classibus amisi.
 15 Restituto deinde apud Cabira exercitu, et variis inter me atque Lucillum proeliis, inopia rursus ambos incessit. Illi suberat regnum Ariobarzanis bello intactum, ego va-

§. 14. *nullo circum annitente*) i. e. nullo sociorum, qui circum erant, *vires intentente* ad me iuvandum; cf. Catil. c. XIX, 2. *Piso in Hispaniam quaestor missus est annitente Crasso.* Iug. LXXXV, 47. *Annitimini mecum, et capessite rempublicam.* — *Hiems mari prohibebat*, sc. frumentum afferri; cf. Appian. B. Mithr. c. 76. Μιθριδάτου δὲ χειμῶν ἐπιγενόμενος ἀφῆρητο καὶ τὴν ἐκ τῆς θαλάττης ἀγοράν. — *Regredi conatus* Vat. 1. et 2. recte praebet pro vulgato *regr. coactus*; quod quamquam veritate est conveniens, tamen illud Mithridatis consilio veritatem speciosis verbis legendi unice respondet. — De naufragio apud *Parium* v. Fr. III, 35. Vulgo nomen corrupte scriptum est *Parum* vel *Parvum*.

§. 15. *apud Cabira*) In codd. omnibus est *apud Caberam*, quam formam, ab Orellio, Gerlachio et Fabro receptam, quum constanti omnium scriptorum usu nomen urbis sit τὰ Κάβειρα (v. Forbiger. Geogr. antiq. Vol. III. p. 426.), scribarum ignorantiae debere dubitari nequit. Sed ne *Cabera* quidem neutro genere probandum videtur, quoniam *ei* diphthongus non nisi sequente vocali in *ē* transire solet, cf. Conr. Leop. Schneideri Gramm. lat. Vol. 1, 1. p. 69, sq. Quare Cortium recte *Cabira* scripsisse putamus. — *Varium* quum dicatur, quod saepe mutatur et huc illuc fluctuat (cf. Iug. c. V, 1. et v. Dietschium ad XLIII, 3. p. 316.), verborum *variis inter me atque Lucillum proeliis* sensus est *modo me, modo Lucullo vincente*. Consulto autem Mithridates ita loquitur ad confessionem eladis vitandam. Hunc locum Charis. I, 21, 14. p. 68. Lindem. (p. 95. Putsch.) ex IV corrupto sic assert: *Inter me atque Lucillum prope inopia rursus ambos incessit. Regnum Ariobarzanis* fuit Capadocia, in quam ille quum a Romanis restitutus esset, (v. Appian. B. Mithr. c. 60, extr.), fidelem iis societatem praestitit; v. supra ad Fr. IV, 10. Quaesitis argutiis *secuti* verbum ad me relatum propria *insequendi* potestate positum, ad *morem suum* relatum translata habet vim, qua valet *retinentem esse moris, insistere mori*. Apte Faber contulit Liv. XXI, 32, 2. *Ubi deserta munimenta, nec facile se tantum*

stis circum omnibus locis in Armeniam concessi; secuti-
que Romani non me, sed morem suum omnia regna
subvortundi, quia multitudinem artis locis pugna prohi-
buere, imprudentiam Tigranis pro victoria ostentant. Nunc
quaeso considera, nobis oppressis utrum firmiorem te ad
resistendum, an finem belli futurum putes? Scio equi-

praegressos assecuturum videt; quo loco *videre* respectu prioris
obiecti significat *conspicere*, ad posterius relatum valet *intelligere*. cf.
Curt. IX, 1, 8. *Hinc Poro amneque superato ad interiora Indiae
processit*, ubi v. Mützell. Cic. de Orat. II, 5, 21. *Philosophorum
auditores discum audire quam philosophum maluit*. — De duobus
ablatis *artis locis pugna* diversa ratione ad *prohibere* pertinen-
tibus v. ad Fr. III, 82, 26. — *Imprudentiam ostentant* h. l. est *glo-
riantur* imprudentia tanquam victoria sua.

§. 16. *Ceterum consilium est, Tigranis regno integro etc.*) Tum
in interpunctione horum verborum constituenda editores discrepant,
tum in sensu totius loci expediendo multum a vero aberrarunt. Alii
enim, velut Cortius, Gerl., Orellius, Faber, *Tigranis ad consilium*
referunt, alii, in quibus Debossius et Burnoufius, cum verbis *regno
integro* coniungunt. Tum iam inde ab Aspero, Sallustii antiquissimo
interprete, dubitatum est, *ceterum* particula sit, an adiectivum. Deni-
que, qui rectam interpunctionem sequuntur, in quibus est etiam
Handius de Partec. lat. Vol. II. p. 34., verba *consilium est* interpre-
tantur *stat mihi sententia*. Quae omnia mirifice confusa et haud uno
nomine falsissima longum est per singula refellere. Vera loci ratio
haec est. Mithridates, breviter neque admodum vere infausto belli
successu exposito, iam Arsaci, *quam commoda atque utilis ei socie-
tas expetita futura sit*, ostendere conatur. Igitur laudatis magnis
eius opibus, propter quas et ab ipso ad societatem, et a Romanis ad
praedam expetatur, ita pergit: *sed tamen* tibi suadeo, ut nostro au-
xilio, tibi valde opportuno, utaris ad bellum, quod tibi serius ocuis
a Romanis instat, conficiendum, ex quo, societate nostra reiecta,
sive vincimus, sive vincimur, periculum tibi erit. — *Ceterum* quum
referatur ad verba *scio tibi magnas opes esse*, sententiae ita cohae-
rent: *quamquam* magnis opibus praeditus societate nostra non egere
videris, ac te solum hosti arcendo parem credis, *tamen tibi con-
sulo* (= *consilium est*) mecum bellum conficere; unde simul hoc
patet non intellectum sensum verborum *consilium est* omnibus edi-
toribus fraudi fuisse. Quae sequuntur, causas afferunt, qui-
bus Arsaces ad amplectendum Mithridatis consilium permoveri de-
beat. Earum prima continetur verbis *Tigranis regno integro*, i. e.

dem tibi magnas opes virorum, armorum et auri esse,
et ea re a nobis ad societatem, ab illis ad praedam pe-
teris. Ceterum consilium est, Tigranis regno integro,
meis militibus belli prudentibus, procul ab domo, parvo
labore, per nostra corpora bellum conficere, quo neque
vincere, neque vinci sine tuo periculo possumus. An

nunc, ubi Tigranis regnum nondum a Romanis obtinetur, sed in-
tactum ab hostibus te ab illis seiungit. Altera inest in verbis *meis
militibus belli prudentibus*; nam Parthum malle cum exercitu, qui iam
belli usum haberet, contra Romanos pugnare, quam novis militibus
hostemque nondum expertis pugnam tentare, consentaneum est.
Quare quum vis sententiae non magis in *meis*, quam in *belli pru-
dentibus* insit, dubitari nequit, quin haec verba, in omnibus Sallustii
codd. desiderata, sed a Charis. II, 14, 39. p. 116. Lindem. (p. 177.
Putsch.), qui integrum locum *scio equidem — bellum conficere* ex IV.
laudat, allata, genuina sint, quippe casu potius in codice archetypo
omissa, quam ex interpolatione apud Charis. addita. Tertium, quo
Arsacem movere studet, est, quod bellum *procul ab domo*, i. e. ab
eius regno, futurum sit. Quartam causam ponit in *parvo labore*,
siquidem tunc non nisi pars belli erat suscipienda, quod brevi post
totum Arsaci subeundum esse ostendit. Quod quinto loco affert
per nostra corpora, hunc sensum habet, Mithridatem ipsum atque
Tigranem belli duces fore, suisque personis omnes belli casus et
pericula subituros. Quae omnia ut societatis habent commendatio-
nem ab utilitate, ita sequentia *quo — possumus* comminationem pe-
riculi inferunt, ut Arsaces eo quoque moveatur. Relativae enim
enunciationis ad *bellum* pertinentis sensus hic est, ita comparatum
esse illud, quod geratur, bellum, ut, *si Arsaces tum societatem ab-
nuat*, sine eius periculo finire non possit; nam si vincat Mithridates
cum Tigrae, fore, ut Arsacem irā negatae societatis aggrediantur,
sin Romani vincant, continuo eos Parthorum regnum invasuros. Sed
ne importunus videatur Mithridates, periculum *ex se* Arsaci futurum,
tecte modo innuit, et in sequentibus id tantum agit, ut, quid Arsaci
a Romanis victoribus timendum sit, prolixè exponat. — *Quo*, quod
unice verum esse sententia ipsa probat, exstat in cod. Vat. I. et
Bongars., falso tamen lineola imposita. Vat. 2. habet *cum*; Aldi
coniectura est *quando*; Benalii *quomodo*; quod quamquam plane
absurdum est, tamen in omnibus edd. usque ad Gerl. mai. ob-
tinuit.

§. 17. *An ignoras etc.*) De ratione interrogationis ex *an* aptae,
qua antecedentia confirmantur reiecto contrario, v. Gramm. lat.

ignoras, Romanos, postquam ad occidentem pergentibus finem Oceanus fecit, arma huc convortisse, neque quicquam a principio nisi raptum habere, domum, coniuges, agros, imperium, convenas olim, sine patria, sine parentibus, peste conditos orbis terrarum, quibus non humana ulla neque divina obstant, quin socios, amicos, procul iuxta sitos, inopes potentisque trahant, excindant, omniaque non serva et maxime regna hostilia ducant? Namque pauci libertatem, pars magna iustos dominos volunt; nos suspecti sumus aemuli, et in tempore

nostr. §. 133, 3. d. p. 437 sq. Krügeri Gramm. lat. §. 516. not. 1. p. 691. — Pro *nisi raptum*, quod plerique codd. praebent, perverse olim legebatur *nisi partum*, ut est in Vat. 1.; inde Douza debili coniectura fecit *nisi armis partum*. *Sine parentibus* i. e. iustis familiis non oriundi, vel obscuro genere nati, qui maiores eiere non possent. Curtius male de *subditis* intelligit; v. ad Catil. c. VI, 5. *Sine* deest in Vat. 1., quod casu factum putamus; immerito igitur Orellius, Gerl. et Faber eiecerunt. Verba *peste conditos orbis terrarum*, quibus antecedentia in unum comprehenduntur, significant *ex perditissimis hominibus et quasi sentina orbis terrarum collectos et in civitatem compositos*. De hoc *pestis* vocabuli usu Zumpt. ad Cic. Verr. V, 62, 162. p. 978. bene ita disputat: „*Pestis* ipse Verres non raro appellatur, alique eius similes perniciosi homines, non modo addito genitivo, quod frequentissimum, sed etiam absolute, ut III, 54, 125.“ Sensum loci non assecutus Douza coniecit *pesti conditos*, quod multis non displicuit, et sane dici potuit, quamquam sententia plane diversa. Respexit hunc locum Servius ad Virg. Aen. VII, 303.; sed corrupte ibi legitur *parte conditor orbis terrarum*, quae editor Fragmentorum Lunaeburgensis p. 110. n. 27. pro novo Fragmento habuit, Brouckhusius autem, si diis placet, sic emendavit *per te conditur orbis terrarum*. — *Situs*, frequentissime de locis atque oppidis dictum, rarius de *hominibus* usurpatur. Comparavit Faber Vell. II, 120, 1. *Cis Rhenum sitarum gentium animos confirmavit*. Tacit. Agric. c. 30, med. *Nobilissimi totius Britanniae, coque in ipsis penetrabilibus siti*. Id. Ann. XII, 10, 2. *Iam fratres, iam propinquos, iam longius sitos caedibus exhaustos*. — *Trahant* i. q. diripiant; v. ad Cat. XI, 4. — *Excindant*, quod in Vat. 1. est, recentiores edd. recte praetulerunt vulgatae scripturae *excidant*, quae interpretamentum rarioris verbi videtur. Neque tamen proprio sensu *excindere*

19 vindices affuturi. Tu vero, cui Seleucia, maxuma urbium, regnumque Persidis inclutis divitiis est, quid ab illis, nisi dolum in praesens, et postea bellum expectas? Romani arma in omnis habent, acerruma in eos, quibus victis spolia maxuma sunt; audendo et fallendo 21 et bella ex bellis serendo magni facti. Per hunc morem exstinguent omnia, aut occident, quod haud difficile est, si tu Mesopotamia, nos Armenia circumgredimur exercitum sine frumento, sine auxiliis, fortuna, aut nostris 22 vitiiis adhuc incolumem. Teque illa fama sequetur, au-

capiendum, quo valet *extirpare*, sed translate significat *omnibus bonis evertere*, quod vernacula dicitur *ruiniren, zu Grunde richten*. — *Non serva*, i. e. ipsis non servientia, non subiecta.

§. 18. *nos suspecti sumus aemuli*) Grammatica horum verborum ratio haec est, ut *aemuli* per appositionem referatur non ad subiectum solum, sed ad subiectum cum praedicto suo coniunctum, de quo appositionis genere, quod germanice particula *als* redditur, egimus in Gramm. lat. §. 120, 4. not. 8. p. 293. — *Affuturi*, i. e. *aggressuri eos et impugnaturi*; cf. ad Catil. c. LII, 19. p. 272. et ad Iug. c. L, 4. p. 283.

§. 19. *Seleucia*) Sita fuit ad Tigrim, exadversum Ctesiphonti, a Seleuco Nicatorum condita. *Maxuma urbium* iure vocatur, quippe quae teste Plinio N. H. VI, 30. sexcenta millia incolarum habuerit, et secundum Strabonem XVI. p. 1073. C. Ahmelov. ipsam Babylonem magnitudine superaverit. Vat. 1. habet *Seleucea*, quam formam Orellius, Gerl. et Faber receperunt. — *Divitiis*, de quibus magna fama est, ipsas dici *inclutas* tam parum conceperunt Faernus et Douza, ut ille *inclutum*, hic *inclutae* scribi mallet. — Verba *quid ab illis expectas* Arus. v. in *praesens* p. 242. Lind. ex Histor. IV. affert. —

§. 21. *Mesopotamia — Armenia*) Hi ablativi ex *circumgredimur* pendentes non valent in *Mesopotamia, in Armenia*, ut Faber vult, sed *ea parte, qua Mes. est*, i. e. *per Mesopotamiam, per Armeniam*. — Verba *sine frumento, sine auxiliis* adiectivorum instar sunt, quibus substantivum *exercitus* definitur, de quo attributi genere v. Gramm. lat. nostr. §. 120, 2. not. 6. p. 287. cf. Catil. c. VI, 1. *Genus hominum agreste, sine legibus, sine imperio*. Iug. c. LIV, 6. *Oppida temere munita aut sine praesidio capta*. LXV, 3. *Milites palantis, inermis, quippe in tali die ac sine imperio, aggrediuntur*. cf. ad Fr. II, 73.

xilio profectum magnis regibus latrones gentium opres-
sisse. Quod uti facias moneo hortorque, neu malis per-
nicie nostra tuam prolatare, quam societate victor fieri.

20. Tum vero Bithyni propinquantés iam amnem
Tartanium.

21. Namque primum Iasonem novo itinere maris
Aetæe hospitis domum violasse.

§. 23. *tuam prolatare*) Ita omnes tenent codd. Ante Ciacconium
legebatur *tuum imperium prolatare*, quæ interpolatio inde flu-
xisse videtur, quod fugeret antiquos editores ad *tuam* repetendum
esse *pernicem*. Ceterum notandum, *nostra* postpositum esse, quia
summa oppositionis in substantivis *pernicie* — *societate* inest; nam
simplex possessivorum oppositio postularet *nostra* substantivo
praemitti.

Quæ sequuntur duo Fragmenta, pertinent illa quidem, ut ex
argumento clare patet, ad Mithridaticum bellum, sed quo loco lecta
fuerint, ne coniectura quidem constitui potest. Quare quasi appen-
dices loco ceteris, quæ certiore habent explicationem, subiecimus.

Fr. 20. [Cort. p. 992. Gerl. ed. mai. IV, 36. ed. min. IV, 52.
p. 229, 2. Debr. III, 25.] Arus. v. *propinquant*, p. 254. ed. Lind.
Bithynorum mentio ostendit in rebus Mithridatis hæc fuisse. *Tar-
tanium* flumen apud nullum scriptorem commemoratum reperio. In
Bithynia quum fuerit *Artanes* sive *Artanus* fluvius (v. Forbigeri
Geogr. antiq. Vol. II. p. 379.), suspiceris nomen corruptum esse.
Sed ne sic quidem multum proficias ad inania verba expedienda.

Fr. 21. [Cort. p. 959. Gerl. ed. mai. IV, 21. ed. min. IV, 59. p.
229, 18. Debr. III, 128.] Ex libro *quarto* hæc laudat Priscian. VI,
II, 61. p. 238. Kr. consensu omnium codicum, quibus Krehlius usus
est. Perperam igitur Carrio unum cod. Martin. secutus Fragmentum
secundo attribuit, cui rei præter codicum auctoritatem argumentum
ipsum repugnat, quippe quod, ut ex Iasonis et Aetæe mentione in-
telligitur, ad res Ponticas pertineat. Neque tamen Gerlachius rem
acu tetigit, qui Vol. III. p. 113. suspicatur verba in descriptione an-
tiquitatum Ponti fuisse. De iis enim quum Sallustius libro *tertio* pro-
lixissime egerit, non potuit, nisi ineptus esse vellet, eandem rem
libro *quarto* iterum tractare. Neque orationis forma talis est, quæ
rerum descriptioni conveniat. Quin ex ea ipsa coniecturam capias,
verba fuisse in relata alicuius oratione, antiquitatis exempla repe-
tentis ad res suas confirmandas. Quæ quoniam Colchidem spectant,
non plane absimile veri est Mithridatis ea verba fuisse, Colchorum

CAP. II.

Bellum servile extremum. Pastores in Lucania servis se adiungunt
et rudia arma parant. — Crassus dux contra servos eligitur. — Sparta-
cus in Bruttiorum agrum se recipit. — Eius conatus in Siciliam tra-
iiciendi. — Descriptio Italiae inferioris et freti Siculi. — Servorum dis-
cordia, reditus ex Bruttis per Lucaniam, et variae clades. — Spartaci
mors.

22. Hi locorum pergnari et soliti nectere ex vimi-
nibus vasa agrestia, ibi tum, quod inopia scutorum fue-
rat, ea arte se quisque in formam parmae equestris ar-
mabat.

auxilium invocantis, quamquam nimis abrupta est sententia, quam
ut eius nexum cruas. Pro *itinere maris* Gerlach. in utraque ed.
contra omnes codd. scripsit *itinere mari*.

Quæ capite secundo continentur Fragmenta ad bellum servile
pertinentia, pleraque non admodum dubia aut obscura sunt, si uni-
versam rem spectas; de quibus vero certaminibus singula intelli-
genda sint, quove ordine in ipso Sallustii opere se exceperint, in
multis constitui non potest. Quare nolimus praestare in loco sin-
gulis assignando verum nos ubique assecutos esse, quamquam pro-
babilitatem quandam nunquam non secuti sumus.

Fr. 22. [Cort. p. 991. Gerl. ed. mai. IV, 28. ed. min. IV, 4. p.
225, 5. Debr. III, 79.] Non. XVIII, 14. p. 554, 20. Merc. Pro *per-
gnari* in codd. prorsus inepte est *perignari*, quod, quamquam a
Douza correctum, Cortius tamen retinuit. Tum pro *fuerat, ea arte*
codices habent *fueread ea arte vel fuere ad ea arte*, quæ scriptura,
per se sensu cassa, proxime tamen abest a vero, quod Mercerus con-
iectura assecutus est. Minus dexte in hoc loco emendando ver-
satus erat Ursinus, qui suspicabatur *fuere, ab ea arte*, et Carrio, cui
placuit *fuerat, ad eam artem*; quod, licet ne latinum quidem sit, (nam
quod Gerlachius Vol. III. p. 114. id defendit, suis, i. e. vanis rationibus
fecit,) in omnibus adhuc Sallustii codd. obtinuit. De fugitivis sermonem
esse nisi res ipsa ostenderet, dubitare nos non sineret testimonium Flori
III, 20, 6. *Affluentibus in diem copiis quum iam esset iustus exerci-
tus, e viminibus pecudumque tegumentis inconditos sibi
clipeos, e ferro ergastulorum recocto gladios ac tela fecerunt; atque*
Frontini de Strateg. I, 7, 6. *Spartaco copiisque eius scuta ex vi-
mine fuerunt, quæ coris tegebantur.* Intelligendi videntur non

23. Coria recens detracta quasi glutino adolesce-
bant.

tam servi, quam pastores fugitivis sese adiungentes, quod per totum fere bellum fiebat; cf. Plutarch. in Crass. c. 9. *Καὶ προσεγγίνοντο πολλοὶ τῶν αὐτόθι βοτῆρων καὶ ποιμένες αὐτοῖς, πλήνται καὶ ποδώκεις ἄνδρες, ὡν τοὺς μὲν ἄπλιζον, τοῖς δὲ προδρομοῖς καὶ ψιλοῖς ἐχρῶντο.* Res fortasse facta est in agro Thurino, quo Spartacus ex Gallia cisalpina regressus se contulit; v. Appian. B. C. I, 117, extr. *Τὰ δ' ὄρη τὰ περὶ Θουρίους καὶ τὴν πόλιν αὐτὴν κατέλαβε, καὶ χροσὸν μὲν ἢ ἄργυρον τοὺς ἐμπόρους ἐσφύρειν ἐκώλυε, καὶ κεντήσθαι τοὺς ἑαυτοῦ· μόνον δὲ σίδηρον καὶ χαλκὸν ἀνοῦντο πολλοῦ, καὶ τοὺς ἐσφύροντας οὐκ ἠδίκων· ὅθεν ἀθρόας ὕλης εὐπορήσαντες εὐπαρέσκειάσαντο, καὶ θαμινὰ ἐπὶ ληλασίας ἐξήσαν. Ῥωμαίους τε πάλιν συννευθέντες ἐς χειρὰς ἐκράτουν καὶ τότε, καὶ λείας πολλῆς γέμοντες ἐπανήσαν.* Certe in Lucania haec accidisse aperte tradit Servius ad Virg. Aen. VI, 632., quamquam huius et sequentis Fragmenti, ubi v., verba mire deformans.

Fr. 23. [Cort. p. 991. Gerl. ed. mai. IV, 29. ed. min. IV, 5. p. 225, 9. Debr. III, 41. III, 80.] Verba haec artissime cohaesisse cum praecedente Fragmento, ita ut inter hoc et illud pauca tantum intercederent, luculenter patet ex Flori et Frontini ll. II.; hoc enim significat acuta ex viminibus in formam parmae equestris facta coriis inducta esse recens detractis, quae ob id quasi glutino adolescerent. Locus variae citatus plenissime exstat apud Serv. ad Virg. Georg. III, 155, ubi tamen falso legitur *veluti glutine*. Nam ut testarentur grammatici Sallustium non *gluten* dixisse, sed *glutinum*, compluries hoc exemplo usi sunt, velut Charis. I, 17, 65. p. 48. Lind. (p. 67. P.), qui affert *quasi glutino adolescebant*. Idem I, 21, 114. p. 76. Lind. (p. 106. P.) *glutino adolescebant*. Philargyr. ad Virg. Georg. IV, 40. *Hic glutino adolescebat*. Denique Servius ad verba Virg. Aen. VI, 632. „Flectantque salignas umbonum cratis“ haec annotat: ut dicit Sallustius de Lucanis: *Qui de vimine facta scuta, recentibus detractis coriis, quasi glutino adolescebant*. — Quibus cum praecedente Fragmento comparatis patet tantummodo tria postrema verba genuina esse, cetera Servium ex libidine ita immutasse, ut structurae rationem prorsus perverteret. Totius enim periodi praecedentis sensum comprehendens verbis *qui de vimine facta scuta*, verbum *adolescebant*, quod apud Sallustium *coria* subiectum habuit, ad *qui* subiectum retulit, inepteque *recens* adverbium, satis firmatum ad Georg. III, 151., in adiectivum mutavit, quae omnia ita confusa sunt, ut in iustam sententiam coire nequeant. *Adolescebant* insolenter ita positum, ut propria constet *ad* particulae vis, qua acces-

24. Rursus iumenta nacli ad oppidum ire contendunt.

25. Festinantibus in summa inopia patribus.

sio indicatur, significat *firmiter adhaerescabant, ut paene concreta viderentur*. Vernacula igitur *adolescere*, quod vulgo est *heranwachsen*, hic valet *anwachsen*. — Quae in omnibus Sallustii edd. in principio huius Fragmenti leguntur verba *de pecore*, omni auctoritate desitiuntur, quippe a Carrione assuta, qui, quum apud Charis. I, 14, 2. p. 19. Lind. (p. 23. P.) invehisset „Pecu et pecus pecoris, sicut apud Sallustium *de pecore*“, temere haec verba ad nostrum Fragm. pertinere opinatus est. Cuius rei ut ne minimum quidem indicium habetur, ita perversitas ex eo elucet, quod apud Charisium illa verba plane non exstant, sed a Fabricio e coniectura posita sunt, ubi novissima Lindemannii editio ex Niebuhrii collatione praebet *domiti pecoris*, desumpta ex Iug. c. LXXV, 4.

Fr. 24. [Cort. p. 991. Gerl. ed. mai. IV, 34. ed. min. IV, 62. p. 229, 21. Debr. III, 81.] Non. IV, 68. p. 258, 24. Merc. De fugitivis haec capienda esse dubitari non potest, sed de oppido ipso res incerta est. Fortasse Thurii intelligendi, vel Metapontum, vel aliud Lucaniae oppidum; cf. Flor. III, 20, 5. *Thurios atque Metapontum terribili strage populantur*. Debossius ad Capuam refert, quod aperte falsum est, quia fugitivi non nisi primo belli tempore Campaniam vexabant, tertio anno in Lucania et Bruttiorum agro se continebant.

Fr. 25. [Cort. p. 998. Gerl. ed. mai. Inc. 12. ed. min. I, 73. p. 196, 5. Debr. II, 144.] Donat. ad Ter. Eun. IV, 3, 8. sine libri indicio. Haec ut de imperio Crasso contra fugitivos committendo intelligamus, permovemur eo, quod constat senatum Romanum, maximis cladibus a Sertorio acceptis in summa anxietate fuisse, neque habuisse, cui illud bellum demandaret; cf. Appian. B. C. I, 118, in. *Τριετής τε ἦν ἡδὴ καὶ φοβερός αὐτοῖς ὁ πόλεμος. Προτεδείσης τε στρατηγῶν ἄλλων χειροτονίας ὄνος ἐπέχεν ἅπαντας, καὶ παρήγγελλεν οὐδεὶς· μέχρι Αἰκλίου Κράσσης — ἀνεδέξατο στρατηγήσειν.* Plutarch. in Crass. c. 10, in. *Ταῦτ' ἡ βουλὴ πυθομένη* (sc. Cassii cladem in Gallia Cisalpina) *τοὺς μὲν ὑπάτους πρὸς ὄργην ἐπέλευσεν ἡσυχίαν ἄγειν, Κράσσον δὲ τοῦ πολέμου στρατηγὸν εἶλετο.* Id. Comparat. Nic. et Crassi, c. 3, extr. *Τῶ δὲ Κράσσῳ παρὰ πάντα τὸν χρόνον ἐπιειμένῳ στρατηγίας οὐκ ὑπέρχε τυχεῖν, πλὴν ἐπὶ τὸν δουλικὸν πόλεμον ἐξ ἀνάγκης.* *Festinare* igitur quum Donatus explicet *properare, turbare, trepidare*, (cf. ad III, 26.), *summa inopia* intelligenda est de difficultate idonei ducis reperiendi, qui Spartaeo par esset. Debossius *inopiam* non aliam esse posse ratus, quam

26. Revorsi postero die, multa, quae properantes deseruerant in castris, nacti, quum se ibi cibo vinoque laeti invitarent.

frumenti, patrum *festinationem* ortam esse putat fame illa, qua urbs a. 75. a. Chr. n. vexabatur L. Octavio et C. Cotta coss. cf. Fr. II, 48. Hanc verborum explicationem Gerlachius Vol. III. p. 118. amplexus in ed. min. rursus deseruit, de iis rerum angustis cogitans, quibus senatus Lepidani tumultus tempore confluebatur.

Fr. 26. [Cort. p. 991. Gerl. ed. mai. IV, 32. ed. min. IV, 6. p. 225, 10. Debr. IV, 7.] Apud Nonium, qui IV, 232. p. 320, 24. Mercet. haec attulit, corrupte legitur *et versi* p. d. *nulloque*, quae vitia Carrio bene sustulit. De fugitivis locum recte intellexit Debrossius, sed perperam de Gellii castris a Crixo Gallisque captis direptisque interpretatur; Crixi enim mors iam tertio libro narrata fuit. Si in re obscura aliquid conlicere licet, quoniam, ex quo Crassus imperium obtinuit, fugitivi continuis cladibus affecti sunt, praeter initio, quum Mummius, Crassi legatus, iniussu ducis pugnam conserens victus est, ad hanc Romanorum fugam Fragmentum referri posse putaverim. cf. Plutarch. in Crass. c. 10, in. Κράσσοσ—Μώμιον κύκλω περιπεμφέν, ἐπεσθαι κελύσας τοῖς πολεμίοις, συμπλέεσθαι δὲ μὴ, μηδὲ ἀψιμαχεῖν. Ὁ δ' ἅμα τῷ πρώτῳ ἐπ' ἑλπίδος γενέσθαι μάχην θέμενος ἠενήθη· καὶ πολλοὶ μὲν ἔπεσον, πολλοὶ δὲ ἀνευ τῶν ὀπλῶν φεύγοντες ἐσώθησαν. Ex horum igitur persecutione reversi servi in castris, quae Romani *properantes*, i. e. praecipiti fuga deseruerant, multa edulia vini que copiam nacti cibo vinoque se invitabant, i. e. epulando ac potando indulgebant. In hac sensus perspicuitate interpretes tamen ambigunt de grammatica verborum ratione. Cortius enim valde assentiente Gerlachio *cibo vinoque* pro dativis habet, verba explicans *invitabant se ad cibum vinumque*. Id per se non absonum foret, si *invitare* idem esset, quod *excitare*, *hortari*; sed fugitivos esurientes a persequendis hostibus in castra ingressos quis credat invitatione ad edendum eguisse? Quare alia vis *invitare* verbi esse debet, quo simul structurae ratio mutatur. Nimirum peculiaris in re epulari eius usus est, isque duplex. Nam primum *invitare* sive nude, sive addito substantivo de *hospite* dicitur, qui convivis *dapes praebet*, sive *epulis eos accipit*, quae dicendi ratio inde repetenda videtur, quod plerumque adiungitur exhortatio sive invitatio, ut illi appositis dapibus fruuntur; cf. Caes. B. C. I, 74, 4. *Interim alii suos in castra invitandi causa adducunt*. Gell. NN. AA. XIX, 7. *Iulius Paulus saepe nos ad sese vocabat, et olusculis pomisque satis comiter copioseque invitabat*. Iustin. I, 6, 5. *Eisdem postera die apparatis epulis invitat*.

27. Sorte ductos fusti necat.

28. In silva Sila fuerunt.

Quo sensu quum *invitare* respondeat vernaculo *bewirthen*, per se intelligitur, ubi additur *vino, cibo, epulis, poculis* aut simile, ablativo casu has voces positas esse, non dativo, cui in tali sententia locus esse nequit. Alter verbi usus est, quum *convivantes* dicuntur *se invitare*; quod quum germanice sit *sich gütlich thun*, vel, quod saepe usurpatum fuisse ex Nonio colligitur, *plusculum se invitare, des Guten zu viel thun*, in hac quoque formula res, qua largiter fruuntur, non alio quam sexto casu enunciatur. Non multum igitur a vero aberravit Nonius, *invitare* in his dictionibus pro *repleri* positum dicens, quamquam valde rudis est haec interpretandi ratio.

Fr. 27. [Cort. p. 1006. Gerl. ed. mai. Inc. 96. ed. min. IV, 10. p. 226, 4. Debr. IV, 19.] Verba sine libri numero bis attulit Servius, ad Virg. Aen. II, 201. et ad VI, 22., sed posteriore loco Sallustianam dictionem Virgilio verbis *stat ductis sortibus urna* accommodans vitiose *sortibus* exhibet. Sallustium expressit Tacitus Ann. III, 21, 1. *Apronius raro ea tempestate et e vetere memoria facinore decimum quemque ignominiosae cohortis sorte ductos fusti necat*. De Crasso Fragmentum intelligendum esse, haud multo post susceptum imperium partem ignavorum militum decimante, interpretes dudum viderunt; cf. Plut. in Crass. c. 10. Πεντακοσίους δὲ τοὺς πρώτους καὶ μάλιστα τοὺς τρέσαντας εἰς πεντήκοντα διανείμας δεκάδας ἀφ' ἐκάστης ἀπέκτεινεν ἕνα τοῦ κλήρου λαχόντα, πάτριόν τι τοῦτο διὰ πολλῶν χρόνων κόλασμα τοῖς στρατιώταις ἐπαγαγών. Paullō aliter eandem rem narrat Appian. B. C. I, 118. De ipso poenae modo haec tradit Polyb. VI, 37. Τὸ δὲ τῆς ξυλοκοπίας ἐστὶ τοιοῦτον· λαβὼν ξύλον ὁ χεῖραρχος, τούτῳ τοῦ κατακριθέντος οἱ ἤψατο μόνον. Οὐ γανομένου, πάντες οἱ τοῦ στρατοπέδου τύπνουντες τοῖς ξύλοις καὶ τοῖς λίθοις, τοὺς μὲν πλείστον ἐν αὐτῇ τῇ στρατοπεδείᾳ καταβάλλουσι. Aliquot decimationis exempla Frontinus narrat Strategem. IV, 1, 34. 35. 37.

Fr. 28. [Cort. p. 1003. Gerl. ed. mai. Inc. 36. ed. min. IV, 79. p. 230, 14. Debr. IV, 57.] Servius quum ad Virg. Aen. XII, 715. discrete tradat Sallustium haec *de fugitivis* dixisse, non obscurum est, quo verba pertineant. De *silva Sila* v. Ellendium ad Cic. Brut. c. 22, 85. p. 361. qui: sic vocabatur, inquit, Apennini extrema pars, quae Bruttios peragrans ad fretum Siculum deficit. Nobilis erat propter silvas pinuum et abietum; unde ex picariis reditus magni in aerarium redigebantur; v. Dion. Hal. Fragm. Maiana XX, 6. Plin. H. N. XVI, 11. cf. ib. III, 10. *Unde Rhegium XII. millia D pass. Inde Apennini silva Sila, promontorium Leucopetra XII. M. pass.* Strab. VI, p. 400. A. Almel. Τῆν δ' ὑπὲρ τῶν πόλεων τούτων με-

29. Dolia quum sub trabes locata vitibus aut virgibus vinciebant.

σόγιααν Βορέτιοι κατέχουσι· καὶ πόλεις ἐνταῦθα Μαμέρτιον, καὶ ὁ δρυμὸς ὁ φέρον τὴν ἀρίστην πίτταν τὴν Βορέτιαν, ὃν Σίλαν καλοῦσι, εὐδενδρός τε καὶ εὐνδρος, μήκος ἑπτακοσίων σταδίων. Spartacum a Crasso pressum ex Lucania concessisse in extremum Bruttiorum agrum cognoscitur ex Plutarcho in Crass. c. 10, med. Ὁ δὲ Σπάρτακος ὑπέξεχώρει διὰ Λευκανίας εἰς τὴν θάλασσαν. cf. Flor. III, 20, 12. *A Crasso pulsi fugatique hostes in extrema Italiae refugerunt.* Appian. B. C. I, 118, extr.; quare planum est Fragmentum de hac Spartaci sive fuga sive protectione esse capiendum.

Fr. 29. [Deest apud Cort., Gerl. ed. mai. et Debr. — Gerl. ed. min. IV, 1. p. 225, 1.] Fragmentum recens accedit ex cod. Gud. Arusiani, v. sub., p. 261. Lindem., neque difficilem habet explicationem. Agitur enim de Spartaco, qui in extrema Italiae compulsus (v. Fr. praecedens), quum a praedonibus, quibuscumque traiectionem in Siciliam pactus erat, deceptus esset (v. Plutarch. in Crass. c. 10, med.), ratibus ad id paratis, quibus dolia subiecerat, in Siciliam traicere conatus est; cf. Flor. III, 20, 13. *Circa Bruttium angulum clusi, quum fugam in Siciliam pararent* [cf. App. B. C. I, 118, extr. Κράσος τὸν Σπάρτακον ἐδίωκε φεύγοντα ἐπὶ τὴν θάλασσαν, ὡς διαπλευσόμενον ἐς Σικελίαν.], neque navigia suppeterent, ratesque ex cratibus et dolia connexa virgultis in rapidissimo freto frustra experirentur — tandem obiere mortem. — Pro dolia quum Lindemannus coniecit *dolia, quae* etc., quo non videtur opus esse.

Fr. 30. [Cort. p. 980. Gerl. ed. mai. IV, 3. ed. min. IV, 41. p. 228, 15. — Deest ap. Debr.] Verba, a Prisciano IX, 7, 37. p. 455. Kr. laudata, probabiliter ad eandem rem pertinent, ut Fragn. praecedens. Quod si non falso coniecimus, intelligendae sunt rates rapido freto collisae inter se, ut regi non possent. In re nautica enim *ministeria* significant nautarum operam in gubernando regendoque navigio positam. — Pro *implicatae*, quam participii formam Priscianus tum Ciceronis auctoritate in Pison. c. 29, 70. *familiaritate implicatas*, tum hoc ipso Sallustii loco tuetur, in Sall. edd. omnibus perperam est *implicatae*, quod repetere nolimus.

Fr. 31. [Deest apud Cort., Gerl. ed. mai. et Debr. — Gerl. ed. min. III, 79. p. 223, 17.] Arusianus v. *propinquum illa re*, p. 254. Lindem. hunc locum sic affert: „Sallust. Hist. G. G. *Verris littora Italia prop. frm.*“ Ad haec Lindemannus bene annotavit priorem litteram G. numerum libri continere, alteram esse notam Gaii praenominis (quam cur cum C. mutaverimus, patebit ex annotat. ad Fr. III, 77, 2.), denique pro *Verris* scribendum esse *Verres*; sed

30. Implicatae rates ministeria prohibebant.
31. C. Verres littora Italia propinqua firmavit.

quod suspicatur fortasse *sextum* librum ea nota significari, aperte falsum est. Nam quum omnino sextus liber Historiarum non sit, tum Verris mentio non potuit alio quam *quarto* libro fieri, siquidem caussa, cur ille Siciliae littora Italiae proxima praesidio firmaret, unice Spartaci consilio in Siciliam transeundi continetur. Eandem rem tangit etiam Cicero in Verr. V, 2, 5., sed ita, ut Sallustio repugnare videatur. Verba eius haec sunt: *Obstitisti videlicet, ne ex Italia transire in Siciliam fugitivorum copiae possent. Ubi? quando? qua ex parte? quum aut ratibus aut navibus conarentur accedere? Nos enim nihil unquam prorsus audivimus; et illud audivimus, M. Crassi, fortissimi viri, virtute consilioque factum, ne ratibus coniunctis freto fugitivi ad Messanam transire possent: a quo illi conatu non tantopere prohibendi fuissent, si ulla praesidia in Sicilia ad illorum adventum opposita putarentur.* Quibus cum Sallustiano Fragmento comparatis facile intelligitur, Ciceronem oratorie vel potius accusatorie rem augere, qui captiosius rationibus ostendere conatur nihil plane a Verre actum esse ad fugitivos Sicilia arcendos. Sallustio certe maior fides, quamquam facile concedi potest, non tantam fuisse Verris curam in Sicilia tutanda; quantam ipse haberi vellet, ac Romae fortasse plane ignoratam, quia irritum Spartaci conatu nullus eius usus fuit. Quod Gerlachius e coniectura scripsit *Italiam propinqua*, inconsulto factum; Arusiani enim lemmate (propinquum *illa re*) ablativus prorsus certus est, neque insolentior sexti casus structura ratione destituitur. *Propinquitatis* enim notio non solum loco, *ad quem acceditur*, sed etiam *unde advenitur* constitui potest, quo fit, ut *propior*, *proximus*, *propius*, *proxime* haud raro cum ablativo et *ab* praepositione construuntur, v. Freundii Lex. lat. h. v. Secundum hanc analogiam, ut bene vidit Dietschius ad Iug. c. 18, 11. p. 166., *proximus* pariter atque *propinquus* urbium terrarumque nomina solo ablativo asciscere possunt, quippe in quibus hoc casu remotio ab aliquo loco significetur, quod secus est in aliis vocabulis. Nostro igitur loco *littora Italia propinqua* quasi est *littora a parte Italiae propinqua*, sive *ex Italia venientibus propinqua*. cf. Iug. c. XVIII, 11. *Numidae possedere ea loca, quae proxima Carthagine Numidia appellatur*. ib. c. XIX, 4. *Proximi Hispania Mauri sunt*. Ita enim Arusianus p. 252. a Sallustio scriptum esse tradit, ubi codd. nunc tenent *proxime Carthaginem, proxime Hispaniam*.

Quae sequuntur Fragmenta 32—39 omnia pertinent ad descriptionem Italiae inferioris ac freti Siculi, quam Sallustius eo rerum gestarum narrationi interposuit, quod illorum locorum na-

32. Italiae plana ac mollia.

33. Omnis Italia coacta in angustias scinditur in duo promontoria, Bruttium et Sallentinum.

34. Ad Siciliam vergens faucibus ipsis non amplius patet millibus V et XXX.

tura maxime factum est, ut cum Spartaco debellaretur. Quamquam pleraque ex *Incertis* sunt, tamen *quarto* Historiarum libro eam digressionem contentam fuisse tum res ipsa ostendit, factorum ordine eum locum postulante, tum cognoscitur ex Fr. 34 et 37, quae diserte ex IV. laudantur.

Fr. 32. [Cort. p. 1006. Gerl. ed. mai. Inc. 98. ed. min. IV, 16. p. 226, 15. Debr. IV, 63.] Verba allata a Serv. ad Virg. Aen. III, 522. vulgo corrupte in Sall. edd. sic leguntur *Italia plana ac mollis*, quae scriptura non solum fide caret, sed etiam perversam habet sententiam. Italiam enim per se quis dixerit planam ac mollem? Intelliguntur autem singulae eius regiones sive partes planae ac molles; cf. ad Fr. III, 26. — Loca *mollia*, opposita asperis, montanis, saxosis, sunt, quae humum fertilem frugibusque gignendis aptam habent. cf. Fr. IV, 35. *Natura mollioris Italiae*.

Fr. 33. [Cort. p. 1006. Gerl. ed. mai. Inc. 97. ed. min. IV, 13. p. 226, 6. Debr. IV, 55.] Serv. ad Virg. Aen. III, 400. *Coacta in angustias* intelligendum de oblonga universae Italiae forma, i. e. longiore multo quam latiore, quasi vernacula dicas schmal zusammengedrängt, quam explicationem commendat Strabo V. p. 324. A. Almel. *Ἡ λοιπή δ' Ἰταλία* (sc. praeter eam, quae vocatur Gallia cisalpina) *στενή καὶ παραμυήκης ἐστὶ, κορυφομένη διχῶς, τῇ μὲν πρὸς τὸν Σικελικὸν πορθμὸν, τῇ δὲ πρὸς τὴν Ἰαπυγίαν*. *Scindi* simpliciter est *dividi* vel *dirimi*, eodemque vocabulo etiam ulitur Mela II, 4, 7. *Frons Italiae in duo se cornua scindit*. Promontorio *Bruttio*, quo Apenninus mons terminatur, etiam nomen est *Leucopetrae*, cf. Strab. I. I. p. 324. C. id. VI. p. 397. B. Cic. Philipp. I, 3, 7.; *Sallentinum*, quod memorat etiam Mela II, 4, 8., saepius dicitur *Iapygia*, v. Strab. V. p. 322. C. p. 324. A. II. p. 185. B. Alm.

Fr. 34. [Cort. p. 992. Gerl. ed. mai. IV, 38. ed. min. IV, 14. p. 226, 8. Debr. IV, 68.] Arus. v. *patet*, p. 254. Lindem. De *Italia* haec dicta esse in promptu est. *Fauces* quum sint angustiae freti Siculi, sive fretum ipsum, sensus est, Italiam, *qua parte fretu Siculo aliuatur*, non latius patere, quam XXXV millia passuum. — *Ipsis*, quod in Sall. edd. deest, Lindemannus e cod. Gud. bene addidit, quippe quo brevis mensurae notio ad solas *fauces* restringa-

35. Italiae Siciliam coniunctam fuisse constat; sed medium spatium aut per humilitatem obrutum est, aut per angustiam scissum. Ut autem tam curvum sit, facit natura mollioris Italiae, in quam asperitas et altitudo Siciliae aestum relidit.

tur; cf. Gramm. lat. nostr. §. 121, 10. p. 309. — De duplici ablativo cum *patet* verbo coniuncto v. ad Fr. III, 82, 26.

Fr. 35. [Cort. p. 1005. Gerl. ed. mai. Inc. 67. et 220. ed. min. IV, 15. et 22. p. 226, 10. et 21 sqq. Debr. IV, 62. 64. 69.] Fragmentum Servius attulit ad Virg. Aen. III, 414., illustraturus poetae locum de freti Siculi ortu, aperte ex Sallustio adumbratum. Ita enim Virgilius:

„Haec loca vi quondam et vasta convulsa ruina
(Tantum aevi longinqua valet mutare vetustas)
Dissiluisse ferunt, quum protenus utraque tellus
Una foret. Venit medio vi pontus, et undis
Hesperium Siculo iatus abscidit, arvaeque et urbis
Littore diductas angusto interluit aestu.“

Eadem Sallustii verba liberius, ut solet, expressit Isidorus XIII, 18, 3. p. 426. Lindem. „*Fretum Siciliae, quod Rhegium dicitur*. *Sallustius tali ex causa vocari scribit dicens* Italiae olim coniunctam fuisse Siciliam, *et dum esset una tellus* medium spatium aut per humilitatem abruptum est *aquis*, aut per angustiam scissum. *Et inde Πήγυον nominatum, quia Graecae abruptum hoc nomine nuncupatur*. *Est autem artissimum trium millium spatium Siciliae ab Italia dividens, sabulosus infame monstris, cuius hinc inde Scylla et Charybdis ostenditur*.“ Ex his quae pronis litteris imprimenda curavimus non esse Sallustii, in oculos incurrit, tum orationis forma, tum ipsa rerum expositione serioris aetatis grammaticum arguente. De Rhegio enim quae leguntur, omnia Isidorum sapiunt, quippe qui urbis nomen falso ad fretum transtulerit, et grammaticorum more graecae vocis interpretationem prodiderit. Veteres enim talia latine significare solitos esse monuimus ad lug. c. LXXVIII, 3. *Syrtes ab tractu nominatae*; et in hac ipsa re idem fecit Plin. N. H. III, 14. *Ab hoc dehiscendi argumento Rhegium Graeci nomen dedere oppido, in margine Italiae sito*. Cetera Isidori consensus cum Servio genuina praestat; nam quod priore loco *abruptum* legitur pro *obrutum*, non vera discrepantia est, sed librarii vel lapsus vel pingui Minerva facta interpolatio. Idem statuendum de vulgata scriptura *per humilitatem*, quam Gerl. in ed. mai. inconsulto recepit; *humilitatis* enim vocabulum non solum inauditum fuit Latinis, sed, etiamsi in usu

36. [*Sallustius*] Scyllam saxum esse [*dicit,*] simile formae celebratae procul visentibus.

37. Charybdis mare vorticosum, quod forte illata

fuisse, sensu foret alienissimum. Sallustius enim duas ponit causas avulsae ab Italia Siciliae; medium quippe spatium aut *depressam vallem* fuisse, quae facile inundari ac fluctibus obtegi posset, aut *angustissimo tantum uggere* Italiam Siciliae cohaesisse, quem impetus maris scinderet. — De verbis *natura mollioris Italiae* v. ad. Fr. IV, 32.

Fr. 36. [Cort. p. 1010. Gerl. ed. mai. Inc. 202. et 220. ed. min. IV, 21. et 22. Debr. IV, 70.] Serv. Virg. Aen. III, 420. Eadem affert Isidorus XIII, 18, 4. p. 426. Lindem. „Scyllam accolae saxum mari imminens appellant, simile celebratae formae procul visentibus. Unde et monstruosam speciem fabulae illi dederunt, quasi formam hominis, caninis succinctam capitibus, quia collisi ibi fluctus laetratus videntur exprimere.“ Uter Sallustiana verba accuratius attulerit (neuter enim plane genuina habere videtur), difficile dictu est; sed quum Isidorus, ubi veterum scriptorum locis utitur, multa variare soleat addendo, omittendo, immutando, Servium sequi consultius duximus. Certe Sallustii non esse, quae ex Isidorianis prona litterarum forma exprimenda curavimus, quivis opinor, sponte intelliget. — Pro mari imminens Gerlachium in utraque ed. vitiose scripsisse in mari imminens iam monuit Kreyssigius ad Sall. Fragm. Vatic. p. 55. (ed. a. 1835.) Idem ibid. merito improbat ab Ottone, nupero Isidori editore, *videntibus* ex uno cod. scriptum esse pro *visentibus*, quod Servii auctoritate confirmatur. cf. ad Fr. III, 77, 5. — *Simile formae celebratae*, i. e. simile ei formae, quae famam hominum celebrata, i. e. notissima est; ex quo patet Sallustium non descripsisse illam formam, sed concedere, haud absone eam effectam videri, si quis e longinquo spectet. Qualis autem fuerit, Isidorus verbis supra apposis declaravit.

Fr. 37. [Cort. p. 1008. 1007. 991. Gerl. ed. mai. Inc. 127. 118. IV, 35; Inc. 220. ed. min. IV, 19. 17. 18. 22. p. 226, 18. 15. 17. p. 227, 9. Debr. IV, 71. 73.] Fragmentum hoc vulgo tribus constat particulis, quae quum et verbis et sententia egregie in unum coeant, coniungere non dubitavimus. Verba *Charybdis mare vorticosum* habet Serv. ad Virg. Aen. I, 117. Imperite autem Cortius antiquiores editores secutus scripsit *Charybdi m. r.*; *Charybdis* enim subiectum est, ut patet et ex Plinio N. H. III, 14. *In eo freto est scopulus Scylla, item Charybdis mare vorticosum*, et ex Isidoro XIII, 18, 5. *Charybdis dicta, quod gurgitibus occultis naves absorbeat; est enim mare vorticosum*; quae uterque ex Sallustio

naufragia sorbens gurgitibus occultis millia sexaginta Tauromenitana ad litora trahit, ubi se laniata navigia fundo emergunt.

38. Triplici fluctu.

hausit. *Mare* hic angustiore sensu est *locus* sive *pars maris*, quod non intellectum editores fortasse permovit ut *Charybdi* scriberent. — Quae sequuntur usque ad *trahit*, servata sunt a Servio ad Aen. III, 425.; sed hic quoque editores mala sedulitate verum obscurarunt, addita in principio voce *Charybdis*, quae deest apud Servium, ac praeterea *quod* mutato in *quae*. Reiectis his verae emendationis impedimentis, quam expedita omnia fiant hoc Fragmento cum praecedentibus verbis coniuncto, demonstratione non eget. — *Naufragia*, quod Debossius male in *naufraga* mutavit, sunt naves vel rates naufragium passae, sive partes navigiorum naufragio disiectorum, quae dicendi ratio, qua abstractum ponitur pro concreto, non tam rara est, ut Douzae visum; ita enim *servilia* dicuntur, qui servitium sustinent, i. e. servi, Catil. c. XXIV, 4., *matrimonia*, quae in matrimonio sunt, i. e. matronae, uxores, Tacit. Ann. II, 13, 3., *latrocinium*, qui ad latrocinandum coniuncti sunt, i. e. latrones, Cic. Off. II, 11, 9., *ministerium*, qui ministerio funguntur, i. e. ministri, Tacit. Ann. XIII, 27, 1. — Ad verba *naufragia sorbens gurgitibus occultis* cf. Isidori l. l. — Postremam Fragmenti partem, *ubi — emergunt*, ex IV. laudat Arus. v. *emergit se*, p. 229. Lind. Eam cohaesisse cum praecedentibus documento est *ubi* particula, quae necessario loci vocabulum in proximis requirit, quo referatur. Ad Tauromenitana autem littora eiici naufragia Charybdi sorpta ipsius Sallustii auctoritate testatur Servius ad Aen. III, 420. „Charybdis sorbet universa, quaeprehendit, et secundum Sallustium *ea circa Tauromenitanum egerit litus*.“ cf. Strabo VI. p. 471. A. Almel. *Ἀεὶ κινεῖται δὲ καὶ ἡ Χάρυβδις μικρὸν πρὸ τῆς πόλεως (sc. Μεσσήνης) ἐν τῷ πορθμῷ, βάθος ἰσάσιον, εἰς ἃ αἱ καλλιῆσαι τοῦ πορθμοῦ κατὰ γουσίον εὐφρῶς τὰ σκάφη τραχηλιζόμενα μετὰ ἀστροφῆς καὶ δίνης μεγάλης. καταποθέντων δὲ καὶ διαλυθέντων, τὰ ναυάγια παρασύρεται πρὸς ἡτόνα τῆς Ταυρομενίας, ἣν καλοῦσιν ἀπὸ τοῦ συμπτώματος τοῦτου Κοπρίαν.* Seneca Ep. 79, in. *Fac nos certiores, an verum sit, quicquid illo freti turbine arreptum est, per multa millia trahi conditum et circa Tauromenitanum litus emergere.* Eodem spectant confusa Isidori verba XIII, 18, 5., qui Tauromenii nulla mentione facta ita pergit: *et inde ibi laniata naufragia profundo emergunt.*

Fr. 38. [Cort. p. 1008. Gerl. ed. mai. Inc. 126. ed. min. IV, 20. p. 226, 19. Debr. III, 124.] Serv. ad Virg. Aen. I, 120. his Sallustii

39. Pelorum promontorium Siciliae est, [secundum Sallustum] dictum a gubernatore Hannibalis illic sepulto.

verbis id significari censet, quod Graeci *τρικυμῖαν* dicunt. Quae interpretatio quum per se falsa sit (*τρικυμῖα* enim latine est *decumanus fluctus*), tum abhorret ab eo loco, ubi haec verba lecta fuisse consentaneum est. De Charybdis vertice enim haec dieta esse dubitare non sinunt verba Isidori XIII, 18, 5. *Ter autem in die erigit fluctus et ter absorbet.* Tetigisse autem videtur Sallustius eorum opinionem, qui fretum Siculum ter in die reciprocare staterent, quemadmodum iam est apud Homerum Od. XII, 104 sq. *Τῷ δ' ὑπὸ δία Χάρυβδις ἀναρῶσιβδεῖ μέλαν ὕδωρ. τρὶς μὲν γὰρ τ' ἀνίσχιν ἐπ' ἡματι, τρὶς δ' ἀναρῶσιβδεῖ δεινόν.* Falsum esse hoc, neque saepius quam bis in die reciprocationem fieri contendit Strabo I. p. 75. B. Almel. et p. 95. B. *Κατὰ τὴν ὑπόθεσιν τοσοῦτον εἰπεῖν ἀπόρησι, ὅτι οὐδὲ εἰς τρόπον τοῦ ῥοῶδεις εἶναι τοὺς πορθμοὺς, ὅγε κατ' εἶδος. οὐ γὰρ ἂν ὁ μὲν Σικελικὸς δις ἐκαστῆς ἡμέρας μετέβαλεν, ὁ δὲ Χαλκιδικὸς ἐπτάνης, κ. τ. λ.* Quare coniectias Sallustium quoque discrepantes de ea re sententias in disceptationem vocasse.

Fr. 39. [Cort. p. 1010. Gerl. ed. mai. Inc. 195. ed. min. IV, 23. p. 227, 14. Debr. IV, 67.] Verba leguntur apud Serv. ad Virg. Aen. III, 411. Eadem affert Isid. XIV, 7, 4. interpositis post *Siciliae* duobus vocabulis *respiciens Aquilonem*, quae non esse Sallustii praeter Servii discrepantiam insolenter usurpatum *respicere* verbum arguit. Non magis Sallustiana sunt, quae apud Servium addita leguntur: *qui fuerat occisus per regis ignorantiam, quum se eius dolo propter angustias freti crederet esse deceptum, veniens de Petilia.* Nimirum Servius ipse haec adiecit, ne, quum Sallustius vulgatam famam de Pelori nomine tetigisset tantum, lectores illam rem ignorarent. cf. Mela II, 7, 15. *Causa nominis Pelorus gubernator ab Hannibale ibidem conditus, quem idem vir profugus ex Africa ac per ea loca Syriam petens, quia procul intuenti videbantur continuè esse litora et non pervium pelagus, proditum se arbitratus occiderat.* Valer. Max. IX, 8, ext. 1. *Minus minor apud truce[m] et saevum Annibalis animum defensionis locum innoxio gubernatori non fuisse, quem, a Petilia classe Africam repetens, freto appulsus, dum tam parvo spatio Italiam Siciliamque inter se divisas non credit, velut insidiosum cursus rectorem interemil, posteaque diligentius inspecta veritate tunc absolvit, quum eius innocentiae nihil ultra sepulchri honorem dari potuit. Igitur angusti atque aestuosi maris alto e tumultu speculatrix statua tam memoriae Pelori, quam Punicae temeritatis ultra citraque navigantium oculatum indicium est.* Strab. I. p. 19. C. Almel. *Πέλοισαι δὲ καὶ Αἰβυες, τοὺς πορθμοὺς ὑπονοήσαντες εἶναι τοῦ πλοῦ*

40. Dissidere inter se coepere, neque in medium consultare.

41. Sapor iuxta fontis dulcissimos.

στενωποῦς, ἐγγὺς μὲν ἦλθον κινδύνου μεγάλου, τρόπαια δὲ τῆς ἀνοίας κατέλειπον, οἱ μὲν τὸν τοῦ Σαργάνεως τάφον πρὸς τῷ Εὐρύπῳ τῷ Χαλκιδικῷ, τοὺς σφαγέντος ὑπὸ τῶν Περσῶν, ὡς καθοδηγησάντος φεύλως ἀπὸ Μαλεῶν ἐπὶ τὸν Εὐρύπτον τοῦ στόλου, οἱ δὲ τὸ τοῦ Πελώρου μνήμα, καὶ τοῦτου διαφθαρέντος κατὰ τὴν ὁμοίαν αἰτίαν. Id. III. p. 259. B. *Ἔθος παλαιὸν ὑπήρξε τὸ τίθεσθαι τοιοῦτους ὄρους, καθάπερ οἱ Ῥηγίνοι τὴν στηλίδα ἐθεσαν τὴν ἐπὶ τῷ πορθμῷ κειμένην πυργίον τι· καὶ ὁ τοῦ Πελώρου λεγόμενος πύργος ἀντίκειται ταύτῃ τῇ στηλίδι.* Quibus locis inter se collatis perspicuum est narrationes de Hannibale, quarum unaquaeque propriis ineptis laborat, absurdum esse figmentum seriorum temporum, ad explicandam rei satis vetustae originem inventum. Nam promontorium illud haud dubie iam antiquitus *Pelorum* nomen habuit, graeco vocabulo factum. Ibi quum Carthaginenses limitum constituendorum causa columnam vel turrim aliquam erexissent, memoria eius rei, illis e Sicilia eiectis, paulatim oblitterata est, sed permansit monumentum et eius nomen *Pelori turris*. Quam quum constans fama ferret Poenorum esse opus, vulgi sollertia effinxit fabulam illam de Peloro ab Hannibale, quippe omnium Poenorum famigeratissimo, in illis freti angustiis occiso, et tum sepultura honorato, unde loco nomen esse factum.

Fr. 40. [Cort. p. 990. Gerl. ed. mai. IV, 16. ed. min. IV, 8. p. 226, 1. Debr. IV, 3.] Arus. v. *in medium*, p. 238. Lind. De dissensionibus fugitivorum hoc Fragn. capiendum esse, Spartaco, postquam ex agro Bruttio se recipere coactus erat, non amplius parentium, et separata castra habentium, paene certum sit iis, quae leguntur apud Plutarch. in Crassa. c. 11, in. *Ἐφοβήθη μὲν οὖν ὁ Κράσσοις, μὴ λάβοι τις ὄρη τὸν Σπάρτακον ἐπὶ τὴν Ῥώην ἐλεύθειν, ἐθαρόθη δὲ πολλῶν ἐκ διαφορᾶς ἀποστάντων αὐτοῦ καὶ στρατοπεδευσαμένων καθ' αὐτοὺς ἐπὶ Λευκανίδος κλυμνης, ἣν φασὶ τρέπισθαι, διὰ χρόνου γινομένην γλυκεῖαν καὶ αὐθις ἀλμυρὰν καὶ ἀποτον.* Debrossius verba ad dissensum inter Crixum et Spartacum refert, de quo agitur Fragn. III, 77, 11. Nihil ea sententia perversius, quae maxima et rerum et temporum confusione nititur.

Fr. 41. [Deest apud Cort., Gerl. ed. mai. et Debr. — Gerl. ed. min. IV, 78.] Fragmentum, quod recens accedit ex Arus. v. *sapor*, p. 262. ed. Lind., lucem sufficientem accipit ex Plutarchi loco ad Fr. praecedens ascripto. Agitur enim de illo Lucaniae lacu, cuius

42. Quum interim, lumine etiamtum incerto, duae Galliae mulieres conventum vitantes ad menstrua solvenda montem ascendunt.

aqua modo salsa esset neque bibendo apta, modo dulcissimum haberet saporem, in cuius vicinia fugitivi a Spartaco digressi castra habuere.

Fr. 42. [Cort. p. 990. Gerl. ed. mai. IV, 23. ed. min. IV, 3. p. 225. 3. Debr. IV, 78.] Nonius VIII, 76. p. 492, 30. Mercer. haec laudat ad probandam adiectivi formam *Gallius* pro *Gallicus* a Sallustio usurpatam. De vitio codicum vel librarii lapsu vix cogitari potest, quum Nonii articulus in fronte gerat lemma „*Galliae* pro *Gallicae*.“ Nihilominus Nipperdeus in Corn. Nep. Spicilegio crit. p. 37. „Sallustium, inquit, *Galliae mulieres* scripsisse etsi nemo intellexit, certissimum est.“ Nobis res non ita certa videtur; nam cur a *Gallia* minus recte duci possit *Gallius*, quam a Syria *Syrius*, a Mysia *Mysius*, ab Arcadia *Arcadius*, a Macedonia *Macedonius*, idonea caussa non reperitur. Sallustius igitur quemodmodum etiam *Saguntius* dixit pro *Saguntinus* (v. ad Fr. II, 28.), ita *Gallius* non dubitavit ponere pro trito *Gallicus*. De re ipsa cf. Plutarch. in Crass. c. 11, in. *Πρώτον μὲν οὖν διαγνοῦς* (sc. ὁ Κράστος) *τοῖς ἀφροστώσι καὶ κατ' ἰδίαν στρατευομένοις, ὧν ἀφηγοῦντο Γάιος Καννίχιος καὶ Κάστος, ἐπιθίσθαι λόφον τινὰ προκαταληφθέντων ἀνδρῶν ἑξακισχιλλοῦς ἀπίστειλε λανθάνειν πειρασθῆαι κελύσας. Οἱ δ' ἐπειρωῶντο μὲν τὴν ἀσθησὶν ἀποκρούπτειν τὰ κρήνη καταμπέχοντες, ὁφθέντες δ' ὑπὸ δυνεῖν γυναικῶν προθυομένων τοῖς πολέμοις ἐκινδύνευσαν, εἰ μὴ Κράστος ὄξεως ἐπιφανεῖς μάχην ἔθετο πασῶν καρτερωτάτην.* Ex hac narratione luculenter patet verbis *ad menstrua solvenda* nihil aliud significari, quam *ad sacra quovis mense fieri solita obeunda*. Hanc sententiam quum iam Turnebus Advers. XV. c. I. perspexisset, et Lipsio monente Douza, ac postea Cortius recte amplexi essent, Gerlachius Vol. III. p. 114. rursus obsoletam Ursini et Coleri explicationem protraxit, qui *menstrua* mulierum *καταμήνια* esse volunt. Qua quamquam nihil potest cogitari absurdum, Gerlachius tamen non dubitavit longe absurdissima haec scribere: „Accedit [?!] Lucretii et Taciti auctoritas, ille Lib. VI, 796: tempore eo si odorata est, quo menstrua solvit, is (sic!) Hist. V. 6. de Asphalto: fugit cruorem vestemque infectam sanguine, quo feminae per menses exsolvuntur.“!! Dum igitur insidiae a Crasso missae in monte considunt, duae mulieres Gallicae primo mane, ut maiore cum silentio ac religione rem sacram menstruam peragerent, montem illum ascendunt, itaque insidias detegunt. De pugna, statim inde coorta, praeter Plutarchum l. l. cf. Frontin. Strategem

43. Igitur legiones pridie in monte positas lacessivit.

44. Avidior modo properandi factus.

45. Haud impigre neque inultus occiditur.

II, 4, 7. *M. Licin. Crassus fugitivorum bello apud Calamarcum educitur militem adversus Castum et Gannicum duces Gallorum duodecim cohortes cum C. Pomptino et cum Q. Marcio Ruso legatis post montem circummisit. Quae quum commisso iam proelio, a tergo clamore iam sublato, decurrissent, ita fuderunt hostes, ut ubique fugam pro pugna capesserent.*

Fr. 43. [Cort. p. 980. Gerl. ed. mai. IV, 4. ed. min. IV, 43. p. 228, 17. Debr. I, 85. IV, 9.] Prisciano auctore, qui X, 8, 45. p. 504. Kr. haec laudat, edidimus *lacessivit* pro vulgato *arcessivit*, quod errore in Sall. edd. illatum videtur. Verba quamquam certam explicationem non habent, tamen haud incommode ad eandem pugnam Crassi cum fugitivis, de qua Fr. antecedente dictum est, referri posse videntur. *Legiones enim pridie in monte positae* intelligendae sunt, quas Crassus in insidiis collocaverat, *lacessivit* autem referendum ad fugitivorum ducem, sive Castum sive Gannicum. Gerlachius Vol. III. p. 104. „Pugnam, inquit, ad Tigranocerta commissam his illustrari putaverim; cf. Plut. Lucull. c. 27. Appian. B. Mithr. c. 85;“ sed his locis ne verbum quidem inest, quod cum Sallustii Fragmento conspiret.

Fr. 44. [Cort. p. 991. Gerl. ed. mai. IV, 30. ed. min. IV, 63. p. 229, 22. Debr. I, 83.] Arus. v. *avidus*, p. 210. Lindem. De multis sane haec intelligi posse concedo; in nullum tamen melius quadrant, quam in Crassum, qui, audito Pompeium adventare ad Spartacum opprimendum, summa ope bellum conficere properavit; cf. Plutarch. Compar. Nic. et Crassi c. 3, in. *Ὁὐκ ἐπαινοῦ μὲν ἐγὼ τὸν Κράσσον ἐν τοῖς Σπαρτακείοις ἐπειχθέντα θάσσον ἢ ἀσφαλέστερον διαγωνίσασθαι, καίτοι φιλοτιμίας ἦν τὸ δεῖσαι, μὴ Πομπήιος ἔλθων ἀφίληται τὴν δόξαν αὐτοῦ.* Id. in Crass. c. 11, in. *Γεγραμῶς δὲ τῇ βουλῇ πρότερον, ὡς χρῆ καὶ Λούκουλλον ἐκ Θράκης καλεῖν καὶ Πομπήιον ἐξ Ἰβηρίας, μετενόει, καὶ πρὶν ἦκειν ἐκείνους ἔσπευδε διαπραξασθαι τὸν πόλεμον, εἰδὼς ὅτι τοῦ προσγενομένου καὶ βοηθήσαντος, οὐκ αὐτοῦ, τὸ κατορθῶμα δόξει.* Id. in Pomp. c. 21, in. Appian. B. C. I, 120, in. *Κράστος, ἵνα μὴ τὸ κλέος τοῦ πολέμου γένοιτο Πομπήιον, πάντα τρόπον ἐπειγόμενος ἐπεχειρεῖ τῷ Σπαρτάκῳ.* Quod quum sub ipsum belli exitum factum sit, locus Fragmenti satis certus videtur.

Fr. 45. [Cort. p. 998. Gerl. ed. mai. Inc. 11. ed. min. Inc. 10. p. 237, 7. Debr. IV, 84.] Donat. ad Terent. Andr. I, 2, 34. Quo-

CAP. III.

Bellum Macedonicum ac Thracium. M. Luculli expeditio in Thraciam.

46. Mysii, quos [Sallustius] a Lucullo [dicit] esse superatos.

niam quae *impigre* fiunt, celeriter et sine impedimento peraguntur, *haud impigre occiditur* significat *haud facili negotio* sive, ut Tacitus Ann. I, 6, 1. de Postumo Agrippa dixit, *aegre conficitur*. Quo ut indicatur, eum, qui occisus dicitur, vehementer diuque restitisse aggredientibus, ita verbis *neque inultus* hoc significatur, priusquam ipse occumberet, complures ab eo caesos fuisse. Talia quum consentaneum sit Sallustium non nisi de conspicuo aliquo viro vel ipso duce narrasse, optime verba conveniunt in Spartacum, extrema pugna, quum summa fortitudine se defendisset, occisum. cf. Flor. III, 20, 14. *Spartacus ipse in primo agmine fortissime dimicans quasi imperator occisus est*. Plutarch. in Crass. c. 11, extr. *Ἐπειτα πρὸς Κράσσον αὐτὸν ὠθοῦμενος* (sc. ὁ Σπάρτακος) *διὰ πολλῶν ὀπλῶν καὶ τραυμάτων ἐκείνου μὲν οὐκ ἔνυξεν, ἑκατοντάρχης δὲ δύο συμπεσόντας ἀνείλε. Τέλος δὲ, φηγόντων τῶν περὶ αὐτὸν, αὐτὸς ἐστῶς καὶ κυκλωθεὶς ὑπὸ πολλῶν ἀμυνόμενος κατεκόπη*. Arrian. B. C. I, 120, med. *Τιτρώσκειται τὸν μῆρον ὁ Σπάρτακος δορατῶ, καὶ συγκάμψας ἐς τὸ γόνυ καὶ προσβαλὼν τὴν ἀσπίδα πρὸς τοὺς ἐπιόντας ἀπεμάχετο· μέχρι καὶ αὐτὸς καὶ πολὺ πλῆθος ἀμφ' αὐτὸν κυκλωθέντες ἔπεσον*.

Fr. 46. [Cort. p. 1011. Gerl. ed. mai. Inc. 207. ed. min. IV, 53. p. 229, 3. Debr. V, 21.] Locus, a Servio ad Virg. Aen. VII, 604. allatus, magis rem, a Sall. narratam, quam eius verba continet. Pertinet autem Fragm. ad M. Luculli, Macedoniae praefectus, res in Thracia gestas; cf. Oros. VI, 3. *M. Lucullus, qui Curioni in Macedonia successerat* (v. Fr. II, 41.), *totam Bessorum gentem bello appetitam in deditionem recepit*. Eutrop. VI, 10. *Lucullus, qui Macedoniam administrabat, Bessis primus Romanorum intulit bellum, atque eos ingenti proelio in Haemo monte superavit, oppidum Uscudanam, quod Bessi habitabant, eodem die, quo aggressus est, vicis, Cabylen cepit, usque Danubium penetravit. Inde multas supra Pontum positas civitates aggressus est. Illic Apolloniam everit, Calatin, Parthenopolin, Tomos, Histrum, Burzianem* (ser. Bizonem) *cepit*. Liv. Epit. XCVII. *M. Lucullus praefectus Thracas subegit*. Arrian. Illyric. c. 30. *Μυσοὺς Μάρκος Λεύκολλος* — *κατέδραμε, καὶ ἐς τὸν ποταμὸν ἐμβαλὼν, ἐνθα εἰσὶν Ἑλληνίδες ἕξ πόλεις, Μυσοὺς πάροιχοι,*

47. Vizo.

Ἴστρος τε καὶ Διονυσόπολις, κ. τ. λ. *Mysos* Thraciae eam partem obtinuisse, quae est in utraque Istri ripa versus Ponti oram, compluribus locis testatur Strabo, velut VI. p. 453. A. Almel. *Διονὺν δ' ἐφ' ἐπάτερα τοῦ Ἴστρου καὶ οὗτοι* (sc. οἱ Γέται), *καὶ ὁ Μυσοί, Θράκες ὄντες καὶ αὐτοὶ, καὶ οὗς νῦν Μυσοὺς καλοῦσιν*. Id. XII. p. 816. C. *Εἴρηται δ' ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ Μυσοί* (sc. in Asia) *Θρακῶν ἀποικοὶ εἰσὶ τῶν νῦν λεγομένων Μυσῶν*. Id. ibid. p. 849. B. *Διονύσιος ὁ τὰς κτίσεις συγγράφας ὅτι κατὰ Χαλκηδόνα καὶ Βυζάντιον τὰ στενά, ἃ νῦν Θράκιος Βόσπορος καλεῖται, πρότερόν φησι Μύσιον Βόσπορον προσαγορεύεσθαι. Τοῦτο δ' ἂν τις καὶ τοῦ Θράκας εἶναι τοὺς Μυσοὺς μαρτύριον θεῖη*. *Mysos* eodem esse, qui a Romanis *Moesi* dicuntur, ipsum nomen indicio est; cf. Forbiger. Geogr. antiq. Vol. II. p. 123. not. 89. Vol. III. p. 1090. — Vulgo Fragmentum ita editur: *Getae sunt Mysii, quos* etc., Servii verbis falso Sallustio ascriptis, quem errorem solus Debrossius vitavit. Num locus de Mysis in quarto libro lectus fuerit, fortasse dubitari potest, quum Lucullus iam anno 73. a. Chr. n. in provinciam abierit. Sed quoniam consentaneum est illam contra Mysos expeditionem non primo praefectus anno, sed vel secundo vel adeo tertio esse susceptam, quo anno bellum servile finitum est, probabile videtur Sallustium de illa re non priusquam de hoc exposuisse, quae coniectura haud parum eo confirmatur, quod Livius quoque eadem res libro XCVII. complexus est.

Fr. 47. [Deest apud Cort. — Gerl. ed. mai. Inc. 186. ed. min. Inc. 58. p. 239, 1. Debr. III, 160. V, 21.] Probus Instit. Gramm. II, 1, 23. p. 110. Lindem. (p. 1450. Putsch.) *Vizo* tradit barbarae civitatis nomen esse apud Sallustium. Non potest autem dubitari, quin intelligendum sit Thraciae oppidum, quod ab aliis *Bizone* vocatur; *Vizo* enim alias non exstat; neque offendere debet V littera pro B posita, quae haud raro permutantur (v. ad Fr. III, 77, 2. coll. C. L. Schneideri Gramm. lat. Vol. I, L. p. 226 sqq.), ipsaque nominis forma mutata nihil habet, quod sententiae nostrae obstat, quum varie terminata urbium ac locorum nomina frequentissima sint, ac huius ipsius urbis tertium nomen *Bizos* occurrat apud Arrian. Perip. p. 13. De Bizone sive Vizone cf. Mela II, 2, 5. *In litoribus Istro proxima est Istropolis; deinde a Milesiis deducta Calatis; tum Tomoe, et portus Caria, et Tiristis promontorium, quod praerectas alter Ponti angulus accipit.* — *Fuit hic Bizone; motu terrae intercidit*. Plin. N. H. IV, 18. *Thracia pulcherrimas in ea parte urbes habet Istropolin Milesiorum, Tomos, Calatinque. Heracliam habuit et Bizonen, terrae hiatus raptam*. Strab. VII. p. 491. B. Almel. *Ἐν τῷ μεταξὺ διαστήματι τῷ ἀπὸ Καλάτιδος εἰς Ἀπολλωνίαν Βιζώνη ἐστίν, ἣς*

CAP. IV.

Piratarum latrocinia.

48. In quis notissimus quisque aut malo dependens

κατεπόθη πολὸ μέρος ὑπὸ σεισμῶν. Id. I. p. 94. A. Loci igitur situs clare ostendit in Luculli expeditione Thracica Vizonem fuisse commemoratam.

Fr. 48. [Cort. p. 992. Gerl. ed. mai. IV, 37. ed. min. IV, 26. p. 227, 22. Debr. IV, 41.] Verba, quae leguntur apud Non. IV, 355. p. 366, 12. Mercer., Debrossius et Gerlachius intelligunt de Cretensibus, Romanos navali poelio sub Antonio victos crudeli supplicio afficientibus. Sed huic interpretationi repugnat temporum ratio, quum de Antonii cum Cretensibus bello *tertio* libro dictum sit (v. III, 59—66.), ipsaque Antonii mors iam praecedente libro contineatur. Nobis probabilius videtur piratarum describi crudelem insolentiam, qua captis civibus Romanis illudere solebant, ut testatur Plutarch. in Pomp. c. 24, extr. Ἐκεῖνο δὲ ἦν ὕβριστικώτατον. Ὅποτε γὰρ τις ἐαλωκῶς ἀναβοῶσει Ῥωμαῖος εἶναι καὶ τοῦνομα φράσειεν, ἐκπεπληγχαὶ προσποιούμενοι καὶ δεδιέναι τοὺς τε μηροὺς ἐπαίοντο, καὶ προσέπιπτον αὐτῶ, συγγνώμην ἔχειν ἀντιβολοῦντες· ὁ δὲ ἐπέθετο ταπεινοὺς ὄρων καὶ διομένους. Ἐκ τούτου δὲ οἱ μὲν ὑπέδουν τοῖς κακίοις αὐτῶν, οἱ δὲ τήβεννον περιβάλλον, ὡς δὴ μὴ πάλιν ἀγνοηθεῖη. Πολὺν δὲ χρόνον οὕτω κατειφωνευσάμενοι καὶ ἀπολαύσαντες τοῦ ἀνθρώπου τέλος ἐν μέσῳ πελάγει κλίμακα προσβαλόντες ἐκέλευον ἐμβαίνειν καὶ ἀπεινὰ χεῖροντα, τὸν δὲ μὴ βουλόμενον ὠθοῦντες αὐτοὶ κατέδνον. Simili modo Sallustius narrat captos notiores aut verberibus laceratos esse, aut patibulo suspensos. Neque dubitari potest, quin id haud multo ante illud tempus acciderit, quo malum hoc adeo auctum est, ut Pompeio summum imperium committendum esset ad piratarum vim plane frangendam. — *Immutilato* Freundius in Lex. h. v. idem esse dicit atque *mutilato*, quasi descendat a verbo aliquo *immutilo*, quod nunquam existit. Oppositionis ratio vero ostendit *immutilatum* esse adiectivum cum negativa in syllaba compositum; alii enim captivorum verberibus lacerati *mutilabantur*, alii *nullam corporis mutilationem perpessi* patibulo affigebantur. Ursinus coniecit *mulca to corpore*. — *Improbum patibulum* idem Freundius in Lex. h. v. interpretatur *immensum, immane*, quocum fere congruit Wassii opinio, *excelsum* explicantis. Alii vocabulum corruptum rali varia tentarunt, ut Carrio in *prora*, Lipsius Antiqq. Lectt. II. c. 4. in *proris*, Putschius in *puppi*, Colerus *immutilato corpore improbe*. Sed nihil horum opus.

verberabatur, aut immutilato corpore improbo patibulo eminens affigebatur.

49. Demissis partem quasi tertiam antennis.

Recte enim Cortius vidit *improbum* dici *patibulum*, quod adhiberetur ad supplicium *improborum*, i. e. servorum atque abiectorum hominum. De hoc dicendi usu, qui in eo cernitur, ut adiectivum locum sustineat substantivi, illud declarantis, in quo notio alterius substantivi versatur, luculenter egit Naegelsbachius de Arte latine scribendi §. 18, 3. p. 52. cf. Cic. Epp. ad Famm. V, 19, 1. *Meo iudicio nihil ad tum provinciale officium addi potest*, i. e. ad officium in provincia a te mihi praestitum. Id. ib. III, 8. 29. *Hortensium roges, ut de hac sententia bima decedat*, i. e. de sententia provinciae in secundum annum mihi prorogandae. Liv. VI, 4, 10. *Quum oppidanos eosdem integro semper certamini paucitas fessos obiceret*, i. e. certamini cum integris. — *Patibulum* hic significare *cruce*m et notavit Nonius, et patet ex *affigebatur* verbo. — *Eminens* i. q. sublimis, ex alto conspicuus.

Fr. 49. [Deest apud Cort., Gerl. ed. mai. et Debr. — Gerl. ed. min. IV, 2.] Fragmentum recens accedit ex Arus. cod. Gud. v. parte, p. 253. Lindem. De fugitivis intelligit Gerlachius, -traiectum in Siciliam tentantibus (cf. supra Fr. 29. 30.); sed quum illi, qui ne iustas quidem haberent rates, navibus prorsus carerent, profecto antennas demittere non potuerunt. Mihi haec quoque verba de piratis dicta videntur, quorum aliquam pugnam vel exscensionem a Sallustio narratam esse conicio. Nam illis ipsis annis, qui hoc libro continentur, i. e. 70. et 69. a. Chr. n., vehementer recruduisse malum latrociniorum, aegre paullo ante compressum, intelligitur ex Livii Epit. XCVIII. *L. Metellus praetor, in Sicilia adversus piratas prospere rem gessit*. Successerat autem Metellus Verri, qui annis 73. 72. 71. a. Chr. n. Siciliam obtinuit, anno 70.; cf. Pseudo-Ascon. in Divin. in Q. Caecil. p. 97. Orell. Cic. in Verr. Act. I. c. 9, 27. II, 4, 10. III, 53, 123. Accuratius de praedonum illo tempore insolentia egit Oros. VI, 3. *Metellus, Siciliae praetor, quum foedissima illa C. Verris praetura Siciliam afflictam invenisset, maxime Pyrganionc archipirata nefarius praedis et caedibus dilacerante, qui, pulsa classe romana, Syracusanum portum obtinuerat, quem mox navali terrestri-que proelio comminutum Sicilia decedere compulit*. — Quasi i. q. fere: v. ad I, 73.

Fr. 50. [Cort. p. 980. Gerl. ed. mai. IV, 1. ed. min. IV, 30. p. 227, 28. Debr. IV, 4.] Gellius NN. AA. XVIII, 4. Verba ipsa quamquam satis plana sunt, tamen quomodo cum ceteris cohaeserint, aut quo consilio res a Sallustio narrata fuerit, nullo pacto constitui po-

CAP. V.

Res urbanae. Cn. Lentuli censoris lex. — Urbs terrae motu concussa. — Metellus ex Hispania reversus. — Crassi et Pompeii consulatus. — Pompeius plebis favorem quaerit. — Idem potestatem tribuniciam restituit. — Palicanus aliique tribuni turbulenti. — Crassi et Pompeii simulas. — Verres a Cicerone accusatus.

50. At Cn. Lentulus patriciae gentis, collega eius,

test. Hoc unum non videtur dubium, quin ad rerum urbanarum expositionem pertinuerint. Ex *at* particula coniectias in antecedentibus rem dissimilem vel plane contrariam narratam fuisse de L. Gellio; hunc enim intelligendum esse clare ostendunt verba *collega eius*. Neque tamen hoc de consulatu capiendum puto; quem quia simul gesserunt anno 72. a. Chr. n., non probabile est rem eo anno actam *quarto* libro relatam esse. Sed quum praeter consulatum collegae essent etiam in censura, de huius muneris consortione, quae ad annum 70. a. Chr. n. pertinet (v. Plutarch. in Pomp. c. 22. Cic. in Verr. V, 7, 15.), valet, quod Lentulus collega Gellii dicitur. — *Patriciae gentis* commemoratio haud dubie propterea facta, quod Gellius, cui opponitur Lentulus, *loco equestri* natus fuit; cf. Cic. pro Sext. c. 51, 110. — *Cui* non refertur ad proximum nomen, sed ad id, quod in sententia primum est, h. e. ad *Lentulum*; is enim Clodianus cognominabatur, cf. Cic. Epp. ad Attic. I, 19, in. Ipsa autem vocabuli forma testatur adoptione eum ex Claudia gente in Lentulorum familiam transiisse; v. nostram annot. ad Vell. II, 115, 1. p. 485. et Heineccii Antiq. rom. Synt. I, 11, 19. p. 154. ed. Haub. cf. supra Fr. II, 47. — *Stolidissimum ac vanissimum* cur auctor vocet Lentulum, non plane liquet. Possit sane ita dictus videri propter legem illam ab eo promulgatam; sed in universum potius ita eum notatum puto, quod Sallustius odio in eum ferretur, quippe qui et inter paucos potentes esset (v. Cic. p. l. Man. 23, 68. p. Cluent. 42, 118.), quos ille nunquam non exagitat (v. ad Catil. c. XX, 7.), et censor asperam censuram egisset, quatuor et sexaginta senatu motis, cf. Liv. Epil. XCVIII. Cic. p. Cluent. 42, 119. 120. — *Stolidum* Gellius l. l. seculus auctoritatem Sulpicii Apollinaris non tam *stultum* dicit significare, quam *tebrum et molestum*, i. e. ab omni humanitate alienum (cf. Doederlin. Synonym. Lat. Vol. IV. p. 229.) *vanum* autem esse *mendacem, infidum et levia inaniaque pro gravibus et veris astutissime componentem*. — *Emptores bonorum* sunt, qui *proscriptorum* bona emerant. Quae pecunia quum in aerarium redigeretur, a Sulla autem,

cui cognomentum Clodiano fuit, perincertum stolidior an vanior, legem de pecunia, quam Sulla emptoribus bonorum remiserat, exigenda promulgavit.

51. Atque hiavit humus multa, vasta et profunda.

52. Exercitum dimisit, ut primum Alpibus digressus est.

reipublicae atque aerarii domino, compluribus remissa esset, Lentulus, quo succurreret aerario tunc exhausto, legem illam promulgavit, quam quum necesse esset magnam invidiam habere, perlata non est.

Fr. 51. [Cort. p. 991. Gerl. ed. mai. IV, 33. ed. min. IV, 85. p. 230, 20. Debr. II, 68. III, 161.] Verbis, quae leguntur apud Non. IV, 228. p. 318, 27. Mercet., terrae motum significari quum apertum sit, eum intelligendum coniectio, quo Roma a. 71. vel 70. a. Chr. n. concussa est, teste Phlegonte apud Phot. cod. 97. p. 84, a. *Αεύκολος δὲ Ἀμισόν ἐπολιόρκει, καὶ Μουρήμαν ἐπὶ τῆς πολιορκίας καταλιπὼν μετὰ δυοῖν ταγματοῖν αὐτὸς μετὰ τριῶν ἄλλων προήγγεν ἐπὶ Καβείρων, ὅπου διεχέιμαζε. Καὶ Ἀδριανὸν ἐπέταξε πολεμῆσαι Μιθριδάτη, καὶ πολεμήσας ἐνίκησε. Καὶ σεισμοῦ ἐν Ῥώμῃ γενομένου πολλὰ ταύτης συνέπεσε· καὶ ἄλλα δὲ πλείστα ἐν ταύτῃ ξυνηνέχθη τῇ Ὀλυμπιάδι, καὶ Ῥωμαίων τῷ πρώτῳ αὐτῆς ἔτει ἀπετιμήθησαν μυριάδες ἐνενηήκοντα καὶ μία.* Aliunde quidem de hoc terrae motu non constat; sed quoniam tempus eius facti a Phlegonte notatum eum iis annis congruit, quos auctor libro *quarto* complexus est, interpretatio nostra probabilitate non carere videtur. Grammatica verborum ratio haec est, ut accusativi, quibus *hiavit* intransitivum definitur, plane adverbii modo positi sint, de quo cf. annotata ad Jug. c. V, 4. p. 34.; *multa* autem pertinet ad hiatus compluribus locis factos, *vasta* ad eorum latitudinem vel ambitum, *profunda* ad altitudinem.

Fr. 52. [Cort. p. 991. Gerl. ed. mai. IV, 25. ed. min. IV, 28. p. 227, 25. Debr. IV, 80.] Fragmentum, quod est apud Arus. v. *digredior*, p. 223. Lindem., Debossius perperam ad Pompeium retulit ex Hispania redeuntem. Is enim exercitum non dimisit, ut cognoscitur ex Plutarcho in Pomp. c. 21, in. *Ἀπῆγγεν (sc. ὁ Πομπηῖος) εἰς Ἰταλίαν τὸν στρατὸν ἀκμάζοντι τῷ δουλικῷ πολέμῳ κατὰ τύχην φερόμενος.* Ibid. med. *Ἐν τοσαύτῃ δὲ τιμῇ καὶ προσδοκίᾳ τοῦ ἀνδρός ὅμως ἐνήν τις ὑποψία καὶ δῖος ὡς οὐ προσησομένου τὸ στρατεύμα, βαδισομένου δὲ δι' ὄπλων καὶ μογαρχίας ἐπὶ τὴν Σύλλα πολιτείαν.* — *Ἐπεὶ δὲ καὶ ταύτην ἀνέλε τὴν ὑπόνοιαν ὁ Πομπηῖος προειπὼν ἀφήσειν τὸ στρατεύμα*

53. Pompeius devictis Hispanis tropaea in Pyrenaeis iugis constituit.

54. Collegam minorem et sui cultorem exspectans.

μετὰ τὸν θρίαμβον, ἐν αἰτιάσθαι τοῖς βασιλευσὶ περιῆν ὑπόλοιπον, κ. τ. λ. Appian. B. C. I. 121. in. *Αἰρεθέντες δὲ ὑπάτοι* (sc. Pompeius et Crassus) οὐδ' ὡς μεθίσταν τὸν στρατὸν, ἔχοντες ἀγγυὴ τῆς πόλεως, ἐκάτερος πρόφρασι τῆνδε ποιούμενος, Πομπήϊος μὲν, ἐς τὸν Ἰβηρικὸν θρίαμβον περιμένειν ἐπανιόντα Μέτελλον, ὁ δὲ Κράσσος, ὡς Πομπήϊον δεῖον προδιαλύσαι. De Pompeio igitur quum haec dicta esse nequeant, necessario ad Metellum referenda sunt; praeter hunc enim nemo illo tempore cum exercitu per Alpes venit. Dimittebantur autem milites illa, ut, quum imperator triumphum ageret, rursus ad urbem convenirent; cf. Plutarch. in Pomp. c. 43, med. Metelli ex Hispania triumphum testatur Vellei. II, 30, 2. Eutrop. VI, 5.; actus est extremo anno 71. III. Kal. Ian. v. Fasti. triumph. p. CLX. Orell.

Fr. 53. [Cort. p. 1005. Gerl. ed. mai. Inc. 68. ed. min. IV, 29. p. 227, 27. Debr. IV, 87.] Serv. ad Virg. Aen. XI, 6. Res satis nota est ex Plin. N. H. VII, 27. *Pompeius excitatis in Pyrenaeo tropaeis oppida DCCCLXXVII ab Alpihus ad fines Hispaniae ulterioris in ditionem reducta victoriae suae ascripsit, et maiore animo Sertorium tacuit* cf. Id. ib. III, 4, in. et Iul. Exsuper. c. 8, extr. Locus, ubi tropaea fuere, cognoscitur ex Strabone III. p. 242, A. Almel. *Τινὲς δὲ καὶ τῶν τῆς Πυρηνῆος ἄκρων νέμονται, μέχρι τῶν ἀναθημάτων τοῦ Πομπήϊου, δι' ὧν βαδίζουσιν εἰς τὴν ἔξω καλουμένην Ἰβηρίαν ἐκ τῆς Ἰταλίας, καὶ μάλιστα τὴν Βαιτικὴν.* Id. IV. p. 269, C. *Ἐντεῦθεν μὲν οὖν ἡ παραλία παρατείνει μέχρι τοῦ ἱεροῦ τῆς Πυρηναιῆος Ἀφροδίτης· καὶ τοῦτο δ' ἐστὶν ὄριον ταύτης τε τῆς ὑπαρχίας καὶ τῆς Ἰβηρικῆς· ἐνιοὶ δὲ τὸν τόπον, ἐν ᾧ ἐστὶ τὰ Πομπήϊου τρόπαια, ὄριον Ἰβηρίας ἀποφαίνουσι καὶ τῆς Κελτικῆς.* Invidiam Pompeio illa tropaea conceitasse tradit Dio Cass. XLI, 24. p. 279. E. Reim. *Ἐντεῦθεν δὲ διὰ τοῦ Πυρηναιῶν προχωρῶν* (sc. Iul. Caesar) *τρόπαιον μὲν οὐδὲν ἐπ' αὐτοῦ ἔστησεν, ὅτι μήτε τὸν Πομπήϊον καλῶς ἀκούσαντα ἐπὶ τούτῳ ἤσθετο.*

Fr. 54. [Cort. p. 990. Gerl. ed. mai. IV, 19. ed. min. IV, 9. p. 226, 3. Debr. IV, 10.] Verba, quae leguntur apud Arus. v. *cultor*, p. 220. Lind., Debossius et Gerl. in ed. min. explicant de Lentulo consule Gellium collegam expectante, ut cum eo coniunctus pugnam contra Spartacum iniret; sed huic sententiae neque verba favent, et aperte temporum ratio obstat, siquidem illi consules fuere anno 72. a. Chr. n., cuius res *tertio* libro continentur. Nobis probabilius videtur de Crasso haec dicta esse, qui, quum bello *servili* feliciter

55. Si nihil ante adventum suum inter plebem et patres convenisset, coram se daturum operam.

56. Multisque suspicionibus volentia plebi facturus habebatur.

finito ad consulatum aspiraret, non putaverat fore, ut Pompeius minoribus magistratibus nondum functus eum ipso summum honorem obtineret, sed *minorem*, i. e. minus in civitate valentem, et *sui cultorem*, i. e. primas ipsi concedentem sibi obnoxium ac suam gratiam quaerentem, *collegam* exspectaverat. Quod attinet ad universam sententiam, cuius hoc Fragmentum pars fuit, haud absone coniciias Sallustium fere hoc dixisse, Crassum, qui primo minorem et sui cultorem collegam exspectaret, postquam Pompeium competitorum viderit, ita de fastu remisisse, ut adeo Pompeii favorem atque gratiam expeteret; cf. Plutarch. in Pomp. c. 22. *Κράσσος ἀνὴρ τῶν τότε πολιτευομένων πλουσιώτατος καὶ δεινότητος εἰπεῖν καὶ μέγιστος αὐτὸν τε Πομπήϊον ὑπερφρονῶν καὶ τοὺς ἄλλους ἅπαντας, οὐκ ἐθάλόησεν ὑπατείαν μετεῖναι πρότερον ἢ Πομπήϊου δεηθῆναι.* Id. in Crass. c. 12, in. *Μετὰ δὲ ταῦτα τοῦ Πομπήϊου αὐτόθεν ἐπὶ τὴν ὑπατείαν καλουμένου ἐλπίδας ἔχων ὁ Κράσσος συνάρξεν ὅμως οὐκ ὠκνησε τοῦ Πομπήϊου δεηθῆναι.*

Fr. 55. [Cort. p. 979. Gerl. ed. mai. IV, 42. ed. min. IV, 36. p. 228, 9. Debr. III, 99.] Verba, quae leguntur apud Priscian. XIV, 6, 48. p. 608. Kr., aperte sunt Pompeii, operam suam in restituenda potestate tribunitia pollicentis. Qui quum iam aliquot annis ante consulatum suum ex optimatum castris paullatim se recipere incepisset (cf. Fr. III, 82, 21 — 23.), anno 71. a. Chr. non amplius dissimulavit plebis partes se sequi constituisse, tribunitiaque potestate restituenda popularem fieri; cf. Plutarch. in Pomp. c. 21. *Οὐκ ἐλάττωτες ἦσαν τῶν δι' εὐνοίαν τρεχόντων καὶ φιλοφρονουμένων καθ' ὁδὸν οἱ φόβῳ ταῦτα ποιοῦντες.* *Ἐπει δὲ καὶ ταύτην ἀνέλε τὴν ὑπόνοιαν ὁ Πομπήϊος προειπὼν ἀφήσειν τὸ στρατεύμα μετὰ τὸν θρίαμβον, ἐν αἰτιάσθαι τοῖς βασιλευσὶ περιῆν ὑπόλοιπον, ὅτι τῷ δήμῳ προσνέμει μᾶλλον ἑαυτὸν ἢ τῆ βουλῆ, καὶ τὸ τῆς δημαρχίας ἀξίωμα, Σύλλα καταβαλόντος, ἐργῶκεν ἀνιστάναι καὶ χαρίζεσθαι τοῖς πολλοῖς, ὅπερ ἦν ἀληθές.* Ex Sallustianis verbis autem patet partium popularium propugnatores cum Pompeio in ipso eius itinere ad urbem, legatis missis, consilia agitavisse.

Fr. 56. [Cort. p. 990. Gerl. ed. mai. IV, 17. ed. min. IV, 35. p. 228, 8. Debr. III, 100.] Fragmentum hoc, quod exstat apud Non. II, 900. p. 186, 19. Mercor., eiusdem est argumenti atque praecedens, neque dubitari potest, quin utrumque in confinio posi-

57. M. Lollius Palicanus, humili loco Picens, loquax magis quam facundus.

tum fuerit. Quae illae suspiciones fuerint, non constat quidem; sed tamen non alienum erit de Pompeii promissis cogitare, quibus tribunos sibi conciliare studuit, teste Appiano de B. C. I, 121. Καὶ τὸν στρατὸν οὐ μετρίως (sc. Κράσος), διότι μηδὲ Πομπήϊος ἐξ δὲ ὑπατείας ἀμφω παρήγγελον. ὁ μὲν ἐστρατηγήσας κατὰ τὸν νόμον Σύλλα, ὁ δὲ Πομπήϊος οὔτε στρατηγήσας οὔτε ταμειύσας, ἔτος τε ἔχων τέτατον ἐπὶ τοῖς τριάκοντα. τοῖς δὲ δημόχοις ὑπέσχετο πολλὰ τῆς ἀρχῆς ἐς τὸ ἀρχαῖον ἐπανάξειν. Ablativos multis suspicionibus caussae potestalem habere vix est quod moneatur. — *Volentia plebi* Gerlachius Vol. III. p. 113. miserabiliter explicat „βουλομένη ἢ τῷ δήμῳ“, non assēcutus id esse *volenti erat plebi*, de qua structura v. ad Iug. c. LXXXIV, 3. p. 440.; multo miserabilius vero ad rationem participii illustrandam confert Iug. c. XCIII, 4. ubi *gignentia* positum vult pro *genita*, quod per se absurdissimum, ut ostendimus ad Iug. LXXIX, 6. p. 417., ita dissimile est huius loci, nihil ut possit esse dissimilius. *Velle alicui* quum praegnantia sensu haud raro valeat *alicui favere*, unde *voluntas* dicta pro *benevolentia* (v. Beier. ad Cic. Off. I. 14, 44. p. 110.), *volentia plebi* sunt, quae *plebi faventia*, i. e. *grata essent et accepta*, in qua dictione nihil plane est insolens, nisi quod benevolentiae notio, quae proprie personarum est, ad res est translata. Sallustium imitatus est Tacitus Ann. XV, 36, 4. *Haec atque talia plebi volentia fuere*. Histor. III, 52, 3. *Muciano volentia rescribere*. — Pro *habebatur*, quod Nonii codd. constanter tenent, in Sall. edd. omnibus est *videbatur*, qua interpolatione libenter caremus; cf. Catil. c. LIII, 1. *Cato magnus atque clarus habetur*. Liv. V, 17, 3. *Ingens inde haberi captivus vates coeptus*.

Fr. 57. [Cort. p. 1003. Gerl. ed. mai. Inc. 44. ed. min. IV, 37. p. 228, 11. Debr. IV, 87.] Quintil. II, 2, 2., qui tamen neque Sallustium auctorem, neque Historias nominavit; sed Sallustii esse verba cognoscitur ex Gell. NN. AA. I, 15. *Eupolidis quoque versus de id genus hominibus consignatissime factus est καλεῖν ἄριστος, ἀδυνατώτατος λέγειν, quod Sallustius noster imitari volens loquax, inquit, magis quam facundus*. Pro *Lollius* apud Quintil. et in Sall. edd. vitiose legitur *Atilius* vel *Acilius*, quod nomen ex melioribus libris corrigendum esse iam Debrossius viderat, et comprobantur Zumptius ad Cic. in Verr. I, 47, 122. p. 204., Ellendtius ad Brut. 62, 223. p. 402. atque Drumannus Hist. Rom. Vol. IV. p. 386. not. 78. De Lollio Palicano plumbea est disputatio Gerlachii, historici acutissimi, Vol. III. p. 27 sq. demonstrare conantis anno 75. a. Chr. n. eum tribunum pl. fuisse, diversum ab eo, qui a Sallustio

58. Multitudini ostendens, quam colere plurimum, ut mox cupitis ministram haberet, decreverat.

commemoratur, et Asconii errore cum hoc confusum, quas nugae satis redarguerunt Zumptius et Drumannus II. II., quorum ille p. 204. haec scripsit: „M. Lollius Palicanus imprimis operam dedit, ut tribunicia potestas, qualis ante legem Corneliam fuisset, restitueretur. Inisse autem hunc tribunatum plebis a. 72. extremo [sc. IV. Id. Decembr., qui dies legitimus erat incundi huius magistratus], L. Gellio Cn. Lentulo coss., et gessisse a. 71., Cn. Orestē et P. Lentulo coss., triennio post Verrem praet. urb., intelligitur ex eo, quod Cn. Pompeio ex Hispania reverso a. 71. contionem populi dedisse traditur ab Asconio ad Act. I. in Verr. c. 15, 45. [v. ad Fr. sequens], et verisimile fit ex ordine rerum narratarum lib. II, 41.“ cf. Pseudo-Ascon. ad Cic. Divinat. in Caecil 3, 8. p. 103. *Primus Scinius tribunus plebis, nec multo post Quintius, et postremo Palicanus perfectant, ut tribunicium potestatem populo darent consules Cn. Pompeius Magnus et M. Licin. Crassus*. De oratoria Palicani facultate cum Sallustii iudicio fere congruit Cicero Brut. c. 62, 223. *Cn. Carbonem, M. Marium, et ex eodem genere complures minime dignos elegantis conventus auribus, aptissimos cognovi turbulentis concionibus. Quo in genere nuper L. Quintius fuit; aptior autem etiam Palicanus auribus imperitorum*.

Fr. 58. [Deest apud Cort., Gerl. ed. mai. et Debr. — Gerl. ed. min. IV, 31. p. 228, 3.] Fragmentum recens accessit ex Arusiani cod. Gud. p. 248. Lindem. Vitiosam codicis scripturam, *ut mox cupitis ministrum habere decreverat*, felicissime emendavit Van der Hoeven in Specim. liter. de nonnullis locis vet. scriptt. c. appendice de Arus. Messii exemplis eloecit. (Amstel. 1845.) p. 48., quam coniecturam palmarem non magis verae lectionis vestigia, quam sententia ipsa comprobant. Dativum enim in Sallustii verbis fuisse quum aperte ostendat articuli lemma „minister his“, nihil certius est restitutum *cupitis* vocabulo, avulsa syllaba obscurato, de quo corruptelae genere v. supra ad Fr. I, 33. et quae diximus ad Vell. Prolegom. p. 6, sq.; primum autem vitium traxit alterum, ut *haberet* in *habere* abiret; denique *ministram* a librario mutatum est in *ministerium*, ut genus vocabuli cum lemmate congrueret. Quibus depravationibus remotis sententia prodit prorsus Sallustiana; nam quin de Pompeio haec dicta sint, dubitare non sinit testimonium Pseudo-Asconii ad Cic. Act. I. in Verr. c. 15, 45. p. 148. Orell. *Pompeius pro consule de Hispania Sertorio victo nuper venerat, et statim habuerat contionem de restituenda tribunicia potestate Palicano tribuno plebis*, cum ipsis Ciceronis verbis l. l. collatum: *Cn. Pompeius, quum primum contionem ad urbem consul designatus habuit,*

59. Qui quidem mos ut tabes in urbem coierit.
 60. L. Hostilius Dasianus iniquus animi.
 61. Sestertium tricies pepigit a Gaio Pisone.

ubi id, quod maxime expectari videbatur, ostendit, se tribuniciam potestatem restitutum, factus est in eo strepitus et grata contentio admurmuratio. Idem in eadem contentione quum dixisset populatas vexatasque esse provincias, iudicia autem turpia ac flagitiosa fieri; ei rei se providere ac consulere velle: tum vero non strepitu, sed maximo clamore suam populus Romanus significavit voluntatem. Ex quo Ciceronis loco quum planissime intelligatur, quo sensu ostendens apud Sallustum positum sit, per se concidit Van der Hoevenii l. l. suspicio obsequens ab auctore scriptum fuisse; neque verior Linkeri est coniectura in libello de Sall. Histor. prooem. p. 15. proposita „multitudini se ostendens.“ — *Cupita* Pompeii spectare putanda sunt ad summam nullisque finibus circumscriptam in republica potentiam, quam postea adeptus est. Substantivi potestate hoc vocabulum usurpavit etiam Tacitus Ann. IV, 3; I. *Nepotes adulti moram cupitis afferebant.*

Quae sequuntur tria proxima Fragmenta ita quidem comparata sunt, ut, quum in externarum rerum narratione lecta fuisse non videantur, ad urbanarum rerum expositionem pertinuisse coniciamus. Nihilominus tanta est eorum obscuritas, ut de probabili interpretatione desperandum sit.

Fr. 59. [Cort. p. 981. Gerl. ed. mai. IV, 9. et min. IV, 32. p. 228, 5. Debr. I, 19.] Festus v. *tabes*, p. 273. ed. Lindem. *Coierit* verbo sine idonea causa offensi editores inde a Carrione scripserunt *coniectus*, quod vix latinum est. Nulla autem mutatione opus esse facile intelliget, qui reputaverit alicuius orationem obliquam his haberi, qui pravam turbarum morem a tribunis plebis perpetuo excitatarum graviter exagitaret. Ceterum dictionis *in urbem coire* ea ratio est, ut praegnantis sensu significetur mos, qui urbem intraret in eaque invalesceret.

Fr. 60. [Deest apud Cort., Gerl. ed. mai. et Debr. — Gerl. ed. min. IV, 33. p. 228, 6.] Fragmentum recens accedit ex Arusiani cod. Gud. v. *iniquus*, p. 242. ed. Lindem. In nomine viri ceterum ignoti erravit Lindemannus, qui, quum in cod. Gud. invenisset *Hostibus*, falso inde fecit *Hostius*, assensum tamen nactus Gerlachii in ed. min. In corruptum nomen ex cod. Leid. protulit Ruhnkenius ad Vell. II, 68, 3., ubi de adiectivo *iniquus*, disputat, de quo cf. Fragm. I, 8. II, 45. Ex hoc ipso autem vocabulo coniciamus Hostilium inter eos fuisse, qui sive ad potestatem tribuniciam restituendam, sive nobilitatis odio turbulenti essent.

62. Crassus obtrectans potius collegae, quam boni aut mali publici gravis auctor.

63. Suspectusque fuit, incertum vero, an per negligentiam, societatem praedarum cum latronibus composuisse.

Fr. 61. [Deest apud Cort., Gerl. ed. mai. et Debr. — Gerl. ed. min. IV, 74. p. 230, 10.] Hoc quoque Fragm. debetur cod. Gud. Arusiani v. *paciscor*, p. 251. ed. Lindem. Gaius Piso fortasse is est, qui a. 67. a. Chr. n. consul fuit; quis vero ab eo pepigerit sesterties, erui nequit.

Fr. 62. [Deest apud Cort., Gerl. ed. mai. et Debr. — Gerl. ed. min. IV, 73. p. 230, 8.] Verba itidem servavit cod. Gud. Arusiani v. *obtrectans*, p. 250. Lindem. De simultatibus agi in promptu est, quae Crasso cum Pompeio in consulatu intercedebant, de qua re cf. Plut. in Crass. c. 12. *Ὁὐ μὴν ἔμειναν* (sc. Crassus et Pompeius) *ἐπὶ ταύτης τῆς φιλοφροσύνης εἰς τὴν ἀρχὴν καταστάντες, ἀλλ' ὀλίγου δεῖν περὶ πάντων διαφερόμενοι καὶ πάντα δυσκοινοῦντες ἀλλήλοις καὶ φιλονεικοῦντες ἀπολίτενον καὶ ἄπρακτον αὐτοῖς τὴν ὑπατείαν ἐποίησαν.* Id. in Pomp. c. 22. *Ἀποδειχθέντες ὕπατοι* (sc. Crassus et Pomp.) *διεφύροντο πάντα, καὶ προσέειπον ἀλλήλοις· καὶ ἐν μὲν τῇ βουλῇ μᾶλλον ἴσχυεν ὁ Κράσος, ἐν δὲ τῷ δήμῳ μέγα τὸ Πομπηίου κράτος ἦν.*

Fr. 63. [Cort. p. 990. Gerl. ed. mai. IV, 18. ed. min. IV, 7. p. 225, 13. Debr. IV, 33.] Apud Nonium IV, 62. p. 260, 31. haec ita exstant, ut pro *an per n.* legatur *ac per n.*, pro *composuisse* autem *composuisset* scriptum sit, quae vitia editores dudum sustulerunt. A Debrossio in errorem inductus Drumannus Hist. Rom. Vol. I. p. 63. Fragmentum de M. Antonio intelligit bellum contra piratas et Cretenses administrante, cui explicationi hoc maxime obest, quod Sall. de illo bello tertio libro absolvit, cf. Fr. III, 59—66. Gerlachius in ed. min., quantum quidem ex loco Fragmenti colligitur, verba ad Spartacum refert, repugnante non solum verborum sensu, (Spartacus enim qui *per negligentiam suspectus esse* potuit?) sed etiam fide historiae, siquidem ille non ad praedarum societatem, sed ad traiectum in Siciliam perficiendum consilia cum praedonibus contulit, v. supra Fr. 29—31. Mihi dubium non est, quin haec de C. Verre intelligenda sint, a Cicerone accusato, quam rem in tanta illius causae celebritate non credibile est a Sallustio praetermissam fuisse, quum illius anni res urbanas exponeret. Videtur autem auctor omnia, quae Verri ex praetura Siciliensi crimini darentur, in unum composuisse, in iisque etiam hoc, quod suspectus

CAP. VI.

Fragmenta obscuriora et incertae aut nullius explanationis.

64. Omnes, quibus senecto corpore animus militaris erat.

65. Clausi lateribus altis pedem.

fuit societatem praedarum cum latronibus composuisse. Idem Verri haud obscure obiicit Cicero in libro Verrinarum I, 4, 9. *Si populus rom. — statuerit, non istum maius in sese scelus concepisset — cum praedonum duces accepta pecunia dimiserit, quam eos, si qui istum — liberarint.* Ibid. c. 5, 12. *Meminerit se priore actione — confessum esse duces praedonum a se securi non esse percussos, se iam tum esse veritum, ne sibi crimini daretur eos ab se pecunia liberatos; fateatur — se, privatum hominem, praedonum duces vivos atque incolumes domi suae, posteaquam Romam redierit, usque dum per me licuerit, retinuisse.* Ibid. IV, 52, 116. *Omitto portum Syracusanorum isto praetore Cilicum myoparoni praedonibusque patuisse*, quibuscum conferri possunt, quae ibid. V, c. 24 — 26. et c. 32 — 35. de incredibili eius socordia narrantur. — Verba *incertum vero, an per negligentiam* significant: non plane constat, utrum re vera (sc. suspicioni causam praebuerit), an quia per negligentiam criminis speciem in se admisit; cf. Fr. IV, 50. *Cn. Lentulus, perincertum stolidior an vanior, legem promulgavit.*

Fr. 64. [Cort. p. 980. Gerl. ed. mai. IV, 2. ed. min. IV, 12. p. 226, 5. Debr. IV, 15.] Priscian. IX, 9, 49. p. 464. Kr. Ante *senecto* Carrio ex uno libro adiecit *aetas*, quod, licet in omnes Sall. edd. transierit, neque fidem habet a codicum auctoritate, neque commendationem a recta dicendi ratione; quare ineptum additamentum expulimus. *Senecto corpore* ablativi sunt absoluti vim concessivae enunciationis habentes hanc: *quamquam senectum corpus esset*, quod etiam dici poterat *in senecto corpore*. Quo pertineant verba non liquet; nam Debossii sententiam, de Crasso agi delectum bello servili habente, quamquam Gerlachio Vol. III. p. 104. haud absurda videtur, nemo probabilem habebit.

Fr. 65. [Cort. p. 992. Gerl. ed. mai. IV, 39. ed. min. IV, 71. p. 230, 7. Debr. III, 138. IV, 58.] Apud Arusian., qui v. *altum*, p. 215. Lindem. haec affert, olim deerat *altis* vox; quam quum excidisse recte suspicatus esset Douza, ex cod. Gud. restituit Lin-

66. Infrequentem stationem nostram incuriosamque tam ab armis.

67. Qui proximi loca hostium erant.

68. Stolide castra suggestus.

69. Qui praetores facibus sibi praelucentes ambustas in tectis sine cura reliquerant.

demannus. De munitione alicuius urbis vel castelli haec dicta videntur.

Fr. 66. [Deest apud Cort., Gerl. ed. mai. et Debr. — Gerl. ed. min. IV, 25. p. 227, 20.] Locus recens accessit ex Arusiani cod. Gud. v. *incuriosum*, p. 242. Lindem. *Statio incuriosa ab armis* significat milites in statione positos, *neque arma in promptu habentes*. Cuius rei illustrandae causa iuvabit conferre, quae de simili re leguntur apud Caes. de B. C. II, 14, 1. *Hostes, nostris languentibus atque animo remissis, quum alius discessisset, alius ex diutino labore in ipsis operibus quieti se dedisset, arma vero omnia reposita contactaque essent, portis se foras erumpunt.*

Fr. 67. [Deest apud Cort., Gerl. ed. mai. et Debr. — Gerl. ed. min. IV, 75. p. 230, 10.] Huius quoque loci fons est cod. Gud. Arusiani v. *proximus*, p. 252. Lindem. *Propior et proximus* cum accusativo legitur etiam Catil. XI, 1. *Quod vitium propius virtutem erat.* Iug. XLIX, 1. *Ipse propior montem suos collocat.* ibid. §. 6. *In dextero latere, quod proximum hostis erat, aciem instruxit.*

Fr. 68. [Deest apud Cort., Gerl. ed. mai. et Debr. — Gerl. ed. min. IV, 77. p. 230, 13.] Fragm. exstat in cod. Gud. Arusiani v. *suggestior*, p. 262. Lindem. Verbum hoc Tacito frequenter usurpatum (cf. Boetticheri Lex. Tacit. h. v. p. 447.) Sallustius primus adhibuisse videtur.

Fr. 69. [Deest apud Cort., Gerl. ed. mai. et Debr. — Gerl. ed. min. IV, 76. p. 230, 11.] Haec verba pariter ut superiora exstant in cod. Gud. Arusiani, v. *praeluceo*, p. 256. Lind. Sensus valde obscurus est, et vix eruendus. Ex orationis tamen forma intelligitur *sibi* referri ad praecedentis enunciationis primariae subiectum, quod viri alicuius nomine constitit, *qui praetores* vero pertinere ad eius enunciationis obiectum. *Praetores* autem non magistratus significant, sed primitiva vocabuli potestate sunt, *qui praecedunt aliquem* sive *praecunt* quasi *praetores* dicti. Eos servos fuisse in promptu est. Qui quum abiectis in tectis facibus ambustis supina negligentia incendii periculum commovissent, eaque res singularis alicuius facti, quod Sallustius commemorandum du-

70. Curio Volcanaliorum die ibidem moratus.
 71. Religione Volcanaliorum impeditus.
 72. Quis in praesens modo satis cautum fuerat.
 73. Magnam exorsus orationem.
 74. Impotens et nimius animi est.

ceret, caussa exstisset, tale quid ab eo scriptum fuisse suspicor: „*Dominus* (quisque ille fuit) *gravissimo supplicio servos affecti*, qui praetores facibus sibi prae lucentes ambustas in tectis sine cura reliquerant.“ Neque tamen multum huic coniecturae tribuo, facile concessurus, si quis probabiliorem loci obscuri explicationem prodiderit.

Fr. 70. [Cort. p. 990. Gerl. ed. mai. IV, 13. ed. min. III, 31. p. 217, 11. Debr. II, 149.] Verba ex libro IV. laudat Non. VIII, 49. p. 489, 26. Merc. Eundem Sall. locum respicere videtur Charis. I, 17, 18. p. 34. Lindem. (p. 46. P.), Sallustum dixisse referens *Et Volcanaliorum* (ita enim in cod. Neapol. est pro *et Vulcan.*, ut edd. habent). A Nonio discrepat Pompeius Comment. in Art. Don. p. 163. ed. Lindem. eadem verba sic exhibens: *Curio ibidem moratur regione Volcanaliorum*; sed *regione* scribentis error est pro *religione*, ut ex Fr. seq. patet; ceterae diversitates inde repetendae, quod grammaticus locum memoriter attulit. In hoc Fragmento quum persona, res, locus atque tempus sint incertissima, praestat explicationem plane non attingere, quam temeritatem sequi Debossii et Gerlachii, qui Scrib. Curionem, a. 75. 74. 73. a. Chr. n. Macedoniae proconsulem, in provincia sua Volcanaliorum festum celebrasse volunt, cui portentosae interpretationi ut fidem facerent, ille Fragmentum in secundum librum, hic in tertium transtulit, scilicet gravissimo argumento moti (v. Gerl. Vol. III. p. 112.) de Curione *quarto* libro agi non potuisse. At sane potuit; nam quum anno demum 71. a. Chr. n. triumphum de Dardanis ageret (v. Zumpt. ad Cic. in Verr. Act. I. c. 7, 18. p. 64. Cic. in Pison. c. 19, 44. coll. Ellendt. in Hist. eloq. rom. Bruto praemissa §. 32. p. 86. ed. II.), nihil impedit, quominus ea res in IV. libro commemoretur. Quod si quis coniciat ad hanc ipsam rem pertinere Fragmentum, a vero fortasse non abfuerit, sed argumentis id comprobari potest nullis.

Fr. 71. [Deest apud Cort. — Gerl. ed. mai. IV, 14. ed. min. II, 32. p. 217, 12. Debr. III, 149.] Legitur Fr. apud Pompei. Comment. in Art. Don. p. 222. ed. Lindem. Quantumvis obscurum sit Fragn. praecedens, tamen dubitari nequit, quin hoc et in eius confinio fuerit, et eandem rem spectet.

75. Anxius animi atque incertus.
 76. Consili aeger.
 77. Ne inrumiendi po . . . . . sublicibus cavata
 . . . . . essent.

Fr. 72. [Deest apud Cort., Gerl. ed. mai. et Debr. — Gerl. ed. min. IV, 34. p. 228, 7.] Fragn. recens accessit ex cod. Gud. Arusiani v. in *praesentia*, p. 242. Lind. *Quis* coniectura est Lindemanni pro *quos*, quod in cod. est. De qua re agatur, non liquet.

Fr. 73. [Cort. p. 981. Gerl. ed. mai. IV, 6. ed. min. IV, 51. p. 229, 1. Debr. III, 6. III, 98.] Arusian. v. *exorsus*, p. 229. Lindem.

Fr. 74. [Cort. p. 981. Gerl. ed. mai. IV, 7. ed. min. IV, 65. p. 229, 24. Debr. IV, 2.] Arusian. v. *nimius*, p. 249. Lindem. De genitivo *animi* cf. Fr. II, 93. III, 92.

Fr. 75. [Cort. p. 980. Gerl. ed. mai. IV, 5. ed. min. IV, 64. p. 229, 23. Debr. II, 41.] Arusian. v. *anxius*, p. 216. Lind. Ex lubidine Debossius scripsit *ibi anxius*.

Fr. 76. [Cort. p. 991. Gerl. ed. mai. IV, 31. ed. min. IV, 67. p. 229, 26. Debr. I, 38.] Arusian. v. *aeger*, p. 212. Lind.

Fr. 77. [Cort. p. 997. Gerl. ed. mai. Inc. 1. ed. min. IV, 82. p. 230, 18. Debr. I, 69.] Locus lacerus idemque vitio affectus exstat apud Festum p. 239. Lindem. *Inrumiendi* corruptumne sit ex *inrumpendi*, an aliud verbum a Sall. scriptum fuerit, difficile dictu est. De *ponte sublicio* in Historiarum libro IV. mentionem factam esse quum ex Festo appareat, *po* . . . litteras vestigia esse *pontis sublici* haud improbabilius coniecit Ursinus. *Sublices* Sallustius dixit, quae vulgo *publicae* dicuntur, i. e., ut vetus Glossar. explicat, *καταπήγες οἱ ἐν ποταμῷ τὴν γέφυραν ὑποβασιάζοντες*. cf. Gronov. ad. Liv. I, 37, 1. Valla ad XXIII, 37, 2.

HISTORIARUM FRAGMENTA.

LIBER V.

ARGUMENTUM.

CAP. I.

Bellum Mithridaticum. Mithridates Pontum recipit; — senex validissimus in pugna vulneratur. — Seditio legionum ad Nisibim. — Claudius seditionis concitator. — Lucullus militibus haud gratus; — Quintium permovere studet, ne sibi adversetur. — Marc. Rex Lucullo auxilium negat. — Legiones Valerianae ab exercitu discedunt. Fr. 1—14. [Anni 68. 67. a. Chr. n.]

CAP. II.

Res urbanae. Lex Gabinia. — Pompeii dissimulantia et gloria. — Gabinius Pompeium commendat. — Catulus legem dissuadet. Fr. 15—20. [Annus 67. a. Chr. n.]

HISTORIARUM FRAGMENTA.

LIB. V.

CAP. I.

Bellum Mithridaticum. Mithridates Pontum recipit, — senex validissimus in pugna vulneratur. — Seditio legionum ad Nisibim. — Claudius seditionis concitator. — Lucullus militibus haud gratus. — Quintium permovere studet, ne sibi adversetur. — Marc. Rex Lucullo auxilium negat. — Legiones Valerianae ab exercitu discedunt.

1. Adeo illis ingenta est sanctitas regii nominis.

Fr. 1. [Cort. p. 1007. Gerl. ed. mai. Inc. 104. ed. min. IV, 80. p. 230, 16. Debr. V, 65.] Locus, a Sallustii editoribus male cum Fr. II,

2. Luxo pede.

3. Prohibet nocere venenum, quod tibi datur.

20. coniunctus, ubi v., a Servio affertur ad versus Virgilianos Georg. IV, 211. hos: „Praeterea regem non sic Aegyptus et ingens Lydia nec populi Parthorum aut Medus Hydaspes Observant;“ ad quae verba grammaticus: „De his autem gentibus dixit Sallustius adeo — nominis.“ Quae observatio ut in universum Sallustiani loci sensum monstrat, ita gentium nomina apud Virgilium non urgenda, sed omnino Asiae populi intelligendi videntur. Quod si non falso coniecimus, verba optime conveniunt in Mithridatem, qui, quum Luculli res post pugnam apud Artaxata et captam Nisibim minus prospere procedere coepissent, cum modica manu in Pontum regrederetur regnumque amissum rursus occuparet, (cf. Appian. Mithrid. c. 88, in. p. 774. Schweigh. et Tzschuek. ad Eutrop. VI, 9. p. 333 sq.) *magno studio ac laetitia incolarum exceptus*; v. Dio Cass. XXXV, 9. p. 81. Reim. *Ἐν ᾧ δὲ ταῦτ' ἐτίγνετο, Μιθριδάτης ἐς τε τὴν ἐτέραν Ἀρμενίαν καὶ ἐς τὰ ἄλλα ἑσβαλὼν πολλοὺς τῶν Ῥωμαίων, τοὺς μὲν ἀνὰ τὴν χώραν πλανωμένους, ἀπροσδόκητος σφίσι προσπεσὼν, ἔφθειρε, τοὺς δὲ καὶ ἐκ μάχης κατέκοψε. Κἄν τούτῳ καὶ τῶν χωρίων τὰ πλεῖστα διὰ ταχέων ἀνεκτύχαστο. οἱ γὰρ ἄνθρωποι ἐκείνου τε εὐνοίαν, ἐκ τε τοῦ ὁμοφύλου καὶ ἐκ τῆς πατρῖου βασιλείας, καὶ τῶν Ῥωμαίων μίσος, διὰ τε τὸ ὄφυνεῖον καὶ διὰ τὸ ὑπὸ τῶν ἐφεσθηγμάτων σφίσι κακονχεῖσθαι, ἔχοντες, προσεχώρησαν αὐτῷ.*

Fr 2. [Cort. p. 1009. Gerl. ed. mai. Inc. 163. ed. min. Inc. 51. p. 238, 18. Debr. V, 64.] Breve Fragmentum, quod sine libri numero exstat apud Probum, Corp. Gramm. Lat. Vol. I. p. 133. Lind. (Putsch. p. 1476.), Debrossius satis probabiliter intellexit de Mithridate graviter vulnerato, quum contra M. Fabium Adrianum legatum in Armenia minore (a. 68. a. Chr. n.) proelio contenderet; cf. App. Mithr. c. 88. *Ἐλευθερώσαντος δὲ τοῦ Φαβίου θεράποντας, ὅσοι ἦσαν ἐν τῷ στρατοπέδῳ, καὶ δι' ὅλης ἡμέρας αὐτῆς ἀγωνιζομένον, πάλιν τροπὸς ἦν ὁ ἀγών· μέγροι τὸν Μιθριδάτην, πληγέντα λίθῳ τε ἐς τὸ γόνυ καὶ ὑπὸ τὸν ὀφθαλμὸν βέλει, κατὰ σπουδὴν ἀποκομισθῆναι. Eandem rem narrat Dio Cass. XXXV, 9. p. 82. Reim. *Καὶ ἀνάλωσαν αὐν (sc. hostes Fabium), εἰ μὴ ὁ Μιθριδάτης τοῖς πολεμίοις ἀναστρεφόμενος λίθῳ τε ἐπλήγη, καὶ δέος τοῖς βαρβάροις μὴ καὶ ἀποθάνη παρέσχεν. Luxus pes quid sit, patebit ex Festo, qui p. 89. ed. Lindem. haec habet: *luxa membra*, e suis locis mota et soluta.**

Fr. 3. [Deest apud Cort., Gerl. ed. mai. et min., Debr.] Fragmentum recens accedit ex Grammatico anonymo, quem primus evulgavit Ovidiique Halieuticis adiunxit Maur. Hauptius, p. 104.

4. Peractis septuaginta annis armatus equum insilire.
5. Et in proeliis actu promptus.
6. Turbinum motus vagus est et disiectus et, [uti Sallustii verbis utar,] vorticosus.

Eundem postea seorsum edidit F. W. Otto hoc titulo: Grammaticus incertus de generibus nominum, sive de dubio genere; ubi locus legitur p. 58. n. 359. Ad Mithridatem verba haud admodum perspicua iam Otto retulit l. l.; sed quod dicit: „videtur locus ex epistola quadam ad Mithridatem libri II. cf. Schol. Lucan. I, 337.“, mihi parum probatur. Quantum enim in re dubia videre licet, haec coniuncta fuerunt cum iis, quae Sallustius de gravi Mithridatis vulnere narravit, quod veneno curatum esse tradit Appianus Mithrid. c. 88. p. 774. Schweigh. *Μιθριδάτην μὲν οὖν ἐθεράπευον Ἄγαροι, Σινδικὸν ἔθνος, τοῖς ὄφραων ἐς τὰς θεραπείας χρωόμενοι.* Quae explicatio nostra si a vero non abhorruerit, verba sunt medici Mithridatem docentis, veneni ei dati eam vim esse, ut prohibeat, quominus vulnus ei noceat.

Fr. 4. [Deest apud Cort., Gerl. ed. mai. et Debr. — Gerl. ed. min. V, 10. p. 235, 26.] Fragm. recens accessit ex cod. Gud. Arusiani v. *insilire*, p. 243. ed. Lind. De Mithridate haec dicta esse, non improbabile, siquidem gravi eius vulneratione Sallustius monitus videtur, ut, quantus in eo iam septuagenario adhuc vigor ac fortitudo esset, commemoraret. Eam coniecturam paene certam praestant Dionis Casii de eadem pugna verba XXXV, 9. p. 82. Reim. *Καὶ γὰρ ὑπὲρ τὰ ἑβδομήκοντα ἔτη γεγονώς ἐμάχετο*, quae tam parum discrepant a Sallustianis, ut vix dubium sit, quin Dio Sallustium expresserit.

Fr. 5. [Cort. p. 1005. Gerl. ed. mai. Inc. 70. ed. min. Inc. 4. p. 237, 4. Debr. II, 56.] Hoc Fragmentum, a Donato ad Ter. Eun. IV, 7, 14. allatum, praecedenti subiunximus secuti Lindemanni iudicium, qui ad Arusiani l. l. acute suspicatus est haec verba cum superioribus cohaesisse. Sallustium enim eo Historiarum loco, ubi haec legebantur, de aliquo duce dixisse, qui imprudenter se in summum pugnae discrimen daret, clare patet ex Donati verbis, qui: „Poeta, inquit, ostendit officium imperatoris hoc esse, ne se in periculum proiciat. Sic Sallustius: *Et in proeliis actu promptus.*“

Fr. 6. [Cort. p. 1010. Gerl. ed. mai. Inc. 193. ed. min. II, 79. p. 205, 12. — Deest ap. Debr.] Verba, quae leguntur apud Senec. Q. N. VII, 8., ita comparata sunt, ut Sallustii sententiam modo, non orationis formam ostendant. De vi turbinum dicendi locus fuit,

7. Regem avorsabatur.
8. Ceteri negotia sequebantur familiaria legatorum aut tribunorum, et pars sua, commeatibus, mercatis...

quum de Mithridatis pugna cum Triario ad Comana commissa ageretur; cf. Appian. Mithrid. c. 88. p. 774. ed. Schweigh. *Μετ' οὐ πολὺ χωροῦντων ἐς μάχην αὐτοῦ (sc. Τριαρίου) τε καὶ Μιθριδάτου, πνεῦμα, οἷον οὐκ ἐμνημονεύετο γενέσθαι, τὰς τε σκηνὰς ἀφοπτόρων διέδωκε, καὶ τὰ ὑποζύγια παρέσυρε, καὶ τῶν ἀνδρῶν ἔστιν οὓς κατεκρήμνισε.* Hoc igitur si Sallustius narravit, profecto rem absurdam non egit. At Gerlachius Vol. III. p. 145. „in ventorum causis, inquit, aperiendis eum multum (?) fuisse putaverim.“

Fr. 7. [Cort. p. 993. Gerl. ed. mai. V, 3. ed. min. V, 3. p. 235, 5. Debr. III, 7. III, 60. III, 118. V, 6.] Arusian. v. *aversor*, p. 216. Lindem. Nihil eruas, nisi regem videri Mithridatem.

Quae sequuntur Fragmenta 8—14, tam clare spectant tum ad seditionem exercitus Luculliani, tum ad inimicorum Luculli machinationes, ut de eorum sensu in universum dubitari nequeat. Difficilius est ordinem, quo se in Historiis exceperint, constituere; quem si alii certiores quam nos noverint, lubenter sequemur.

Fr. 8. [Cort. p. 993. Gerl. ed. mai. V, 4. ed. min. V, 4. p. 235, 6. Debr. V, 66.] Nonius II, 533. p. 138, 9. Mercer. haec affert, quo probet Sallustium *mercatis* dixisse pro *mercatibus*. Quod si verum est, *commeatibus* intelligendum de *frumento*, utrumque autem substantivum pendet ex verbo, quod desideratur, quamobrem integra enunciati sententia constitui non potest. Aliter Douza locum cepit, qui, *commeatus* intelligens *militiae vacationem*, *mercatis* pro participio habet, ut sensus sit *militiae vacatione emptâ* sive *pretio conciliatâ*, ablativis ad *sequebantur* pertinentibus. Sed ea explicatio, Freundio quoque in Lexico Vol. III. p. 256. v. *mercor* probata, cum Nonii lemme conciliari nequit. — De vi verborum *negotia sequi* v. ad Fr. III, 89. Eadem subintelligenda sunt ad *sua* pronomen. Agitur autem hoc Fragmento de Valerianis, imperio et disciplina militari exsolutis, et in urbe Nisibi per otium luxuriantibus, unde ea labes etiam ceterum exercitum invasit. cf. Liv. Epit. XCVIII. *Lucullum, ne persequeretur Mithridatem ac Tigranem, seditio militum tenuit, quia sequi volebant, id est, quia legiones Valerianae, impleta a se stipendia dicentes, Lucullum reliquerunt.* Dio Cass. XXXV, 14. p. 84. Reim. *Οἱ Οὐαλέριοι, οἱ τῆς τε στρατίας ἀφθέντες, καὶ μετὰ τοῦτ' αὐθις στρατευσάμενοι, ἐκινήθησαν μὲν καὶ ἐν Νισίβει, ἔκ τε τῆς νίκης καὶ ἐκ τῆς ἡσυχίας, τοῦ τε τὰ ἐπιτηδεία ἀφθονα ἔχειν, καὶ ἄνευ τοῦ Λου-*

9. Qui uxori eius frater erat.

10. [Σαλούστιος μὲν οὖν φησί] χαλεπῶς διατεθῆ-
ναι τοὺς στρατιώτας πρὸς αὐτὸν εὐθύς ἐν ἀρχῇ τοῦ
πολέμου πρὸς Κνζίκῳ καὶ πάλιν πρὸς Ἀμιῶν δύο χε-
μῶνας ἐξῆς ἐν χάρακι διαγαγεῖν ἀναγκασθέντας.

πούλλου τὰ πολλὰ, διὰ τὸ πολλαχόσε ἐκδημεῖν αὐτὸν,
δαιτᾶσθαι.

Fr. 9. [Cort. p. 997. Gerl. ed. mai. V, 5. ed. min. IV, 49. p. 228, 24. Debr. V, 32.] Locus, qui est apud Arus. v. *frater*, p. 231. Lindem., ex libro *quarto* laudatur in cod. Gud.; *quintium* habent vulgatae edd. et cod. Ambros., quod verum censemus. Intelligitur enim P. Clodius, frater Clodiae, quam Lucullus in matrimonio habuit; cf. Plutarch. in Luc. c. 21, in. Qui, quum magno in odio Lucullum habens, Valerianos, iam per se ab illo alienatos, magis etiam iniquis sermonibus concitaret, ne illi parerent aliamque imperatorem pōserent, fieri non potuit, quin in hoc libro commemoraretur. v. Plutarch. Luc. c. 34, in. *Τούτοις δὲ τηλικούτοις οὐσι προεργίνεται τὸ μάλιστα Λουκούλλω διειργασμένον τὰς πράξεις Πόπλιος Κλάδιος, ἀνὴρ ὕβριστής καὶ μεστός ὀλιγορίας ἀπάσης καὶ θρασύτητος. Ἦν δὲ τῆς Λουκούλλου γυναικὸς ἀδελφός. — Ἦξλου δὲ πρῶτος εἶναι, καὶ πολλῶν ἀπολειπόμενος διὰ τὸν τρόπον ὑποικουρεῖ τὴν Φιμβριανὴν στρατιάν καὶ παραδόντες κατὰ τοῦ Λουκούλλου λόγους χρηστὸς εἰς οὐκ ἄκοντας οὐδ' ἀήθεις τοῦ δημαγωγείσθαι διαδοῦς. — Διὸ καὶ τὸν Κλάδιον ἠδέως ἐδέχοντο καὶ φιλοστρατιῶτην προσηγρόρευον ἀγανακτεῖν προσποιούμενον ὑπὲρ αὐτῶν, κ. τ. λ. — Dio Cass. XXXV, 14. p. 85. Reim. Πούπλιός τις Κλάδιος συννεστασίαζε σφᾶς (sc. Valerianos) ὑπ' ἐμφύτου νεωτεροποιίας, καίπερ τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ τῷ Λουκούλλῳ συνοικουσης. Ἐταράχθησαν δὲ καὶ τότε ἄλλως τε καὶ ἐπειδὴ τὸν Ἀκίλιον τὸν ὑπάτου, ὃς τῷ Λουκούλλῳ διάδοχος — ἐξεπέμφθη, πλησιάζοντα ἐπύθοντο· ἐν γὰρ ὀλιγορία αὐτὸν ὡς καὶ ἰδιωτεύοντα ἤδη ἐποιοῦντο. Factum id anno 67. a. Chr. n. Ad constructionem verborum cf. Fr. I, 96. *Liberis eius avunculus erat.* Cic. Brut. c. 83, 286. *Demochares, qui fuit Demostheni sororis filius, orationes scripsit aliquot.**

Fr. 10. [Cort. p. 1012. Gerl. ed. mai. Vol. III. p. 149. ed. min. Inc. 95. p. 240, 16. Debr. V, 26.] Exstat locus apud Plutarch. in Lucull. c. 33, med., unde patet Sallustium seditione exercitus Luculliani narrata fusius eius rei causas exposuisse. Non est autem improbabile etiam relicua, quae Plutarchus l. l. de Luculli moribus atque ingenio militum animis capiendis parum apto disputat, quibus-

11. Lucullus pecuniam Quintio dedit, ne illi succederetur.

12. At Lucullus, audito Q. Marcium Regem proconsulem per Lycaoniam cum tribus legionibus in Ciliciam tendere.

cum fere consentiunt, quae de eadem re habet Dio Cass. XXXV, 16. p. 85. Reim., maximam partem ex Sallustio desumpta esse.

Fr. 11. [Deest apud Cort., Gerl. ed. mai., min., et Debr.] Fragmentum recens accedit ex Schol. Gronov. ad Cic. p. l. Man. 10, 28. Vol. II. p. 441. Orell. Res paullo obscurior neque aliunde cognita sic videtur explicanda. Inter Luculli adversarios, qui Romae cum vehementer insectabantur, fuit etiam L. Quintius, iam ex tribunatu ei infestus, cf. Fr. III, 82, 11. Is igitur quum perpetuo clamaret abrogandum esse Lucullo imperium, quo per avaritiam abuteretur, successoremque ei mittendum, Lucullus putandus est pecunia oblata eum permovere studuisse, ut sibi adversari desineret, neve amplius de successore sibi mittendo apud populum ageret. Sed id frustra fuisse patet ex Plutarcho in Lucull. c. 33, extr. *Οὕτω δὲ διακειμένοις αὐτοῖς (sc. τοῖς στρατιώταις) τὰς μεγίστας ἐνέδωκαν ἀπὸ τῆς Ρώμης οἱ δημαγωγοὶ προφάσεις φθόνῳ τοῦ Λουκούλλου κατηγοροῦντες ὡς ὑπὸ φιλαρχίας καὶ φιλοπλουτίας ἔκοντος τὸν πόλεμον, καὶ μονοῦ κατέχοντος ἐν ταύτῳ Κιλικίαν, Ἀσίαν — πεπορθηκός, ὥσπερ ἐκδῶσαι τοὺς βασιλέας, οὐ καταπολεμῆσαι πεμφοθέντος. Τοῦτο γὰρ εἰπεῖν φασιν ἕνα τῶν στρατηγῶν Λεύκιον Κόϊντον, ὑφ' οὗ μάλιστα πεισθέντες ἐψηφίσαντο πέμπειν διαδόχους τῷ Λουκούλλῳ τῆς ἐπαρχίας. — Illi quoniam ad Lucullum pertinet, ex cuius mente pendet enunciatio secundaria, proprie sibi dicendum erat; sed oratio ita composita est, ut subiecta enunciatio a scriptoris mente repetatur, de quo usu v. Kruegeri Gramm. lat. §. 412. a. et §. 413. not. 1. p. 550. Dachne ad Nep. X, 8, 5. p. 162. Aliter locum cepit Linkerus in libello de Sall. Hist. proem. p. 88. *illi* de Pompeio intelligens in Hispania contra Sertorium bellante. Sed quod Plutarchum huius interpretationis testem laudat in Lucull. c. 5., ne verbum quidem ibi legitur, quo ea res confirmetur; v. ad Fr. III, 1, extr.*

Fr. 12. [Cort. p. 992. Gerl. ed. mai. V, 1. ed. min. V, 1. p. 235, 1. Debr. V, 71.] Priscian. XVIII, 4, 41. p. 123. Kr. Ad mancam sententiam constituendam apprime facit Dio Cass. XXXV, 15. *Ὁ οὖν Λουκούλλος ἐκ τε τούτων, καὶ ὅτι παρὰ τοῦ Μαρκίου, τοῦ πρὸ τοῦ Ἀκίλιου ὑπατεύσαντος, ἐς Κιλικίαν, ἧς ἄρχην ἐμελλε, παρίοντος, ἐπικουρίαν αἰτήσας, οὐκ ἔτυχεν, ἐν*

13. Sed ubi ille militum voluntatem causatus.

14. Legiones Valerianae comperto lege Gabinia Bithyniam et Pontum consuli datum, sese missos esse.

ἀπόρρη ἐγένετο. Appian. Mithrid. c. 90, med. p. 777. Schweigh. Δουκούλλου δ' ἤδη τῷ Μιθριδάτῃ παραστρατοπεδεύοντος ὁ τῆς Ἀσίας στρατηγός (i. e. Q. Marcius Rex proconsul) περιπέμπων ἐκήρυξσε, Ῥωμαίους ἐπικαλεῖν Δουκούλλω πέρα τοῦ δέοντος πολεμοῦντι, καὶ τοὺς ὑπ' αὐτῷ τῆς στρατείας ἀφιέναι, καὶ τῶν οὐ πειθομένων τὰ ὄντα δημεύσειν. Igitur quod deest enunciati praedicatum tale fere fuit: *auxilium ab eo petit.* De ratione ablativi absoluti neutro participii perfecti passivi et integra enunciatione compositi v. Gramm. lat. nostr. §. 150, 2. not. 4. p. 539. et quae, laudavimus ad Catil. c. XLI, 5. p. 193.

Fr. 13. [Deest apud Cort., Gerl. ed. mai. et Debr. — Gerl. ed. min. V, 11. p. 236, 1.] Fragmentum hoc, quod recens accessit ex cod. Gud. Arusiani v. *Kausatus*, p. 244. Lindem., certe cohaeret cum praecedente. Ille enim est Q. Marcius Rex, Asiae proconsul, vano praetextu milites se sequi nolle Lucullo petitum auxilium negans; cf. Dio Cass. XXXV, 17. p. 86. Reim. Μάρκιος δὲ Δουκούλλω οὐκ ἐπεκούρησε, πρόσχημα τοὺς στρατιώτας, ὡς οὐκ ἐθέλησαντας οἱ ἀπολούθησαι, ποιησάμενος. Tantus est autem et in hoc et in superiore Fragmento Dioni cum Sallustio in ipsa verbis consensus, ut dubitari nequeat, quin eum in hac operis sui parte polissimum auctorem secutus sit.

Fr. 14. [Cort. p. 992. Gerl. ed. mai. V, 2. ed. min. V, 2. p. 235, 3. Debr. V, 70.] Priscian. XVIII, 4, 41. p. 123. Kr. In omnibus Sall. edd. vitiose est *consuli datam*, quod Krehlius meliorum codicum auctoritate correxit; nam quum *Ponti* notio in hac re posterior sit, praedicatum huic legitime accommodatur; cf. Gramm. lat. nostr. §. 120, 1. b. β. p. 283. — *Sese missos esse* vera Douzae est emendatio; in codd. enim est vel *esse missos esse*, vel *esse missos*, vel *missos esse*, quae depravationes quomodo ortae sint non est difficile ad videndum. Nam quum pronomen, quo utique opus est, quia in novo subiecto vis sententiae inest, a somnicioso librario in *esse* fuisset deformatum, insecuti scribae unum infinitivum redundare videntes alii priorem, alii posteriorem omiserunt. — Legis Gabiniae, latae a. 67. a. Chr. n. ab A. Gabinio tribuno plebis, quamquam summa erat de uno imperatore contra praedones constituendo, tamen, quantum ex Sallustii loco conicitur, complura capita fuisse videntur, quae ad res Asiae ordinandas pertinerent. — *Consul* est M. Acilius Glabrio; v. ad Fr. 12. coll. Dione Cass. XXXV, 2. p. 78. et c. 17. p. 86. Reim. Plutarch. in Pomp. c. 30, in. — De missione

CAP. II.

Res urbanae. Lex Gabinia. — Pompeii dissimulantia et gloriatio. — Gabinus Pompeium commendat. — Catulus legem dissuadet.

15. Cupientissimus legis.

16. Quibus de caussis Sullam dictatorem uni sibi descendere equo, assurgere sella, caput aperire solitum.

Valerianorum cf. Dio Cass. XXXV, 15, extr. p. 85. Οἱ γε Οὐαλέριοι, μαθόντες ὅτι τῆς στρατείας παρὰ τοῖς οἴκοι τέλεσι ἀφείνται, παντελῶς ἀπεχώρησαν.

Fr. 15. [Cort. p. 1005. Gerl. ed. mai. Inc. 64. ed. min. IV, 39. p. 228, 13. Debr. V, 45.] Verba, a Diomede I. p. 291. Putsch. laudata, Debrossius satis probabiliter refert ad Pompeium, qui, quum nihil magis cuperet, quam ut Gabinii lege de uno imperatore contra praedones constituendo inauditam in republica potestatem acciperet, nihilominus simulata modestia tantum imperium invito sibi datum videri vellet; cf. Dio Cass. XXXVI, 7. p. 91. Reim. Ὁ Πομπήιος ἐπιθυμῶν μὲν παντὶ ἄρξαι — ἠβουλήθη δοκεῖν ἀναγκάξασθαι.

Fr. 16. [Cort. p. 997. Gerl. ed. mai. V, 9. ed. min. V, 8. p. 235, 11. Debr. I, 33. V, 48.] Verba Nonius IV, 5. p. 236, 18. Merc. sic laudat: *g. d. c. Syllam in victoria dictatorem u. s. equo desc., surgere de sella, caput aperire solitum.* Idem IV, 430. p. 397, 14. tantummodo haec affert: *sella surgere, caput aperire solitum.* Tum Servius ad Virg. Aen. I, 111. et III, 206. habet *cap. aperire solitus.* Denique Arusian. v. *adsurgo*, p. 214. Lindem. totum Fragn. omissis verbis *quibus de caussis* sic refert: *Syllam dictatorem uni sibi desc. equo, adsurgere sella, cap. aper. solitum.* Quibus inter se collatis patet solum Arusianum verba Sallustii exhibere incorrupta, tribus tamen primis Nonii augenda. Nam *in victoria*, quod omnibus Sall. edd. additur, ineptum additamentum esse, tum perversus verborum locus ostendit, tum absurda sententia, tum Arusiani auctoritas, apud quem ea absunt. *Assurgere* certum praestat Arusiani lemma, *sella* autem sine *de* praepositione eiusdem cum Nonio IV, 430. consensu stabilitur. *Uni sibi* pronomina, quae in Sall. edd. duplici vitio et inverso ordine (*sibi uni*) et ante *assurgere* leguntur, locum suum ante *descendere* habere, tum recta ratio ostendit, siquidem obiectum omnibus verbis commune est, tum Nonii pariter atque Arusiani fide comprobatur. — De Pompeio haec intelligenda esse diserta scriptorum testimonia ostendunt; cf. Plutarch. in Pomp. c. 8, med. Ως

17. Saepe celebritatem nominis intellego timentem.

γὰρ εἶδεν αὐτὸν ὁ Σύλλας προσιόντα καὶ τὴν στρατιὰν παρεστῶσαν εὐανδρία τε θαυμαστήν καὶ διὰ τὰς κατορθώσεις ἐπρημμένην καὶ ἱλαρὰν, ἀποπηδήσας τοῦ ἵππου, καὶ προσαγορευθεὶς, ὡς εἰκός, αὐτοκράτωρ ἀντιπροσηγόρευσεν αὐτοκράτορα τὸν Πομπηϊόν. — Καὶ τὰλλα δὲ ἣν ὁμολογοῦντα ταῖς πρώταις φιλοφροσύναις, ὑπεξανίσταμένον τε προσιόντι τῷ Πομπηϊῷ καὶ τῆς κεφαλῆς ἀπάγοντος τὸ ἱμάτιον, ἃ πρὸς ἄλλον οὐ βραδίως ἐωρᾶτο ποιῶν, καίπερ ὄντων πολλῶν καὶ ἀγαθῶν περὶ αὐτόν. cf. eund. in Crass. c. 6, med. Appian. B. C. I, 80. p. 112. Schweigh. Καὶ χρησιμώτατος ἐν τοῖς μάλιστα ὅδε ὁ ἀνὴρ (sc. Πομπηϊός) ἐγένετο τῷ Σύλλᾳ, ὅθεν αὐτὸν ὁ Σύλλας ἔτι νεώτατον ὄντα ἤγευ ἐν τιμῇ, καὶ ἐπιόντος, φασίν, ὑπανίστατο μόνω. Valer. Max. V, 2, 9. Sulla dictator Pompeio etiam privato caput adaperuit, et equo descendit. — De ratione dativi, quippe quo casu ponatur is, in cuius honorem aliquid fit, v. Gramm. lat. nostr. §. 127. 3. B. a. additam. I. p. 351. — Honoris usum a Sulla Pompeio habiti explicat Servius ad Virg. Aen. XI, 500. „Quattuor erant apud Romanos, quae ad honorificentiam pertinebant, equo desilire, caput aperire, via decedere, assurgere. Hoc etiam praecones praecuntes magistratus clamare dicebantur.“ cf. Seneca Ep. 64, extr. Si consulem videro aut praectorem, omnia, quibus honor haberi honori solet, faciam, equo desiliam, caput adaperiam, semita cedam. Moris equo desiliendi exempla sunt apud Valer. Max. II, 2, 4. VIII, 5, 6. coll. Dio. Cass. XLV, 16. p. 430. Reim., sella assurgendi apud Sueton. Caes. c. 78.; de aperiendo capite agit Plutarch. in Quaest. Rom. c. 10. ed. Hult. Vol. VIII. p. 316. De universa re v. etiam Lipsium in Elect. I, 23. p. 427 sq. — Fragmentum Debrossius, pronomini reflexivi vim non assecutus, satis inepte statuit ex oratione fuisse Catuli, qua legem Gabiniam dissuasit. Pompeii ipsius verba esse, quod iam viderat Lipsius l. l. p. 428., vidit etiam Gerlachius Vol. III. p. 116., sed prorsus sinistre ab illo dicta esse censet, „quum die postero, quam rogatio Manilia [sic!] perlata fuit, in urbem venit et concionem habuit.“ Sed quum Plutarchus in Pomp. c. 26., quo loco Gerlachii opinio nititur, tradat, Pompeium hac concione id egisse ac perfecisse, ut maior sibi, quam ipsa rogatione constitutum fuerat, potestas bellique apparatus concederetur, quis paullo circumspiciat credat ad hunc finem Fragmenti verba spectare potuisse? — Occasio gloriandi Pompeio haec fuit. Quum Gabinus rogationem de uno imperatore contra praedones constituendo tulisset, Pompeius, quamquam in ea rogatione non nominatus (v. Dio Cass. XXXVI, 6, extr. p. 90.), sed plebis consensu huic imperio destinatus, ipso suffragiorum die in contionem prodit, et oratione simula-

18. Video indigentiam dona quaesitum gratiae properantem.

tae modestiae pariter atque summae arrogantiae plena populum rogavit, ut ipsum, quippe honoribus iam satiatum laboribusque pro republica susceptis defatigatum, novo hoc imperio non ornarent, sed aliorum rationem haberent. Inter alia igitur teste Dione Cass. XXXVI, 8. p. 91. Reim. haec dixit: Οὐ μὲν τοι οὐδ' ὑμῖν νομίζω προσήκειν ἀπλήστως οὕτω πρὸς με διακείσθαι, οὔτε ἐμοὶ διὰ παντός ἐν τινὶ ἡγεμονίᾳ εἶναι. Αὐτὸς τε γὰρ ἐκ παίδων κέρμηκα, καὶ ὑμᾶς δὲ καὶ περὶ τοὺς ἄλλους σπουδάζειν. Ἡ οὐ μὲ μνησθε ὅσα μὲν ἐν τῷ πρὸς τὸν Κίνναν πολέμῳ ἐταλαιπώρησα καὶ τοὶ κομιδῇ νέος ὢν; ὅσα δὲ ἐν τῇ Σικελίᾳ καὶ ἐν τῇ Ἀφρικῇ ἔκαμον, μηδέπω καθαρῶς ἐς ἐφήβους τελεῶν; Quae quum in gratiam Sullae suscepta essent, vix dubium est, quin his vel talibus ea subiecerit, quae hoc Fragmento continentur. Certe verba quibus de causis evincunt praecessisse aliquid, quod meritum aliquod Pompeii in Sullam contineret.

Fr. 17. [Cort. p. 997. Gerl. ed. mai. V, 6. ed. min. V, 5. p. 235, 8. Debr. V, 50.] Priscianus XVIII, 4, 42. p. 123. Kr. Magna est huius et sequentis Fragmenti obscuritas ac difficilis explicatio. Ex Catuli oratione rogationem Gabiniam dissuadentis verba desumpta censet Debrossius; sed ei sententiae repugnat Fr. 19., quod notissima quaedam verba Catuli ita habet, ut appareat totam eius orationem obliqua structura a Sallustio fuisse relata. Universa Fragmenti forma quum prodatur non ipsum Sallustium loqui, sed orationem alicuius concionantis referre, coniectio haec ex Gabinii oratione esse, qua Pompeium populo commendans in senatum atque optimates, rogationi suae atque Pompeio valde obnitentes, vehementer invehitur. Quod si a verisimilitudine non abhorret, celebritas nominis est Pompeii, timentem autem vel ad universam nobilitatem pertinet, vel ad praecipuum aliquem Pompeii adversarium, velut Pisonem consulem aut alium quem. V. ad Fr. sq.

Fr. 18. [Cort. p. 997. Gerl. ed. mai. V, 7. ed. min. V, 6. p. 235, 9. Debr. V, 52.] Priscianus XVIII, 4, 42. p. 123. Kr. haec verba ita affert, ut praecedenti Fragmento contigua fuisse videantur. Quod quum etiam forma orationis illi plane par confirmet, haud absurdum fuerit coniecturae haec quoque ex Gabinii oratione esse. Vulgo in Prisciani et Sallustii edd. legitur video ingentia dona quaesitum ire properantem, quam vitiosam scripturam Krehlius codicum auctoritate emendavit. Indigentia, quam Cicero Tuscul. IV, 9, 21. explicat libidinem inexplebilem, h. l. eos significat, qui inexplebili (honorum) libidine exagitantur, abstracto pro concreto posito, quemadmodum Fr. III, 82, 20. iniuria dicitur de iis, qui iniuriam faciunt.

19. Sane bonus ea tempestate contra pericula et ambitionem.

Dona gratiae sunt honores et imperia, populi gratiae debita, eoque plerumque beneficia dicta, ut monuimus ad Iug. c. LXXXV, 3. p. 444. Structuram properare verbi cum supino iuncti tetigimus ad Fr. III, 82, 16. Igitur Fr. 17. et 18. Sallustius hoc fere dicit: Intellego nobilitatem celebritatem nominis Pompeii saepe timentem: video homines insatiabili honorum cupidine summis imperiis inhiantes, Pompeioque novum honorem invidentes. Quibus verbis fortasse haec subiecerit: sed non quid hi cupiant, sed quid reipublicae utilitas postulet, vobis respiciendum est, quo ducunt ea, quae Gabinium dicentem facit Dio Cass. XXXVI, 10. p. 92. Reim. Οὐ γὰρ πον τοὺς σπουδαρχοῦντας, ἀλλὰ τοὺς ἐπιτηδείους προστάττειν τοῖς πράγμασι προσήκει.

Fr. 19. [Cort. p. 1008. Gerl. ed. mai. Inc. 129. ed. min. I, 39. p. 185, 10. Debr. I, 61.] Serv. ad Virg. Aen. I, 195. Bonus quum Servio notante hic idem sit atque fortis, relicua verba optime ostendunt, eum, qui fortem se praestiterit contra pericula et ambitionem, vix alium esse, quam Catulum, quum legem Gabiniam dissuaderet. Pericula enim Sallustius intelligit, quae rogatione illa reipublicae pararentur, novo atque inaudito imperio, quod ipsa dictatura multo maius esset, uni deferendo (cf. Plutarch. in Pomp. c. 25. Ἀναγνωσθέντων δὲ τούτων ὁ μὲν δῆμος ὑπερφρονῶς ἐδέξατο, τῆς δὲ συγκλήτου τοῖς μεγίστοις καὶ δυνατωτάτοις ἔδοξε μείζον μὲν φόβου, φόβου δὲ ἄξιον εἶναι τὸ τῆς ἐξουσίας ἀπερλήπτου καὶ ἀόριστου.), ambitio vero est Pompeii, qui, quamvis modestissimum se simularet, tamen nullis artibus parcebat, ut primus in civitate fieret, omnemque potentiam ad se raperet. Omnibus autem praeter senatum tam insano studio legi faventibus, ut, qui ei adversari audent, in summum vitae periculum incurrerent (v. Dion. Cass. XXXVI, 7. p. 90. et c. 13. p. 94. Reim.), sane bonus fuit Catulus, qui in tali tempore intrepide, cur rogatio reiicienda esset, ostenderet. Neque negligendum, quod Sallustius dicit ea tempestate, quippe quo significet Catulum, qui unus esset ex paucis potentibus sibi valde invidis, alias haud sane bonum fuisse.

Fr. 20. [Cort. p. 997. Gerl. ed. mai. V, 8. ed. min. V, 7. p. 235, 10. Debr. V, 53.] Arus. v. evenit, p. 228. Lindem. In praepositionem, quae in vulgatis Sall. edd., excepta Gerlachiana utraque, deest, Arusiani praebent codd. Ambros. et Gud., certamque praestat lemma articuli. De eius vi in enunciatis intransitivum verbum habentibus v. annotata ad Catil. c. LI, 35. p. 256. Hand. de Partice. Lat. Vol. III. p. 269. §. 34. Si quid humani evenisset per euphemismum dictum pro si occidisset, quod alii scriptores eandem

20. Nam si in Pompeio quid humani evenisset.

rem tradentes aliter extulerunt. cf. Cic. p. l. Man. 20, 59. Q. Catulus quum ex vobis quaereret, si in uno Cn. Pompeio omnia poneretis, si quid eo factum esset, in quo spem essetis habituri, cepit magnum suae virtutis fructum ac dignitatis, quum omnes una prope voce in ipso vos spem habituros esse dixistis. Vellei. II, 32, 1. Q. Catulus quum dissuadens legem — adiecisset, si quid huic acciderit, quem in eius locum substituitis? subclamavit universa concio Te, Q. Catule. Valer. Max. VIII, 15, 9. Quum populus Romanus a Catulo pro rostris interrogaretur, si in uno Pompeio omnia reponere perseverasset, absumpto illo subiti casus incursum, in quo spem esset habiturus, summo consensu acclamavit, in te. cf. Plutarch. in Pomp. c. 25.

HISTORiarUM FRAGMENTA INCERTA.

1. Quum Sertorius neque erumpere tam levi copia navibus.

2. At Sertorius vacuus hieme augere copias.

Incertorum Fragmentorum nomine non omnia ea comprehendimus, quae ex quo libro desumpta essent a grammaticis non indicatum est (multa enim, quorum non nimis impeditus sensus esset, vel suo vel probabili certe loco exhibuimus); sed quae tam parum intellectui paterent, ut quo referenda essent, nullo pacto posset erui, in hanc quasi quandam appendicem totius operis congressimus. In quibus quoniam plerumque interpretationi non est locus, parum refert, quo ordine se excipiant. Ut tamen nimiae disiectorum membrorum confusio aliquem certe modum statueremus, quae cognati viderentur argumenti in classes quasdam composuimus, quarum prima ea continet, quae ad *res bellicas* spectant.

Fr. 1. [Cort. p. 955. Gerl. ed. mai. I, 53. ed. min. I, 116. p. 198, 15. Debr. II, 7.] Verba a Serv. ad Virg. Aen. II, 564. valde corrupte sic afferuntur: *con Sertorios neque rumpor. et an Levi copiam avibus.* Divulsas litteras in ordinem reposuit Putschius, in eo tamen falsus, quod *erumperet* scripsit pro *erumpere*. Inconsultius idem Scriberio auctore hoc Fragmentum cum alio concinnavit, ab Arusiano v. *maturus*, p. 247. Lind. ex *primo* libro laudato (v. Fr. I, 115.). Sed licet id neque structura neque sensu cum his verbis coeat, omnes tamen editores haec duo alienissima bona fide pro uno Fragmento habentes primo libro inseruerunt. Sallustiano exemplo Servius utitur, ut probet *copiam* singulari numero pro *copiis* dici. Id non plane verum esse monuimus ad Catil. e. LVI, I. p. 293., quamquam *copia* de militibus positum non *inconditam*, ut ibi diximus, sed *indefinitam* significat multitudinem; cf. Kraner. ad Caes. B. G. I, 48, 5.

Fr. 2. [Cort. p. 1009. Gerl. ed. mai. Inc. 150. ed. min. III, 18. p. 216, 18. Debr. II, 106.] Porphy. ad Horat. Epp. II, 2, 77. *Vacuus* dici videtur, cui adversarii non instarent, cui otium esset ab hostibus. Debrossius et Gerlachius, qui se scire simulant quo tempore atque loco hoc factum sit, unde hoc sciant ipsi nesciunt.

3. Cales civitas est Campaniae; nam in Flaminia quae est, Cale dicitur. Est et in Gallaecia hoc nomine, quam Sallustius a Perperna captam commemorat.

4. Speciem captae urbis efficere discedentes.

5. Ut res magis quam verba gererentur, liberos parentesque in muris locaverant.

Fr. 3. [Cort. p. 1011. Gerl. ed. mai. Inc. 206. ed. min. II, 16. p. 201, 16. Debr. III, 103.] Serv. ad Virg. Aen. VII, 728. Pro *Gallaecia* vulgo corrupte editur *Gallia*, quod dudum correxit Vossius ad Melam p. 186. *Cale* in Gallaecia sita fuit ad ostium Durii fluminis, ubi hodie est Oporto; cf. Forbiger. Geogr. antiq. Vol. III. p. 87. not. 2. Quando ea a Perperna capta fuerit, quoniam nullo pacto definiri potest (cf. Drumann. Hist. Rom. Vol. IV. p. 373. not. 95.), Fragmentum Incertis addendum fuit. Imperite Gerlachius, planissimis Servii verbis non intellectis, *Cales* pro *Cale* scripsit.

Fr. 4. [Deest apud Cort. — Gerl. ed. mai. Inc. 182. ed. min. Inc. 55. p. 238, 20. Debr. IV, 98. V, 40.] Serv. ad Virg. Aen. VIII, 557. Gerlachius, qui Vol. III, p. 143. ad Cilices retulit, qui, quam per aliquod tempus Sinopen defendissent, de salute desperantes urbem direptam reliquerant, coll. Plutarch. in Lucull. e. 23, in., postea hanc opinionem nullis argumentis fultam abiecit. Nobis h. l. querela contineri videtur de *militibus*, qui amicam aliquam urbem tam male habuerant, ut captae et ab hostibus direptae similis videretur. Id malum quam late disseminatum fuerit, Cicero saepius testatur; cf. p. l. Man. 13, 38. *Utrum plures arbitramini per hosce annos militum vestrorum armis hostium urbes, an hibernis sociorum civitates esse deletas?* Id. Ep. ad Q. Fr. I, 1, 33. *Non ignoro, quid sociis accidat in ultimis terris, quum audierim in Italia querelas civium.* Id. in Pison. 35, 86. *Nonne, hiberna quum legato praefectoque tuo tradidisses, evertisti miseris funditus civitates?* Si cui lamen probabilius videtur haec de *fugitivis* dicta esse, qui de improviso urbem aliquam invaderent, eamque in modum vi captae urbis diriperent, non multum repugnamus.

Fr. 5. [Cort. p. 1009. Gerl. ed. mai. Inc. 160. ed. min. III, 60. p. 219, 13. Debr. III, 42.] Schol. ad Statii Theb. X, 573. Quoniam hoc Fragmento de oppidanis agitur, qui, ut cives suos, excursionem facta ante portas cum hostibus pugnam conserentes, ad virtutem accenderent, liberos parentesque in muris collocaverant, praecedentia non possunt significare *ne vana verba forent*, ut Gerlachius vult Vol. III. p. 137., sed hunc sensum habent: *ut re ipsa* (i. e. propinquorum aspectu) *magis quam verbis incitamento ad virtutem*

6. Radicem montis excessit.
7. Paullulum requietis militibus.
8. Consedit in valle virgulta nemorosaque.
9. Ex parte cohortium praecipere instructa, et stationes locatae pro castris.
10. In secunda festinas cohortis composuerat.
11. Sed ubi tempore anni mare classibus patefactum est.

uterentur. Ubi, quando et a quibus res facta sit, frustra quaeras. Gerlachius tamen l. l.: „Recte, inquit, Debrossius Cyzice nos intelligit, qui, cum Mithridates captivos illorum cives in machinis et turribus alligandos curasset, ut animi oppidanorum suorum misericordia frangerentur, patriae amori suorum caritatem posthabuerunt. cf. App. de b. Mithrid. c. 73.“ At hoc non est intelligere, sed insanire.

Fr. 6. [Cort. p. 1009. Gerl. ed. mai. Inc. 159. ed. min. Inc. 49. p. 238, 16. — Deest ap. Debr.] Schol. ad Stalii Theb. III, 116. *Radicem m. excessit* significat *rad. m. praetergressus est*, sive *ultra radicem m. processit*.

Fr. 7. [Cort. p. 1009. Gerl. ed. mai. Inc. 153. ed. min. Inc. 47. p. 238, 15. Debr. III, 89. IV, 95.] Serv. ad Virg. Ecl. VIII, 4. *Requiescere* quum etiam transitivum sit, *requietus* participium significat *requiete refectus*; cf. Liv. XLIV, 38, 8. *Nihilne interest, utrum militem requietum arma capere iubeas, an longo itinere fatigatum hosti obicias.*

Fr. 8. [Cort. p. 1009. Gerl. ed. mai. Inc. 152. ed. min. Inc. 46. p. 238, 14. Debr. II, 64. V, 35.] Serv. ad Virg. Aen. III, 516. *Virgultus* rarius adiectivum, ad analogiam vocis *pluvius* factum, significat *virgultis obsitus*.

Fr. 9. [Cort. p. 1009. Gerl. ed. mai. Inc. 146. ed. min. III, 75. p. 220, 12. Debr. IV, 21.] Serv. ad Virg. Aen. XII, 661. Verba tam abrupta sunt, ut neque probabilem sensum eruas, neque utrum corrupta sint, neene, constituas. Putschius quidem locum ex coniectura sic scripsit: *ex parte cohortium praecipue instructa stationes locatae pro castris*; sed nobis ea non tam praeclara videtur, ut Gerlachio, qui in ed. min. in textum eam recipit, ad Spartacum referens, ex cohortibus melius armatis stationes disponentem.

Fr. 10. [Cort. p. 1009. Gerl. ed. mai. Inc. 141. ed. min. Inc. 42. p. 238, 11. Debr. V, 17.] Serv. ad Virg. Aen. IX, 488. Fortasse

12. Repente incautos agros invasit.
13. Virtuti satis credebant.
14. Tergis vinciebant.
15. Neu quis miles neve pro milite.
16. Graviore bello, qui prohibitori venerant socii, frigere.

haec verba ita cohaeserunt cum Fr. II, 22. *Quis a Sertorio triplices insidiae per idoneos saltus positae erant; prima, qui fronte venientis exciperent; in secunda festinas cohortis composuerat.* Sed nimis incerta est haec coniectura, quam ut aliquid ei tribuendum putem.

Fr. 11. [Cort. p. 1008. Gerl. ed. mai. Inc. 128. ed. min. IV, 42. p. 228, 16. Debr. V, 39.] Serv. ad Virg. Aen. I, 146. De cuiusvis anni expeditione maritima haec dici potuisse vel coecus videat; Debrossius et Gerlachius, qui ad certa bella referunt, non videntur.

Fr. 12. [Cort. p. 1008. Gerl. ed. mai. Inc. 122. ed. min. III, 73. p. 220, 8. Debr. III, 78.] Serv. ad Virg. Georg. III, 469. Ad Spartacum retulit Gerlachius; sed verba quadrant in quemvis ducem.

Fr. 13. [Deest apud Cort., Gerl. ed. mai. et Debr. — Gerl. ed. min. Inc. 89. p. 240, 6.] Serv. ad Virg. Ecl. II, 17. Quae leguntur Iug. c. CVI, 3. *Virtuti suorum satis credere*, quamquam valde similia sunt, tamen ab hoc Fragmento diversa videntur. Et potuit eadem sententia commode duobus locis adhiberi.

Fr. 14. [Cort. p. 1007. Gerl. ed. mai. Inc. 117. ed. min. Inc. 35. Debr. IV, 40.] Serv. ad Virg. Aen. IX, 412. *Tergis* Servius monet significare *tergoribus*, h. e. loris. Ridicule Debrossius censet de Cretensibus haec dicta esse, Romanos captivos vincientibus.

Fr. 15. [Cort. p. 1007. Gerl. ed. mai. Inc. 115. ed. min. Inc. 34. p. 238, 3. Debr. III, 94.] Serv. ad Virg. Aen. II, 157. Verba sunt ex edicto quodam ducis, militibus suis aliqua re interdicentis. *Pro milite* vim habet substantivi nominativo positi, qua ratione dicitur *pro consule*, et similia. Ex Servio autem ad l. l. cognoscitur his verbis significari *evocatos*, i. e. stipendiis emeritis missos ac rursus ad arma excitatos, ubi liberiore disciplina quam iusti milites habebantur. Hanc ipsam ob causam inter *militem* et *pro milite* distinguitur, quia hunc eodem iussu teneri voluit dux, ut illum.

Fr. 16. [Cort. p. 1007. Gerl. ed. mai. Inc. 111. ed. min. Inc. 32. p. 238, 1. Debr. III, 17.] Donat. ad Ter. Heecyr. V, 1, 31. Verborum sensus reconditus hic est: quum bellum molestius et peri-

17. Exercitum maiorum more vortere.
18. Hostes oppressi aut dilapsi forent.
19. Apud latera certos collocaverat.
20. Profectus quidam Ligus ad requisita naturae.

culosius esset, socii, qui venerant ad illud prohibendum, remissiores et negligentiores cooperunt. Quodnam vero illud bellum, aut qui socii intellegendi sint, parum liquet. — Non asseculus Gerlachius *graviore bello* esse ablativos absolutos (de qua structura cf. Fr. I, 10. III, 89. IV, 19, I. IV, 64.), *frigere* autem significare *remisso studio esse, languere* (v. Ruhnken. ad Ter. Eun. II, 2, 37. et Interpp. ad Vellei. II, 73, 2.) Ciacconii coniecturam *fregere* Vol. III, p. 135. ita probat, ut simul *socios* scribi velit; in ed. min. tamen solum *fregere* expressit, substantivum plane omisit. Non minus perverse Debrossius scripsit *graviore bello, qui prohibitori erant, socios fregere*, verba sic mutata ad Fimbrianos referens Asiae urbes vexantes ac diripientes.

Fr. 17. [Cort. p. 1007. Gerl. ed. mai. Inc. 102. ed. min. Inc. 88. p. 240, 5. Debr. II, 108. IV, 22.] Serv. ad Virg. Aen. V, 408. hoc Sallustii exemplo utitur, ut probet *vertere* aliquam rem idem esse atque *considerare*, quod neque in Virgilii locum, neque in Sallustiana verba quadrat. Quam vim verbum habeat, difficile dictu est in sententia abrupta; nam quod Wassius statuit idem esse atque *regere, ductare*, id neque cum notione verbi congruit, neque usu loquendi confirmatur. Gerlachius in ed. mai. *vertere* omisit, Vol. III. p. 132. vero relicua ex Iug. c. LV, 1. desumpta esse dicit. Utrumque falsissimum.

Fr. 18. [Cort. p. 998. Gerl. ed. mai. Inc. 13. ed. min. Inc. 11. p. 237, 8. Debr. V, 33.] Isidor. XVIII, 2, 7. Corp. Gramm. lat. Vol. III. p. 562. Lindem. Pro *dilapsi*, quod omnes Isidori codd. praebent, Cortius vitiose habet *delapsi*, Gerl. in ed. utraque *elapsi*.

Fr. 19. [Cort. p. 1006. Gerl. ed. mai. Inc. 92. ed. min. Inc. 29. p. 237, 19. Debr. II, 115.] Serv. ad Virg. Aen. I, 576. *Certi* h. l. sunt, quorum virtuti vel fidei dux satis confidere posset. Quare conicias verba fuisse in descriptione pugnae, a Mithridate vel Tigrae cum Lucullo commissae.

Fr. 20. [Cort. p. 1006. Gerl. ed. mai. Inc. 91. ed. min. III, 27. p. 217, 5. Debr. III, 109.] Pompei. Comment. in Donat. de barbar. et metaplasm. p. 440. ed. Lindem., cuius haec sunt verba: „Fit caeophaton in sensu, cum aliquid turpitudinis, quod non convenit nisi histrionibus vel satyricis, ab historiographo vel prudenti narratur, unde Sallustius: *profectus quidem Ligus ad requisita naturae*.“ Tria postrema verba laudat etiam Quintil. VIII, 6, 59. ad

21. More equestris proeli sumptis tergis atque red-
ditis.
22. Regressi ad faciliores ictus loco cedebant.
23. Impediebant iussa nautarum.

illustrandum, quod illo loco praecipit: „Circuitus loquendi nonnunquam necessitatem habet, quoties dictu deformia operit.“ Ex his igitur patet verba *ad requisita naturae* significare *ad album exonerandum*, qua formula etiam usus est, qui Sallustium interdum imitatur, Ammian. Marcell. XXIII, 6, p. 383. ed. Vales. *Nec stando mingens, nec ad requisita naturae secedens facile visitur Persa; ita observantius haec aliaque pudenda declinant.* Relicua, quae Sallustius de illo Ligure narravit, densissimis oblecta sunt tenebris, quas frustra dispellere coneris. Nihilominus Debrossius odoratus est Ligurem in illa profectioe transitum Borae montis in Thracia detexisse, eamque ob caussam a Curione (v. Fr. III, 54.) laudatum esse. Quod quamquam est ineptissimum, tamen haud scio an multo sit ineptius, quod Gerlachius Vol. III. p. 131. dicit „hanc coniecturam eo firmari, quod verba iis, quae in Iug. c. XCIII, 2. leguntur, sint simillima.“

Fr. 21. [Cort. p. 1006. Gerl. ed. mai. Inc. 85. ed. min. Inc. 26. p. 237, 17. Debr. V, 31.] Serv. ad Virg. Aen. XI, 619. Haec in pugnae alicuius descriptione contra Mithridatem vel Tigranem commissae fuisse haud difficilis coniectura. Novo modo Sallustius dixit *terga sumere atque reddere* pro *insequi et rursus fugere*, utrumque repetens a vulgatis locutionibus *terga dare* vel *praebere* (v. Drakenb. ad Liv. XXXVI, 38, 4.); quemadmodum enim, qui fugit, ipse *terga dat* se. *ferienda persequenti*, ita, qui persequitur, fugientis *terga sibi data sumit*, atque ubi ipse ex persequendo in fugam se convertit, *terga reddit*. De hoc genere pugnae cf. Iug. c. LIX, 3. *Numidae non, ut equestri proelio solet, sequi, dein cedere, sed advorsis equis concurrere.* Liv. XXXI, 35, 3. v. etiam Fr. Inc. 89.

Fr. 22. [Cort. p. 1006. Gerl. ed. mai. Inc. 85. ed. min. Inc. 27. p. 237, 18. Debr. V, 31.] Serv. ad Virg. Aen. IX, 749. Verba eiusdem sane argumenti ut Fr. 21., sed ex alio loco petita, Douza male cum superiore Fragmento conglutinavit, solus Gerlachius in ed. min. rursus se iunxit, quum in mai. *regressi*, quo melius alienae partes inter se coirent, delevisset.

Fr. 23. [Cort. p. 1005. Gerl. ed. mai. Inc. 76. ed. min. III, 52. p. 218, 23. Debr. III, 49.] Serv. ad Virg. III, 128. Quantum ex eius verbis colligitur, *iussa* sunt *admonitiones* sive *cohortationes*.

24. Quae pacta in conventionem non praestitissent.
 25. In nuda iniecta corpora.
 26. Non repugnantibus modo, sed ne deditis quidem. a. b. c. m.
 27. Ita sperat illam pugnam pro omine belli futuram.
 28. Ubi multa nefanda casu super ausi atque passi.

Fr. 24. [Cort. p. 1004. Gerl. ed. mai. Inc. 53. ed. min. Inc. 24. p. 237, 15. Debr. I, 80.] Donat. ad Ter. Eun. III, 2, 13. Quae conventio intelligatur, quidve ea pactum fuerit, non liquet. Unde rescierit Debrossius Lepidi esse haec verba de periurio se excusantis, ne Gerlachius quidem scit.

Fr. 25. [Cort. p. 1003. Gerl. ed. mai. Inc. 37. ed. min. Inc. 21. p. 237, 14. Debr. III, 40. IV, 53.] Diomed. II. p. 442. Putsch. Subiectum haud dubie fuit *tela: nuda corpora sunt inermia*, sive *scutis non lecta*, de qua vocis potestate v. ad lug. c. CVII, 1. p. 577. *Iniecta* certissimae Carrionis emendationi debetur; apud Diomedem enim legitur *intecta*, quod Gerlachius pingui Minerva in ed. min. reposuit, putidissimam parum curans tautologiam.

Fr. 26. [Cort. p. 1003. Gerl. ed. mai. Inc. 35. ed. min. I, 22, p. 184, 15. Debr. I, 31.] Donat. ad Ter. Phorm. I, 2, 48. Abrupta verba et ambiguitate structurae magis etiam obscurata non pro ablativis habeo, sed pro dativis ex verbo *pepercerunt* vel *parsum est* pendentibus; *repugnantes* enim sunt *resistentes*, *armis adhuc pugnantibus*, quibus *dediti* opponuntur, nulla amplius arma gerentes. Praedicato autem eodem utriusque membro negativo communi *non modo* positum pro *non modo* — *non*, de quo usu v. Grammat. lat. nostr. §. 139, 6. additam. 4. p. 464. De urbe aliqua vi capta, in cuius cives crudeliter a victoribus saeviretur, hic sermonem esse valde est probabile; sed quid singulis litteris *a. b. c. m.* significetur, nullo modo erui potest. Nobis enim tam felicibus esse non licet, ut cum Gerlachio fruamur Debrossii invento *atrocis belli clades metuentibus*, quae verba cum relicuis spectare vult ad Scipionis, a. 83. a. Chr. n. consulis, milites, ad Sullam defecturos.

Fr. 27. [Cort. p. 1003. Gerl. ed. mai. Inc. 31. ed. min. III, 61. p. 229, 20. Debr. III, 88. V, 14.] Serv. ad Virg. Aen. I, 456. verba sic affert: *ita sp. p. illam pro omni bello futuram*. Ad X, 311. vero habet: *pugnam illam pro omine belli futuram*. Quae quoniam laudat ad Virgilianum *omen pugnae* illustrandum, eo patet *omine belli* non videri emendandum, ut Gerlachius Vol. III. p. 125.

29. Quo cupidius in ore ducis sese quisque bonum et strenuum ostentantes.
 30. Atque eos a tergo incurrerunt.
 31. Togam paludamento mutavit.
 32. Pressi undique multitudine.
 33. Exercitum argento fecit.

dicit, sed certissimam esse scripturam. Priore autem loco quoniam ad notionem vocis *belli* constituendam utitur exemplo „bellum Mithridaticum“, eo non certum quidem sed tamen probabile fit, de Lucullo haec valere, ex prima pugna totius belli eventum augurante.

Fr. 28. [Cort. p. 1003. Gerl. ed. mai. Inc. 27. ed. min. III, 27. p. 227, 24. Debr. IV, 54.] Priscian. XIV, 4, 40. p. 602. Kr. *Nefanda* Gerlachius recte scripsit pro *nefande*, quod et in vulgatis Sall. edd. et in Krehliana Prisciani exstat; male vero idem *casu* in *casus* mutavit, quo sententia plane pervertitur. *Casu super est praeter ea, quae casu accidebant*. Verba accipienda sunt de miseris oppidanorum obsidione graviter pressorum, fortasse Calaguritanorum, de quibus v. Fr. III, 7. Cur autem cum Debrossio de Heraclea potissimum cogitemus, quamquam ea urbs teste Memnone apud Phot. cod. 224. p. 237. a. Bekk. multa nefanda passa est, nihil est quod vel cogat vel suadeat.

Fr. 29. [Cort. p. 1003. Gerl. ed. mai. Inc. 25. ed. min. II, 53. p. 203, 27. Debr. II, 135.] Serv. ad Virg. Aen. X, 370. et Isidor. IX, 3, 22. p. 298. Lind., qui tamen tres postremas voces non habet. De quovis duce Romano haec dici potuisse in promptu est; ex lubidine igitur Debrossius et Gerlachius Metellum significari statuunt.

Fr. 30. [Cort. p. 1002. Gerl. ed. mai. Inc. 22. ed. min. Inc. 13. p. 237, 10. Debr. III, 74.] Rufinian. de schem. lex. §. 33. p. 254. ed. Ruhnk. *Incurrere aliquem* dictum ut *invadere aliquem* idonea analogia nititur, quamquam usitatus est *incurrere in aliquem* vel *alicui*; cf. Duker. ad Liv. XXVIII, 16. 4. Sall. lug. CI, 8.

Fr. 31. [Cort. p. 998. Gerl. ed. mai. Inc. 15. ed. min. I, 47. p. 190, 3. Debr. I, 76.] Isidor. XIX, 24, 9. p. 604. Lindem., Schol. ad Iuvenal. VI, 400. et Serv. ad Virg. Georg. I, 8. Verborum sensum iam Putschius recte vidit hunc esse: „a pace ad bellum migravit; togis enim in pace utebantur Romani, ubi bellum advenerat paludamentis.“ Ad Lepidum bellum civile moventem refert Debrossius et Gerlachius, quod parum probabile.

Fr. 32. [Cort. p. 1006. Gerl. ed. mai. Inc. 80. ed. min. Inc. I, p. 237, 2. Debr. I, 87.] Donat. ad Ter. Adelph. III, 2, 5.

34. Lusitaniae gravem civitatem.
 35. In Hispaniam vorsus.
 36. Ille Conisturgim apud legiones venit.
 37. Iam repente visus saevire Tagus.

Fr. 33. [Cort. p. 998. Gerl. ed. mai. Inc. 14. ed. min. I, 48. p. 190, 4. Debr. I, 71.] Senec. Ep. 114. Usum *facere* verbi, quem Seneca in Sallustio ut singularem notat, Cortius Ciceroni aliisque scriptoribus non insolitum esse his exemplis demonstravit: Cie. in Verr. V, 30, 77. *Si (praedonum dux) aliquam manum contra populum Romanum facere potuisset, quid diceret?* Id. Phil. V, 16, 44. *Caesar princeps exercitus faciendi et praesidii comparandi fuit.* Flor. III, 19, 6. *Eunus iure belli refractis ergastulis sexaginta amplius millium fecit exercitum.* v. ad Fr. I, 45, 26.

Quae sequitur altera classis *Incertorum* Fragmentorum ea complectitur, in quibus *locorum* atque *gentium* mentio fit.

Fr. 34. [Cort. p. 1009. Gerl. ed. mai. Inc. 145. ed. min. III, 17. p. 216, 16. Debr. II, 26.] Serv. ad Virg. Aen. XII, 458. *Civitatem gravem* Serv. explicat *fortem*; rectius fortasse fuerit *validam, opibus valentem*. Ad Sertorianum bellum spectare hoc et tria proxima Fragmenta facile perspicitur, praeterea nihil.

Fr. 35. [Deest apud Cort. et Debr. — Gerl. ed. mai. Inc. 177. ed. min. Inc. 53. p. 238, 19.] Priscian. de XII. vers. Aen. c. 13. p. 357. Kr.

Fr. 36. [Deest apud Cort. et Debr. — Gerl. ed. mai. Inc. 176. ed. min. Inc. 52. p. 238, 18.] Pompei. Comment. in Art. Don. p. 395. ed. Lindem. *Conisturgim* urbem commemorat etiam Appian. Hispan. c. 57. p. 169. ed. Schweigh. *Λυσιτανῶν δ' οἱ ἐπὶ θάτερα τοῦ Τάγου — Κοινέους ἐπόρθουν, οἱ Ῥωμαίους ἦσαν ὑπήκοοι καὶ πόλιν αὐτῶν μεγάλην εἶλον Κοινίστοργιν.* Eam vitiose *Conistorum* appellat Strabo III. p. 209. A. ed. Almel. *Ἐν δὲ τοῖς Κελτικοῖς Κοινίστοργις ἐστὶ γνωριμωτάτη.* Ceterum cave putes Sallustium dixisse *venit apud legiones*, quod prorsus soloecum est. Tamen nihil subest vitii, sed iusta constructione locus expediendus. Verbum enim tantummodo pertinet ad *Conisturgim*, cui nomini quae additae sunt voces, loci modo habent definitionem; *apud legiones* enim adverbialiter positum significat *in vicinia legionum*, i. e. ratione inversa, in cuius vicinia legiones castra habebant. *Ille* Sertoriusne sit, an Metellus, an alius quis, constitui nequit.

Fr. 37. [Cort. p. 1009. Gerl. ed. mai. Inc. 142. ed. min. III, 16. p. 216, 16. Debr. IV, 29.] Serv. ad Virg. Aen. X, 103. Vulgo editur *Tagus* (v. ad Fr. II, 28.), quae forma neque analogia neque

38. Aenum et Maroneam et viam militarem.
 39. [*Sallustius vanos Mauros et*] ferocis Dalmatas
 [*pulsat.*]
 40. Ostia.

auctoritate codd. nititur. Quando res facta sit, et quo consilio ab auctore narretur, soli Debrossio et Gerlachio, ut scirent, contigit.

Fr. 38. [Cort. p. 1005. Gerl. ed. mai. Inc. 75. ed. min. III, 26. p. 217, 4. Debr. I, 102.] Serv. ad Virg. Aen. III, 17. *Aenus* (*Ἄϊνος*) et *Maronea* (*Μαρόνεια*) notissimae urbes sunt Thraciae; cf. Mela II, 2. Ammian. Marc. XXII, 8. p. 307. Vales. Liv. XXXI, 16, 4. Plin. H. N. IV, 18. *Via militaris* est, quae dicitur *via Egnatia*, nomen habens ab *Egnatia*, Italiae urbe maritima Dyrrhachio exadversum sita. Initium capit a Dyrrhachio, et per Epirum, Macedoniae et Thraciam extenditur usque ad Byzantium, potiores attingens urbes Lychnidum, Heracleam, Edessam, Pellam, Thessalonicam, Amphipolim, Philippos, Maroneam, Aenum, Perinthum, Selymbriam. Verba utrum in *primo* libro fuerint de Appii Claudii expeditione Macedonica et Thracia, an in *secundo* de Curionis, an in *tertio* de M. Luculli expeditionibus per easdem terras factis, dici non potest.

Fr. 39. [Cort. p. 1012. Debr. I, 98. — Deest apud Gerl. ed. mai. et min.] Tertullian. de anima. p. 313. *De Dalmatis* egisse Sallustium consentaneum est in narratione de Appii atque Curionis expeditionibus in Macedonia et conterminis terris factis; quare verba vel ex I. vel ex II. libro sunt. — *De Maurorum vanitate* locus exstat in ipsis Fragmentis I, 63.

Fr. 40. [Deest apud Cort. et Gerl. ed. mai. — ed. min. IV, 84. p. 230, 20. Debr. II, 81.] Charis. I, 18, II. p. 55. Lind. (p. 76. Putsch.) quum tradat Sallustium hoc urbis nomen, quod vulgo femininum singularis numeri est, frequenter plurali numero posuisse, hoc voluit, Sallustium dixisse *Ostia*, *Ostiorum*, quemadmodum etiam Strabo V. p. 350, B. p. 354, A. Almelov. dixit τὰ Ὠστία. Hanc rem planissimam tam parum intellexit Gerlachius, ut coniceret formam nominis apud Sall. fuisse *Ostiae*, *Ostiarum*. Debrossius in narratione de piratis eam urbem memoratam esse coniecit, quod valde probabile est; sed de libro, quem ille secundum esse putat, nihil potest affirmari. cf. Cic. de imper. Cn. Pomp. c. 12, 33. Dio Cass. XXXVI, 5.

Sequuntur Fragmenta tertiae classis, quibus de *persona* aliqua ita agitur, ut vel ipsa plane incerta sit, vel, quo libro de ea dictum fuerit, ad liquidum perduci nequeat.

41. [*Lenaeus Sallustium, quod*] Pompeium oris improbi, animo inverecondo [*scripsisset, acerbissima satira laceravit.*]

Fr. 41. [Cort. p. 998. Gerl. ed. mai. Inc. 6. ed. min. II, 20. p. 201, 21. Debr. V, 44.] Sueton. de illustr. gramm. c. 15. *Os improbum Pompeii concoquere interpretes non potuerunt, quia alii scriptores plane contrarium in eo laudant, velut Plin. H. N. VII, 10. Magno Pompeio Vibius quidam e plebe et Publicius etiam servitute liberatus indiscreta prope specie fuere similes, illud os probum reddentes ipsumque honorem eximia frontis.* Id. ib. XXXVII, 2. *Imago Cn. Pompeii e margaritis, illa regio honore grata, illius probi oris verecundique per cunctas gentes, illa inquam ex margaritis, severitate victa et veriore luxuriae triumpho.* Seneca Ep. 11. *Nihil erat mollius ore Pompeii: nunquam non coram pluribus erubuit.* Ut autem in Plinii locis *illud* pronomen (de cuius vi cf. Grammat. lat. nostr. §. 21, 6. addit. c. p. 301.) ostendit vulgo celebratum fuisse Pompeii os probum, ita dubium non est, quin Sallustius hac ipsa laude Pompeii, quippe quem odisset, offensus falsamque eam habens, de industria eum dixerit oris improbi, animo inverecondo, quae ipsa caussa fuit, ut Lenaeus tantopere ei irasceretur. *Improbum os* haud dubie illi tribuit ob summam eius simulantiam atque falsitatem, qua per totam vitam utebatur; ita ut semper aliud ore prae se ferret, aliud mente reconditum agitare; cf. Coel. in Cic. Epp. ad Famm. VIII, 1, 7. *Solet Pompeius aliud sentire et loqui, neque tantum valere ingenio, ut non appareat, quid cupiat.* Cic. Epp. ad Attic. IV, 15, 7. *Pompeius fremit, queritur, Scauro studet; sed utrum fronte an mente, dubitatur.* Plutarch. in Pomp. c. 30, extr. *Αὐτὸς δὲ δεξάμενος τὰ γράμματα καὶ πυνθόμενος τὰ δεδογμένα* (sc. perlatam legem Manilianam), *τῶν φίλων παρόντων καὶ συνηθόμενων, τὰς ὁρῶν λέγεται συναγαγεῖν καὶ τὸν μηρὸν πατάξει καὶ εἰπεῖν ὡς ἂν βαρυνόμενος ἤδη καὶ θυσεραίνων τὸ ἄρχεῖν. Φεῦ τῶν ἀνηγύτων ἀθλῶν, ὡς ἄρα κρεῖττον ἦν ἕνα τῶν ἀδόξων γενέσθαι, εἰ μηδέποτε πάύσομαι στρατευόμενος, μηδὲ τὸν φθόρον τοῦτον ἐκδὺς ἐν ἀγορῇ διατήσομαι μετὰ τῆς γυναικός. Ἐφ' οἷς λεγομένοις οὐδ' οἱ πάνυ συνήθεις ἔφερον αὐτοῦ τὴν εἰρωνείαν, γινώσκοντες ὅτι τῆς ἐμφύτου φιλοτιμίας καὶ φιλαρχίας ὑπέκτανυμα τὴν πρὸς Λεύκολλον ἔχων διαφορὰν μειζρόνως ἔχαιρεν.* *Inverecondia*, plerumque cum simulantia coniuncta, intelligitur a Sallustio insatiabilis potentiae cupiditas et arrogantia, qua erat Pompeius in omnes, qui ipsi displicerent. His igitur, quibus codicum scriptura satis defenditur, non consideratis editores plerique

42. Inter arma civilia aequi boni famas petit.
43. Ex insolentia avidus malefaciundi.
44. In quis longissimo aevo plura de bonis falso in deterius composuit.

Douzae coniecturam *oris probi* receperunt, quam insulsissime defendit Gerlachius Vol. III. p. 117.

Fr. 42. [Cort. p. 998. Gerl. ed. mai. Inc. 10. ed. min. I, 42. p. 185, 12. Debr. I, 63.] Seneca Ep. 114. *Aequum et bonum vel aequum bonum* (v. Grammat. lat. nostr. §. 139, 4. bb. additam. 2. c. p. 459.), scripto iuri oppositum (cf. Cic. Brut. c. 39, 145.) significat id, quod sensu hominibus innato iustum cognoscitur, sive naturalis aequitas. cf. Fr. I, 51, 17. et Iug. c. XV, 3. *Famae pro fama* habetur etiam Fr. I, 66. Catulum intelligendum censent Debrossius et Gerlachius. Ego, quis intelligatur, nescio.

Fr. 43. [Cort. p. 1007. Gerl. ed. mai. Inc. 116. ed. min. I, 79. p. 196, 10. Debr. III, 82.] Serv. ad Virg. Aen. IX, 343. Nullius moribus haec melius conveniunt, quam P. Clodii, de quo Plutarchus in Lucull. c. 34, in. *Πόπλιος, inquit, Κλώδιος, ἀνὴρ ὕβριστῆς καὶ μεστὸς ὀλιγαρχίας ἀπάσης καὶ θρασυτητος.* Id in Cic. c. 28, in. *Ἦν Κλώδιος τῷ φρονήματι θρασὺς καὶ ἀνθάδης.* De eius nequitia plurima Ciceronis exstant testimonia, velut de Harusp. resp. c. 26, 55. *Est ille plenus inconsiderantissimae ac dementissimae temeritatis.* Vell. II, 45, 1. *P. Clodius homo — audax, qui neque dicendi neque faciendi ullum, nisi quem vellet, nosset modum.*

Fr. 44. [Cort. p. 1009. Gerl. ed. mai. Inc. 148. ed. min. III, 4. p. 215, 25. Debr. IV, 61.] Serv. ad Virg. Ecl. VIII, 27. *Falso* de coniectura scripsimus pro *falsa*, ut apud Serv. et in Sall. edd. est. *In deterius enim componere* quum sit rem ita componere, ut minus bona videatur, quam re vera est, *falsa in deterius componi* nequeunt. *Falso* adverbium locutioni additum abundat quidem, sed analogia aliarum dictionum satis sustentatur, de quibus v. Grammat. lat. nostr. §. 160, 4. d. p. 609 sq. *Componere* verbum autem quum indicio sit de historico aliquo hic dici, nobis circumspicientibus, cui viro verba *longissimo aevo* maxime convenirent, nata est suspicio Sallustium hoc loco agere de M. Porcio Catone eiusque Originibus, quas paucis ante mortem mensibus quinque et octoginta annos natus absolvit (v. Cic. Brut. c. 20, 80. et c. 23, 89.), extremis libris sui temporis historiam complexus. Pro severo autem et tetrico ingenio suo et quadam morum severitate, qui a Livio XXXIX, 40, 10. dicatur *asperius procul dubio animi et linguae acerbae*, et in Epit. libri XLIX. *vir promptioris ad vituperandum linguae*, aere ibi de multis iudicium exercuit, non solum de malis pravisque, sed etiam de bo-

45. Modico quoque et eleganti imperio percarus fuit.
46. Communem habitum transgressus.
47. Atque ipse cultus rei.
48. Nam Sullae dominationem queri non audebat.

nis, plura de iis iniquius tradens, et facta eorum neutiquam vituperanda in deterius accipiens. Quodsi haec coniectura non a verisimilitudine abhorret, Sallustius eo prooemii loco, quo de prioribus rerum scriptoribus egit, (Fr. I, 2.) Originum Catonis videtur ita instituisse censuram, ut nimiam eius acerbitatem, interdum ad iniquitatem progressam, vituperaret, licet eius dicendi genus summis efferret laudibus. Ineptissime Debrossius hunc locum sane obscurissimum de antiquis explicat fabulis de fredo siculo, *longissimum aevum* opinatus significare *remotissimam antiquitatem*, neque curans quid in hac sententia sit *de bonis*, aut quomodo verba *plura falsa* cum his cohaereant. Vix melior censenda est Gerlachii coniectura, qui Vol. III. p. 136. *orationes* L. Quintii tribuni plebis (de quo v. Fr. III, 82. init. et §. 11.) intelligendas putat, *in quibus longissimo aeo plura de bonis falsa in deterius composuerit*.

Fr. 45. [Cort. apud Cort., Gerl. ed. mai. et min. et Debr.] Schol. Lucani ad VII, 267. ed. Weber. p. 533. Fragmentum, quod recens accedit, vix explicabile; nam quid sit *elegans imperium*, et cuius id fuerit, equidem nescio. Quum in cod. Voss. 2. sit *immodicoque*, inde conicias fuisse *in modico quoque* etc., quod ad sensum quidem non melius, ad constructionem paullo planius est.

Fr. 46. [Cort. p. 998. Gerl. ed. mai. Inc. 9. ed. min. Inc. 9. p. 237, 7. Debr. IV, 26.] Priscian. XIV, 3, 28. p. 596. Si *habitus* h. l. *staturam* significat, verborum sensus est: *vulgarem magnitudinis modum excedens*, quod commode ad Mithridatem referri potest, coll. Fr. II, 56.

Fr. 47. [Cort. p. 1008. Gerl. ed. mai. Inc. 125. ed. min. Inc. 37. p. 238, 5. Debr. V, 15.] Acro. ad Horat. Sat. II, 2, 66. Quomodo editores intellexerint haec verba, assequi non possumus, neque multum refert in summa Fragmenti brevitate. Hoc tamen monendum videtur, *rei* non esse genitivum *res* vocis, sed *reus* substantivi, unde conicias de accusato aliquo dici, qui non, ut mos erat, sordidatus prodiret, sed cultum ostenderet.

Fr. 48. [Cort. p. 1007. Gerl. ed. mai. Inc. 113. ed. min. I, 37. p. 185, 7. Debr. I, 46.] Arus. v. *queror*, p. 257. Lindem. Sine verbis *queri non* locum habet etiam Donat. ad Ter. Phorm. II, 3, 24., quemadmodum vulgo in Sall. edd. legitur. v. ad Fr. seq.

49. Neque est offensus dominatione Sullae.
50. Multos tamen ab adulescentia bonos insultavit.
51. Pactione amisso Publio legato.
52. Tyrannumque et Cinnam maxima voce appellans.

Fr. 49. [Cort. p. 1007. Gerl. ed. mai. Inc. 114. ed. min. I, 36. p. 185, 6. Debr. I, 55. I, 62.] Donatus ad Ter. Phorm. II, 3, 24. haec verba ita laudat, ut appareat ea paucis tantum interiectis a superiore Fragmento disiuncta fuisse, ad eundemque hominem spectasse. Pro *dominationem*, quod vitiose apud Donatum legitur, Gerlachius laudem in ed. min. recte scripsit *dominatione*, quum Vol. III. p. 134. perversissimis quibusque de constituenda lectione prolatis solam Debrossii coniecturam *neque est defessus dominationem Sulla* ferri posse pronunciasset. De quo loquatur Sallustius, valde incertum; fortasse perstringit Pompeium, qui immodica potentiae cupiditate exagitatus parem neminem ferre volebat, quamquam olim Sullae dominationem neque queri ausus erat, neque ea fuerat offensus.

Fr. 50. [Cort. p. 1006. Gerl. ed. mai. Inc. 87. ed. min. I, 45. p. 190, 2. Debr. I, 65.] Donat. ad Ter. Eun. II, 2, 54. verba sic laudat, ut edidimus. Serv. ad Virg. Aen. IX, 634. *multos a pueritia b. insultaverat*. Idem ad X, 643. *mult. ab adolesc. b. insultaverat*, quae discrepantiae inde repetendae sunt, quod locum memoriter attulit. *Tamen* particula a Servio male omissa ostendit haec de viro dicta esse, quem fama meliorem celebrabat, quam re vera esset. Eum esse Pompeium ut demonstrari nequit, ita non videtur improbabile; cf. Drumanni Hist. Rom. Vol. IV. p. 543—546.

Fr. 51. [Cort. p. 1005. Gerl. ed. mai. Inc. 71. ed. min. Inc. 3. p. 237, 3. Debr. V, 2.] Donat. ad Ter. Phorm. I, 2, 91. *Publium legatum* esse Clodium, qui Lucullo legatus erat, dubitari nequit, et iam vidit Debrossius. Imperite igitur Gerlachius in utraque ed. scripsit *Publico*. *Amisso* Donatus l. l. interpretatur *dimisso*; proprie enim *amittere* pariter ut *ablegare* quasi est *a se mittere*, a praepositione remotionem ab aliquo loco, vel re, vel persona designante; cf. Ruhaken. ad Ter. Andr. V, 3, 27. De *pactione* non constat.

Fr. 52. [Cort. p. 1004. Gerl. ed. mai. Inc. 56. ed. min. I, 18. p. 184, 8. Debr. I, 25. I, 94.] Serv. ad Virg. Aen. IV, 214. Idem ad I, 5. tantummodo habet *tyrannumque et Cinnam*; — Victorinus vero ad Cie. de Invent. I. p. 70. Orell. *tyrannumque et Cinnam appellantes*, quemadmodum in Sall. edd. omnibus est. Sed Servii potiore esse auctoritatem, tum ex pleniore Fragmenti forma intelligitur, tum ex eo, quod haec praemittit: „probrosis, non lenibus verbis veteres

53. Equo atque armis insignibus.

54. Pyrrhus interemptus fuit in aede Dianae a quadam muliere [*Trogo, Sallustio et Luceio auctoribus.*]

55. Staphylus primus docuit vinum aqua misceri. [*C. Plinius et Sallustius auctores sunt.*]

convicia dicebant. "In altercatione aliqua haec verba fuisse luce clarius est. Perquam sagaciter igitur Linkerus in Comment. de Praefecto urbis feriarum Latinarum p. 7. (Commentt. Academ. scient. Vindobon. Classis philosoph. hist. Vol. X. a. 1853.) suspicatur Catulum his verbis in Lepidum invectum esse, quum in ipso Sullae funere gravissimis conviciis se insectarentur, coll. Appiano de B. C. I, 107. Ἀπὸ δὲ τῆς πυρᾶς χωροῦντες εὐθὺς οἱ ὑπατοὶ λόγοις βλασφημίαις ἐς ἀλλήλους διεφέροντο, καὶ τὸ ἀστυκὸν ἐς αὐτοὺς διήρητο, ad quam rem respexit etiam Florus III, 23, 1. (II, 11. Jahn.) *Quantulacumque fax illius motus ab ipso Sullae rogo exarsit?* Tyrannum Catulus appellat Lepidum, quod vi et per insolentiam Sullae acta rescindere parabat; cui quum ante decem annos Cinna similiter adversatus esset, civitati maximarum cladum auctor, facile patet quantam invidiam haberet Cinnae nomen Lepido impositum. A Sullae morte quum Lepidi turbae inciperent, Fragmentum inter I, 45. et 46. collocandum erat.

Fr. 53. [Cort. p. 1006. Gerl. ed. mai. Inc. 89. ed. min. Inc. 28. p. 237, 19. Debr. II, 65. II, 126. IV, 46. V. 29.] Serv. ad Virg. Aen. X, 539. Pro equo in omnibus Sall. edd. sine idonea caussa et nulla auctoritate legitur *equis*.

Fr. 54. [Deest apud Cort., Gerl. ed. mai. et Debr. — Gerl. ed. min. III, 94. p. 224, 8.] Caecil. Apulei. de orthogr. §. 16. ed. Osann. haec ita laudat, ut non ipsa Sallustii verba referre eum appareat. Nihil autem ex hoc Fragmento colligi potest, quam Sallustium alicubi obiter Pyrrhi mortis mentionem iniecisse; Gerlachii enim sententia (Vol. III. p. 146.), id factum esse „in descriptione Italiae inferioris, ubi de fugitivis expositum est,“ memini facile probabitur. De Pyrrhi morte, Argis a muliere lapidis ictu interfecti, v. Plutarch. in Pyrrh. c. 34. Iustin. XXV, 5, 1.

Fr. 55. [Deest apud Cort., Gerl. ed. mai. et Debr. — Gerl. ed. min. III, 92. p. 224, 6.] Caecil. Apulei. de orthogr. §. 12. ed. Osann. Hoc quoque Fragmentum magis rem a Sallustio obiter memoratam, quam eius verba continet, quae potius congruunt cum Plinio H. N. VII, 57.

Fr. 56. [Cort. p. 1009. Gerl. ed. mai. Inc. 140. ed. min. III, 73. p. 220, 9. Debr. III, 75.] Serv. ad Virg. Aen. VIII, 278. In summa

56. Hi sunt, qui secundum pocula et alias res aureas diis sacrata instrumenta convivio mereantur.

57. Nam talia incepta, ni in consultorem vortissent, reipublicae pestem factura.

verborum obscuritate difficillimum est verum aut certe probabilem sensum eruere, praesertim quum ne scriptura quidem mendo carere videatur. Neque tamen cum Gerlachio Vol. III. p. 135. vitium in *secundum* particula quaero, sed in *mereantur* verbo, quod ex *mercantur* puto corruptum. Verba enim videntur hominis, sive is auctor ipse est, sive alius, quem loquentem inducit, incusantis quorundam improbitatem et luxuriam, qui sacra vasa mercabantur, ut in conviviis iis uterentur. Quae diis sacrata instrumenta quoniam non nisi ab iis, qui ea sapuerant, emi poterant, fortasse intelligendi sunt, quos non pudebat ex fugitivorum praedationibus lucrum quaerere ab iisque raptas res mercari. Sed nihil tribuo huic coniecturae, quae quam incerta sit ipse probe intelligo. *Secundum*, quod Gerlachio offensionem praebuit, quum valeat *praeter*, sententia fere haec est: hi sunt, qui *non solum* pocula et alias res aureas, *sed etiam* diis sacrata instrumenta convivio mereantur.

His Fragmentis, quae ad personas spectant, subiungimus *quartam* classem eorum, quae de rebus urbanis explicanda videntur.

Fr. 57. [Deest apud Cort. — Gerl. ed. mai. Inc. 185. ed. min. Inc. 57. p. 238, 22. Debr. V, 57.] Donat. ad Virg. Aen. I, 37. habet *nam talia incepta consultorem* etc. Idem ad Aen. IV, 316. *nam talia incepta ni inconsulto revertissent* etc., unde facile prodit vera scriptura, quam praecedente Linkero de Praef. urb. Ferr. latt. p. 21. exhibuimus. Gerlachius in ed. mai. priorem Donati lectionem secutus in minore de coniectura sua scripsit *in consultorem*: Debrossius dissolute dedit *n. tal. inc. non cons. vortissent, rerum pestem factura*. Quum dici nequeat *factura* infinitivus sit, an verbum aliquod finitum velut *erant* vel *videbantur* a grammatico omissum sit, non liquet utrum verba ipsius Sallustii sint, an sententiam alicuius viri contineant. In re obscura minime mihi probatur Linkeri suspicio l. l. proposita, ex Catuli aliqua epistola ad senatum, quam Sallustius Historiis inseruerit, Fragmentum esse petatum. Nam quod de illa epistola affert auctoritatem Frontonis p. 178. ed. Rom. (p. 122. ed. Mediol.), neque dicitur eo loco apud Sallustium illam legi, et multis de caussis probabile est in Historiis relatam non fuisse. Ceterum eandem verborum structuram habet etiam Tacit. Ann. XI, 37, 1. *Ni caedem (Messalinae) Narcissus properavisset, verterat perniciem in accusatorem*. De sententia ipsa cf. eund. lb. VI, 10, 2. *Laetius acceptum, sua exempla in consultores recidisse*. Sall.

58. Quae causa fuerat novandis rebus.
 59. Ad mutandum modo in melius servitium.
 60. Genua patrum advolvuntur.
 61. Cui nisi pariter obviam iretur.
 62. Ergo senati decreto serviundumne sit.
 63. More humanae cupidinis ignara visundi.

Hist. Fr. I, 51, 1. *Maxime vellem prava incepta consultoribus noxae esse.*

Fr. 58. [Cort. p. 1009. Gerl. ed. mai. Inc. 158. et min. I, 15. p. 184, 5. Debr. I, 17.] Serv. ad Virg. Aen. IV, 290. ubi poeta iisdem verbis usus est: *quae sit rebus causa novandis dissimulenta*. Ad seditiones Gracchanas referunt Debrossius et Gerlachius. Id fieri posse facile largimur, sed in toties repetito rerum novandarum studio res incertissima est.

Fr. 59. [Cort. p. 1008. Gerl. ed. mai. Inc. 136. ed. min. III, 71. p. 220, 7. Debr. III, 71. III, 146.] Serv. ad Virg. Aen. I, 281. De gladiatoribus Capuae ex ludo erumpentibus intelligit Debrossius, assentientem nactus Gerlachium in ed. min.; sed parum credibile, illos fugam ausos esse, ut servitium modo mutarent. Mihi verba vel tribuni alicuius vel ipsius Sallustii esse videntur de perfidia senatus vel nobilium querentis, quippe quorum consiliis, licet plebi speciose aliquid concederetur, non tolleretur eius servitium, sed modo in melius mutaretur.

Fr. 60. [Cort. p. 1008. Gerl. ed. mai. Inc. 131. ed. min. Inc. 39. p. 238, 7. Debr. I, 36. IV, 14.] Serv. ad Virg. Aen. I, 307. Videntur haec de legatis dicta, qui Romam venerant misericordiam patrum imploraturi contra iniurias, ab aliquo magistratu sibi illatas.

Fr. 61. [Cort. p. 1004. Gerl. ed. mai. Inc. 58. ad. min. Inc. 25. p. 237, 16. Debr. I, 78.] Donat. ad Ter. Eun. I, 2, 12. Haec de contentionibus civilibus et partibus in republica dicta esse satis patet ex dictione *obviam ire* frequenter a Sallustio de ea re usurpata; cf. Iug. V, 1. *Tunc primum superbiae nobilitatis obviam itum est.* ib. XIV, 25. *Ite obviam iniuriae.* XXII, 3. *Sceleri eius obviam isse.* XXXI, 4. *Obviam ire factionis potentiae animus subigit.* XLII, 1. *Nobilitas Gracchorum actionibus obviam ierat.* Hist. Fr. I, 45, 7. *Agendum atque obviam eundum est.* — Pariter Donatus dicit idem esse atque *similiter*, unde patet Sallustium in antecedentibus de alio dixisse, cuius conatus iam repressi fuerant.

Fr. 62. [Cort. p. 998. Gerl. ed. mai. Inc. 5. ed. min. I, 75. p. 196, 7. Debr. I, 81.] Donat. ad Ter. Andr. II, 2, 28.

64. Atque ea cogentes non coactos, scelestos magis quam miseros distringi.
 65. Dum inferior omni via grassaretur.
 66. Ut tanta repente mutatio non sine deo videretur.
 67. Fecit, ut nunciis confestim lugubribus.

Sequitur Incertorum *quinta* classis, quibus factum aliquod continetur, quod quo pertinuerit definiri non potest.

Fr. 63. [Deest apud Cort. et Debr. — Gerl. ed. mai. Vol. III. p. 148. n. 244. ed. min. III, 93. p. 224, 7.] Gell. IX, 12, extr. Eadem habet etiam Non. II, 465. p. 129, 20. Mercer., sed falso laudat ex Iugurthino bello, quo seducti sunt editores, ut Iug. locum c. XCIII, 3. *more ingeni humani cupido difficilia faciendi animum virtutem*, respici putarent, quem errorem ibi p. 496. satis redarguimus. Vitiose etiam Nonius *amore* praebet pro *more*. Quae causa Gerlachium impulerit, ut *tertio* libro Fragmentum insereret, non exputo; neque enim ex verbis ipsis, neque aliunde vel levissimum explanationis prodendae adiumentum peti potest.

Fr. 64. [Cort. p. 1007. Gerl. ed. mai. Inc. 110. ed. min. IV, 24. p. 227, 19. Debr. I, 37. IV, 13.] Donat. ad Ter. Heeyr. IV, 1, 21. Quoniam, quid significet *distringi*, constitui nequit, neque magis patet quo *ea* pertineat, aut de quibus auctor loquatur, omnis conatus haec verba interpretandi frustra est. Quare operae non est pretium Debrossii et Gerlachii alucinationes refellere.

Fr. 65. [Cort. p. 1007. Gerl. ed. mai. Inc. 105. ed. min. Inc. 30. p. 237, 20. Debr. II, 58. II, 61.] Macrob. de differ. et societ. gr. latinique verbi. p. 693. ed. Gronov. Gerlachius Vol. III. p. 133. verba sic interpretatur: „quum viribus infirmior omnia *tentaret*;“ sed incertissima sunt omnia, quum in singulis nullo pacto decerni possit, utrum proprie an translate dicta sint.

Fr. 66. [Cort. p. 1006. Gerl. ed. mai. Inc. 78. ed. min. II, 57. p. 204, 5. Debr. II, 130.] Donat. ad Ter. Eun. III, 2, 36. Eadem habet Serv. ad Virg. Aen. II, 632., sed sine *repente* voce. Quae mutatio intelligenda sit ineptum est definire velle, quamquam Debrossii et Gerlachii levitas pro explorato habet de Sertorianis militibus ante pugnam apud Saguntum repente magno animo accensis haec dicta esse. Ceterum Servius recte observat *deum* latiore sensu significare *numen divinum*, vel *vim summi numinis*.

Fr. 67. [Cort. p. 998. Gerl. ed. mai. Inc. 8. ed. min. Inc. 8 p. 237, 6. Debr. V, 19.] Charis. II, 14, 36. p. 116. Lindem. (p. 176. Putsch.).

Fr. 68. [Deest ap. Cort. et Debr. — Gerl. ed. mai. Vol. III. p.

68. Eo redeunte domum salutaretur apud aedem Bellonae.

69. Orion oritur [ut Sallustius dixit] iuxta solis aestivi pulsum.

70. Rebus supra vota fluentibus.

71. Maximis ducibus, fortibus strenuisque ministris.

72. Imbecilla est fortitudo, dum pendet.

73. Nubes foedavere lumen.

147. n. 239. ed. min. Inc. 65. p. 239, 12.] Intpr. Virg. a Maio editi p. 43. ad Aen. V, 80.

Fr. 69. [Cort. p. 1011. Gerl. ed. mai. Inc. 205. ed. min. Inc. 60. p. 239, 2. Debr. II, 94.] Serv. ad Virg. Aen. V, 626. Verba ipsa accurate ex Sallustio expressa non videntur, quem solis aestivi pulsum dixisse parum est probabile. Pulsus, si quid video, hic idem est atque ictus; quare sensus est: eodem fere tempore, quo solis ardores maximi sunt, Orion oritur. Res fortasse memorata fuit in expeditionis alicuius vel pugnae tempore constituendo.

Agmen claudunt Fragmenta ea, quibus vel constructiones modo, vel locutiones aut singula vocabula continentur.

Fr. 70. [Cort. p. 1005. Gerl. ed. mai. Inc. 74. ed. min. III, 101. p. 224, 17. Debr. II, 55. V, 1.] Serv. ad Virg. Aen. II, 169. In omnibus Sall. edd. contra Servii auctoritatem est *supra votum*. — *Fluere* quum sit *leni cursu ire*, *res fluere* dicuntur, quae bene *procedunt*, quam vim plerumque additum adverbium adiuvat; cf. Tacit. Hist. III, 48, 3. *Vespasianum cunctis supra vota fluentibus Cremonensis proelii nuntius assequitur*, qui locus aperte ex Sall. expressus est. Id. Ann. XV, 5, 2. *Nec praesentia prospere fluebant*. Cic. de Off. I, 26, 90. *In rebus prosperis et ad voluntatem nostram fluentibus superbiam — fugiamus*.

Fr. 71. [Cort. p. 1003. Gerl. ed. mai. Inc. 34. ed. min. I, 2. p. 182, 3. Debr. I, 2. IV, 92.] Diomed. II. p. 442. Putsch. Pro *ministris* Gerl. in ed. min. ex ingenio ridicule dedit *magistris*.

Fr. 72. [Cort. 1009. Gerl. ed. mai. Inc. 161. ed. min. Inc. 50. p. 238, 17. Debr. III, 76.] Schol. ad Stat. Theb. V, 384. Vulgo editur *incerta* pro *imbecilla*, contra codd. auctoritatem et perverso sensu. *Pendere* enim quum sit *incertum* sive *dubium esse*, vulgata scriptura ineptissima efficitur tautologia.

Fr. 73. [Cort. p. 1009. Gerl. ed. mai. Inc. 155. ed. min. Inc. 16. p. 237, 12. Debr. III, 28.] Serv. ad Virg. Aen. II, 286. *Foedare*

74. Soleas festinare.

75. Ad Iovis mandem nostra.

76. Nihil socordia claudebat.

77. Non poeniturum.

78. Volgus amat fieri.

79. [Primo mense veris dicitur novum ver, secundo adultum, tertio praiceps; sicut etiam Sallustius dicit ubique] nova aestas, adulta, praiceps.

lumen significat soli officere eumque obscurare. — Pessime Debrosius omisso *mubes* substantivo hoc Fragm. conglutinavit cum eo, quod posuimus libro III, 14.

Fr. 74. [Cort. p. 1009. Gerl. ed. mai. Inc. 144. ed. min. Inc. 43. p. 238, 11. Debr. V, 10.] Serv. ad Virg. Aen. XII, 425. Nullo sensu vulgo editur *solas festinate*, vel *solas festinare*, quamquam ex Servio vera verborum ratio facile cognoscitur, quippe qui *festinare* ad similitudinem loci Virgiliani „*arma properate viro*“ interpretatur *cito dare, celeriter praebere*. *Soleae* in convivio deponerentur, eoque finito rursus induerentur; cf. Heindorf. ad Horat. Sat. II, 8, 77. Ruperti Antiqq. rom. Vol. I. p. 362. Quare *soleas festinare* Sallustius dixisse videtur in narratione de convivio aliquo memorabili, convivis re improvisa ante solitum tempus excitalis.

Fr. 75. [Cort. p. 1007. Gerl. ed. mai. Inc. 108. ed. min. Inc. 31. p. 238, 1. Debr. II, 97. III, 8. V, 36.] Donat. ad Ter. Adolph. IV, 2, 43. *Ad Iovis* cum ellipsi *templum* vocis dictum, de quo usu v. annotata ad Catil. c. XLIX, 4. p. 230. Verba videntur legati alicuius Romam missi, qui postularet, ut ad Iovis, i. e. in Iovis templo mandata sua exponeret.

Fr. 76. [Cort. p. 1006. Gerl. ed. mai. Inc. 74. ed. min. Inc. 2. p. 237, 2. Debr. III, 62.] Donat. ad Ter. Eun. I, 2, 84. *De claudere* verbo v. ad Fr. III, 82, 25. III, 98.

Fr. 77. [Cort. p. 1004. Gerl. ed. mai. Inc. 61. ed. min. Inc. 5. p. 237, 4. Debr. I, 79.] Quintil. IX, 3, 12. *Poenitere* non impersonaliter usurpatum satis illustravimus ad Iug. c. CIV, 5. p. 568. cf. Fr. I, 53.

Fr. 78. [Cort. p. 1004. Gerl. ed. mai. Inc. 60. ed. min. Inc. 6. p. 237, 5. Debr. V, 54. V, 61.] Quintil. IX, 3, 17. De usu *amare* verbi v. annotata ad Iug. c. XXXIV, I. p. 203 sq.

Fr. 79. [Cort. p. 1011. Gerl. ed. mai. Inc. 212. ed. min. Inc. 63. p. 239, 7. Debr. II, 114. V, 27. V, 34.] Serv. ad Virg. Georg. I, 43. Verba vix pro Sallustianis haberi possunt, quippe quibus non certus locus respiciatur, sed dicendi modus in universum notetur.

80. Sanctus alia.
81. Aequare et terra.
82. Cornua occanuerunt.
83. Et continetur gravis.
84. Ne qua contumelia.
85. Fenoribus coopertus.

Fr. 80. [Cort. p. 1009. Gerl. ed. mai. Inc. 156. ed. min. I, 44. p. 185, 12. — Deest apud Debr.] Serv. ad Virg. Aen. III, 594. — v. ad Fr. I, 94.

Fr. 81. [Cort. p. 1007. Gerl. ed. mai. Inc. 112. Debr. IV, 27. — Deest ap. Gerl. ed. min.] Donat. ad Ter. Phorm. II, 1, 13. sic habet: „superiora ἀσύνδετα sunt, inferiora intermisit conjunctionibus. Sallustius: *nam quidem a Pyrrho, Hannibale; aequare et terra.*“ Ex quibus quinque priora verba desumpta esse ex Lepidi oratione Fr. I, 45, 4. *nam quid a Pyrrho, Hannibale, Philippoque et Antiocho defensum est aliud*, recte suspicati sunt Ciaconius et Carrio, *quid* interrogativo in *quidem* corrupto. Postrema, quibus quid facerent editores non habuerunt, mihi videntur ab illis plane sciungenda, quippe quibus ex alio loco petitis Donatus uteretur, ut verba copulativā particulā iuncta exemplo illustraret. In Sall. edd. locus, uti apud Donatum est, vulgatur.

Fr. 82. [Deest apud Cort., Gerl. ed. mai. et min., et Debr.] Serv. ad Virg. Georg. II, 384. — cf. ad I, 69.

Fr. 83. [Deest apud Cort., Gerl. ed. mai. et min., et Debr.] Non. IV, 284. p. 315, 5. Mercer. — cf. ad II, 86.

Fr. 84. [Deest apud Cort., Gerl. ed. mai. et Debr. — Gerl. ed. min. Inc. 66. p. 239, 13.] Donat. ad Ter. Eun. IV, 7, 1.

Fr. 85. [Deest apud Cort. et Debr. — Gerl. ed. mai. Vol. III. p. 148. n. 242. ed. min. Inc. 62. p. 239, 14.] Gell. IV, 17, 6. Idem II, 17, 7. tradit his verbis et Catonem usum esse et Sallustium, recteque Linkerus de Prooem. Historr. p. 30. hunc locum iis annumerandum censet, quibus Sallustius Catonem imitando expresse- rit. Qui hoc Fragmentum ex Catil. c. XXIII, 1. desumptum censuerunt, ubi legitur *Q. Curius flagitiis atque facinoribus coopertus*, eamque ob causam apud Gellium *facinoribus pro fenoribus* scribi voluerunt, eos inconsulto agere recte monuit Dietschius ad Cat. I. I. p. 90. *Coopertus* idem docet translate dici de iis, quibus praeter modum ignominiae ac turpitudinis notae iniustae sunt, aut qui praeter modum gravi aliqua re vexantur; cf. Cic. in Verr. I, 4, 9. *Si qui istum, tot, tantis, tam nefariis sceleribus coopertum, iurati sententia sua liberarint.* Liv. XXXIX, 15, 14. *Hi, cooperti*

86. Senecta iam aetate.
87. Aquis hiemantibus.
88. Luces.
89. Vices.
90. Aliaque propter.
91. Cuncta potiundi.

stupris suis alienisque pro pudicitia coniugum ac liberorum vestrorum ferro decernent? Sall. Jug. c. XIV, 11. *Me — inopem et coopertum miseris effecit.*

Fr. 86. [Deest apud Cort. — Gerl. ed. mai. Vol. III. p. 148. n. 246. ed. min. Inc. 70. p. 239, 16. Debr. II, 140.] Serv. ad Virg. Aen. XI, 165. Falso nonnullis haec verba ex Fragm. II, 50, 2. petita videri, ibi iam monitum est. De Q. Metello Pio intelligit Debrossius, ratus eum a Sallustio vituperari, quod vergente iam aetate ad luxuriam pronior fuerit; v. Fr. II, 29. Nobis, si de Metello illa dicta sunt, probabilius videtur, eum propter aetatem minusabilem ad bellum contra Sertorium administrandum dici, ut aliquoties significat Plutarchus, velut in Pomp. c. 17, in., in Sertor. c. 13, in.; natus autem fuit fere anno 130. a. Chr. n., ut patet ex Jug. c. LXIV, 4. Res tamen nimis incerta est. — *Senectus* adiectivum valet *senio confectus*; cf. Fr. IV, 64.

Fr. 87. [Deest apud Cort., Gerl. ed. mai. min. et Debr.] Senec. Ep. 114. *Hiemare Sallustio est gelu concreescere.*

Fr. 88. [Cort. p. 1004. Gerl. ed. mai. Inc. 50. ed. min. Inc. 73. p. 239, 18. Debr. IV, 60.] Serg. ad Don. art. sec. p. 1845. ed. Putsch. *Luces* utrum Sallustius dixerit pro *diebus* an pro *luminibus*, ex nudo vocabulo colligi non potest.

Fr. 89. [Cort. p. 1011. Gerl. ed. mai. Inc. 210. ed. min. Inc. 61. p. 239, 4. Debr. V, 31.] Serv. ad Virg. Aen. II, 433. Valde incertum est, num hoc vocabulum ita apud Sall. lectum fuerit; Servius enim „*vices*, inquit, i. e. pugnas, quia per vicissitudinem pugnabatur, ut et Sallustius docet.“ Quae verba ita comparata sunt, ut grammaticus tantummodo respicere videatur ad id genus pugnae, quod Fragm. Inc. 21. describitur.

Fr. 90. [Deest apud Cort., Gerl. ed. mai. et Debr. — Gerl. ed. min. Inc. 75. p. 239, 20.] Arusian. v. *propter*, p. 255. Lind. haec falso ex Iugurtha laudat, ubi non leguntur.

Fr. 91. [Deest apud Cort., Gerl. ed. mai. et Debr. — Gerl. ed. min. Inc. 76. p. 239, 21.] Arusian. v. *potitur*, p. 251. Lind. Haec quoque verba ex Iugurtha laudata ibi non comparent. De accusa-

92. Visuros.

93. Duci probare.

94. Alis alibi stantes omnes tamen advorsis volneribus conciderunt.

tivo interdum cum *potior* verbo coniuncto v. annotata ad Lug. c. XXV, 10. p. 153.

Fr. 92. [Deest ap. Cort., Gerl. ed. mai., min. et Debr.] Quintil. IX, 3, 12. qui Sallustium tradit *visuros* dixisse pro *ad videndum missos*, parum accurate *mittendi* notionem *videre* verbo infert. Participio futuri activi quum non solum significetur is, qui aliquid agere *vult*, sed etiam cui aliquid agendum est, *visuri* significant, qui *videre deberent*, quod sensu sane non multum discrepat a Quintiliani interpretatione.

Fr. 93. [Deest apud Cort., Gerl. ed. mai., min. et Debr.] Quintil. IX, 3, 12.

Fr. 94. [Deest apud Cort., Gerl. ed. mai. et Debr. — Gerl. ed. min. Inc. 56. p. 238, 21.] Diomed. p. 323. Putsch., ex quo hunc locum repetiit Charis. II, 3, 5. p. 92. Lindem. (p. 133. Putsch.). Valde tamen dubium est, num verba ex Historiis sint. Nam quum in Catil. c. LXI, 3. haec legantur: *pauci, quos medios cohors praetoria disiecerat, paullo divorsius, sed omnes tamen advorsis volneribus conciderant*, non solum quinque postrema verba prorsus congruunt, sed tria quoque priora apud Diomedem eundem fere sensum habent, qui in Catilina inest in verbis *pauci paullo divorsius*. Serupulum tamen iniicit *alis* pronomen, propter quod Diomedes hunc locum attulit, demonstraturus Sallustium quoque ita dixisse pro *aliis*, de qua prisca pronominis forma, a Lucretio aliquoties adhibita, v. Forbiger. ad Lucret. I, 264. p. 184. Nisi igitur statuas Diomedem nescio quo pacto in mirabilem errorem de *alis* voce inductum ex Catilina illa verba mutata protulisse, nihil aliud relinquitur, quam ut credamus Sallustium in Historiis de simili re iisdem verbis usum esse, quae iam in Catilina posuerat.

INDEX FRAGMENTORUM ALPHABETICUS.

A.

A Dario Artabanes. II, 53.
 A Ti. Graccho seditiones. I, 14.
 Ab urbe Teio. v. Anaereon lyricus.
 Ac tum maxume. III, 89.
 Ad Corycum. v. Iter vortit.
 Ad Cyzicum perrexit. III, 15.
 Ad hoc pauca. II, 65.
 Ad hoc rumoribus. II, 36.
 Ad Iovis mandem. Inc. 75.
 Ad mutandum modo. Inc. 59.
 Ad Olympum. I, 79.
 Ad Siciliam vergens. IV, 34.
 Adeo illis ingenita. V, 1.
 Aenum et Maroneam. Inc. 38.
 Aequore et terra. Inc. 81.
 Agreste. I, 119.
 Aliaque propter. Inc. 90.
 Alis alibi stantes. Inc. 94.
 Amisumque assideri. IV, 1.
 Anaereon lyricus. III, 44.
 Animi immodicus. I, 113.
 Antequam egressus. II, 33.
 Antonius triumviri. v. Qui orae.
 Anxius animi. IV, 75.
 Apertae portae. III, 74.
 Apollinis filio. II, 8.
 Apud Cordenos amomum. IV, 18.
 Apud latera. Inc. 19.
 Apud Lete oppidum. I, 81.
 Apud Mutinam. I, 52.
 Apud Praeneste. I, 30.
 Aquis hiemantibus. Inc. 87.
 A quo Artabanes. v. A Dario.
 Ardeat omnis. I, 67.
 Argentum mutuum. II, 94.
 Aristaeus post laniatum. II, 7.
 At Cn. Lentulus. IV, 50.
 At discordia. I, 10.
 At illi quibus. II, 67.
 At inde nulla. I, 99.
 At Lucullum regis. III, 38.
 At Lucullus audito. V, 12.
 At Metellus in ulteriore. v. Sed Metellus.

At Metellus in ulteriorem. II, 29.
 At Oppius postquam. III, 38.
 At per omnem. I, 66.
 At Sertorius. Inc. 2.
 Atque ea cogentes. Inc. 64.
 Atque edita undique. III, 18.
 Atque eos a tergo. Inc. 30.
 Atque eum Curio. III, 54.
 Atque hiavit humus. IV, 51.
 Atque ipse cultus. Inc. 47.
 Atque omnis Italia. I, 16.
 Audaciter. II, 101.
 Avidior modo. IV, 44.
 Avidis ita promptisque. II, 25.
 Ἀγίλις πόλις Διβύνης. I, 121.

B.

Belli sane sciens. II, 91.
 Bellum quibus posset. I, 25.

C.

C. Verres littora. IV, 31.
 Cales civitas est. Inc. 3.
 Camisos. IV, 9.
 Canina facundia. II, 46.
 Capys Campaniam. II, 11.
 Carbo turpi. I, 32.
 Cares insulani. I, 78.
 Castra sine. v. Ita castra sine.
 Castella custodias. III, 42.
 Castrisque collatis. III, 17.
 Cato romani. I, 2.
 Cavete ab imperatore. III, 2.
 Celtiberi se regibus. II, 20.
 Ceteri negotia. V, 8.
 Charybdis mare vorticosum. IV, 37.
 Charybdis quod. ibid.
 Charybdis quae. ibid.
 Circumventi a dextera. II, 70.
 Citra Padum. III, 81.
 Clausi lateribus. IV, 65.
 Clementia et probitas. I, 45.
 Collegam minorem. IV, 54.
 Collegamque eius Octavium. III, 83.
 Conturbatione claudit. III, 98.
 Communem habitum. Inc. 46.

Concedit in valle. Inc. 8.
 Consili aeger. IV, 76.
 Contra ille calvi. III, 96.
 Copiis integra. II, 99.
 Coria recens detracta. IV, 23.
 Cornua oceanuerunt. Inc. 82.
 Cosa. I, 54.
 Cossinius in proxima. III, 75.
 Crassus obtrectans. IV, 62.
 Crebritate fluctuum. III, 52.
 Creta altior est. III, 61.
 Creta medio. v. Longe a continenti.
 Cui nisi pariter. Inc. 61.
 Cui nomen oblivionis. I, 75.
 Cuius advorsa voluntate. I, 28.
 Cuius duas insulas. v. Traditur fugam.
 Cultu corporis. IV, 4.
 Cuncta potiundi. Inc. 91.
 Copientissimus legis. V, 15.
 Curetes, quia principes. III, 64.
 Curio Vulcanaliorum. IV, 70.
 Curionem quaesivit. I, 55.
 Curribus falcatis. III, 12.
 Curubis. I, 43.

D.

Daedalus ex Sicilia. II, 5.
 Daedalus primum. II, 6.
 Dardania a rege. III, 33.
 De pecore. v. Coria recens.
 De praefecto urbis. I, 90.
 Dederores multique. III, 91.
 Dein campi Themiscyri. III, 46.
 Dein Cotta in hunc. II, 50.
 Dein lenita iam. III, 95.
 Demissis partem. IV, 49.
 Diei medio. II, 102.
 Dissidere inter se. IV, 40.
 Divorsa uti solet. III, 78.
 Doctus militiam. I, 111.
 Dolia quum sub. IV, 29.
 Domitium proconsulem. I, 71.
 Dubitavit acie pars. I, 107.
 Dubium an insula. II, 81.
 Dubius consili. III, 99.
 Duoi probare. Inc. 93.
 Dum inferior. Inc. 65.
 Dum paullatim suis. III, 71.
 Duos quam maximos. III, 20.

E.

E muris canes. II, 60.
 Ea continentia. v. Vir gravis.
 Ea paucis, quibus. I, 102.
 Eam deditionem. II, 84.

Earum aliae paullam. I, 60.
 Egregius militiae. I, 112.
 Eo redeunte domum. Inc. 68.
 Eodem anno. II, 41.
 Eodem tempore. v. Et eodem tempore.
 Equi sine rectore. I, 98.
 Equis et armis decoribus. III, 11.
 Equis paria operimenta. IV, 17.
 Equo atque armis. Inc. 53.
 Ergo senati decreto. Inc. 62.
 Et continetur gravis. Inc. 83.
 Et Diponem validam. I, 74.
 Et ei magna voce. I, 58.
 Et forte in navigando. III, 88.
 Et in procliis. V, 5.
 Et eodem tempore. III, 80.
 Et Marius victus. I, 31.
 Et Metello procul. I, 24.
 Et mox Fufidius. I, 68.
 Et numeri eorum. I, 70.
 Et onere turrium. III, 24.
 Et Perpernam forte. III, 5.
 Et Poeni ferunt. II, 90.
 Et relatus inconditae. I, 38.
 Et stationes sub. I, 83.
 Et uxori. v. Qui uxori eius.
 Etruria omnis. I, 48.
 Ex insolentia avidus. Inc. 43.
 Ex parte cohortium. Inc. 9.
 Ex quo tempore maiorum. I, 12.
 Exaudiri que sonus. III, 97.
 Exercitum argento. Inc. 33.
 Exercitum dimisit. IV, 52.
 Exercitum maiorum. Inc. 17.
 Exuant armis. III, 68.
 Eum atque Metrophanem. III, 8.

F.

Fannio veritatem. I, 3.
 Fecit ut nunciis. Inc. 67.
 Fenoribus cooperatus. Inc. 85.
 Fessus in Pamphylia. II, 39.
 Festinantibus in summa. IV, 25.
 Fine inguinum. III, 94.
 Frugum pabulique. II, 92.
 Fugam maturabat. I, 115.

G.

Gens raro egressa. I, 87.
 Genua patrum. Inc. 60.
 Genus armis ferox. II, 79.
 Genus hominum vagum. II, 78.
 Genus militum suetum. II, 77.
 Germani interfectum. III, 57.
 Geryonis. II, 9.

Getae sunt. v. Mysii, quos.
 Graviore bello. Inc. 16.
H.
 Haec postquam Varro. II, 88.
 Haud impigre. IV, 45.
 Hi locorum pergnari. IV, 22.
 Hi saltibus occupatis. II, 35.
 Hi sunt, qui secundum. Inc. 56.
 Hispaniam sibi. I, 59.
 Hispanorum morum fuisse. II, 19.
 Hostes oppressi. Inc. 18.
 Hunc igitur. III, 4.

I.

Iam repente. Inc. 37.
 Ibi Fimbriana. II, 58.
 Ibi triennio. III, 66.
 Ichnusa. II, 3.
 Ictu eorum. II, 72.
 Id bellum excitabat. I, 44.
 Idem fecere Octavius. I, 89.
 Igitur discubuerunt. III, 3.
 Igitur introrsus. III, 43.
 Igitur legiones. IV, 43.
 Igitur venditis. I, 36.
 Igni torrens. III, 77.
 Ille Conisturgim. Inc. 36.
 Ille festinat. II, 68.
 Illi tertio mense. III, 9.
 Illo profectus. I, 86.
 Illum raptis forum. I, 76.
 Imbecilla est fortitudo. Inc. 72.
 Immane quantum. II, 70.
 Impediebant iussa. Inc. 23.
 Implicatae rates. IV, 30.
 Imperi prolatandi. IV, 8.
 Impotens et nimius. IV, 74.
 In hunc modum. v. Dein Cotta.
 In Hispaniam versus. Inc. 35.
 In nuda iniecta. Inc. 25.
 In ore gentibus. v. Ut in ore.
 In peste describenda. III, 27.
 In quis notissimus. IV, 48.
 In quis longissimo. Inc. 44.
 In secunda festinas. Inc. 10.
 In Sicilia est Enceladus. v. Otus in Creta.
 In silva Sila. IV, 28.
 Incidere in colonos. III, 76.
 Inde ortus sermo. I, 27.
 Ingens ipse. III, 10.
 Infrequentem stationem. IV, 66.
 Insanum aliter. I, 40.
 Insolens vera. IV, 6.

Insulas fortunatas. I, 62.
 Inter arma civilia. Inc. 42.
 Inter laeva moenium. II, 24.
 Inter recens domitas. III, 31.
 Introrsus prima. v. Igitur introrsus.
 Ipse animi. II, 93.
 Ipsum mare Ponticum. III, 51.
 ... is saevitia. Qua re. II, 49.
 Ita castra sine. IV, 3.
 Ita fiducia. II, 87.
 Ita sperat illam. Inc. 27.
 Italiae plana. IV, 32.
 Italiae Siciliam. IV, 35.
 Itaque Sertorius. I, 64.
 Itaque Servilius. I, 77.
 Iter vorit ad Corycum. I, 80.
 Itineris eorum. v. Et numeri eorum.
 Iussu Metelli. I, 69.

L.

L. Hostilius Dasianns. IV, 60.
 Lata autem ideo. III, 50.
 Legiones Valerianae. V, 14.
 Lenaeus Sallustium. Inc. 41.
 Lepidum poenitentem. I, 53.
 Liberis eius avunculus. I, 96.
 Libertatis insueti. I, 114.
 Locum editorem. I, 100.
 Locum nullum. III, 69.
 Longe a continenti. III, 60.
 Lucas. Inc. 88.
 Lucullus pecuniam. V, 11.
 Lusitaniae gravem. Inc. 34.
 Luxo pede. V, 2.
 Lyciae Pisidiaequae. II, 40.

M.

M. Antonius perdundae. III, 65.
 M. Lepido cum omnibus. I, 56.
 M. Lollius Palicanus. IV, 57.
 Magna gloria tribunus. I, 57.
 Magna vis hominum. I, 49.
 Magnam exorsus. IV, 73.
 Magnis operibus perfectis. I, 84.
 Male iam assuetum. III, 84.
 Manus ferreas. III, 22.
 Marius, cui fracta. v. Ut in M. Mario.
 Marius invita matre. I, 29.
 Maturaverunt exercitum. I, 85.
 Maurique, vanum genus. I, 63.
 Maxime vellem. I, 51.
 Maximeque ferocia. v. Quis rebus Sulla.
 Maxumis ducibus. Inc. 71.
 Mesopotameni homines. IV, 12.

Milliæ periti. I, 110.
Mithridates corpore. II, 56.
Mithridates et fratrem. II, 55.
Modestus ad omnia. II, 85.
Modico quoque. Inc. 45.
Moenibus deturbat. II, 100.
Morbi graves. III, 28.
More equestris proelii. Inc. 21.
More humane. Inc. 63.
Mox tanta flagitia. I, 34.
Multique commeatus. II, 48.
Multisque suspicionibus. IV, 56.
Multitudini ostendens. IV, 58.
Multos tamen. Inc. 50.
Muros successerat. III, 93.
Murum ab angulo. II, 82.
Mysii quos. IV, 46.

N.

Nam a primordio. I, 7.
Nam procul. II, 80.
Nam qui enare. III, 25.
Nam quidem Pyrrho. v. Aequore et terra.
Nam si in Pompeio. V, 20.
Nam speciem. III, 49.
Nam Sullæ dominationem. Inc. 48.
Nam Sullam consulem. II, 62.
Nam talia incepta. Inc. 57.
Nam tertia tunc. III, 14.
Namque hia præter. III, 90.
Namque omnium. III, 48.
Namque primum Iasonem. IV, 21.
Naphthas. IV, 13.
Narbone per concilium. II, 16.
Ne illa tauro. II, 14.
Ne inrumiendi. IV, 77.
Ne qua contumelia. Inc. 84.
Ne simplici quidem. III, 29.
Neque apud Sall. II, 51.
Neque detrusus. I, 101.
Neque est offensus. Inc. 49.
Neque inermis. II, 73.
Neque me divorsa. I, 6.
Neque se recipere. I, 97.
Neque iam sustineri. III, 35.
Neque subsidiis. II, 64.
Neque virgines. II, 18.
Neu quis miles. Inc. 15.
Nexuit catenæ. I, 23.
Nihil esse de republica. I, 22.
Nihil ob tantam. I, 37.
Nihil socordia. Inc. 76.
Nisi qua flumen. II, 38.

Nisi quum ira. I, 95.
Nobis primæ dissensionis. I, 8.
Noctu diuque. II, 63.
Nomenque Danubium. III, 55.
Non poeniturum. Inc. 77.
Non repugnantibus modo. Inc. 26.
Non tu seis. III, 37.
Nos in tanta. I, 5.
Nova æstas. v. Primo mense veris.
Nubes foedavere. Inc. 73.
Numeroque præcians. I, 103.

O.

Obviam fuere. II, 95.
Obviam ire. I, 91.
Occupatusque collis. I, 72.
Occurrere duci. II, 21.
Octavium mitem. v. Collegamque eius.
Omnes, qui circum. II, 83.
Omnes, qui secundis rebus. IV, 19.
Omnes, quibus senecto. IV, 64.
Omnia sacra corpora. II, 74.
Omnia Italia. IV, 33.
Omnium partium. I, 13.
Omnium fluminum. III, 56.
Orbe terrarum. II, 97.
Orion oritur. Inc. 69.
Ostia. Inc. 40.
Otus in Creta. III, 62.

P.

Pactione amisso. Inc. 51.
Parte consumpta. III, 7.
Parva legio flumen. II, 66.
Paucos saltum. I, 116.
Paullulum requietis. Inc. 7.
Pelorum promontorium. IV, 39.
Peractis septuaginta. V, 4.
Pereulsis et animi. III, 92.
Perperna tam paucis. I, 41.
Perrexere in Hispaniam. II, 15.
Philippus, qui. I, 50.
Pluteos rescindit. IV, 15.
Pompeius cum alacribus. II, 17.
Pompeius devictis. IV, 53.
Pompeius oris improbi. v. Lenaus.
Post defectionem. I, 17.
Post reditum eorum. III, 85.
Post ubi fiducia. II, 96.
Postquam egressus. III, 36.
Postquam remoto. I, 11.
Postremo ipsos. I, 21.
Pressi undique. Inc. 32.
Primam modo lapydiam. II, 42.
Primo acrem. III, 27.

Primo incidit forte. II, 75.
Primo mense veris. Inc. 79.
Primos Cretenses. III, 63.
Primum Graecorum. III, 32.
Profectionem festinantes. I, 117.
Profectus quidam Ligus. Inc. 20.
Prohibet nocere. V, 3.
Proximum Sallustius. III, 45.
Prudens omnium. I, 93.
Publiusque Lentulus. II, 47.
Pyrrhus interemptus. Inc. 54.

Q.

Qua tempestate. III, 53.
Quae caussa fuerat. Inc. 58.
Quae eis paucos. III, 70.
Quae pacta in conventionem. Inc. 24.
Quae pecunia. II, 37.
Quaesere. I, 120.
Quam maxumis. IV, 10.
Quarum unam. III, 41.
Quasi par in oppido. III, 26.
Quem ex Mauretania. II, 31.
Quem trans stagnum. III, 19.
Qui nullo certo. III, 73.
Qui praegrediebantur. IV, 16.
Qui orae maritumae. III, 59.
Qui praetores facibus. IV, 69.
Qui proximi loca. IV, 67.
Qui quidem mos. IV, 59.
Qui uxori eius. V, 9.
Quia corpore et lingua. II, 45.
Quibus de causis. V, 16.
Quietam a bellis. I, 106.
Quin lenones. I, 46.
Quippe vasta Italia. I, 19.
Quirites! Multa mihi. v. Dein Cotta.
Quid a Sertorio. II, 22.
Quis in praesens. IV, 72.
Quis rebus Sulla. I, 20.
Quo cupidius in ore. Inc. 29.
Quo patefactum est. I, 39.
Quod ubi frustra. III, 86.
Quos advorsum multi. II, 57.
Quos inter maxime. I, 108.
Quum arae et alia. I, 26.
Quum interim lumine. IV, 42.
Quum murum hostium. I, 105.
Quum multa dissereret. II, 89.
Quum praedixero. II, 1.
Quum Sertorius. Inc. 1.

R.

Radicem montis. Inc. 6.
Rebus supra vota. Inc. 70.

Recens scripsit. I, 4.
Receptis plerisque signis. II, 23.
Regem avorsabantur. V, 7.
Regressi ad faciliores. Inc. 22.
Religione Volcanaliorum. IV, 71.
Repente incautos. Inc. 12.
Repulsus a Lete. I, 82.
Res populi romani. I, 1.
Res romana plurimum. I, 9.
Revorsi postero die. IV, 26.
Rumore primo. I, 109.
Ruuntque pars magna. II, 59.
Rursus inmenta nacti. IV, 24.

S.

Saepe celebritatem. V, 17.
Saguntini fide. II, 27.
Saguntium. II, 28.
Sallustius auctor. IV, 11.
Sallustius duces laudat. III, 16.
Sallustius Scyllam saxum. IV, 36.
Sallustius vanos Mauros. Inc. 39.
Sallustius ait. v. Hispanorum morem.
Σαλουστῖος μὲν οὖν φησι. V, 10.
Σαλουστῖον δὲ θανατώσω. III, 30.
Sanctus alia. Inc. 80.
Sanctus aliter. I, 94.
Sane bonus ea. V, 19.
Sapor iuxta. IV, 41.
Sardes Hercule. II, 4.
Sardinia in Africo. II, 2.
Saxaque ingentia. III, 23.
Scalas pares. IV, 14.
Scythae nomades. III, 47.
Se eius opera. III, 40.
Se regibus. v. Celtiberi se regibus.
Sed ipsi ferunt. II, 13.
Sed Metellas in vulnere. II, 26.
Sed Metellus in ulteriore. II, 30.
Sed Mithridates extrema. II, 54.
Sed Pompeius a prima. III, 6.
Sed ubi ille. V, 13.
Sed ubi tempore. Inc. 11.
Senecta iam ætate. Inc. 86.
Sertorius portis. I, 73.
Serum enim bellum. III, 13.
Sestertium tricies. IV, 61.
Si advorsus vos. III, 1.
Si nihil aute. IV, 55.
Si Quirites parum. III, 82.
Sic vero quasi. I, 88.
Simul eos et cunctos. IV, 2.
Simul immanis. III, 72.
Simulans sibi alvum. I, 42.

Sin vis obsistat. III, 67.
 Soleas festinare. Inc. 74.
 Solis viis. I, 118.
 Sorte ductos. IV, 27.
 Speciem captae urbis. Inc. 4.
 Staphylus primus. Inc. 55.
 Stobos. II, 43.
 Stolidae castra. IV, 68.
 Suos equites. II, 71.
 Suspectusque fuit. IV, 63.
 Σύλλας οὐτε νέος ὄν. I, 32.

T.

Tantum antiquitatis. I, 15.
 Tarrhos. II, 12.
 Tartessum Hispaniae. v. Ut alii tradiderunt.
 Tenuit Lucullus. IV, 5.
 Tergis vinciebant. Inc. 14.
 Terror hostibus. II, 69.
 Tetrarchas regesque. IV, 7.
 Titurium legatum. II, 34.
 Togam paludamento. Inc. 31.
 Tota autem insula. III, 34.
 Traditur fugam. I, 61.
 Transgressos omnis. I, 65.
 Triplici fluctu. IV, 38.
 Troiano tempore. II, 10.
 Tum vero Bithyni. IV, 20.
 Tum vero Eruasi. I, 18.
 Turbium motus. V, 6.
 Turman equitum. II, 61.
 Tyranumque et Cinnam. Inc. 52.

U.

Ubi eum tota. v. Se eius opera.
 Ubi multa nefanda. Inc. 28.
 Ubi se laniata. v. Charybdis mare.
 Unde pons. III, 21.
 Unus constitit. III, 79.
 Ut actione desisteret. II, 44.
 Ut alii tradiderunt. II, 32.
 Ut in M. Mario. I, 35.
 Ut in ore gentibus. I, 92.
 Ut res magis. Inc. 5.
 Ut Sullani fugam. I, 33.
 Ut sustinere corpora. III, 87.
 Ut tanta repente. Inc. 66.
 Uti Lepidus et Catulus. I, 47.

V.

Vacuum istam. I, 104.
 Ventis per cava. II, 52.
 Vespera. II, 98.
 Vestes de pellibus. III, 58.
 Vices. Inc. 89.
 Victoriam incremento. v. Sall. duces laudat.
 Video indigentiam. V, 18.
 Vir gravis et. II, 86.
 Virgilius in peste. III, 27.
 Victuti satis. Inc. 13.
 Visuros. Inc. 92.
 Vizo. IV, 47.
 Volgus amat fieri. Inc. 78.

ORDO FRAGMENTORUM

EDITIONIS CORTIANAE, GERLACHIANAE MAIORIS ET
 KRITZIANAE INTER SE COMPARATUS.

Ed. Cort.	Ed. Gerl. m.	Ed. Kritz.	Ed. Cort.	Ed. Gerl. m.	Ed. Kritz.
p. 933.	I, 1.	I, 1.	p. 953.	I, 22.	I, 91.
" "	" 2.	" 2.	" "	" 23.	" 53.
" "	" 3.	" 3.	" "	" 24.	" 88.
" "	" 4.	" 5.	" "	" 25.	" 93.
" 934.	" 5.	" 6.	" 954.	" 26.	" 84.
" "	" 6.	" 7.	" "	" 27.	" 71.
" "	" 7.	" 8.	" "	" 28.	" 94.
" "	" 8.	" 9.	" "	" 29.	" 87.
" 935.	" 9.	" 10.	" "	" 30.	" 95.
" "	" 10.	" 11. 12.	" "	" 31.	" 85.
" "	" 11.	" 36.	" "	" 32.	" 86.
" 936.	" 12.	" 44.	" "	" 33.	" 96.
" "	" 13.	" 20.	" "	" 34.	" 37.
" "	" 14.	" 46.	" "	" 35.	" 40.
" "	" 15.	II, 79.	" "	" 36.	" 4.
" 937.	" "	I, 45.	" "	" 37.	" 118.
" 938.	" "	" "	" "	" 38.	" 69.
" 939.	" "	" "	" "	" 39.	" 23.
" 940.	" "	" "	" "	" 40.	" 111.
" 941.	" "	" "	" "	" 41.	" 97.
" 942.	" "	" "	" "	" 42.	" 98.
" 943.	" "	" "	" "	" 43.	" 72.
" 944.	" "	" "	" 955.	" 44.	" 99.
" "	" 16.	" 18.	" "	" 45.	" 119.
" "	" 17.	" 55.	" "	" 46.	" 67.
" "	" 18.	" 50.	" "	" 47.	" 74.
" 945.	" 19.	" 51.	" "	" 48.	" 64.
" 946.	" "	" "	" "	" 49.	" 65.
" 947.	" "	" "	" "	" 50.	" 60.
" 948.	" "	" "	" "	" 51.	" 100.
" 949.	" "	" "	" "	" 52.	" 68.
" 950.	" "	" "	" "	" 53.	Inc. I.
" 951.	" "	" "	" "	" 54.	I, 70.
" 952.	" "	" "	" "	" 55.	" 77.
" 953.	" "	" "	" "	" 56.	" 79.
" "	" 20.	" 47.	" 956.	" 57.	" 80.
" "	" 21.	" 56.	" "	" 58.	" 81. 75.
" "	" "	" "	" "	" 59.	" 82.
" "	" "	" "	" "	" 60.	" 52.

Ed. Cort.	Ed. Gerl. m.	Ed. Kritz.	Ed. Cort.	Ed. Gerl. m.	Ed. Kritz.
p. 956.	I, 61.	I, 30.	p. 959.	II, 32.	II, 86.
" "	" 62.	II, 102.	" "	" 33.	" 83.
" "	" 63.	I, 106.	" "	" 34.	" 90.
" "	" 64.	" 110.	" 960.	" 35.	" 45.
" "	" 65.	" 73.	" "	" 36.	" 101.
" "	" 66.	" 101.	" "	" 37.	" 58.
" "	" 67.	" 107.	" "	" 38.	" 100.
" "	" 68.	" 108.	" "	" 39.	" 60.
" "	" 69.	" 109.	" "	" 40.	" 36.
" "	" 70.	" 89.	" "	" 41.	" 29.
" "	" 71.	" 26.	" 961.	" "	" "
" "	" 72.	" 21.	" "	" 42.	" 59.
" "	" 73.	" 102.	" "	" 43.	" 21.
" "	" 74.	" 41.	" "	" 44.	" 25.
" "	" "	" "	" 962.	" 45.	" 26.
" 957.	II, 1.	II, 2.	" "	" 46.	" 75.
" "	" "	" 3.	" "	" 47.	" 65.
" "	" 2.	" 81.	" "	" 48.	" 74.
" "	" 3.	" 62.	" "	" 49.	" 71.
" "	" 4.	" 80.	" "	" 50.	" 72.
" "	" 5.	" 95.	" "	" 51.	" 70.
" "	" 6.	" 97.	" "	" 52.	" 30.
" "	" 7.	" 77.	" "	" 53.	" 70.
" "	" 12.	" 24.	" "	" 54.	" 67.
" "	" 13.	" 87.	" "	" 55.	" 82.
" "	" 8.	" 33.	" "	" "	" "
" 958.	" 9.	" 93.	" "	III, 1.	III, 97.
" "	" 10.	" 90.	" "	" 2.	" 78.
" "	" 14.	" 41.	" 963.	" 3.	" 79.
" "	" 11.	" 96.	" "	" 4.	" 84.
" "	" 15.	" 13.	" "	" 5.	" 98.
" "	" "	" "	" "	" 6.	" 26.
" "	" 16.	" 14.	" "	" 7.	" 11.
" "	" "	" 5.	" "	" 8.	" 91.
" "	" 17.	" 31.	" "	" 9.	" 96.
" "	" 18.	" 57.	" "	" 10.	" 7.
" "	" 19.	" 44.	" "	" 11.	" 1.
" "	" 20.	" 98.	" 964.	" "	" "
" "	" 21.	" 94.	" 965.	" "	" "
" "	" 22.	" 84.	" 966.	" "	" "
" 959.	" 23.	" 38.	" "	" 12.	" 90.
" "	" 24.	" 92.	" "	" 13.	II, 35.
" "	" 25.	" 18.	" "	" 14.	III, 35.
" "	" 26.	" 85.	" "	" 15.	" 89.
" "	" 27.	" 63.	" "	" 16.	" 88.
" "	" 28.	III, 38, II, 48.	" 967.	" 17.	" 8.
" "	IV, 21.	IV, 21.	" "	" 18.	" 20.
" "	II, 29.	II, 32.	" "	" 19.	" 25.
" "	" 30.	" 64.	" "	" 20.	" 14.
" "	" 31.	" 73.	" "	" 21.	I, 76.

Ed. Cort.	Ed. Gerl. m.	Ed. Kritz.	Ed. Cort.	Ed. Gerl. m.	Ed. Kritz.
p. 967.	III, 22.	III, 82.	p. 983.	IV, 12.	IV, 19.
" 968.	" "	" "	" 984.	" "	" "
" 969.	" "	" "	" 985.	" "	" "
" 970.	" "	" "	" 986.	" "	" "
" 971.	" "	" "	" 987.	" "	" "
" 972.	" "	" "	" 988.	" "	" "
" 973.	" "	" "	" 989.	" "	" "
" 974.	" "	" "	" 990.	" 13.	" 70.
" 975.	" "	" "	" "	" 15.	" 14.
" 976.	" "	" "	" "	" 16.	" 40.
" 977.	" "	" "	" "	" 17.	" 56.
" 978.	" "	" "	" "	" 18.	" 63.
" "	" 23.	" 36.	" "	" 19.	" 54.
" "	" 24.	" 15.	" "	" 20.	" 10.
" "	" 25.	" 87.	" "	" 22.	" 21.
" "	" 26.	" 77. § 15.	" "	" 23.	" 42.
" "	" 27.	II, 22.	" 991.	" 24.	" 15.
" "	" 28.	III, 10.	" "	" 25.	" 52.
" "	" 29.	" 69.	" "	" 26.	" 7.
" "	" 30.	" 39.	" "	" 27.	" 2.
" "	" 31.	" 17.	" "	" 28.	" 22.
" "	" 32.	" 6.	" "	" 29.	" 23.
" "	" 33.	" 99.	" "	" 30.	" 44.
" "	" 34.	" 85.	" "	" 31.	" 76.
" "	" 35.	" 86.	" "	" 32.	" 26.
" 979.	" 36.	" 54.	" "	" 33.	" 51.
" "	" 37.	" 80.	" "	" 34.	" 24.
" "	IV, 42.	IV, 55.	" "	" 35.	" 37.
" "	III, 38.	III, 94.	" 992.	" 36.	" 20.
" "	" 39.	" 65.	" "	" 37.	" 48.
" "	" 40.	" 93.	" "	" 38.	" 34.
" "	" 41.	" 23.	" "	" 39.	" 65.
" "	" 42.	" 83.	" "	" 40.	" 13.
" 980.	" 43.	" 3.	" "	" "	" "
" "	" 44.	" 95.	" "	V, 1.	V, 12.
" "	" "	" "	" "	" 2.	" 14.
" "	IV, 1.	IV, 50.	" 997.	" 3.	" 7.
" "	" 2.	" 64.	" "	" 4.	" 8.
" "	III, 45.	III, 95.	" "	" 5.	" 9.
" "	IV, 3.	IV, 30.	" "	" 6.	" 17.
" "	" 4.	" 43.	" "	" 7.	" 18.
" "	" 5.	" 75.	" "	" 8.	" 20.
" 981.	" 6.	" 73.	" "	" 9.	" 16.
" "	" 7.	" 74.	" "	" "	" "
" "	" 8.	" 1.	" "	Inc. 1.	IV, 77.
" "	" 9.	" 59.	" 998.	" 2.	I, 61.
" "	" 10.	" 42.	" "	" 3.	III, 13.
" "	" 11.	III, 7.	" "	" 4.	" 9.
" "	" 12.	IV, 19.	" "	" 5.	Inc. 62.
" 982.	" "	" "	" "	" 6.	" 41.

Ed. Cort.	Ed. Gerl. m.	Ed. Kritz.	Ed. Cort.	Ed. Gerl. m.	Ed. Kritz.
p. 998.	Inc. 7.	I, 42.	p. 1004.	Inc. 56.	Inc. 52.
" "	" 8.	Inc. 67.	" "	" 57.	III, 55.
" "	" 9.	" 46.	" "	" 58.	Inc. 61.
" "	" 10.	" 42.	" "	" 59.	I, 88.
" "	" 11.	IV, 45.	" "	" 60.	Inc. 78.
" "	" 12.	" 25.	" "	" 61.	" 77.
" "	" 13.	Inc. 18.	" "	" 62.	II, 17.
" "	" 14.	" 33.	" "	" 63.	III, 32.
" "	" 15.	" 31.	" 1005.	" 64.	V, 15.
" 999.	" 16.	III, 66.	" "	" 65.	I, 57.
" "	" 17.	II, 50.	" "	" 66.	III, 63.
" 1000.	" "	" "	" "	" 67.	IV, 35.
" 1001.	" "	" "	" "	" 68.	" 53.
" 1002.	" "	" "	" "	" 69.	III, 18.
" "	" 18.	III, 57.	" "	" 70.	V, 5.
" "	" 19.	" 21.	" "	" 71.	Inc. 51.
" "	" 20.	I, 58.	" "	" 72.	III, 51.
" "	" 21.	" 31.	" "	" 73.	IV, 17.
" "	" 22.	Inc. 30.	" "	" 74.	Inc. 70.
" "	" 23.	II, 50.	" "	" 75.	" 38.
" "	" 24.	I, 27.	" "	" 76.	" 23.
" 1003.	" 25.	Inc. 29.	" 1006.	" 77.	" 76.
" "	" 26.	II, 52.	" "	" 78.	" 66.
" "	" 27.	Inc. 28.	" "	" 79.	I, 92.
" "	" 28.	II, 28.	" "	" 80.	Inc. 32.
" "	" 29.	III, 34.	" "	" 81.	III, 4.
" "	" 30.	I, 113.	" "	" 82.	" 46.
" "	" 31.	Inc. 27.	" "	" 83.	" 40.
" "	" 32.	I, 15.	" "	" 84.	I, 24.
" "	" 34.	Inc. 71.	" "	" 85.	Inc. 21.
" "	" 35.	" 26.	" "	" 86.	IV, 3.
" "	" 36.	IV, 28.	" "	" 87.	Inc. 50.
" "	" 37.	Inc. 25.	" "	" 88.	I, 54.
" "	" 38.	II, 8.	" "	" 89.	Inc. 53.
" "	" 40.	III, 29.	" "	" 90.	II, 39.
" "	" 41.	II, 1.	" "	" 91.	Inc. 20.
" "	" 42.	I, 28.	" "	" 92.	" 19.
" "	" 43.	" 14.	" "	" 93.	III, 74.
" "	" 44.	IV, 57.	" "	" 94.	I, 59.
" "	" 45.	" 6.	" "	" 95.	II, 40.
" 1004.	" 46.	II, 37.	" "	" 96.	IV, 27.
" "	" 47.	I, 43.	" "	" 97.	" 33.
" "	" 48.	II, 12.	" "	" 98.	" 32.
" "	" 49.	IV, 9.	" "	" 99.	III, 53.
" "	" 50.	Inc. 88.	" 1007.	" 100.	" 43.
" "	" 51.	II, 42.	" "	" 101.	II, 54.
" "	" 52.	I, 32.	" "	" 102.	Inc. 17.
" "	" 53.	Inc. 24.	" "	" 103.	III, 61.
" "	" 54.	III, 52.	" "	" 104.	II, 20.
" "	" 55.	II, 56.	" "	" 105.	Inc. 65.

Ed. Cort.	Ed. Gerl. m.	Ed. Kritz.	Ed. Cort.	Ed. Gerl. m.	Ed. Kritz.
p. 1007.	Inc. 106.	II, 16.	p. 1009.	Inc. 156.	Inc. 80.
" "	" 107.	I, 17.	" "	" 157.	II, 9.
" "	" 108.	Inc. 75.	" "	" 158.	Inc. 58.
" "	" 109.	III, 28.	" "	" 159.	" 6.
" "	" 110.	Inc. 64.	" "	" 160.	" 5.
" "	" 111.	" 16.	" "	" 161.	" 72.
" "	" 112.	" 81.	" "	" 162.	III, 47.
" "	" 113.	" 48.	" "	" 163.	V, 2.
" "	" 114.	" 49.	" "	" 164.	I, 63.
" "	" 115.	" 15.	" "	" 165.	III, 5.
" "	" 116.	" 43.	" "	" 190.	" 56.
" "	" 117.	" 14.	" 1010.	" 192.	—
" "	" 118.	IV, 37.	" "	" 193.	V, 6.
" "	" 119.	II, 27.	" "	" 194.	IV, 11.
" 1008.	" 120.	IV, 18.	" "	" 195.	" 39.
" "	" 121.	III, 19.	" "	" 196.	II, 7.
" "	" 122.	Inc. 12.	" "	" 198.	III, 16.
" "	" 123.	II, 91.	" "	" 199.	I, 78.
" "	" 124.	III, 48.	" "	" 200.	II, 11.
" "	" 125.	Inc. 47.	" "	" 201.	III, 33.
" "	" 126.	IV, 38.	" "	" 202.	IV, 36.
" "	" 127.	" 37.	" "	" 203.	III, 62.
" "	" 128.	Inc. 11.	" "	" 204.	II, 19.
" "	" 129.	V, 19.	" 1011.	" 205.	Inc. 69.
" "	" 130.	III, 72.	" "	" 206.	" 3.
" "	" 131.	Inc. 60.	" "	" 207.	IV, 46.
" "	" 132.	II, 15.	" "	" 208.	II, 10.
" "	" 133.	—	" "	" 209.	III, 12.
" "	" 134.	III, 24.	" "	" 210.	Inc. 89.
" "	" 135.	I, 61.	" "	" 211.	III, 60.
" "	" 136.	Inc. 59.	" "	" 212.	Inc. 79.
" "	" 137.	I, 49.	" "	" 213.	I, 61.
" "	" 138.	" 105.	" "	" 214.	" 62.
" 1009.	" 139.	" 19.	" "	" 215.	III, 45.
" "	" 140.	Inc. 56.	" "	" 173.	" 49.
" "	" 141.	" 10.	" "	" 216.	" 50.
" "	" 142.	" 37.	" 1012.	" 217.	" 44.
" "	" 143.	III, 68.	" "	" 194.	IV, 11.
" "	" 144.	Inc. 74.	" "	" 200.	II, 11.
" "	" 145.	" 34.	" "	" 164.	I, 63.
" "	" 146.	" 9.	" "	" 174.	" 35.
" "	" 147.	I, 25.	" "	" 175.	III, 59.
" "	" 148.	Inc. 44.	" "	—	" 30.
" "	" 149.	IV, 4.	" "	—	V, 10.
" "	" 150.	Inc. 2.	" 1013.	" 166.	III, 77.
" "	" 151.	III, 67.	" "	" 167.	1—3.
" "	" 152.	Inc. 8.	" "	" 167.	III, 77.
" "	" 153.	" 7.	" "	" 168.	15—19.
" "	" 154.	III, 73.	" "	" "	III, 77.
" "	" 155.	Inc. 73.	" "	" "	9—12.

INDEX RERUM AC VERBORUM
IN
COMMENTARIIS ILLUSTRATORUM.

A.

- Ab praepositio originem designat, unde praedicatum proficiscitur. I, 9.
Ab aliquo defendere aliquid, i. e. contra aliquem. I, 45, 4.
Ab verbis metuendi, expectandi, sperandi additum. I, 10.
Abella, v. Avella.
Abesse diversum a deesse. I, 51, 8.
Ablativus III. declin. ubi in *i* terminari nequeat. III, 35.
— differt ab *a* praepositione in designando attributo vel praedicato. I, 9.
— ubi vulgo dativus ponitur. IV, 14.
— modi comparativo additus. I, 45, 1.
— hac spe quid differat ab in hac spe. III, 1, 2.
— modalis quomodo differat a locali cum in praepositione. III, 1, 5.
— loci expl. IV, 19, 21.
Ablativi duo diversae potestatis ad idem verbum pertinentes. III, 82, 26. IV, 19, 15. IV, 21.
Ablativus absolutus factus neutro participii perf. pass. et integra enunciatione. V, 12.
— substantivi et adiectivi. I, 10. III, 89. IV, 19, 1. IV, 64. — quomodo differat ab ablat. cum in praepos. III, 89.
— liberius positus. I, 51, 2.
Abstracta plurali posita. I, 11. II, 50, 1. II, 78. IV, 19, 7.
Abstractum pro concreto positum. III, 64. III, 82, 20. IV, 37.
— ubi non possit pro concreto poni. III, 77, 5.
Abundanter additum vocabulum eiusdem notionis. Inc. 44.
- Accersere pro accessere. I, 51, 6. II, 94.
Accusativus sing. nominum priorum in — es exeuntium em et en facit. IV, 10.
Accusativus III. decl. plur. in *is* exiens. I, 51, 20. III, 1, 1. III, 77, 10. 17.
— III. decl. plur. in graecis vocabulis in *as* exiens. I, 63.
— passivo additus. III, 91.
— pendens ex verbo introitur. IV, 3.
— adverbii modo cum intransitivo coniunct. IV, 51.
Achaei, Pontica gens. III, 48.
Achilles, qua occasione a Sall. memoratus sit. III, 32.
M. Acilius Glabrio, consul. V, 14.
Actor corruptum ex auctor. II, 47.
Actuaria navigia, quae. II, 65.
Ad ex adiectivo pendens. II, 85.
Ad, i. q. secundum. III, 82, 13.
Ad hoc non idem atque ad haec. III, 77, 7.
Ad postremum, i. q. postremo. I, 11.
Adeo non — ut, i. q. tantum abest ut — ut. I, 45, 19.
Adesse, i. q. praesto esse. I, 51, 21.
Adesse, in bello i. q. instare. III, 77, 14. IV, 19, 18.
Adiectiva a gentium nominibus ducta in *icus* et *ius* terminantur. III, 82, 7; 15.
— duo sine partic. copulat. posita. I, 66. II, 50, 11. II, 65.
Adiectivi neutrum plur. cum genitivo compositum. II, 24.
— neutrum vi adverbii positum. III, 35. IV, 2.

- Adiectivum cum adverbio simul ad verbum relatum. I, 86.
Adiectivum pro substantivo positum, quo alterum subst. definitur. IV, 48.
— pro adverbio cum verbo iunctum. I, 63.
Adolescere, i. q. adhaerescere. IV, 23.
Adoptione nomen mutabatur. II, 47. IV, 50.
Adventare Sallustius amat pro advenire. III, 77, 20.
Adverbialis definitio paullo insolentior. Inc. 36.
Adverbiorum in — ter formatio. II, 101.
Adverbio respondet adiectivum in altero membro. I, 86.
Adverbium cum adiectivo ad verbum relatum. I, 86.
Adverbium verbi esse praedicatum. I, 27. II, 95.
Adverbium loci pro pronomine cum praepositione. III, 82, 7; 15.
Aetas, a Iasone violatus. IV, 21.
Aemiliorum genus. I, 45, 3.
Aenus, Thraciae urbs. Inc. 38.
Aequum bonum scripto iuri oppositum. Inc. 42.
Aestumare depravatum in existumare. I, 45, 1; 8. IV, 19, 3.
Aetas attributo definita pro hominibus, qui ea aetate sunt. II, 50, 9.
Affligere duplici accusativo coniunctum. II, 70.
Agere absolute et praegnanti sensu positum. I, 45, 7.
Agere libere, et agere liberum quid differat. I, 45, 2.
Agere quomodo differat a gerere. II, 50, 11.
Agere et agitare, i. q. esse, vivere. I, 8. I, 27. I, 45, 11. I, 92.
Agere bellum expl. II, 50, 12.
Agitare fugam, i. e. de fuga cogitare. I, 61.
Agmen invidiose de comitatu dictum. I, 45, 24.
Agnoscere partic. fut. facit agnosciturus. II, 73.
— cum dupl'ici accusat. coniunctum. II, 73.
Agrestes, i. q. plebs rustica. III, 82, 27.
- Agri sociis italicis a Sulla erepti. I, 45, 12.
— inculti militibus exactoratis praemio dati. I, 45, 23.
Agris pulsati seditiones movebant. III, 72.
Alacer, de saltu dictum. II, 17.
Alii — pars sibi respondent. III, 78.
Alis, antiquae pro alius. Inc. 94.
Aliter, i. q. alias. I, 40.
—, i. q. ceterum. I, 40. I, 94.
Alius — partim sibi respondent. II, 50, 1.
Alius vocabula latioris significationis comprehendit. I, 10.
Alius ad commune praedicatum relatum. I, 51, 20.
Alpes Cottiae. III, 1, 4.
Ambire aliquem, i. q. rogare. I, 89.
Ambitio magistratum provincialis. III, 1, 5.
Ambo, accusat. II, 49.
Amiculum, toga vilior. II, 29, 4.
Amisus a Lucullo obsessa. IV, 1.
Amittere quomodo differat ab omittere. III, 82, 14.
Amittere aliquem, i. q. dimittere. Inc. 51.
Ammianus Marcellinus in descriptione Ponti Sallustium secutus. III, 43.
— Sallustii verba imitatus. Inc. 20.
Amomum apud Corduenos nascitur. IV, 18.
Amphibolia de industria quaesita. IV, 19, 15.
Amplius, i. q. diutius. I, 10.
—, i. q. plus. I, 66.
An disiungendi potestate positum. II, 15.
An cum ironia interrogat, priore interrogatione omissa. I, 51, 10. IV, 19, 17.
Anaereo, Teo Ioniae oriundus. III, 44.
Anastrophe praepositionis. I, 108.
Ancillae vocabulum ignominiae causa de viro dictum. I, 45, 21.
Angustiae de Bosphoro dictae. III, 36.
Angustiae Italiae quomodo intelligendae. IV, 33.
Animalium nomina quaedam militaria sunt vocabula. II, 60.

Animi, i. q. fastus, arrogantia. I, 45, 24. III, 82, 11.
 Animi genitivus nonnullis adiectivis additus. II, 93. III, 92. IV, 74, 75.
 Animum advertere, absolute dictum i. q. intentum esse. III, 82, 13.
 Anneetere verbi structura. IV, 17.
 Anni Forum, locus Lucaniae. III, 77, 16.
 Anni, absolute dictum i. q. vires intendere. IV, 19, 14.
 Q. Annius Luscus, Sertorii adversarius. III, 3.
 Annuere alicui rei, i. q. probare. I, 45, 25.
 Antaei sepulcrum a Sertorio pervestigatum. I, 63.
 Antecapere aliquid, i. e. mature occupare. I, 45, 20.
 Antiochus quando Asiam invaserit. IV, 19, 6.
 — quanta pecuniae summa multatus. IV, 19, 6.
 Antiquitas, i. q. summum studium. I, 15.
 —, i. q. antiqui homines. III, 64.
 Antiquius, i. q. gravius. I, 15.
 M. Antonius, dissolutis moribus. III, 65, 66.
 — bellum piraticum et Cretense gerit. III, 59.
 M. Antonii filii. III, 59.
 Apere, aptus, Sall. dixit pro aptare, aptatus. III, 86.
 Aperire caput alicui, honoris erat significatio. V, 16.
 Apio v. Ptolemaeus Apio.
 Apollinis ludi circenses. II, 89.
 Appius Claudius bellum gerit in Macedonia. I, 81. II, 41.
 Appositio nominis ad praecedentem enunciationem. III, 82, 26.
 — relata ad personam, quae in verbo latet. III, 82, 14.
 — ad subiectum cum praedicato coniunctum. IV, 19, 18.
 Apud vicinitatem indicat. Inc. 36.
 M. Aquilius a Mithridate interfectus. I, 20.
 Archelaus falso proditoris a Mithridate incusatus. IV, 19, 12.
 Ardere, absolute, et ardere bello, idem. I, 67.
 Ardere absolute de iis dictum, quae

vel ipsa commota sunt, vel quibus homines commoventur. III, 82, 12.
 Ariobarzanes, Cappadociae praefectus. IV, 10.
 Aristae fabula a Sall. narrata. II, 7, 8.
 Aristonicus, Eumenis filius. IV, 19, 8.
 Armorum vocabula ab animalibus petita. II, 60. III, 23.
 Arrectus, i. q. agitatus. I, 51, 8.
 Arsaces a Mithridate ad societatem expetitus. IV, 19.
 Artabanes Mithridatis proavus. II, 53.
 Artanus flumen Bithyniae. IV, 20.
 Arte habere aliquid, i. e. premere. III, 82, 13.
 Arusianus non ubique incorruptus. III, 82, 14.
 Asia provincia, quas terras habuerit. II, 50, 7.
 Asper, Sallustii interpres falsam de genitivo I. declin. sententiam proposuit. III, 42.
 — procul vocem explicat. II, 80.
 — obviam esse explicat. II, 95.
 Asperitas depravatum in spiras. I, 68.
 Asperum expl. II, 50, 11.
 Assidera urbem non plane idem atque obsidere. IV, 1.
 Assurgere sella alicui, honoris erat significatio. V, 16.
 Astare, i. e. in rem intentum stare. I, 73.
 At objectionem adversarii infert. I, 45, 18. I, 51, 5.
 — transitum facit ad rem contrariam. III, 77, 6. IV, 50.
 — depravatum in et. III, 82, 7.
 Atque ubi diversum ab et. I, 9.
 —, i. q. ac tamen. IV, 19, 2.
 —, corruptum in que vel quae. III, 20.
 —, corruptum in atqui. IV, 19, 3.
 —, corruptum in aut. I, 64.
 Attalus Romanos regni heredes facit. IV, 19, 8.
 Attinere, i. q. retinere. I, 45, 16.
 Attonitus expl. I, 88.
 Attractio, relativo cum praepositione iuncto, ex qua demonstrativum pendere debebat. III, 54.

Attractio credita, quae nulla est. I, 51, 10.
 Attractione praedicati genus mutatur. I, 45, 17.
 Attributum praepositione et substantivo factum. II, 73. IV, 19, 21.
 Auctor in senatu, i. e. suasor. II, 47.
 Auctor depravatum in actor. II, 47.
 Auctor legis, i. q. commendator. III, 82, 23.
 Auctumnus rectius scribitur, quam autumnus. III, 77, 2.
 Auctumni frumenta, quae. III, 77, 20.
 Aufidius corruptum ex Fufidius. I, 63.
 Augere intransitive i. q. incrementa capere. I, 51, 6.
 Aulaea, i. e. vela picta. II, 29, 2.
 Aut, i. q. aut potius. I, 51, 15.
 Aut vocabulum cognatae significatio- nis alteri substituit. I, 73.
 Aut confusum cum atque. I, 64.
 Avella, Campaniae urbs. III, 76.
 Aventinus mons a plebe bis occupatus. I, 11.
 Avienus in descriptione Ponti Salustium secutus. III, 43.
 Azilis urbs et fluvius Mauretaniae. I, 121.

B.

 B littera confusa cum V. III, 77, 2. IV, 47. II, 50, I. II, 81.
 Baetis, pugna ibi commissa. I, 68.
 Balleia, mons Lusitaniae. I, 65.
 Belli civilis primi duces potiores. I, 31.
 Bello civili quot perierint. I, 45, 1.
 Belli socialis caussae. I, 15. III, 81.
 L. Bellienus, praetor a. 107. a. Chr. III, 88.
 Bessi, Thraciae gens. IV, 46.
 Bis genitus, i. e. ex exilio revocatus. II, 50, 3.
 Bithynia Romanorum facta. IV, 19, 9.
 Bithyniae antiqua nomina. III, 43.
 Bizone, Thraciae urbs. IV, 47.
 Boni, i. q. optimates vetera tuentes. I, 51, 19.
 Bonus, i. q. fortis.
 Brevi, i. q. per breve tempus. III, 38.
 Brevilocquentia in praeter particula. III, 82, 4.
 Brevilocquentia in dictione censere arma. III, 82, 17.
 Brutorum gens. I, 45, 3.
 Buccinator et buccinator. III, 77, 5.
 — bundus terminatio adiectiva participii instar usurpata. III, 20.
 Burbuleius histrio. II, 45.
 Byzantii thunnorum captura copiosissima. III, 53.

C.

 C., nota Gaii nominis. III, 77, 2.
 Cabera, ae, forma barbara urbis τὰ Κάβρια. III, 71. IV, 19, 15.
 Cabira, pugna ibi commissa. IV, 2. IV, 3.
 Cabiri, Samothracae dii. IV, 19, 7.
 Cacophaton, quid. Inc. 20.
 Q. Caepio. I, 89.
 Caesar legem Plotiam suasit. III, 85.
 Caesaris de B. G. VI, 21, 5. locus explicatus. III, 57.
 Calaguritanorum fames. III, 7.
 Calamarcus, mons Lucaniae. IV, 42.
 Cale, urbs Gallaciae. Inc. 3.
 Callida facundia, qualis. II, 50, 4.
 Calvere, i. q. decipere. III, 96.
 Cameli, quando primum Romanis visi. III, 30.
 Camisos, Armeniae castellum. IV, 9.
 Campania a fugitivis vastata. III, 72. III, 76.
 Candidatus praetorius. II, 49.
 Canina facundia, qualis et quorum. II, 46.
 Canis, i. q. harpago. II, 60.
 Capere confusum cum rapere. I, 45, 20.
 —, i. q. accipere. I, 84.
 Capere bellum, i. q. incipere. IV, 19, 13.
 Capessere aliq. rem, expl. I, 45, 9.
 Capessere et lacessere confusa. III, 78.
 Capi, i. q. opprimi. I, 45, 1.
 Captatio benevolentiae in orationibus. I, 45, 1.
 Captivus quomodo differat ab capto. I, 45, 1.
 Captus pedibus, oculo, etc. III, 83.
 Capys Campaniam occupavit. II, 11.
 Carambis, Paphlagoniae promontorium. III, 45.
 Cn. Carbo Italiam relinquit. I, 32.

- Cn. Carbo turpiter vitae moram quaerit. I, 42.
 Cares piratae. I, 78.
 C. Cassius a Spartaco victus. III, 81.
 Castra conferre, castra castris conferre, quid. III, 17.
 Castris et in castris hiemem transigere. III, 1, 5.
 Castus, dux Gallicus fugitivorum. IV, 42.
 Cataphracti equites. IV, 16.
 Catilina, opus Sallustii, a librariis pro I. Historr. libro habitus. II, 67.
 L. Catilina Sullae satelles. I, 84.
 Cato, qualis rerum scriptor. I, 2.
 Catonis morositas iudicii. Inc. 44.
 Q. Catuli ad senatum epistola non a Sall. in Historr. relata. Inc. 57.
 Q. Catuli dictum celebre de Pompeio. V, 20.
 Q. Catulus cum Lepido in funere Sullae altercans. Inc. 52.
 — nobilitatis propugnator. I, 51, 6.
 — non repetit legem Plotiam. III, 85.
 — legem Gabiniam dissuadet. V, 19.
 Celebratum, i. q. famam notum. IV, 36.
 Celtiberi regibus se devovent. II, 20.
 Censere aliquam rem, explic. III, 82, 18.
 Cepti depravatum in coepto. I, 84.
 Certamen consilii, quid. III, 77, II.
 Certi milites, quibus dux confidere potest. Inc. 19.
 in cervicibus tollere aliquem, expl. III, 82, 21.
 in cervicibus esse, i. q. immingere. III, 1, 4.
 Ceterum, i. q. sed. I, 51, 6. IV, 19, 16.
 P. Cethegus, dubiae fidei homo. I, 51, 20.
 Chalcedone Romani valde pressi. II, 59. II, 60. IV, 19, 3.
 Charybdis descriptio. IV, 37, 38.
 Chiasmus in verborum collocatione. II, 50, 6.
 Chii, a Zenobio domo abstracti. II, 74.
 Cicero de Verre a Sallustio discrepat. IV, 31.
 Ciceroni falso canina facundia tributa. II, 46.
 Ciceronis locus p. Mur. 20, 42. emendatur. II, 50, 7.
 Cimbrica praeda quo consilio memorata. I, 45, 17.
 L. Cinna illustres senatores interfecit. I, 51, 19.
 L. Cinnae perfidia. I, 22.
 L. Cinnae nomen ad convicium adhibitum. Inc. 52.
 Circumdare vallo, fossa, corona obsidentium est. I, 72.
 Circumlavere pro circumlavare. II, 81.
 Circumveniri, i. q. opprimi. I, 45, 1. III, 82, 8.
 Cis de tempore usurpatum. III, 70.
 Citra Padum terra, i. q. universa Italia. III, 81.
 Claudere antique pro claudicare, i. e. impediri. III, 82, 25. Inc. 76, 98.
 Clodia, uxor Luculli. V, 9.
 P. Clodii nequitia. Inc. 43.
 P. Clodius legatus ad Tigranem missus. IV, 6. IV, 7.
 P. Clodius Luculli odio seditiosus in exercitu. V, 9.
 P. Clodius Luculli legatus. Inc. 50.
 Codicariae naves, quales. IV, 10.
 Coenaculum in superiore erat domus contiguone. II, 49.
 Coepisse bellum, i. q. sumere. b. IV, 19, 13.
 Coeptare depravatum in coepisse. I, 51, 16.
 Cogere, absolute, i. q. vi uti. I, 51, 14.
 Cogitare aliquid, i. e. in animo habere. III, 77, 12.
 Coire in alq. locum. IV, 59.
 Colchorum auxilium quaerit Mithridates. IV, 21.
 Collectivo sensu positum pluma vocabulum. IV, 17.
 Colles a victis occupati. I, 72.
 Colligere malum, i. q. contrahere. I, 51, 21.
 Collocatio verborum ab interpretibus non intellecta. III, 57. III, 82, 8.
 — ex oppositione pendet. IV, 19, 23.
 Coloniae militares Sullae. I, 51, 21.
 Columnae positae ad fines constituendos. IV, 39.

- Comana, pugna ad, inter Mithridatem et Triarium. V, 6.
 Comitia consularia a. 78. non habita. I, 51, 22. I, 55.
 Commeatus, i. q. frumentum. V, 8.
 Comparativus relatus ad omissum solito. II, 50, 8.
 — relatus ad omissam sententiam. II, 50, 9.
 — aliens relatus ad positivum negantem. II, 49. III, 51.
 — relatus ad suppleendum positivum eiusdem vocis. I, 45, 7.
 — ablativo modi definitus. I, 45, 1.
 Compendia scribendi male intellecta. III, 82, 19.
 Competere animo, expl. I, 88.
 Componere aliquos, i. q. subornare. I, 46.
 Componere terram, remp., i. e. ordinare. II, 47.
 Conatus et coactus confusa. IV, 19, 14.
 Concedere in gratiam alicuius. I, 11.
 Concedere aetati alicuius. I, 55.
 Conclusio a maiore ad minus. I, 51, 10.
 Condi aliqua re, i. q. componi. IV, 19, 17.
 Conditio est, i. q. licet. III, 82, 13.
 Conisturgis, Hispaniae oppidum. Inc. 36.
 Coniunctivus perf. in sententia subdubia. III, 82, 28.
 Coniunctivus verbi esse omissus. IV, 19, 2.
 Consilium est, i. q. suadeo. IV, 19, 16.
 Consternari transitive i. q. consternationem facere. I, 98.
 Consulatus, quando adiebatur. I, 45.
 Consulere, i. q. constituere. I, 10.
 Consules bello Sullae civili necati. I, 45, 5.
 Contemptus opponitur metuedo. I, 51, 3.
 Continere provinciam, i. e. coercere. II, 47.
 Contra aetatem, expl. III, 1, 1.
 Contrahi dicuntur molesta et noxia. I, 45, 19. II, 50, 8.
 Coopertus dictum de facinoroso. Inc. 85.
 Copia singulari numero de militibus dictum. Inc. 1.
 Copiae familiares militum, quid. I, 27.
 Copulandi particula (que, et) plerumque omittitur, ubi consulum paria afferuntur. I, 1.
 Cordueni, Armeniae gens. IV, 18.
 Cornelius, Sullae scriba nefarius. I, 45, 17.
 Corporis partes pro persona ipsa dictae. III, 82, 14.
 Correlativa adiectiva et adverbialia interdum sibi respondent. III, 1, 1.
 Corruptelae litteris divulsis ac falso rursus compositis ortae. I, 18. I, 33. II, 9. III, 23. III, 82, 19. IV, 58. Inc. 1, 57.
 Corruptelae ortae ex geminata ultima syllaba. I, 45, 2; 20.
 — ortae ex eo, quod initialis littera proximi vocabuli praecedenti adiecta est. II, 49.
 Corsicae nomen unde factum. II, 13.
 Coryeus, Ciliciae urbs. I, 80.
 Cosa in Etruria a Lepido occupata. I, 54.
 Cossinius, Varinii legatus, a Spartaco caesus. III, 75.
 C. Cotta Sulpicio coniunctus. II, 50, 4.
 — lege Varia expulsus. II, 50, 4.
 — tribunatum petit. II, 50, 4.
 C. Cottae eloquentia. II, 50, 1.
 — aetas. II, 50, 2.
 — lex Aurelia. II, 51. III, 82, 8.
 M. Cotta ad Chalcedonem victus. II, 59.
 — Heracleam obsidet. III, 39.
 M. Cottae simulas cum Q. Oppio. III, 39. III, 40.
 M. Crassus dux contra servos eligitur. IV, 25.
 — ignavos decimat. IV, 27.
 — fugitivos vincit. IV, 42.
 — bellum servile finire properat. IV, 44.
 — ad consulatum aspirat. IV, 54.
 — Pompeio obtrectat. IV, 62.
 Crebros ignes facere usus castrensis. III, 77, 5.
 Cretae insulae descriptio. III, 60—62.
 Cretense bellum ab Antonio gestum. III, 59, 60.
 Cretensium religiones. III, 63, 64.

- Criometopon, Ponti promontorium. III, 45.
 Crici clades. III, 78.
 Crocus et crocum. I, 80.
 Cultores, tum agricolae, tum incolae dicti. III, 77, 14.
 Cum adiungitur rem diversam. I, 45, 9.
 — tempus denotat in verbis prima cum luce. III, 77, 19.
 — contemptui exprimendo non inseruit. III, 82, 18.
 — confusum cum eum. I, 72.
 — praepositio vitiose quom scripta. III, 77, 3.
 Cupiens c. accus. et c. genit. construct. I, 45, 16.
 Cupita, substantive positum. IV, 58.
 Curare, vocabulum militare. I, 57.
 Curare aliquem, i. e. infantam curam ei impertire. II, 29, 2.
 Cyrenae pro Cyrenae non sollicitandum. II, 47.
 Curetum fabula de Iove tuendo. III, 64.
 Scrib. Curio consulatum concedit Mamercio Lepido. I, 55.
 — a Sicinnio Burbuleius appellatus. II, 45.
 — in Macedonia bellum gerit. II, 41, III, 61.
 — seditiosam legionem punit. II, 70.
 — primus ad Danubium pervenit. III, 55.
 — de Dardanis triumphat. IV, 70.
 Currus falcati Mithridatis. III, 12.
 Custodia, i. q. locus ubi aliquid custoditur. III, 42.
 Custodiae, i. q. carceres. IV, 5.
 Custodias falso pro genitivo habitum. III, 42.
 Cyrenae quando provincia romana factae. II, 47.
 Cyrenae a tyrannide vexatae. II, 47.
 Cyrenes filius Aristaeus. II, 8.
 Cyzici obsessio. III, 15—29.
- D.**
- Daedalus Minoem fugit. II, 5.
 Daedalus Sardiniam et Cumas delatus. II, 6.
 Dalmatae. Inc. 39.
 Damasippus, homo turbulentus. I, 51, 7.
 Danubius primum a Curione aditus. III, 55.
 Danubius etiam Hister dictus. III, 56.
 — non in Ponti descriptione a Sall. memoratus. III, 56.
 Dardania in Asia nude nomen habuerit. III, 33.
 Dardani ad Danubium a Curione victi. III, 55.
 Darius generis Mithridatis auctor. II, 53.
 Dativus IV. declin. in z terminatus. I, 57.
 — ex passivo aptus pro abl. e. ab. I, 45, 22.
 — nunquam pendet ex solo substantive. II, 89.
 — pro genitivo. I, 96, V, 9.
 — commodi. III, 82, 28.
 — commodi, ubi aliquid in honorem alicuius fit. V, 16.
 De positum ad indicandam materiam, unde aliquid factum. III, 58.
 Decedere alicui via honoris erat. V, 16.
 Decernere in senatu i. q. censere. I, 51, 5.
 Decet cum dativo iunctum. I, 100.
 Decimatio militum quomodo facta. IV, 27.
 Declinare aliquam rem aliquo, i. e. invidiose interpretari. II, 36.
 Deducere praesidia, i. e. avocare. I, 51, 17.
 Deducere de domo in forum, ex foro domum, officii et honoris fuit. II, 49.
 Deesse quid differat ab abesse. I, 51, 8.
 Defendere aliquid ab aliquo, i. e. contra aliquem. I, 45, 4.
 Defendere eum accusat. obiecti et simul cum enunciatione finali construct. I, 45, 4.
 Dehonestamentum i. q. deformitas. I, 57.
 Dein relatum ad omissum primum. IV, 19, 1.
 Deinde, i. e. interiecto aliquo tempore. III, 77, 4.
 Deinsuper vox non latina. I, 73.
 Deliberare, i. q. constituere. I, 51, 3.
 Demittere gloriam, i. q. imminueret. II, 29, 5.
 Demonstrativum ante relativum alio casu supplendum. I, 51, 13.

- Demosthenem expressit Sall. I, 45, 24. I, 51, 12.
 Demosthenis imitatio dubia. I, 57.
 Denique positum, ubi primum, tum, non praecedat. I, 51, 1.
 — vi comprehendendi, ut paucis dicam. I, 51, 1.
 Densere, i. q. densare. II, 68.
 Deportare victoriam non dicitur. III, 14.
 Desenescere, i. q. desinere. I, 95.
 Desiderare aliquid, i. e. aliquid non amplius cognoscere. III, 77, 7.
 Desilire equo alicui honoris erat. V, 16.
 Desinere aliquam rem, i. q. omittere. I, 25.
 Deterreri diversum a terreri. I, 101.
 Detractare non minus probum, quam detractare. III, 77, 2.
 Detrahi, i. q. minui. I, 51, 3.
 Devotiones barbarorum pro regibus. II, 20.
 Devotionis pro patria exempla. II, 50, 10.
 Di, dis Sallustii est, non divi, divis. I, 45, 27.
 Dianium, Hispaniae promontorium. I, 76, III, 8.
 Dicta pecunia, i. q. imperata. II, 41.
 Didius, sub eo Sertorius militavit. I, 57.
 Dies praegnantis sensu i. q. commodus dies. I, 51, 8.
 Dignus vitiose c. dat. construct. I, 51, 20.
 Dilabi, i. q. desinere, abire. I, 51, 21.
 Dilargire, verbum activum. I, 36.
 Dilatare castra expl. II, 66.
 Dimittere ab armis militaris dicitio. III, 40.
 Dimittebantur exercitus ante triumphum. IV, 52.
 Dio Cassius ex Sallustio hausit. V, 4, 10, 12, 13, 15.
 Dipone, Hispaniae urbs. I, 74.
 Directa oratio quae suspensa esse debebat. III, 37.
 Discedere animis, expl. I, 16.
 Distractae syllabae ac litterae corruptelae generunt. I, 18, I, 33, I, 73, III, 82, 19, IV, 58, Inc. 1.
 Dittographia fons corruptelarum. I, 33, I, 45, 2.
 Dividendi vocabula ratio in fine versuum non ubique eadem. III, 77, 18.
 Divinum substantive pro rebus divinis latine non dicitur. III, 64.
 Divorsus, i. q. contrarius. I, 6.
 Divorsa pars in civilibus armis expl. I, 6.
 Doctus aliquam rem. I, 111.
 Dolia a fugitivis ratibus fabricandis adhibita. IV, 29.
 Domi oppositum foris. III, 89.
 Dominari, dominatio in aliquos et in aliquibus. III, 82, 11.
 Dominus, i. q. tyrannus. I, 9.
 Dominus convivii, qui. III, 3.
 L. Domitius a Metello contra Sertorium advocatus. I, 71.
 Dona gratiae, i. q. honores. V, 18.
 Drumanni error de lege Plotia. III, 85.
 Dubium an eum restrictione affirmat. II, 81.
 Dum, i. q. usque ad illud tempus, quo. I, 10.
 — cum imperfecto coniunctum. I, 11.
 — cum coniunctivo coniunctum. I, 51, 10.
 Duplex constructio eiusdem verbi in eadem enunciatione. I, 45, 4; 23, III, 82, 17.
 Duplicare aliquid rem, i. q. augere. I, 31.
 Duplici potestate idem verbum in binembri oratione positum. II, 5, IV, 19, 15.
 Durda flumen. II, 38.
- E.**
- Eburini ubi siti. III, 77, 14.
 Effusa urbs expl. III, 72.
 Egnatia via. Inc. 38.
 et diphthongus latine in e transit sequente vocali. IV, 19, 15.
 Elegantiarum in re critica abusus. III, 82, 19.
 Ellipsis verbi facere et fieri. II, 20, 2.
 — vocis templum in formula ad Iovis. Inc. 75.
 Eminens, i. q. sublimis. IV, 48.
 En particulae vis. II, 50, 10.
 Equestris pugnae factes. Inc. 21.
 Ericius, machina bellica. III, 23.

in — *es* terminata nomina propr. genitivum etiam in *i* faciunt. I, 7.
— accusativum etiam in *en* faciunt. IV, 10.
Esse verbum post relativum omis-
sum. III, 1, 9.
— verbi coniunctivus omissus. IV, 19, 2.
— verbum adverbio definitum. I, 27, II, 95.
— verbi infinitivus omissus. I, 45, 19; 23; 24. I, 66. III, 82, 26.
— confusum cum sese. V, 14.
Et, i. q. et quidem. I, 51, I, III, 1, 5. IV, 19, 5.
Et novam periodum incipit. II, 90.
Et ortum ex geminata ultima syllaba. I, 45, 20.
Etiam tum quid differat ab etiam tunc. I, 51, 6.
Etruria Lepidi consilii favens. I, 48.
Etrusci in bello Marsico tumultum movent. I, 18.
Eumenes, Romanorum amicus. IV, 19, 8.
Euphemismus per calliditatem. IV, 19, 4.
— per religionem. V, 20.
— per humanitatem. I, 55.
Euphrates ubi transibatur. IV, 10.
Euphratis fontes. IV, 11.
Eupollidis versus a Sallustio expressus. IV, 57.
Evocati erant non iusti milites, sed pro militibus. Inc. 15.
Evocationis in tumultu formula. I, 45, 27.
Ex caussam designat. I, 51, 4. I, 66.
— temporis potestatem habet. I, 51, 4. II, 35. II, 69.
— positum ad indicandam materiam. III, 26.
— locum indicat, unde aliquid prodit. III, 80.
Exagitari, i. q. vexari. I, 10.
Exanimus et exanimis. III, 77, 16.
Excedere aliquid, i. q. praetergredi. Inc. 6.
Exciderunt vocabula ob similitudinem proximae syllabae. I, 10. I, 45, 6; 20.
— casu. I, 45, 6. IV, 19, 16; 17.
Exciderunt syllabae paribus literis compositae. III, 77, 11.

Exercere in eadem enunciatione duplici sensu positum. II, 50, 4.
Exercitia militaria, quae. II, 17.
Exilii ratio varia. III, 73.
Existumare diversum ab aestumare. III, 82, I, IV, 19, 3.
Exitia, i. q. calamitates et miseriae. I, 45, 25.
Explicari, i. q. protendi, prosilire. III, 21.
Explorare hostes recte dicitur. III, 77, 7.
Excindere confusum cum excidere. IV, 19, 17.
Exsequi munia, i. q. perficere. III, 77, 4.
Extorris e. ablat. iunctum. II, 97.
Extrema munia dicta de testamento faciundo. III, 89.
Exules quasi pro mortuis habiti. II, 50, 3.

F.

Fabius Hispaniensis in coniurationis contra Sertorium. III, 3.
M. Fabius Adrianus cum Mithridate confliit. V, 2.
Facere aliquam rem, i. q. comparare. I, 45, 26. Inc. 33.
Facere et fieri omissum. II, 29, 2.
Factio, i. q. Camarilla. III, 82, 3.
Factio media, quid. III, 82, 8.
Famae plurali numero dictum. I, 66. Inc. 42.
Fame laborans Hispania. III, 90.
Fames in urbe Roma. II, 48.
Fames, i. q. mors fame effecta. III, 1, 2.
C. Fannius, rerum scriptor. I, 3.
L. Fannius cum Mithridate iunctus. II, 58.
Fatales libri, i. e. libri Sibyllini. I, 51, 3.
Fatigari aliqua re, i. e. ad desperationem adigi. II, 49.
Feminarum vocabula ignominiae causa ad viros translata. I, 45, 21.
Fenoris vocis vera scriptura. I, 10.
Fenoribus et facinoribus confusa. Inc. 85.
Feriae Latinae. I, 90.
Ferre se, i. q. gloriari. III, 82, 22.
Festinare, festinatio, i. q. trepidare. III, 26. IV, 25.
Festinare aliquam rem. I, 117. Inc. 74.

Fiducia, i. q. audacia vel impudentia. II, 87.
Filii a patribus adiecto praenomine paterno discernuntur. II, 47.
Fimbriana seditio. II, 58.
Fimbriani iidem, qui Valeriani. III, 41.
Fimbriani Sullae infesti. II, 58.
Fine alicuius rei, i. q. re tenus. III, 94.
Finem facere transitivo et intransitivo sensu dictum. II, 50, 9.
Flagrare inopia, expl. I, 51, 7.
Fluunt res prospere, i. q. procedunt. Inc. 70.
Foedare alqd., i. q. obscurare. Inc. 73.
M. Fonteius Galliae Narbonensis praefectus. II, 16.
Formae pro hominibus dictum. I, 66.
Fortitudinis excitandae exempla. Inc. 5.
Fortuna maris et belli, expl. II, 50, 11.
Fortunatae insulae. I, 61.
Forus antique pro forum. I, 76.
Fractus corruptum in tractus. IV, 19, 6.
Fragmenta corruptum in ferra-
menta. III, 25.
Fratra vox corrupta. III, 81.
Fraudi esse, i. e. incommodum afferre. III, 81.
Fraus, i. q. homo fraudulentus. III, 82, 20.
Freti Siculi reciprocatio. IV, 38.
Fretum Siculum, quomodo ortum. IV, 35.
Frigere, i. q. remisso studio esse. Inc. 16.
Fronte, i. e. exadversum. II, 23.
Fructus quomodo differant a frugibus. II, 92.
Mali fructus, i. q. Missete. III, 1, 9.
Frumentariae legis quae condicio. III, 82, 19.
Frumentum plebi publice minore pretio datum. I, 45, 11.
Fufidius, Sullae satelles. I, 45, 21. I, 68.
Fugitivi viribus aucti. III, 72.
Fugitivorum dissensiones. IV, 40.
Furta belli, i. q. insidiae. I, 86.
Fusti necare, militare supplicium. IV, 27.

G.

A. Gabinius Pompeium populo commendat. V, 17, 18.
Gadir, punicum nomen Gadum. II, 32.
Gaditanum foedus a Sall. non memoratum. I, 88.
Gaii nominis nota C non G. III, 77, 2.
Gallaecia depravatum in Gallia. Inc. 3.
Gallia a paludibus invia, quae. I, 10.
Gallia cisalpina a Spartaco petita. III, 81.
Gallius pro Gallicus non sollicitandum. IV, 42.
Gannicus dux fugitivorum. IV, 42.
L. Gellius, censor cum Lentulo. IV, 50.
Geminatio syllabarum corruptelas genuit. I, 45, 2; 20.
Genitivus I. declinat. in *as* terminatus. III, 45.
— nominum propr. in *es* etiam in *i* exit. I, 7. IV, 10.
— plural. II. declin. in *um* terminatus. I, 61. II, 28.
— sing. V. declin. in *e* exiens. I, 99. I, 107.
— attributivus. III, 82, 14. I, 40.
— appositivus. III, 57.
— ex adiectivo pendens. I, 110. 112. 113. 114. II, 92. 93. III, 15. III, 99. IV, 74. 75. 76.
— passivae potestatis. I, 44.
— substantivi et gerundivi ex verbo pendens. I, 45, 8.
Gerere quomodo differat ab agere. II, 50, 11.
Gerere animum, studium, curam etc. III, 77, 12.
Germaniae Taciti nonnulla ex Historiis hausta. III, 58.
Germani quo loco in Historiis memorati. III, 57.
Germanorum sedes parum definitae. III, 57.
Geryon, Noracis avus. II, 9.
Gigantum fabula cum montibus ignivomis cohaeret. III, 62.
Gliscere expl. III, 35.
Gloria activo sensu i. q. honoris significatio. II, 20.
Glutinum et gluten. IV, 23.
Gnarus ex aliqua re. III, 77, 20.
Gracchorum casus in Historiis narratus. I, 14.

- C. Gracchus legis frumentariae auctor. I, 45, 11.
 Gradus pressus, plenus, dictio militaris. III, 77, 10.
 Gratiam facere alicui alicuius rei. III, 85.
 Gratis, gratuito, i. q. sine prae-
 mio. I, 51, 9. III, 82, 5.
 Gravis, i. q. validus, potens. Inc. 34.
 —, i. q. noxius. II, 29, 5.
 —, i. q. molestus. II, 86.
 Gravitas, i. q. pestifera intempe-
 ries. III, 77, 2.
 —, i. q. vires et potentia. III, 82, 13.
- H.**
- Haberi invidiose dictum pro pos-
 sideri. III, 82, 6.
 Haberi, i. q. putari. IV, 56.
 Habitus, i. q. statura. Inc. 46.
 Hannibal Pelorum occidisse fertur.
 IV, 39.
 Hannibal iter per Alpes. III, 1, 4.
 Hegesippus Sallustium imitatus.
 III, 25.
 Helenus Macedoniam occupat. II, 11.
Ἐν δὲ δὸν figura ubi non admit-
 tenda. I, 15.
 Heraclaeae in Ponto obsidio. III, 39.
 Heraclae, ibi Mithridates naufragium fecit. IV, 19, 14.
 Herennius trib. pl. Sullae obsistens.
 II, 62.
 C. Herennius a Pompeio caesus.
 III, 1, 6.
Ἡρῶν, ὄνος Syracusani dicebant pro
ἦρως, ὄνος. II, 5.
 Hesiodi versus Latinis tritus. I, 51, 1.
 Hiare c. accus. adiectivi coniunctum.
 IV, 51.
 Hic, i. q. in hoc rerum statu. II, 50, 3.
 Hiemare, de aquis dictum, i. q. congelascere. Inc. 87.
 Hiempsal, Numidiae rex, a Pom-
 peio in regnum restitutus. I, 44.
 Hirtuleius cum Metello pugnat. II,
 21. III, 87.
 Hirtuleii in pugna ad Segoviam
 caesi. II, 23.
 Hispania fame laborans. III, 90.
 Hispania ulterior, non satis cer-
 tis finibus. II, 29.
 Hispanorum ingenium et mores.
 II, 18. 19. 20.
 Hister, Ister, Danubius. III, 56.
- Historiarum liber I. a librariis ha-
 bitus pro Catilina, liber II. pro
 Jugurtha. II, 67.
 Historicorum priorum recensio.
 I, 2. 3. 5.
 Histriones spectati inter convivia.
 II, 29, 2.
 Honores magistratibus habiti. V, 16.
 Hortari c. supino iunctum. III, 82, 16.
 L. Hostilius Dasianus, homo
 ignotus. IV, 60.
 Humana, i. q. iura hominum. I,
 45, 11.
 Humiditas, barbara vox. IV, 35.
 Hyphen figura nulla est. I, 45, 6.
- I.**
- Iapydia terra. II, 42.
 Iapygia, promontorium Sallentium.
 IV, 33.
 Iason Aetam violans. IV, 21.
 Ichnusa, antiquum Sardiniae no-
 men. II, 3.
 Igitur positum, ubi ad propositum
 acceditur. III, 43.
 Ilerda rectius quam Hilerda. I, 72.
 Ille inorat. obliqua reflexivo. V, 11.
 Illuc de personis i. q. ad illos.
 III, 82, 7.
 Illudere c. dat. non signif. non
 obedire. III, 77, 16.
 Imago inanis rei ipsi opposita. III,
 82, 5.
 Immane quantum. II, 76.
 Immensum adverbialiter positum.
 III, 35.
 Imminere in aliqua re vitiosum.
 IV, 36.
 Immutilatus adiectivum falso pro
 participio habitum. IV, 48.
 Imperatores militibus grati facti
 aequato cum iis labore. II, 17.
 Imperfecti coniunctivus in
 enunciatione condicionali non posi-
 tus pro plusqpf. coni. I, 45, 18.
 — de re praesente poni nequit. I, 45, 23.
 Imperfectum verbi esse supplen-
 dum. I, 66.
 Imperium militare. I, 51, 22.
 Impigre, haud impigre, expl.
 IV, 45.
 Implicatus proba participii forma.
 IV, 30.
 Imponere sine dativo positum. I,
 51, 17.

- Improbum patibulum, i. e. quo
 improbi affliguntur. IV, 48.
 Imus sc. lectus triclinii. III, 3.
 In c. acc. consilii vim habet. I, 48.
 — c. abl. statum rerum designat.
 III, 89.
 — absorptum *m* littera. I, 57.
 In tempus, i. q. in aliquod tempus.
 III, 82, 12.
 In mercedem corruptus, expl.
 I, 13.
 Incedere de fastu dictum. I, 45, 24.
 Incelebratus depravatum in cele-
 bratus. I, 57.
 Incertum an cum restrictione af-
 firmat. II, 81. IV, 63.
 Incertum onus, i. e. fluctuans. I,
 60. III, 24.
 Inclutae divitiae expl. IV, 19, 19.
 Incognitus, i. q. nondum proba-
 tus. III, 77, 10.
 Inconditus, i. q. confusus. II, 67.
 Incruenta victoria a Sall. lau-
 data. III, 16.
 Incuriosus ab armis expl. IV, 66.
 Incurrere aliquem. Inc. 30.
 Indicativus praeteriti in apa-
 dosi enunciationis condicionalis.
 III, 82, 1; 11.
 Indigentia, i. e. libido inexplabi-
 lis. V, 18.
 Indigetes, Hispaniae gens. III, 1, 5.
 Indomitus, i. q. indomabilis. I, 8.
 Inermis et inermis. I, 51, 8. II, 73.
 Infidus confusum cum invidus.
 I, 51, 15.
 Infinitivus pendens ex consilium
 est. I, 45, 18.
 — praegressi verbi supplendus. III,
 82, 21.
 Ingenium, i. q. fortitudo natura
 insita. I, 51, 20.
 —, i. q. rei alicuius natura et indo-
 les. II, 50, 9.
 Ingredi regnum, i. q. suscipere.
 II, 54.
 Iniectus confusum] c. intectus.
 Inc. 25.
 Iniuria validior expl. I, 11.
 Iniuria, i. q. ii, qui iniuriam fa-
 ciunt. III, 82, 10.
 Inopia absolute, i. q. desperatio.
 IV, 25.
 Inquietus, i. q. inquietus. I, 8. II,
 45. IV, 60.
- Insidia singulari numero dictum.
 II, 22.
 Insignia confusum cum signa. II,
 29, 2.
 Insomniae, non mutandum in in-
 somnia. IV, 19, 7.
 Instruere c. dativo iunctum. I, 97.
 Intectus, i. q. nudus. III, 57.
 Integer ab aliqua re. I, 55.
 Intellego perfect. antiquae habet in-
 tellegi. I, 45, 23.
 Intellegere c. accusat. obiecti et
 praedicati. I, 45, 25.
 Interfici res non dici possunt, quae
 intereunt. II, 48.
 Interpunctio emendata. I, 11. I,
 45, 1; 18; 26. I, 51, 1; 6; 11;
 12; 16. I, 57. III, 37. III, 82, 5.
 IV, 19, 2; 16.
 Interrex Romae a. 78. fuit. I, 51, 22.
 Interrogatio directa, quae in-
 directa esse debebat. III, 37.
 Intestabilis, quid. I, 45, 1.
 Intransitivum c. accusat. con-
 iunctum. IV, 51.
 Introitur castra expl. IV, 3.
 Inultus confusum c. multus. III, 91.
 Invicem vitiose ad substantivum re-
 latum. III, 20.
 Invitare aliquem epulis, se in-
 vitare, expl. IV, 24.
 Ipse tum subiecto tum obiecto pro-
 nominis person. additum. III, 82, 6.
 — restringendi vim habet. IV, 33.
 Ire cum supino iunctum. I, 45, 20.
 —, i. q. iter facere. I, 86.
 Ironia perscillet inducta. I, 45, 7.
 Irritare bellum, i. q. incendere.
 I, 18.
 Isidorus quae ex Sall. affert, ple-
 rumque immutat. II, 2. IV, 35. 36.
 Iste ad secundam personam pertinet.
 III, 82, 19.
 Iste, i. q. adversarius. I, 51, 15.
 Ister et Hister. III, 56.
 Ita indicat quid praecedentibus ef-
 fectum sit. IV, 3.
 —, i. q. rebus ita comparatis. II,
 50, 7.
 Italia ab Sicilia avulsa. IV, 35.
 Italiae vastitas bello sociali facta.
 I, 19.
 — forma. IV, 33.
 — promontoria. IV, 33.
 — latitudo ad fretum Siculum. IV, 35.

- Italiae inferioris descriptio. IV, 32—39.
 Italica, urbs Baeticae; pugna ibi commissa. II, 21. III, 87.
 Itaque non ponitur pro nempe. III, 82, 21.
 Iudicia a Sulla senatui tradita. I, 45, 13.
 Iugurtha, Sallustii opus, a librariis pro II. Historr. libro habitus. II, 67.
 Iupiter Idaeus a Cretensibus cultus. III, 64.
 Iura naturae, quae. II, 50, 5.
 Ius iudiciumque formulasolennis. I, 45, 24.
 Iussum, i. q. admonitio. Inc. 23.
 Iuvenalis scholiasta ad Sat. VIII, 105. emendatus. III, 59.
 Iuxta seditionem esse, i. q. a seditione parum abesse. III, 77, 11.
 Iuxta et iusta confusum, III, 77, 11.
- L.**
- Labefactus depravatam in labefactatus. I, 45, 24.
 Lacerare aliquem, i. q. perstringere. III, 82, 21.
 Lacus Lucaniae modo salsa modo dulci aqua. IV, 41.
 Laelius ab Hirulciensis interfectus. II, 23.
 Laletania non confundenda cum Lacetania. III, 1, 5.
 Late ire, in remilitari, quid. I, 86.
 Latinorum in bello sociali defectio. I, 17.
 Latro cur Lepidus dictus. I, 51, 7.
 Latrocinium, quid. I, 51, 7. II, 48.
 Latrocinium, i. q. latrones. IV, 37.
 Latrones et terrestres et maritimi. II, 48.
 Latus; in latere, i. e. in propinquo. I, 51, 8.
 Lauron, Hispaniae urbs; pugna ibi commissa. II, 22.
 Lavere idem quod lavare. II, 81.
 Laxiores agri, i. q. spatiosiores. III, 77, 14.
 Leander Cyrenarum tyrannus. II, 47.
 Lecti viri, i. e. validi. III, 77, 14.
 Lemmata grammaticorum fidem addunt singulis vocabulis. III, 82, 14.
 Lemmatis interdum non accurate respondent elocutionum exempla. II, 48. III, 6.
 Lenaeus, Pompeii libertus, Sallustio infensissimus. II, 85. Inc. 41.
 Lenones non sunt liae. I, 46.
 Cn. Lentulus Clodianus contra Spartacum pugnans. III, 80.
 — censor cum L. Gellio. IV, 50.
 P. Lentulus Marcellinus Cyrenarum quaestor primus. II, 47.
 Lenunculus navigii genus. II, 75.
 M. Lepidus cum Catulo in Sullae funere altercans. Inc. 52.
 — lenones et lanios sibi devincit. I, 46.
 — in provinciam abire iussus. I, 47.
 — ad urbem victus. I, 51, introduct.
 — Cosam se recipit. I, 54.
 — Siciliam exspoliat. I, 51, 4.
 M. Lepidi oratio quando habita. I, 45; introduct.
 — uxoris adulterium. I, 40. I, 53.
 Leptasta, Mauretaniae rex. II, 31.
 Lete, Macedoniae urbs. I, 81.
 Lethe, fluvius Hispaniae. I, 75.
 Leucopetra, promontorium Bruttium. IV, 33.
 Leves odores, i. e. aetherii. IV, 18.
 Lex dicta, quod erat privilegium. II, 62.
 — Aurelia. II, 51.
 — Gabinia. V, 14 sqq.
 — Cn. Lentuli de bonis proscriptorum. IV, 50.
 — Licinia et Mucia. III, 81.
 — Licinia et Sextia. III, 82, 15.
 — Plotia. III, 85.
 — Porcia. I, 10. III, 82, 26.
 — Terentia et Cassia frumentaria. III, 82, 19.
 — Varia. II, 50, 4.
 Libera ab auctoribus patriicis suffragia. III, 82, 15.
 Liberalia verba, i. q. lenia, humana. III, 95.
 C. Licinius Macer, tribunus plebis. III, 82.
 —, orator probabilis. III, 82.
 Ligus mulier. II, 13.
 Litterae amatoriae a Sall. in Historr. non relatae. I, 40.
 Livius VI, 23, 5. emendandus. I, 45, 20.
 Locus de oppido dictum. III, 77, 17.
 E longinquo corruptum in e loco. II, 79.

- Longus, i. q. serus, longinquus. I, 24.
 Loquax oppositus facundo. IV, 57.
 Lucania a fugitivis occupata. IV, 22, 23.
 Lucania adiectivum pro lucanus insolitum. III, 81.
 L. Lucullus incruento exercitu Mithridatem vincit. III, 16.
 — Cyzicenos de adventu suo certiores facit. III, 20.
 — classem Mithridatis ad Neas fugat. III, 34.
 — Troadem visit. III, 32, 33.
 — fame a Mithridate vexatur. III, 38.
 — Ponticas urbes obsidet. IV, 1.
 — imperii nimis cupidus. IV, 8.
 — Euphratem transit. IV, 10.
 — Corduenos adit. IV, 18.
 — post pugnam ad Artaxata infelix. V, 1.
 — L. Quintio pecuniam obtulit, ut quiesceret. V, 11.
 — frustra auxilium a Marcio Rege petit. V, 12.
 L. Luculli exercitus seditiosus. V, 7—14.
 — uxor Clodia. V, 9.
 M. Lucullus Thracas et Mysos vincit. IV, 46.
 Ludi Apollinares. II, 89.
 Luna vox omissa ad numeralia ordinalia. III, 14.
 Lupus, i. q. harpago. II, 60.
 Lusius nomen corruptum, pro Lucius. I, 71.
 Lutatorum gens. I, 45, 3.
 Luxus, i. q. luxatus. V, 2.
- M.**
- M nota mille numeri excidit. I, 61.
 Machinari, passive. II, 29, 3. III, 38.
 L. Magius cum Mithridate iunctus. II, 58. III, 8.
 Magnum, i. q. superbum. III, 82, 16.
 Malum publicum. I, 51, 13.
 A maiore ad minus conclusio. I, 51, 10.
 Mamercus Lepidus cons. a. 77. I, 55.
 Mandata, i. q. condiciones propositae. I, 51, 14.
 Manu certare, i. q. iusto proelio certare. II, 50, 6.
 Manus armare. I, 51, 20.
 Marcelli qui facti sint Marcellini. II, 47.
 Q. Marcius Rex, Asiae proconsul. V, 12.
 Mare, i. q. pars maris. IV, 37.
 Mare internum, ἡ εἰσω θάλασσα. III, 56.
 Marianarum partium duces. III, 1, 1.
 C. Marius in fuga prope Minturnas latitans. I, 21.
 — Romam obsidet. I, 23.
 — in urbem reversus saeviens in nobiles. I, 26.
 C. Marius, C. M. F., invita matre consul. I, 29.
 —, Praeneste compulsus. I, 30.
 M. Marius a Sertorio ad Mithridatem missus. III, 9.
 M. Marius Gratidianus crudeliter a Sulla interfectus. I, 35. I, 45, 14.
 Maronea Thraciae urbs. Inc. 38.
 Matres matronaeque, promiscue usurpata vocabula. III, 77, 15.
 Matrimonia, i. q. matronae. IV, 37.
 Maturare e. infin. constructum. I, 85.
 Maturum Sallustianum. I, 51, 16.
 Mauri, a Sertorio aditi. I, 63.
 — in Sertorii exercitu in Hispania. I, 66.
 E Media re esse, i. q. vel maxime ad rem pertinere. III, 82, 8.
 Medium substantive e. genit. coniunctum. II, 102.
 Medius, sc. lectus triclinii. III, 3.
 Mehercule Sallustianum, non mehercules. I, 51, 17.
 Melitene urbs, ubi Euphrates transibatur. IV, 10.
 Menstrua, i. q. sacra quovis mense fieri solita. IV, 42.
 Mercatum, i. pro mercatus, us. V, 8.
 Merula occisus. I, 26.
 Mesopotameni homines libidinosi. IV, 12.
 Q. Metellus Creticus a. 75. a. Chr. n. non fuit candidatus praetorius. II, 49.
 Metellus Pius in re militari paullo mollior. II, 17.
 — in pugna ad Saguntum vulneratus. II, 25.
 — Hirulcium vincit. III, 87.

- Metellus Pius pacem cum Samnitibus facere iussus. I, 25.
 — luxuriosus in Hispania. II, 29.
 — ex Hispania reversus. IV, 52.
 — qua aetate fuerit. Inc. 86.
 I. Metellus Verri in praetura succedit. IV, 49.
 Metrophanes Mithridatis legatus. III, 8.
 Metus; propria vocis vis. I, 86.
 Metus ab aliquo, expl. I, 10.
 Metus alicuius passivo sensu. I, 44.
 Militia plebi romanae gravis. III, 82, 15.
 Militiae et domi. I, 1.
 Militares dictiones. III, 40. III, 86. 87. III, 77, 4.
 Militaria vocabula. I, 86. II, 60. III, 23. III, 89.
 Ministeria in re nautica, quid. IV, 30.
 Ministerium, i. q. ministri. IV, 37.
 Minos piratas coercuit. I, 78.
 Minos, genit. facit Minonis ap. Sall. II, 5.
 Miscere, i. q. iungere. IV, 19, 2.
 Mithridates Romanos uno die in Asia caedit. I, 20. IV, 10, 11.
 — qua aetate regnum adierit. II, 54.
 — matrem, fratrem et sororem interfecit. II, 54. 55.
 — Fimbrianos sibi adiungit. II, 58.
 — legatos ad Sertorium mittit. III, 8. 9.
 — noctu Cyzicum petit. III, 14.
 — dum Cyzicum obsidet, expeditiones suscipit. III, 30. 31.
 — naufragium facit in Propontide. III, 35. 36. 88.
 — uxores et concubinas interimit. IV, 4.
 — propinquos in custodiis habet. IV, 5.
 — Tigranis auxilium petit. III, 37.
 — ad Tigranem confugit. IV, 6.
 — in Pontum redit. V, 1.
 — in pugna cum Fabio vulneratur. V, 2.
 — veneno curatur. V, 3.
 — senex validissimus. V, 4. 5.
 Mithridatis genus. II, 53. III, 96.
 — corpus et arma. II, 56. Inc. 46.
 — apparatus bellicus. II, 50, 7. III, 10. 11. 12.
 Mithridatis classis ad Cyzicum tempestate confusa. III, 24.
 — exercitus peste vexatus. III, 27. 28. 29.
 — epistola ad Arsacem. IV, 19.
 Mithridaticum bellum primum a Sallustio obiter modo memoratum. I, 20. I, 24.
 Mittere nuptum virgines, expl. II, 18.
 Modo, vernacula ausschliesslich, nomini suo praepositum. III, 82, 15.
 Mollia loca, quae. IV, 32.
 Monime, Mithridatis uxor. IV, 4.
 Mons sacer a plebe occupatus. I, 11.
 Montes ignivomi cum Gigantum fabula cohaerent. III, 62.
 Montium altitudo ascensu definita. II, 83.
 Morari; absolute i. q. moram facere. I, 73.
 — non valet restringere. III, 77, 18.
 More militiae, formula. III, 77, 4.
 Morum corruptelae apud Romanos quae caussa fuerit. I, 13.
 Mulcari, i. q. contundi. III, 25.
 Mulieres apud Germanos rem sacram faciebant. IV, 42.
 Multa luce, multa nocte. III, 77, 7.
 Multus confusum cum inultus. III, 91.
 M. Mummius a fugitivis victus. IV, 24.
 Munia praegnanti sensu i. q. munia militaria. III, 77, 4.
 —, i. q. militiae onera et labores. III, 82, 19.
 Municipia Italiae graviter a Sulla multata. I, 45, 12.
 Munitionis castrorum mos. I, 99.
 Mussare, expl. I, 51, 3.
 Mutare aliquid aliqua re. I, 51, 7. III, 82, 26.
 —, sensu intransitivo. II, 50, 1.
 Mutina a Bruto occupata. I, 52.
 Mysi, a Lucullo superati. IV, 46.

N.

- Nam refertur ad splendendam sententiam. I, 45, 21. IV, 19, 10.
 Nauctus minor forma pro nactus. III, 41. III, 77, 14.

- Naphthas, quale fuerit. IV, 13.
 Nares Lucanae, locus in Lucania. III, 77, 14.
 Narbo urbs Galliae. II, 16.
 Naturae iura, expl. II, 50, 5.
 Naufragia, i. q. naves naufragae. IV, 37.
 Ne confusum cum neu. I, 51, 9.
 Ne, i. q. nedum. II, 14.
 Neae insula prope Lemnum. III, 34.
 Necessitas extrema, ultima, i. q. mors vi illata. I, 45, 15.
 Necessitates, i. q. inopia et miseria. III, 1, 8.
 Negotium, praegnanti sensu positum. II, 50, 1.
 Nemo non corruptum in nemo. I, 51, 7.
 Neque, i. q. nam non. I, 45, 24.
 —, i. q. neque tamen. I, 56.
 Neque — neque — aut. I, 88.
 Neu depravatum in ne. I, 51, 9.
 Neutro pluralis numeri personae indicatae. I, 63. III, 70.
 Neutrum adiectivi cum genitivo coniunctum. II, 102.
 Nicocrates Cyrenarum tyrannus. II, 47.
 Nicomedes Romanos regni heredes fecit. IV, 19, 9.
 — bellum movet cum Mithridate. IV, 19, 10.
 Nicomedis uxor et filius. IV, 19, 9.
 — filius num spurius fuerit. II, 57.
 Nisi quia, nisi quod, exceptioni inservit. III, 82, 6.
 Nisibi Valeriani tumultuabantur. V, 8.
 Noctes ab interlunio numeratae. III, 14.
 Noctu diuque. II, 63.
 Nomen oppositum rei. III, 1, 4.
 Nomen habere cum accusativo coniunctum. III, 55.
 Per nomen, i. q. praetextu alicuius rei. III, 82, 6.
 Non — modo pro non modo — non. Inc. 26.
 Non — neque. I, 45, 18.
 Nonii lemmata interdum non accurate respondent elocutionum exemplis. III, 6.
 Nora, Sardiniae urbs. II, 9.
 Nostri genitivus diversus a nostrum. I, 51, 15.
 Nostrum mare Romanis erat mediterraneum. I, 9.
 Nudum corpus, i. q. inermis. Inc. 25.
 Nullum esse, i. q. delatum esse. I, 45, 9.
 Numero per appositionem numerabilibus additum. III, 77, 3.
 Numerus II. depravatus in V. II, 5.
 Numidae rebellant contra Pompeium. I, 44.
 Nunc praesentem opponit statum alii. III, 82, 2.
 Nunc — interdum pro modo — modo. III, 77, 16.
 Nusquam, i. e. nulla in re. I, 51, 6.
 Nysa, Nicomedis uxor. II, 57. IV, 19, 9.

O.

- Oblivionis flumen in Hispania. I, 75.
 Obnoxius absolute positum. IV, 19, 4.
 Obsequela orationis, i. e. favoris captatio. II, 58.
 Obsidere diversum ab assidere. IV, 1.
 Obsidium, i. q. auxilium. I, 84.
 Obtentui esse expl. I, 45, 24.
 Obtestandi verbum omissum. II, 50, 11.
 Obtestatio ad eandem personam directa, quae rogatur. II, 50, 11.
 Obviam esse alicui. II, 95.
 Obviam ire alicui, i. e. resistere. Inc. 61.
 Oceanere perfect. facit oceanui. I, 69.
 L. Octavius, consul a. 75. a. Chr. n. II, 49.
 M. Octavius. I, 89.
 Cn. Octavius, pedibus captus. III, 83.
 Offerre pugnam. III, 77, 11.
 Olympus, piratarum urbs. I, 79.
 Omne et omni confusa. Inc. 27.
 Omittere diversum ab amittere. III, 82, 14.
 Opera, i. q. cura, diligentia. I, 72.
 Operam dent consules, nequid resp. detr. cap. I, 51, 22.
 Q. Opimius, legis Aureliae suator. II, 51. III, 82, 10.
 Q. Oppius M. Cottam gladio petit. III, 39.
 — quaestor Cottae ab eo dimititur. III, 40.

- Opportunus, i. q. imminens. IV, 19, 2.
 Optare, i. q. eligere. III, 54.
 Orbes, i. q. rotae. III, 23.
 Ordines in militia romana. III, 89.
 Orestes, dux rom. ignotus. II, 84.
 Orestes et Pylades a Sall. non commemorati. I, 26.
 Origines Catonis. Inc. 44.
 Os; in ore alicuius agere. I, 92.
 Ostentatio, i. e. ostentandi copia. II, 29, 2.
 Ostia pro ostium. III, 8.
 Ostia, ae, et Ostia, orum. Inc. 40.
 Otium, i. q. pax. I, 51, 11.
 Otus, Otii campi in Creta. III, 62.
- P.**
- P in codicibus non est nota paragraphi. II, 47.
 Pabulum frugibus oppositum. II, 92.
 Padus ab Appiano cum Ticino confusus. III, 1, 4.
 Loll. Palicanus, trib. pleb. IV, 57.
 — cum Pompeio agit de restituenda potestate tribunicia. IV, 57.
Παλιγγευσία, i. e. restitutio in patriam. II, 50, 3.
 Palmata vestis, quid. II, 29, 4.
 Paludamentum, insigne imperatoris. II, 21.
 — pro bello dictum. Inc. 31.
 Paphlagonia in situ Ponti descripta. III, 44.
 Par c. ablat. constructum. IV, 14.
 Paratus, i. q. apparatus bellicus. I, 57.
 Parentes, i. q. iustae familiae. IV, 19, 17.
 Parenthesi longiore orationis tenor interruptus. I, 45, 1; 20.
 Parium; ibi Mithridates naufragium fecit. III, 35. IV, 19, 14.
 Parricida civium expl. II, 50, 3.
 Parricidium, i. e. scelus in rep. commissum. I, 45, 24.
 Pars non significat dimidium. II, 50, 7.
 Pars — alii sibi respondent. III, 78.
 Parthorum rex Arsaces sive Phraates. IV, 19.
 Participio fut. activi significatur is, qui aliquid facere debet. Inc. 92.
- Participium perf. passivi vim habet adiectivi in — bilis. I, 8.
 Partim vim habet adiectivi participii. II, 50, 1.
 Pastores Lucani fugitivis se adiungunt. IV, 22.
 Patens urbs, i. q. pacata. III, 72.
 Patibulum, i. q. crux. IV, 48.
 Patres diversi a patriciis. III, 82, 15.
 Patria non proprie dicta. I, 59.
 Patricii pro patribus dicti. III, 82, 15.
 Patricius magistratus, i. q. consulatus. III, 82, 15.
 Paullum Sallustii, non paullulum. I, 60.
 Pax et concordia formula politica Sullae. I, 51, 13.
 Pecus et pecus. IV, 23.
 Pecuarii agri, i. e. pecore abundantes. III, 77, 14.
 Pelori nomen unde ductum. IV, 39.
 Per, de loco ubi aliquid est. I, 66.
 Per in obtestando positum. II, 50, 11.
 Per fidem, i. e. fidei specie. I, 51, 15.
 Per gentes, i. q. inter gentes. II, 47.
 Percitus corpore et lingua. II, 45.
 Percontari legitima forma, non percunctari. I, 27. III, 8.
 Pergere ex provincia Latini non dixere. II, 47.
 Perinde parem rationem indicat. II, 56.
 Perperna in Sicilia a Pompeio pressus. I, 41.
 — Calen capit. Inc. 3.
 — cum suis e Sicilia eiectus. II, 15.
 — Sertorio obtrectans. II, 36.
 — Sertorii percussor. III, 3.
 — a Pompeio captus. III, 5.
 Perses, genit. habet Persi. I, 7.
 —, in potestatem Romanorum traditus. IV, 19, 7.
 Pervertere volnus, i. e. telum in volnere agitare. III, 77, 16.
 Pestis, i. e. homo perditus. IV, 19, 7.
 Pestis in Mithridatis exercitu. III, 27—29.
 Phaselis, piratarum urbs. I, 64.
 L. Philippus auctoritate insignis. I, 50.

- L. Philippi oratio quando et qua occasione habita. I, 51.
 Q. Publil. Philo dictator. III, 82, 15.
 Phlegontis Chronica. II, 52.
 Picariae in silva Sila. IV, 28.
 Piratae Italiam infestantes. II, 50, 7.
 — a M. Antonio bello petiti. III, 59—66. III, 88.
 — Spartacum decipiunt. IV, 29.
 Piratarum antiquitates. I, 78.
 — insolentia et crudelitas. IV, 48, 49.
 Pityusa insula, ibi pugna navalis Sertorii cum Annio. I, 60.
 Plebes, genit. facit plebei. I, 51, 14.
 —, genit. facit plebi. III, 82, 15.
 Plenus gradus, i. q. citus. III, 77, 10.
 Plenus dies oppositus primae luci. III, 77, 20.
 Pluma collectivo sensu. IV, 17.
 Pluralis nominum abstractorum. I, 11. II, 50, 1. II, 78.
 — de uno capiendus. II, 50, 6.
 — praedicati per synesin ad singularem relatus. II, 22. III, 8.
 Plutarchus ex Sallustio hausit. (Sert. c. 3. 4.) I, 57. — (Sert. c. 4.) I, 58. — (Sert. c. 7.) I, 60. — (Sert. c. 8.) I, 61. 62. — (Sert. c. 14.) I, 73. — (Sert. 14.) II, 20. — (Sert. c. 22.) II, 29, 5. — IV, 4.
 — in Sertorio c. 12. emendandus. I, 71.
 Poenitere personaliter positum. I, 53. Inc. 77.
 Pompeius Numidis bellum infert. I, 44.
 — ex Africa a Sulla revocatus. II, 62.
 — Carbonem occidit. I, 42.
 — Alexandro comparatus. III, 6.
 — Sertorii litteras comburit. III, 6.
 — ex Hispania reversus exercitum non dimisit. IV, 52.
 — tropaea in Pyrenaeis erigit. IV, 53.
 — nobilitati suspectus. III, 82, 21.
 — plebis partes sequi incipit. IV, 55—58.
 — legis Gabiniae cupidissimus. V, 15.
 — Sullae dominatione non offensus. Inc. 49.
 — num probo, an improbo ore fuerit. Inc. 41.
- Pompeii aetas. III, 82, 23.
 — strenuitas militaris. II, 17.
 — modestiam Sallustius nunquam laudavit. II, 85. Inc. 41.
 — ad senatum epistola quo anno scripta. III, 1, 1.
 — iter per Alpes. III, 1, 4.
 — oratio ante legem Gabiniam perlatam. V, 16.
 — contio ante initum consulatum. IV, 58.
 — perpetua simulantia. Inc. 41.
 Pompeio honores a Sulla habiti. V, 16.
 Ponere bellum. IV, 19, 5.
 Pons mobilis inter oppugnandi instrumenta. III, 20.
 Pons sublicius. IV, 77.
 Pontius Telesinus cum Sulla ante Romam conflagit. I, 33.
 Pontus piscibus abundans. III, 52, 53.
 Ponti situs descriptus. III, 43—53.
 — descriptio ad quem librum pertineat. III, 43.
 — forma cum Scythico arca comparata. III, 49.
 — aqua dulcior, quam ceterorum marium. III, 51.
 Populabundus c. accusat. coniunctum. IV, 20.
 Populi vocabulo appellata plebs. I, 45, 11.
 Post aliquam rem indicat rem deletam. II, 20.
 Postremus, i. q. vilissimus. I, 51, 3. IV, 19, 12.
 Potiri rem. Inc. 91.
 P. R., i. e. populus romanus, confusum cum R. P. i. e. republica. I, 9. I, 45, 25.
 Praecipitari, i. q. cum vi prae-rumpere. II, 52.
 Praedicatum confusum cum attributo. I, 45, 23.
 — non plene significatum. I, 45, 24.
 — sequitur potius ex duobus subiectis. V, 14.
 — cum subiecto non congruens. I, 45, 17.
 Praedicere, i. q. antea dicere. II, 1.
 Praefectus urbis, expl. I, 90.
 Praegnantis sensu vocabula. I, 51, 3; 8. II, 50, 1. II, 73. III, 77, 4. III, 82, 12. IV, 59.

- Praemia exactoratorum militum. I, 45, 23.
 Praeminere aliquid aliqua re. II, 83.
 Praeneste a Sulla obsessum. I, 30.
 Praenomen, ubi paria nomina afferuntur, alteri deesse nequit. I, 1.
 Praenomen nomini postpositum. I, 71.
 Praepositio quando in bimembri oratione iteranda. I, 45, 1.
 — ex nomine pendens. I, 45, 17.
 Praesens pro futuro exacto in enunciatione condicionali, ubi sequitur futurum. III, 1, 10.
 Praesidere c. accusat. i. q. tutari. II, 34. III, 76.
 Praestare aliquam rem, expl. I, 51, 2.
 Praeter vel accessionis vel exclusionis vim habet. III, 77, 1.
 Praeter solita, i. q. supra solitum morem. III, 90.
 Praeterea non ponitur ubi transitur ad contraria. II, 47.
 Praeterito tempore respicitur ad initium actionis adhuc durantis. I, 45, 26.
 Praetor i. q. praetor. IV, 69.
 Praevertere aliquid celeritate, i. e. cludere vel impedire. III, 77, 18.
 Pravitas, propria vocis vis. I, 45, 6.
 Pressus gradus, i. q. lentus. III, 77, 10.
 Prima Iapydia, i. e. fines Iapydiae. II, 42.
 Primo, qua vi positum. IV, 19, 5.
 Primum ire, i. q. praecire. III, 82, 2.
 Primum interdum omittitur sequentem, deinde, postea. I, 73.
 Princeps, i. q. incipiens. I, 45, 20.
 Privata gratia, quid. II, 50, 4.
 Privilegium, quid. II, 62.
 Privus, privare, expl. I, 103.
 Pro milite esse, quid. Inc. 15.
 Proba pars, i. q. satis magna pars. II, 50, 7.
 Proconsul et pro consule. I, 51, 7.
 Proconsul dictus qui esset praetor c. proconsulari potestate. I, 71.
 Profundus, i. q. immensus, inexplabilis. IV, 19, 5.
 Progredi, i. q. modum excedere. I, 51, 6.
 Proicere aliquid, cum contemptu dictum. III, 1, 1.
 Promontoria Italiae. IV, 33.
 — Ponti. III, 45.
 Promptus c. genit. II, 18.
 Pronomen demonstrat. ante relativum omissum. III, 82, 19.
 Pronomen personale omissum in structura accus. c. inf. III, 96.
 — pro reflexivo in oratione suspensa. V, 11.
 Prope abesse ab aliquo re. I, 10.
 Properare c. supino iunctum. III, 82, 16.
 Propior, proximus c. accusat. coniunctum. IV, 67.
 Propior, propius confusum cum propior, proprius. II, 49.
 Propinquus, propior, proximus cum ablativo constructum. IV, 31.
 Proscriptiones Sullanae. I, 36.
 Proscriptorum liberi honoribus prohibiti. I, 45, 6.
 Prudens alicuius rei. I, 93.
 Pseudo-Sallustius unde orationem duxerit. II, 50, 2.
 Ptolemaeus Apio Cyrenas testamento Romanis reliquit. II, 47.
 Publicum malum, i. e. reipublicae perniciosa. I, 51, 3.
 Publitor, unus ex fugitivis. III, 79.
 Pyrganio, piratarum dux. IV, 49.
 Pyrrhi mors a Sall. memorata. Inc. 54.

Q.

- Q. i. e. que, confusum cum Quintus. II, 47.
 Qua generali sensu locum designans. I, 9. III, 56. III, 82, 15.
 Quaerere, i. q. parare. I, 45, 23. III, 1, 1.
 Quaesere antiquior forma verbi quaerere. I, 55. IV, 19, 1.
 Quaesere aliquem, i. e. rogare. I, 55. I, 120.
 Quaestor in provincia cum potestate praetoris. II, 47.
 Quamvis verbi potestatem retinens. III, 82, 20.
 Quando vi causali. I, 51, 16. III, 1, 6.
 Quantum diminuendi vi i. q. quam parum. I, 45, 20.
 Quasi, i. q. fere. I, 73. III, 26. IV, 49.

- Que consecutariam sententiam adiungit. I, 11.
 — post negativam sententiam adversandi vim habet. I, 45, 26.
 —, i. q. et tamen. I, 57.
 Queri aliquam rem. I, 45, 16.
 Qui remp. salvam vult, me sequatur, evocationis formula. I, 45, 27.
 Quies, antique pro quietus. II, 45.
 L. Quintius, tribunus pleb. III, 82.
 — a Lucullo repressus. III, 82, 11.
 — L. Lucullo successorem mittendum suadet. V, 11.
 Quippe qui c. indicat. III, 1, 4.
 Quisque ad pluralem relativum cum singulari iunctum. III, 87.
 Quo corruptum in quomodo. IV, 19, 16.
 Quo adverbialiter ad praegressa substantiva relativum. III, 82, 15.
 Quoniam, particulae propria vis. I, 45, 15.
 Quum causale c. indicativo iunctum. I, 60.
 Quum narrationi inserviens c. coniunct. praeteriti iunctum. II, 29, 2.
 —, i. q. quamvis. III, 77, 18. IV, 19, 9.
 Quum interim praesenti iunctum. I, 51, 17. II, 50, 7. III, 1, 2.
- R.**
- Rabies, i. q. furor belli civilis. I, 45, 19.
 Rabies confusum cum tabes. I, 51, 9.
 Rapere confusum cum capere. I, 45, 20.
 Raptum confusum cum partum. IV, 19, 17.
 Ratis translate non potest pro classe dici. I, 64.
 Reate terrae motu concussum. II, 52.
 Recentem scribere, expl. I, 5.
 Reddere consulatum, quid. I, 51, 15.
 Redemptor, quid. III, 5.
 Referre aliquam rem, i. q. repetere, renovare. I, 38.
 Reficere exercitum duplici sensu dicitur. III, 77, 14.
 Refutare aliquid, i. e. aspernari. II, 20.
 Regum sanctitas apud Asiae gentes. V, 1.
 Regum sanctitas apud Hispanos. II, 20.
 Relatio ad praecedentia generalior adverbio fit. III, 82, 15.
 Relativa enunciatio cum interrogatione composita. II, 50, 10.
 Relativa enunciatio praecedentis substantivi partem modo definit. III, 1, 9.
 Relativi casus pendens ex omissio verbo. I, 51, 10.
 Relativum non pertinet ad proximum, sed ad primum vocabulum. IV, 51.
 Relicuum rectius quam reliquus. III, 77, 2.
 Remittere iniuriam expl. III, 82, 22.
 Renones, rude vestimenti genus. III, 57.
 Reorum habitus sorditus. Inc. 47.
 Repetitae variis locis eadem sententiae. I, 45, 7. III, 82, 13. Inc. 13.
 Repugnare, i. q. armis resistere. Inc. 26.
 Requiescere sensu transitivo. Inc. 7.
 Requisita naturae, i. q. alvi exoneratio. Inc. 20.
 Res repetere, proprie et translate, quid. III, 82, 17.
 Respublica confusum cum populus romanus. I, 9. I, 45, 24; 25.
 Res romana, i. e. civitas. I, 9.
 Restare, i. q. resistere. I, 74.
 —, i. q. remanere. III, 77, 16.
 Retractare, i. q. cunctari. I, 51, 3.
 Rhegium unde dictum. IV, 35.
 Roma terrae motu vexata. II, 52. IV, 51.
 — a. 75. a. Chr. n. fame laborans. II, 48.
 Ruere, i. q. cadere. II, 59.
 —, i. q. impetuose grassari. II, 72.
 —, num significet accurrere. III, 77, 7.
 Rumores, i. q. clandestini sermones. II, 36.
- S.**
- S antique pro R dicta. I, 55.
 Sacra via ubi fuerit. II, 49.
 Sacrata corpora, quid. II, 74.
 Sacriportum, pugna ibi commissa. I, 30. 31.

- Sagum, vestis militaris. II, 21.
 Saguntinum proelium idem quod Turienae. III, 1, 6.
 Saguntius pro Saguntinus. II, 28.
 Saguntum, pugna ibi commissa. II, 25.
 Salinae Herculeae in Campania. III, 75.
 Sallentinum promontorium. IV, 33.
 Sallustius quando natus. I, 4.
 — quam partem in civilibus armis secutus sit. I, 6.
 — potentibus infestus. IV, 50.
 Saltus, exercitum militare. II, 17.
 Samothracae dii. IV, 19, 7.
 Sanctus vir, qualis. II, 29, 5.
 Sanctum nihil est alicui, expl. III, 77, 17.
 Sandalotis, *Σανδαλώτη*, antiquum Sardiniae nomen. II, 2.
 Sanguis translate i. q. robur ac vigor. I, 45, 25.
 Sarcasmus particula scilicet indicatus. I, 35.
Σαρδάνιος γέλως unde dictus. II, 2.
 Sardiniae descriptio. II, 2, 7.
 — prisci incolae. II, 2.
 Sardoia herba. II, 2.
 Sardonius risus. II, 2.
 Sardus, Herculis filius. II, 4.
 Satellites invidiose dicti. I, 45, 2.
 Satiatio rarior forma quam satietas. II, 35.
 Satis salve? salutandi formula. I, 27.
 Satis depravatam in sitas. I, 61.
 Q. Muc. Scaevola occisus. I, 26.
 Scaevus, i. q. contrarius, inversus. I, 45, 5.
 Scauri domus olim Cn. Octavii fuit. II, 49.
Σχῆμα καθ' ὄλον καὶ μέρος. II, 29, 3.
 Sciens belli. II, 91.
 Scilicet sequente accensat. e. infin. I, 51, 5.
 — ironiae inservit. I, 45, 17; 21.
 Scindi, i. q. dirimi. IV, 33.
 L. Scipio ad Teanum exercitu exutus. I, 39.
 Scribae publici rationum tabulas conficiebant. I, 45, 17.
 Scribae quaestorii. III, 3.
 Scribendi vitia etiam in antiquissimis codd. haud rara. II, 47, II, 49, II, 50, I, III, 77.
 Scuta ex viminibus facta. IV, 22.
 Scyllae descriptio. IV, 36.
 Scythae Nomades. III, 47.
 Scythia a Sall. descripta. III, 47.
 Scyrus, Sullae satelles. I, 45, 21.
 Secessiones plebis in Aventinum. I, 11.
 Secundum, i. q. praeter. Inc. 56.
 Securus diversum a tutus. I, 86.
 Secuntur pro sequuntur scriptura in Sallustio suspecta. I, 51, 9.
 Secus, i. e. sexus; vocis ratio et usus. II, 29, 1.
 Sed finit superiorem sententiam. II, 30.
 Seditio exercitus Luculli. V, 7—14.
 Segnis, i. q. nonurgens. I, 56.
 Seleucia, Arsacis regia. IV, 19, 19.
 Semianimus et semianimis. III, 77, 16.
 Senatus Sertorii. III, 8.
 Senecta aetas. II, 50, 2. Inc. 86.
 Sepiri ferro, i. q. muniri. I, 45, 15.
 Sequi proprie et translate in bimembri oratione positum. IV, 19, 15.
 Sequi aliquod negotium, i. e. se dare ad neg. obeundum. III, 89, V, 8.
 Sequi aliquam rem de effectu dictum. I, 51, 9.
 Serere bella, expl. I, 51, 7.
 Q. Sertorius Scipionem frustra monet. I, 28.
 — navale proelium committit contra Annium. I, 60.
 — Fortunatas insulas petere gestit. I, 61.
 — Cottam navali proelio vincit. I, 64.
 — Mauros in exercitu habet. I, 66.
 — in invidiam incidit. II, 36, III, 2.
 — cum Mithridate foedus init. II, 58, III, 8.
 — senatum instituit. III, 8.
 — corporis custodes Hispanos habet. III, 2.
 Sertorii priora fortia facta. I, 57.
 — pugnae cum Pompeio. II, 24.
 — bellandi ratio. II, 50, 6.
 — caedes. III, 3.
 Serum bellum, i. e. prolatum. III, 13.
 Servile imperium, passivo sensu. I, 10.
 P. Servilius Vatia bellum gerit contra piratas. I, 77, I, 80.

- Servitia, i. q. servi. IV, 37.
 Servius Virgilium falso explicans. I, 56.
 Servorum alimentum modus. I, 45, 11.
 Sese depravatam in esse. V, 14.
 Sibyllini libri. I, 51, 3.
 Sicilia a Lepido exspoliata. I, 51, 4.
 L. Siciennius tribun. pl., homo factus. II, 45, II, 46, III, 82, 8, III, 83.
 — de eo interfecto turpis error Gerlachii. III, 82, 8.
 Signa, i. q. tabulae pictae, statuae. II, 29, 2.
 Sila silva in agro Bruttio. IV, 28.
 Silentio viadverbii positum. III, 77, 4.
 Simul et Sallustii est, non et — simul. I, 10.
 Sine eo substantivo vim attributi habet. IV, 19, 21.
 L. Sisenna rerum scriptor. I, 4.
 — Sertorio obtretrat. I, 57.
 Situs de hominibus dictum. IV, 19, 17.
 Situs confusum cum satis. I, 61.
 Socii italici graviter a Sulla multati. I, 45, 12.
 Sociorum urbes a militibus Romanis male habitae. Inc. 4.
 Solae viae, expl. I, 118.
 Soleas festinare, quid. Inc. 74.
 Soleo perfect. prisce facit solui. II, 64.
 Solet absolute positum. III, 52, III, 78.
 Solinus multa ex Sall. hausit. II, 2, 3, 4, 7.
 Sollicitus, i. q. sollicitatus. I, 51, 8.
 Solus, i. q. auxilio destitutus. III, 82, 3.
 Solvere aliquam rem, i. q. finire. I, 45, 15.
 Sparta et sportae confusum. II, 60.
 Spartacium bellum. III, 67—81, IV, 22—45.
 Spartacus arma suis parare studet. III, 68, 69.
 — dolo Varinium decipit. III, 77, 4.
 — in Galliam Cisalpinam compulsus. III, 81.
 — in agrum Bruttium recedit. IV, 28.
 — in agro Thurino versatus. IV, 22.
 — in Siciliam traicere tentat. IV, 29.
 — occisus. IV, 45.
 Species inanis verae potentiae opposita. III, 82, 3.
 Spectatus, i. q. re cognitus. III, 82, 23.
 Specus Corycius in Cilicia. I, 80.
 Sperare e. infin. praes. iunctum. IV, 19, 2.
 Spes et species confusa. I, 45, 24.
 Spiritus, i. q. fastus. I, 45, 24.
 Spolia translate sensu. I, 45, 7.
 Spolium alicuius, i. q. res, qua quis spoliatur. IV, 19, 11.
 Stagnum ad Cyzicum. III, 19.
 Staphylus, vini inventor. Inc. 55.
 Stare, militaris habitus. III, 87.
 Statio, i. e. milites qui in statione sunt. IV, 66.
 Stationes diversae a vigiliis. II, 63.
 Stolidus, i. e. ab humanitate alienus. IV, 50.
 Stobi Macedoniae urbs. II, 43.
 Strategema ignibus factis compositum. III, 77, 5.
 Sub nomine, titulo, specie quomodo a simplici ablat. differat. I, 11.
 Publicae a Sall. sublices dictae. IV, 77.
 Succedere muros. III, 93.
 Suggredi e. accus. construct. IV, 68.
 Sucronensis pugna. III, 1, 6.
 L. Sulla cur scaevus Romulus dictus. I, 45, 5.
 — quando dictaturam deposuerit. I, 45, Introd.
 — suos opibus implet. I, 37.
 — ante urbem Romam cum Pontio Telesino confligit. I, 33.
 — reipublicae non consuluit. I, 39.
 — Marium Gratidianum interfecit. I, 35.
 — quibus modis plebis potentiam fregerit. I, 45, 11.
 — in Commentariis suis Sertorio obtretrat. I, 57.
 — libidinibus indulgens. I, 40.
 — Pompeium ex Africa revocat. II, 62.
 — vim, non ius secutus. I, 38.
 L. Sullae dictum de praeda civium. I, 45, 5.
 — mores a Sall. descripti. I, 34.
 — crudelitas. I, 34.
 — victoria ad Sacriportum. I, 31.
 — funus. I, 50. Inc. 52.
 P. Sulpicius, homo turbulentus. I, 51, 7.
 Ser. Sulpici et M. Marcelli consulatus. I, 9.

- Sumere proelium, i. q. incipere. III, 77, 10.
— bellum. IV, 19, 5.
Summus, sc. lectus triclinii. III, 3.
Super c. ablat. i. q. praeter. Inc. 28.
— adverbialiter positum. I, 73.
Superare, i. q. superesse. I, 45, 11.
Supinum exhortari et properare aptum. III, 82, 16.
Supplendum verbum ex eo, quod praecessit. III, 82, 21.
Suria pro Syria. II, 47.
Susplicere aliquid, i. e. suspectum habere. I, 20.
Sustinere, sustentare, absolute positum. III, 35.
Sustineri res graves et difficiles dicuntur. II, 50, 7.
Syllabarum confinium similitudo corruptelas genuit. I, 45, 20.
Synecdoche, corporis partibus pro ipsa persona positus. III, 82, 14.
Synesis. II, 23. II, 29, 4. III, 8. III, 82, 28.
Syrias Paphlogoniae promontorium. III, 45.
- T.**
- Tabes translate i. q. contagio mali. I, 51, 0.
Tactus Sallustium expressit. I, 11. (Hist. II, 38, 1.) I, 57. (Ann. VI, 7, 5. Hist. IV, 13.) I, 98. (Agric. 36.)
— in libro de Germanorum moribus multa ex Sall. Historiis hausit. III, 58.
Tagus falsa forma pro Tagus. Inc. 37.
Tam — quam. I, 45, 24.
Tamen refertur ad omissam concessivam sententiam. I, 45, 18. III, 18. III, 25. III, 77, 3.
Q. Tarquiti, Sertorii percussor. III, 3, 4.
— corrupte vocatus Tarquinius. II, 22.
Tartanius flumen Bithyniae ignotum. IV, 20.
Tartessus etiam Gadir dicta. II, 32.
Tarnla Sillae satelles. I, 45, 21.
Tauri, Pontica gens. III, 48.
Tauromenitanum litus; ibi naufragia emergunt. IV, 37.
Taurus Liguribus Corsicam monstrans. II, 14.
Tectum; de tectis pugnari quando solitum. II, 49.
Teium, Tium, Tius, Paphlogoniae oppidum. III, 44.
Telum, translate de potestate tribunicia. III, 82, 12.
Templum vox omissa in formula ad Iovis. Inc. 75.
Tempore, in tempore, i. q. mature. I, 20.
Tempus, praegnantem sensu i. q. commodum tempus. I, 51, 8.
Tempus verbi in eadem enunciatione mutatum. I, 51, 17.
Tendere et tenere confusa. II, 67.
Terga sumere atque reddere, expl. Inc. 21.
Termestini Hispaniae gens. II, 35.
Terra motu Reate et Roma concussa. II, 53. IV, 51.
Tertia, sc. luna. III, 14.
Testamentum militare, quando factum. III, 89.
Testari c. accusat. personae et rei constr. IV, 19, 10.
Tetrarchae, i. e. *δυνασταί*. IV, 7.
Tharri, Sardiniae urbs. II, 12.
Themiseyrii campi, in Ponto. III, 46.
Thermodon flumen. III, 46.
C. Thoranius, Varinii quaestor. III, 77, 2.
Thucydidem auctorem sequitur Sall. I, 78.
— imitatur Sall. I, 12.
Thunni ex Ponto in Propontidem migrant. III, 52.
Thunorum captura Byzantii copiosissima. III, 53.
Thurii a fugitivis direpti. IV, 24.
Tigranes veri audiendi insolens. IV, 6.
— bellum gerit cum Parthis. IV, 19, 3.
Tigranocerta, pugna ibi commissa. IV, 16.
— obsessa. IV, 13, 14.
Tigris fontes. IV, 11.
Titurius, Metelli legatus. II, 34.
Toga picta, quid. II, 29, 4.
Toga pro pace. Inc. 31.
Tolerari res difficiles dicuntur. II, 50, 7.
Tonitrua in theatris facta. II, 29, 3.
Torpedo. I, 51, 19.

- Torrere igni hastas recte dicitur. III, 77, 1.
Tot — quoties sibi respondet. III, 1, 1.
Tragula, teli genus. II, 25.
Trahere, i. q. diripere. IV, 19, 17.
Transenna, i. q. funis. II, 29, 3.
Transgredi aliquem dici nequit. I, 77.
Transpositione vocabulorum locus emendatus. III, 82, 21.
Triarius ad Comana cum Mithridate confligit. V, 6.
Tribunicia potestas plebis dici nequit. I, 51, 14.
Tribunicia potestatis restituendae conatus. II, 44. III, 82, init. III, 82, 8. IV, 57.
Triclinii ratio. III, 3.
Τριφυλία, quid. IV, 38.
Triplex fluctus Charybdis. IV, 38.
Triumphaturi duces milites dimittebant. IV, 52.
Tropaea a Pompeio in Pyrenaeis erecta. IV, 53.
Tum et tunc quomodo differant. I, 10.
Turbarum domesticarum causae. I, 9.
Turbarum mos pravus Romae. IV, 59.
Turbo vehemens Romanos in Cappadocia vexat. V, 6.
Ture principibus supplicabatur. II, 29, 3.
Turia, flumen Hispaniae. II, 24.
Turia cum Durio confusus. III, 1, 6.
Turiensis pugna. II, 24. III, 1, 6.
Tutus diversum a securus. I, 45, 8.
- U.**
- U sono cognatum cum brevi *v* Graeco. II, 47.
Ucubis, urbs incertae auctoritatis. I, 43.
Ultra quid est? interrogatio e verborum nexu intelligenda. I, 45, 11.
Ultrò, i. q. adeo. III, 1, 9.
Unde positum pro ubi. II, 70.
Usus, i. q. experientia. IV, 19, 4.
Utilia et utensilia in bello, quid. II, 50, 6.
Utrunque dictum de adversis partibus. III, 82, 11.
Utrunque temere mutatum in utrunque. I, 45, 2.
- V.**
- V littera cum B commutata. II, 50, 1. II, 8. III, 77, 2. IV, 47.
Vacuum est; i. q. per negotia licet. I, 11.
Vacuus, cui hostes non instant. Inc. 2.
Vadus priscae pro vadum. I, 68.
Valentia, Hispaniae urbs. II, 24.
— a Pompeio deleta. III, 1, 6.
Valeriani iidem qui Fimbriani. III, 41.
— Nisibi tumultuantur. V, 8.
— missionem accipiunt. V, 14.
Vanus, expl. IV, 50.
Varinius male scribitur Varinus et Varenus. III, 77, 2.
Varinius turpiter a Spartaco fugatus. III, 77, 2.
Varium, quod saepe mutatur. IV, 19, 15.
M. Varius cum M. Mario Sertorii ad Mithridatem legato confusus. III, 9.
Vaticana Fragmenta. III, 77.
Vatum carmina, i. e. libri Sibyllini. I, 51, 3.
Veete certare, quid. II, 17.
Vegetii verba pro Sallustianis habita. II, 17.
Velle alicui, i. q. favere. IV, 56.
Velox, quid. II, 17.
Venenum vulneribus curandis adhibitum. V, 3.
Veneri, ablat. pro Venere. I, 51, 10.
Venire apud locum non dicitur. Inc. 36.
Venire de iactu dicitur vehementer accidente. II, 21.
Verba, praegnantem sensu i. q. inania verba. I, 51, 3.
Verberari non licebat civem romanum. I, 10.
Verborum eorundem in vario dicendi genere varius sensus et usus. II, 48.
Verbum idem in eadem enunciatione duplici potestate positum. II, 5. II, 50, 4. IV, 19, 15.
— in eadem enunciatione duplici modo constructum. I, 45, 4; 23. III, 82, 18.
— in secundaria enunciatione ex primaria alia forma supplendum. II, 50, 4. III, 82, 21.

- C. Verres Sielliam contra fugitivos firmat. IV, 31.
 — a Cicerone accusatus. IV, 63.
 Versus pervulgati sententia a Sall. usurpata. I, 51, 1.
 Vertere exercitum obscura dictio. Inc. 17.
 Vertere in consultorem, i. e. recidere. Inc. 57.
 Verum, vera, dictum de eo, quod res postulat. I, 51, 20.
 Verum ingenium, expl. I, 102.
 Verutum, teli genus. III, 23.
 Vesuvius a fugitivis occupatus. III, 67.
 Veteres viri, i. e. graves. II, 29, 5.
 Vettius, Sullae satelles. I, 45, 17.
 Vetustas, i. q. vetusti homines. III, 64.
 Via militaris sive Egnatia. Inc. 38.
 Vice et vicem c. genit. constr. II, 59.
 Vicem aerari praestare, expl. III, 1, 3.
 Videre proprie et translate in bimbriatione positum. IV, 19, 15.
 Vigiliae diversae a stationibus. II, 63.
 Vigilia noctis recte dicitur. III, 77, 4.
 Vigiliae, i. q. vigiles. III, 77, 5.
 Vincere poenam scelere, expl. II, 50, 3.
- Vir praegnanti sensu i. q. vir fortis. II, 73.
 Vires de copiis bellicis dictum. III, 10.
 Virgilius ferae gentis septentrionalis descriptionem ex Sall. Historiis hausit. III, 58.
 — freti Siculi descriptionem ex Sall. Historiis hausit. IV, 35.
 Virgultus, adiectivum. Inc. 8.
 Vis plurali numero i. q. violentiae. III, 84.
 Visere aliquem, officii est. II, 29, 1.
 Vitabundus c. accusat. coniunctum. III, 20.
 Vitiosi magistratus, vel vitio creati, vel in officio vitiosi. III, 90.
 Vizo, Thraciae urbs. IV, 47.
 Vocabulum, i. q. nomen. II, 4.
 Vulcanalia. IV, 70, 71.
 Volentes oppositi detrectantibus militiam. II, 57. III, 77, 3.
 —, i. q. consentientes. III, 82, 23.
 Volentia, i. q. grata, accepta. IV, 56.
 Volsci tempore belli socialis populus esse desierant. I, 18.
 Voluntas, i. q. benevolentia. IV, 56.

Z.

- Zarbiennus, Corduenorum rex. IV, 18.
 Zelis urbs, v. Azilis.
 Zeugma. I, 51, 3; 5; 10. II, 50, 9.

NLSOLIB·COMMUN
 DLINDELUCIUICON
 TLSIAMALIMENTISNE
 DANIB·EXEROLIN
 TUSINSTAREISOLIUM
 LILIAVICILIASSTA
 Q·ITALIAMUNIAL
 SECUNDAVICILIA
 CUNCTIE·CREDIU
 LICLOBUCINAI
 TRISEIADVICII
 PROCVLISEM
 XERANIEULI
 RECENIAC
 BROSIGN
 MIDIA
 RIN

AC VERBORUM.

- Vir praegnanti sensu i. q. vir fortis. II, 73.
 Vires de copiis bellicis dictum. III, 10.
 Virgilius ferae gentis septentrionalis descriptionem ex Sall. Historiis hausit. III, 58.
 — freti Siculi descriptionem ex Sall. Historiis hausit. IV, 35.
 Virgultus, adiectivum. Inc. 8.
 Vis plurali numero i. q. violentiae. III, 84.
 Visere aliquem, officii est. II, 29, 1.
 Vitabundus c. accusat. coniunctum. III, 20.
 Vitiosi magistratus, vel vitio creati, vel in officio vitiosi. III, 90.
 Vizo, Thraciae urbs. IV, 47.
 Vocabulum, i. q. nomen. II, 4.
 Vulcanalia. IV, 70, 71.
 Volentes oppositi detrectantibus militiam. II, 57. III, 77, 3.
 —, i. q. consentientes. III, 82, 23.
 Volentia, i. q. grata, accepta. IV, 56.
 Volsci tempore belli socialis populus esse desierant. I, 18.
 Voluntas, i. q. benevolentia. IV, 56.
- Z.
- Zarblenus, Corduenorum rex. IV, 18.
 Zellis urbs, v. Azilis.
 Zeugma. I, 51, 3; 5; 10, II, 50, 9.

NILORI TREQUIE TRAITER
 S. LCIEMBELLONICISSARIA
 KAUDMULTOSICUSQUA
 ERRONOCERIPOTERNAI
 UARINIVSDUMKAECACU
 TURALUCITIVSNECRALAR
 TEMILITUMAUTUMNICRA
 VITATENEQ. EXPOSTREMA
 EUCACUMSEUEROEDICIO
 IUVERENILIBULLISADSIC,
 NADDEUNTIB. ELIQUIRELI
 QUIERANTEER SUMMAFLA
 CILIADETRACIANLIBMILI
 TIAMQUAESTOREMSUUM
 CTKORANIUMEXQUOPRE
 SENTEVERNAACILLIMENOS
 CERINTUMMAISERANTEITA
 MENINTERIMQUOMUO
 LENIIB. NUMEROQUATUOR

NISORIB. COMMUN
 DEINDELUCITIVICON
 TISIAMALIMENTISNE
 DANLIB. EXEROLIN
 TISIN STAREISOLITUM
 LITIAVICILLASSTA
 Q. ETALIAMUNIAE
 SECUNDAVICILLA
 CUNCTIECREDIU
 LICIOBUCINAI
 TRISEIADVICII
 PROCVLISEM
 XERANIEULI
 RECENIAC
 BROSIGN
 MIDIA
 RAN
 TI

INUISCONVERTI AD
 INIUSMULTA INLUCE
 DERANSSOLITAMUCI
 ONVICIAETINCAS
 INICTUSLAPIDUM
 STREITUSTUMUL
 SONORESUNDIQ
 UAMMITTITQUITES
 UMCIRCUMERO
 UTEXPLORARENT
 SEROPERVESTITI
 NSCREDENSLO
 TOTAMENAC
 PAUENSSE
 AIDUELI
 TUMAS
 CA

ALIQUODDIESCONIRAMO
 REMFIDUCIAMUCERINOS
 TRISCOEIIETROMILINCA
 QUAVARINUISCONTRAS
 EECIATAMREMINCAUIAE
 MOTUSNOUOSICOCNIUS
 QETALIORUMCASIBER
 CULSOSMILITESDUCITAME
 ADCASTRAUCLEIURUM
 BRISOCRADUSILENTISSIM
 NEQTAMMAGNIFICESUME
 TISEROELIUMQUAMPOSTU
 LAUERANTIQJILLICERIA
 MINECONSILIUMIERSEIUS
 TASEDITIONEMERANTCRI
 XOTICENTISEIUSDEMACAL
 LISAIQCERMANISOBUIAM
 IREIULIROFERREUCNA
 CURIENTIBCONTRASTARIA

NISICU
 NIQUA
 IDIEMP
 Q:SECU
 ELIXIA
 CURAM
 SEIKAI
 QUAMC
 ALIAM
 ENDAM
 DENESI
 NOBILE
 DANIO:
 PARSTU
 FLUENT
 DENSAI
 AEINME
 SERUIL
 ERNE

D
 M
 M
 L
 S
 AQ:
 UD
 PL
 PRU
 MI
 LAU
 RE
 LSAD
 AOLI
 ERARI
 CUMI
 ULIRA

CON
 TIMU AUIDE A TURDEIN
 CERSMONEIN AXIORIS
 ACROSMACISQ:PICURIOS
 LIIEGREDIANIURUBIERU
 QUAMRELECTOEXERCITU
 ADESSEIURINIUSAUCER
 TURNUMERUSLECTISUIR
 ELIROPERINANCTUSIDO
 NEUMEXCALIUISDUCEN
 PICINIINISDEINDEEBURI
 NISIUCIS OCCULTUSADN
 RISLUCANASATQ:INDEER
 MAUCERERUENITADAN
 NI FORUMICNARISCUITC
 RIBACSTAUMEUCITUIIC
 TRAEALCERTUMDUCIS
 RADERIADSTUERUMUIR
 NESMAIR

INCRES
 TANTE SE ILLU DEBANISIMIL
 NEI ANDUM IN MODUM PER
 UER SOUOLNEALITINIER
 DUM LACERUM CORPUS SE
 MIANIMUM OMITTINIES
 ALIUNTICIA CIEBANTIC,
 NISMULTIQ. EX LOCOSER
 UIQUOS INCENIUM SOCI
 OSDABATBDUAADOMI
 NISAUTLESOSTRAHEBAN
 EX OCCULTIONEIQ. SANCTUS
 ALI NEI ANDUM QUICQU
 FUITRIBARBARORUM
 ET SERULLI INCENIO QUAE
 SEARACUS NEQUIEN SERO
 HIBEREMULTIS PRAECIB. QO
 MORARE CELERITATE PRAE
 UERTEREM. INUNTIOS

E
 C
 L
 A
 R
 EA
 IB
 CA
 ME
 LU
 SAI
 CIS
 MAI
 AUT
 SED INC
 RIEX
 IUC,
 R

UANIQ.
 MENSE
 SCRUDI
 JEATOS
 GRAUISILL
 ILLUXDI
 VOCTEM
 SDUELI
 DRUMNU
 RINACU
 NCAMLO
 VOSEDIH
 ETUM
 SERANI
 NIA
 JODIECNA
 UMORUM
 UENTA
 OMNIS

ISAB
 LAE
 tes i
 Lis p
 IEPaul
 SPECT
 LIIN
 KATDEN
 TASEQU
 QUOLO
 DNE
 TUNU
 cio q
 ETU
 requ
 para
 dilic

TANTE SEU
 NEI ANDU
 UERSOUO
 DUMIACE
 MIANIMU
 ALIUMTEO
 NISMULI
 UIQUOSI
 OSDABAT
 NISAULLI
 EXOCULI
 ALIINEIA
 EUILIRAE
 ELSERUII
 SPARIACU
 KIBEREM
 MORARE
 UERTERE

UANIQ
 MENSE
 SCRUDI
 IENIOS
 GRAUISEU
 ILLUXDI
 NOCTEM
 SDUELI
 DRUMNU
 RIMACU
 NCAMLO
 VOSEDI
 ETUM
 SERANI
 NIA
 JODIECNA
 UMORUM
 UENTA
 OMNIS

IS BAQUILONE ET MARCE ALIAU TEIN
 LAETAMINI CAELI ET EXULTATE TERRE
 TES IN LAETITIA QUIA MISERTUS ES DS
 LIS POPULIS UI CONSOLATUS ES THOC RE
 PAULUS IN SECONDA AD CORINTHIOS U
 TEMPORE OPORTUNO EXAUDIUIT ET
 LITATUSSUMPTUIS ECCE HUNCE TEMPU
 NUNC DIESSALUTIS SIERGOUASELEO
 UENTUS REFRET IN TE LECENCIAM QU
 SEQUAMUR EXPOSICIO UISEIUS UEA
 UO LORUM SUPERAD MBRAASLINE
 LETTERAS IN PRAE MAMUS TEM POS
 TUMUMEDIESSALUTIS PASSIOSALUA
 CIO QUANDO ORABAT IN CRUCE OS DS
 REQUISIT ET SERUAUIT EUM SIUE PL
 PARAA DEDIT QUE IN PREDUS POPUL
 DILICE ET QUI EX ILLIS CREDERE UOLUERIT

mitis pastus fuerit et inuicem
ceteri et ne calorem sentiat
tur de illo quod scriptum est
non uret neque luna per hoc
uersa nec prospera huius seculi
idem misericors et miseratur dñs
tur et regere eos et adducet ad
in siue portabit illos de fontibus
um est bene faciet dñs de fon-
tibus locos hauriet aquas de fon-
tibus hi fontes nunc terrefacti sunt
in omniaque offendit colat qui cre-
derunt in plebem regressus dñs eis
um et exaltabit humiliauitaque
in uita et planum habeat et
in uita et in uita qui bus praepa-
rat manifestus ecce isti delon